

รายงานฉบับสมบูรณ์

วิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคม :
การริเริ่มจากเยาวชน

จัดทำโดย

รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว

ปกรณ์ เลิศเสถียรชัย

อลิสา หะสาเมาะ

ชาญชัย ชัยสุขโกศล

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ได้รับการสนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

วันพุธที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

- สารบัญ -

“วิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาพทางสังคม : การริเริ่มจากเยาวชน”

Science for Social Health : An Initiative from Youth

	หน้า
บทที่ 1. บทนำ	1
1. ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย	1
2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย	2
3. ระเบียบวิธีวิจัย/แผนการวิจัย	2
4. ผลที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2. แนวคิดและทฤษฎี	5
1. แนวคิดเกี่ยวกับสภาวะการณ์โลกยุคปัจจุบัน	5
1.1. บริบทโลกาภิวัตน์ (Global Context)	5
1.2. สังคมความเสี่ยง (Risk Society)	9
2. แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี	13
2.1. ทศนะสุขภาพ (Health Concept)	13
2.2. ความเข้าใจของสาธารณะต่อวิทยาศาสตร์/เทคโนโลยี (Public Understanding of Science)	16
3. แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชน	18
3.1. วิถีชีวิตของเยาวชนในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง (Youth Lifestyle in a Changing World)	18
3.2. การเรียนรู้ของเยาวชนกับมหาวิทยาลัย (Youth Learning & University)	20
4. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	24
4.1. การมีส่วนร่วมจากเยาวชน (Youth Participation)	24
4.2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)	28
5. กรอบแนวคิด (conceptual framework)	30

บทที่ 3. กระบวนการดำเนินการวิจัย	32
1. ก่อนเกิดเป็นโครงการ	32
2. กิจกรรมการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์	32
2.1. สนทนากลุ่ม#1 “ระดมสมองว่าด้วยวิทยาศาสตร์กับสังคมวัฒนธรรม”, 24 ม.ค. 2546	32
2.2. สนทนากลุ่ม#2 “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับเยาวชน”, 29 ม.ค. 2546	36
2.3. สนทนากลุ่ม#3 “ประวัติศาสตร์ความรู้”, 18 ก.พ. 2546	42
2.4. สนทนากลุ่ม#4 “วิทยาศาสตร์สุขภาพกับสังคม”, 4 มี.ค. 2546	46
2.5. สนทนากลุ่ม#5 “เทคโนโลยีเพื่อสันติภาวะของสังคม: การริเริ่มจากเยาวชน”, 1 เม.ย. 2546	52
2.6. สนทนากลุ่ม#6 วิจารณ์ภาพยนตร์ “ <i>Matrix Revisited : หิยา (หรือ) วิทยาศาสตร์? จริง, ลวง, กลวง, แก่น?</i> ”, 26 พ.ย. 2546	56
2.7. การสัมภาษณ์ ครั้งที่ 1 “สังคม-วิทย์ คิดสะท้อน : ย้อนความรู้ หวนดูองค์ชีวิต”, 11 ธ.ค. 2546	60
2.8. สนทนากลุ่ม#7 “ <i>Paradigm Shift</i> ”กับการเปลี่ยนแปลงในสังคม”, 16 ม.ค. 2547	71
2.9. สนทนากลุ่ม#8 “GATTACA และ Genethics : ชีวิต = บุญทำ หรือกรรมกำหนด?”, 23 ม.ค. 2547	77
2.10. สนทนากลุ่ม#9 “หิยาวิทยาศาสตร์กับวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ในสังคมไทย”, 30 ม.ค. 2547	81
2.11. การสัมภาษณ์ ครั้งที่ 2 “สังคม-วิทย์ คิดสะท้อน#2 : ย้อนมองไทย ICT ทำที่ที่ไม่อาจ เล็ง หรือความเล็งที่ไม่อาจรู้”, 4 ก.พ. 2547	90
3. กิจกรรมต่อเนื่องว่าด้วย “คลิตี้”	97
4. กิจกรรมต่อเนื่องว่าด้วย “การจัดทำสื่อ”	111
4.1. การจัดทำสื่อวารสาร Warn Teen ฉบับที่ 1	112
4.2. การจัดทำสื่อวารสาร Warn Teen ฉบับที่ 2	117
4.3. การจัดทำเว็บไซต์ “อนุบาลเที่ยงคืน”	123
บทที่ 4. วิเคราะห์ผลการวิจัย	131
บทที่ 5. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะในอนาคต	152
ภาคผนวก ก. เสียงสะท้อนจากเยาวชนผู้เข้าร่วมโครงการ	155
ภาคผนวก ข. รายชื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม	168

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

ในการทำความเข้าใจเรื่องสุขภาพเสี่ยงไม่พ้นที่จะต้องทำความเข้าใจนิยามคำว่าสุขภาพ องค์การอนามัยโลก ได้ นิยามไว้ในวรรคแรกของกฎบัตร (charter) ว่า “สุขภาพคือสภาพเป็นอยู่ดีทั้งทางร่างกาย จิตใจและสังคมอย่างพร้อมมูล ทั้ง มิใช่หมายถึงแต่เพียงการปราศจากโรค ปราศจากทุพพลภาพเท่านั้น”¹ นิยามนี้ให้ความหมายกับการมองสุขภาพอย่างเป็นทางการ องคร่วม มองว่าร่างกาย จิตใจ และ สังคม ประสานสอดคล้องกันยากจะแยกออกจากกันได้

อาการป่วยทางสังคมได้แก่ โรคพิษสุราเรื้อรัง อาชญากรรมรุนแรง อุบัติเหตุ และ อัจฉินบำบัดกรรม เป็นต้น อาการป่วยทางสังคมส่งผลกระทบต่ออาการป่วยทั้งทางจิตใจและร่างกายอย่างเลี่ยงไม่ได้ แต่วิธีวินิจฉัยทางการแพทย์ มักจะถูกใช้สำหรับปิดบังปัญหาสังคม เรามักบอกว่าเราได้รับความทุกข์ทรมานจากความเครียดสูงมากเกินไปที่จะมา ใส่ใจตรวจสอบความทุกข์ที่เกิดจากโลกธุรกิจที่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขัน เรายอมรับอัตราการเป็นโรคมะเร็งที่สูงขึ้น แทนที่จะมาตรวจสอบว่าอุตสาหกรรมเคมีได้ทำให้อาหารเราเป็นพิษอย่างไรบ้าง

ในสังคมยุคใหม่นี้ สังคมกับวิทยาศาสตร์ มิได้แบ่งเขตแดนกันแบบต่างคนต่างอยู่ ตรงกันข้าม มีขอบเขตที่ เลื่อนลงและผสมผสานเข้าหากันมากขึ้น ทั้งสังคมและวิทยาศาสตร์มีวิวัฒนาการร่วมกันภายใต้แรงผลักดันร่วม ซึ่งอาจ จะจำแนกเป็น 5 ประเภทได้แก่ การเพิ่มขึ้นของความไม่แน่นอน การเพิ่มขึ้นของการอ้างเหตุผลแบบใหม่ของเศรษฐ- ศาสตร์ การแปลงสภาพกาละให้เป็น “ปัจจุบันที่ยืดตัว” ความยืดหยุ่นของพื้นที่ไม่ว่าจะทั้งทางกายภาพหรือทางสังคม และสุดท้าย การเพิ่มขยายความสามารถสำหรับการจัดการตัวเองของทั้งวิทยาศาสตร์และสังคม²

จากการวิวัฒนาการร่วมของวิทยาศาสตร์และสังคมดังกล่าวจึงมีผู้วิเคราะห์แนวโน้มที่น่าวิตกไว้หลายประการคือ การ ขยายอำนาจของชนชั้นนำทางเทคนิควิธี การร่วมมือกันของชนชั้นนำทางการเมืองและชนชั้นนำทางเทคนิควิธี ปฏิฐาน นิยมที่มองข้ามความรู้ท้องถิ่นและมองผ่านการให้คุณค่าเชิงอัตวิสัย ลักษณะดังกล่าวข้างต้นทำให้อำนาจในการตัดสินใจ เรื่องทางวิทยาศาสตร์ในสังคมตกอยู่ภายใต้ผู้ที่ขนานนามตนเองว่า “ผู้เชี่ยวชาญ” เท่านั้น ซึ่งอาจนำไปสู่ “สังคมเสี่ยงภัย”³ (Risk society) ใน “สังคมเสี่ยงภัย” นี้ประชาชนส่วนหนึ่งจะได้รับภัยที่ตนเองไม่ได้ก่อซึ่งเกิดจากการตัดสินใจของ “ผู้ เชี่ยวชาญ” บางกลุ่มเท่านั้น ภัยที่ได้รับนี้อาจจะแสดงออกมาในรูปอาการป่วยทั้งทางสังคม ร่างกาย และจิตใจ แต่อย่างไร ก็ดี “สังคมเสี่ยงภัย” เช่นนี้ นับว่าเป็นอาการป่วยทางสังคมชนิดหนึ่งอย่างชัดเจนในตัวมันเองอยู่แล้ว

ดังนั้นภารกิจจำเป็นเพื่อรับมือกับ “สังคมเสี่ยงภัย” คือ การสำรวจหรือความรู้สังคมและวิทยาศาสตร์เพื่อให้ไป ล่วงผ่านแว่นการมองด้วยความคิดเชิงปฏิฐานนิยมที่กรองออกความรู้ท้องถิ่นและมองผ่านการให้คุณค่าเชิงอัตวิสัย แต่ การสำรวจนี้ไม่ใช่การทำแต่เพียงผู้เดียวหรือการนั่งสำรวจอยู่บนหอคอยงาช้างเท่านั้น แต่ต้องการการมองแบบเป็นองค์ รวมและเป็นพหุอรรถลักษณะโดยสอดคล้องกับอาการป่วยจริงในสังคม สำหรับการเคลื่อนไหวทางสังคมใน “สังคมเสี่ยงภัย” นั้น Ulrich Beck⁴ กล่าวว่า คือการเคลื่อนไหวภายใต้การตระหนักถึง “ความเสี่ยง” ร่วมกัน ด้วยการตระหนักถึงความ เสี่ยงร่วมกันนี้ อาจใช้เป็นจุดร่วมเพื่อสร้างเครือข่ายของการเรียนรู้ เครือข่ายของการเรียนรู้นี้จะเสริมพลังในการสร้าง

¹ พระประชา ปสันนัมโม และคณะ, *จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่มที่ 2*, แปลจาก Fritjof Capra, *The Turning Point*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, พิมพ์ครั้งที่ 3, 2539.

² Helga Nowotny, et al, *Re-Thinking Science*, Polity Press, 2001. p 30-49.

³ Beck, U., et al, *Risikogesellschaft : Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main : Suhrkamp. in Frank Fischer, *Citizens, Experts, and the Environment : The Politics of Local Knowledge*, Duke University Press Durham and London, 2000

⁴ Beck, U., *ibid.*

ความรู้ให้กับประชาชนในวงกว้างเพื่อให้เขามีความสามารถในการตรวจสอบและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อเลี่ยงพันธภาวะ “สังคมเสี่ยงภัย”

ในโครงการวิจัยนี้จะมุ่งเน้นการเสริมพลังในหมู่เยาวชนเป็นสำคัญ เนื่องจากเยาวชนคือ พลังที่จะสร้างสรรค์สังคมใหม่ เป็นพลังขับเคลื่อนในสังคมที่สำคัญ มีความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ สามารถนิยามและให้ความหมายใหม่กับสิ่งต่าง ๆ ได้ตามการเรียนรู้หรือชุดประสบการณ์ของแต่ละคน⁵ และมีส่วนหนึ่งที่มีส่วนร่วมกับมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นแหล่งผลิตความรู้ทางสังคมและวิทยาศาสตร์หลักในสังคมไทยแหล่งหนึ่ง

ทั้งนี้เนื่องด้วยตระหนักถึงสังคมหลังอุตสาหกรรมในปัจจุบันที่เคลื่อนไปสู่สังคมเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร ส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยจึงมุ่งเน้นที่จะทำความเข้าใจเทคโนโลยีเหล่านี้ที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพโดยกรอบแนวคิดแบบองค์รวม ในอีกแง่หนึ่งวิทยาศาสตร์เพื่อจัดการสุขภาพเข้ามามีบทบาทในการจัดการชีวิตเรามากขึ้นทุกทีโดยไม่จำกัดอยู่แค่สถานพยาบาลเท่านั้นหากยังแผ่ขยายอำนาจการจัดการมายังการกินอยู่การใช้ชีวิตอีกด้วย ในแง่นี้การเข้าใจวิทยาศาสตร์สุขภาพกับสังคมจึงเลี่ยงไม่ได้ด้วยเช่นกัน

ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนำมาสู่ข้อสรุปว่า การสร้างสุขภาพทางสังคม คือการทำความเข้าใจและรับมือความเสี่ยงรูปแบบใหม่ ๆ ในสังคมอันเกิดจากวิทยาศาสตร์ ทำให้ตั้งโจทย์ได้ว่า **เราจะเสริมสร้างพลังให้กับเยาวชนเพื่อเข้าใจวิทยาศาสตร์และสังคมเพื่อสร้างสุขภาพของสังคมได้อย่างไร** ปัญหาที่ต้องได้รับการศึกษาวิจัยและร่วมกันพิชิตแก้ไขกันในระดัวงกว้างและอย่างต่อเนื่องต่อไป

2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- 1) เสริมสร้างสหเครือข่ายที่ทำงานด้านการริเริ่มของเยาวชนหรือทำงานด้านวิทยาศาสตร์เพื่อการส่งเสริมสุขภาพสังคม
- 2) เสริมสร้างสหเครือข่ายที่เป็นสหวิชาการ (interdisciplinary)
- 3) สืบหาข้อปัญหาที่เกิดจากวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เพื่อเปิดประเด็นเรื่องความตระหนักร่วมกันถึงยุคแห่งสังคมเสี่ยงภัย (risk society) และร่วมคิดร่วมทำในการหาแนวทางแก้ไข
- 4) เสริมสร้างให้เยาวชนผู้มีส่วนร่วมกับการวิจัย เกิดศักยภาพในการพิชิตภาระที่ถึงความเสี่ยงต่อสังคมที่มาพร้อมกับวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และเกิดอัตลักษณ์ร่วม (collective identity) ในการรับมือกับโลกาภิวัตน์

3. ระเบียบวิธีวิจัย/ แผนการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ ใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และ การปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบต่าง ๆ โดยงานวิจัยนี้เป็นโครงการสืบเนื่องและขยายผลจากโครงการวิจัย “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับสังคม : พลวัตในการปรับตัวเชิงสถาบันและทางเลือกในอนาคต”⁶ และโครงการวิจัย “เยาวชนจุฬากับโลกาภิวัตน์ : ความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้”⁷ นอกจากนี้ ยังนำผลสืบเนื่องจากโครงการสัมภาษณ์ “รากหญ้า-โลกาภิวัตน์ : ความมั่นคงของมนุษย์ในประสบการณ์ของหนุ่มสาวจากประเทศไทย”⁸ ใน

⁵ วิจารณ์ พานิช, *อิทธิพลของวัฒนธรรมต่างประเทศที่มีต่ออัตลักษณ์ของวัยรุ่นไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีเด็กรุ่นใหม่*, วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544

⁶ ในการสัมภาษณ์ซึ่งจัดขึ้นในโครงการวิจัยดังกล่าวได้มีบางหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่เชื่อมโยงกับสังคม เช่น หัวข้อ “ทางเลือกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในการจัดการความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี” เป็นต้น

⁷ โครงการวิจัยโดยการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2544

⁸ โครงการสัมภาษณ์ จัดขึ้นเมื่อวันที่ 23-24 พฤศจิกายน 2545 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อประมวลความคิดเห็นเสนอต่อคณะกรรมการว่าด้วยความมั่นคงของมนุษย์ ที่มีนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลและอดีตข้าหลวงใหญ่สำนักงานผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติเป็นประธานร่วม

แง่ขยายขอบเขตกลุ่มเยาวชนและประเด็นปัญหาไปถึงในระดับพื้นที่ (site) ส่วนต่าง ๆ ของประเทศไทยที่ได้รับผลกระทบ จากวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่มาพร้อมกับการพัฒนาอีกด้วย

เนื้อหาหลักของงานวิจัยนี้ เน้นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างวิทยาศาสตร์กับสังคมศาสตร์ โดยเลือกเน้น พิจารณาเนื้อหาวิทยาศาสตร์ 2 ด้าน ได้แก่ วิทยาศาสตร์สุขภาพ (Health Science) และเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ (ICT)

กลุ่มเป้าหมายของโครงการวิจัยนี้ เน้นการเฟ้นหาเยาวชนทั้งที่เป็นกลุ่มความสนใจและดำเนินกิจกรรมของตนเอง อยู่แล้ว และเยาวชนที่เป็นปัจเจกซึ่งมีความสนใจเฉพาะของตนเองให้มีส่วนร่วมกันในการสร้างสรรค์ความรู้ โดยอาศัยเนื้อหา เริ่มจากจุดเล็ก ๆ ของความสนใจของแต่ละคนเป็นหลัก แล้วทำการถกเถียงแลกเปลี่ยนเพื่อเชื่อมโยงเข้าสู่ประเด็นหลักของ งานวิจัย

ในการดำเนินงานต่าง ๆ ของโครงการวิจัยนี้ เป็นการเรียนรู้นอกห้องเรียน เน้นให้เยาวชนเป็นผู้ริเริ่มผลิตความรู้ และเปิดพื้นที่ความคิดต่อสาธารณะ ทั้งนี้โดยอาศัยภูมิหลังและประสบการณ์อันหลากหลายจากตัวของเยาวชนเอง กล่าวอีก นัยหนึ่ง งานวิจัยนี้พยายามกลับบทบาทให้เยาวชนเป็น “ผู้พูด” เป็นหลัก และผู้ใหญ่ที่ปรารถนาดีเป็น “ผู้ฟัง” มากขึ้น ซึ่งคาดหวังว่าจะสามารถทำให้เกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าการเติบโตทางปัญญาของเยาวชนบนพื้นฐานความเป็นตัวของตัวเอง ของเยาวชนมากขึ้น และสามารถเกิดการทำงานร่วมกันระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ที่ปรารถนาดีได้ต่อไป ซึ่งกระบวนการ ดำเนินการวิจัยเหล่านี้ สามารถกล่าวได้ว่า หากได้ยากยิ่งแม้ในระบบการศึกษาที่อ้างว่าเน้นนักศึกษาเป็นศูนย์กลางในปัจจุบัน

โครงการวิจัยนี้มีการดำเนินกิจกรรมดังนี้

1. **จัดประชุมคณะนักวิจัย เยาวชน และผู้ใหญ่ที่มีความสนใจ** ที่ได้รู้จักและเป็นเครือข่ายสืบเนื่องจากการ เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการวิจัยและสัมมนาข้างต้น และนิสิตอื่นๆ เพื่ออธิบายเกี่ยวกับเค้าโครงการวิจัย เช่น แรงแ บันดาลใจที่ทำให้เกิดงานวิจัย แนวคิดเบื้องต้น วิธีการวิจัยที่มีการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมโครงการและเป็นการปฏิบัติการ ไปในตัว ความสนุกสนานที่ไม่ไร้สาระของการร่วมกันทำวิจัย เป็นต้น เพื่อกระตุ้นให้เกิดกลุ่มกิจกรรมใหม่ ๆ

2. **การปฏิบัติการวิจัยในพื้นที่** การสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มนิสิตแกนนำ ทั้งที่จะเกิดเป็นกลุ่มกิจกรรม ใหม่ ๆ และกลุ่มกิจกรรมที่มีอยู่แล้ว โดยการสนทนากลุ่มย่อย รับประทานอาหารร่วมกัน นัดพบปะสังสรรค์ทั้งที่เป็นทาง การและไม่เป็นทางการ

3. **การทบทวนวรรณกรรม** สืบหาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างฐานความรู้ของผู้วิจัยเนื่องจากเรื่องนี้เป็น ประเด็นใหม่ที่ต้องการทำความเข้าใจ และทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นความคิดสำหรับวิธีการวิจัยอื่นต่อไป

4. **การสัมมนา** เป็นเวทีที่ไม่เน้นเฉพาะแต่นิสิตหรือเยาวชน แต่จะเชิญผู้เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สังคม และสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็น อาจารย์ นักวิชาการ องค์กรอิสระ หรือผู้บริหารจัดการนโยบาย มาร่วม แสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ จัดทำ 2 ครั้งตลอดช่วงโครงการวิจัย กรอบหัวเรื่องคร่าว ๆ ดังนี้

ครั้งที่ 1 วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี กับชีวิตมนุษย์และสังคม

ครั้งที่ 2 เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ กับชีวิตมนุษย์และสังคม

5. **การสนทนากลุ่มย่อย** เป็นการสนทนากลุ่มของผู้ที่สนใจวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับสุขภาวะทางสังคม โดยจะเป็นการวิจารณ์บทความ ภาพยนตร์ การ์ตูน และหนังสือในเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง และจับประเด็นสถานการณ์ข่าว สารบ้านเมืองที่เป็นปัจจัยบ่งชี้หรือปัจจัยนำไปสู่ภาวะสังคมเสี่ยงภัยมาถกเถียงอภิปราย ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อปูพื้น ความรู้ความเข้าใจผู้เข้าร่วมให้มีมุมมองไม่สุดขั้วไปข้างใดข้างหนึ่งกับโลกาภิวัตน์ และเปิดประเด็นการทำความเข้าใจสุข ภาวะในความหมายที่มากกว่าเพียง มิติชีวิตกลไก เข้าใจความหมายและหลักการของวิทยาศาสตร์ การประยุกต์ใช้ เทคโนโลยี และเพื่อหาจุดเชื่อมโยงสอดคล้องให้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีส่งเสริมสุขภาวะของสังคม ผลสืบเนื่องจากสนทนา กลุ่มย่อยจะเป็นการเตรียมประเด็นไปสู่การสัมมนาในแต่ละครั้ง

6. **สนทนาผ่านอินเทอร์เน็ตและตั้งกระทู้ในเว็บบอร์ด** ผู้วิจัยจะพยายามใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อสัมผัสการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมภายใน “สังคมเสมือน” และเพื่อเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนงานวิจัยผ่านการกระทู้ในเว็บบอร์ดและเมล์กรุ๊ปเพื่อ

สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในวงกว้างที่ไม่จำกัดอยู่แค่พื้นที่ทางกายภาพ โดยจะใช้เว็บบอร์ดและ yahoo groups mail ของเครือข่ายสยามเด็กเล่น⁹ เป็นหลัก เพื่อให้เกิดแลกเปลี่ยนกันอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยไม่ติดกับข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่

7. การลงพื้นที่ เพื่อให้เยาวชนผู้ร่วมโครงการวิจัยได้สัมผัสถึงบรรยากาศจริงที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์กับสุขภาพทางสังคม ในงานวิจัยนี้จึงจัดให้มีการลงพื้นที่ในหัวเรื่อง เกี่ยวกับ “วิทยาศาสตร์สุขภาพกับสังคม” เลือกลงพื้นที่เกี่ยวกับกรณีปัญหาผลกระทบต่อสุขภาพที่เกิดจากการใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี หรือพื้นที่ที่มีการดูแลสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม (เลือกพื้นที่ภายหลัง เน้นพื้นที่กรุงเทพฯและปริมณฑล) ทำการศึกษาและถกเถียงแลกเปลี่ยนในหัวข้อ อาทิเช่น ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดความเสียหายอย่างไรบ้าง ความเสี่ยงเหล่านี้เข้าสู่การเจ็บป่วยทั้งทางกายภาพและทางสังคมอย่างไรบ้าง เช่น กรณีสารพิษตะกั่วในห้วยคลิตี้ จ.กาญจนบุรี หรือกัมมันตภาพรังสีจากโคบอลต์-60 เป็นต้น

8. การจัดทำสื่อวารสาร เพื่อสรุปเนื้อหาและเผยแพร่ผลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม การสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ รวมทั้งอาจให้เยาวชนผู้เข้าร่วมการวิจัยทำการเขียนบทความลงวารสารด้วย โดยจะเผยแพร่เป็นรายไตรมาส ทั้งนี้รูปแบบอาจจะเป็นทั้งสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์

4. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ได้ผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนและวิทยาศาสตร์กับสุขภาพทางสังคมท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์
- 2) เกิดสิ่งพิมพ์และเว็บบอร์ดเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางด้านวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพทางสังคม
- 3) เกิดกลุ่ม/เครือข่ายผู้ตระหนักถึงการสร้างเสริมสุขภาพทางสังคม
- 4) เกิดการสนทนากลุ่มผู้สนใจวิทยาศาสตร์กับสุขภาพทางสังคมอย่างต่อเนื่อง
- 5) เยาวชนให้นิยามและคุณค่ากับการมองวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีรวมถึงจริยธรรมด้วยตัวเองให้สอดคล้องกับยุคสมัย
- 6) หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานด้านการศึกษา ด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และด้านเยาวชน เช่น กระทรวงศึกษาธิการ, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.), สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (สยช.), มูลนิธิเด็ก, มูลนิธิโกมลคีมทอง เป็นต้น ได้พบเห็นความรู้และมุมมองใหม่ ๆ ที่เกิดจากเยาวชนเป็นผู้ผลิตเอง ■

⁹ เครือข่ายสยามเด็กเล่น เป็นกลุ่มเยาวชนที่เกิดจากการรวมตัวกันของนิสิตนักศึกษาในกลุ่มหนึ่งเพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของตนเอง โดยสอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคม และขยายเครือข่ายเปิดกว้างสำหรับนิสิตนักศึกษา เยาวชน และหนุ่มสาวนอกรั้วมหาวิทยาลัย เยาวชนกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของงานวิจัยชิ้นนี้

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎี

กล่าวโดยภาพรวมแล้ว งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการทำงานร่วมกับเยาวชนระดับมหาวิทยาลัย ท่ามกลางบริบททางสังคมและความเสี่ยงรูปแบบใหม่ ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเชื่อมโยงถึงกันชนิดข้ามพรมแดน โดยสนใจประเด็นว่าด้วยมิติความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับสังคมและโยงกับประเด็นสุขภาวะของคนในยุคนี้ ในการพิจารณาชุดประเด็นปัญหาดังกล่าว งานวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิดทฤษฎีทั้งหมด 8 แนวคิด ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ **กลุ่มแรก** แนวคิดทฤษฎีแนวคิดเกี่ยวกับสภาพการณ์โลกยุคปัจจุบัน อันได้แก่ (1) บริบทโลกาภิวัตน์ (Global Context) (2) สังคมความเสี่ยง (Risk Society) **กลุ่มที่สอง** แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาวะและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ได้แก่ (3) ทัศนสุขภาวะ (4) ความเข้าใจของสาธารณะต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Public Understanding of Science) **กลุ่มที่สาม** แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยเยาวชน ได้แก่ (5) วิถีชีวิตของเยาวชนในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง (Youth Lifestyle in a Changing World) (6) การเรียนรู้ของเยาวชนกับมหาวิทยาลัย **กลุ่มสุดท้าย** แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ได้แก่ (7) การมีส่วนร่วมจากเยาวชน (8) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ทั้งสี่กลุ่มแนวคิดทฤษฎีนี้ถูกถักทอรวมกันเป็นกรอบแนวความคิด (conceptual framework) ซึ่งจะอธิบายในส่วนท้ายบท

1. แนวคิดเกี่ยวกับสภาพการณ์โลกยุคปัจจุบัน

1.1. บริบทโลกาภิวัตน์ (Global Context)

1) แนวความคิดเรื่องโลกาภิวัตน์

แนวคิดเรื่องโลกาภิวัตน์ ถูกนำเสนอโดยกล่าวอ้างว่า เราทุกคนอาศัยอยู่ในโลกใบเดียวกัน (one world) ดังนั้นความเป็นบุคคล หรือ กลุ่ม และความเป็นชาติกลายเป็นสิ่งที่ต้องพึ่งพากันมากขึ้น (interdependence) มิติของโลกาภิวัตน์ที่เรารู้จัก ยังเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ การค้าการลงทุน ของบริษัทข้ามชาติ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าระบบเศรษฐกิจยังคงมีความสำคัญต่อการสร้างกระบวนการโลกาภิวัตน์ แต่ก็ยังมีอีกหลายปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งช่วยกันขับเคลื่อนโลกาภิวัตน์ โดยการพัฒนาข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยีการสื่อสารทั้งเข้มข้นและรวดเร็ว ข้ามขอบเขตพรมแดนของประเทศต่าง ๆ เพื่อเชื่อมผู้คนในโลกเข้าไว้ด้วยกัน

นอกจากนี้ กระบวนการโลกาภิวัตน์ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารและการเปลี่ยนแปลงของสินค้าและบริการขนานใหญ่ ซึ่งหากคุณมีโอกาสเข้าสู่เปอร์มาร์เกตที่ไหนสักแห่ง คุณจะเห็นผลิตภัณฑ์ ไม่ว่าจะเป็นชาจากประเทศจีน ชาเขียวจากญี่ปุ่น นมเปรี้ยวจากเดนมาร์ก เนยแข็งจากเยอรมัน ไส้กรอกจากอิตาลี แม้แต่ขนม ประเภทขบเคี้ยวก็มีมาจากหมู่บ้านที่ผลิตสินค้า 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีผลต่อการดำเนินชีวิตและส่งผลกระทบต่อความเคยชิน ที่แทรกซึมเข้าไปยังพื้นที่แต่ละส่วน ไม่ว่าจะเป็นชุมชนท้องถิ่น หรือแม้แต่พื้นที่ส่วนภายในจิตใจ เท่ากับเป็นการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการบริโภค และวิถีชีวิต ที่เคยอิงแต่กับบริบทของตัวเองเท่านั้น เนื่องจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ได้เชื่อมความเป็นมหภาค เข้าสู่ในระดับจุลภาค อันเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ หลายทิศทาง การค้าการลงทุน แรงงานย้ายถิ่น หรือ สื่อประเภทต่าง ๆ เช่น อินเทอร์เน็ต, ภาพยนตร์ เป็นต้น รวมทั้งยังเชื่อมปัจเจกบุคคลแต่ละคน วัฒนธรรมแต่ละแห่งแต่ละท้องถิ่นระหว่างซีกโลกต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ดังนั้น โลกาภิวัตน์จึงเป็นรากฐานของการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ของเราในทุก ๆ ด้านและเกิดการนิยามอะไรใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม

ในบริบทของโลกาภิวัตน์นี้เอง ทำให้รูปแบบพัฒนาการการสร้างตัวตนของเรา เผชิญหน้ากับการสร้างลัทธิปัจเจกบุคคลแบบใหม่ (new individualism) ในลักษณะที่ชุมชนท้องถิ่นมีปฏิสัมพันธ์กับการจัดระเบียบโลกใหม่ (new world order) ซึ่งเดิมทีอัตลักษณ์จะหล่อหลอมตัวเราภายใต้บริบทในสิ่งแวดล้อมที่เราถือกำเนิดขึ้นเท่านั้น แต่เมื่อ

กรอบประเพณีเริ่มสูญเสียความเข้มข้น โลกาภิวัตน์ก็ทำให้เรามีทางเลือกต่อการดำเนินชีวิตได้หลายรูปแบบ และผลักดันให้เราตอบสนองหนทางชีวิต การดำเนินกิจกรรม ในลักษณะที่ต้องการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป แม้กระทั่งการตัดสินใจเรื่องเล็กน้อย เช่น เมื่อเราคิดถึงใครคนใดคนหนึ่ง เราอยากจะทำอะไรหาเขา การเลือกซื้อโทรศัพท์เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน การเลือกจ่ายสัญญาณชัดเสียงใส โปรโมชันรูปแบบใด แม้แต่การอุปโภค/บริโภค ชาติ ยังเฉพาะเจาะจงหาซื้อที่มาจากญี่ปุ่น รวมไปถึงการดูแลผิวขาวสวยล้วนเป็นกระบวนการที่สร้างและผลิตซ้ำด้วยตัวของเราเอง

2) การเกิดขึ้นของลัทธิปัจเจกบุคคล (the rise of individualism)

ในช่วงอายุของเรา ความเป็นปัจเจกบุคคลของแต่ละคนถูกสร้างจากรูปแบบที่ผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ ในช่วงเวลาที่ต่างกัน แต่ยังมีประเพณีและวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตและเชื่อมแต่ละปัจเจกบุคคลเข้าด้วยกันด้วยปัจจัยต่าง ๆ เช่น ชนชั้นทางสังคม เพศสภาพ ศาสนา เป็นส่วนที่หล่อหลอมความเป็นปัจเจกบุคคลของแต่ละคน ตัวอย่างเช่น การนิยามตัวเองของผู้หญิงในอดีต จะเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับตัวเธอกับสามีและผู้เป็นพ่อ และพื้นที่ทางสังคมอย่างบ้าน เป็นต้น ดังนั้นในอดีตอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลจึงถูกสร้างจากรอบตัวของชุมชนที่เธอ/เขาถือกำเนิดขึ้น

แต่ภายใต้สภาวะโลกาภิวัตน์พวกเราได้เผชิญหน้ากับการเคลื่อนไปสู่ปัจเจกบุคคลแบบใหม่ (new individualism) ผู้คนได้สร้างอัตลักษณ์ของเขา/เธอ ในลักษณะที่ชุมชนท้องถิ่นมีการปฏิสัมพันธ์กับการจัดระเบียบโลกแบบใหม่ (new global order) ซึ่งเดิมทีผู้คนมีทิศทางของการเลือกทางเดินชีวิตและกิจกรรมที่มีความหมายอย่างหลวม ๆ แต่เมื่อกรอบประเพณีสูญเสียความเข้มข้นและมีอัตลักษณ์แบบใหม่ ๆ ได้ผุดบังเกิดขึ้น โลกาภิวัตน์ในปัจจุบันได้ผลักดันให้ผู้คนอยู่อย่างเปิดเผยและสะท้อนหนทางของตัวเอง ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนความหมายของการตอบสนองของการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรอบ ๆ ตัวเราอย่างต่อเนื่อง ปัจเจกบุคคลวิวัฒน์ภายใต้บริบทขนาดใหญ่ ที่แม้แต่เรื่องเล็ก ๆ ที่เราเป็นอยู่ทุกวันนี้ ไม่ว่าจะเป็น การเลือกเสื้อผ้าว่าจะใส่ชุดอะไร เราจะใช้เวลาว่างอย่างไร ทำอย่างไรเราจะรักษาสุขภาพและร่างกายของเราได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนของกระบวนการที่สร้าง และผลิตซ้ำตัวเราเอง

3) วัฒนธรรมในกระแสโลกาภิวัตน์

โลกาภิวัตน์ ยังเป็นทั้งการบูรณาการและการผลัดใส มีการการจำแนกความแตกต่าง(differentiation) ของประเพณีวัฒนธรรมและรูปแบบ ที่มากกว่าความเป็นเนื้อเดียวกัน (homogeneity) นั้นหมายถึงมีผู้กล่าวอ้างว่าสังคมโลกในปัจจุบันมีลักษณะของความหลากหลายทางวัฒนธรรมผสมปนเปออย่างมากมายมหาศาลปรากฏอยู่เคียงข้างกันและกัน ประเพณีท้องถิ่นถูกเชื่อมด้วยรูปแบบวัฒนธรรมที่แต่งเติมจากภายนอก โดยนำเสนอรูปแบบทางวัฒนธรรมที่นำไปเลือกอย่างมากมายมหาศาล โดยทางเลือกลักษณะก็เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับรายละเอียดในชีวิตประจำวันแม้แต่เรื่องปลีกย่อย โรเบิร์ต โฮลตัน¹ ได้พิจารณาข้อโต้แย้งและจุดยืนเนื่องจากผลสืบเนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ออกเป็นหมวดหมู่ และจำแนกออกเป็น 3 ทฤษฎี คือ

- (1) **ทฤษฎีการกลายเป็นเนื้อเดียวกันหมด (homogenization)** กระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดความเหมือนและความคล้ายคลึงกันทางด้านวัฒนธรรม จนถือได้ว่าสังคมต่าง ๆ จะมีการโคจรบรรจบกันทางวัฒนธรรม เช่น แนวการวิเคราะห์ Coca-colonization, McDonalozation (G.Ritzer), Mc-University², Karaokeization เป็นต้น
- (2) **ทฤษฎีการแยกขั้ว (polarization)** ซึ่งชี้ว่า ต่อไปจะเกิดความขัดแย้งและสงครามทางวัฒนธรรม เช่น ระหว่างตะวันตกกับฝ่ายปฏิปักษ์ ดังตัวอย่างแนวคิดเรื่องการปะทะทางอารยธรรม (clash of

¹ Robert Holton, "Globalization's Culture Consequences," *ANNALS, The Annals of the American Academy (AAPSS)* 570, July 2000, pp. 140-152. อ้างถึงใน สุริชัย หวันแก้ว, *โลกกว้าง-จิตแคบ*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก โครงการสรรพาสสน์ สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2545 หน้า 35

² รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, *Mc University ในผู้จัดการรายวัน*, 6 มิถุนายน 2543. บทความนี้วิพากษ์กระแสการศึกษามหาวิทยาลัยที่กลายเป็นธุรกิจผลิตปริญญาชน อ้างถึงใน สุริชัย หวันแก้ว, *โลกกว้าง-จิตแคบ*, หน้า 35

civilization – S. Huntigton) ซึ่งหมายถึงการปะทะระหว่างวิถีแบบอเมริกันกับสงครามศักดิ์สิทธิ์แห่งอิสลาม (Mc World VS. Jihad – B.Barber)

- (3) **ทฤษฎีการผสมผสาน (hybridization)** เห็นว่าการปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมนั้น มักจะเป็นผลมาจากการแลกเปลี่ยนและหิบบ่มองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีที่มาจากแหล่งวัฒนธรรมที่หลากหลาย พัฒนาการของวัฒนธรรมในสังคมอดีตก็เป็นกระแสวัฒนธรรม ข่าวสาร ผู้คน ฯลฯ ข้ามพรมแดน

โลกในปัจจุบันจึงมีคุณลักษณะที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากมายมหาศาลปรากฏอยู่เคียงข้างกันและกัน ตัวอย่างง่าย ๆ ลองนึกภาพซุปรเปอร์มาร์เก็ตที่มีสินค้าจากหลุมุมทั่วโลกวางเคียงข้างกันและกัน เรียกว่า 'อัตลักษณ์ลูกผสม' (hybrid identity) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบจากแหล่งที่มาต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมที่ขัดกัน (S. Hall 1992) ลองนึกถึง เบอร์เกอร์กระเพาะไก่ หรือ KFC ยำแซ่บ จนถึงส้มตำเซค และอาจกล่าวได้ว่าปัจจุบันนี้เรากำลังเป็นสักขีพยานในยุคที่รูปแบบทางวัฒนธรรมเริ่มปริแยกออกจากกัน (fragmentation) (Baudrillard 1988)

4) วัฒนธรรมประจำ (Popular Culture)

ผลกระทบทางวัฒนธรรมที่ได้รับความสนใจมากในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกของภาพลักษณ์และวิถีคิดผ่าน สินค้าในรูปแบบต่าง ๆ ปัจจุบันได้แพร่กระจายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็วในลักษณะที่ไม่เคยมีมาก่อน อีกทั้งการค้าการลงทุน, เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารใหม่ ๆ สื่อระหว่างประเทศ แม้แต่การอพยพย้ายถิ่นก็ยังได้รับการช่วยเหลือเสมือนหนึ่งว่าเป็นของฟรี เพื่อเผยแพร่ข้ามพรมแดนของประเทศ

ปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตแทรกซึมเข้าสู่ปัจเจกบุคคล และทำให้เกิดปัจเจกบุคคลแบบใหม่ (New Individualism) มีภาวะความซับซ้อนระหว่างกลุ่มบุคคลและกลุ่มทางสังคม บริบทชุมชนบ้าน และท้องถิ่นไม่ใช่พื้นที่ส่วนตัวอีกต่อไป เป็นรากฐานในการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เราในทุก ๆ ด้าน ตัวอย่างเช่น ภาพยนตร์เรื่องไททานิค และภาพยนตร์ประเภทเดียวกัน ได้นำพาเอา วัฒนธรรมโลก (Global Culture) ซึ่งสะท้อนการให้คุณค่าที่แตกต่างไปจากท้องถิ่น ซึ่งบางคนวิตกกังวลว่า โลกาภิวัตน์จะมีรูปแบบ 'อาณานิคมทางวัฒนธรรม' (cultural imperialism) เข้าครอบคลุมนวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ แต่ในประเด็นนี้ บางคนอาจกล่าวว่า การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมีมาช้านานแล้ว เช่น การเดินเรือส่งสินค้าในอดีต จากเมืองจีนสู่ประเทศไทย หรือ เส้นทางสายไหม ซึ่งผู้คนจะมีโอกาสเรียนรู้ เลือกรับและปรับใช้ ทั้งนี้มีประเด็นความแตกต่างกันอยู่ที่ ปัจจุบันบรรษัทข้ามชาติ ได้พัฒนาความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร การค้าและการให้บริการ ที่หดตัวก้าวกระโดดเข้าแทรกซึมในแต่ละปัจเจกบุคคล โดยครอบคลุมวัฒนธรรมที่เคยควบคุมไว้ถูกลดความสำคัญลง เช่น ทุกวันนี้ แต่ละคนสามารถเลือกรับข้อมูล การสั่งซื้อสินค้า และการบริการผ่านทางเทคโนโลยีการสื่อสารต่าง ๆ ทั้งยังนำเอารูปแบบสากลนิยม (cosmopolitan style) และรสนิยมการแต่งกาย การใช้เวลาว่าง งานอดิเรก ที่ถูกทำให้เป็นรูปแบบโลกาภิวัตน์มาใช้อีกด้วย

5) โลกาภิวัตน์ และความเสี่ยง (Globalization and Risk)

นอกจากนี้ผลกระทบของโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นไม่สามารถคำนวณ (uncalculated) และคาดการณ์ (unpredicted) ได้ เนื่องจาก ผลกระทบของโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นไปไกลกว่าที่เคยคาดการณ์ถึงผลกระทบที่ได้คำนวณไว้ ทั้งนี้โลกาภิวัตน์เป็นทั้งระบบเปิดและระบบปิด ระบบเปิดหมายถึง การสื่อสารผ่านเทคโนโลยี ICT ได้ก้าวข้ามผ่านพรมแดนของความเป็นรัฐชาติ เปิดประตูจากโลกหนึ่งสู่อีกโลกหนึ่ง นำพาเอาวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตของที่หนึ่งสู่อีกที่ ส่วนระบบปิดหมายถึง ผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึง ระบบการสื่อสาร เทคโนโลยี ICT จะไม่สามารถเชื่อมตนเองสู่โลกภายนอกได้ แต่ก็จะได้รับผลกระทบในมิติของโลกาภิวัตน์ที่นำพาความเสี่ยงในฐานะที่ท้องถิ่นเชื่อมโยงกับโลกอันเป็นกระบวนการภายในที่ขัดแย้งกัน โดยโลกาภิวัตน์ยังได้ผลิตความเสี่ยง (risk) ที่ทำให้ยากจะทำนายและควบคุมต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากพลวัตของกระบวนการโลกาภิวัตน์ อันเกิดจากกิจกรรมที่ซับซ้อน และการเข้าแทรกแซงธรรมชาติ อาจหมายถึงกิจกรรมของมนุษย์เอง ที่ผลิตความเสี่ยงและปรากฏออกมาในรูปแบบใหม่ ๆ จึงทำให้เราต้องเผชิญหน้ากับความเสี่ยงใหม่ ๆ จำนวนมากที่แตกต่างกันจากในอดีตอันมีคุณลักษณะที่แตกต่างจากสิ่งที่เคยมีมาก่อน

(1) ความเสี่ยงสิ่งแวดล้อม (Environment risk)

ภาพหนึ่งที่เราเห็นได้ชัดเจนจากการผลิตสร้างความเสี่ยง สามารถพบได้จากการคุกคามสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่แพร่หลาย ผลอันหนึ่งที่เกิดขึ้นมาภายหลังของการเร่งให้เกิดอุตสาหกรรมและการพัฒนาเทคโนโลยี ที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องของมนุษย์ที่เข้าแทรกแซงธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น การทำลายชั้นบรรยากาศ จนเกิดเป็น รูโหว่ ซึ่งมีนักวิทยาศาสตร์บางกลุ่มกล่าวว่า เกิดจากความรู้อของเราที่เข้าแทรกแซงธรรมชาติและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การที่มนุษย์ผลิตใช้สาร CFC ในชีวิตประจำวัน การระเบิดโรงงานนิวเคลียร์เชอเนอบิล (new clear power plant) ที่แพร่กระจายไปทั่วโลก

ในกระบวนการโลกาภิวัตน์ เราเผชิญกับความเสี่ยงสิ่งแวดล้อมหลายรูปแบบ ในวงการวิทยาศาสตร์เองก็ได้แสดงความเป็นห่วงเรื่องโลกร้อนในช่วงปีที่ผ่านมา ซึ่งปัจจุบันความเป็นห่วงนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าอุณหภูมิโลกได้เพิ่มสูงขึ้นเกิดจากการทำร้ายของแก๊สในชั้นบรรยากาศ สิ่งที่ตามมาภายหลังจากที่โลกร้อนมีความสำคัญ คือ การทำลายล้าง เช่น ถ้ำน้ำแข็งแถบขั้วโลกเหนือยังคงละลายอย่างต่อเนื่องดังเช่นที่เป็นอยู่ จะทำให้ระดับน้ำทะเลเพิ่มสูงขึ้น และอาจท่วมผืนดินที่มีระดับต่ำกว่าน้ำทะเล และพื้นที่มนุษย์อยู่อาศัย การเปลี่ยนแปลงรูปแบบอากาศตามฤดูต่าง ๆ อาจเป็นไปได้ว่าเป็นเหตุส่วนหนึ่งที่ก่อให้เกิดอุทกภัยในประเทศจีนเมื่อปี 1988 และ โมซามบิก ปี 2000

เพราะว่าความเสี่ยงต่อสิ่งแวดล้อมได้กระจายจากต้นตอที่ยังไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่ามาจากที่ไหน หรือใครจะกล่าวออกมารับผิดชอบและดำเนินการแก้ไข ตัวอย่างหนึ่งคือ นักวิทยาศาสตร์พยายามค้นหาเหตุของปัญหาและค้นพบว่ามลภาวะจากสารเคมีอยู่ในระดับที่ทำลายสิ่งแวดล้อมและส่งผลกระทบต่อเพนกวินในแอนตาร์กติก แต่มันก็เป็นไปไม่ได้ที่จะระบุชัดไปเลยว่าแหล่งของมลภาวะนั้นมาจากไหน หรือ มลภาวะที่เกิดขึ้นจะมีผลในภายหลังต่อเพนกวินในอนาคต อย่างไรก็ตามมีกรณีตัวอย่างหลายร้อยกรณีที่คล้ายคลึงกันนี้ที่ระบุว่า ความเสี่ยงถูกประเมินว่ามาจากแหล่งทั้งสอง แต่นักสังคมวิทยาที่ดีก็ไม่ควรสรุปอย่างสุดโต่งว่าเกิดจากสาเหตุอันใด เพียงแต่ยกตัวอย่างให้เห็นว่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ แทบเป็นไปไม่ได้เลยในการที่จะระบุต้นตอ หรือ สาเหตุของปัญหาว่ามาจากแหล่งไหน ซึ่ง Beack (1995) กล่าวว่าความเสี่ยงถูกประเมินว่ามาจากแหล่งทั้งสอง และผลของมันคือไม่มีใครรู้ที่มาและที่ไป

(2) ความเสี่ยงสุขภาพ (Health risk)

ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา เกิดอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์จากการผลิตสร้างความเสี่ยงซึ่งได้ดึงดูดความสนใจขนาดใหญ่ จนกระทั่งสื่อและสาธารณสุขต้องออกมารณรงค์เช่น การถูกทำร้ายจากรังสีอัลตราไวโอเล็ตจากดวงอาทิตย์ และรณรงค์ให้ใช้โลชั่นกันแดดเพื่อป้องกันการเผาไหม้ ระยะเวลาการถูกแสงจากดวงอาทิตย์เชื่อมโยงกับความเสียหายต่อผิวหนังอย่างสูงในหลายส่วนของโลก ความคิดนี้สัมพันธ์กับการสูญเสียชั้นโอโซน - ชั้นผิวโลกระดับ atmosphere โดยปกติแล้วจะเป็นฉนวนป้องกันรังสีอัลตราไวโอเล็ต เนื่องจากปริมาณของเคมีระดับสูงที่ปล่อยออกมาเป็นผลผลิตจากกิจกรรมของมนุษย์ และอุตสาหกรรม อัดเข้าสู่ชั้นโอโซน ทำให้ชั้น atmosphere ลดลง และบางกรณีก่อให้เกิด 'รู' (holes) ขึ้น

มีตัวอย่างมากมายจากการผลิตสร้างความเสี่ยง ที่เชื่อมโยงกับเทคนิคการผลิตอาหาร และการทำฟาร์มสมัยใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าอย่างมาก ตัวอย่างเช่น สารเคมีจากยาฆ่าแมลง และยากำจัดวัชพืชได้ถูกใช้อย่างแพร่หลายสำหรับการทำเกษตรกรรมที่ใช้เคมี และสัตว์ (เช่น ไก่และหมู) ที่มนุษย์ใช้ฮอร์โมนและยาปฏิชีวนะประกอบกิจกรรมดังกล่าว บางคนให้ความเห็นว่า เทคนิคการทำฟาร์มดังเช่น การทำอาหารปลอดภัยและมีผลกระทบในทางตรงข้ามต่อมนุษย์ แม้แต่ความเสี่ยงจาก เชื้อ Bovine Spongiform Encephalopathy (BSE) อันเป็นที่มาของเชื้อวัวบ้า ซึ่งยังสรุปไม่ได้ว่า ได้เกิดความเสี่ยงขึ้นแล้วต่อคนที่บริโภคเนื้อไปเป็นจำนวนเท่าไรก่อนการค้นพบโรควัวบ้า ดังในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา เมื่อเดือนธันวาคม 1999 คณะกรรมการวิทยาศาสตร์ของสหภาพยุโรป ประกาศว่า 'เป็นการติดเชื่อต่อมนุษย์ซึ่งเรายอมรับว่าไม่รู้' ตัวอย่างการพยายามคำนวณความเสี่ยงต่อมนุษย์ที่มาจาก BSE เป็นสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าการประเมินความเสี่ยงมีความสลับซับซ้อนในโลกยุคปัจจุบัน

๒) โลก ‘สังคมความเสี่ยง’ (The Global ‘Risk Society’)

อาการของวิกฤตเรื่อง โลกร้อน โรคคว่ำบ้า โรคไข้หวัดนก รวมถึงการผลิตความเสี่ยงอื่น ๆ จึงถูกนำเสนอมากขึ้น และท้าทายต่อการดำรงชีวิตประจำวันของเรา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความเสี่ยงชนิดใหม่ ต่อทั้งระดับปัจเจกบุคคล, ระดับชุมชน และระดับประเทศ ก่อให้เกิดความยุ่งยากลำบากอย่างยิ่ง แม้กระทั่งการตัดสินใจแม้แต่เรื่องเล็กน้อย ตัวอย่างเช่น การเลือกบริโภคอาหารไม่ว่าจะเป็นเนื้อวัว หรือเนื้อไก่ แม้แต่ภาชนะบรรจุที่เป็นโฟม ก็กลัวทั้งการติดโรคและเสี่ยงต่อการทำลายสภาพแวดล้อม นั้นหมายถึงการตัดสินใจใช้ชีวิตประจำวันของเราง่ายขึ้น และไม่มีคำตอบเกี่ยวกับสาเหตุที่เกิดขึ้น เท่ากับการตัดสินใจง่าย ๆ เหล่านี้ จะกินอยู่ใช้ชีวิตอย่างไรภายใต้บริบทข้อมูลที่ขัดแย้งอย่างเหมาะสม เพราะเรากำลังเผชิญอยู่กับ ‘โลกสังคมความเสี่ยง’ ที่มีทั้งความไม่มั่นคงและไม่ได้จำกัดอยู่ที่ขอบเขตของสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอีกต่อไป

นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันชื่อ Ulrich Beck เขาเป็นนักเขียนที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางที่เขียนเกี่ยวกับเรื่อง ความเสี่ยง (risk) และ โลกาภิวัตน์ (globalization) เขามองว่า ความเสี่ยงถูกสร้างจาก ‘โลกสังคมความเสี่ยง’ (1992) ดังเช่นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิคในรูปแบบความเสี่ยงใหม่ ๆ อย่างรวดเร็วนี้เป็นรูปแบบใหม่ของความเสี่ยง สังคมความเสี่ยงที่ Beck อธิบายไว้ ไม่ได้กำหนดขอบเขตแต่สิ่งแวดล้อม และสุขภาพอย่างโดด ๆ – สิ่งนี้รวมถึงการเปลี่ยนแปลงชุดความสัมพันธ์ทั้งหมด ภายใต้ชีวิตสังคมโลกชั่วคราวนี้ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการจ้างงาน, ความไม่มั่นคงในการทำงานเพิ่มสูงขึ้น, ความเสื่อมถอยของอัตลักษณ์ประเพณีวัฒนธรรมของตน, การสีกกร่อนของรูปแบบประเพณีแบบครอบครัว, เพราะบุคคลอนาคตจะถูกจำกัด (fixed) น้อยลงกว่าสังคมในอดีตที่ผ่านมา การตัดสินใจทุกรูปแบบสะท้อนความเสี่ยงที่มาจากแต่ละปัจเจกบุคคล ตัวอย่างเช่น การแต่งงาน ปัจจุบันยังต้องเผชิญกับความเสี่ยงมากกว่าในอดีตที่มีสถาบันอยู่ การตัดสินใจเกี่ยวกับความเหมาะสมของการศึกษายังรู้สึกว่ามีความเสี่ยงอยู่ ทั้งหมดนี้ยากที่จะทำนายว่าทักษะที่มีอยู่ของเรานี้จะมีคุณค่าในทางเศรษฐกิจ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ดังที่ Beck กล่าวไว้ว่า สิ่งที่คาดไว้เกี่ยวกับสังคมความเสี่ยงคือ ชีวิตที่ไม่สามารถกำหนดความแน่นอนได้ (1995) เพราะผลของความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นในระดับประเทศหรือระดับโลกล้วนเป็นโลกใบเดียวกัน ส่วนรูปแบบของการผลิตความเสี่ยง เช่น ประเด็นด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ที่ข้ามพรมแดนของประเทศชาติ ดังที่การระเบิดของโรงงานนิวเคลียร์เชอเนอบิล (Chernobyl nuclear power plant) ในรัฐยูเครน ปี 1986 ทำให้คนที่อยู่รอบ ๆ โรงงานเชอเนอบิล ไม่ว่าจะเป็นอายุ, ชั้นวรรณะ, เพศ, โดก็ตามล้วนแต่ได้รับผลอันตรายจากรังสี ในเวลาเดียวกันมันก็ยังได้แพร่กระจายไปทั่วยุโรปและส่งผลกระทบเป็นระยะเวลานาน

1.2. สังคมความเสี่ยง (Risk Society)

ในขณะที่สังคมไทยกำลังก้าวไปสู่ความทันสมัย ภาวะความอันตรายก็เพิ่มปริมาณและรูปแบบใหม่ ๆ มากขึ้นทุกขณะ ขณะเดียวกันความรู้สึกหวาดระแวงก็แผ่ขยายเพิ่มไปในหลายๆอาณาบริเวณของสังคม และแม้ว่าจะผู้เชี่ยวชาญจากวงวิชาการมาให้ความมั่นใจว่าปลอดภัยจากภัยอันตรายเท่าไรก็ตามความรู้สึกไม่ไว้เนื้อเชื่อใจก็ยังดำรงอยู่ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นไม่ใช่เพราะสังคมรู้สึกหวาดระแวงอย่างเกินควรแต่เพียงฝ่ายเดียวไม่ แต่สังคมไทยกำลังกลายเป็นสังคมความเสี่ยงโดยไม่ตระหนักรู้กัน ย่อมเป็นเรื่องที่เสี่ยงไม่ได้หากประชาชนทั่วไปจะรู้สึกตระหนกต่อความเสี่ยงอันนำมาสู่ความทุกข์ร้อน ตัวอย่างรูปธรรมของเรื่องเหล่านี้มีมากมายนัก ดังที่จะยกมาดังต่อไปนี้

1) กรณีตัวอย่างของความเสียหาย

กรณีการปนเปื้อนของสารแคดเมียมในบริเวณลุ่มน้ำห้วยแม่ดาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เนื่องจากการทำเหมืองแคดเมียมในบริเวณนั้น การตรวจสอบของกรมควบคุมมลพิษพบว่าบริเวณแปลงนาที่อยู่ใกล้กับจุดรับน้ำจากระบบชลประทานมีระดับการปนเปื้อนของสารแคดเมียมตกค้างสูงอยู่ในช่วงประมาณ 61 ถึง 207 มิลลิกรัมต่อกิโลกรัม ทั้งนี้เกณฑ์มาตรฐานการปนเปื้อนของสารแคดเมียมที่ยอมให้มีในดินของประชาคมยุโรปเท่ากับ 3 มิลลิกรัมต่อ

กิโลกรัมเท่านั้น เมื่อกรมควบคุมมลพิษตรวจสอบการตกค้างของสารแคดเมียมในข้าวที่สุ่มจากทุ่งฉางของชาวบ้านก็พบว่ามีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.33 มิลลิกรัมต่อกิโลกรัม ซึ่งเกินเกณฑ์มาตรฐานการบริโภคของ Codex Committee on Food Additives and Contaminants ที่ต้องไม่เกิน 0.2 มิลลิกรัมต่อกิโลกรัม สำหรับด้านความเสี่ยงของประชากรในพื้นที่ซึ่งมีอยู่ประมาณ 1,000 คนโดยยังไม่รวมประชากรแฝงชาวพม่า นั้น พบว่าประชาชนที่มีปริมาณสารแคดเมียมสะสมในร่างกายสูงมีจำนวนถึง 80 คน ซึ่งมีความเสี่ยงสูงสุดต่อการเกิดภาวะพิษเรื้อรัง อีก 140 คนพบว่าปริมาณสารแคดเมียมปานกลาง การสะสมของแคดเมียมนี้เป็นสาเหตุให้เกิดโรค “อิตาอิไต” แปลได้ว่า “อ้อยอ้อย” ซึ่งพบครั้งแรกในประเทศญี่ปุ่นในปี 2498 โรคอิตาอิไตนี้จะไปทำลายไตและก่อความพิการในกระดูกของผู้ป่วย³ ขณะนี้กรณีสารแคดเมียมในแม่ดาวกำลังได้รับการศึกษาและเคลื่อนไหวกว้างขวางเพื่อได้รับการแก้ไขอยู่ ที่สำคัญคือกรณีนี้เป็นเพียงหนึ่งในหลายๆกรณีที่เกิดจากผลกระทบของการทำเหมืองแร่อย่างขาดการดูแลสภาพแวดล้อมและชุมชนรอบข้างอย่างเป็นระบบและจริงจัง

กรณีไข้หวัดนก กรณีนี้เป็นตัวอย่างที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและความเสี่ยงได้ดียิ่ง กรณีการระบาดของโรคไข้หวัดนกเมื่อต้นปี พ.ศ. 2547 เป็นเรื่องร้ายแรงและส่งผลกระทบอย่างกว้างขวาง ไข้หวัดนกมิได้เกิดขึ้นมาอย่างไม่มีต้นสายปลายเหตุแต่อย่างใด แต่มันมากับโลกาภิวัตน์ นักและเชื้อไวรัสก็มีชีวิตในโลกไร้พรมแดนไม่น้อยกว่าเครดิตการ์ดและตลาดหุ้นเหมือนกัน ไข้หวัดนกลามมาถึงไก่และถึงคนยิ่งเป็นเครื่องเตือนใจว่า ความไม่รู้ตัวและการที่สังคมไม่ส่งเสริมความรู้ตัวและความรู้ความเข้าใจเป็นต้นเหตุของเรื่องร้ายแรงได้อย่างไร ไหนเด็กไม่รู้ไอไหนเหินจะตาย ไหนธุรกิจเลี้ยงไก่จะพัง ไหนเกียรติภูมิความน่าเชื่อถือของประเทศอีกเล่า สำหรับศาสตร์และคนไทยผู้รักสัตว์แล้ว การเร่งรัดดำเนินการเช่นฆ่าสัตว์ปีกนับ 30 ล้านตัวเป็นความโหดร้ายทารุณจากเหตุผลของการเมืองที่เข้าใจไม่ได้ ฯลฯ ผู้เขียนเห็นว่าโรคระบาดที่เกิดขึ้นมาในระยะหลังนี้ จำเป็นต้องมองให้เชื่อมโยงกับบริบทโลกและสภาพนิเวศวิทยาที่เปลี่ยนแปลงไป

2) สังคมความเสี่ยง

จากกรณีปัญหาต่างๆสังคมทันสมัยปัจจุบัน นักสังคมวิทยาอย่าง Giddens เห็นว่าความเสี่ยงเป็นข้อถกเถียงหลักไปแล้ว โดยเฉพาะในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้เกิดความเสี่ยงรูปแบบใหม่ๆและเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ เขาแบ่งความเสี่ยงออกเป็น 2 ประเภท คือ ความเสี่ยงภายนอก (external risk) และ ความเสี่ยงที่ผลิตสร้าง (manufactured risk)⁴ ความแตกต่างของความเสี่ยงสองประเภทนี้คือ ความเสี่ยงภายนอกนั้นเป็นความเสี่ยงที่เกิดจากธรรมชาติ ส่วนความเสี่ยงสร้างเกิดจากผลของการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ก่อนหน้าที่กระแสโลกาภิวัตน์จะเป็นกระแสหลักในสังคมโลกเมื่อ 30-40 ปีที่ผ่านมาความเสี่ยงหลักในสังคมยังเป็นความเสี่ยงภายนอก สังคมยังมีคามกลัวต่อความเสี่ยงของภัยธรรมชาติเช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม โรคระบาด แต่ในยุคสมัยปัจจุบันการประยุกต์ใช้ความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่อธรรมชาตินั้นเกิดขึ้นมากมาย จนอาจกล่าวได้ว่าธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ไม่อาจแยกออกจากกันได้อีกต่อไป มนุษย์จัดการกับธรรมชาติได้มากขึ้นซึ่งกระบวนการที่มนุษย์จัดการธรรมชาติไปแล้วนี้ไม่สามารถย้อนกลับได้ น้ำท่วมอาจจะเกิดจากปรากฏการณ์โลกร้อนซึ่งก็เป็นผลสืบเนื่องจากการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลของมนุษย์ ความเสี่ยงผลิตสร้างที่เกิดขึ้นเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าความรู้ที่เพิ่มขึ้นของมนุษย์นั้นกลับกลายมาเป็นตัวการที่จะทำลายมนุษย์เอง

คำว่า “สังคมความเสี่ยง” ผู้ใช้คนแรกคือ Ulrich Beck ในหนังสือ *Risk society : Towards a New Modernity*⁵ จุดประสงค์หลักของหนังสือเล่มนี้คือ วิพากษ์สังคมอุตสาหกรรม (industrial society) ซึ่งสามารถมองได้ว่าเป็นสังคมทันสมัยในปัจจุบัน เพื่อชี้ให้เห็นแนวทางที่เป็นไปได้ของการเกิดขึ้นมาของสังคมสมัยแบบใหม่ (new modernity) ในหนังสือเล่มนี้ Beck ชี้ให้เห็นว่า สังคมอุตสาหกรรม สร้างความเสี่ยงขึ้นมาซึ่งคือด้านมืดที่จะย้อนกลับมาทำลายตัวมันเอง ขณะเดียวกันความเสี่ยงนี้เองแหละที่จะกรุยทางไปสู่สังคมสมัยแบบใหม่หรือในอีกชื่อหนึ่งคือสังคมความเสี่ยง โดยประวัติของหนังสือเล่มนี้ มันได้รับตีพิมพ์เล่มภาษาเยอรมันเมื่อปี ค.ศ. 1986 และในเวลาอีก 6 ปีต่อมา

³ หน่วยเฉพาะกิจตรวจสอบและแก้ไขปัญหาการปนเปื้อนของสารแคดเมียมในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยแม่ดาว, *รายงานผลการตรวจสอบและประเมินการปนเปื้อนของสารแคดเมียมในบริเวณลุ่มน้ำห้วยแม่ดาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก*, เมษายน 2547

⁴ Anthony Giddens, *The Director's Lectures : Runaway World : The Reith Lectures revisited*, www.polity.co.uk/giddens, 1999.

⁵ Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a new Modernity*. London: Sage. 1992.

คือ ค.ศ. 1992 หนังสือเล่มนี้ปรากฏตัวได้ปรากฏตัวในรูปแบบภาษาอังกฤษ ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างแพร่หลายในสังคมตะวันตก ซึ่งในขณะเดียวกันก็ทำให้คำว่าความเสี่ยงติดลมบนในการวิพากษ์สังคมตะวันตกเช่นกัน

Beck ชี้ว่า ในสังคมตะวันตกนั้น ประกอบด้วยสามารถอธิบายด้วยชุดลักษณะสองชุดควบคู่กันไป ชุดแรกคือ สังคมอุตสาหกรรม Beck เห็นตาม Marx ว่าในสังคมอุตสาหกรรมคือสังคมชนชั้น (class society) ความไม่เป็นธรรมคือตำแหน่งทางชนชั้นของสังคม ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการครอบครองปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกัน หรือที่ Beck ใช้คำว่า “goods” อันเป็นผลต่อเนื่องทำให้เกิดความอดอยากและความหิว ในขณะเดียวกันสิ่งเหล่านี้ก็ทำให้เกิดสำนึกชนชั้นทางสังคม (class consciousness) ชัดเจนขึ้น สิ่งที่สังคมต้องกำจัดออกไปคือความอดอยากและความยากจน ด้วยความพยายามจัดการการกระจายปัจจัยให้เท่าเทียมกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนชัดให้เห็นในรัฐบาลปัจจุบันด้วยการประกาศสงครามกับความยากจน

ในอีกชุดลักษณะหนึ่ง Beck ให้ชื่อว่าสังคมความเสี่ยง เขาเห็นว่า เนื่องด้วย ในปัจจุบันการกระจายปัจจัยเริ่มจะมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น (ไม่ได้หมายความว่าความไม่เท่าเทียมจะหมดไป แต่ความไม่เท่าเทียมก็ยังมียู่ โดยเฉพาะระหว่างคนทั่วไปกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่) โดยชนชั้นกลางมีจำนวนมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทำให้เส้นแบ่งชนชั้นในลักษณะทางกายภาพมีความพร่าเลือนมากขึ้น แต่ที่สำคัญกว่าคือ สำนึกชนชั้นทางสังคม ค่อยๆเลือนหายไป เขาลองมองในมุมกลับให้แตกต่างจากสังคมชนชั้นว่า ในสังคมความเสี่ยงนั้น การกระจายความเสี่ยง (risk distribution) ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญในสังคม Beck กล่าวอุปมาว่า ขณะที่เรามักจะนิยมพูดถึงการกระจายผลพวงจากความเจริญ (distribution of goods) แต่แท้ที่จริง ได้เกิดการกระจายผลด้านเสียแก่สังคมไปมากกว่า (distribution of bads) สำหรับการกระจายความเสี่ยงนั้นสะท้อนชัดด้วยคำกล่าวของเขาว่า “ความยากจนเป็นเรื่องทางลำดับชั้น ส่วนหมอกไอเสียเป็นเรื่องประชาธิปไตย” (poverty is heirarchaic, smog is democratic)⁶ ในสังคมความเสี่ยงนี้ ประชาชนจะมีสำนึกร่วมกันได้ในประเด็นความเสี่ยงที่ได้รับผลกระทบร่วมกัน ซึ่งสามารถเรียกได้ว่า สำนึกความเสี่ยง (risk consciousness) ดังนั้นเป้าหมายหลักในทางอุดมคติของสังคมความเสี่ยงคือ กำจัดความเสี่ยงให้หมดไปนั่นเอง

สิ่งสำคัญที่ Beck กล่าวคือ ในขณะที่เราทำให้สังคมทันสมัย ทำให้สังคมมีความเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น การนี้กลับเป็นไปในด้านตรงข้าม นั่นคือสังคมอยู่บนเส้นทางสังคมความเสี่ยงมากขึ้นทุกที หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ยิ่งถึงผล (end) จากความสมเหตุสมผลมากเท่าไร ผลก็กลับไม่เป็นไปตามนั้น

	สังคมชนชั้น	สังคมความเสี่ยง
หลักการเบื้องต้นของการจัดตั้งองค์กรทางสังคม	การทำให้ร่วมกัน (collectivization) (เป็นครอบครัว ชนชั้น กลุ่มสถานะ และอื่นๆ) และ ประเพณี	การทำให้เป็นปัจเจก (individualization) และการเจริญสติ (reflexivity)
รูปแบบของความไม่เท่าเทียม	ตำแหน่งของชนชั้นทางสังคม	ตำแหน่งของความเสี่ยงทางสังคม
ประเด็นแก่นสาระร่วม/คำถามเรื่องความยุติธรรมชี้ชัดกับ...	การแจกจ่ายสิ่งขาดแคลน (scarce goods) (ความมั่งคั่ง)	การแจกจ่าย “bads” (ความเสี่ยง)
มีประสบการณ์ส่วนตัวในรูปแบบของ...	ความหิวโหย	ความกลัว
มีประสบการณ์ร่วมเพื่อแสดงพลังแบบ...	สำนึกทางชนชั้น	สำนึกทางความเสี่ยง
โครงการสังคมอุดมคติ (Utopia) มุ่งเป้าหมายไปที่...	การกำจัดความขาดแคลน	การกำจัดความเสี่ยง

ตารางที่ 2.1 : แสดง สังคมชนชั้นและสังคมความเสี่ยง⁷

⁶ Beck อ้างแล้ว หน้า 36

⁷ Alan Scott, Risk Society or Angst Society? Two views of Risk Consciousness and Community ใน Barbara Adam, Ulrich Beck, Joost van Loon (ed.), *The Risk Society and Beyond : Critical Issue for Social Theory*. London: Sage . 2000. p. 35

อย่างไรก็ดี ก็มีได้หมายความว่าสังคมชนชั้นกับสังคมความเสี่ยงจะแยกขาดจากกันเสียทีเดียว สิ่งที่ผู้เขียนกล่าวต่อไปนี้คือจุดที่เชื่อมโยงกัน นั่นคือ แม้ว่าความเสี่ยงจะมีลักษณะเสมอหน้ากันหรือเป็นประชาธิปไตย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าคนทุกคนจะต้องได้รับเท่ากันหมด ในกรณีของหมอกไอเสีย ประชาชนตาต่ำๆก็ต้องทนอยู่กับสภาพเป็นพิษของมันต่อไป แต่กับผู้ที่มีความมั่งคั่งมากกว่าย่อมจะสามารถหาที่อยู่ที่ปลอดหมอกไอเสียหรือจัดหาเครื่องฟอกอากาศได้สะดวกกว่าผู้ที่มีฐานะต่ำกว่าอย่างแน่นอน

นอกจากว่าสังคมชนชั้นและสังคมความเสี่ยงจะไม่แยกขาดจากกัน Beck เห็นว่าเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนชั้นไปยังความเป็นสังคมความเสี่ยง เขาให้ความเห็นว่าสามารถมองได้เป็นสองลำดับด้วยกัน ในลำดับแรก ความเสี่ยงยังคงเป็นสิ่งแฝงเร้น เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้ทันสมัย แต่ความเสี่ยงก็ยังคงไม่เป็นประเด็นร้อนที่ต้องถกเถียงกันในสังคม ในลำดับที่สอง สังคมเริ่มตระหนักถึงความเสี่ยงกันแล้ว สังคมตระหนักถึงอันตรายที่ทำให้ต้องมาตั้งคำถามกับโครงสร้างทางสังคมอีกครั้ง⁸

การพัฒนาทางอุตสาหกรรมแม้โดยความคิดอย่างสมเหตุสมผล (rational) แล้วจะเพิ่ม "สินค้า" และลดความขาดแคลน ได้ แต่ในทางกลับกัน กลับนำมาซึ่งขยะ สารพิษ รวมถึง อุบัติเหตุที่ไม่สามารถควบคุมได้ สอดคล้องกับความเห็นของ Beck ร่วมประกอบกับความคิด ความสมเหตุสมผลของ Ritzer⁹ ซึ่งแบ่งความสมเหตุสมผลออกเป็นสี่ด้านคือ ประสิทธิภาพ การคาดเดาได้ การให้ความสำคัญกับปริมาณมากกว่าคุณภาพ และการใช้เทคโนโลยีไม่ใช่มนุษย์มาแทนมนุษย์ เราจะพบว่า บนเส้นทางของความทันสมัย แม้ว่าความสมเหตุสมผล (rationality) จะเพิ่มมากขึ้นก็ตาม แต่ผลที่ตามมากลับกลายเป็น ค่ายสังหารชาวยิวที่ Auschwitz ของนาซีซึ่งสังหารอย่างมีประสิทธิภาพ และได้ปริมาณมาก และ การระเบิดของโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ที่ Chernobyl ซึ่งออกแบบมาอย่างดีมีประสิทธิภาพและคิดว่าคาดการณ์ได้โดยไม่ผิดพลาด แต่สิ่งเหล่านี้นำมาสู่ปัญหาขัดแย้งในตัวของความสมเหตุสมผลเอง หรือ ที่ Ritzer เรียกว่า ความไม่สมเหตุสมผลของความสมเหตุสมผลนั่นเอง

3) สังคมความเสี่ยงกับความไม่รู้

ผลที่ไม่แน่นอนจากความรู้เชิงชำนาญการ (expert knowledge) นี้เองทำให้เกิด ความรู้สึกไม่น่าไว้วางใจในหมู่ผู้คนปกติทั่วไปมากขึ้น ดังนั้นผู้คนทั่วไปจึงเริ่มตั้งข้อสงสัยกับความรู้ไม่ว่าจะเข้าถึงเข้าใจหรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้แล้ว ความเห็นที่ไม่ลงรอยกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆก็ลดทอนความเชื่อมั่นของประชาชนต่อผู้เชี่ยวชาญลงไปอีกด้วยซ้ำ

ในอีกด้านหนึ่ง ความเชี่ยวชาญตามสาขาวิชาที่แบ่งแยกไว้ก็ไม่สามารถทำให้เข้าโลกตามความเป็นจริงที่ซับซ้อนและไม่มีความชัดเจนทางสาขาวิชา สิ่งที่พึงตระหนักคืออาณาเขตทางสาขาวิชาเป็นเพียงสิ่งสร้างเท่านั้น อาณาเขตทางวิชาการย่อมพังทลายลงหากความสมเหตุสมผล (rationality) ภายในนั้นไม่สามารถดำรงตนอย่างเชื่อมโยงกับภายนอกได้ กรณีตัวอย่างเช่นปัญหาผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาในปัจจุบันครอบคลุมไปในหลายมิติด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ และสังคมวิทยา ไม่มีปัญหาในความเป็นจริงใดที่เป็นสมบัติของวิชาใดวิชาหนึ่งอีกต่อไปแล้ว

จากข้างต้นที่กล่าวมานี้เองแสดงให้เห็นว่า ความเปราะบางของความรู้ในโลกของความเสี่ยงนี้นำมาซึ่งความท้าทายอยู่สองประการด้วยกัน *ประการแรก* การเรียนรู้โดยถือว่ามีองค์ความรู้แบบตายตัวแน่นอนนั้นเป็นไปได้อีกแล้ว องค์ความรู้ที่สังคมต้องการคือองค์ความรู้ที่พร้อมเปลี่ยนแปลงตนเองตลอดเวลา สำนวจตรวจสอบ (reflex) กับโลกความเป็นจริง โดยให้เสียงจากความทุกข์ทรมานของผู้คนได้มีที่ มีทาง ให้เสียงของคนรุ่นต่อไปได้ร่วมจัดวางองค์ความรู้เพื่อตัวเขาเองไม่ใช่ในอนาคตแต่จากปัจจุบัน

ประการที่สอง เส้นแบ่งสาขาวิชาที่ชัดเจนทำให้เราขาดความสามารถในการอธิบายโลกที่เป็นจริง ทั้งนี้หาใช้การปฏิเสธความสามารถในการเข้าถึงปัญหาของสาขาวิชาไม่ แต่ความสามารถในการอธิบายย่อมเพิ่มขึ้นหากมีการร่วมมือระหว่างสาขาวิชา สิ่งนี้ย่อมเป็นการเสริมพลังของสาขาวิชาต่างๆซึ่งกันและกัน สิ่งที่สำคัญคือต้องมีการยึดเหนี่ยวสาขาวิชาต่างๆกันด้วยการพิจารณาปัญหาร่วมกัน เรียกว่า "สหสาขาวิชาที่มีเป้าหมายร่วมกัน" (problem-oriented inter-disciplinary)

⁸ Lupton อ้างแล้ว หน้า 66-67.

⁹ George Ritzer, *Sociological Theory*, 5th ed. McGraw-Hill, 2000 p.567

2. แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี

2.1. ทัศนสุขภาพ¹⁰

เกิด แก่ เจ็บ ตาย แม้จะเป็นเรื่องทางธรรมชาติ แต่ก็เป็นที่ตระหนักกันว่าไม่ใช่เรื่องของธรรมชาติในเชิงที่ต้อง
ละวางหรือไม่อาจจะควบคุมได้ สภาพกึ่งดีคือความปรารถนาของมนุษย์มาทุกยุคทุกสมัยจวบจนปัจจุบันนี้ สุขภาวะ
ที่มนุษย์แสวงหาวันนี้ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัวแต่มีการเปลี่ยนแปลงความหมายกันไปตามยุคสมัย องค์ความรู้และ
สถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยงใหม่ๆ ตลอด
เวลา ความรู้เรื่องสุขภาวะย่อมเป็นความคิดที่ได้รับการท้าทายอยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกัน

1) วิธีทางการแพทย์

วิธีสุขภาพทางการแพทย์ถือกำเนิดขึ้นในโลกตะวันตกเมื่อ คริสตศตวรรษที่ 17 เมื่อนักปรัชญานามว่า
Descartes เสนอให้แยกส่งต่างๆในโลกออกเป็นสองประเภท อย่างแรกคือจิตใจ อย่างที่สองคือร่างกาย ทัศนะเช่นนี้
เรียกว่าทัศนะแบบ ทวิลักษณ์นิยม (dualism) ทัศนะนี้ต่างจากความเชื่อก่อนหน้านั้นว่าจิตใจและร่างกายมีความเชื่อมโยง
สอดคล้องกัน นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงกับจักรวาลด้วย แต่ไม่ใช่เชื่อมโยงในฐานะที่เป็นระบบคิดทางวิทยาศาสตร์ แต่
เชื่อมโยงด้วยระบบคิดก่อนทันสมัย (pre-modern)

วิธีทางการแพทย์นี้เน้นจัดการที่ความเจ็บป่วยเป็นหลัก ถือว่าสุขภาพคือสภาพปลอดจากโรค ความเจ็บ
ป่วยนั้นนิยามเชื่อมโยงกับร่างกาย ในที่นี้ร่างกายถือเป็นแหล่งแห่งความเจ็บป่วยเพียงแหล่งเดียวเท่านั้น จิตใจหาได้
เกี่ยวข้องไม่ และก็เช่นเดียวกันกับสังคมที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสุขภาพ สาเหตุของความเจ็บป่วยคือปัจจัยทางชีววิทยา
และร่างกายก็เป็นระบบกลไก (mechanic)

สถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องด้วยคือ โรงพยาบาล และตัวกระทำที่เกี่ยวข้องด้วยคือ แพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญ
ชาวยุโรป ร่างกายที่เป็นระบบกลไกนี้หากเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมาก็จะถือว่าบกพร่องต่อหน้าที่และต้องส่งไปซ่อมที่โรงพยาบาล
ทัศนะเช่นนี้ตัวการมีส่วนร่วมของคนธรรมดาที่จะดูแลสุขภาพของตนเองออกไปและยกหน้าที่เหล่านี้ให้กับแพทย์และผู้
เชี่ยวชาญเป็นสำคัญ

2) วิธีทางสังคม

ต่างจากวิธีทางการแพทย์ วิธีทางสังคมนี้เน้นไปที่สังคมว่าเป็นต้นเหตุของความเจ็บป่วย การศึกษาทาง
สังคมเช่นการศึกษาเชิงสถิติความสัมพันธ์ระหว่าง ชนชั้นกับความเจ็บป่วย เป็นหลักฐานอ้างอิงแก่วิธีทางสังคม แสดงให้
เห็นว่าสภาพสังคมส่งผลต่อความเจ็บป่วยได้ อย่างไรก็ดี ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าสุขภาพและความเจ็บป่วยเป็นเรื่อง
ของสังคมหรือเรื่องของชีววิทยาแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แท้จริงแล้วปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสังคมและปัจจัยทางชีว
วิทยาสร้างผลทางสุขภาพร่วมกัน

วิธีทางสังคมเช่นนี้นำไปสู่การจัดการสุขภาพที่ให้ความสำคัญกับการจัดการโครงสร้างสังคมและการ
กระจายปัจจัยทางเศรษฐกิจด้วย สิ่งนี้ไปไกลกว่าการมองว่าเรื่องของความเจ็บป่วยเป็นเรื่องของร่างกายเพียงอย่างเดียว
เท่านั้น

อย่างไรก็ดี วิธีทางสังคมนี้ก็ไม่ได้ท้าทายศูนย์กลางการจัดการความเจ็บป่วยซึ่งแต่เดิมอยู่แค่ที่โรงพยาบาล
อย่างไรเลย ผู้คนธรรมดาจึงไม่สามารถเป็นตัวกระทำในทางสุขภาพได้

¹⁰ Steve Hinchcliffe and Kath Woodward (eds.), *The Natural and the Social: Uncertainty, Risk, Change*. London. Routledge. 2000.

3) วิธีร่วมเสริม

ถึงแม้ว่าวิธีการทางการแพทย์จะเป็นวิธีกระแสหลักในสังคม อย่างไรก็ตามก็ตีข้อวิพากษ์วิจารณ์ที่มีต่อวิธีการแพทย์ก็มีอยู่จำนวนหนึ่งและน่ารับฟังยิ่ง เช่น วิธีการแพทย์โดยทั่วไปแล้วไม่สามารถเข้าถึงรากปัญหาที่แท้จริงของโรคได้ ละเลยบทบาทของผู้ป่วยและสังคม สร้างนิสัยติดการใช้ยารักษาโรคและไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตามมา

การแบ่งร่างกายกับจิตใจออกจากกันก็เป็นอีกจุดอ่อนหนึ่งของวิธีการทางการแพทย์ที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก เสี่ยงความเจ็บป่วยของคนไข้ที่เป็นเสียงของความรู้สึกไม่ถูกจัดว่าเป็นข้อวินิจฉัยทางการแพทย์ได้ ผู้คนรู้สึกว่าตนเองเป็นวัตถุแห่งโรคมากกว่าจะมีสิทธิมีเสียงในฐานะตัวกระทำกับร่างกายและจิตใจของตนเอง

ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เป็นปัญหาอยู่ที่ระบบคิดต่อสุขภาพเป็นเบื้องต้น การมองแบบทวิลักษณ์ไม่น่าจะเอื้อให้เกิดความเข้าใจสุขภาพตามความเป็นจริงได้ วิธีร่วมเสริมมองว่ามีใช้ทั้งธรรมชาติและจิตใจแต่เพียงอย่างเดียวที่เป็นสาเหตุชั้นปฐมความเจ็บป่วย แต่การมองสุขภาพในเชิงองค์รวม (holistic) ต่างหากเล่าที่จะนำมาสู่สุขภาพที่แท้จริงได้ ร่างกายและจิตใจกลายเป็นสิ่งที่ต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้องสมดุล อิทธิพลของความคิดปรัชญาตะวันออกส่งผลอย่างมากต่อวิธีร่วมเสริม สัญลักษณ์หยินหยางของเต๋าเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นทัศนะว่าร่างกายย่อมเจ็บป่วยเมื่ออยู่ห่างจากสภาพสมดุล

ความคิดใหม่นี้นำมาสู่การปฏิบัติอันได้แก่ การย้ายศูนย์กลางสุขภาพจากโรงพยาบาลมาสู่การบำบัดตามสถานบำบัดต่างๆและบ้านของผู้ป่วย จุดเน้นเปลี่ยนจากการรักษามาอยู่ที่การบำบัดและการจัดการตนเองให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เช่นนี้ธรรมชาติมีบทบาทสำคัญมากขึ้น โดยธรรมชาติคือการประสานกันระหว่างร่างกายและจิตใจ

อย่างไรก็ดี การปฏิบัติก็ยังเน้นไปที่ตัวกระทำเชิงบุคคล การบำบัดก็เน้นการเสริมพลังส่วนบุคคลที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้ สมดุลก็เป็นเรื่องของส่วนบุคคลเท่านั้นถึงแม้ว่าสภาพสังคมจะมีส่วนสำคัญมากก็ตาม

4) วิธีสุขภาพะสาธารณสุขแนวใหม่

ในขณะที่ วิธีที่ผ่านมาก่อนหน้านี้ลดทอนสุขภาพไปสู่ไม่ก็เรื่องและไม่ก็ปัจจัย “วิธีสุขภาพะสาธารณสุขแนวใหม่” พยายามมองสุขภาพตามความเป็นจริงที่ซับซ้อน ความซับซ้อนสองประการที่สำคัญคือ หนึ่ง สุขภาพเป็นเรื่องของสภาพแวดล้อมและตัวบุคคล และสอง ควรให้การจัดการสุขภาพเป็นเรื่องของทุกภาคส่วนในสังคม

สาระสำคัญของสุขภาพะสาธารณสุขแนวใหม่ปรากฏชัดอยู่ใน Ottawa Charter for Health Promotion สุขภาพะในกฎบัตรนี้ครอบคลุมทั้งเรื่องส่วนบุคคลไปจนถึงระดับสังคม เน้นการมีส่วนร่วมทางสุขภาพะในทุกระดับของสังคม โดยแบ่งสังคมออกเป็น 3 ระบบที่สำคัญด้วยกันคือ ระบบสังคม ระบบวัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจ

นอกจากนี้แล้วกฎบัตรนี้ยังเน้นภาคปฏิบัติเช่นการสร้างนโยบายจากประชาชน สร้างสภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุนสุขภาพะ เสริมพลังการทำงานของชุมชน พัฒนาความสามารถของบุคคล ปรับทิศทางระบบสุขภาพ มุ่งไปสู่อนาคตทั้งหมดแสดงให้เห็นว่ากฎบัตรนี้เน้นให้ทั้งระบบสาธารณสุข และตัวบุคคลเองเป็นตัวกระทำทางด้านการสร้างเสริมสุขภาพะ

และกับในระดับองค์ความรู้แล้ว สุขภาพะพึงถูกมองเป็นเรื่องของทั้งบุคคลและสภาพแวดล้อมประกอบกัน วิธีสุขภาพะสาธารณสุขแนวใหม่เสนอให้พิจารณาสภาพแวดล้อมในฐานะที่สร้างความเสี่ยงให้กับตัวบุคคล ในขณะที่เดียวกันสภาพแวดล้อมก็ไม่ใช่อะไรที่อยู่ลอย ๆ ภายนอกหากแต่มีปฏิสัมพันธ์กับการกระทำของมนุษย์และการกระทำอย่างมีทางเลือกของตัวบุคคล สภาพแวดล้อมในที่นี้จึงไม่ใช่เรื่องของธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นส่วนผสมของสังคมและธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกัน

ดังนั้นการจัดการสุขภาพะจึงไม่ใช่เรื่องของจัดการส่วนบุคคลหรือสร้างความสมดุลส่วนบุคคลแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่คือการคาดคะเนและลดความเสี่ยงที่เกิดจากสภาพแวดล้อมให้น้อยลงด้วย ที่สำคัญคือสภาพแวดล้อมที่รวมถึงมนุษย์ การกระทำของมนุษย์ และระบบคิดของมนุษย์เข้าไปด้วย

	วิธีการแพทย์ (Medical Approach)	วิธีทางสังคม (Social Approach)	วิธีร่วมเสริม (Complementary Approach)	วิธีสุขภาพสาธารณะแนวใหม่ (New Public Health Approach)
เน้นที่ธรรมชาติหรือสังคม	ธรรมชาติ	สังคม	เน้นธรรมชาติมากขึ้น คือ ร่างกายและจิตใจเป็นองค์รวม	เน้นทั้งสองอย่าง ความสัมพันธ์ระหว่างกันของธรรมชาติและสังคม
นิยามของสุขภาพและความเจ็บป่วย	เน้นที่ความเจ็บป่วย คือ นิยามสุขภาพเป็นการไร้ความเจ็บป่วย	เน้นที่ความเจ็บป่วย	เน้นที่สุขภาพ	เน้นที่สุขภาพ แต่ตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาความเจ็บป่วย
เหตุของความเจ็บป่วย	ปัจจัยทางชีววิทยา	ปัจจัยทางสังคม	อสมดุล (Imbalance)	ธรรมชาติและสังคมที่นำพาความเสี่ยง
การนำไปใช้ทางสุขภาพบริการ	แพทย์, โรงพยาบาล, “ผู้เชี่ยวชาญ”	การจัดการกระจายทรัพยากรทางเศรษฐกิจใหม่	นักบำบัดในฐานะผู้ช่วยเหลือ (Therapists as facilitators)	ความรับผิดชอบทางสุขภาพของทุกภาคส่วน ได้แก่ ความรับผิดชอบของภาครัฐและภาคเอกชนต่อการจัดสรรสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ และ ความรับผิดชอบต่อส่วนบุคคลเพื่อสร้างทางเลือกสุขภาพ
แหล่งที่มาของหลักฐาน	การทดลองทางวิทยาศาสตร์	การสำรวจทางสถิติ	สมรรถภาพส่วนบุคคล	การประเมินความเสี่ยง
บทบาทของโครงสร้างสังคมและตัวกระทำปัจเจก	เน้นที่โครงสร้างทางชีววิทยาและตัวกระทำที่เป็นแพทย์	เน้นที่โครงสร้างสังคม	เน้นที่ตัวกระทำเป็นบุคคล	ผลรวมของโครงสร้างทางสังคมและชีววิทยาและตัวกระทำเชิงปัจเจก เช่น ลีลาชีวิต (lifestyle) การประเมินความเสี่ยง

ตาราง แสดงการเปรียบเทียบสุขภาพแบบต่าง ๆ

2.2. ความเข้าใจสาธารณะในเรื่องวิทยาศาสตร์ (Public Understanding of Science)

ในสภาวะความทันสมัย (modernity) ที่มีทั้งลักษณะของโลกาภิวัตน์และความเสี่ยงนั้นเกิดขึ้นระบบผู้เชี่ยวชาญ (expert system) ที่แยกออกจากผู้คนทั่วไป (lay people) ระบบผู้เชี่ยวชาญหนึ่งคือวิทยาศาสตร์ทั้งในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ สถาบัน และตัวบุคคล ผลกระทบที่ตามมาทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจจากระบบผู้เชี่ยวชาญนี้ย่อมทำให้เกิดคำถามโดยทั่วไปกับสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อมั่นต่อผู้เชี่ยวชาญที่เปลี่ยนแปลงไป คำถามที่เกิดขึ้นตามมาจากสาธารณะคือความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์และสาธารณะที่เป็นอยู่และที่พึงจะเป็นควรเป็นเช่นไรเล่า?

ใน An Introduction to Science and Technology Studies ของ Sergio Sismondo ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์กับสาธารณะไว้ว่า หากพิจารณาอย่างง่ายว่ามีปริมาตรสองประเภทคือ ชุมชนวิทยาศาสตร์และสาธารณะแล้ว ความสัมพันธ์จะเป็นไปในสองทางคือ ทางแรก วิทยาศาสตร์มาสู่สาธารณะ กล่าวคือ มองว่าวิทยาศาสตร์นั้นสร้างความเข้าใจที่แท้จริงต่อโลก และความเข้าใจนั้นก็ซับซ้อนเกินไปกว่าที่คนทั่วไปนั้นจะสามารถเข้าใจได้ ดังนั้นสาธารณะจึงมีบทบาทที่ต้องเสริมสร้างทักษะการอ่านออกเขียนได้ทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Literacy) ตัวอย่างในสังคมไทยได้แก่ ความพยายามแบ่งเส้นให้ชัดเจนระหว่างวิทยาศาสตร์และไสยศาสตร์ (หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ) ให้สิ่งหนึ่งเป็นการคิดอย่างมีเหตุมีผล และอีกสิ่งหนึ่งเป็นการคิดที่ไม่สมเหตุสมผลซึ่งขาดหน้าที่จำเป็นในสังคม ซึ่งมีรากฐานบนความเชื่อที่ว่า สังคมจะดีขึ้นหากทุกคนคิดเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น วิธีคิดที่สนับสนุนวิทยาศาสตร์เช่นนี้ทำให้วิทยาศาสตร์มีบทบาทครอบงำที่เหนือว่า (dominate) ในฐานะผู้เข้าถึงทั้งภาษาและสถาบันทางวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้นักวิทยาศาสตร์พึงเป็นผู้ย่อความรู้อย่างง่ายและถ่ายทอดไปสู่สาธารณะเท่านั้น

ดังนั้นสำหรับสาธารณะแล้ว จึงมีบทบาทที่จะขัดแย้งกันในสองด้าน ด้านแรก สาธารณะค่อนข้างมีลักษณะเฉื่อยชา (passive) ต่อความรู้วิทยาศาสตร์ เป็นผู้รับความรู้วิทยาศาสตร์ในด้านที่หวือหวาหรือเป็นที่นิยม (popular) ตัวอย่างเช่น ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสวยงามหรือการทำให้อายุยืนขึ้นหรือวิทยาศาสตร์เพื่อปลุกความมหัศจรรย์ทางเพศที่มักไปปรากฏอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์ หรือหนังสือเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาที่มาจากนักฟิสิกส์ เป็นต้น ข้อวิพากษ์บางประการจากนักวิทยาศาสตร์ที่ไม่ใช่พวกเขาวิทยาศาสตร์ให้เป็นที่นิยมคือวิทยาศาสตร์เช่นนี้ตามกระแสนิยมมากไป ความรู้ที่ไปสู่สาธารณะนั้นถูกบิดเบือน (distort) และพวกเขาเห็นว่าการทำเช่นนี้เป็นการทำร้ายวงการอาชีพนักวิทยาศาสตร์ด้วยกันเอง

อย่างไรก็ดี ในอีกด้านหนึ่ง ในวิทยาศาสตร์จำนวนหนึ่งก็เห็นความสำคัญของการทำให้วิทยาศาสตร์เป็นที่นิยม เหตุผลคือ การทำให้การวิจัยใดๆเป็นที่รับรู้ทั่วกันของสาธารณะนั้นย่อมเป็นการหาเสียงสนับสนุนการวิจัยนั้นๆ เนื่องจาก การวิจัยจะได้มีความชอบธรรมที่จะได้รับการสนับสนุนจากองค์กรให้ทุนอย่างเต็มที่

ในอีกทางหนึ่งคือ สาธารณะสู่วิทยาศาสตร์ ซึ่งไม่ใช่แค่เพียงการให้เสียงจากสาธารณะบอกกล่าวถึงผลกระทบจากวิทยาศาสตร์หรือต่อความหวือหวาของประเด็นวิทยาศาสตร์ดังที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น แต่มีความสำคัญคือ แม้ว่าวิทยาศาสตร์จะเป็นการปฏิบัติการในห้องทดลองหรือการสร้างแบบจำลองทางความคิดแต่อย่างไรก็ดีสุดท้ายแล้วย่อมเสี่ยงไม่ได้ที่ผลจะเกิดในโลกความเป็นจริง ในบางประเด็นร้อนเช่นพืชตัดแปลงพันธุกรรม (GMOs) นั้นมีข้อถกเถียงกันว่าห้องทดลองนั้นปิดกั้นไม่ให้เกิดการแพร่กระจายของพืชตัดแปลงไปสู่โลกภายนอกได้ดีเพียงไร และผลกระทบของมันเมื่อมีการเพาะปลูกกันโดยทั่วไปที่มีต่อสภาวะนิเวศโดยรวมก็ยังคงเป็นที่ยังงาย ซึ่งข้อกังขานี้มีอาจทดสอบได้ในห้องทดลอง และแม้แต่การสร้างแบบจำลองก็ไม่สามารถจะจำลองแทนสภาพแวดล้อมอันแสนซับซ้อนได้ กรณีเช่นนี้สามารถกล่าวได้ว่าโลกคือห้องทดลอง นั่นคือเส้นแบ่งระหว่างห้องปฏิบัติการกับโลกภายนอกย่อมไม่ชัดเจนอีกต่อไป โดยสรุปคือ เกษตรกรย่อมไม่ใช่ผู้รอรับผลแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป (หรือเป็นแค่ลูกไล่ของนักวิทยาศาสตร์) แต่เป็นผู้ร่วมทดลองสำคัญในห้องทดลองที่เป็นโลกนี้ร่วมกัน

ดังนั้นเองจึงเสี่ยงไม่ได้เลยที่จะเกิดคำถามเช่น “เชื่อมั่นในวิทยาศาสตร์!” (Trust in Science!?) ดังที่เกิดในเวทีเยาวชนของ World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology ที่จัดโดย UNESCO

เมื่อปี 2002 คำตอบของคำถามนี้ปรากฏออกมาในสองแง่ แ่งแรก คือแง่มุ่งทางจริยศาสตร์ (Ethics) คือเรียกร้องให้ชุมชนนักวิทยาศาสตร์นั้นมีความรับผิดชอบและโปร่งใสตรวจสอบได้ วิทยาศาสตร์นั้นต้องมีหน้าที่ทำเพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวม¹¹ มิใช่ทำเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่งหรือเพื่อผลประโยชน์ของประเทศรายเท่านั้น¹² วิทยาศาสตร์จึงมิใช่แค่เพียงองค์ความรู้หรือสถาบันทางสังคมเพียงเท่านั้น แต่วิทยาศาสตร์ย่อมต้องผนวกเรื่องของจริยธรรมเข้าไปด้วย จริยธรรมของวิทยาศาสตร์หนึ่งที่สำคัญคือความเป็นประชาธิปไตย ผู้ที่ให้คำตอบว่าการทดลองใดดีหรือเลวคือสาธารณะผ่านกระบวนการประชาธิปไตยเท่านั้น¹³ เช่นนี้เอง ในอีกแง่หนึ่ง วิทยาศาสตร์ต้องมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนด้วยกันอย่างเลี่ยงไม่พ้น

ข้อเรียกร้องจากคนหนุ่มสาวเช่นนี้เองสอดคล้องกับการคิดใหม่ถึงวิทยาศาสตร์และกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สำหรับนักคิดอย่าง Helga Nowotny แล้วเขาก็ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ทั้งในหนังสือ *Re-Thinking Science: Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty* และในบทความ *The Potential of Transdisciplinary* เขาอ้างว่าเราได้ปรากฏการเกิดขึ้นของ การผลิตความรู้แบบใหม่คือ **Mode-2** แล้ว ซึ่งมีลักษณะสำคัญสามประการด้วยกัน **ประการแรก** การสร้างความรู้ที่เริ่มต้นจากบทสนทนาของตัวกระทำจำนวนมากที่หลากหลายและแตกต่างกันไป **ประการที่สอง** ใน Mode-2 นี้จะมีโครงสร้างขององค์กรที่หลวม ลำดับชั้นในแนวราบ (flat hierarchies) และสายการสั่งการแบบปลายเปิด (open-ended chains of command) เขาเห็นว่ามหาวิทยาลัยมีโครงสร้างขัดแย้งกับองค์กรใน Mode-2 ชัดเจนมาก ทั้งในเรื่องลำดับชั้นการสั่งการและการแบ่งแยกตามสาขาวิชา **ประการที่สาม** คือความข้ามสาขาวิชา (transdisciplinarity) ซึ่งเกิดจากการที่ความรู้ต่างละเมิดพรมแดนซึ่งกันและกันในโลกที่เกิดการเสื่อมถอยของการแบ่งแยกตามลักษณะความทันสมัย (modernity)

เกณฑ์วัดการผลิตความรู้แบบ Mode-2 ที่สำคัญสองอย่างคือ ความโปร่งใสตรวจสอบได้ กับ การควบคุมคุณภาพ ในด้านความโปร่งใสตรวจสอบได้นี้จะต่างออกไปจากการพิจารณาความรับผิดชอบเชิงปัจเจกแต่หมายถึงความรับผิดชอบขององค์กร องค์กรต้องสามารถเปิดเผยกระบวนการสร้างความรู้ได้และเปิดโอกาสให้ทุกคนที่แตกต่างกันเข้ามาทำความเข้าใจว่าความรู้ถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร สำหรับการควบคุมคุณภาพแล้ว นี้ไม่ใช่แค่เรื่องความเป็นเลิศทางวิชาการเท่านั้น แต่หมายถึงการผนวกรวมคุณค่าเข้ามา (value-integrated) โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าทางสังคม ด้วยการทำให้วิทยาศาสตร์อยู่ในบริบท (contextualization) ดังจะกล่าวถัดไป

Nowotny กล่าวว่าทำให้วิทยาศาสตร์อยู่ในบริบทคือการเปิดพรมแดนของวิทยาศาสตร์ให้เกิดการสื่อสารด้านกลับจากสังคมไปสู่สถาบันทางวิทยาศาสตร์ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเส้นแบ่งพรมแดนของวิทยาศาสตร์นั้นดูพร่าเลือน แม้จะความหมายจะแลดูนามธรรมแต่เขาก็ได้สรุปอย่างง่ายว่า การทำให้วิทยาศาสตร์อยู่ในบริบทหมายถึง การนำผู้คนเข้ามาในกระบวนการสร้างความรู้โดยตั้งคำถามว่า “**ผู้คนเหล่านั้นมีที่ทางใดบ้างเล่าในความรู้ของเรา?**” คำถามนี้ควรถูกถามทั้งศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้คนโดยตรงและแม้กระทั่งศาสตร์ที่ออกจะเลดูห่างไกลจากผู้คน เพราะย่อมชักจูงมาสู่ทางเลือกของการสร้างความรู้และทำให้เราตระหนักว่าการทำให้วิทยาศาสตร์อยู่ในบริบทกำลังดำเนินอยู่ต่อไป¹⁴

ทั้งนี้ พึงตระหนักว่าผลตอบของผู้คนย่อมมีความแตกต่างกัน ด้านหนึ่งคือผู้คนย่อมพูดสนับสนุนวิทยาศาสตร์ อีกด้านหนึ่งที่สุดขั้วคือ ผู้คนกลับปฏิเสธวิทยาศาสตร์ แต่ที่สำคัญที่สุดคือให้ผู้คนรู้สึกวาทตนเองมีที่ทางในกระบวนการสร้างความรู้ และกระบวนการวิจัย ในด้านนี้ผู้คนย่อมมีความเชื่อมั่นอย่างไม่มั่งงายและตรวจสอบวิทยาศาสตร์อยู่ตลอดเวลา

โดยสรุปแล้ว ถึงแม้ข้อพิจารณาเริ่มต้นคือ สาธารณะมีความเข้าใจในเรื่องวิทยาศาสตร์อย่างไร แต่การตอบคำถามนี้อย่างตรงไปตรงมากย่อมไม่นำไปสู่ทางเลือกของความสัมพันธใดๆ เพราะทางเลือกที่สำคัญคือการทำให้เส้นแบ่งระหว่างวิทยาศาสตร์และสังคมพรั่าเลือนที่สุดเท่าที่ทำได้ เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้คนทั่วไปได้มีที่ทางในกระบวนการความรู้ ผลสุดท้ายคือความเชื่อมั่นในวิทยาศาสตร์ที่เกิดขึ้นจากสาธารณะเอง

¹¹ หน้า 23.

¹² หน้า 24.

¹³ หน้า 24.

¹⁴ Helga Nowotny เอกสารจาก internet

3. แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชน

3.1. วิธีการใช้ชีวิตของเยาวชนในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง (Youth Lifestyles in a Changing World)¹⁵

เป็นเรื่องที่แทบจะเห็นร่วมกันทั่วไปแล้วว่า การใช้ชีวิตแบบบริโภคนิยมของเยาวชนในโลกปัจจุบันเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งของสังคม สาเหตุของปัญหานี้มักถูกผู้คนที่เข้าไปที่วัฒนธรรมตะวันตกและสื่อมวลชน แต่การกระทำเพียงหยาบ ๆ ดังกล่าวได้ช่วยให้เราเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของเยาวชนในยุคนี้มากขึ้นแล้วหรือ? คำตอบคือไม่! ดังนั้นคำถามต่อมาคือแล้วเราจะมีวิธีที่ละเอียดขึ้นในการทำความเข้าใจเยาวชนในยุคนี้ได้อย่างไร?

เยาวชนยุคนี้เกิด เติบโต และใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางสังคมบริโภคนิยมที่คนรุ่นก่อนหน้าช่วยกันปลูกปั้นขึ้นมา ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่เยาวชนรุ่นนี้จะมีชีวิตแบบบริโภคนิยมไปด้วย (แม้ผู้คนในวัยอื่น ๆ ก็ใช้ชีวิตแบบบริโภคนิยมอยู่น้อยเช่นกัน) ดังนั้นหากจะทำความเข้าใจเยาวชนยุคปัจจุบันนี้ การจับจ้องอยู่เพียงปรากฏการณ์ย่อย ๆ ของพฤติกรรมการใช้ชีวิตของพวกเขา (เช่น กิ๊ก, ดิตเช็กซ์, ดิตเน็ต, ดิตมือถือ, ดิตหูลู เป็นต้น) นั้นไม่ได้ช่วยอะไรขึ้นมามากนัก แต่เราควรปะติดปะต่อภาพการใช้ชีวิตเหล่านี้ให้กลายเป็น “วิถี” ขึ้นมา คำถามที่น่าสนใจในที่นี้คือ เยาวชนเหล่านี้ใช้ชีวิตแบบบริโภคนิยมด้วยวิถีทางอย่างไร? วิธีการใช้ชีวิตแบบนี้มีความหมายอย่างไรกับพวกเขา? และหากจะมองให้สร้างสรรค์ขึ้น ก็ควรถามว่าเยาวชนสร้าง/ออกแบบวิถีการใช้ชีวิตแบบนี้เพื่อประโยชน์ต่ออะไรต่อตนเองบ้าง?

จะตอบชุดคำถามดังกล่าวได้ เราอาจต้องพิจารณาว่านอกจาก “ความเป็นบริโภคนิยม” ของโลกยุคนี้แล้ว โลกปัจจุบันที่เยาวชนต้องอาศัยใช้ชีวิตอยู่นั้น เป็นโลกชนิดใดอีกบ้าง? อาจกล่าวได้ว่าโลกปัจจุบันอยู่ในสภาวะ 2 ชนิดพร้อม ๆ กัน สภาวะแรกคือ ความเสี่ยงภัยชนิดใหม่ ๆ ทั้งในเชิงวัตถุและจิตใจที่มีมากขึ้นจนหลายคนเรียกยุคนี้ว่า “ยุคสังคมความเสี่ยง” (risk society) (ดูคำอธิบายเพิ่มเติมในหัวข้อ 2.2) สภาวะที่สองคือสภาวะที่ส่วนต่าง ๆ ของโลกได้เชื่อมโยงถึงกันอย่างเข้มข้น ที่มีเรียกกันว่า “โลกาภิวัตน์” (globalization) ทำให้หลายสิ่งหลายอย่างไหลบ่ามาปะทะประสานกันจนยากจะหาว่าอะไรเป็นเกณฑ์ มาตรฐาน คุณค่า และความหมายของชีวิตที่ควรยึดถือ (ดูคำอธิบายเพิ่มเติมในหัวข้อ 2.1) ในที่นี้ สิ่งที่เราเห็นได้ชัดอย่างหนึ่ง คือ โลกปัจจุบันนั้นเต็มไปด้วยสภาวะและเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความไม่มั่นคงแน่นอนสูงมาก

ท่ามกลางสภาวะความไม่มั่นคงทั้ง 2 ชนิดข้างต้นที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในชีวิตประจำวันของพวกเขา นั้น เยาวชนจำเป็นต้องหาลักษณะการดำเนินชีวิตที่เอื้อให้ตนเองรู้สึกว่าการใช้ชีวิตของพวกเขา มีความมั่นคงขึ้นมาบ้าง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอันสับสนวุ่นวายรวดเร็วและไม่ปะติดปะต่อกันทั้งหลาย เยาวชนต้องออกแบบหรือสร้างวิถีการใช้ชีวิตที่ทำให้ตนเองรู้สึกว่าจะมีความต่อเนื่องกันอยู่บ้าง ดังนั้น ประเด็นถัดไป คือ วิธีการชีวิตของเยาวชนนั้น ประกอบสร้างขึ้นด้วยอะไรบ้าง?

วิถีการใช้ชีวิตของเยาวชนนั้น ประการแรกสุดคงต้องเริ่มต้นที่ตัวเยาวชนผู้เป็นปัจเจกบุคคลก่อน แต่ก็ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของเยาวชนที่เป็นปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียว หากพิจารณาในเชิงลึกขึ้นแล้ว วิธีการใช้ชีวิต น่าจะหมายถึง “แบบแผนเฉพาะของกิจกรรมประจำวันที่แสดงลักษณะของปัจเจก ซึ่งไม่เหมือนกันและไม่ซ้ำใคร แต่ในขณะเดียวกันวิถีการใช้ชีวิตก็หันพวกเขาไปหาความมีส่วนร่วม (the common) และความเป็นสังคม (the social) ผู้คนจะเลือกวิถีการใช้ชีวิตแบบต่าง ๆ อย่างอิงอาศัยสัมพันธ์กับคนอื่น”¹⁶ มองในแง่นี้ วิธีการใช้ชีวิตจึงกลายเป็นของกลุ่มปัจเจกบุคคลด้วยอย่างไรก็ตาม วิธีการใช้ชีวิตของแต่ละกลุ่มปัจเจกก็มีความแตกต่างกันไปด้วย วิธีการใช้ชีวิตยังหมายรวมถึง “ชุดแบบแผนเฉพาะเจาะจงของพฤติกรรมรูปธรรม ที่ถูกบริหารจัดการท่ามกลางชุดความสนใจหรือเงื่อนไขทางสังคมที่สอดคล้อง

¹⁵ อิงอาศัยความคิดจาก Steven Miles, *Youth Lifestyles in a Changing World*, Buckingham-Philadelphia : Open University Press, 2000

¹⁶ Reimer, 1995 : 124-5 อ้างใน Steven Miles, อ้างแล้ว

กัน ชุดแบบแผนเหล่านี้จะถูกอธิบายและถูกตัดสินโดยชุดของคุณค่า, ทศนคติ, เป้าหมาย ซึ่งทำให้ (ภายใต้เงื่อนไขของจำนวนหนึ่ง) ชุดแบบแผนนี้จึงกลายเป็นสิ่งพื้นฐานที่ทำให้สมาชิกของชุดแบบแผนนั้น ๆ มีอัตลักษณ์ทางสังคมเหมือนหรือต่างกัน¹⁷ กล่าวอีกนัยหนึ่ง “ขอบวงของวิถีการใช้ชีวิตหนึ่ง ๆ ถูกลากเส้นขึ้นโดยผู้คนที่แบ่งปัน (share) ลักษณะบางอย่างของชีวิตส่วนตัวร่วมกัน สมาชิกของขอบวงดังกล่าวจะอธิบายอัตลักษณ์ของพวกเขาผ่านแบบแผนเกี่ยวกับลักษณะท่าทาง, การบริโภค, กิจกรรมยามว่าง ที่ได้มาแบ่งปันร่วมกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้มักใช้เพื่อแยกแยะพวกเขาออกจากกลุ่มที่มีวิถีการใช้ชีวิตแบบอื่นได้อย่างชัดเจน”¹⁸

นอกจากวิถีการใช้ชีวิตจะมีมิติของความเป็นปัจเจกบุคคลและความเป็นกลุ่มทางสังคมแล้ว เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าในยุคบริโภคนิยมนี้ วิถีการใช้ชีวิตยังเกี่ยวข้องกับการอุปโภคบริโภค (consumption) อีกด้วย ในแง่หนึ่ง วิถีการใช้ชีวิตเป็นการแสดงออกเชิงวัตถุ (material expression) ของอัตลักษณ์ของปัจเจก แม้ว่าสินค้าหรือวัตถุเหล่านั้นจะไม่ได้เป็นตัวแทนของอัตลักษณ์นั้นก็ตาม แต่สินค้าดังกล่าวอาจเป็นเครื่องมือในทำให้อัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นมาได้ อย่างไรก็ตาม วิถีการใช้ชีวิตมิใช่เพียงภาพสะท้อนของนิสัยการบริโภค แต่อาจกล่าวได้ว่า การบริโภคได้เอื้ออำนวยภาษาหรือรหัสที่ปัจเจกจะใช้ในการสร้างวิถีการใช้ชีวิตของตนขึ้นมา

อีกประเด็นหนึ่งที่มีกพิจารณาประกอบกันไป คือ อิทธิพลของโครงสร้างที่มีต่อวิถีการใช้ชีวิตของเยาวชนในช่วงเวลา “การเปลี่ยนผ่าน” (transformation) จากวัยเยาว์เข้าสู่ “วัยผู้ใหญ่” (adulthood) ซึ่งสำหรับนิสิตนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัยแล้ว เงื่อนไขเชิงโครงสร้างท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านดังกล่าว อาจได้แก่ ระบบการสอบแข่งขันเข้ามหาวิทยาลัย, ระบบการรับน้องและห้องเชียร์, ระบบการเรียนการสอน, โครงสร้างระบบกิจกรรมนอกหลักสูตร, และเรื่องการเมืองงานทำหลังจากสำเร็จการศึกษาแล้ว เป็นต้น¹⁹ อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องหาคำอธิบายที่เชื่อมโยงวิถีการมองการเปลี่ยนผ่านของเยาวชนในลักษณะเป็นเส้นตรงไปสู่จุดต่าง ๆ ที่ระบุและคาดการณ์ได้เป็นขั้นเป็นตอนและมีตรรกะชัดเจน ไปจนกระทั่งสิ้นสุดที่จุดสุดท้ายคือ “ความเป็นผู้ใหญ่” ประสบการณ์ของเยาวชนนั้นมีความรู้รวบรวมหลากหลายและแปรผันไปตามกระบวนการทางสังคม (เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัว ภูมิหลัง สถานภาพทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ และโอกาสทางสังคม เป็นต้น) ที่แต่ละคนประสบมาอย่างยิ่ง วิธีการมองแบบเส้นตรงนี้มีแต่ทำให้ประสบการณ์เหล่านี้กลับกลายเป็นเพียงเรื่องเรียบ ๆ ง่าย ๆ เป็นการเดินทางเปลี่ยนผ่านแบบชื่อ ๆ เชื่อง ๆ ไร้ชีวิตชีวามากเกินไป ดังนั้น ประเด็นนี้ คำถามควรเป็นว่า วิถีการใช้ชีวิตของเยาวชนในช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านนั้น เอื้อให้พวกเขาหาประสบการณ์อันหลากหลายของตนเองมาปฏิสัมพันธ์กับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างต่าง ๆ อย่างไร

หากมองในเชิงจิตวิทยาและเชิงสังคม (ไม่ใช่จิตวิทยาสังคม) ของการใช้ชีวิตแล้ว เยาวชนตอบสนองต่อความกระตุ้นเร้าเชิงสัญลักษณ์อันมากมายในสังคมบริโภคนิยมรอบ ๆ ตัวด้วยแนวทางที่เอื้อให้พวกเขาพบความเป็นไปได้ใหม่ ๆ บนชุดระดับความเข้มข้นระหว่างการเป็นผู้ถูกกระทำ (passive) กับการเป็นผู้กระทำ (active) โดยนัยนี้ สิ่งที่น่าศึกษาคือ วิถีการใช้ชีวิตที่เยาวชนสร้าง/ออกแบบขึ้นนั้น เอื้อให้พวกเขา (ซึ่งต้องอิงอาศัยใช้ชีวิตจริงอยู่ในสภาวะความไม่มั่นคงแน่นอนดังกล่าวข้างต้น) มีความละเอียดลออและมีความยืดหยุ่นในการเลือกรับปรับใช้สินค้าและวัตถุบริโภคเหล่านั้นให้เหมาะสมกับบริบทเชิงโครงสร้างสังคมและสภาวะการณ์ในจิตใจของพวกเขาอย่างไร

หากมองเยาวชนในยุคนี้ใหม่ด้วยแนวทางดังอธิบายข้างต้นแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเยาวชนไม่ได้ใช้ชีวิตเพียงเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงธรรมดา ๆ เท่านั้น แต่มีความหมายในเชิงอุดมการณ์แฝงอยู่ กล่าวคือวิถีการใช้ชีวิตแบบนี้ทำให้พวกเขารู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของโลกที่หลายครั้งก็ไม่ได้นำพิศมัยและสวนทางกับความรู้สึกนี้อยู่มาก เมื่อพิจารณาโดยนัยนี้ จะเห็นได้ว่าวิถีการใช้ชีวิตของเยาวชนดังกล่าว ไม่ใช่เรื่องเหลวไหลไร้สาระ แต่เป็นเรื่องที่มีเหตุผลมาก อีกทั้งยังเป็นการทำให้ชีวิตประจำวันของพวกเขามีความมั่นคงมากขึ้นอีกด้วย โดยวิธีนี้ เยาวชนได้ใช้ชีวิตการใช้ชีวิตของ

¹⁷ Stebbins 1997 : 350 อ้างใน Steven Miles, อ้างแล้ว

¹⁸ Bellah, et al, 1985 : 355 อ้างใน Steven Miles, อ้างแล้ว

¹⁹ ดูเพิ่มเติมในแนวคิดที่ 7 เรื่อง “เยาวชนกับมหาวิทยาลัย”

พวกเขาจึงเป็นเครื่องนำทางให้ตนเองผ่านพ้นทางแพร่งทางโครงสร้างและวัฒนธรรมของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่างๆ ได้

กล่าวโดยสรุป เยาวชนในยุคนี้มิได้เป็นผลผลิตของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่พวกเขาได้สร้างวิถีการใช้ชีวิตของตนเองขึ้นมาภูมิสัมพันธ์ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ด้วยวิถีทางที่ซับซ้อน (complex) และย้อนแย้ง (paradox) มีทั้งการเป็นผู้กระทำและการเป็นผู้ถูกกระทำ มีทั้งการสร้างสรรค์และการยอมตาม ซึ่งเอื้อให้พวกเขาสามารถจับทิศทางทางดำเนินชีวิตท่ามกลางภาวะขึ้น ๆ ลง ๆ ของชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นวิธีที่ดีที่สุดในการทำความเข้าใจเยาวชนคือศึกษาความเป็นตัวตนของเยาวชนเป็นกรณีๆ ไป และควรหลีกเลี่ยงการมองเยาวชนแบบเหมารวมอย่างยิ่ง กล่าวคือ ควรลด ละ เลิก การศึกษาเพื่อค้นหาแบบแผนพฤติกรรมของเยาวชน (อันชวนให้นึกถึงการทดลองทางจิตวิทยาพฤติกรรมเรื่องการสั้นกระดิ่งแล้วสุนัขจะน้ำลายไหล) แต่ควรริเริ่มและส่งเสริมการศึกษาว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลกระทบในเชิงรุกต่อชีวิตส่วนบุคคลของเยาวชนอย่างไร? วิธีการที่เยาวชนก่อร่างสร้างวิถีการใช้ชีวิตของพวกเขาขึ้นเป็นอย่างไร? วิธีการใช้ชีวิตที่สร้างขึ้นนั้นมีความหมายอย่างไรในสายตาของพวกเขาเอง? ทั้งนี้ เพราะเยาวชนไม่ได้มีความเยาว์เพราะ “อายุ” ของพวกเขา แต่เยาว์เพราะสิ่งที่พวกเขาปฏิบัติและเหตุผลในการปฏิบัติ (หากผู้ใหญ่หลายคนปฏิบัติตัว “เหลวไหลไร้สาระและไม่มีเหตุผล” ดังที่เยาวชนหลายคนเคยถูกติตราด้วยคำ ๆ นี้แล้ว ผู้ใหญ่เหล่านั้นก็อยู่ในความเยาว์วัยด้วยเช่นกัน) ดังนั้น หากจะทำความเข้าใจเยาวชนในยุคนี้จริง ๆ ก็จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการก่อร่างสร้างวิถีการใช้ชีวิตในระดับชีวิตประจำวันท่ามกลางโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงของเยาวชน

3.2. การเรียนรู้ของเยาวชนกับมหาวิทยาลัย

ในโลกที่มุ่งหมายไปสู่ทิศทางแห่งการใช้สติปัญญา มหาวิทยาลัยย่อมเป็นความคาดหวังของสังคมไทยที่สำคัญอย่างเลี่ยงไม่พ้น แม้ว่าจะทำให้สมมาดปรารถนาหรือนำความผิดหวังมาให้ก็ตาม แต่มหาวิทยาลัยในฐานะที่เป็นแหล่งปมเพาะคนหนุ่มสาวก็ย่อมมีพันธกิจจำเป็นคือด้านหนึ่ง ต้องเติมเต็มศักยภาพของคนให้ได้ และอีกด้านคือมีความสัมพันธ์อย่างเห็นอกเห็นใจร่วมกับสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรยากาศของโลกยุคทันสมัย (modernity) แล้ว การเปลี่ยนแปลงของทั้งตัวองค์กรและทางวิชาการอย่างรวดเร็วและมีมาตรฐานย่อมปะทะประสานกับพันธกิจทั้งสองด้านนี้อย่างมิอาจเลี่ยงได้ ปัญหาท้าทายคือในข้อจำกัดและบีบบังคับต่างๆ การธำรงไว้ซึ่งพันธกิจนั้นจะเป็นไปได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากตัวนิสิตนักศึกษาผู้เป็นชีวิตชีวาที่สำคัญของมหาวิทยาลัยโดยตรง

1) สภาพการณ์ในมหาวิทยาลัย²⁰

(1) ความคาดหวังในบริบทโลกาภิวัตน์

ในบริบทโลกาภิวัตน์นี้สังคมไทยต้องเผชิญปัญหาใหม่ๆ นั้นรวมถึงความท้าทายและความเสี่ยงอันตรายใหม่ๆ ด้วย ปัญหาใหม่ๆ เช่น ไซเบอร์ฮัค หรือ ผลกระทบของอินเทอร์เน็ต ไม่อาจจะเข้าใจได้ด้วยสาขาวิชาเดียวเท่านั้น แต่ต้องการความรู้ความเข้าใจจากหลายๆ สาขาวิชาด้วยกัน นอกจากนี้ด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกก็ย่อมทำให้การทำความเข้าใจแบบแน่นอนตายตัวนั้นเป็นไปได้ยากต่อไป ด้วยบริบทเช่นนี้สังคมต้องได้รับผลกระทบอันอาจจะไม่ได้ก่อหรือต้องรับผลกระทบที่ไม่ได้ตั้งใจจากสิ่งที่ก่อขึ้นมาเอง

อย่างไรก็ดี แม้ว่าผลกระทบจะมีจำนวนมากขึ้นและเด่นชัดขึ้น แต่เท่าที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยแม้จะอยู่ในสังคมหรือดำเนินการวิจัยเรื่องสังคม แต่ก็มีได้ผูกพันกับสังคม กล่าวคือ ถือเป็นสังคมเป็นเพียงตัววัตถุแห่งการศึกษาหรือสังคมเป็นเพียงสภาพแวดล้อมของการจัดการศึกษาและวิจัยเท่านั้น ที่สำคัญคือบางคราแม้ว่ามหาวิทยาลัยจะทำวิจัยเรื่องผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม แต่ยังคงขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชนรอบข้างอยู่ดี ประเด็นที่สำคัญคือมหาวิทยาลัยยังขาดการแสดงความเอื้ออาทรต่อปัญหาความเดือดร้อนของสังคม

²⁰ จาก สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, *จุฬารกับสังคม: สรุปลังเคราะห์และข้อเสนอ*, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ในอีกด้านหนึ่ง กระแสตลาดในโลกาภิวัตน์ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้ภาควิชาและคณะ ตลอดจนสถาบันวิจัย ต้องปรับตัวเพื่อตอบสนอง เช่น ทบทวนหลักสูตร รับทุนวิจัยจากภายนอก หรือ เปิดหลักสูตรนานาชาติ ขณะเดียวกัน การปรับตัวที่ต้องตอบสนองต่อแนวคิดนำนี้ทำให้เกิดกระแสวิพากษ์ว่า “สาธารณกิจการศึกษ” ถูกครอบงำโดย “ธุรกิจการศึกษา” การปรับตัวเช่นนี้มักถูกตั้งข้อสังเกตว่ามหาวิทยาลัยกลับไปเพิ่มช่องว่างระหว่างผู้มีโอกาสในสังคม และผู้ด้อยโอกาสในสังคม

ดังนั้น ในบริบทโลกาภิวัตน์ความสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยและสังคมจึงเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นขึ้นใน สองด้านด้วยกัน ด้านแรกคือคนและความรู้ของมหาวิทยาลัยมีผลกระทบโดยตรงกับสังคมมากขึ้น และด้านกลับกัน สังคมก็มีความคาดหวังต่อมหาวิทยาลัยมากขึ้น ดังนั้นการปรับเปลี่ยนของมหาวิทยาลัยในบริบทเช่นนี้จึงจำเป็นต้องส่อง สสำรวจตนเองและสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน

(2) ปัญหาการเรียนรู้และกิจกรรมในมหาวิทยาลัย

กระนั้น โครงสร้างของการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันยังขาดความยืดหยุ่น รวมทั้งวิธีปฏิบัติบน ทอนแรงจูงใจทำให้นิสิตที่เข้ามาศึกษาในสภาพแวดล้อมของแหล่งวิทยาการหลากหลายวิชากลับต้องจำกัดตนเองอยู่ใน สาขาวิชาเดียว (*ความรู้เชิงเดี่ยว*) ซึ่งไม่เพียงพอจะใช้งานในชีวิตจริง และขาดการสร้างเงื่อนไขที่จะเอื้อให้นิสิตซึ่งเป็น คนรุ่นใหม่ได้เติบโตองอกงามไปตามครรลองแห่งศักยภาพของปัจเจกบุคคลและคนรุ่นใหม่ของอนาคต

นอกจากนี้ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาแก่นิสิตเน้นความรู้ในด้านเนื้อหาสาระ*แต่ละเลย* มิติอารมณ์และด้านจิตวิญญาณแรงบันดาลใจ ขาดโอกาสการเรียนรู้เพื่อรับใช้สังคมโดยสิ้นเชิง หรือแม้จะมีด้านวัฒนธรรม จริยธรรม แต่ค่อนข้างเป็นเนื้อหาอุดมคติสำเร็จรูป โครงสร้างการจัดการศึกษาที่เป็นการเรียนรู้จึงกลับกลายเป็นอุปสรรคต่อ การเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตัวนิสิต ทำให้นิสิตขาดการกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้ความเข้าใจและในการ กำหนดบทบาทของตนเอง นอกจากนี้ยังทำให้อาจารย์ไม่ได้ “ร่วมเดินทาง” เรียนรู้กับนิสิต ผลสืบเนื่องต่อไปได้แก่การไม่ เอื้ออำนวยต่อการสร้างและพัฒนาคนรุ่นใหม่ที่มีวิจรรณญาณสามารถตอบสนองสังคมที่เผชิญสิ่งท้าทายในบริบทใหม่ได้

และบรรยากาศชีวิตมหาวิทยาลัยที่นอกเหนือจากการเรียนการสอนนั้น นิสิตหลายส่วนเห็นว่าไม่ค่อย มีชีวิตชีวาและกิจกรรมมีปัญหาการมีส่วนร่วมของนิสิต ทั้งนี้เพราะในด้านหนึ่งกิจกรรมนอกหลักสูตรมักมีการดำเนินที่ เน้นรูปแบบคล้ายราชการ (bureaucratized) เครื่องประเพณีหรือไม้เท้าจำกัดตัวอยู่ในการฝึกนิสิตให้เป็นพลเมืองแต่ใน ประชาธิปไตยแบบตัวแทนแทนที่จะเป็นประชาธิปไตยโดยวิถีชีวิต

ดังนั้นเอง ตรงกันข้ามกับบทบาทของมหาวิทยาลัยที่พึงเป็นพื้นที่เพื่อการสร้างสรรค์ของนิสิต มหาวิทยาลัยก็เป็นข้อจำกัดของการเรียนรู้โดยไม่รู้ตัวไปพร้อมๆกัน

(3) ทางเลือกของทางออก

กระนั้นในสภาพการณ์เช่นนี้ ยังมีแนวทาง (มาตรการ) เพื่อแก้ไขหรือบรรเทาสภาพปัญหาบาง ประการได้เช่นกัน ได้แก่

- พัฒนาหลักสูตรข้ามสาขาระดับปริญญาตรีและส่งเสริมทางเลือกในการเรียนรู้ของนิสิต
- ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมนิสิต และชีวิตแคมปัส โดยลดเงื่อนไข “ความเป็นราชการ” (debureaucratization) ลงและลดกิจกรรมที่เน้นแต่แบบแผนประเพณีโดยขาดเนื้อหาสาระ รวมทั้งเพิ่มเงื่อนไขที่เอื้อต่อ กิจกรรมที่สนับสนุนให้นิสิตสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์อย่างวิพากษ์วิจารณ์ของนิสิต ตลอดจน สนับสนุนให้นิสิตได้มีโอกาสสัมผัสและเรียนรู้ปัญหาสาธารณะโดยการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่อปัญหาจริง
- ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอนและการวิจัยให้มีส่วนในการมีบทบาทเชื่อมโยง การเรียนรู้จากฐานรากและกระบวนการเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและประชาสังคม มุ่งสร้างภาคีแห่งระบบปฏิ สัมพันธ์แห่งการเรียนรู้ (interactive learning systems)

- ส่งเสริมและพัฒนาระบบสนับสนุนแก่นิสิตในการเรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม (service learning) ให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษาในมหาวิทยาลัย ทั้งนี้อาจรวมถึงการพิจารณาโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคมที่เคยตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยในอดีตเพื่อฟื้นฟูหรือปรับปรุงหรือแสวงหารูปแบบอื่นใดที่สอดคล้องกับยุคสมัยมาดำเนินการ

2) การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

ในขณะที่มหาวิทยาลัยกำลังออกจากระบบราชการ ข้อถกเถียงที่เป็นอยู่กลับจำกัดแล้วว่ามหาวิทยาลัยควร จะออกหรือไม่ออกนอกระบบราชการเท่านั้น แต่ข้อพิงพิจารณาอีกประการหนึ่งที่เป็นไปได้แก่ การปรับเปลี่ยนโครงสร้าง การบริหาร คณะและสาขาวิชา ตลอดจนประเด็นการเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยยังไม่ได้รับความสนใจในวงกว้างมากนัก

อย่างไรก็ดี การพูดถึงมหาวิทยาลัยหลายครั้งก็เป็นเพียงแต่การกล่าวถึงแต่ลักษณะด้านหนึ่งที่เป็นองค์การ การพูดถึงมหาวิทยาลัยโดยตระหนักอย่างแท้จริงถึงคนในฐานะผู้กระทำยังน้อยนัก แม้แต่กับคำวาทินิสิตที่เป็นส่วนสำคัญ ยิ่งในมหาวิทยาลัยและถูกพาดพิงถึงมากที่สุดก็ถูกมองเป็นเพียงแค่องค์ประกอบหนึ่งของโครงสร้างและกลไกใน มหาวิทยาลัยเท่านั้น เสียงนิสิตที่ตั้งจากตัวนิสิตเองในฐานะที่เป็นเสียงจากผู้กระทำนั้น มักไม่ค่อยปรากฏในเวทีอภิปราย ต่างๆในมหาวิทยาลัย นอกจากนี้พื้นที่สำหรับนิสิตเองโดยตัวนิสิตเองก็หาได้มีไม่

ด้วยสภาพการณ์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ประกอบกับมีโครงการวิจัย “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับสังคม : พลวัตในการปรับตัวเชิงสถาบันและทางเลือก” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการบริหารวิชาการ โครงการวิจัยสถาบันเพื่อพัฒนาโยบายด้านวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้วิจัยในโครงการฯได้เอื้อโอกาสให้เกิด เสวนาอาศรมความคิดนิสิต “เสวนาคาเฟ่” ด้วยจุดประสงค์เพื่อก่อให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเองระหว่างนิสิต และระหว่างนิสิตกับมหาวิทยาลัย ให้นิสิตได้ครุ่นคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับมหาวิทยาลัยและสังคม การ เสวนาทั้งสี่ครั้งมีดังนี้คือ

1. “จุฬา – ความคิด – นิสิต – สังคม : โต้เถียงว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างจุฬากับสังคมใน มุมมองของนิสิต”, วันที่ 4 กรกฎาคม 2544 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาฯ
2. “สหามความคิดกับชีวิตในห้องเรียน : สภาวะที่เอื้อให้การเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยไม่วิพากษ์ ยังคงดำรงอยู่ และกระบวนการเรียนรู้มีจะเล็กรู้้อย่างไม่วิพากษ์”, วันที่ 4 กันยายน 2544 ณ ห้องประชุม 209 คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ
3. “มหาวิทยาลัยจะออกนอกระบบราชการ...แล้วกิจกรรมนิสิตจะออกกับเค้าด้วยมั๊ย??”, วันที่ 20 พฤศจิกายน 2544 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาฯ
4. “เผยแพร่ – พรางกาย : เมื่อตัวตนที่แตกต่างหลากหลายของนิสิตให้ความหมายเรื่องการ ปฏิรูปมหาวิทยาลัย”, วันที่ 29 พฤศจิกายน 2544 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาฯ

ผลที่เกิดขึ้นจากการเสวนาอาจแบ่งได้เป็นสองด้านอย่างง่าย ในด้านแรก การสร้างเครือข่าย ได้เกิดกลุ่ม นิสิตที่สนใจประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับมหาวิทยาลัยและสังคมร่วมพบปะแลกเปลี่ยนทัศนะด้วยตนเองถึงแม้ ว่างานเสวนาหยุดลงไปแล้ว นี่สะท้อนให้เห็นว่า แม้ในภาพที่มหาวิทยาลัยแลดูเจียบเหงาเชื่องซึม แต่ก็ยังมีนิสิตส่วนหนึ่งที่ มีไฟและพลังความคิดวิพากษ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว สิ่งสำคัญคือเราจะหล่อเลี้ยงเชื้อไฟเหล่านี้และเอื้อโอกาสให้พวกเขา เติบโตด้วยการเรียนรู้ด้วยตนเองได้หรือไม่ อย่างไร?

ในอีกด้านหนึ่ง ด้านเนื้อหา คำถามเช่น เราจะเชื่อมโยงประสบการณ์ภายนอกกับความรู้ในห้องเรียนได้ อย่างไร? นิสิตจะสามารถเรียนข้ามสาขาวิชาได้หรือไม่? ความรู้ในห้องเรียนจะตอบสนองการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ได้จริงหรือไม่? ตลอดจน กิจกรรมนิสิตในปัจจุบันเป็นทางเลือกหรือเป็นข้อจำกัดการเรียนรู้หรือไม่? ถูกยกขึ้นมาเป็น ข้อถกเถียงสำคัญ ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการทางปัญญาของนิสิตอันคึกครื้นต่อไป

โจทย์หนึ่งที่หลายท่านเห็นพ้องต้องกันคือ มหาวิทยาลัย (หมายถึงทั้งฝ่ายบริหาร อาจารย์ นิสิต รวมถึงบุคลากร) พึงเปิดโอกาสและเปิดพื้นที่ในการเรียนรู้ โดยอย่างน้อยด้วยการลดรูปแบบที่เป็นทางการ (ระบบราชการ) ลง เน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการมากขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ในห้องเรียน หรือเป็นกิจกรรมชมรมแต่อย่างไร

ผลสำเร็จหนึ่งเชิงรูปธรรมที่สำคัญหลังจากเสวนาคาเฟ่คือ หนังสือรวมบทความ **“นิสิต : ผู้ถูกจับจ้องแต่มองไม่เห็น?”** บรรณาธิการโดย ปราโมทย์ ตั้งเกียรติกัจจาย จุดประสงค์หลักคือเพื่อสะท้อนเสียงของนิสิตที่มีความหมายต่อแง่มุมต่างๆในมหาวิทยาลัย โดยมีความหลากหลายตั้งแต่การเริ่มใช้ชีวิตในปีหนึ่ง การใช้พื้นที่ในมหาวิทยาลัย รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงตนเองของนิสิตคนหนึ่งที่กำลังจบ โดยตั้งบรรยายผ่านการพินิจพิเคราะห์ว่าก่อนเข้ามหาวิทยาลัยนั้นเขามีความคิดความฝันมากกว่าตอนก่อนจะจบ และแล้วว่ากระบวนการต่างๆในมหาวิทยาลัยหล่อหลอมการเปลี่ยนแปลงในตัวเขาให้รู้สึกห่อเหี่ยวลงจนดับความคิดฝันของเขาได้ ไม่ว่าจะเป็นการรับน้อง การเรียนการสอน ประเพณีต่างๆ อันเป็นข้อบีบบังคับให้นิสิตกระตักตัวเพื่อการสร้างสรรค์ยากเต็มที่

กระนั้นแม้ว่าจะจบกิจกรรมเสนาไปแล้วก็ตาม แต่กลุ่มนิสิตและผู้วิจัยที่ได้พบปะแลกเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดกันเป็นประจำก็ไม่ได้หมดพลังของการสร้างสรรค์ ดังนั้นภายใต้การสนับสนุนจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) จึงได้เกิดการริเริ่มโครงการวิจัย **“เยาวชนจุฬากับโลกาภิวัตน์ : ความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้”** ในปี 2545 จุดประสงค์สำคัญคือให้นิสิตได้แสดงตนเองมากกว่าจะเป็นวัตถุของการถูกจับจ้อง กล่าวคือให้นิสิตให้คุณค่าและความหมายกับตนเอง โดยผ่านคำถามว่า นิสิตมองตนเองอย่างสัมพันธ์กับสังคมอย่างไร? และนิสิตอยากจะมีส่วนร่วมขับเคลื่อนสังคมไปในทิศทางใด? ด้วยการพิจารณาถึงตัวตนของเขาเองภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์เป็นสำคัญ

ดังนั้นเอง โครงการวิจัยดังกล่าวจึงเลี่ยงการเป็นงานวิจัยที่เน้นการสั่งสอนเชิงศีลธรรมหรือทำตัวเป็นผู้ใหญ่รู้ดี แต่เน้นการเสริมสร้างศักยภาพด้วยตัวนิสิตเอง ผ่านกิจกรรมที่เขาริเริ่มเองเป็นหลัก วิธีการวิจัยที่เหมาะสมคือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ที่มุ่งให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการเรียนรู้ กล่าวคือให้นิสิตได้ตั้งคำถาม ระบุปัญหา สร้างกิจกรรม ตลอดจนมีส่วนร่วมแม้แต่ในกระบวนการเขียนรายงานการวิจัย นี้อย่างต่างจากการวิจัยแบบเดิมๆที่มุ่งศึกษาแต่ทัศนคติของผู้ถูกศึกษาแต่อย่างเดียวนั้น แต่หาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้ถูกศึกษาไม่

ในตัวกระบวนการนั้น อาจแบ่งได้เป็นสี่ช่วงด้วยกัน ในช่วงแรก การระดมความคิดเห็น เพื่อเชื่อมประสานความรู้สึกนึกคิดและความสัมพันธ์ของผู้วิจัยและนิสิตกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งในหมู่นิสิตกลุ่มเป้าหมายด้วยกันเอง ให้เข้าใจความปรารถนาของผู้วิจัย และผู้วิจัยได้เข้าไปปัญหาของนิสิต ปัญหาเช่น กิจกรรมในประเพณี หรือการเรียนในห้องเรียน เป็นต้น

ในช่วงที่สอง **ลองทำกิจกรรมเองเลย** คือให้กลุ่มที่รวบรวมได้ในตอนต้นนั้น มาระดมกันว่าอยากทำอะไรบ้าง จากนั้นผู้วิจัยก็จะทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน (ไม่ใช่ผู้จัด) ให้กิจกรรมนั้นเป็นไปได้ ส่วนในช่วงที่สามนั้น **การก่อรูปเครือข่าย “สยามเด็กเล่น”** สำหรับชื่อนี้มีความหมายคือ

“สยาม” เป็นคำที่มี 2 นัย นัยแรกคือคำเรียกประเทศไทยในสมัยก่อน และนัยที่สองคือ **“สยามสแควร์”** ซึ่งเป็นแหล่งแสดงเสรีภาพของวัยรุ่น, **“เด็ก”** คือ กลุ่มนิสิตและเยาวชนคนรุ่นใหม่, ส่วนคำว่า **“เล่น”** นั้น ในความหมายขั้นต้นคือการกระทำเพื่อความสนุก เราชใจ แต่ในขณะเดียวกัน คำว่า **“เล่น”** ก็มีความหมายอื่น เช่น **“เล่น”** ที่ไม่ได้แปลว่าเล่น แต่หมายถึงอะไรที่ทำการจริง ๆ เช่น เล่นการเมือง, หรือการทำอะไรอย่างหมกมุ่น. กล่าวโดยสรุป **“สยาม”** คือพื้นที่, มี **“เด็ก”** เป็นผู้กระทำ, กริยาคือ **“เล่น”** ซึ่งหมายความว่า เด็กจะเป็นผู้กระทำ (แล้วนะ) ไม่ใช่ผู้ใหญ่ (ซึ่งมักจะชอบวางกรอบให้เด็กทำอย่างนั้นอย่างนี้) โดยที่การกระทำนี้มีสยามเป็นพื้นที่ที่อิสระเสรีให้ **“เด็ก”** ได้แลกเปลี่ยนกับโลกภายนอกอย่างเข้มข้น ชื่อกลุ่มนี้มีความสำคัญไม่น้อย ในฐานะเป็นการสรุปรวบรวมความคิด (conceptualize) ของกลุ่มเยาวชนกลุ่มนี้ว่ามองตนเองสัมพันธ์กับสังคมและคนกลุ่มอื่นไว้อย่างไร และตั้งใจจะทำอะไร ด้วยวิธีการอย่างไร

ในช่วงสุดท้ายนั้นเป็นช่วงของการทำกิจกรรมของเครือข่ายที่จัดขึ้นเองที่เผยแพร่ต่อสาธารณะ เช่น งานเปิดตัวเครือข่าย **“ก้าวกระโดด : จากกิจกรรมจำเจ สู่อริยภาพที่สร้างสรรค์”** งานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาบ้านเมือง (การ

จัดระเบียบสังคมของรัฐมนตรี ประชัช เปี่ยมสมบูรณ์) “เปิดฟลอร์ลือหนังสือ...ลุงปู้” งานพูดคุยเรื่องศิลปะกับตัวตน “แลตทอบรรทัด 5 เส้น” เป็นต้น

จากกิจกรรมที่หลากหลายนั้น ผลที่เกิดขึ้นคือ **ประการแรก** เกิดเครือข่ายในมหาวิทยาลัย โดยไม่ขึ้นอยู่กับชมรมหรือคณะ แต่เกิดจากการรวมตัวกันเองของนิสิตที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้ง ภูมิภาค และการศึกษา คือมาจากแตกต่างฐานะกัน จากคณะต่างๆกัน ซึ่งมีครบทั้งจากสาขาวิชา วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์

ประการที่สอง เกิดการตระหนักถึงคำถามที่สำคัญว่า “มาเรียนมหาวิทยาลัยทำไม” คำถามนี้เป็นเหมือนจุดพลิกที่ทำให้นิสิตหันมามองความสัมพันธ์ของตนเองกับมหาวิทยาลัยและสังคมในฐานะผู้กระทำ คือตระหนักถึงศักยภาพที่มีของตนเองในการเรียนรู้ และหาทางเรียนรู้ให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ผ่านกิจกรรมต่างๆได้ นี่คือการทำให้การเรียนรู้เป็นเรื่องสนุกที่ทำได้เอง ไม่ใช่แค่เรื่องแค่สักแต่ว่าอยู่ในห้องเรียน ซึ่งเป็นการสร้างสังคมย่อยๆของการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น

ทั้งนี้แม้ว่าโครงการวิจัย จะจบสิ้นไปแล้ว แต่เครือข่าย “สยามเด็กเล่น” ก็ยังคงมีบทบาทต่อไป เช่นเมื่อคราที่สหรัฐอเมริกาบุกอิรัก และเกิดการชุมนุมต่อต้านสงครามทั่วโลกโดยประเทศไทยจัดที่สวนลุมพินี เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2546 นั้น “สยามเด็กเล่น” ก็ได้ไปร่วมกิจกรรมด้วย คือ อ่านแถลงการณ์เพื่อสันติภาพของทางกลุ่ม และแสดงบทแร็ปต่อต้านสงครามซึ่งออกมาจากความชื่นชอบดนตรีประเภทนี้ของยุวชน “สยามเด็กเล่น” คนหนึ่งเอง การแสดงนี้แตกต่างมากจากการแสดงอื่นๆบทเวทีที่เน้นแนวดนตรีเพื่อชีวิตที่ไม่ค่อยจับใจคนหนุ่มสาวในสมัยนี้เท่าใดนัก ดังนั้นการแสดงแร็ปนี้จึงเป็นที่ฮือฮาและกล่าวขานในกลุ่มการเคลื่อนไหวเยาวชนมาจนบัดนี้

จากที่กล่าวมานั้นสามารถแสดงให้เห็นได้ว่า เยาวชน (นิสิต) นั้นไม่ได้เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของมหาวิทยาลัยที่มีข้อขัดข้องนานาประการเท่านั้น แต่เยาวชนเองมีพลังความสามารถที่จะสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง โดยเงื่อนไขหนึ่งคือการตระหนักถึงตนเองในฐานะผู้กระทำที่สัมพันธ์กับมหาวิทยาลัยและสังคม นอกจากนี้ให้เยาวชนได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ด้วยตนเอง สิ่งท้าทายในปัจจุบันและอนาคตคือ มีพื้นที่และโอกาสสำหรับพวกเขาหรือไม่? และเพียงพอหรือยัง?

4. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

4.1. การมีส่วนร่วมจากเยาวชน²¹

1) เป้าหมายของการมีส่วนร่วมจากเยาวชน

จากหนังสือที่ตีพิมพ์โดย UNESCO ที่นำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมจากเยาวชนผ่านตัวอย่างง่าย ๆ และเป็นรูปธรรมเรื่องโครงการทำให้เมืองดีขึ้นนั้น เราสามารถนำหลักการที่กล่าวไว้มาประยุกต์ใช้กับโครงการความริเริ่มจากเยาวชนในประเด็นที่ซับซ้อนขึ้นได้ หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการสร้างเมืองที่ดีกว่า คือใช้**กระบวนการมีส่วนร่วม (actual process of participation)** โดยมีประเด็นสำคัญคือการพัฒนามนุษย์ (human development) ผ่านตัวชี้วัดต่าง ๆ ได้แก่ 1) ช่วยเยาวชนให้รับฟังผู้อื่น (listen to one another), เคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง (difference of opinion), ค้นหาพื้นฐานร่วมกัน (common ground) 2) พัฒนาความสามารถของเยาวชนในการคิดวิพากษ์ (critical thinking), การประเมิน (evaluation), การไตร่ตรอง (reflection) 3) สนับสนุนกระบวนการค้นพบ (discover), การสร้างความตื่นตัว (awareness), การแก้ปัญหาาร่วมกัน (collective problem-solving) 4) ช่วยเยาวชนให้พัฒนาความรู้ (knowledge), ทักษะ (skill) ในการสร้างความแตกต่าง (difference) ขึ้นในโลกของพวกเขา 5) ทำให้เยาวชนร่วมในการวิเคราะห์ (analyzing) และลำดับความสำคัญ (prioritizing) ความจำเป็น (needs) ของพวกเขา และดำเนินการในแนวทางที่เหมาะสม

โดยความหมายทั่วไป การมีส่วนร่วม (participation) คือชุมชนท้องถิ่นได้เข้าไปข้องเกี่ยวกับการตัดสินใจในสิ่งที่มีผลกระทบต่อพวกเขากระฉับกระเฉง การมีส่วนร่วมต้องอยู่บน**ฐานความเชื่อ**ว่า 1) การพัฒนา (development)

²¹ David Driskell, *Creating Better Cities with Children and Youth : A Manual for Participation*, UK : UNESCO publishing and Earthscan Publications Ltd., 2002

ต้องพัฒนาในสิ่งที่คนในท้องถิ่นรวมทั้งเยาวชนให้ความสนใจ 2) ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ที่กำลังถูกพัฒนา มีความรู้ละเอียดที่สุดเกี่ยวกับพื้นที่นั้นและประเด็นปัญหาของพื้นที่นั้น (และเยาวชนมีความรู้และมุมมองที่แตกต่างไปจากผู้ใหญ่ในพื้นที่เดียวกัน) 3) ผู้คนที่จะถูกกระทบจากการตัดสินใจมากที่สุด จะมีความเสี่ยงที่สุด และดังนั้นจึงมีสิทธิ์ในการเข้าร่วมการตัดสินใจ

2) องค์ประกอบของการมีส่วนร่วมจากเยาวชน

หนังสือเล่มนี้ได้แจกแจงองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมทั้งในเชิงกระบวนการและเชิงเป้าหมายปลายทางไว้ 12 ประการ ดังนี้

(1) **มีความเป็นท้องถิ่น (local)**: ในขณะที่การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมอาจได้รับการสนับสนุนในระดับภูมิภาค, ระดับชาติ หรือระดับนานาชาติ แต่เมื่อแก่แล้ว การดำเนินการเกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น และท้ายที่สุดแล้ว ต้องมาลงที่ความจำเป็นและประเด็นของชุมชนท้องถิ่น “คนนอก” อาจมีบทบาทเป็นผู้อำนวยการความสะดวกรวดเร็ว ผู้กระตุ้น หรือผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิค แต่พวกเขาต้องฟังและให้การสนับสนุนชุมชนท้องถิ่น ไม่ใช่ครอบงำแนวทางแก้ไขหรือเนื้องานผลลัพธ์เอาเองจากอคติส่วนตัว

(2) **มีความชัดเจน (transparent)**: วัตถุประสงค์ของโครงการการมีส่วนร่วมต้องชัดเจนสำหรับผู้เข้าร่วมทุกคน ผู้เชี่ยวชาญภายนอกที่ข้องเกี่ยวกับโครงการ (เจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น, องค์กรให้ทุน, นักพัฒนา, องค์กรสนับสนุน, ฯลฯ) ต้องชัดเจนว่าเขาคือใคร, เขามาทำอะไรที่นั่น, ความคาดหวังของเขาควรเป็นอะไร ไม่ใช่เป็นอะไร

(3) **ไม่มีการกีดกัน (inclusive)**: สมาชิกทุกคนในชุมชนควรสามารถเข้าถึงกระบวนการมีส่วนร่วมได้ ไม่มีการละเว้นเรื่องวัย, เพศสภาพ, สีผิวหรือชาติพันธุ์, ศาสนา, พิกัด, หรือฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ คำถามสำคัญไม่ได้อยู่ที่ใครควรจะมีส่วนร่วม แต่เป็นใครที่ไม่ได้มีส่วนร่วม และทำไม?

(4) **มีการปฏิสัมพันธ์ (interactive)**: คนในท้องถิ่นได้มีโอกาสพูดความคิดตัวเองและฟังความคิดของคนอื่นในชุมชน (รวมทั้งความคิดของเยาวชน) การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมคือการมีสุนทรียสนทนาอย่างกว้างขวางในชุมชน (community-wide dialogue) ทั้งผู้ใหญ่และเยาวชนทำงานร่วมกัน

(5) **มีการสนองตอบความจำเป็น (Responsive)**: เนื่องจากตัวกระบวนการเป็นเรื่องการตอบสนองต่อความจำเป็นและเงื่อนไขของท้องถิ่น ดังนั้นทุกกระบวนการจึงแตกต่างกันออกไป ผู้อำนวยการความสะดวกรวดเร็ว (facilitator) ควรยืดหยุ่นต่อความจำเป็นและเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป ควรอาศัยการตัดสินใจที่ดีที่สุด มากกว่าชุดกฎเกณฑ์ตายตัว ในการพิจารณาแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุดในแต่ละครั้ง ควรให้เวลากับคนเข้าร่วมเท่าที่เขาต้องการและควรรู้ว่าจะเร่งร้อนไม่ได้ ควรใช้เวลาให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น, ฟังคนอื่น, สืบถามและวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและทางเลือก, และวางแผนการปฏิบัติ

(6) **มีความสอดคล้อง (Relevant)**: การมีส่วนร่วมสร้างขึ้นจากความรู้อันท้องถิ่น (ข้อมูลและความเข้าใจอย่างลึกซึ้งที่คนในท้องถิ่นมีเกี่ยวกับพื้นที่ที่เขาอาศัยอยู่และประเด็นที่จะกระทบชีวิตพวกเขา) ควรยอมรับและเห็นคุณค่าความคิดเห็นและความรับรู้ของเยาวชน ซึ่งมักแตกต่างอย่างมากจากผู้ใหญ่ การมีส่วนร่วมยังนำข้อมูลและทักษะเฉพาะอย่างจากภายนอกชุมชนเพื่อทำให้กระบวนการทางข้อมูลมีประสิทธิภาพมากขึ้น ข้อมูลเชิงเทคนิคและแนวคิดเชิงนามธรรมควรนำเสนอให้ลักษณะที่คนในท้องถิ่น (รวมทั้งเยาวชน) เข้าใจได้ง่าย

(7) **มีการเรียนรู้ (Educational)**: การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมคือกระบวนการเรียนรู้ของทุกคน ไม่ว่าจะป็นองค์กรให้ทุน, เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น, คนทำงานของโครงการ และคนในท้องถิ่นทุกวัย ทุกคนต้องตั้งใจที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนทัศนคติ และบุกเบิกค้นหาหนทางใหม่ ๆ ในการทำความเข้าใจ กล่าวสำหรับเยาวชนแล้ว การมีส่วนร่วมคือพาหนะสำหรับสร้างความสามารถของพวกเขาในการประเมินเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม, การแก้ปัญหาเป็นกลุ่ม, และการตัดสินใจแบบประชาธิปไตย

(8) **มีการไตร่ตรอง (Reflective)**: การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมให้ความสำคัญกับการไตร่ตรองในฐานะเป็นโอกาสการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่ม ด้วยการไตร่ตรอง ผู้เข้าร่วมจะระบุว่าอะไรทำได้ดี (ทั้งในเชิงของกระบวนการและผลลัพธ์) และอะไรสามารถปรับปรุงได้อีก กระบวนการนี้มักทำให้กลุ่มระบุปัญหาที่ใหญ่ขึ้นที่อาจกระทบกับท้องถิ่นหรือกระบวนการกลุ่มของพวกเขา ซึ่งเป็นการยกระดับความตื่นตัวและนำไปสู่เส้นทางใหม่ ๆ ของปฏิบัติการของกลุ่ม

(9) **มีการเปลี่ยนแปลง (Transformative)** : เป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมคือการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งไม่จำกัดอยู่ที่เรื่องการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพและเศรษฐกิจ แต่รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับสังคมวงกว้าง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมด้วยกันเอง และที่สำคัญที่สุดคือ การเปลี่ยนแปลงคุณค่าส่วนบุคคลและการรับรู้ของทุกคนที่เข้าร่วม สำหรับเยาวชน กระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้มีผลอย่างลึกซึ้งในการช่วยให้เกิดระบบคุณค่าส่วนบุคคลและพัฒนาพวกเขาให้รอบรู้, กระฉับกระเฉง, และมีความรับผิดชอบ

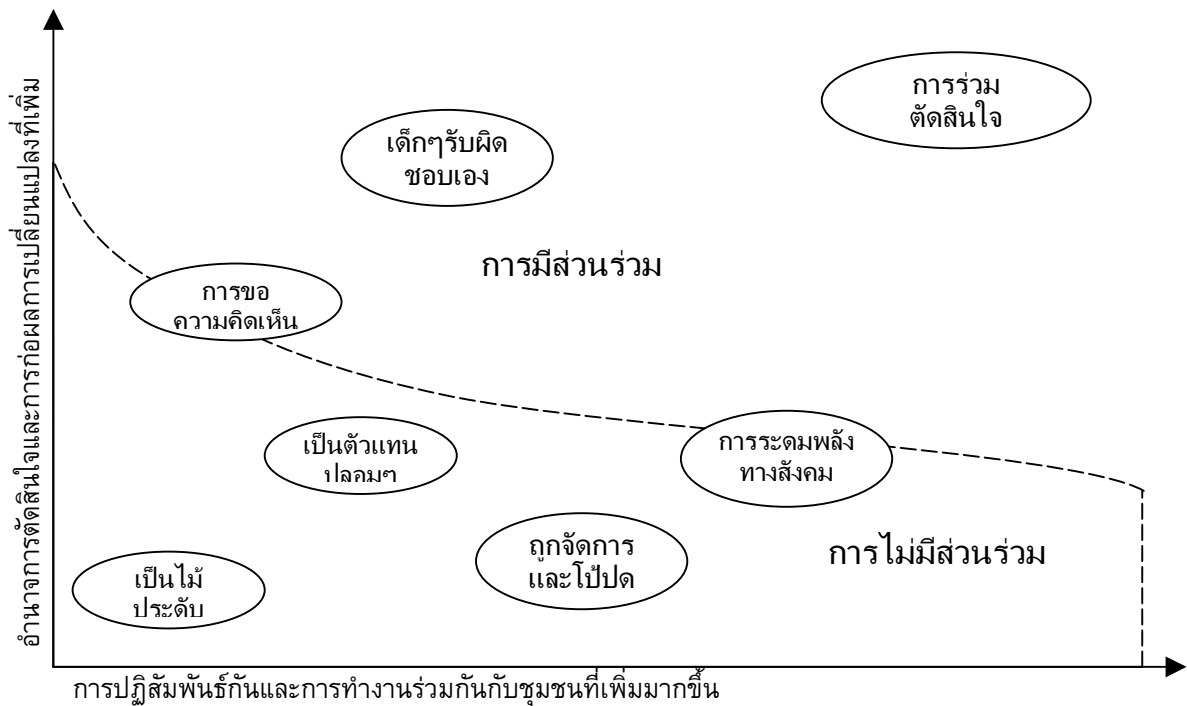
(10) **มีความยั่งยืน (sustainable)** : ถ้าคนในท้องถิ่นสนับสนุนและรู้สึกว่าการตอบสนองต่อความจำเป็นของพวกเขา พวกเขาจะเข้าร่วมกับการดำเนินงานและการจัดการที่จะมีต่อไปมากขึ้น และทำให้โครงการมีความยั่งยืน ในหนี้ยที่กว้างขึ้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจะสำเร็จได้ก็ด้วยการมีส่วนร่วมเท่านั้น เพราะมันสนับสนุนทักษะและความสามารถของท้องถิ่น รวมทั้งความรับผิดชอบและข้อผูกมัดส่วนบุคคลต่อการกระทำ ด้วยการมีส่วนร่วม ชุมชนท้องถิ่นรวมทั้งเด็กและเยาวชนจะนิยามและพัฒนาความเป็นคนจัดการสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น และเข้าใจว่าการกระทำอะไรหรือไม่ทำอะไรของพวกเขาจะมีผลกับคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระยะยาวอย่างไร

(11) **มีความเป็นระดับบุคคล (personal)** : การมีส่วนร่วมคือกระบวนการปฏิสัมพันธ์กันของมนุษย์ ความสำเร็จของมันจะถูกกำหนดจากทัศนคติ, คุณค่า และทักษะของปัจเจก องค์กร และชุมชนที่เข้าร่วม ผู้ใหญ่ที่ทำงานร่วมกับเยาวชนต้องเลิกควบคุมเยาวชน มองเห็นและละเอียดอ่อนต่อความจำเป็นของพวกเขา มีจิตใจเปิดกว้าง ตั้งใจฟังและเรียนรู้ และโปร่งใส และที่สำคัญที่สุด ผู้ใหญ่ต้องให้ความสนใจอย่างจริงจังกับความสนใจของเยาวชน และจริงจังในการทำงานกับเยาวชนเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในชีวิตของพวกเขา

(12) **มีจิตใจอาสา (voluntary)** : การมีส่วนร่วมไม่เคยเป็นข้อบังคับ ผู้คนเข้าร่วมในกระบวนการการมีส่วนร่วมเพราะพวกเขาเห็นความสำคัญของประเด็นที่เข้า ใจเห็นทางที่พวกเขาจะเข้าร่วม และเชื่อว่าการมีส่วนร่วมของพวกเขาจะก่อให้เกิดความแตกต่าง

3) รูปแบบและระดับของการมีส่วนร่วมจากเยาวชน

หากกล่าวในเชิงกระบวนการภาคปฏิบัติแล้ว รูปแบบและระดับการมีส่วนร่วมมีหลากหลาย ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของเงื่อนไขแวดล้อมและกระบวนการ หากไม่มีการทบทวนอยู่เสมอจะทำให้การมีส่วนร่วมจากเยาวชนลดระดับลงและกลายเป็นการไม่มีส่วนร่วมได้ ผู้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากเยาวชนควรตระหนักว่ารูปแบบใดเป็นการมีส่วนร่วม รูปแบบใดไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม โดยพิจารณาผ่านประเด็นการมีอำนาจในการตัดสินใจ (power to make decision) และการก่อผลการเปลี่ยนแปลง (affect change) รวมทั้งระดับการปฏิสัมพันธ์กัน (interaction) และการทำงานร่วมกัน (collaboration) กับคนอื่น ๆ ในชุมชน ซึ่งเป็นมิติที่สำคัญที่สุดในการมีส่วนร่วม (ตั้งแผนภาพที่ 2.1)

แผนภาพที่ 2.1 : แสดงรูปแบบและระดับการมี (หรือไม่มี) ส่วนร่วมของเยาวชน

• **รูปแบบการไม่มีส่วนร่วมของเยาวชน**

1) **ถูกจัดการและไปปิด (Manipulation and deception)** : เกิดขึ้นเมื่อผู้ใหญ่ใช้เด็กเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของผู้ใหญ่เองโดยไม่ได้บอกเด็ก ๆ ว่ากำลังทำอะไรกันอยู่และทำไมต้องทำ ในแง่การถูกจัดการ (manipulation) นั้น เด็ก ๆ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมที่ดูเหมือนว่าจะมีการปฏิสัมพันธ์และทำงานร่วมกันในระดับสูง แต่ความเป็นจริงแล้วพวกเขาไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ (หรือแม้แต่โอกาสในการแสดงความคิดเห็นในแบบที่มีความหมาย) น้อยมากหรือไม่มีเลย การไปปิด (deception) คือการที่ผู้ใหญ่อ้างว่ามีการมีส่วนร่วมจากเด็ก ๆ ในขณะที่ความเป็นจริงมีการมีส่วนร่วมจริง ๆ น้อยมากหรือไม่มีเลย

2) **เป็นไม้ประดับ (Decoration)** : คือการที่เด็ก ๆ ถูกใช้เพื่อสนับสนุนเป้าหมายบางอย่าง แม้ว่าพวกเขาอาจไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับสิ่งที่พวกเขากำลังทำอยู่และทำไมต้องทำเลยก็ตาม มีการร่วมมือกันเล็กน้อยและเสมือนว่าไม่มีอำนาจในการร่วมตัดสินใจ ตัวอย่างของการมีส่วนร่วมแบบเป็นเครื่องประดับนี้ คือ เมื่อเด็ก ๆ ถูกนำขึ้นไปบนเวทีและยืนอยู่หลังวิทยากรเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือในสิ่งที่วิทยากรกำลังพูด แม้ว่าเด็ก ๆ จะไม่ได้ตระหนักรู้เลยว่ากำลังพูดเรื่องอะไรกันอยู่และทำไมพวกเขาจึงไปอยู่บนนั้น

3) **การเป็นตัวแทนปลอม ๆ (Tokenism)** : เมื่อดูเหมือนว่าเด็ก ๆ จะได้มีส่วนร่วม แต่ในความเป็นจริงพวกเขามีส่วนน้อยมาในการเลือกหัวข้อหรือกระบวนการมีส่วนร่วมของพวกเขา อาจมีการปฏิสัมพันธ์กันในระดับสูงและเห็นได้ว่ามีอำนาจร่วมในการตัดสินใจ แต่ในความเป็นจริง มันไม่มีความหมายอะไรเลย เพราะสุดท้าย ผู้ใหญ่ก็เป็นคนตัดสินใจ ตัวอย่างได้แก่ เมื่อนักเรียนถูกเลือกจากผู้ใหญ่ให้ไปนั่งบนเวทีและทำให้บรรยากาศดูเหมือนพวกเขาเป็นตัวแทน “เสียงจากเยาวชน” ทั้ง ๆ ที่พวกเขาไม่ได้ถูกเลือกโดยเพื่อน ๆ ของพวกเขาหรือแม้แต่ปรึกษาหารือกันก่อน

- **รูปแบบการมีส่วนร่วมของเยาวชน**

ส่วนรูปแบบที่ถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมของเยาวชน อาจแยกแยะได้เป็น 4 แบบ ในสองแบบแรกเป็นรูปแบบที่ถ้าไม่ระวังในเชิงกระบวนการแล้ว อาจกลายเป็นการไม่มีส่วนร่วมไปได้ ในสองแบบหลังนั้น ถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมค่อนข้างมาก ดังนี้

1) **การขอความคิดเห็น (Consultation)** : เมื่อคนตัดสินใจที่เป็นผู้ใหญ่ถามเยาวชนเกี่ยวกับความคิดเห็นรับรู้ของพวกเขา และให้ความสำคัญกับการนำความคิดเห็นของเยาวชนเข้ามาเป็นตัวแปรร่วมในการตัดสินใจ เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่พอใช้ได้ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่ากระบวนการเป็นอย่างไร เพราะบ่อยครั้งที่กระบวนการกลายเป็นการไม่มีส่วนร่วม เมื่อความเห็นที่เยาวชนพูดมานั้น ไม่มีน้ำหนักต่อการเป็นตัวแปรร่วมในการตัดสินใจ บ่อยครั้งที่การขอความคิดเห็นไม่ได้มีการปฏิสัมพันธ์หรือทำงานร่วมกันมากนัก และเยาวชนก็ไม่ได้มีบทบาทในการตัดสินใจโดยตรง กระนั้นก็ตาม ในระดับนี้ เยาวชนก็รู้ว่าทำไมพวกเขาจึงถูกชักชวนให้มีส่วนร่วม, มีตัวเลือกในการจะมีเข้าร่วม และได้รับรู้เกี่ยวกับผลของมัน ตัวอย่างของการมีส่วนร่วมแบบขอความคิดเห็น คือเมื่อเยาวชนถูกถามความเห็นเกี่ยวกับเมืองของเขา เมื่อมีการสำรวจความคิดเห็น

2) **การระดมพลังทางสังคม (Social Mobilization)** : เมื่อเยาวชนเข้าร่วมโครงการที่ถูกกำหนดขึ้นโดยผู้ใหญ่ บ่อยครั้ง การระดมพลังทางสังคมกลายเป็นการไม่มีส่วนร่วม เพราะเยาวชนไม่ได้รับรู้ว่าพวกเขากำลังทำอะไรและทำไมต้องทำ และมีโอกาสน้อยมากในการก่อให้เกิดผลในกระบวนการของโครงการหรือผลลัพธ์ของมัน โดยทั่วไป การระดมพลังทางสังคมจะมีระดับการปฏิสัมพันธ์กันมากกว่าการขอความคิดเห็น แต่อาจมีการเอื้อโอกาสในการก่อผลเรื่องการตัดสินใจน้อยกว่า อย่างไรก็ตาม การระดมพลังทางสังคมนี้สามารถเป็นการมีส่วนร่วมที่มีความหมายได้ เมื่อเยาวชนได้รับข้อมูลเพียงพอ การมีส่วนร่วมของพวกเขาเป็นการอาสาสมัคร และโอเคและความเห็นของพวกเขาได้รับการไตร่ตรองในกระบวนการตัดสินใจและผลลัพธ์ของโครงการ ตัวอย่างของการมีส่วนร่วมแบบการระดมพลังทางสังคมคือเมื่อเยาวชนเข้าร่วมในการรณรงค์ด้านการศึกษาของชุมชน

3) **เด็ก ๆ รับผิดชอบเอง (Children in Charge)** : คือเมื่อเยาวชนริเริ่มกิจกรรมเอง, ตัดสินใจเอง, และกำหนดผลลัพธ์เอง ระดับของการปฏิสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่นในชุมชนยังอยู่ในระดับต่ำ แต่อำนาจในการตัดสินใจมีสูง (แม้ว่าความสามารถในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นไปได้บ้างก็ตาม หากไม่ได้รับการสนับสนุนหรือช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ที่รู้จักกันดี) นี่นับเป็นประสบการณ์ที่ดีมากสำหรับเยาวชนในแง่ของการตัดสินใจเชิงประชาธิปไตยและทำงานกับเพื่อน ๆ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชีวิตของพวกเขา ตัวอย่างของการมีส่วนร่วมแบบที่เด็ก ๆ รับผิดชอบกันเองนี้คือสโมสรที่เด็ก ๆ ทำขึ้นกันเอง

4) **การร่วมตัดสินใจ (Shared decision-making)** : คือเมื่อสมาชิกทุกคนในชุมชน (ทุกช่วงวัยและภูมิหลัง) มีโอกาสเข้าร่วมในกระบวนการและได้พูดคุยอย่างเท่าเทียมกันในกระบวนการตัดสินใจ ไม่ว่าจะริเริ่มโดยเยาวชนหรือผู้ใหญ่ คนที่ริเริ่มโครงการจะตระหนักในคุณค่าของการร่วมมือกันและจะแสวงหาการมีส่วนร่วมจากสมาชิกกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนตลอดช่วงการวางแผนและกระบวนการตัดสินใจ ผู้ใหญ่จะละเอียดอ่อนต่อบทบาทและตำแหน่งแห่งที่ของพวกเขาในกระบวนการ และตั้งใจฟังมุมมองและความเห็นของผู้เข้าร่วมที่เป็นเด็กและเยาวชน และจะต้องทำให้แน่ใจว่าผู้ใหญ่ไม่ได้ครอบงำวางแผนหรือจัดการเพื่อให้ไปสู่เป้าหมายปลายทางของพวกเขาตนเอง

4.2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR)

เหตุใดการวิจัยที่ผ่านมา มักจะถูกตั้งคำถามอยู่เสมอว่า “พูดแทนผู้คนที่อยู่กับปัญหา” แล้วงานวิจัยแบบใดเล่าที่จะช่วยให้เราเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งเข้าถึงระบบความคิด ระบบความเชื่อ และตรรกะของคนในสังคม โดยให้ผู้ที่อยู่กับปัญหาสะท้อนความจริงจากมุมมองที่เขาอยู่นอยู่ และมีอำนาจในการจัดการผลักดันการแก้ปัญหาไขปัญหาด้วยตัวเองอย่างถูกต้องและยั่งยืน

แต่ก่อนจะไปถึง PAR จะต้องตอบให้ได้ก่อนว่าการวิจัยคืออะไร? การวิจัย คือ การศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล โดยมีขั้นตอนของการกำหนดแนวคิดของเรื่องที่จะศึกษา มีการเก็บข้อมูลในเรื่องนั้น ๆ และวิเคราะห์ ข้อมูล²² เป็นการค้นหาข้อเท็จจริงเพื่อนำมาตอบปัญหาที่ตั้งไว้ว่าเป็นระบบระเบียบ²³ เพื่อตอบข้อสงสัยนั้นก็คือปัญหาในการวิจัย ซึ่งปัญหาวิจัยคือช่องว่างระหว่างความคิดกับความเป็นจริง หรือความอยากรู้ในสิ่งที่คิดกับสิ่งที่จริงว่าจะสอดคล้องกันหรือไม่เพียงใด ซึ่งบางครั้งนักวิจัยอาจมีคำตอบที่คาดไว้แล้วนั้นคือ สมมติฐานในการวิจัย จะเห็นได้ว่า กระบวนการวิจัยคือ การเชื่อมโยงระบบความคิดกับระบบข้อเท็จจริงเข้าด้วยกัน โดยอาศัยเทคนิควิธีการ ต่าง ๆ ของศาสตร์เข้าช่วย²⁴

ทำไมจึงเป็น PAR? Mikkenlsen²⁵ กล่าวว่า แนวคิดการมีส่วนร่วมเกิดมาจากการตั้งข้อสงสัยต่อความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม (Unequal relation) ในการพัฒนา เช่น ใครเป็นผู้มีส่วนร่วม ใครเป็นผู้กำหนดหรือตีความการมีส่วนร่วมว่าเกี่ยวข้องกับใครบ้าง ทำโดยใคร ทำเพื่อใคร และทำไม ตลอดจนถึงการตั้งคำถามต่อจริยธรรมพื้นฐานในการวิจัยเพื่อการพัฒนาไปสู่ความเท่าเทียมกัน เพราะหากยังติดกรอบเฉพาะผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการควบคุมทรัพยากรได้ก็ยากที่จะทำให้เกิดการพัฒนาย่างเท่าเทียม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในปัจจุบันมีความจำเป็นอย่างยิ่งในฐานะที่เน้นวิธีคิดและวิธีปฏิบัติแบบใหม่ เนื่องจากความเป็นจริงของสังคมที่ว่า คือ 1) ปรากฏการณ์ทางสังคมมีความหมาย-ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมวัฒนธรรม 2) มีความสลับซับซ้อน-มีทั้งพฤติกรรมที่แสดงออกมาและไม่แสดงออกมา 3) มีพลวัต-มีการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว คาดคะเนยากหรือคาดคะเนไม่ได้ 4) มีความเกี่ยวพันระหว่างกันและกัน-หรือปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม²⁶ ซึ่งเดิมทีกระบวนการแก้ปัญหาจะอยู่ในลักษณะบนสู่ล่าง (bottom-up) ไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาที่มีความซับซ้อนได้ และงานวิชาการจำนวนหนึ่งเสนอแก้ตัวปัญหา แต่ไม่มีทางแก้ หรือพูดแทนผู้ที่อยู่กับปัญหาในแง่มุมเดียว

PAR คืออะไร? เป็นเทคนิคการวิจัยแบบหนึ่งในงานวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ประยุกต์หาทางแก้ปัญหาไปพร้อม ๆ กัน เป็นงานวิจัยเพื่อพัฒนา โดยการเรียนรู้ร่วมกันเก็บข้อมูลระหว่างนักวิจัยและผู้ที่อยู่กับปัญหา เพื่อนำผลของการวิจัยมาใช้ในการแก้ปัญหาทันที โดยการเริ่มต้นจากคนที่อยู่กับปัญหาเป็นศูนย์กลาง โดยเป็นการมองจากล่างขึ้นบน (Down-top) ร่วมกันค้นหาศึกษาปัญหาระหว่างผู้วิจัยและผู้คนจำนวนหนึ่งที่อยู่กับปัญหา เรียนรู้เก็บข้อมูลร่วมกันผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นโครงการเสนอและอภิปรายผลการวิจัย จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชนไม่ใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีส่วนร่วมกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย อีกทั้งเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่จะประยุกต์ใช้กับการปัญหาและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน โดยนักวิจัยกลายเป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษา กระตุ้น แนะนำให้เกิดความคิดใหม่ (Rethinking) และการปรับโครงสร้าง (Restructuring) ของความสัมพันธ์ในชุมชน/องค์กรด้วย²⁷

แต่อย่างไรก็ตาม PAR มิสามารถใช้ได้กับทุก ๆ ที่ บางกรณีมีปัญหาเชิงวัฒนธรรม เช่น ในกรณีของเนปาล ระบบวรรณะและวิถีชีวิตที่มีปรัชญาเบื้องต้นว่าเราทุกคนเกิดมาไม่เท่าเทียมกัน ผู้น้อยต้องฟังผู้ใหญ่²⁸ หรือในกรณีของประเทศอินเดีย เป็นต้น

²² อมรา พงศาพิชญ์, “ความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพ”, หน้า 1 ใน อคิน รพีพัฒน์ และคณะ, *คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา*, ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

²³ สุภางค์ จันทวนิช, *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546. หน้า 2.

²⁴ อ้างแล้ว, หน้า 2.

²⁵ Britha Mikkenlsen, *Methods for Development Work and Research: A Guide for Practitioners*, London:SAGE Publications, pp.31-32 อ้างถึงใน สิทธิพันธุ์ ประพุทธนิตสาร, *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: แนวคิดและการปฏิบัติ*, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2546. หน้า 22.

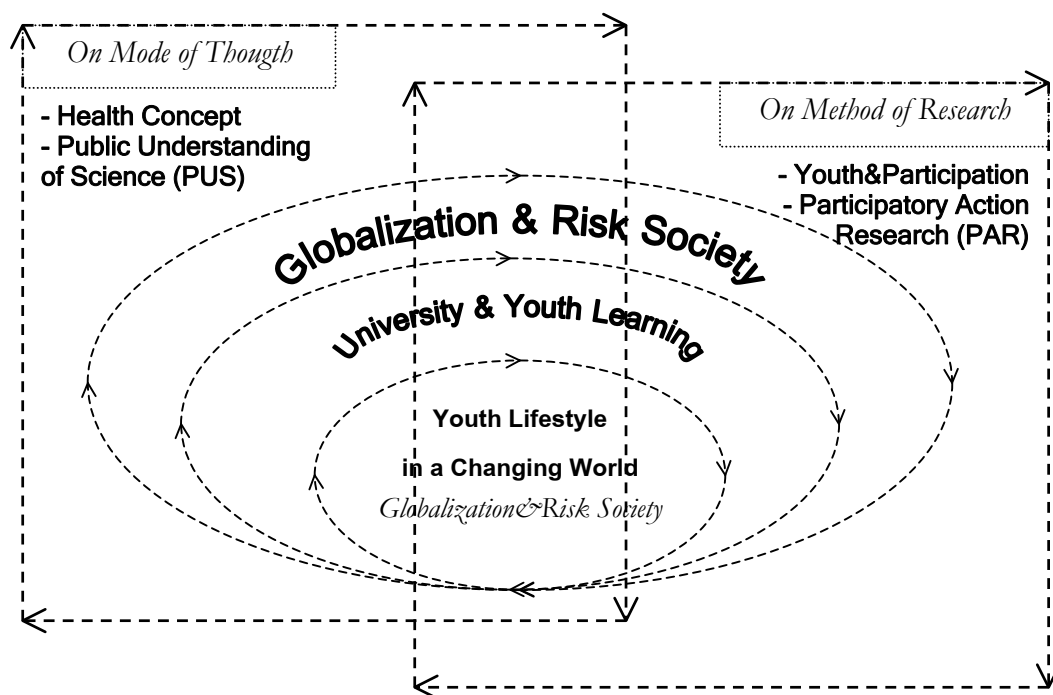
²⁶ สุภางค์ จันทวนิช, เรื่องเดิม, หน้า 7-10.

²⁷ William Foot Whyte, *Participatory action Research*, London: SAGE Publication, 1991: 7-12 อ้างถึงใน สิทธิพันธุ์ ประพุทธนิตสาร, *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม:แนวคิดและแนวปฏิบัติ*, 2546. หน้า 18.

²⁸ อมรา พงศาพิชญ์, เรื่องเดิม, หน้า 11. ดูรายละเอียดได้ใน Linda Stone, *Cultural Crossroads of Community Participation in Development: A Case from Nepal. Human Organization*, Vol. 48. 1989.

5. กรอบแนวคิด (conceptual framework)

แนวคิดทฤษฎีทั้ง 4 กลุ่มดังแสดงในบทที่ 2 นี้ สามารถนำมาถักทอร่วมกันเพื่อให้ยอมรับปรากฏการณ์อันสลับซับซ้อนและเป็นพลวัตของวิถีชีวิตของเยาวชนต่อวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสุขภาวะท่ามกลางบริบทใหม่ของโลกอันได้แก่กระแสโลกาภิวัตน์และลักษณะสังคมเสี่ยงภัย ที่โครงสร้างสถาบันความรู้เดิมอันได้แก่มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องมีการปรับตัว โดยการปรับตัวเชิงสถาบันนี้มีอาจจะเลยการมีส่วนร่วมจากเยาวชนในฐานะผู้กระทำหลักและเป็นพลังสร้างสรรค์สังคมใหม่ นี่ย่อมรวมถึงวิธีการวิจัยที่จำเป็นต้องเป็นวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอีกด้วย (ดูแผนภาพข้างล่างประกอบ)

แผนภาพแสดงกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ของงานวิจัยชิ้นนี้

จากแผนภาพ วงรีเส้นประซ้อนกัน 3 วง แสดงให้เห็นว่า เยาวชนปัจจุบันกำลังอยู่ในสภาวะการณ็รอยล้อมถึง 2 ชั้น ชั้นแรก คือ บริบทใหม่ของโลกยุคปัจจุบัน อันได้แก่ บริบทโลกาภิวัตน์ (globalization) ที่นำพาทั้งวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายมาปะทะและผสมผสานกัน ก่อเกิดลักษณะปัจเจกบุคคลแบบใหม่ นอกจากนี้ บริบทโลกยุคปัจจุบันยังกล่าวได้ว่าเกิดสภาวะที่เรียกว่า “สังคมเสี่ยงภัย” (risk society) ที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอนและไม่อาจคาดการณ์ได้ ความเสี่ยงชนิดต่างๆทั้งทางกายภาพ จิตใจ วัฒนธรรม ฯลฯ สามารถเกิดขึ้นได้กับผู้คนทั่วไป โดยเฉพาะเยาวชน โดยที่หลายครั้งจุดกำเนิดของปัญหาและอำนาจการตัดสินใจในการแก้ไขความเสี่ยงเหล่านี้ไม่ได้เปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมจากผู้ได้รับผลกระทบเท่าใดนัก

ชั้นที่สอง คือ โครงสร้างมหาวิทยาลัยอันเป็นสถานที่แห่งการเรียนรู้ของเยาวชนแบบทางการ (university and youth learning) อันเป็นสถานที่ซึ่งมีความเป็นสถาบันที่จำกัดการเรียนการสอนไว้เพียงในลักษณะความรู้เชิงเดี่ยว รวมทั้งกิจกรรมนอกหลักสูตรก็มีรูปแบบคล้ายราชการมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งสองปัจจัยนี้กลายเป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันในเยาวชนในมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยยังจำเป็นต้องปรับตัวทั้งเพื่อให้สอดคล้องกับความคาดหวังของสภาวะการณ็ใหม่ๆอย่างโลกาภิวัตน์และสังคมเสี่ยงภัยในปัจจุบัน และเพื่อปรับตัวให้อื้ออำนวยต่อความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมของการเรียนรู้ของนิสิตนักศึกษาให้สามารถจัดปรับความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของตนเอง, ความรู้ทั้งทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่ร่ำเรียนมา, และความเป็นจริงทางสังคมที่มีความหลากหลายและมีพลวัตอย่างยิ่งในยุคโลกาภิวัตน์และสังคมเสี่ยงภัย

ท่ามกลางสภาวะการณ์ที่จำเป็นต้องมองเห็นการปฏิสัมพันธ์และการปรับตัวระหว่างเยาวชนกับสภาพแวดล้อมรอบตัวเขาอีก 2 ชั้นดังกล่าวนี้ **แนวคิดวิถีการใช้ชีวิตของเยาวชนในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง (youth lifestyle in a changing world)** จะช่วยเอื้อให้เราเห็นความสลัซซันในวิถีการใช้ชีวิตของเยาวชนในฐานะเป็นพื้นที่ที่เยาวชนพลิกบทบาทกลับมาเป็นผู้กระทำที่มีความตื่นตัว (active actors) ในการปะทะ ประสาน ทั้งต่อสู้และต่อรอง ตลอดจนสมานหลอมรวมวัฒนธรรมชนิดต่างๆ เช่น วัฒนธรรมการเรียนรู้, วัฒนธรรมความรู้, ชีวิตวัฒนธรรม เป็นต้น เข้าด้วยกัน เพื่อให้สามารถจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของตนเองและจัดการความสัมพันธ์ระหว่างตัวตน ความรู้ สถาบัน และสภาวะการณ์โลกยุคปัจจุบันได้

จากแผนภาพ **เส้นประของวงรีทั้ง 3 วง** (วิถีการใช้ชีวิตเยาวชน, มหาวิทยาลัย, และโลกาภิวัตน์&สังคมเสี่ยงภัย) เป็นเสมือนหนึ่งแสดงให้เราได้เห็นถึงการมีอยู่ของเยาวชน, มหาวิทยาลัย, และบริบทโลกปัจจุบันตามลำดับ โดยแต่ละส่วนมิได้เป็นมาและเป็นไปอย่างแยกขาดจากกันชัดเจน แต่มีการปฏิสัมพันธ์กันไปมา (ผ่านรูรั่วตามรอยประของเส้น) ส่วนลูกศรของแต่ละวงก็แสดงให้เราเห็นว่าแต่ละส่วนก็ล้วนมีพลวัต ความเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวภายในตัวเองด้วยเช่นกัน

ในท่ามกลางการปฏิสัมพันธ์กันของเยาวชนกับสถาบันมหาวิทยาลัยและบริบทสังคมโลกปัจจุบันนั้น งานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสนใจกับลักษณะทางความคิด (ในสี่เหลี่ยมเส้นประ “On Mode of Thought” ของแผนภาพ) 2 ชุดที่ดำรงอยู่ในสังคม ได้แก่ ทศนะเรื่องสุขภาวะ และทศนะเรื่องวิทยาศาสตร์ สำหรับทศนะสุขภาวะนั้น จะช่วยให้เราเห็นถึงวิถีคิด วิถีความเข้าใจของสาธารณะและเยาวชนต่อการดูแลรักษาและบำรุงสุขภาวะ 4 แบบท่ามกลางพลวัตความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ดังกล่าวข้างต้น ในทศนะที่สอง **แนวคิดความเข้าใจของสาธารณะต่อวิทยาศาสตร์ (Public Understanding of Science)** จะช่วยทำให้เราเห็นถึงการปฏิสัมพันธ์กันผ่านการไหลเวียนของความรู้ระหว่างสถาบันวิทยาศาสตร์กับสาธารณะทั่วไป รวมทั้งความแตกต่างของความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในฐานะเป็นวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสถาบันผู้เชี่ยวชาญกับวัฒนธรรมความรู้วิทยาศาสตร์ในสายตาของสาธารณะ ตลอดจนการวิเคราะห์ว่าการผลิตความรู้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีนั้น ก่อร่างสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาด้วยความรู้พื้นฐานชนิดใดบ้าง และควรมีความรู้ชนิดใดมีส่วนร่วมในการผลิตองค์ความรู้บ้าง

ในการศึกษาความคิดความเข้าใจของเยาวชนต่อวิทยาศาสตร์และสุขภาพในสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว งานวิจัยชิ้นนี้ได้มุ่งเน้นการพูดแทนเยาวชน ซึ่งเป็นผู้ถูกศึกษา ดังธรรมเนียมการวิจัยแบบเดิม แต่งานวิจัยชิ้นนี้พยายามเอื้ออำนาจให้เยาวชนมีพื้นที่ที่สามารถพูดหรือส่งเสียงและท้วงทำนองทางความคิดของตนเองต่อเรื่องดังกล่าวผ่านการมีส่วนร่วมของเยาวชน (youth participation) ในมิติและระดับต่างๆ และด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) อันเป็นวิธีวิจัยที่ทั้งทำให้เกิดความรู้โดยการมีส่วนร่วมของผู้ถูกศึกษาและเป็นการปฏิบัติการไปพร้อมๆ กับการวิจัยด้วยเช่นกัน (ดูสี่เหลี่ยมเส้นประ “On Method of Research” ของแผนภาพ)

เช่นเดียววงรี เส้นประและลูกศรของสี่เหลี่ยม “On Mode of Thought” และ “On Method of Research” ก็เป็นการชี้ให้เราเห็นถึงการปฏิสัมพันธ์กันอย่างเป็นพลวัตของลักษณะทางความคิด, วิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมท่ามกลางการปฏิสัมพันธ์กันของวิถีการใช้ชีวิตของเยาวชน, มหาวิทยาลัย, และบริบทโลกาภิวัตน์และสังคมเสี่ยงภัย ■

บทที่ 3

กระบวนการดำเนินการวิจัย

1. ก่อนเกิดเป็นโครงการ

ย้อนกลับไปปลายปี 2545 ชาญชัย ชัยสุขโกศล ศิษย์เก่าสาขาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็อนหนายกับความรู้สึกแห่งแล้งของเนื้อหาในสาขาวิชาที่ตนเรียนมาถึง 6 ปี ตั้งแต่ปริญญาตรีจนจบปริญญาโท อลิสา หะสาเมาะ มหาบัณฑิตสาขาสังคมวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งตั้งคำถามกับสาขาวิชาของตนเองถึงพลังในการอธิบายปรากฏการณ์จริงในสังคมร่วมสมัย และปรกรณ์ เลิศเสถียรชัย บัณฑิตสาขาวิศวกรรมไฟฟ้า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมีพื้นฐานการคิดในเชิงนามธรรมและซับซ้อน และสนใจสังคม ได้ร่วมกันถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์กับสังคม ปรกรณ์และชาญชัยต่างเห็นทำนองเดียวกันว่าความรู้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่พวกเราเรียนกันมานั้น ค่อนข้างแข็งทื่อและปราศจากมิติทางอารมณ์และสังคม ในขณะที่อลิสาเห็นว่าวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีนั้น มีบทบาทและผลกระทบ (ซึ่งหลายครั้งเป็นผลกระทบทางลบ) ในสังคมร่วมสมัยอย่างยิ่ง และต้องการทำความเข้าใจว่านักวิทยาศาสตร์มองสังคมอย่างไร ทั้งสามจะนัดพบปะกันหลายครั้งเพื่อถกเถียงในประเด็นต่าง ๆ รอบ ๆ เรื่องวิทยาศาสตร์กับสังคม

ในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งสามได้เห็นร่วมกันว่าอยากทำโครงการวิจัยเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์กับสังคม โดยชักชวนนิสิตนักศึกษาเยาวชนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจำนวนหนึ่งมาตั้งพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน เพื่อก่อให้เกิดความงอกงามทางปัญญาและพินิจวิเคราะห์แตกหน่อต่อประเด็นว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์กับสังคมให้มากขึ้นไปอีก พร้อมกับเป็นการเปิดประเด็นทำนองนี้สู่สังคมสาธารณะเพื่อหาแนวร่วมการนึกคิดให้มากขึ้นด้วย ภายในการนำของรศ.สุริชัย หวันแก้ว ทั้งสามจึงร่วมกันเขียนโครงการวิจัยขอทุนเพื่อดำเนินการตามความตั้งใจดังกล่าว ตลอดช่วงเวลา 1 ปี 9 เดือน (ไม่นับตามเวลาที่ได้รับการอนุมัติโครงการ) ได้เกิดกิจกรรมจำนวนไม่น้อย โดยหลักจะเป็นการสนทนากลุ่มย่อย มีการจัดสัมมนาทางการขึ้นบ้างเล็กน้อย รวมทั้งการลงพื้นที่ภาคสนาม นอกจากนี้ ยังมีการร่วมกันจัดทำวารสารและเว็บไซต์เพื่อเผยแพร่และหล่อเลี้ยงความรู้สึกนึกคิดและปัญญาของเยาวชนผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้คงอยู่ ไม่เหือดหายไปกับระบบการศึกษาและสังคมที่มีที่ทางสำหรับเยาวชนน้อยลงทุกวัน ๆ และได้รับการพัฒนาจากการร่วมแลกเปลี่ยนปฏิสังสรรค์กับผู้อื่นต่อไป

2. กิจกรรมการสนทนากลุ่มย่อยและการสัมมนา

2.1. การสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 1 เรื่อง “การระดมสมองวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับสังคมวัฒนธรรม”

วันศุกร์ที่ 24 มกราคม 2546 เวลา 19.00 – 20.30 น. ณ ห้องประชุมศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดยไม่รอให้แหล่งทุนตอบกลับว่าอนุมัติหรือไม่อนุมัติตัวโครงการที่เสนอไป ชาญชัย อลิสา และปรกรณ์ได้ริเริ่มชักชวนเพื่อนพ้องที่รู้จักกันและสนใจในประเด็นทำนองเดียวกันนี้ มาร่วมกันถกเถียงแลกเปลี่ยนกันเลยในเย็นวันศุกร์ที่ 24 มกราคม 2546 การสนทนากลุ่มกันครั้งนี้เป็นไปภายใต้หัวข้อกว้าง ๆ ว่า “วิทยาศาสตร์กับสังคม” เป็นการระดมความคิดเห็นและทดลองอภิปรายข้อปัญหาต่าง ๆ จากหลาย ๆ มุมมองและหลายฐานประสบการณ์ ผู้เข้าร่วมสนทนารู้จักหน้าค่าตากันอยู่ก่อนบ้างแล้ว จากการทำกิจกรรมในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาด้วยกัน แต่ยังไม่เคยรู้จักความคิดของแต่ละคนมากนัก

1. วิทยาศาสตร์: นิยามและข้อแย้ง

ณ จุดเริ่มต้นพิจารณา นั้น นิยามของวิทยาศาสตร์มักเป็นเหมือนที่ตรงชัย กุบโคกรวด หนุ่มโคราชผู้ฝันอยากเป็นนักวิทยาศาสตร์มาตั้งแต่เด็ก ตอบในเชิงกรณีทั่วไปว่า “วิทยาศาสตร์คือเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ใช้ในการพัฒนา เป็นเรื่องของการใช้หลักฐาน การอ้างอิง สามารถวัดได้ พิสูจน์ได้ เห็นจริง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวัตถุ เรื่องสมการ ทางฟิสิกส์ ทางคณิตศาสตร์ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับว่าประเทศไหน หรือใครจะเอามาใช้” ตรงชัยค่อนข้างแมนในเรื่องเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์กว่าใคร ๆ ในหมู่พวกเรา เขาจบปริญญาตรีสาขาเคมีปฏิบัติ จุฬาฯ และปัจจุบัน (ขณะนั้น) กำลังเรียนปริญญาโทอยู่ที่ภาควิชาชีวเคมี คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาฯ

นิยามดังกล่าวถูกตั้งคำถามมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ข้อเสนอนักวิทยาศาสตร์บางคนก็ไม่สามารถวัดได้ พิสูจน์ได้ แต่กลับได้รับการยอมรับและกลายเป็นพื้นฐาน ปกติยกตัวอย่างที่เดี๋ยวลองเรื่อง ตัวอย่างแรกคือนักฟิสิกส์ชื่อ Boltzmann ซึ่งเสนอว่าก๊าซมีโมเลกุลวิ่งไปมาปะทะกันอยู่ ความดันก๊าซเกิดจากรวมของโมเลกุล ชะงักนั้นไม่มีใครพิสูจน์ได้จริงว่ามีโมเลกุลอยู่ในโลก แต่ทฤษฎีก็ตั้งขึ้นมาได้ ตัวอย่างหนึ่งที่สองคือ ในทางฟิสิกส์มีการเสนอ string theory หรือทฤษฎี 11 มิติ ว่าโลกมี 11 มิติ ซึ่งไม่มีใครมองเห็นแน่นอนว่า 11 มิติเป็นอย่างไร แต่สุดท้ายผลลัพธ์จากทฤษฎีที่ตรงกับโลกความเป็นจริงก็ทำให้ได้รับการยอมรับ

นอกจากต้องมีหลักฐาน พิสูจน์ได้ วัดได้แล้ว ปกติยังเพิ่มเติมอีกว่าช่วงหลัง วงการฟิสิกส์เริ่มพิจารณา ‘ความสวยงาม’ กล่าวคือหากสมการยุ่งยากสลับซับซ้อนยาว 1-2 บรรทัด ก็จะไม่เชื่อว่าจะใช้ได้จริง แม้จะพิสูจน์กันแทบตาย แต่หากสมการไหนดูง่าย มีสมมาตร เรียงกันเป็น cyclic อย่างสวยงาม ถึงแม้จะพิสูจน์แบบไม่รอบคอบถี่ถ้วน ก็ยังอยากเชื่อว่าสามารถใช้ได้จริง เพราะนักวิจัยเชื่อกัน (อย่างหน้าตาเฉย) ว่าธรรมชาติต้องสวยงาม ปกติยกอีกหนึ่งตัวอย่างว่าครั้งหนึ่งที่ดาวยูเรนัสเคลื่อนที่ไม่ตรงกับทฤษฎีของนิวตัน โดยหลักการวิทยาศาสตร์แล้วควรหรือทฤษฎีของนิวตันทิ้งไป แต่สิ่งที่เกิดขึ้นคือทฤษฎีของนิวตันยังคงใช้กันเหมือนเดิม โดยอ้างว่าดาวยูเรนัสเคลื่อนที่เพี้ยนเพราะข้างหลังดาวยูเรนัสมีดาวเนปจูนอยู่ นี่แสดงให้เห็นว่าบางครั้งวิทยาศาสตร์ก็ได้เป็นเรื่องของหลักการเหตุผลเสมอไป แต่เป็นเรื่องความเชื่อว่าทฤษฎีนิวตันสวย ไม่ควรเปลี่ยน

ตรงชัยเห็นด้วยกับข้อแย้งดังกล่าวที่เกิดขึ้นในเชิงปฏิบัติของวงการวิทยาศาสตร์ เขาเสริมว่าหลายครั้งนักวิทยาศาสตร์มีสมมติฐานของตัวเอง แล้วทำการทดลองเพื่อทดสอบสมมติฐานนั้น เช่น มีสมมติฐานว่าโฟมลอยน้ำไม่ได้ ก็ทำการทดลองว่าโฟมลอยน้ำได้จริงหรือไม่ โดยใช้กระบวนการนานาประการเพื่อพิสูจน์ว่าโฟมลอยน้ำไม่ได้ ถ้าลอยได้ก็จะผิดกับสมมติฐาน (หรือ bias) ที่ตั้งไว้ “อาจทำให้จมชนิดหนึ่งก็ยังดี” เพื่อจะพิสูจน์ว่าโฟมลอยไม่ได้

ประเด็นการพิสูจน์วัดได้ยังคงถูกแย้งในเรื่องการวัดที่เกี่ยวกับความรู้สึกและจิตใจ อลิสาซึ่งมีทุนเดิมที่ไม่เห็นด้วยกับสาขาสังคมวิทยาของตนเอง ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับคน แต่ประยุกต์วิธีการจากวิทยาศาสตร์มาใช้แล้วไม่เข้าใจ คน เธอเห็นว่าวิทยาศาสตร์ไม่สามารถวัดความรู้สึก ความอึดอัด ความต้องการของคนได้

2. การสนทนาข้ามสาขาวิชา : วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี, วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์, สังคมวิทยา และเศรษฐศาสตร์

ดูเหมือนว่าศาสตร์ทั้งหลายมักพัฒนามาจากวิทยาศาสตร์เสมอ ประเด็นที่น่าสนใจไม่ได้อยู่ที่เป็นเรื่องจริงตามนั้นหรือไม่ แต่อยู่ที่ประยุกต์วิทยาศาสตร์มาใช้แล้ว สาขานั้นมีพลังในการเข้าใจปรากฏการณ์ในโลกมากน้อยเพียงใด? อลิสาชี้ถึงการที่สังคมวิทยายืมแนวคิดวิทยาศาสตร์ว่า Emile Durkheim บิดาของนักสังคมวิทยา เอาทฤษฎีของ Charles Darwin มาใช้ประยุกต์เป็นทฤษฎีการแบ่งงานกันทำ โดยมองว่าสังคมมีการพึ่งพาอาศัยกันเหมือนเป็นระบบนิเวศน์ แต่เนื่องจากทฤษฎีของ Darwin มีหลักการว่า “ผู้ที่เข้มแข็งคือผู้ที่อยู่รอด” ทำให้เมื่อใช้กับทางสังคมแล้วกลายเป็นว่าผู้คนเกิดความรู้สึกเหมือน “เหยียบกันขึ้นไป” เพราะมีการแบ่งงานกันทำ แล้วพยายามไต่เต้าไปในตำแหน่งงานที่สูงกว่า กรณีนี้ตรงกับสิ่งที่ปรารถนาว่าวิทยาศาสตร์ทำให้เรามองสังคมเป็นกลไก มีกระบวนการปรับเปลี่ยนไปตามขั้นตอนแบบกลไกหรือเชิงเส้น ทำให้เราไม่เข้าใจระบบความสลับซับซ้อนของสังคม

มีการปะทะแลกเปลี่ยนกันระหว่างสาขาเล็กน้อย อลิสากล่าวถึงปัญหาทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่เรียกว่า “ทฤษฎีโครงสร้างนิยม” ที่เน้นศึกษาเฉพาะโครงสร้างหรือสถาบันทางสังคม (เช่น สถาบันครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยผู้ชายและผู้หญิง) ทำให้ไม่สามารถเข้าใจเรื่องอื่นนอกเหนือโครงสร้างไป (เช่น เกย์ กะเทย ซึ่งไม่สามารถสร้างสถาบันครอบครัวได้)

เรื่องเหล่านี้จะถูกเรียกว่าเป็น “ความเบี่ยงเบน” ซึ่งขัดแย้งกับความเบี่ยงเบนนี้ผ่านทฤษฎีวิวัฒนาการว่าพฤติกรรมทางสังคมเก่า ๆ (เกย์ กะเทย) ก็จะหายไป แต่อลิสซาอธิบายว่าเหล่านี้เป็นพฤติกรรมที่ถูกกดทับ ไม่ใช่ไม่มีอยู่ ซึ่งก็ยังคงแลกเปลี่ยนบนฐานทฤษฎีของดาร์วินว่าหรือความเบี่ยงเบนนี้จะเป็นเรื่องการกลายพันธุ์? เพราะสิ่งมีชีวิตในภาวะความเครียดสูงจะมีการเปลี่ยนแปลง ปรับตัว กลายพันธุ์ เพื่อให้ตัวเองอยู่รอด แต่อลิสซาชี้ว่า “ปัญหาของในทางสังคม คือเราไม่รู้ว่าอันนั้นมันกลายพันธุ์หรือมันมีอยู่แล้ว?” ซึ่งชัยจึงเข้าใจ และเสริมว่าคล้ายกับสิ่งมีชีวิตที่ถูกค้นพบใหม่ ซึ่งอาจไม่ได้แปลว่า “มันเพิ่งจะมี” แต่แปลว่า “เราเพิ่งเห็น”

หากมองประเด็นความเบี่ยงเบนจากมุมมองเศรษฐศาสตร์ ศศิวิมล วังมณฑา นิสิตปริญญาโท คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เห็นว่าเพราะผลประโยชน์เป็นแรงจูงใจ กล่าวคือเรื่องเกย์ไม่ได้มีผลประโยชน์อะไรให้เป็นแรงจูงใจจนต้องศึกษา แต่ถ้าเป็นเรื่องเทคโนโลยีนั้น ศึกษากันมากเพราะทุกคนคิดและคนลงทุนล้วนได้ประโยชน์ ดังนั้นเกย์จึงเป็นความเบี่ยงเบน ศศิวิมลขยายต่อว่าวิทยาศาสตร์ทำให้ชีวิตง่ายขึ้น ซึ่งเป็นผลประโยชน์มหาศาลที่ทุนนิยมต้องการ ดังนั้นแม้วิทยาศาสตร์อาจใช้ประยุกต์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้ แต่ไม่มีใครพยายาม ชาญชัยเสริมว่าที่ผ่านมา เรามีการศึกษาสังคม แต่ศึกษาเฉพาะส่วนที่มีประโยชน์ และไม่ศึกษาส่วนที่ไม่มีประโยชน์ โดยถือว่าเป็นความเบี่ยงเบน **ประเด็นเรื่องผลประโยชน์จากมุมมองเศรษฐศาสตร์ได้ย้อนมาสู่กำเนิดของสังคมวิทยา** อลิสซาเล่าผลประโยชน์เบื้องต้นหลังการเกิดขึ้นของสาขาตนเองนั้นมาจาก สมัยยุคล่าอาณานิคม ตัวอย่างเช่น ตะวันตกพยายามเข้าไปปกครองชนเผ่าหนึ่ง พยายามจะให้คนไปปกครองเท่าไรก็ปกครองไม่สำเร็จเสียที จนกระทั่งตั้งนักสังคมวิทยาเข้าไปศึกษา พบว่ามันมีเกย์อยู่ตัวหนึ่งซึ่งถ้าใครได้นั่งก็จะถือว่าเป็นหัวหน้าเผ่า ซึ่งเรื่องนี้ก็เกี่ยวกับผลประโยชน์อย่างเห็นได้ชัด”

จากทฤษฎีโครงสร้างนิยม, ความเบี่ยงเบน, และผลประโยชน์ ชาญชัยเห็นว่าทั้งสังคมวิทยาและวิทยาศาสตร์มีพฤติกรรมร่วมคือมีผลประโยชน์อยู่เบื้องหลัง และอธิบาย/รับรองบางเรื่องอย่างตายตัว โดยส่วนที่เหลือจากการรับรองหรืออยู่นอกขอบเขตการอธิบาย จะถูกถือว่าเป็นความผิดความด้อย เขาแบ่งวิทยาศาสตร์ออกเป็น 2 ยุค ยุคแรกคือวิทยาศาสตร์คลาสสิก (แถว ๆ อริสโตเติล) ซึ่งยังไม่ได้มีเรื่องผลประโยชน์ และยุคหลังคือวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เกิดช่วงปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ปฏิวัติอุตสาหกรรมแล้ว ซึ่งก็เริ่มมีผลประโยชน์เกิดขึ้น ประเด็นนี้นักคณิตศาสตร์อย่างปรกรณ์แย้งว่าเป็นการง่ายเกินไปที่จะพูดว่าวิทยาศาสตร์สนับสนุนผลประโยชน์ เพราะวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ที่คิดเรื่องเชิงคณิตศาสตร์หรือฟิสิกส์นั้น ตอบไม่ได้ว่าเป็นเรื่องผลประโยชน์หรือไม่ เช่น ไอน์สไตน์ที่คิดสมการ $E = mc^2$ ก็ตอบไม่ได้ว่าเป็นผลประโยชน์ใคร เพราะว่าคนทำถือว่าเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์

3. วิทยาศาสตร์กับสังคม

3.1. วิทยาศาสตร์กับอำนาจในสังคม

ปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าวิทยาศาสตร์แทบจะไม่แยกออกจากอำนาจเลย ดังนั้นในวงสนทนาจึงมีข้อถกเถียงกันว่า **วิทยาศาสตร์สัมพันธ์กับอำนาจอย่างไร?** บ้างตอบว่าวิทยาศาสตร์คือความรู้ บ้างก็ว่าวิทยาศาสตร์สร้างความเข้าใจ บ้างก็ว่าวิทยาศาสตร์สร้างศรัทธาว่าสิ่งนั้นดี สิ่งนั้นไม่ดี บ้างก็ว่าอำนาจมีมาก่อนวิทยาศาสตร์แล้ว คำตอบที่ชัดเจนละเอียดที่สุดที่ในวงสนทนาต่อคำถามนี้ น่าจะมาจากปรกรณ์ที่ว่า “วิทยาศาสตร์สร้างความชอบธรรมให้กับความรู้บางตัว และทำให้ความรู้หนึ่งกลายเป็นความจริง จากนั้นทำให้คนในสังคมแห่ไปเชื่อตาม” คำอธิบายของปรกรณ์นี้หากพูดให้ชัดเจนขึ้น ต้องบอกว่าวิทยาศาสตร์สร้างความชอบธรรมให้ความรู้ชนิดหนึ่งขึ้นมาซึ่งอำนาจเหนือความรู้อีกชนิดหนึ่ง ส่วนจะเข้าใจ “ความจริง” ที่ปรกรณ์พูดถึง น่าจะต้องมีการแยกแยะระหว่าง “ความจริงทางวิทยาศาสตร์” กับ “ความจริงทางสังคม” เพราะแม้การที่คนแห่ไปเชื่ออะไรบางอย่างนั้น แม้จะไม่ใช่ความจริงในทางวิทยาศาสตร์ แต่อาจเกิดการลงโทษบางคนที่ไม่เชื่อตามคนอื่น ซึ่งทำให้เกิดความจริงทางสังคมขึ้น ว่าคน ๆ นั้นถูกลงโทษไปแล้ว ปรกรณ์ยกตัวอย่างว่าวิทยาศาสตร์สร้างความชอบธรรมให้ “การพัฒนากระแสหลัก” เป็นจริงคือไปสร้างเขื่อน และทำให้ “นิเวศวิทยาและชุมชน” เลื่อนลงไปจากความจริง

3.2. วิทยาศาสตร์กับกรณีปัญหาสังคมไทย : การเมือง เศรษฐกิจ นิเวศวิทยา และวิถีชีวิตชุมชน

ในสังคมไทย มีหลายกรณีที่นักวิทยาศาสตร์กับนักสังคมศาสตร์เข้าเกี่ยวข้องกับกรณีความขัดแย้ง และมีวิวาทะกัน อลิสซาซึ่งได้มีประสบการณ์ร่วมทำงานในกรณีการแก้ไขปัญหาลูกหมู ได้ยกกรณีลูกหมูว่า ทั้งสองสาขาพูดกันคนละเรื่อง นักวิทยาศาสตร์ยึดค่า GDP ของประเทศและความเห็นเชิงสถิติของชาวบ้าน ในขณะที่นักสังคมศาสตร์ยึดหลักวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศอย่างแยกขาดจากกันไม่ได้ และว่าหากไม่เปิดเขื่อน แม้ GDP จะสูงขึ้น แต่ชาวบ้านต้องอพยพเป็นแรงงานย้ายถิ่น ครอบครัวแตกกระจายไปตามแหล่งงาน องค์ความรู้เดิมของชาวบ้านหายไป (นี่คือตัวอย่างที่ว่าความรู้วิทยาศาสตร์ว่าด้วยการนำน้ำมาสร้างไฟฟ้าโดยใช้เขื่อนนั้น มีอำนาจมากกว่าความรู้ของชาวบ้านว่าด้วยการจับปลาและนิเวศวิทยาพันธุ์ปลา) นอกจากสื่อสารกันในเนื้อหาประเด็นเดียวกันไม่ได้แล้ว ทั้งสองสาขายังไม่สามารถสื่อสารกันผ่านรูปแบบการนำเสนอได้อีกด้วย นักสังคมศาสตร์นำเสนองานวิจัยในลักษณะความเรียง แต่นักวิทยาศาสตร์ต้องการดูตารางตัวเลขยืนยัน จากประสบการณ์ที่ได้สัมผัสกับความเมินเฉยต่อมิติทางสังคมของปัญหาของนักวิทยาศาสตร์ ตัวอลิสซาเองรู้สึกเศร้าใจจนกระทั่งต้องตั้งคำถามว่า *จริยธรรมของวิทยาศาสตร์อยู่ที่ไหน?*

อย่างไรก็ตาม มีคนเห็นว่าหากปราศจากซึ่งอคติและอำนาจครอบงำแล้ว วิทยาศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ก็สามารถสะท้อนปัญหาจริงได้ รัชชชัยตั้งคำถามว่าหากวิทยาศาสตร์ศึกษาหาสมการค่า correlation พิสูจน์ว่าหลังสร้างเขื่อนแล้วเกิดวิกฤติความสุขและความสัมพันธ์ในครอบครัว ตัวเลขอย่างนี้จะเป็นที่ยอมรับกันหรือไม่ ศศิวิมลเห็นว่าต้องมีการยอมรับคุณค่าของชุมชน ไม่ใช่เน้นแต่ GDP ของประเทศอย่างเดียว พร้อมทั้งเห็นว่าหากศึกษาความคุ้มทุนของเขื่อน โดยนำรายได้ของชาวบ้านจากการจับปลาและการท่องเที่ยวตามเกาะแก่ง รวมทั้งตัวเลขหลักประกันความมั่นคงทางอาหารของชาวบ้าน มาเปรียบเทียบกับค่าก่อสร้างและเงินที่ต้องกู้ อาจทำให้เห็นความไม่คุ้มทุนของเขื่อน

3.3. บทบาทของวิทยาศาสตร์ต่อชุมชนและสังคม

ทำอย่างไรให้ชุมชนสามารถสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาใช้ต่อรองกับอำนาจได้? คำถามนี้สถิตย์อยู่ในจิตใจของนักวิทยาศาสตร์ที่ผ่านความลำบากจากการช่วยพ่อแม่ทำนามาตอนเล็ก ๆ อย่างรัชชชัยมานานแล้ว เขาจึงเปิดประเด็นขึ้นมาแลกเปลี่ยนกับเพื่อน ๆ ในวงสนทนาวันนั้นด้วย เขายกตัวอย่างงานวิจัยที่บ้านซึ่งถือเป็นการนำความรู้วิทยาศาสตร์มาใช้ในลักษณะดังกล่าว แต่รัชชชัยแย้งว่ากรณีนี้ ความรู้ของชาวบ้านไม่ได้ถูกสร้างโดยวิทยาศาสตร์ แต่ถูกแปลให้อยู่ในภาษาที่คนทั่วไปยอมรับ เมื่อรัชชชัยถามต่อว่าเป็นไปได้ไหมที่เราจะนำวิทยาศาสตร์ลงไปช่วยดึงศักยภาพของชุมชน? เช่น โครงการวิทยาศาสตร์ในโรงเรียนชนบทของ BIOTEC ซึ่งเป็นการถ่ายทอดกระบวนการคิดแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์ให้เยาวชน ประเด็นนี้ ในวงสนทนาตีความกันไปหลายแง่มุม ทั้งหมายถึงการเอาวิทยาศาสตร์ไปใช้กับชุมชนหรือ? หรือหมายถึงการทำให้ชุมชนมีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์มากขึ้น?

รัชชชัยสำคัญต่อว่าควรจะต้องหมายถึงนำวิทยาศาสตร์ไปปรับใช้ชุมชน พร้อมทั้งยกตัวอย่างโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น และสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ที่พยายามส่งเสริมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม “วิทยาศาสตร์รับใช้ชุมชน” ยังมีข้อขบคิดถึงวิธีการรับใช้ เพราะวิทยาศาสตร์อาจทำตัวเป็นผู้หวังดีและชี้นำชุมชนอย่างไม่เข้าใจก็ได้ เช่น จะให้ชาวบ้านเอาพลังงานแสงอาทิตย์จากโซลาร์เซลล์มาใช้หุงข้าว แทนที่จะใช้เตาถ่าน เป็นต้น รัชชชัยจึงกำกับการรับใช้ชุมชนของวิทยาศาสตร์ว่าต้องเป็นไปด้วย “ความถ่อมตัว” ไม่ใช่ด้วย “ความอหังการ”

นอกจากนี้ ปกรณ์ตั้งข้อสังเกตเชิงคำถามว่าหากนำวิทยาศาสตร์ไปอธิบายความรู้เดิม แล้วทำให้คุณค่าของความรู้นั้นลดลง จะแก้ไขมันอย่างไร? เช่น การฝังเข็มของแพทย์แผนจีน วิทยาศาสตร์อธิบายว่าเป็นการกระตุ้นฮอร์โมนตัวนั้นตัวนี้ วิธีการอธิบายแบบนี้ ทำให้ลดคุณค่าความเป็นปรัชญาของการฝังเข็มลง เหลือเพียงเรื่อง “กลไก” ประเด็นนี้รัชชชัยเสริมว่าตรงกับที่พระธรรมปิฎกเคยพูดถึงการอ้าง “พุทธศาสนาก็เป็นวิทยาศาสตร์นะ!” ว่า เป็นการลดทอนพุทธศาสนาให้เป็นแค่วิทยาศาสตร์

นอกจากนี้ รัชชชัยยังเสนอข้อพึงระวังอีกว่าหากมองในระยะยาวขึ้น มีหลายกรณีที่ความรู้วิทยาศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลาขัดแย้งกันเอง เช่น เรื่องการทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งครั้งหนึ่งเคยบอกว่าจะทำให้ดินเสื่อมโทรม แต่ตอนหลัง

บอกว่าการทำไร่เลื่อนลอยทำให้เกิดการหมุนเวียน ดินได้ฟื้นฟูสภาพ กรณีนี้ไม่ว่าความรู้ชั้นใดจะถูก แต่ความรู้ชั้นแรก ของวิทยาศาสตร์ได้ทำให้ชาวเขากลายเป็นผู้คิดบาปไปแล้ว

สรุป

การสนทนาประเดิมในครั้งแรกที่ริเริ่มโดยเยาวชนแกนหลัก 3 คน คือชาญชัย อลิสา และปรกรณ์นั้น เป็นไปอย่างคึกคักและออกรสออกชาติ เยาวชนผู้เข้าร่วมแต่ละคนแย่งกันพูด คล้ายกับว่าแต่ละคนพกพาประเด็นข้อสงสัย ข้อสังเกต และข้อเสนอมาอย่างเต็มที่ เพราะไม่ค่อยมีที่ทางให้ได้ถกเถียงแลกเปลี่ยนทางปัญญาในเรื่องทำนองนี้สักเท่าใดนักไม่ว่าจะเป็นทั้งในมหาวิทยาลัยและในสังคม ข้อความคิดที่เกิดขึ้นในวงสนทนานี้มาจากประสบการณ์และภูมิหลังในชีวิตของแต่ละคน ตั้งแต่ในการเรียนของสาขาวิชาตนเอง การอ่านหนังสือ การขบคิดถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์กับสังคมที่มีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเขื่อนปากมูล ซึ่งเป็นประเด็นที่ร้อนแรงที่สุดในขณะนั้น

การสนทนามีทั้งการเสนอ การโต้แย้ง การปะทะความคิด และคลี่คลายเรียนรู้ร่วมกันและหาทางออก ประเด็นข้อสนทนาเริ่มต้นด้วยนิยามของวิทยาศาสตร์และข้อโต้แย้งในประเด็นต่าง ๆ จากนั้นก็นำสู่การสนทนาจากมุมมองของแต่ละสาขาวิชา ทั้งวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ สังคมวิทยา และเศรษฐศาสตร์ เมื่อถกเถียงกันได้ก็แล้ววงจึงเริ่มขยายประเด็นจากเฉพาะตัววิชาออกมาสู่บริบททางสังคมในเรื่องอำนาจ และปัญหาที่เป็นจริงในสังคม และลงท้ายด้วยการพยายามหาบทบาทในเชิงสร้างสรรค์ของวิทยาศาสตร์ต่อสังคม ซึ่งดูเหมือนจะไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายในการหาทางออกที่ชัดเจน แต่นับเป็นการดีที่ได้สำรวจตรวจสอบและเสนอเป็นข้อพิจารณาในการนำวิทยาศาสตร์ไปใช้ในสังคม

อาจกล่าวได้ว่ากิจกรรมนี้เริ่มต้นก่อนตัวกิจกรรมด้วยการคิดของแต่ละคน ดำเนินกิจกรรมด้วยการคิดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และจบลงด้วยการคิดถึงประเด็นคำถามให้ได้ขบคิดสืบเนื่อง รวมทั้งผู้เข้าร่วมแต่ละคนมีความคึกคักและอยากสนทนาแลกเปลี่ยนกันเช่นนี้อีก ■

2.2. การสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 2 เรื่อง “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับเยาวชน”

วันพุธที่ 29 มกราคม 2546 เวลา 19.00 – 20.30 น. ณ ห้องประชุมศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ

หลังจากความสนุกสนานคึกคักในการสนทนากลุ่มย่อยครั้งแรกแล้ว พวกเราดูมีไฟกันมาก อยากคุยกันต่ออีกโดยเร็ว ดังนั้น ถัดไปอีก 5 วัน ชัยจึงได้ชวนเพื่อน ๆ มาร่วมกันสนทนากลุ่มอีก คราวนี้ชัยได้ชวนวิภาวดี พันธุ์ฤทธิ์ดำ หรือชื่อเล่นว่า “สาว” มาเป็นคนนำประเด็นว่าด้วยเรื่อง “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับเยาวชน” สาวทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสังคมวิทยา เรื่อง “อิทธิพลของวัฒนธรรมต่างประเทศที่มีต่ออัตลักษณ์ของวัยรุ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีดนตรีญี่ปุ่น” จบไปเมื่อปี 2544 และขณะนั้นก็ทำงานอยู่ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ อันเปรียบเสมือนเป็นศูนย์บัญชาการของกลุ่มพวกเราด้วย ในระหว่างที่สาวทำวิทยานิพนธ์เรื่องอัตลักษณ์วัยรุ่นกับดนตรีญี่ปุ่นนั้น สาวได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัยภาคสนามที่สยามสแควร์และได้พูดคุยกับวัยรุ่นที่นั่นเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 6 เดือน อีกทั้งสยามสแควร์ก็เป็นแหล่งบริโภคสินค้าต่าง ๆ (โดยเฉพาะสินค้าทางเทคโนโลยี) ของเหล่าวัยรุ่นแหล่งใหญ่แห่งหนึ่งของสังคมไทย ดังนั้นจึงน่าจะมีแง่มุมอะไรที่น่าสนใจมาเป็นผู้นำประเด็นให้พวกเราได้คิดได้ถกเถียงแลกเปลี่ยนกันได้อย่างดี เพราะพวกเรานั้นแม้จะศึกษาอยู่ในจุฬาฯซึ่งเป็นแหล่งที่ใกล้กับสยามสแควร์มาก แต่ก็ไม่ว่าจากกล่าวได้ว่าพวกเราจะเข้าใจวัยรุ่นที่สยามสแควร์ได้ดีนัก

1. วัยรุ่นกับยุคเทคโนโลยี

สังคมโลกาภิวัตน์ปัจจุบันนั้น พื้นที่และเวลาถูกทำให้ลดลงโดยเทคโนโลยีเป็นตัวหลัก วัยรุ่นในยุคนี้ได้อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมที่ผลิตสินค้าโดยใช้เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ทำให้เกิดความคุ้มค่าที่สุด สินค้าแต่ละอย่างก็มักกระบวนการผลิตที่เร็ว ไม่แพ้กระบวนการบริโภคที่ก็เร็วและหมดไปอย่างรวดเร็วเช่นกัน คล้าย ๆ เป็นพฤติกรรม “แตก่วน” สาวเริ่มนำประเด็นตามโพยที่สรุปและดึงประเด็นมาจากวิทยานิพนธ์ หลังจากที่พวกเราเริ่มมากันพร้อมแล้ว

กล่าวในเชิงสังคมแล้ว สาวบอกว่าด้วยเหตุที่วัยรุ่นไม่ถูกนับว่าเป็นผู้ใหญ่หรือเด็ก ทำให้กลายเป็นกลุ่มย่อยทางสังคมกลุ่มหนึ่ง แล้วเกิดมีวัฒนธรรมย่อย (sub-culture) ที่ไม่เหมือนกับกลุ่มอื่นเพื่อแสดงความเป็นตัวตนอัตลักษณ์ของเขา ตัวบ่งชี้ของการแบ่งวัฒนธรรมย่อยมี 3 ประการได้แก่ **1) ลักษณะที่ปรากฏภายนอก** เช่น เครื่องแต่งกาย เป็นต้น **2) พฤติกรรม** เช่น กิริยา ท่าทาง การแสดงออก **3) ภาษา** เช่น ภาษาแสลง นอกจากนี้ หากมองในเชิงวัฒนธรรมย่อยในแง่วิถีการดำเนินชีวิตแล้ว วัยรุ่นก็จะแบ่งได้เป็น 2 อย่าง คือ **1) วัฒนธรรมการเรียน** เช่น เด็กบางคนใช้มหาวิทยาลัยเป็นที่พบปะสังสรรค์, บางคนมองการเรียนอย่างจริงจังว่าเป็นการเพิ่มพูนปัญญา, ส่วนกลุ่มที่ทำงานไปด้วยเรียนไปด้วย จะมีวัฒนธรรมย่อยไปอีกแบบหนึ่ง **2) วัฒนธรรมการใช้เวลาว่าง** เน้นการใช้เวลาว่างในยุททุกุณนิยมและยุคเทคโนโลยี

หากมองโดยภาพกว้างแล้ว สาวเล่าให้ฟังต่อว่า พฤติกรรมการบริโภคของวัยรุ่น มี 2 แบบ คือ **1) กระบวนการเลียนแบบ** การแสดงพฤติกรรมเหมือนเพื่อน หรือเหมือนดารา **2) กระบวนการแสวงหาความโดดเด่น** เด็กจะเลียนแบบพฤติกรรมของต่างชาติเพื่อให้โดดเด่นกว่าเพื่อนกลุ่มอื่น เพื่อหาความเป็นตัวตนของตนเอง นอกจากนี้ สาวยังเห็นว่าสื่อมวลชนก็ยังมีผลกับวัฒนธรรมของวัยรุ่น กล่าวคือมีการสร้างภาพลักษณ์ (image) หรือสัญลักษณ์ (sign) ของสินค้าถ้าใช้สินค้าชนิดนี้จะกลายเป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งหรืออีกลักษณะหนึ่งที่วัยรุ่นใฝ่หา โดยที่ความเป็นจริงแล้วการเปลี่ยนแปลงสัญลักษณ์เร็วทำให้เกิดการบริโภคเร็วและกำไรจะมากขึ้น

สาวได้สรุปการนำประเด็นของตัวเองในประเด็นที่เป็นปัญหาตลอดกาลของวัยรุ่น คือการที่ผู้ใหญ่มองเด็กวัยรุ่นว่าต้องมีวัฒนธรรมไทยหรือมีวัฒนธรรมแบบสมัยเมื่อครั้งที่ตนเองเป็นวัยรุ่นนั้น ไม่สามารถทำให้เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของวัยรุ่นในยุคปัจจุบันได้ เนื่องจากวัยรุ่นยุคนี้มีการติดต่อสื่อสารผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ รวมทั้งอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีการนำเสนอตัวแบบ (model) อย่างมากมาย ไม่ใช่เพียงตัวแบบของผู้ใหญ่อย่างเดียว ผู้ใหญ่จะต้องเป็นผู้หนึ่งที่มีส่วนในการส่งเสริมให้วัยรุ่นเท่าทันเทคโนโลยี ภารกิจนี้ต้องอาศัยการทำความเข้าใจวัยรุ่นอย่างจริงจังและจริงใจ โดยจะมองเพียงผ่านตัวแบบใด ๆ ที่ตนเคยรู้จักไม่ได้

2. สื่อกับการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของวัยรุ่น

ทันทีที่สาวหยุดการนำประเด็น *ซงซัย* หรือชื่อเล่นว่า “ซง” ก็เสริมขึ้นในประเด็นเรื่องวัยรุ่นกับสื่อ โดยใช้ประสบการณ์ที่ตัวเองมักกลับโคราชเพื่อแวะแวะเด็กมัธยม ว่าปัจจุบันวัฒนธรรมหลายอย่างก็เข้าถึงชนบทผ่านสื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะโทรทัศน์ ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วในหมู่เด็กวัยรุ่นในชนบท ถึงขนาดที่เดินทางจากโคราชมากรุงเทพฯ โดยอ้างว่าจะมาซื้อของทำโครงการวิทยาศาสตร์ แต่ความเป็นจริงคือเอาสายเดี่ยวที่เตรียมมาไว้นั้นมาเปลี่ยนและใส่เดินที่สยามสแควร์ ซงบอกว่ารู้สึกอึดอัดเหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตาม เด็กที่มานครนี้ก็ได้รับรู้อะไรต่าง ๆ ไม่น้อย ซงเห็นว่าเมื่อถึงเวลาหนึ่ง เด็กก็จะโตขึ้นและรับผิดชอบเรื่องในชีวิตอื่น ๆ ของตัวเองต่อไป อย่างไรก็ตาม นอกจากโทรทัศน์แล้ว ซงเห็นว่าเยาวชนยุคปัจจุบันไม่ต้องมาเจอหน้ากัน เพียงแค่เปิด internet พร้อมกันทั่วโลก ก็สามารถคุยกันได้เกิด cross-culture กันได้แล้วเช่นกัน ซงประยุกต์ใช้แนวคิดที่สาวนำประเด็นไว้มาอธิบายว่าพอเด็กได้รับรู้วัฒนธรรมต่างชาติจากเด็กคนอื่น ทำให้รู้สึกพิเศษกว่าเด็กทั่วไปในพื้นที่เดียวกัน เกิดความรู้สึกโดดเด่นและเร่ร่อนทำให้อยากรู้มากขึ้น ในแง่เรื่องสื่อนี้ จร หนุ่มสถาปัตยกรรมที่ร่วมกัวนกับพวกเรามาตั้งแต่สมัยทำกิจกรรมเสวนาคาเฟ่ เห็นว่าเด็กสมัยนี้มีช่องทางการรับรู้มากกว่าคนรุ่นก่อนมากมายนัก ทั้งหนังสือ ช่องทางสื่อต่าง ๆ ไม่ใช่เพียงแค่อ่านกาพย์เห่เรืออย่างสมัยก่อน นับได้ว่าการรับรู้ของวัยรุ่นในสมัยนี้มีพลังมากกว่าเมื่อก่อนมาก

นอกจากการไหลเวียนของกระแสวัฒนธรรมของประเทศอื่น ๆ ผ่านทางสื่อแล้ว ซงยังพูดถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของวัยรุ่นผ่านการพบปะกันด้วย จากการได้มีโอกาสเป็น staff ในงานประชุมลูกเสือโลกที่เพิ่งเสร็จสิ้นไปในช่วงนั้นด้วย ซงเล่าให้ฟังว่า งานนี้เป็นที่รวมของลูกเสือ (ซึ่งก็คือวัยรุ่น) นานาชาติ ซึ่งมีการ cross-culture กันอย่างรวดเร็วในเวลาอันสั้น เด็กต่างชาติรับรู้วัฒนธรรมการไหว้ การรำ การเต้น ภาษาไทย และศิลปะมวยไทยอย่างรวดเร็วในทางตรงข้าม เด็กไทยก็รับรู้วัฒนธรรมต่างชาติอย่างรวดเร็วเช่นกัน เช่น เรื่องพฤติกรรมทางเพศแบบที่ลงข่าวกันอย่างอื้ออึง (“แต่จริง ๆ เป็นอย่างไรอาจเป็นอีกเรื่องก็ได้” ซงทิ้งท้ายในเรื่องนี้) เป็นต้น

นอกจากนี้ในวัฒนธรรมไทยที่ผู้ใหญ่มองเห็น เป็นวัฒนธรรมแบบหยุดนิ่ง แต่วัฒนธรรมที่เด็กสมัยนี้พบเจอนั้นมีความเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว ดังนั้นเด็กไทยจะห่างจากวัฒนธรรมไทยขึ้นเรื่อย ๆ อย่างแน่นอน ชงเสนอว่าจริง ๆ แล้วโลกปัจจุบันเรียกได้ว่าเป็นโลกของการสื่อสาร ดังนั้นถ้าอยากให้เด็กไทยมีวัฒนธรรมไทยที่งดงามแล้ว น่าจะลองเอาวัฒนธรรมไทยมาเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน เพื่อรณรงค์เอกลักษณ์ไทย แทนที่จะพร่ำบ่นเพียงว่าเด็กยุคนี้ไม่มีความคิดไม่มีวัฒนธรรมไทย

ด้วยประการทั้งปวงดังกล่าวข้างต้น ชงเห็นว่าในขณะที่เด็กชนบทมีความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ครูชนบทกลับไม่ติดตามกระแสที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ ทำให้ไม่เข้าใจเท่าทันเด็ก และนิยามเด็กที่ไม่เป็นไปตามกรอบของตัวเองที่ตั้งไว้ว่าเป็นเด็กไม่ดี ซึ่งการกระทำนี้กลับกลายเป็นทำให้เด็กไปในทิศทางที่ผิดได้โดยง่าย ดังนั้น ชงจึงเห็นว่าเป็นเรื่องน่าท้อทายผู้ใหญ่หลายคนที่ไม่เข้าใจเด็กว่า ประเด็นเรื่องปัญหาการเรียนรู้อาจเป็นวัฒนธรรมของวัยรุ่นนั้น น่าจะเป็นปัญหาของผู้ใหญ่ที่ไม่เท่าทันโลกาภิวัตน์ มากกว่าที่จะเป็นปัญหาของเด็ก

3. “เทคโนโลยีกระทำเยาวชน” หรือ “เยาวชนกระทำเทคโนโลยี”

ประเด็นหนึ่งในสังคมที่พูดกันมากคือ “เด็กตกเป็นเหยื่อของสื่อและการบริโภค” ประเด็นนี้เป็นที่อดัดใจของชัชมานานแล้ว เพราะแม้จะเห็นว่าเป็นจริงดังกล่าว แต่ก็ไม่น่าจะใช้ความจริงทั้งหมดทุกกรณีไป ชัยยกตัวอย่างกรณีที่วุฒิสมาชิกล่อลวงเด็กอายุ 13 ปีเข้าโรงแรมผกาคอนโดโดยนัดหมายผ่านเครื่องเพจเจอร์ของเด็ก ซึ่งก็มักมีขตกเถียงกันมากมายว่าเด็กถูกล่อลวง เด็กควรได้รับการคุ้มครองอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ชัยกลับเห็นว่าหรือจริง ๆ แล้วเด็กสามารถเป็นผู้กระทำได้ ไม่ใช่เป็นเหยื่ออย่างเดียว ชัยเห็นว่าสิ่งที่น่าจะพิจารณากันก็คือเด็กมองตัวเองว่ามีตำแหน่งแห่งที่สัมพันธ์กับสังคม/โลกอย่างไร เพราะจะเป็นตัวบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ เป็นผู้กระทำหรือผู้ถูกกระทำ จะว่าทวนหน้าหรือตามหน้า จะเสพอย่างเดียวหรือจะเสพแล้วสร้างสรรค์ด้วย อย่างไรก็ตาม มีอีกหนึ่งมุมมองที่น่าสนใจและท้าทายอยู่ไม่น้อย จาก อ.สุริชัย หวันแก้ว ซึ่งเคยชี้เอาไว้ว่าปรากฏการณ์ทำนองดังกล่าวนั้น ไป ๆ มา ๆ มักกลายเป็น “อาชญากรรมที่ดูเหมือนปราศจากเหยื่อ” (victimless crime) เพราะทั้งเด็กและผู้ใหญ่ก็เต็มใจกันทั้งคู่ และเด็กก็ไม่คิดว่าตนเองเป็นเหยื่อเสียด้วย

นอกจากนี้ ชัยได้เห็นความพยายามตอบโต้ข้อคิดเห็นดังกล่าวจากรายงานวิจัยเรื่อง “จุพฯกับสังคม” ในส่วนที่ว่าด้วยวิถีการใช้ชีวิต (lifestyle) ของนิสิตนั้น ปาสี เขียนไว้ว่าวัยรุ่นที่สยามสแควร์ได้ฉกฉวยสินค้าและเทคโนโลยีในการนำมาใช้สร้าง/อธิบายอัตลักษณ์ของตนเองมากกว่าตกเป็นเหยื่อของบริโภคนิยมเพียงอย่างเดียว² แต่ดูชัยจะยังไม่ค่อยพอใจกับข้อโต้แย้งดังกล่าว เพราะเห็นว่ายั่งยืนไป จึงเปิดประเด็นในวงสนทนาว่าวัยรุ่นในกระแสการบริโภคมีการสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการกระทำใด ๆ หรือไม่ ที่บ่งบอกว่าตนเองเป็นผู้กระทำกับเทคโนโลยี ไม่ใช่ถูกเทคโนโลยีกระทำ

สาวพยายามตอบคำถามของชัยว่าหากพิจารณาในทางดนตรีวิทยาแล้ว ความสุนทรีย์จากดนตรีทำให้คนเราคิดฝันและจินตนาการลอยหลุดออกไปจากโลกในชีวิตประจำวันที่ไม่พึงปรารถนา ทำให้เยาวชนได้ผ่อนคลาย และเทคโนโลยีก็สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของวัยรุ่นเมื่อใดก็ได้ จึงกล่าวให้ชัดได้ยากว่าเทคโนโลยีกระทำกับเยาวชน หรือเยาวชนกระทำกับเทคโนโลยี

ส่วนปกรณก็ยกตัวอย่างที่มีเด็กคนหนึ่งเขียนหนังสือเรื่อง “The White Road” ซึ่งเป็นนิยาย sci-fi fantasy ตั้งแต่อายุ 15 ขวบ เขียนโดยเป็นเวลา 3 ปี ความหนาเกือบ 800 หน้า เผยแพร่ใน internet แล้วรวบรวมมาตีพิมพ์เป็นเล่ม และแม้จะมีคนวิจารณ์ว่าหนังสือเรื่องนี้เลียนแบบเกมส์ Final Fantasy แต่ก็น่าจะนับได้ว่าเป็นตัวอย่างหนึ่งของความเคลื่อนไหวด้านศิลปวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ตามกระแสโลกาภิวัตน์ เพราะเขียนนิยายอิงกับเกมส์ Final Fantasy ซึ่งเป็นเกมส์ของญี่ปุ่น และการที่เผยแพร่ใน internet ก็เป็นการสร้างสรรค์ของเด็กคนหนึ่งซึ่งผู้ใหญ่ไม่มีทางทำได้แบบนี้แน่

¹ ศิษย์เก่าในเทศศาสตร์ ผู้ซึ่งถูกเรียกกันในหมู่น้อง ๆ ว่าเป็น “นายห้าง” เพราะเรียกได้ว่าเป็นผู้ก่อตั้งสยามเด็กเล่นมากับมือ

² สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับสังคม พลวัตในการปรับตัวเชิงสถาบันและทางเลือกในอนาคต, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, เสนอต่อสำนักบริหารวิชาการ จุพฯ, 2545 : 81-92

นอน จากตัวอย่างนี้ ปกรณนำมาเปรียบเทียบกับเด็กอีกกลุ่มหนึ่งที่เล่นเกมส์ Ragnarok เพียงอย่างเดียวจนไม่ยอมกินข้าว ปกรณตั้งคำถามว่าปรากฏการณ์ที่เด็กคนหนึ่งเล่นเกมส์แล้วเอามาสร้างสรรค์เป็นผลงาน ในขณะที่เด็กอีกคนหนึ่งติดเกมส์จนไม่ยอมกินข้าวนี้มันมีความหมายว่าเกิดอะไรขึ้น ผู้ใหญ่จะเข้าใจมันอย่างไร เด็กที่เสพติดค้าและเทคโนโลยีแล้วนำมาสร้างสรรค์งานนั้นถือว่าเท่าทันหรือไม่ เหตุการณ์อย่างนี้จะเรียกว่า “เทคโนโลยีกระทำเยาวชน”, “เยาวชนเป็นเหยื่อของเทคโนโลยี” หรือ “เยาวชนกระทำเทคโนโลยี” “เยาวชนช่วงใช้เทคโนโลยี” คำถามของปกรณนี้ อาจตอบได้โดยแนวคิดของพระธรรมปิฎก³ “สำหรับคนพวกหนึ่ง เทคโนโลยีมาช่วยให้ไม่ต้องทำ แต่สำหรับคนอีกพวกหนึ่ง เทคโนโลยีมาช่วยในการทำ...” ท่านพระธรรมปิฎกพูดถึง “วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์” และ “วัฒนธรรมอุตสาหกรรม” ของฝรั่งว่าเป็นวัฒนธรรมแห่งความใฝ่รู้และสู้สิ่งยาก (อุตสาหกรรม) กล่าวคือเป็น “นักผลิต” ในขณะที่คนไทยมักมี 1) ค่านิยมใฝ่เสพบริโภค และ 2) ลัทธิหรือผลดลบันดาล หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็น “นักบริโภค”

ชัยสรุปคำถามตัวเองที่เปิดไว้ตอนแรกว่า ประเด็นเรื่องวัยรุ่นนี้เป็นประเด็นที่เข้าใจยากที่สุดในบรรดาประเด็นคนชายขอบทั้งหลาย เพราะกลุ่มชายขอบกลุ่มอื่น เช่น ชาวบ้านเขื่อนปากมูล มีอัตลักษณ์ที่ชัดเจน ชัยเห็นว่าเราสามารถระบุความต้องการที่แท้จริงของเขาได้อย่างหนักแน่นและสืบเนื่อง ในขณะที่วัยรุ่นไม่สามารถระบุความต้องการได้อย่างชัดเจน อัตลักษณ์มีความเลื่อนไหลค่อนข้างสูง อย่างไรก็ตาม ชัยเห็นว่ากรณีชาวบ้านเขื่อนปากมูลที่ทำงานวิจัยไต้หวัน โดยการให้ชาวบ้านอธิบายความรู้เรื่องปลาและอธิบายความทุกข์ยากของตนเองที่เกิดจากเขื่อนนั้น เป็นตัวอย่างที่ดีมากที่น่าจะนำมาประยุกต์ใช้กับวัยรุ่น ให้วัยรุ่นอธิบายความรู้สึกนึกคิด/ตัวตนของตนเองออกมาให้สังคมได้รับรู้และเข้าใจ โดยมีนักวิชาการเป็นเพียงผู้ช่วยเท่านั้น

4. ความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในอินเทอร์เน็ต

จากประเด็นที่ชัยทิ้งค้างไว้ในหัวข้อที่แล้ว ปกรณได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมว่าการวิจัยครั้งที่ผ่านมาของพวกเราเรื่อง “ยุวชนจุฬากับโลกาภิวัตน์” ที่ให้วัยรุ่นสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่ออธิบายความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมของตัวเองได้นั้น ต้องอาศัยการมีกลุ่มกิจกรรมของวัยรุ่นด้วย และนักวิจัยจะต้องทำการวิจัยแบบที่เรียกว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Action Research) โดยไปพบหน้าคำตาของผู้ถูกวิจัย ปกรณเสนอว่าอาจใช้วิธีการศึกษาอย่างอื่นก็ได้ โดยใช้เทคโนโลยีช่วยแทน เช่น **เปิดเว็บไซต์ขึ้นมาเพื่อรวบรวม forward mail** ทั่วประเทศ ซึ่งปัจจุบัน forward mail นี้สามารถสะท้อนได้ถึงความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมวัยรุ่นสำหรับยุคสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี เช่น forward mail นิยามความรัก 30 แบบ, forward mail การตัดต่อภาพชุดนิสิตจุฬาฯ, forward mail เตือนให้เพื่อนๆ ใน internet ขับรถอย่างระมัดระวังในช่วงปีใหม่, หรือล่าสุดคือ forward mail ล่ารายชื่อไม่เห็นด้วยกับสงครามสหรัฐ-อิรัก เพื่อส่งเข้าสหประชาชาติ เป็นต้น หรือแม้กระทั่งเรื่องใต้ดิน เช่น forward mail ว่านักศึกษาคนไหนคณบดีนั้นขายตัวราคาเท่านี้บาท, อาจารย์มหาวิทยาลัยนั้นลวนลามนักศึกษาสาว เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีกระแสการโต้ตอบของ forward mail ด้วยว่า mail นั้นจริง mail นี้ไม่จริง ด้วยวิธีการวิจัยแบบนี้ ปกรณเห็นว่าจะเป็นการเปลี่ยนความหมายของพื้นที่วิจัยสู่พื้นที่วิจัยลักษณะใหม่ ๆ ทั้งยังเป็นการวิจัยความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในอินเทอร์เน็ตอีกด้วย

วัฒนธรรมในอินเทอร์เน็ตอาจมองในแง่จิตวิทยาได้ด้วย ชงเห็นว่าในอินเทอร์เน็ตนั้น ทุกคนสามารถสวมบทบาทเป็นอะไรก็ได้ เพราะไม่มีใครรู้ว่าจริงหรือไม่จริง ซึ่งการกระทำนี้ เป็นการสะท้อนตัวตนที่ตนเองอยากเป็นแต่เป็นไม่ได้ในโลกจริง ตัวอย่างที่เห็นกันมากคือการ chat กัน และปลอมตัวเป็นใครก็ได้ แม้เกมส์คอมพิวเตอร์ล่าสุดชื่อ Ragnarok ซึ่งผู้เล่นสามารถพัฒนาพลังความสามารถขึ้นได้เรื่อยๆ และที่สำคัญคือเป็นเกมส์ที่สามารถเล่นผ่าน internet ได้ ตัวละครในเกมส์แต่ละคนสามารถคุยกันได้ นัดหมายในถ้าจำลองเพื่อรวมกลุ่มกันไปสู้กับสัตว์ประหลาด ตัวละครสามารถเลือกบุคลิกของตัวเองได้ ทั้งรูปร่าง ทรง/สีผม ชื่อเครื่องแต่งกายอะไรก็ได้ ซึ่งเมื่อก่อนก็มีเฉพาะ server ของเกาหลี แต่ปัจจุบันมี server ของประเทศไทย สำหรับรวมคนไทยโดยเฉพาะแล้ว

³ พระธรรมปิฎก, “คนไทยกับเทคโนโลยี” ใน *ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก : หมวติวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*, กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2542 : 115-7

อินเทอร์เน็ตยังทำให้แต่ละคนสามารถมีกลุ่มได้หลากหลายขึ้น เกิดอัตลักษณ์ซับซ้อนในแต่ละกลุ่มที่หลากหลายเพิ่มขึ้น ปรารถนาให้ฟังว่าไม่มีอะไรทำเปิดอินเทอร์เน็ตก็สามารถเจอกันได้ สามารถ chat กันได้ ผู้ร่วมสนทนาหลายคน จะไม่ chat กับคนทั่วไปที่ไม่รู้จัก จะ chat เฉพาะกับคนที่รู้จักเท่านั้น หรือคนที่รู้จักกันทางอินเทอร์เน็ตด้วยความสนใจเรื่องเดียวกันเท่านั้น จะคุยกันเรื่องที่สนใจโดยไม่ลงเรื่องส่วนตัว ในเรื่องวัฒนธรรมการ chat กันในแวดวงพนักงานบริษัทนั้น จรเล่าให้ฟังว่ามีกระแสความคิดเรื่อง chat อยู่ 2 กระแส คือ 1) ไม่ให้ chat เพราะทำให้เสียงาน 2) ให้ chat เพราะไม่เปลืองค่าโทรศัพท์ แต่ขอให้งานเสร็จก็พอ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะสนุกสนานและคลายเหงามากมายเพียงใดกับการ chat กันบนอินเทอร์เน็ต แต่เมื่อถึงเวลาหนึ่งที่แต่ละคนต้องแยกกันไป ผู้เล่นอินเทอร์เน็ตก็จะรู้สึกว่าจะต้องกลับมาเหงาอยู่เพียงคนเดียวอีก

อินเทอร์เน็ตยังอาจก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมอื่น ๆ อีกด้วย ชัยเห็นว่าจะนำไปสู่กระบวนการประชาสังคมได้อีกด้วย เพราะเทคโนโลยีแบบอื่น ๆ ก็มีทิศทางเดียวกันคือการยึดยึดเทคโนโลยีให้กับผู้คน ในขณะที่อินเทอร์เน็ตเป็นเทคโนโลยีแบบสองทาง ซึ่งเอื้อต่อกระบวนการประชาสังคมจากรากหญ้า เกิดเป็นกระบวนการ glocalization (globalization + localization) เป็นไปได้ไหมที่จะใช้อินเทอร์เน็ตนี้ในการทำให้ผู้ใหญ่เข้าใจอัตลักษณ์ของวัยรุ่นมากขึ้น โดยเข้ามาพบเห็นวัฒนธรรมของวัยรุ่นในอินเทอร์เน็ต กรณีนี้ ชัยเห็นว่าจะเป็นไปได้ 2 ลักษณะ คือ 1) หากผู้ใหญ่ที่ยังมีกรอบคิดแบบเดิมอยู่แล้ว ไม่ว่าจะคุยกันผ่านสื่อแบบใด ก็ไม่ทำให้ผู้ใหญ่เข้าใจวัยรุ่นขึ้น 2) ผู้ใหญ่ที่ได้รับรู้พฤติกรรมที่แสดงออกผ่านกิจกรรมของวัยรุ่นผ่านอินเทอร์เน็ตแล้วบังเอิญเกิดความเข้าใจขึ้นมาได้เองโดยฉับพลันซึ่งกรณีหลังนั้น นับได้ว่าไม่มีความแตกต่างกันระหว่างการทำความเข้าใจของผู้ใหญ่ต่อวัยรุ่นโดยโลกจริงหรือโดยผ่านอินเทอร์เน็ต แต่ความต่างอาจอยู่ที่อินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางอีกช่องทางหนึ่งที่จะเอื้อโอกาสให้ผู้ใหญ่ได้เข้าใจวัยรุ่นมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะผู้ใหญ่จะเข้าใจวัยรุ่นหรือไม่ แต่ประโยชน์ของอินเทอร์เน็ตคือ ทำให้วัยรุ่นมีพื้นที่ในการรวมกลุ่มโดยไม่ติดกับข้อจำกัดทั้งเรื่องสถานที่และเวลา

5. เทคโนโลยีเพื่อการสงเคราะห์ vs เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีประโยชน์กับมนุษยชาติ ชงผู้ซึ่งมีความรักและศรัทธาในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมักมีเห็นว่างกล่าว ชงยกตัวอย่างให้เราฟัง เช่น การวิจัยผลิตยา/เทคโนโลยีการแพทย์ทำให้คนมากมายรอดตายจากโรคที่เมื่อก่อนไม่มีทางรักษา หรือการผลิตข้าว/สินค้าที่หามาได้ด้วยความยากลำบาก ทำให้คนเป็นอยู่สะดวกสบายขึ้น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีลักษณะนี้ ชัยเห็นร่วมกันว่าเป็นการใช้ประโยชน์โดยตรง เกิดประโยชน์เฉพาะหน้า แต่ในระยะยาวอาจส่งผลบางอย่างทั้งในเชิงวัฒนธรรม เชิงสังคม และเชิงนิเวศ เช่น คนก็คิดว่าไม่จำเป็นต้องใส่ใจสุขภาพมากนัก เพราะมีเทคโนโลยีการแพทย์คอยรักษา, กินอาหารมากก็ไม่ต้องกลัวอ้วนเพราะเอาไขมันออกได้, สินค้าและอาหารมีมากมายสามารถบริโภคอย่างฟุ่มเฟือยได้ ซึ่งชัยเรียกเทคโนโลยีลักษณะดังกล่าวว่า **“เทคโนโลยีเพื่อการสงเคราะห์”** ชัยมองสืบเนื่องต่อไปว่าผู้สร้างเทคโนโลยีให้สังคมใช้นั้น มักเป็นผู้หวังดี แต่ไม่เข้าใจบริบทสังคมวัฒนธรรม ทำให้ก่อความเสียหายหลายอย่างตามมาภายหลัง ประเด็นนี้ยังไม่เห็นด้วย ชงเชื่อว่า **เทคโนโลยีโดยตัวมันเองไม่อคติ** เทคโนโลยีโดยตัวของมันเองไม่มีดี/ชั่ว ปลอดภัยจากระบบคุณค่า ขึ้นอยู่กับคนใช้ ที่เกิดผลไม่ดีกับสังคมเพราะการเมืองเข้าแทรก ทั้งเรื่อง GMOs, พลังงานนิวเคลียร์

เพื่อแก้ปัญหาข้อถกเถียงระหว่างชัยกับชงดังกล่าว ชัยพยายามหาทางออกด้วยการตั้งคำถามว่า มนุษย์จะสามารถมี **เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน** ได้หรือไม่⁴ ชัยให้นิยามเบื้องต้นของเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนว่า เป็นเทคโนโลยีที่สัมพันธ์กับสังคมด้วยความถ่อมตัว สุขุมรอบคอบ มองถึงผลกระทบของตัวเองในระยะยาว ทั้งนี้ต้องมีการเลือกใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมกับบริบทรอบข้างของสังคม ซึ่งต้องพิจารณาว่าสังคมมีความสามารถที่จะเลือกใช้/ควบคุมเทคโนโลยีชนิดนั้นๆ ได้เพียงพอหรือไม่ เป็นเทคโนโลยีที่ทำความเข้าใจชุมชนแล้ว **ปรับเทคโนโลยีให้เข้ากับคน** ไม่ใช่ปรับคนให้เข้ากับเทคโนโลยี

⁴ แม้ผู้เสนอคำนี้จะยังไม่พอใจกับการใช้คำๆนี้ เพราะการพัฒนาอย่างยั่งยืนยังเป็นที่ยกเถียงถึงความหมายกันอยู่มากมาย แต่เนื่องจากไม่สามารถหาคำที่สื่อความหมายตรงใจได้มากกว่านี้ จึงต้องใช้คำนี้ไปก่อน

ปกรณ ไม่ตอบคำถามของชัยโดยตรง แต่หยิบยกตัวอย่างโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ซึ่งมาตอบแทน ปกรณบอกว่าโครงการนี้ก็มีการนำเทคโนโลยีเข้าไปช่วยเหลือการผลิตของชุมชนมาก ซึ่งอาจทำให้คนในชุมชนสามารถเป็นหน่วยผลิตได้เอง ครอบครัวสามารถอยู่ด้วยกันได้ ไม่ต้องมาใช้แรงงานในเมือง อย่างไรก็ตาม ต้องพิจารณาว่าหมู่บ้านมีสิทธิเลือกที่จะปฏิเสธการยึดเยียดเทคโนโลยีได้หรือไม่ เช่น ปกติชาวบ้านสานตะกร้ายามว่าง ทำให้กลับกลายเป็นสานตะกร้าโดยอาชีพหรือไม่ ซึ่งเป็นอย่างนี้ก็เท่ากับว่าเป็นการเปลี่ยนหมู่บ้านให้เป็นโรงงาน และชาวบ้านเป็นคนงานของหัวหน้าหมู่บ้านนั่นเอง เป็นการเปลี่ยนจาก “การสานตะกร้าเพื่อสานสัมพันธ์” ไปเป็น “การสานตะกร้าเพื่อถักทอพันธบัตร” นอกจากนี้หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์อาจไม่ทำให้เกิดความยั่งยืนก็ได้ เช่น ถ้าผลิตภัณฑ์ออกมาเหมือน ๆ กันมาก และล้นตลาด หรือผลิตภัณฑ์ชุมชนได้รับความนิยมน้อยลง ซึ่งทำให้คนทั้งตำบลซึ่งพึ่งพาอยู่กับผลิตภัณฑ์ชนิดนี้เพียงอย่างเดียวก็จะอยู่รอดไม่ได้ แบบเดียวกับปฏิวัติเขียวที่ส่งเสริมการเกษตรเชิงเดี่ยวแล้วทำให้ชุมชนล่มสลาย ซึ่งก็เป็นเรื่องของเทคโนโลยีที่เข้าไปเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนจนนำไปสู่ความล่มสลายเพราะเมื่อเกิดความพลิกผันขึ้นชาวบ้านไม่สามารถย้อนกลับมาใช้วิถีชีวิตแบบเดิม ๆ ที่เป็นอยู่อย่างพอเพียงได้อีกแล้ว

ดูเหมือนตัวอย่างของปกรณจะตอบคำถามของชัยว่า เราพิจารณาตัวเทคโนโลยีอย่างเดียวไม่ได้ แต่ต้องพิจารณาไปถึงเรื่องการบริหารเทคโนโลยีด้วย อย่างไรก็ตาม เราคงไม่สามารถแยกการบริหารเทคโนโลยี ออกจากลักษณะของเทคโนโลยีได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ น่าจะเป็นการดีกว่า หากเรามองกระบวนการของการสร้างและการใช้เทคโนโลยี มากกว่าการมองเพียงตัวเทคโนโลยีล้วน ๆ เท่านั้น

6. การเรียนการสอนวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับเยาวชน

ด้วยความที่เรียนสายวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมาโดยตลอดตั้งแต่มัธยมต้นจนถึงปริญญาโท ชัยตั้งข้อสังเกตว่าเมืองไทยมีค่านิยมการเรียนสายวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมาก ดูได้จากคณะวิศวกรรมศาสตร์ที่จะมีอยู่ทุกมหาวิทยาลัยหรือโรงเรียนช่างเทคนิคทั้งหลาย ซึ่งเกิดกระแสการพัฒนาประเทศโดยเน้นพัฒนาวัตถุ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานตั้งแต่สมัย 2504 ชัยเห็นว่าความคิดแบบวิทยาศาสตร์อยู่ในเมืองไทยนานมาก และตั้งเยาวชนขึ้นสู่ภพภูมิแห่งจินตนาการว่าวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสามารถทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ มากมายตามความต้องการของมนุษย์ ภพภูมิแห่งจินตนาการที่เมืองไทยสร้างกันนั้นเป็นจินตนาการที่ปลอดภัยไปจากฐานสังคมไทยที่เยาวชนเหยียบย่างอยู่ ชัยให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมจากการได้คุยกับน้องสาวของเพื่อนซึ่งเรียนมัธยมปลายสายวิทยาศาสตร์และกำลังจะเอ็นทรานซ์ว่า เด็กมัธยมหลายคนมักอยากเรียนวิทยาศาสตร์ในต่างประเทศ เพราะการเรียน/การวิจัย/การทำงานวิทยาศาสตร์เมืองไทยไม่รุ่งเรือง นอกจากนี้การสอนกระบวนการเชิงปัญญาของวิทยาศาสตร์ให้กับเด็กในท้องถิ่น อาจทำให้เด็กมีอคติบางอย่างแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์นำเข้าจากต่างประเทศ โดยไม่ได้คิดขึ้นจากตนเอง อาจทำให้เด็กหลุดลอยจากท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้น **จะเป็นไปหรือไม่ที่จะมีการสอนวิทยาศาสตร์อย่างสมานสอดคล้องและไม่ลดคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง**

ธงเล่าข้อเท็จจริงในหัวสนทนาฟังว่าปัญหาอันเป็นที่มาของคำถามของชัยนั้น เกิดจากการที่โรงเรียนชุมชนทั้งหลายมักสอนเฉพาะเนื้อหาแต่ไม่สอนวิธีคิด เช่น สอนเฉพาะกฎของนิวตัน แต่ไม่สงสัยคิดตั้งคำถามว่านิวตันคิดถูกหรือไม่ ซึ่งทำให้เด็กไม่รู้ว่าความรู้วิทยาศาสตร์/ฟิสิกส์นั้นเกี่ยวอะไรกับตนเองและสังคมรอบข้างตนเอง นอกจากนี้ ครูชั้นประถมศึกษาก็ขาดครูสาขาวิทยาศาสตร์มาก ซึ่งทำให้เด็ก ๆ ขาดโอกาสการเรียนรู้วิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง นอกจากนี้ ปกรณยังนำประสบการณ์ในชั้นเรียนตอนมัธยมปลายมาเสริมว่า กระบวนการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์นั้น ยังขึ้นอยู่กับครูผู้สอนด้วย เช่น อาจารย์ให้แข่งแก้ปัญหาโจทย์แบบวิธีแปลก ๆ และขั้นที่สุด เป็นต้น ปกรณเห็นว่า เมืองไทยไม่ควรให้มีผู้สอนแบบ classical ที่บังคับวิธีการแก้โจทย์เพียงอย่างเดียว แต่ต้องการผู้สอนที่เป็นแบบ critical ที่ใจกว้างยอมรับความคิดได้หลายทางมาก ๆ

นอกจากนี้ ธงยังได้ยกประสบการณ์การเป็นผู้ฝึกอบรมโครงการฝึกอบรมวิทยาศาสตร์ในชนบทมาตอบว่า การสอนวิทยาศาสตร์ให้เยาวชนในชุมชนนั้น ควรจะสอนกระบวนการวิธีคิดเชิงวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ ให้เด็กตัดข้อคิดเห็นที่เป็นข้อจำกัดทำให้ปัญหานั้นแก้ไม่ได้ออกไป แล้วให้เด็กพรั่งพรูความคิดต่าง ๆ นานาออกมา จากนั้นให้เด็กจัดหมวดหมู่และคิดวิเคราะห์ความคิดที่ระดมออกมา และดำเนินการตามวิธีวิทยาของวิทยาศาสตร์ ในการตั้งโจทย์ ตั้งสมมติฐาน

ทดสอบ สรุปผล ซึ่งอาจไม่เป็นกระบวนการไปข้างหน้าอย่างเป็นขั้นเป็นตอน อาจมีการย้อนขั้นตอนได้ เมื่อเกิดความสงสัยขึ้น เช่น การสงสัยว่าต้องใช้สมมุติฐานใดในการห้ามเลือดจึงจะดี จะหาข้อมูลนี้ได้อย่างไร ต้องถามใคร เป็นต้น หรือ อีกตัวอย่างเช่น จะต้องใช้ส่วนผสมเครื่องเทศแต่ละชนิดเท่าไรเพื่อให้ลูกค้าชื่นชอบ ก็จะมีการทดลองทำน้ำพริกหลาย ๆ แบบ ให้คนชิมหลาย ๆ คน จากนั้นก็เก็บสถิติว่าน้ำพริกชนิดไหนมีคนชอบเท่าไร ไม่ชอบเพราะอะไร เป็นต้น ตรงกล่าวว่าโดยสรุปคือการสอนเฉพาะวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ แต่ไม่สอนรูปแบบเนื้อหาซึ่งเป็นเรื่องของทางตะวันตก (เช่น ผลงานของนิวตันคืออะไร ผลงานของกาลิเลโอคืออะไร) ด้วยกระบวนการดังกล่าว ตรงเห็นว่าน่าจะทำให้วิทยาศาสตร์เกิดจากภูมิปัญญาชุมชนของเยาวชนเอง

7. สรุป

ประเด็นการสนทนาในครั้งที่ 2 นี้ นับว่าเคลื่อนจากครั้งที่พูดเรื่องวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับสังคมในระดับกว้าง ๆ มาสู่ประเด็นเรื่องวัยรุ่นและเยาวชนเป็นแกนกลางในบริบทความสัมพันธ์กับเทคโนโลยี ทั้งในแง่สื่อและในแง่สินค้าบริโภคเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ของวัยรุ่น และบริบทความสัมพันธ์กับวิทยาศาสตร์ในแง่การเรียนการสอน สาวได้นำความรู้จากวิทยานิพนธ์ของตนเองมาร่างภาพกรอบแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์และวัฒนธรรมวัยรุ่นท่ามกลางบริบทดังกล่าวให้พวกเราฟัง จากนั้นก็เป็นการแตกประเด็นจากคำถามที่ท้าทายเรื่องปัญหาวัยรุ่นในสายตาผู้ใหญ่ ออกมาเป็นเรื่องสื่อกับการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของวัยรุ่น, เรื่องทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับเยาวชน, ความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมแบบแปลก ๆ ใหม่ ๆ ในอินเทอร์เน็ตด้วยวัยรุ่น จากนั้นจึงวกเข้าสู่การพิจารณาลักษณะของเทคโนโลยีว่าเป็นไปเพื่อการไต่ระดับการสังเคราะห์และการพัฒนาที่ยั่งยืน และจบลงด้วยประเด็นที่มาจากประสบการณ์การเรียนการสอนวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีของทั้งชัย ธร และปรกรณ์ อาจกล่าวได้ว่า การสนทนาครั้งนี้ มีประเด็นเริ่มต้นจากที่วิพากษ์วิจารณ์กันในสังคมค่อนข้างมาก และมีประเด็นข้อคำถามให้นำไปคิดต่อเพื่อหาทางสร้างสรรค์ความเคลื่อนไหวใหม่ ๆ เกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์, เทคโนโลยี และเยาวชนในความเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วของสังคมโลกาภิวัตน์และสังคมการสื่อสารได้มากด้วยเช่นกัน ■

2.3. การสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 3 “ประวัติศาสตร์ความรู้”

วันอังคารที่ 18 ก.พ. 2546 เวลา 17.00 – 20.00 น. ณ ห้องประชุมศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ

แม้ความคิดทางปรัชญาของความรู้จะดูห่างไกลจากโลกของความเป็นจริง และก็ดูเหมือนว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ที่จะถูกหยิบยกมาเป็นประเด็นในการสนทนากลุ่มย่อยที่สนุกสนาน แต่เมื่อชุดของการสนทนากลุ่มย่อยได้ถูกเสนอให้มีครั้งหนึ่งที่ต้องกล่าวเรื่องว่าด้วยความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นความเป็นไปของความรู้นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วงสนทนาก็ดำเนินไปด้วยความสนุกสนานได้ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในวันนั้นเป็นไปอย่างเผ็ดร้อน ประเด็นดังกล่าวที่ดูเหมือนห่างไกลจากโลกของคนทั่วไปเสนอโดยปรกรณ์ผู้มีความสนใจเป็นพิเศษในเรื่องของปรัชญาถึงแม้จะเรียนมาทางวิศวกรรมศาสตร์ก็ตาม เมื่อประกอบกับกระแสของความคิดแย้งปฏิฐานนิยมและกระแสของหลังสมัยใหม่ที่ถาโถมเข้ามา ทั้งสองกระแสก็ทำให้การสนทนาในวันนั้นวิพากษ์และตั้งคำถามกับความรู้เชิงวิทยาศาสตร์เป็นสำคัญ

1. ย้อนรอยความรู้: จากรากฐานสู่รากเหง้า

เปิดวงสนทนาโดยปรกรณ์เริ่มต้นด้วยการเล่าความเป็นมาเป็นไปของความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความคิดของเขาส่วนหนึ่งมาจากความสนใจอ่านหนังสือภาษาไทยเช่น งานวิพากษ์โทมัส คูห์นของ สิริเพ็ญ พิริยะจิตกรกรกิจ และงานหลังสมัยใหม่ของ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ด้วย อิทธิพลของงานเหล่านี้มีส่วนอย่างมากในประเด็นที่เขานำเสนอในวันนั้น ขณะเดียวกันอิทธิพลอีกด้านหนึ่งคือการที่เขาสนใจฟิสิกส์ทฤษฎีมานานแล้ว แม้กระทั่งการตีความกลศาสตร์ควอนตัม (Quantum mechanics) โดย Fritjof Capra (ฟริตจอฟ คาปรา)

จุดประสงค์ของการเล่าความเป็นมาเป็นไปของความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของเขานั้นคือเพื่อแย้งกับความคิดปฏิฐานนิยมที่เชื่อว่ามนุษย์เราสามารถเข้าถึงความจริงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อของนักฟิสิกส์ทฤษฎีกลุ่มหนึ่งอันได้

แก่ Stephen Hawking (สตีเฟน ฮอว์กิง) อย่างน้อยหนึ่งคนที่เชื่อว่ามีความจริงอยู่ “ข้างนอกนั้น” และวิทยาศาสตร์เข้าใกล้ความจริงนั้นมากขึ้นทุกทีๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความรู้ทางวิทยาศาสตร์มีการสะสมความก้าวหน้า แต่กับอีกด้านหนึ่งที่ปรารถนาก่อนหน้านั้น มีความคิดตรงกันข้ามกันโดยสิ้นเชิงคือหาได้มีการสะสมพอกพูนของความรู้ไม่ มีแต่เพียงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของ “คำอธิบาย” เท่านั้น ด้านที่ปรารถนาก่อนหน้านี้มีนักปรัชญาอย่าง Thomas Kuhn (โทมัส คูห์น) เป็นนักคิดสำคัญ

ปรารถนาล่าว่า ในอดีตกาลนั้น มนุษย์มีความเชื่อว่าโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล และใช้ความคิดนี้เป็นรากฐานในการสร้างแบบจำลองของจักรวาลขึ้น อย่างง่ายคือแบ่งให้จักรวาลเป็นทรงกลมซ้อนทับกันไป อย่างไรก็ตามเมื่อมนุษย์ศึกษาการเคลื่อนที่ของดวงดาวบนฟากฟ้ามามากขึ้นก็กลับพบว่ามีความยุ่งยากซับซ้อนที่จะอธิบายการเคลื่อนที่ของดวงดาวต่างๆ ด้วยความคิดโลกเป็นศูนย์กลางมากขึ้นทุกทีๆ เพื่อให้แนวการเคลื่อนที่ของดวงดาวในแบบจำลองตรงกับแนวการเคลื่อนที่ในความเป็นจริงมากขึ้นก็ต้องใช้แบบจำลองที่มีความซับซ้อนมากขึ้น คือจากเดิมที่ใช้วงกลมไม่กี่วงอย่างง่ายในการอธิบายการเคลื่อนที่ ก็ต้องใช้วงกลมหลายวงซ้อนทับกันเพื่ออธิบายแนวการเคลื่อนที่ของดวงดาวจนการคำนวณนั้นวุ่นวายเป็นอย่างมาก

ในเวลาต่อมา เพื่อลดความยุ่งยากซับซ้อนลง Nicolus Copernicus (โคเปอร์นิคัส) เสนอให้ใช้โลกเป็นจุดศูนย์กลางของวงกลมในแบบจำลอง สิ่งนี้ทำให้ความยุ่งยากในการคำนวณลดลง และหลังจากนั้นแบบจำลองของโคเปอร์นิคัสก็ใช้กันทั่วไป ประเด็นสำคัญคือ เราไม่สามารถตัดสินใจได้ว่า แบบจำลองจักรวาลเดิมหรือแบบจำลองจักรวาลของโคเปอร์นิคัสที่ใกล้เคียงความจริงมากกว่ากัน สิ่งที่เห็นได้คือการยุ่งยากซับซ้อนลดลงเท่านั้น

อีกเรื่องหนึ่งที่ปรารถนาล่าให้ฟังนั้นย้ายจากระดับจักรวาลลงมาสู่ระดับสังคมและบุคคล และย้ายมาสู่ประเด็นอำนาจที่คนในทางสายสังคมสนใจและสามารถเข้ามามีส่วนได้ “ความเบี่ยงเบนไปจากปกติ” คือเรื่องที่เขายกมาเป็นเรื่องตัวอย่าง “ความเบี่ยงเบนไปจากปกติ” ที่เขายกตัวอย่างนี้ได้แก่เรื่องของ คนเป็นจิตเภท และ เกย์กับเลสเบียน

ข้อถกเถียงที่ปรารถนาล่าขึ้นมากล่าวกับเรื่อง “ความเบี่ยงเบนไปจากปกติ” คือข้อถกเถียงของ Michel Foucault (มิเชล ฟูโกต์) นักปรัชญา-ประวัติศาสตร์ ชาวฝรั่งเศส Foucault นั้นเห็นว่าความรู้อันน่าเป็นห่วงคือความรู้ที่ครอบงำมาตลอด ในหลายกรณีความรู้คือการจัดการความปกติของสังคม ความรู้ทางจิตเวชนำไปสู่การจัดการคนบ้าอย่างชอบธรรม ความรู้ในทางจิตเวชการแบ่งเส้นอย่างชัดเจนระหว่างความปกติกับความบ้า ที่สำคัญคือก่อนหน้านั้นคนบ้าไม่ได้ถูกมองว่าเป็นบุคคลที่ต้องถูกจัดการส่งเข้าโรงพยาบาลหรือต้องได้รับการบำบัด มุมมองต่อคนบ้าที่ต่างกันนำไปสู่การปฏิบัติที่ต่างกันออกไป และนำไปสู่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่คนบ้าต้องถูกจัดการ

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ปรารถนาล่า ความรู้เรื่องเพศแสดงให้เห็นว่า ชาย/หญิง คือความเป็นปกติ เกย์และเลสเบียน ถูกมองว่าเป็นลักษณะที่เบี่ยงเบนออกจากปกติไป เช่นเดียวกันในสมัยโบราณกาลเช่นกรีกนั้นเกย์หาได้เป็นสิ่งแปลกไม่เท่าเมื่อไม่ถึงร้อยปีมานี้ความต้องการจัดการกับสิ่งที่ถูกบัญญัติว่าเป็นความผิดปกติทางเพศก็มีความรุนแรงมากขึ้น ในบางประเทศความผิดปกตินี้ถูกนิยามว่าผิดกฎหมายเสียด้วยซ้ำ ตัวอย่างความรุนแรงที่เกิดขึ้นคือนักคณิตศาสตร์คนหนึ่งที่เป็นบิดาของคอมพิวเตอร์ชื่อ Alan Turing ต้องฆ่าตัวตายเพราะความกดดันที่ตนเองเป็นเกย์ นั่นคือเรื่องที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันพื้นที่ทางสังคมของเกย์และเลสเบียนเริ่มมีมากขึ้น และสังคมเริ่มยอมรับมากขึ้นถึงแม้ว่าจะยังไม่ยอมรับว่าเป็นเรื่องปกติที่เดียวนักก็ตาม

จากที่กล่าวไปแล้ว ข้อสำคัญมีสองประการคือ ประการแรก ในวิถีแห่งกาลเวลาที่ผ่านมามีความรู้ที่หาได้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่งตายตัวแต่อย่างใด และประการถัดมา ความรู้หาได้มีแต่เพียงชุดเดียวไม่ กับประการหลังนี้ ขอบข่ายความลึกเล็กน้อย นั่นคือ การที่ความรู้ชุดใดจะขึ้นมาเป็นความรู้หลักนั้นขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจด้วย เมื่อยกตัวอย่างความรู้เรื่องดินและพันธุ์ข้าวของชาวปากกาญอ พวกเขาวิธีจัดการแบ่งประเภทของดินและพันธุ์ข้าวแตกต่างจากความรู้ที่เรารู้จักจากวิทยาศาสตร์อยู่ และความรู้เรื่องดินและพันธุ์ข้าวของเขานั้นเชื่อมโยงกับคุณค่าที่ให้กับธรรมชาติ กระนั้น ความรู้เรื่องดินและพันธุ์ข้าวของชาวปากกาญอก็ไม่สามารถเป็นความรู้หลักในสังคมได้ ความรู้เรื่องดินและพันธุ์ข้าวทางวิทยาศาสตร์ที่ภาครัฐใช้จัดการพันธุ์พืชก็เป็นความรู้หลักในสังคมปัจจุบันเสมอมา

- **ความไม่รู้, อำนาจ และความไม่ไว้วางใจต่อความรู้**

อุปมาอุปไมยหนึ่งที่มักใช้เพื่อรับประกันความแน่นอนของความรู้คือ มีความรู้รออยู่ “ข้างนอกนั้น” อยู่แล้ว คอยเวลาเพียงแต่ให้นักวิทยาศาสตร์ไปค้นพบเท่านั้น อุปมาอุปไมยนี้มีนัยอยู่สองประการ ประการแรก คือเราสามารถแยกตัวสิ่งที่ถูกรู้กับตัวผู้รู้ออกจากกันได้ชัด และประการที่สอง ความรู้นั้นเข้าถึงความจริงอย่างแน่นอน ไม่ใช่การคาดเดาหรือเป็นแค่เรื่องของกระบวนการทางสังคมเท่านั้น

แม้ว่าอุปมาอุปไมยนี้จะได้รับการเชื่อถือกันโดยมาก แต่การเกิดขึ้นของกลศาสตร์ควอนตัมก็สร้างข้อขัดแย้งกับนัยแรกไว้ชัด ในวงสนทนา เมื่อถูกถามถึงเรื่องกลศาสตร์ควอนตัม ปกรณ์ตอบให้ฟังว่า กลศาสตร์ควอนตัมนั้นตัวผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ยกตัวอย่างเช่น หากเราใช้อุปกรณ์ตรวจวัดคลื่น (เช่นสลิตคู่) เราก็สามารถวัดสมบัติคลื่นของอิเล็กตรอนได้ (เช่นความยาวคลื่น) แต่หากเราใช้อุปกรณ์ตรวจวัดอนุภาค (เช่นวัดการกระเจิงของอนุภาค) เราก็สามารถวัดสมบัติอนุภาคของอิเล็กตรอนได้ (เช่นโมเมนตัม) อีกตัวอย่างหนึ่ง การวัดของเรานั้นหาย่อมไปรบกวนระบบเสมอ ระบบก่อนและหลังจากการตรวจวัดย่อมไม่เหมือนกันเพราะการมีอยู่ของเรา

สำหรับนัยประการที่สองที่กล่าวว่าความรู้นั้นเป็นการเข้าถึงความจริงหาใช่การคาดเดานั้น ประสบการณ์ในห้องทดลองของชงชัยแจ้งว่า ขณะที่ทำวิทยานิพนธ์อยู่นั้น เขาไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่ายาฆ่าเชื้อมาลาเรียไปทำปฏิกิริยาอย่างไรกับเชื้อมาลาเรีย (หรืออาจจะพูดว่าเป็นกลไกในกล้องดำ) แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่รู้อะไรทั้งสิ้น เพียงแต่ว่า สิ่งที่รู้จะเป็นแค่ผลเข้าและผลออกเท่านั้น กระบวนการภายในอย่างละเอียดอาจจะไม่รู้ ทว่าทั้งนี้ก็เพียงพอที่จะนำความรู้ไปใช้ได้

กระนั้น ข้อขัดแย้งต่อนัยสองประการข้างต้นก็หาได้ทำให้อำนาจที่มากับความรู้นั้นลดลงไม่ จากประสบการณ์การลงพื้นที่คลีสิกซ์ของนั้น ทำให้เธอแสดงความเห็นว่าความรู้ทางการแพทย์นั้นยังคงเอื้อให้แพทย์มีอำนาจที่เหนือกว่าชาวบ้านที่ได้รับความทุกข์ทนอยู่ดี เธอ نابแจ้งอาการโรคของแพทย์มาให้เพื่อน ๆ ดูแล้วบ่นตัดพ้อต่อการระบุนามเจ็บป่วยของของชาวบ้านให้เป็นเพียงแคंपริมาณของสารเคมีในร่างกาย ชาวบ้านเป็นเพียงแค้ขั้นตัวอย่างของการสุ่มตรวจเลือดเท่านั้นแต่ความทุกข์ทรมานที่พวกเขาได้รับนั้นหาได้สะท้อนให้เห็นในความรู้ทางการแพทย์ไม่ หากพูดในภาษาที่แรงขึ้นคือชาวบ้านเป็นเพียงแค้วัตถุของการศึกษาเท่านั้น

ชัยอ้างหนังสือของ ดร. วีระ สมบูรณ์ เสริมความคิดตนเองว่าความรู้กระแสหลักในปัจจุบันนั้นคับแคบ ไม่ได้เปิดพื้นที่ให้กับความรู้พื้นถิ่น (local knowledge) ความรู้กระแสหลักตั้งตนว่ารู้ดีที่สุด จริงที่สุด ชงชัยเสนอต่อเนืองว่าเราไม่สามารถจะปล่อยให้ความรู้พื้นถิ่นนั้นถูกลดค่าลงไปจนสูญญได้ ย่อมเป็นความจำเป็นยิ่งที่ต้องสนับสนุนให้มีกลุ่มคนที่สามารถถ่ายโอนความรู้ระหว่างกันระหว่างความรู้กระแสหลักและความรู้พื้นถิ่นได้ ตัวอย่างเช่น คุณสมบัติของสมุนไพรต้องมีผู้ถ่ายทอดให้เป็นความรู้วิทยาศาสตร์และมอบคุณค่าให้กับความรู้พื้นถิ่นได้ในเวลาเดียวกัน

จากที่กล่าวมาแล้วว่าความรู้นั้นไม่ใช่การเข้าถึงความจริง แต่เป็นการสร้างความจริง ปกรณ์จึงเสนอว่า การเชื่อว่าการความจริงถูกสร้างนั้นเอื้อให้เราเห็นช่องทางในการสร้างความจริงให้สอดคล้องกับบริบทในสังคมได้ นั่นคือลดความชอบธรรมในการสร้างความรู้ที่มีแต่เฉพาะของผู้ชำนาญการลง แต่ทำให้ใครๆ ในสังคมก็สามารถสร้างความรู้ได้ให้เหมาะสมกับตัวของเขา เป็นความรู้ที่เขาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง ไม่ใช่เป็นความรู้แบบเดิมที่ต้องฟังแต่เพียงผู้เชี่ยวชาญเท่านั้น

2. พลวัตของความรู้

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าความรู้นั้นถูกสร้างขึ้น และต้องปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย นั่นคือ ความรู้ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว แต่ต้องการการเปลี่ยนแปลง ในวงคุยเสนอการเปลี่ยนแปลงของความรู้มา 3 แนวทางคือ

- **วิภาษวิธี (dialectic)**

เมาะเสนอแนวคิดนี้ เมาะเล่าว่าแนวคิดนี้เริ่มต้นจาก Hegel และนำมาใช้ต่อโดยมีปรับปรุงโดย Marx มีสาระสำคัญคือ มีความรู้ความเข้าใจในปัจจุบันเรียกว่า Thesis แต่ก็เกิดการปฏิเสธความรู้ความเข้าใจนั้นเรียกว่า Anti-thesis

ทั้ง Thesis และ Anti-thesis จะต่อสู้ขัดแย้งกันจนเกิดเป็นความรู้ความเข้าใจแบบใหม่เรียกว่า Synthesis ทำให้ความรู้ความเข้าใจเปลี่ยนรูปแบบไปไม่มีเค้าของ Thesis และ Anti-thesis อยู่ และตัว Synthesis นี้ก็จะกลายเป็น Thesis ใหม่ กระบวนการเช่นนี้จะเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า โดยการเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจตามกระบวนการนี้ทำให้เราเข้าถึงความจริงแท้มากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งคือจุดสุดท้ายของวิชาวิธี

- **การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์**

โดยความคิดของ Kuhn แล้วการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์จะเกิดขึ้นเมื่อเกิดวิกฤติขึ้นในกระบวนทัศน์เดิม วิกฤติคือกระบวนทัศน์เดิมไม่สามารถทำความเข้าใจโลกได้และไม่สามารถชี้้นำการสร้างทฤษฎี การตั้งคำถาม การตอบคำถาม ตลอดจนวิถีปฏิบัติร่วมกันของสังคมความรู้ได้อีกต่อไป ในปัจจุบันมีนักคิดร่วมสมัยเช่น Fritjof Capra ที่เห็นว่ากระบวนทัศน์เดิมๆกำลังอยู่ในสภาวะวิกฤติและโลกกำลังรอคอยการเปลี่ยนกระบวนทัศน์อย่างเลี่ยงไม่ได้ในอีกไม่นาน รูปแบบกลางๆของกระบวนทัศน์ใหม่คือ การมองโลกแบบองค์รวม เลิกการมองแบบชั่วคราวข้ามเช่นกายกับจิตออกจากกัน ให้ความสำคัญกับความไม่แน่นอนมากกว่าโลกทัศน์แบบกลไก เป็นต้น การเกิดขึ้นของกลศาสตร์ควอนตัมมีอิทธิพลต่อแนวคิดนี้อย่างมาก ในสังคมไทยหมอบระเวศเป็นบุคคลสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าสังคมไทยอยู่ในสภาวะวิกฤติ และต้องการการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์โดยเร็ว

- **การหาจุดคานงัด**

แนวคิดนี้ถูกอธิบายโดยตรงชัยและปรกรณ์ให้วงสนทนาฟัง แนวคิดนี้มาจากทฤษฎีความโกลาหล (chaos theory) และ ความซับซ้อนของระบบ (complexity) ซึ่งเป็นเมโนทัศน์ที่มีต้นกำเนิดมาจากคณิตศาสตร์ สำหรับผู้ที่มองโลกตามแนวทางเหล่านี้จะเห็นโลกเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกันหมดและไม่สามารถแบ่งแยกย่อยลดทอนเพื่อทำความเข้าใจได้ นอกจากนี้โลกก็ยังไม่ใช่สิ่งที่ทำนายได้ง่ายและไม่ใช้ความเป็นเชิงเส้นแบบคณิตศาสตร์แต่เป็นความไม่เป็นเชิงเส้นแบบคณิตศาสตร์ที่แฝงอยู่ภายใต้ปรากฏการณ์ธรรมชาติและปรากฏการณ์ทางสังคม ตัวอย่างเจ้าประจำคือ Butterfly Effect ซึ่งการเปลี่ยนแปลงกระแสลมเพียงเล็กน้อยจากปีกผีเสื้อที่แปซิฟิกก็อาจจะก่อให้เกิดพายุที่นิวยอร์กได้ ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญว่าการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ใด ๆก็ตามสามารถเกิดขึ้นได้โดยง่ายหากเราสามารถหาจุดที่การเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยสามารถส่งผลกระทบต่อเนื่องจนเป็นการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ได้ จุดดังกล่าวนี้เรียกว่าจุดคานงัด ดังนั้นหากเราหาจุดคานงัดได้และมีกลุ่มคนแม้เพียงเล็กน้อยปฏิบัติการที่จุดคานงัดนั้นภาพรวมทั้งหมดก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ทันใด

3. ความส่งท้าย

แม้ประเด็นในวงสนทนาสะท้อนให้เห็นถึงประเด็นทางความคิด แต่แรงบันดาลใจเบื้องหลังก็หาใช่สิ่งที่ถูกเร้นไว้หรือไม่สามารถเข้าใจได้ ทว่าเผยร่างให้เห็นในรูปแบบของการวิพากษ์วิจารณ์ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ตัวบ่งชี้ที่เห็นคือข้อถกเถียงกันในเรื่องของการความรู้ แต่แรงบันดาลใจเบื้องหลังนั้นคือความไม่ไว้วางใจที่จะมอบอำนาจสิทธิขาดให้กับนักเทคนิคหรือผู้ชำนาญการในการจัดการความรู้ ทั้งนี้เยาวชนได้ผสมผสานเคล็ดลับความรู้ที่นึกคิดรวมทั้งประสบการณ์ให้เข้ากับสิ่งที่ได้พบได้อ่านมาจากหนังสือ ผลที่ได้คือการเปิดประเด็นด้วยการสืบทอดแห่งของความรู้ได้นำไปสู่ประเด็นการต้องการเปลี่ยนแปลงความรู้ ที่สำคัญพรหมแดนของสาขาวิชาไม่สามารถกีดกันความเข้าใจหรือความรู้สึกของคนจากต่างสาขาวิชากันได้ พรหมแดนของมหาวิทยาลัยก็ไม่สามารถปิดกั้นการเรียนรู้ได้ วงสนทนานี้มีได้เป็นเพียงแค่การระดมความคิดความเห็นเท่านั้น แต่เป็นการจุดไฟแห่งการเรียนรู้ต่อไป ■

2.4. การสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 4 “วิทยาศาสตร์สุขภาพกับสังคม”

วันอังคารที่ 4 มี.ค. 2546 เวลา 17.30 – 20.00 น. ณ ห้องประชุมศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ

หลังจากที่ได้จัดการสนทนากลุ่มย่อยไปแล้วสามครั้ง ความหลงแห่งความสนุกสนานของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นก็ยังคงอยู่ และดังที่ได้คิดไว้ตอนต้นของชุดสนทนาทั้งสี่ครั้งว่าประเด็นเรื่องสุขภาพควรเป็นประเด็นหนึ่งของการสนทนาด้วย ทางกลุ่มสนทนาจึงเห็นว่าควรจะเชิญ นาย เจริญ แซ่ตั้ง นิสิตคณะแพทยศาสตร์ (หรือที่เรียกกันในวงสนทนาอย่างเป็นทางการว่า “หมอเก้”) มาเป็นวิทยากรให้ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสุขภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับประสบการณ์และเรื่องราวในวงการแพทย์ที่หลายๆคนอาจจะไม่รู้และแม้รู้แล้วอาจจะไม่เข้าใจ ตลอดจนแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนทั่วไปที่เสี่ยงไม่ได้ที่ข้องเกี่ยวกับการแพทย์ ดังนั้นเมื่อถึงเย็นวันอังคารที่ 4 มีนาคม 2546 ทุกคนก็ตั้งหน้าตั้งตารอการสนทนากลุ่ม ณ ห้องประชุมศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม ด้วยความระทึกใจในใจพลัน

1. วิทยาศาสตร์สุขภาพกับสังคม : เส้นทางการเชื่อมความเชี่ยวชาญหรือความเสื่อมถอยของศรัทธา?

แม้หมอเก้จะออกปากไว้ก่อนแล้วว่าไม่ได้เตรียมตัวมาอย่างดี แต่เนื้อหาเริ่มต้นก็เข้าประเด็นทันใด หมอเก้ตั้งคำถามและชวนคนในวงสนทนาให้ช่วยกันหาคำตอบ หมอเก้ถามว่า “วิทยาศาสตร์สุขภาพเกี่ยวกับสังคมอย่างไร?” หมอเก้ตอบเป็นสองแนวทาง แนวทางแรก บริบททางสังคมหรือเหตุการณ์ในตอนนั้นมีอิทธิพลต่อวิทยาศาสตร์สุขภาพเช่นไร และแนวทางที่สอง ตัววิชาสาธารณสุขและวิทยาศาสตร์สุขภาพมีอิทธิพลต่อสังคมอย่างไร

สำหรับ**แนวทางแรก** หมอเก้เล่าให้ฟังถึงประวัติศาสตร์ เริ่มจากยุคหมอผี ตอนนั้นนอกจากหมอจะเป็นผู้รักษาทางร่างกายแล้ว เขายังเป็นผู้รักษาทางจิตวิญญาณด้วย บางที่ยังเป็นผู้นำชุมชนเสียด้วยซ้ำ ต่อมาในทางตะวันตก หลังจากนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสชื่อ Descartes เป็นต้นมา ความคิดเรื่องกายกับจิตแยกจากกันเริ่มกลายเป็นที่แพร่หลาย วิทยาศาสตร์สุขภาพจึงมาเน้นที่ร่างกาย กระนั้น ในระยะเริ่มแรกของโลกตะวันออกเช่นเมืองไทยของเรา ในช่วง ร.5 – ร.7 นั้น โรงเรียนแพทย์ไทยยังคงสอนทั้ง แพทย์แผนตะวันตกและแพทย์แผนไทยอยู่ แพทย์แผนตะวันตกนั้นเข้ามาอยู่ในหลักสูตรเพราะเจ้านายชั้นสูงอยากให้ไทยทันสมัยเหมือนตะวันตก ส่วนแพทย์แผนไทยนั้นเกี่ยวข้องกับเรื่องของสุขภาพที่มากกว่าเรื่องของร่างกาย ต่อมาจึงค่อยเป็นว่า แพทย์แผนไทยโดนถอนออกจากหลักสูตรด้วยสาเหตุที่หมอเก้ก็ไม่ทราบได้ แต่หมอเก้ก็กล่าวว่ามีแนวโน้มใหม่ที่แพทย์แผนไทยเป็นกระแสที่วนกลับมาอีกครั้ง

สำหรับ**แนวทางที่สอง** ผลที่วิทยาศาสตร์สุขภาพสร้างให้กับสังคมคือ การให้สิทธิพิเศษกับหมอ หมอแยกตัวอย่างรูปธรรมว่าคนที่เรียนแพทย์สามารถเรียนกับร่างกายมนุษย์ได้ สามารถตรวจร่างกายมนุษย์ได้ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่อาชีพอื่นไม่สามารถกระทำได้ กรณีนี้ปกครองเสริมว่าวิศวกรรมศาสตร์ก็เป็นเช่นนี้เหมือนกัน เพียงแต่แพทย์มีสิทธิที่จะจัดการเรื่องในร่างกาย ส่วนวิศวกรนั้นมีสิทธิที่จะจัดการเรื่องนอกร่างกาย

เมื่อเปิดประเด็นเรื่องความขัดแย้งระหว่างสิทธิของหมอกับคนไข้ขึ้นมาทันที วงสนทนาาก็เริ่มร้อนขึ้นมาทันที หมอเก้เล่าให้ฟังว่าสำหรับคนทั่วไปแล้ว ก็จะยอมตามหมอทุกอย่าง ไม่ว่าจะสั่งอะไรก็ตาม และในความคิดของคนไข้แล้ว หมอเป็นราวกับผู้วิเศษ เหตุหนึ่งที่คนทั่วไปยอมรับเช่นนั้นคือ การแพทย์สมัยใหม่นั้นสามารถรักษาโรคต่างๆที่สมัยก่อนไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ อย่างไรก็ตาม สิทธิที่แพทย์สามารถจัดการกับคนไข้ได้ก็ทำให้หมอเข้าใจคนไข้มากขึ้นไม่ หมอเก้พูดให้คิดว่า “เราไม่ได้ไปรู้สึกถึงความทรามานของคนไข้จริงๆ”

แม้ว่าสิทธิของแพทย์จะมีมากแต่อย่างไรก็ดียังมีสิทธิผู้ป่วย กระนั้นก็ตามที่หมอเก้ก็บอกว่าคนทั่วไปยังติดอยู่กับทัศนคติเดิมๆ คือคิดว่าหมอยังมีอำนาจเหนือคนไข้อยู่ ถึงแม้ว่าจะรู้ว่าตนเองมีสิทธิแล้ว ก็ยังไม่กล้าถามหมออยู่ดี นอกจากนี้ ยังมีอีกคนในวงสนทนาเสริมขึ้นมาอีกว่า “สำหรับเรื่องความเป็นความตายแล้ว หมอจะพูดชู้ คนไข้ก็กลัวไม่กล้าตัดสินใจอะไรทั้งสิ้น” ทั้งนี้สิทธิผู้ป่วยยังทำให้หมอสามารถถูกคนไข้ฟ้องได้ซึ่งนี่เองทำให้หมอต้องระมัดระวังมากขึ้นมีคนแล้วว่า แม้แต่จะผ่าตัดหมอก็ยังต้องให้คนไข้เซ็นยินยอมให้หมอมีสิทธิในการผ่าตัด แต่ถ้าตายแล้วจะไม่อยู่ในความรับผิดชอบของหมอ จะเห็นได้ว่าสิทธิผู้ป่วยยังเป็นสิทธิที่ไม่ค่อยได้ถูกใช้ และอาจจะมียุทธศาสตร์ของการปฏิบัติจริง

ดังนั้น เมื่อคนไข้ไม่มีสิทธิที่มีประสิทธิภาพจริง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกเลยที่คนภายนอกวงการแพทย์จะระแวงว่าแพทย์ช่วยเหลือกันเองในกรณีที่แพทย์อาจจะกระทำผิด ความหวาดระแวงนี้พุ่งเป้าไปที่แพทย์สภาด้วย มีคนในวงเล่า

อีกว่า มีกรณีหนึ่ง ผู้หญิงโรงงานทอผ้าต้องสามเดือนที่ป่วยจากการทำงาน ต้องไปถูกเอ็กซ์เรย์หลายครั้ง หมอบอกว่าการเอ็กซ์เรย์ที่ไขสันหลังจะไม่ส่งผลให้เธอพิการ แต่ผลออกมา เธอก็ตกใจเพราะเดินไม่ได้ ซ้ำร้ายลูกในท้องยังแท้งอีก ฉะนั้นเธอจึงไปฟ้องศาลว่าหมอทำให้เธอพิการ แต่สุดท้ายก็ไม่มีหมอกคนไหนรับรองได้ว่าความพิการเกิดจากรังสี ระหว่างการดำเนินคดีเธอก็ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากใครเลยอย่างจริงจัง เช่นนี้เองจึงไม่แปลกเลยที่จะมีคนคิดว่า หมอเข้าข้างกันเอง หมอไม่ตรวจสอบความผิดกันเอง กรณีนี้แสดงให้เห็นว่า ศรัทธาต่อวงการแพทย์เกิดความเสื่อมถอยขึ้นแล้ว

แต่หมอก็เป็นคนวงในกล่าวให้เห็นภาพของวิชาชีพเขาเองว่า “คนนอกจะเห็นเราปกป้องกันเอง แต่สำหรับในวงวิชาชีพแพทย์แล้วเราจะถือว่าทุกคนมีศักดิ์และมีสิทธิเท่ากัน นับถือความสามารถเป็นอันดับหนึ่ง และไม่ทำให้หมดความเชื่อมั่นหรือหมดศักดิ์ศรีของคนในวิชาชีพเดียวกันโดยไม่มีมูลเหตุ ดังนั้นเราจะไม่กล่าวหากันลอยๆว่าหมอกคนนั้นไม่ได้เรื่องห้ามไปปรึกษาเขา”

ดังนั้นเอง เห็นได้ว่าแม้ว่าการแพทย์ในปัจจุบันจะมีความสามารถในการรักษามากขึ้น และมีความชำนาญเฉพาะทางจนเป็นวิชาชีพที่แตกต่างจากสังคมทั่วไป มีสิทธิเหนือตัวคนไข้มากขึ้น แต่ในทางกลับกัน ความระแวงที่มีต่อการแพทย์ก็มีมากขึ้น ซึ่งหาใช่ระแวงอย่างไรเหตุผลไม่ แต่เกิดจากความทุกข์ทรมานของคนไข้ที่หมอไม่เข้าใจนั่นเอง

2. นิยามความเจ็บป่วย, สุขภาพ : ความคิดที่แตกต่างระหว่างหมอกับคนไข้

เมื่อพูดกันถึงเรื่องความเจ็บป่วย แม้จะเป็นคำง่าย ๆ แต่ก็เชื่อว่าเข้าใจตรงกันเสมอไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการแพทย์ยังกับวิทยาศาสตร์ขณะที่ความเข้าใจของชาวบ้านนั้นอิงพุทธศาสนาและการใช้ชีวิต คำอธิบายของแพทย์กับคนทั่วไปก็แตกต่างกันไปด้วย

เพื่อการอธิบายความแตกต่างให้ชัดเจนนี้ หมอแยกตัวอย่างของโรคติดเชื้อมาให้เพื่อนๆในวงพิจารณา สำหรับมุมมองของแพทย์หรือคนที่เรียนมาทางด้านสาธารณสุขแล้ว อาจจะแบ่งอย่างง่ายได้เป็น หนึ่งโรคที่คนไข้สามารถหายเองได้โดยไม่ต้องไปหาหมอเช่นหวัด, โรคที่อาจจะต้องไปหาหมอและหายได้ และโรคที่ไม่ทราบสาเหตุ นอกจากนี้ก็มีอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ ได้แก่ประคองอาการเอาไว้เท่านั้น ในทางตรงกันข้ามสำหรับคนทั่วไปแล้ว มักจะเชื่อว่าโรคหายขาดได้ทั้งหมด บางครั้งแม้แพทย์อธิบายให้คนไข้ฟังอย่างไร แต่เขาก็ไม่ยอมเปลี่ยนทัศนคติ เชื่อว่าต้องมีทางหายแน่นอน นั่นคือ อโรคา ปรมาลาภา ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ

นอกจากนี้ แม้กระทั่งเรื่องการหายจากโรคก็ถูกนิยามแตกต่างกันออกไป ทางแพทย์การหายจากโรคนั้นจะพิจารณาจากเชื้อโรค หากตรวจไม่พบเชื้อโรคแล้วนั้นย่อมหมายความว่าหายป่วย แต่กับชาวบ้านแล้วกลับต่างออกไปโดยสิ้นเชิง นั่นคือไม่ได้พิจารณาจากเชื้อโรคที่ไม่อาจมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า แต่พิจารณาจากชีวิตประจำวัน ในท้องถื่นหากเขาสามารถใช้ชีวิตประจำวันได้ หัวเราะได้ ทำงานได้ นั่นก็ถือว่าหายจากโรคแล้ว

นอกจากเรื่องนิยามความเจ็บป่วยแล้ว นิยามของสุขภาพก็แตกต่างกันด้วยและมีความหลากหลายมากกว่า นิยามความเจ็บป่วย ในวงสนทนา ชัย เปิดประเด็นนิยามสุขภาพโดยยกประสบการณ์การปวดท้องอย่างรุนแรงของตนเองที่นานๆทีเป็นครั้ง ทั้งๆที่ร่างกายตนเองก็ปกติดี ว่าทำให้เขาได้หยุดคิดพินิจนี้กันว่า ความตายที่เราคิดว่าไกล แท้จริงก็อาจจะใกล้กว่าที่คิด การป่วยน่าจะทำให้เราละทิ้งความคิดว่าร่างกายเป็นเหมือนเครื่องจักรและโรงหมอสามารถซ่อมได้ และทำให้เราฉุกคิดได้ว่าเราน่าจะมาใส่ใจกับสุขภาพมากขึ้น

ปรกณเสริมต่อในประเด็นนี้โดยตั้งข้อควรพิจารณาว่าการป่วยนั้นเป็นเรื่องดีได้หรือไม่ ซึ่งหมอเห็นว่า หากยกตัวอย่างอาการปวด อาการนี้เป็นการเตือนเราว่าตอนนี้ร่างกายถูกใช้งานจนเสียสมดุลแล้ว ควรจะหยุดพักได้แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกนักกีฬาที่เตือนให้ระวังว่าไม่ควรใช้ร่างกายตนเองเหมือนรถยนต์คันหนึ่งเท่านั้น

หมอแก่กล่าวต่อถึงนิยามสุขภาพขององค์กรอนามัยโลกว่านิยามสุขภาพว่าคือ สุขภาวะของร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ นี่เป็นนิยามที่ไม่ใช่แค่แพทย์แต่เพียงผู้เดียวแล้วเท่านั้นที่มีหน้าที่ดูแลสุขภาพ แต่หมายถึงหลายภาคส่วนของสังคม รวมถึงตัวผู้คนทั่วไปเองด้วย

ด้วยความแตกต่างหลากหลายทางความคิดเช่นนี้เอง ชาวบ้านจึงมีทางเลือกที่หลากหลายด้วยตนเอง เช่น บางคนอาจจะเชื่อหมอ หมอจะบอกว่าหายหรือไม่หายก็ว่าตามหมอเรื่อยไป แต่กับบางกลุ่มก็หันหาทางเลือกไม่ว่าจะการรำผีฟ้า อโรมาเทอราปี หรือแม้กระทั่งกินบัสสวาก็ตาม

กระนั้น การกล่าวว่าชาวบ้านงมงายนั้นคงไม่ถูกต้องนัก ซึ่งในวงสนทนาก็ไม่ได้มีใครกล่าวเช่นนั้น แต่ที่ในวงสนทนาสนใจกันคือ การแพทย์นั้นเน้นพิจารณาแต่ปัจจัยกายภาพมากเกินไปหรือไม่ แต่กลับไม่ได้ใส่ใจปัจจัยทางจิตใจมากเท่าที่ควร บางคนในวงกล่าวว่าจริงๆแล้วใจเป็นใหญ่ ใจมีผลกระทบต่อร่างกายมาก และเราต้องพิจารณาสุขภาพใจด้วย ตัวอย่างเช่น มีบางกรณีมีคนไข้คิดไปเองว่าตนเองป่วย แล้วให้แพทย์เขียนใบสั่งยาอะไรมาก็ได้ หรือบางกรณีบางคนไปหาแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย แต่เมื่อไปรำผีฟ้าแล้วเชื่อว่าหายแน่ ก็อาการดีขึ้นจริงๆ แง่มุมเหล่านี้ยังเป็นแง่มุมที่การแพทย์ยังไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจนนัก

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการแพทย์จะไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจน แต่นั่นก็ได้หมายความว่าแพทย์ได้ละเลยมิติทางจิตใจไปเสียทั้งหมด ในด้านจริยธรรมของแพทย์แล้ว ความใส่ใจต่อจิตใจและความรู้สึกของคนไข้ก็นับเป็นเรื่องสำคัญ ดังจะกล่าวในประเด็นถัดไป

3. จรรยาบรรณแพทย์คือการเอาใจใส่จิตใจผู้ป่วย

ไม่ใช่เรื่องแปลกเท่าใดนักที่แพทย์ส่วนหนึ่งจะถูกกล่าวหาว่าปฏิบัติวิชาชีพเหมือนการค้า ในวงสนทนามีคนหนึ่งเล่าประสบการณ์ของตนเองที่ได้ไปพบแพทย์ของโรงพยาบาลเอกชนและแพทย์จากโรงพยาบาลรัฐที่ฟังกล่าวชื่ออย่างน่ายอกย่องว่าเป็นแพทย์ศิริราช เขาเล่าว่าเมื่อครั้งที่ประสบอุบัติเหตุแล้วต้องเข้าโรงพยาบาลนั้น คราแรกเมื่อพบแพทย์ในโรงพยาบาลเอกชนนั้นพวกเขาปฏิบัติราวกับเป็นเรื่องของการค้าโดยไม่ใครจะคำนึงถึงจิตใจคนไข้สักเท่าไรนัก ในความรู้สึกคือ“เป็นหมอที่ไร้จรรยาบรรณ” แต่เมื่อมาพบแพทย์ศิริราชแล้วพบว่าต่างออกไปมากทีเดียว “คือเป็นหมอที่มีคุณธรรมมาก มีจรรยาบรรณมาก หมอไม่พูดเรื่องอะไรเลยที่กระทบกระเทือนจิตใจของคนไข้ ครั้นเมื่อถามหมอว่าเป็นอะไรเขาก็ไม่ตอบ แต่มีไข้ว่าไม่บอก หมอเขาจะบอกพ่อแม่ไป ซึ่งก็จะมารู้เอาตอนหลัง แต่แตกต่างจากโรงพยาบาลรัฐอีกแห่งหนึ่งที่ไม่ขอเอ่ยนามที่หมอบอกว่า “จะไหวหรือเนี่ย”

หมอแก่กล่าวต่อว่า เขาคงไม่ต้องการแก้ตัวให้แพทย์ แต่จากประสบการณ์แล้ว อาจารย์หมอในโรงเรียนแพทย์เป็นตัวอย่างที่ดีมากในเรื่องการปฏิบัติที่เอาใจใส่และนิ่มนวลต่อคนไข้ ทว่าหมอแก่ก็ยอมรับว่าไม่ได้สัมผัสกับสถานพยาบาลที่อื่น ๆ มากพอจนกล่าวได้ว่าเป็นเช่นไรบ้าง แต่เขาก็ยอมรับว่า มิติเชิงพาณิชย์ได้เป็นข้อกล่าวหาต่อหมอในยุคปัจจุบันมาก ซึ่งจริงๆแล้วก็ได้มีการยอมรับ เพราะส่วนหนึ่งมิได้ถูกต้องตามหลักวิชาแม้แต่น้อยเลย

ดังนั้น นอกจากจะตัดมิติเชิงพาณิชย์ออกไปให้มาก หากเราเชื่อว่าจิตใจเป็นส่วนสำคัญของการหายจากความเจ็บป่วย การเอาใจใส่ต่อคนไข้เพื่อให้คนไข้มีจิตใจเข้มแข็งขึ้นก็ย่อมหลีกเลี่ยงมิได้เลย ดังที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ในนิยามสุขภาพขององค์การอนามัยโลก มิตร่างกายและจิตใจไม่ใช่เรื่องที่แยกขาดจากกัน

4. องค์กรไม่ใช่แค่ร่างกายและจิตใจเท่านั้น แต่หมายถึงสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย

ต่อเนื่องจากที่หมอแก่ได้กล่าวถึงนิยามสุขภาพขององค์การอนามัยโลก ชัยเสนอต่อว่าบางครั้งแม้ว่ารักษาทั้งร่างกายและจิตใจผู้ป่วยได้ แต่พอเขากลับไปอยู่ในสังคมและสิ่งแวดล้อมเดิมก็กลับมาป่วยอีกครั้ง ซึ่งในความเป็นจริงหลายกรณีก็เป็นเช่นนี้ด้วย ความสำคัญของสังคมและสิ่งแวดล้อมต่อสุขภาพจึงเป็นเรื่องที่สอดคล้องกันอย่างแนบชิดดังจะกล่าวต่อไป

ในทางสังคมที่ทำให้ป่วย หมอแก่ยกตัวอย่างที่อาจารย์หมอเล่าให้ฟังว่า มีสุภาพสตรีท่านหนึ่งมาหาคุณหมอเนื่องจากไม่สบายใจและปวดหลังมาก หมอคนนี้เป็นหมอที่ดี เขามองมากกว่าเรื่องของกายภาพเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เขาคิดว่าลึกๆแล้วอาจจะเกี่ยวข้องกับจิตใจของสุภาพสตรีท่านนี้ แต่เมื่อตรวจสอบก็พบว่าไม่มีอะไรผิดปกติ แต่สุดท้ายก็พบว่าปัญหาอยู่ที่สามีของเธอที่มักหาความเดือดร้อนเข้ามาในบ้าน หมอจึงนำทั้งคู่มาคูยกกันให้รู้เรื่อง หลังจากนั้นสักพักเธอก็หายปวดหัว ที่กล่าวมานี้เป็นวิธีการรักษาแบบใหม่คือการรักษาแบบครอบครัวบำบัด ซึ่งยังไม่ค่อยแพร่หลายนัก

หมอกเกี่ยวกับตัวอย่างหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นหน้าที่ของหมอด้านปฏิบัติการกับสังคม ตัวอย่างนี้ได้ยืมมาจากการสัมภาษณ์ของ สสส ที่ขอนแก่น คุณหมอกที่ขอนแก่นบรรยายให้ฟังว่า ลูกบ้านในหมู่บ้านเจ็บป่วยเป็นโรคสารพัดที่รักษาเท่าไรก็ไม่หายสักที เมื่อหมอลงไปสำรวจพื้นที่ก็พบว่าชาวบ้านมีปัญหาหนี้สินเรื้อรัง จนทำให้ไม่สามารถดูแลสุขภาพตนเองได้ จากนั้นหมอกจึงไปหาพ่อเฒ่าเพื่อหาทางแก้ไขปัญหานี้สิน แต่ก็ทราบว่าจะไม่สามารถแก้ไขได้ง่ายๆ จึงไปศึกษาตัวอย่างจากจังหวัดข้างๆ ที่มีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และสนับสนุนให้ชาวบ้านตั้งขึ้นมาเองบ้างจนสำเร็จ และสารพัดโรคก็เริ่มจางหายไป

ในด้านของสิ่งแวดล้อม หมอกก็เล่าว่ามีข้อจำกัดบ้างที่หมอกไม่สามารถเขียนวินิจฉัยได้ว่าผู้ป่วย “ป่วยเพราะสภาพแวดล้อม” อย่างมากหมอกก็สามารถเขียนวินิจฉัยได้ว่าผู้ป่วยเป็นอะไร เพราะมีสารอะไรในร่างกาย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ไรก็ดี ความเจ็บป่วยจากสิ่งแวดล้อมก็เป็นที่ตระหนักกันทั้งแพทย์และคนทั่วไป เช่น ในสังคมเมือง คนมีความเสี่ยงที่จะได้รับสารพิษต่างๆ มากขึ้น จึงทำให้พบว่าปัจจุบันนี้ผู้ป่วยภูมิแพ้มีจำนวนมาก เป็นกันทั่วไป แต่สำหรับคนต่างจังหวัดที่อยู่กับอากาศบริสุทธิ์แล้ว โอกาสที่จะเป็นโรคมุมนั้นแทบไม่มีเลย

จากประสบการณ์ใกล้ตัวเช่นนี้เองที่สะท้อนให้เห็นความจริงว่าทั้งสังคมและสิ่งแวดล้อมนั้นมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการเจ็บป่วย นี้เองจึงไม่ใช่แค่การมองแค่เรื่องของร่างกายและจิตใจอย่างเดียวเท่านั้น แต่ต้องมองออกไปนอกปัจเจกด้วย และต้องอาศัยความร่วมมือกันของหลายภาคส่วนในสังคม

5. สุขภาพกับองค์กรวม

เมื่อมองสุขภาพจากหลากหลายปัจจัยและมุมมอง คำศัพท์ยอดนิยมที่เกี่ยวข้องได้แก่ บุรณาการ และ องค์กรวม จึงถูกเอ่ยขึ้นมาในวงสนทนาอย่างเสียงไม่ได้อ

เริ่มจากคำว่าบุรณาการ มีคนเล่าว่าก่อนหน้านี้นักบวชมหาวิทยาลัทยเคยมีโครงการให้นักศึกษาไปทำงานที่ชนบท แล้วเห็นความคิดเรื่องบุรณาการมาก แต่ก็ไม่บอกให้แน่ชัดว่าคืออะไร อย่างไรก็ตาม เห็นคือ ให้คนที่มีความรู้ด้านต่างๆ มาอยู่ด้วยกัน แล้วแบ่งหน้าที่ทำงาน จากนั้นก็มารวมกันเป็นหนึ่งเดียว เขากล่าวปิดท้ายว่านี่คือโครงการที่ดีแต่กลับไม่บอกให้แน่ชัดว่าบุรณาการคืออะไร

เช่นเดียวกัน คำว่า “องค์กรวม” ก็ดูจะยากที่จะชี้ชัดเช่นเดียวกัน คือมีทั้งองค์กรวมอย่างแคบและอย่างกว้าง หมอกก็อธิบายว่า อย่างแคบคือการมองคนโดยรวมทั้งร่างกาย ซึ่งคือด้านโต้ตอบการมองมนุษย์แบบแยกร่างกายเป็นอวัยวะส่วนๆ อย่างไรก็ตาม นี่คือการมองรวมเฉพาะทางกายภาพเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม อย่างกว้างคือ มองไปทั้งสี่ด้านดังคำนิยามสุขภาพขององค์การอนามัยโลกได้ว่าไว้ ซึ่งต้องใช้ความรู้มากกว่าทางการแพทย์ (บุรณาการ) และทำได้ค่อนข้างยาก

แม้กระนั้น คำคมที่น่าจะพูดถึงองค์กรวมได้ดีที่สุดคือ คำกล่าวของแมซี คันทันนี่ สเตียร์สตุท ว่า “หนึ่งบวกหนึ่งต้องมากกว่าสอง และหนึ่งลบหนึ่งนั้นแยกกว่าศูนย์”

6. นิยามใหม่ของความตาย

คนทั่วไปอาจจะคิดว่าสุขภาพที่ดีคือด้านตรงข้ามกับความตาย แต่ในวงสนทนานั้น ข้อเสนอกลับต่างออกไป สุขภาพกับความตายกลับมาอยู่ใกล้กัน

ในหนังสือชื่อ “แก้วไดอะรี่” ผู้เขียนเล่าชีวิตของผู้ป่วยโรคเอดส์ซึ่งตกอยู่ภายใต้กรอบคิดของสังคมที่ตั้งข้อรังเกียจจริงจนต่อพวกเขาและมอบความละห้อยละเหยใจด้วยอคติที่ว่า “เอดส์คือตาย” ดังนั้นในช่วงแรกที่ผู้ติดเชื้อรู้ว่าตนเป็นเอดส์ เขาจะรู้สึกห่อเหี่ยวมาก เสียจริตไม่เป็นอันทำอะไร แต่บางคนก็ฟื้นตัวได้ แล้วพยายามทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นมากขึ้นมากกว่าการใช้ชีวิตรอความตายไปวันๆ ซัยเล่าว่า นี่ทำให้เขารู้สึกถึงคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ มองความตายกับการใช้ชีวิตอย่างผูกพันกัน

หมอกก็ฟังแล้วเห็นด้วย และยังเสริมอีกว่าเราไม่ควรมองสุขภาพและความตายตรงกันข้ามกัน สำหรับมุมมองของคนทั่วไปแล้ว หากมีสุขภาพย่ำแย่ จุดจบคือต้องตาย ความตายคือความสิ้นสุดที่ไม่พึงปรารถนา แต่ในแง่ศาสนาแล้ว ความตายคือการก้าวข้าม ความตายเป็นการไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง

เมื่อฟังเรื่องจากคนอื่นแล้วหันมามองย้อนตนเอง กาเหว่า นิสิตนิเทศศาสตร์ จึงเล่าต่อทันทีว่า จากประสบการณ์ตรงของเธอเองแล้ว การรอดจากความตายอย่างฉิวเฉียดทำให้ทัศนคติต่อชีวิตเปลี่ยนไป (เธอเคยประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์) ก่อนหน้านั้นเธอคิดว่าความสำเร็จในชีวิตคือทำตามความต้องการทั่วไปในสังคม แต่พรอดจากความตาย ก็กลับคิดว่านอกจากความสำเร็จในสังคมแล้ว เรายังต้องมีความสุขในจิตใจด้วย ดังนั้นคนเราควรจะต้องรักตนเอง ดูแลตนเอง หาความสุขให้ตนเองโดยที่ไม่เบียดเบียนใคร แต่ในทางกายภาพแล้ว หมอแก่เล่าให้ฟังว่า ความตายขึ้นอยู่กับสามระบบหลักในร่างกาย คือ หัวใจ การหายใจ และสมอง ถ้าอย่างหนึ่งอย่างใดล้มเหลวก็จะส่งผลกระทบไปถึงอีกสองอย่างด้วย แล้วถ้าส่งผลจนเสียไปทั้งสามอย่าง ก็ถือว่าตาย

ในประเด็นนี้ ขอปิดท้ายด้วยเรื่องที่หมอแก่เล่าให้ฟังอย่างชวนคิดไว้ว่า “ผมจะพูดเล่นๆว่า หมอพระกับหมออย่างผมก็ไม่ถูกกัน อย่างเรื่องมะเร็งเขาก็ดีแต่ให้ยาแต่ไม่มีการรักษา ให้เงินทำบุญวัดก็เป็นหลักการเหมือนกัน หากถามว่า ถ้ารักษาไม่หายละ หลวงพ่อก็ว่า รักษาไม่หายก็ตายสิวะ พวกเราก็อา พระไม่มองว่าความตายเป็นเรื่องน่ากลัว ฉะนั้นรักษาไม่หายก็ตายไปในชาตินี้ ตามความเชื่อพุทธ ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่ได้อยู่ในฐานคิดของวิทยาศาสตร์”

7. หลากหลายฐานคิดคือชีวิตสุขภาพ?

แม้ว่าแพทย์แผนปัจจุบันจะมีประสิทธิภาพในการรักษา แต่ในทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดการรักษาที่ดีที่สุด แพทย์แผนโบราณและแพทย์แผนปัจจุบันได้ถูกนำมาใช้ร่วมกัน

กลับมาที่ประเด็นเรื่องเอตส์อีกครั้ง ซึ่งช่วยขบขบประเด็นนี้มาก เขากล่าวว่า ในบางที่การรักษาเอตส์นั้นได้รวมวิธีทั้งจากแผนปัจจุบันและแผนโบราณเอาไว้ด้วยกัน คือมีทั้งการกินยาและรำผีฟ้าประกอบไปด้วย ซึ่งผลคือคนป่วยมีสุขภาพดีขึ้น (หรืออาจจะตามนิยามสุขภาพเชิงกายภาพคือมีเชื้อลดลง แม้ว่าจะไม่หายไปทั้งหมด) ชัยกล่าวสรุปว่า โจทย์เรื่องเอตส์เป็นพื้นที่ทำให้แพทย์แผนโบราณกับแผนปัจจุบันมารวมกันได้ มาช่วยเหลือกัน มาร่วมกันแก้ปัญหาจริง

หมอแก่กล่าวเสริมเพิ่มเติมว่า นอกจากนี้แล้ว โจทย์เรื่องนี้ยังเปิดประเด็นด้านกระบวนการสังคมอื่น ๆ ด้วย นั่นคือ การระบาดของโรคเอตส์นั้นเสี่ยงไม่ได้เลยที่จะต้องถูกวิเคราะห์จากนักสังคมวิทยาด้วยเช่นกัน อย่างน้อยสิ่งที่ฟังต้องวิเคราะห์ได้แก่ แนวโน้มของความเชื่อมโยงของโรคเอตส์กับเรื่องการหาประโยชน์ทางเพศจากสตรี และยาเสพติด หากจะกล่าวคือบูรณาการความรู้อื่น ๆ ที่นอกเหนือจากการแพทย์ด้วยนั่นเอง ซึ่งเมื่อรวมบริบททางสังคมแล้ว ก็ทำให้การรักษาด้วยแพทย์ทั้งแผนโบราณและแผนปัจจุบันที่เกื้อหนุนกันต้องสร้างบทบาทที่เหมาะสมให้แก่ตนเองตามบริบทด้วย ยกตัวอย่างเช่น ในสังคมเมืองแล้ว การรักษาต้องเป็นไปตามแผนปัจจุบัน เพราะหากเอาหมอพื้นบ้านมารักษาแล้วแนะนำให้นำบ๊องบ๊อง ขอมมาตันไม้ ชาวเมืองจะทำหรือ? การรักษาแบบโบราณนั้นจะได้ผลเมื่อหมอพื้นบ้านอยู่ในชุมชน ใช้ความเชื่อในชุมชนมาประกอบการรักษา ใช้สมุนไพรในชุมชนมาทำเป็นยาหม้อ

ที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าความหลากหลายในการรักษานั้นเป็นเรื่องที่จำเป็น โดยต้องเปลี่ยนไปตามลักษณะของปัจเจกบุคคลหรือบริบททางสังคม แต่ข้อปัญหาสำคัญที่ตามมาคือ ความหลากหลายเหล่านี้จะมีได้มากเท่าไรเล่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกที่ทำให้เป็นสินค้า (commoditization) แพร่ซึ่มไปในหลายอาณาบริเวณ การแพทย์ก็ไม่รอดพ้นไปด้วย ปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นการรักษาแผนปัจจุบันหรือแผนโบราณก็เริ่มถูกทำให้เป็นสินค้าไปแล้วในบางกรณี ค่ารักษาที่แพงขึ้นหรือการโฆษณาโดยเฉพาะของการรักษาทางเลือกต่าง ๆ ย่อมสะท้อนประเด็นนี้ได้ชัด ช้ำร้าย การโฆษณาในทุกสื่อของเครื่องดื่มชูกำลังจะทำให้เรื่องของสุขภาพกลายเป็นสมัยนิยมไปเสีย หากความหลากหลายถูกโยนเข้ากับธุรกิจนี่คือสิ่งที่ฟังปรารถนาหรือ? นี่เองเป็นอีกประเด็นที่วงสนทนาในวันนั้นได้เสนอไว้

นอกจากนี้แล้ว ในการเกิดขึ้นของความหลากหลายนั้น ย่อมทำให้การควบคุมและการตรวจสอบนั้นเป็นไปได้ยากมากขึ้น แน่หนอนว่าการพูดถึงเรื่องจิตใจหรือบริบททางสังคมมากขึ้นนั้นย่อมหมายถึงการลดความสำคัญของศูนย์กลางลงไปด้วย ดังนั้นการเทียบมาตรฐานกับศูนย์กลางจึงเป็นไปได้ยาก (มาตรฐานนี้อาจหมายถึงเกณฑ์การตรวจวัดผลเชิงประจักษ์ที่ได้มาจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์) และในขณะที่เกิดการเกิดขึ้นของ “หมอ...” ต่าง ๆ นานาก็ย่อมเพิ่มมากขึ้น กระนั้นเรื่องสุขภาพก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความเป็นความตาย เช่นนี้แล้วข้อสงสัยของวงสนทนาคือการเพิ่มขึ้นของความหลากหลายนั้นนอกจากจะนำไปสู่การเพิ่มขึ้นเชิงปริมาณของสุขภาพแล้ว มันจะนำไปสู่การเพิ่มขึ้นเชิงคุณภาพของสุขภาพได้อย่างไร?

แม้จะมีคนเสนอว่าให้มีการตรวจสอบการรักษาต่างๆที่หลากหลายนี่ไม่ว่าจะด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ หรือด้วยการตรวจสอบทางสังคม (คือให้สังคมพิจารณาเองว่าการรักษาได้ผลหรือไม่ได้ผล) แต่นั่นเป็นทางที่สามารถแก้ปัญหาได้หรือ ประการแรก การตรวจสอบด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ย่อมเป็นการลดทอนการรักษาที่ซับซ้อนและกว้างกว่าเชิงกายภาพลงให้เหลือเป็นแค่การตรวจสอบเชิงประจักษ์ของไม่กี่ปัจจัยเท่านั้น ประการที่สอง หากให้สังคมตรวจสอบแล้วละก็ ถ้าการรักษาไม่ดีขึ้น เราจะต้องรอนานสักเท่าไรเล่ากว่าสังคมจะตื่นตัวและตั้งสติเพื่อตรวจสอบได้ ระหว่างที่รอนั้นจะต้องมีเหยื่อผู้รับเคราะห์สักเท่าไร โดยสรุปนี้จึงนำไปสู่ปัญหาที่ขบไม่ตกว่า หากเราไม่ปล่อยให้เกิดความหลากหลายของการรักษาแผนปัจจุบันที่เป็นหลักอยู่ก็ไม่สามารถเป็นหลักให้กับทุกคน ในทางตรงกันข้ามหากเราปล่อยให้เกิดความหลากหลายแล้ว เราจะต้องเสี่ยงกับการเกิดขึ้นของหมอผู้เอาเปรียบและเหยื่ออีกเท่าไร? แม้ี่จะเป็นความคิดที่ค่อนข้างมองไปในอนาคตและเชิงนามธรรม แต่ก็ประเด็นที่ปรกรณ์ ชัย และ หมอเก๋ ตลอดจนคนอื่นๆในวงได้สนทนาแลกเปลี่ยนกันอย่างสนุกสนานในช่วงท้าย

8. บทสรุป

แพทย์เกี่ยวข้องกับสังคมอย่างไรเล่า? นี่เป็นโจทย์เริ่มต้นของการสนทนา เมื่อตอนต้นของการสนทนาเริ่มต้นด้วยหมอเก๋เล่าความเป็นไปเป็นมาของแพทย์ในไทย แม้จะห่างไกลจากประสบการณ์ส่วนบุคคลของแต่ละท่าน แต่จากประวัติศาสตร์ก็ทำให้เห็นตนเอง ซึ่งสะท้อนว่าการแพทย์มีบทบาทกับสังคมสูงมากตั้งแต่อดีตกาลเมื่อหมอต้องเป็นทั้งผู้รักษาและผู้นำชุมชนไปพร้อมกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อการแพทย์ตะวันตกเกิดจากการสร้างวิทยาศาสตร์ให้เป็นสาขาวิชาที่เข้มแข็งโดยปลดปล่อยเมืองและปลดปล่อยจิตใจ (ตามอุดมคติที่คิดกัน) บทบาทของหมอก็ดูเหมือนว่าจะตัดขาดจากบทบาททางสังคม กระนั้น ความเป็นแพทย์ที่ดำรงตนเป็นความเป็นผู้เชี่ยวชาญก็สร้างสิทธิพิเศษของตนเองในการจัดการร่างกายคนอื่นอยู่ดี

การจัดการร่างกายคนอื่นนี้มีรากฐานอยู่บนการที่สังคมยอมรับความอ่อนด้อยทางความรู้ของตนเองและยอมรับความเหนือกว่าของแพทย์ ซึ่งนี่ก็เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบหนึ่ง ทว่าเนื่องจากความเป็นจริงแล้ว รูปแบบความสัมพันธ์เช่นนี้แม้ว่าจะเพิ่มความสามารถของการแพทย์มากขึ้นก็ตามแต่ก็ยังสร้างปัญหาที่ซับซ้อนให้กับคนไข้คือ ความรู้สึกนึกคิดของเขา และบริบทแวดล้อมตัวเขาไม่ได้ถูกนับรวมเข้าไปด้วย ในทางสังคมกระบวนการด้านกลับจึงเกิดขึ้น การรักษาทางเลือกที่เอาใจใส่คนไข้ การรักษาทางเลือกที่เอาใจใส่สังคมและสิ่งแวดล้อมจึงได้รับความสนใจมากขึ้น โดยเฉพาะจากคนทั่วไป และจากหมอส่วนหนึ่งด้วย สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นสิ่งสำคัญสองประการ ประการแรกคือ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพที่แยกตัวจากสาขาอื่นๆและตัดขาดจากปัญหาจริงที่ซับซ้อนต้องเผชิญการสั่นคลอนจากตัวของมันเอง และประการที่สอง ความสั่นคลอนนี้ได้รับการเสริมแรงจากการเสื่อมถอยของศรัทธาที่เคยได้รับจากผู้คนทั่วไป ที่นอกจากจะนำไปสู่การไม่ไว้วางใจในความรู้แพทย์ แต่ยังนำไปสู่การเรียกร้องจริยธรรมจากหมอเสียด้วยซ้ำ

นี่เองจึงทำให้เกิดความหลากหลายของมุมมองทางการแพทย์ ตัวอย่างเช่นนิยามสุขภาพ ความตาย และองค์รวม สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นทางเลือกที่มีมากขึ้นและการกลับไปสู่ปัญหาจริง ที่สำคัญคือ อย่างเชื่อมโยงกับสังคม มีหมอบางคนก็เห็นว่าการศึกษาที่เน้นแต่กายภาพเช่นเดิมไม่ได้ผลอีกแล้ว การลงมือปฏิบัติกรกับครอบครัวคนไข้และชุมชนของหมอรุ่นใหม่ๆนับเป็นความพยายามที่น่ายกย่อง นอกจากนี้โรคบางโรคไม่เพียงมองที่การรักษาอย่างเดียวแต่ต้องพึ่งศาสตร์แขนงอื่น เช่นสังคมวิทยาเพื่อป้องกันอีกด้วย การป้องกันนี้ยังโยงไปถึงในระดับปัจเจกคือการดูแลสุขภาพตนเองและครอบครัวทั้งประสบการณ์เฉียดตาย ประสบการณ์โรคเอดส์ที่กล่าวไปในวงสนทนาแล้วย่อมสะท้อนสิ่งนี้ได้ดีนัก

อย่างไรก็ดี ความท้าทายข้างหน้าคือ ความหลากหลายไม่ได้หมายถึงผลสุดท้ายในตัวมันเอง นั่นคือความหลากหลายไม่ใช่สุขภาพที่ดีขึ้น ความหลากหลายที่ปรารถนาคือ ไม่ใช่เพื่อธุรกิจ ไม่ใช่เพื่อหาประโยชน์ส่วนตัวโดยสร้างเหยื่อ อย่างง่ายคือ เป็นการนำวิธีดูแลสุขภาพจากมุมมองต่างๆกันมาผสมผสานกันอย่าสอดคล้องกับบุคคลและบริบทเพื่อให้ได้ผลทางปฏิบัติแท้จริง

แม้ว่าสาระที่ได้จากการสนทนาครั้งนี้จะเป็นเชิงเนื้อหาวิชาการโดยมาก แต่การสนทนานี้ก็เป็นไปอย่างลื่นไหลทั้งนี้เป็นเพราะสุขภาพนั้นไม่ใช่เรื่องที่ไกลตัว แต่เป็นเรื่องที่อยู่กับเราตลอดเวลา เป็นเรื่องของประสบการณ์ ตั้งแต่เกิดจนถึง (การพินิจถึงความ) ตาย การสนทนาจบลงในเวลาประมาณสองทุ่ม พร้อมกับพื้นที่ในสมองใหม่ๆ ความเข้าใจใหม่ต่อชีวิต ต่อสุขภาพใหม่ สุขภาพที่คำนึงถึงครอบครัว สิ่งแวดล้อมและสังคม ■

2.5. การสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 5 “เทคโนโลยีเพื่อสันติภาวะของสังคม : การริเริ่มจากเยาวชน”¹

วันอังคารที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2546 เวลา 13.00 น. – 16.00 น. ณ ห้องประชุม 13 ตึกเกษมอุทยานิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิจกรรมเสวนาเทคโนโลยีกับสันติภาพ เกิดขึ้นในบริบทของสังคมโลกที่กำลังมีสงครามระหว่างสหรัฐกับอิรัก โดยความคิดที่ริเริ่มในการจัดสัมมนาครั้งนี้พวกเราเห็นว่า “เป็นเรื่องเร่งด่วนซึ่งทำให้เกิดสภาพสังคมที่ไม่สงบสุข ที่เราไม่ปรารถนา”

หัวข้อของของงานกำหนดขึ้นจากความตระหนักว่า ‘วิทยาศาสตร์กับสังคมเป็นเรื่องใกล้เคียงกัน’ ไม่ว่าจะเกี่ยวกับสงครามหรือโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม วิทยาศาสตร์กับสังคมก็พัฒนาไปด้วยกันและต่างก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้าน

การดำเนินการเสวนา ได้เชิญวิทยากรหลัก 3 คน ได้แก่ ธนวิทย์ เลิศเรืองปัญญา ตัวแทนเยาวชนภาควิชาวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2 (ในขณะนั้น), อาจารย์สรวิศ ชัยนาม (ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), คุณณิธิ ฮาซัน (เลขาธิการศูนย์อิสลามแห่งประเทศไทย) โดยมีภรณ์ เลิศเกียรติชัย (วิศวกรรมศาสตร์บัณฑิต) เป็นผู้ดำเนินรายการ

ผู้เข้าร่วมคือ, ชาญชัย ชัยสุโกศล (วิศวกรรมศาสตร์บัณฑิต), จีระวรรณ บรรเทาทุกข์ (มานุษยวิทยา ป.โท ปี 2), อลิสา ทะสามะ (สังคมวิทยาบัณฑิต), ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ (สังคมวิทยา ป.โท ปี 2), วสันต์ สิทธิเขต ศิลปินเพื่อสังคม, ภาณุวัฒน์ อภิวัฒน์ชัย (นิเทศศาสตร์ ป.ตรี ปี 4), นวรัตน์ กุลมามาก (กลุ่มศิลปินเพื่อสันติภาพ), วนดีดา จินดาวงษ์ (กลุ่มศิลปินเพื่อสันติภาพ), วิภารัตน์ พันธุ์ฤทธิ์ดำ (สังคมวิทยาบัณฑิต), อรรถกฤต เล็กศิริไล (เศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), เพิ่มศักดิ์ โตสวัสดิ์ (หนังสือพิมพ์สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์), สุรสิทธิ์ ลี, สุพจน์ ชุณหะวัณ

ประเด็นที่ร่วมแลกเปลี่ยนกันมีหลายหลาย ในที่นี้แบ่งได้ 4 ประเด็นใหญ่ๆ คือ *ประเด็นแรก* สื่อกับเทคโนโลยีของสงคราม *ประเด็นที่สอง* เทคโนโลยีกับอำนาจที่ลดค่าความเป็นมนุษย์ *ประเด็นที่สาม* เทคโนโลยีเพื่อสันติภาพ *ประเด็นที่สี่* ประเด็นสุดท้ายคือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัตถุแห่งสงคราม

สำหรับประเด็นคำถามที่นำเสนอในท้ายการสัมมนาเพื่อนำไปสู่การถกเถียงแลกเปลี่ยนกันต่อ คือ 1. เทคโนโลยีสามารถนำมาใช้ส่งเสริมประชาธิปไตยที่ไม่ใช่ระบบตัวแทนได้หรือไม่ 2. เทคโนโลยีทำให้เราเกิดความสำนึกในเรื่องสันติวิธีได้หรือไม่ 3. เทคโนโลยีอาจจะช่วยเกื้อหนุนในระดับรากหญ้าและช่วยเชื่อมโยงความเข้าใจของคนระดับโลกให้ตระหนักถึงปัญหาของความไม่เป็นธรรมและสงครามด้วยกันหรือไม่ 4. เทคโนโลยีทำให้ประชาชนชาวโลกสามารถมีพลังต่อต้านกับการรุกรานของเทคโนโลยีที่มากับทุนหรืออุตสาหกรรมขนาดใหญ่ได้หรือไม่ 5. ประชาชนควรใช้เทคโนโลยีในรูปแบบใดเพื่อเป็นการตัดตอบกลับไปได้บ้างหรือไม่

1. สื่อกับเทคโนโลยีของสงคราม

อะไรคือความสัมพันธ์ของสื่อต่อการรับรู้ของคนในสังคม หากสื่อในปัจจุบันมีประสิทธิภาพมากขึ้น จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสภาพจิตใจ ศิลธรรม จริยธรรมของมนุษย์อย่างไรบ้าง แล้วถ้าสารนั้น เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามแล้ว การรับรู้ของคนในสังคมจะเป็นอย่างไร

ประเด็นนี้ถูกหยิบยกขึ้นโดย อ.สรวิศ ชัยนาม โดนอาจารย์กล่าวถึงประเด็นนี้ว่า ‘สื่อหยิบประเด็นเรื่องเทคโนโลยีมากเกินไป’ เช่น การนำเสนอชนิดการใช้ระเบิดในแต่ละวัน จำนวนที่ใช้ ประเภทของเครื่องบิน ยกตัวอย่างเช่น ในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ได้นำเสนอระเบิด Cluster Bomb อันเป็นอาวุธสงครามประเภทหนึ่งมีคุณสมบัติใช้

¹ การสนทนากลุ่มครั้งนี้ มีบทความประกอบการสัมมนา 3 ชิ้น ซึ่งประกอบในงานสัมมนา ‘การรุกรานประเทศอิรัก : ภัยสำหรับกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและประเทศไทย’ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 3 เมษายน 2546 เวลา 8.30 – 16.30 น. ณ ห้องประชุม 503 อาคารบรมราชกุมารี คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะเศรษฐศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ ธรรมสถาน สถาบันเอเชียศึกษาและเครือข่ายวิชาการ กรุงเทพมหานครใน กนกพรณ อยู่ชวา. ‘การรุกรานประเทศอิรัก : ภัยสำหรับกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและประเทศไทย’. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา, 2547.

กำจัดเครื่องบินและรถถัง ซึ่งเมื่อยิงจากท้องฟ้าแล้วจะกระจายแตกตัวออกไป หากแต่ในอดีตระเบิดชนิดนี้ถูกนำมาใช้ตั้งแตสงครามเวียดนาม ในบริเวณพื้นที่ ๆ มีประชากรหนาแน่น หรือระเบิด Smart Bomb ที่ใช้ในการทำลายสถานีโทรทัศน์ในประเทศอิรัก นั้นอาจารย์สรวิตมองว่า เป็นอาชญากรรมสงครามเพราะการทำสงครามโดยทำลายทรัพย์สินของพลเรือนถือเป็นความผิดต่อกฎหมายระหว่างประเทศ

ในทัศนะของคุณนิติ ฮาสัน ต่อประเด็นนี้เชื่อว่า 'เพราะความก้าวหน้าสูงสุดของเทคโนโลยีมันได้ถูกผูกขาดไปโดยกลุ่มคนที่มีอำนาจ' โดยที่ผู้คิดค้นอย่างนักวิทยาศาสตร์ไม่ทราบว่สิ่งที่คิดดังกล่าวถูกนำไปใช้เพื่ออะไรและ 'นี่คือปัญหาทางจริยธรรม'

1.1. สื่อกับการเบี่ยงเบนความมอยุติธรรม

เราเห็นอะไรจากข่าวที่นำเสนอเรื่องราวของสงคราม? จริงหรือที่สงครามไม่ได้ระเบิดอยู่ในบ้านของคุณหรือหัวใจของคุณ?

อ.สรวิต กล่าวว่า การนำเสนอของสื่อในลักษณะเบี่ยงเบนประเด็นดังกล่าว เป็นการป้ายเบี่ยงไม่ให้เราสนใจว่า สงครามครั้งนี้มันยุติธรรมหรือไม่ หรือนำไปสู่การถกเถียงกันเรื่องความถูกต้องตามกฎหมายหรือเปล่า ไม่มีใครรู้ว่า สงครามครั้งนี้ได้ฆ่าคนตายไปเท่าไร ชื่ออะไร นอกจากนี้ยังละเลยเรื่อง จริยธรรมอีกด้วย เพราะมุ่งสนใจแต่เรื่องแผนการรบ "เป็นเรื่องที่เหมือนกับว่าเราจะต้องเชียร์ เราต้องภาคภูมิใจ ยินดี และรู้สึกทั้งกับเทคโนโลยีอันทันสมัยเหล่านี้ที่ได้ใช้กัน"

อาวุธทันสมัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจหรือไม่? หากพิจารณาจากสื่อที่นำเสนอเรื่องของสงคราม ไม่ว่าจะเป็นในประเทศ หรือต่างประเทศ เช่น CNN หรือ NBC ประเด็นของข่าวมักนำเสนออาวุธในมิติของการทำลายล้างทุกรูปแบบ คุณนิติ ฮาสัน กล่าวถึงในประเด็นนี้เช่นเดียวกันว่า สื่อจะนำเสนอว่า ระเบิดนั้นได้ทำลายชีวิตคนไปจำนวนเท่าไร จากประสบการณ์ของคุณนิติ ที่เคยเข้าไปเยี่ยมชมอารยธรรมของอิรักระหว่างการถูกแซงชั้นช่วง 12 ปีตั้งแต่ปี 1991 นั้นพบว่า ประเทศอิรักยังมีความอุดมสมบูรณ์ของกลุ่มแม่น้ำไทกริส ยูเฟรติส ชาวบ้านยังมีการปลูกข้าวริมแม่น้ำดังกล่าว ซึ่งได้สร้างความประทับใจ แต่หลังจากกลับมาเพียง 4-5 วัน ประเทศอิรักได้ถูกถล่ม เมื่อเห็นภาพจากสื่อดังกล่าว คุณนิติ กล่าวว่า 'เราก็รู้สึกใจหาย ก็นอนฝันร้ายอยู่ 2-3 คืน เพราะเด็ก ๆ ที่ผมไปถ่ายรูปรด้วยบนถนนอาจจะถูกระเบิดไปด้วย ทำให้ผมคิดว่าแล้วพวกเขาจะยังมีชีวิตอยู่ไหม เขาจะอยู่อย่างไร แล้วสงครามครั้งนี้มันไม่ใช่สงครามสำหรับผม' จากประสบการณ์ผนวกกับความรูสึกดังกล่าวทำให้เกิดความสงสัยว่า สื่อนั้นมีอิทธิพลในการครอบงำความคิดและป้ายเบี่ยงประเด็นที่เกิดขึ้นอย่างมาก ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมีการสัมภาษณ์และสำรวจจากประชาชนในพื้นที่จริง ๆ ซึ่งสื่อเองมีอำนาจในการนำเสนอหากแต่ภาพที่นำเสนอเป็นเช่นไร

"ตลอด 8-9 ปีที่ผ่านมา ประชาชนอิรักเชื่อว่าที่เขาอยากจนเพราะเขาถูก Sanction ในขณะที่โทรทัศน์ก็ฉายภาพของคนที่อยู่ตามชายแดน บอกว่าเขาอยากจนเพราะขัดตัมเป็นทรรราชสำหรับผม ถ้าทรรราชทุกตัวไปกดหัวประชาชนก็ไม่มีวันอยู่ได้แน่ ที่น่าสนใจก็คือ มีประชาชนติดอาวุธในอิรักถึง 7 ล้านคน ทั้งที่เป็นพลเมือง ถ้าพลเมืองติดอาวุธขนาดนั้น แต่มีทหารแค่สามแสนคน ทำไมเขาถึงจะลุกฮือขึ้นมาสู้กับขัดตัมไม่ได้"

นิติ ฮาสัน, เลขาริการศูนย์อิสลามแห่งประเทศไทย

2. เทคโนโลยีกับอำนาจที่ลดค่าความเป็นมนุษย์

อ. สรวิต กล่าวว่า สื่อมักจะเสนอเพียงภาพความแม่นยำของระเบิด แต่ระเบิดที่ไม่แม่นยำกลับไม่มีใครกล่าวถึง เช่น ในสงครามอ่าวเปอร์เซีย จรวดที่แม่นยำจริง ๆ มีเพียง 7% เท่านั้น แต่สื่อกลับไม่นำเสนอข่าวสารนั้น หรือแม้กระทั่งความร้ายแรงของระเบิด เช่น หัวระเบิดมี Depleted Uranium คือยูเรเนียม 238 เจือจาง ทำให้มีอนุภาพในการทำลายล้างสูงถึงแม้ไม่ได้ฆ่าคนในทันทีแต่ผลในบัจุบันนี้ทำให้ประชากรในอิรักเป็นมะเร็งเพิ่มขึ้นมากมาย คาดว่าจะเป็นผลกระทบจากยูเรเนียม

3. เทคโนโลยีเพื่อสื่อสันติภาพ

ในประเด็นนี้ คุณวสันต์กล่าวว่า เราสามารถใช้ศิลปะเพื่อสันติภาพได้ ‘เพราะศิลปะก็คล้ายกับภาษา ในปัจจุบันนี้ ผมเชื่อว่าความเคลื่อนไหวต่อต้านสงครามทั่วโลกที่เราเชื่อมต่อกันด้วยอีเมล อินเทอร์เน็ต ซึ่งเราก็คือเป็นการสื่อสารที่เร็วที่สุดที่จะเชื่อมต่อกันได้’ แต่ในทางกลับกัน ปัญหาของเทคโนโลยีดังกล่าวสามารถส่งเสริมให้จิตใจของมนุษย์ต่ำลงได้ เพราะเทคโนโลยีไม่มีอำนาจในการทำให้เราสามารถเข้าใจตัวเอง สำหรับการใช้อีเมลดังกล่าว คุณวสันต์เคยทำแพชชั่นต่อต้านสงคราม ชื่อ Fashion against War สามารถทำให้ CNN เผยแพร่เรื่องราวเหล่านี้ไปทั่วโลก

สื่อสามารถสร้างภาพให้ดูน่าสะพรึงกลัวได้หลายอย่าง เพื่อทำลายภาพลักษณ์ เช่น ในยุคสมัยหนึ่ง สามารถสร้างภาพคอมพิวเตอร์ เช่น โซเวียตหรือจีน ให้ดูเลวร้ายน่ากลัว ทำให้ประเทศโซเวียตล่มสลายลงไปในที่สุด ‘กลับกลายเป็นว่า(โลกเสรี)ใช้เครื่องมือสื่อสารทำลาย และสร้างภาพลักษณ์ที่เลวร้ายมากกว่า’ เช่น กรณี 14 ตุลา เป็นต้น ที่ทำให้ภาพลักษณ์ของคนหนุ่มสาวกลายเป็นคอมพิวเตอร์ ต้องถูกผลักดันให้เข้าไป ปัจจุบัน กลุ่มคนดังกล่าวสามารถกลับมาพิสูจน์ตนเองจนกลายเป็นผู้นำ กลายเป็นนักการเมืองที่มีชื่อเสียงได้หลายคน

หากพิจารณาตามลำดับเหตุการณ์ดังกล่าว เมื่อประเทศอเมริกาสามารถทำลายสังคมคอมมิวนิสต์จนล้มเหลวไปได้ด้วยวิธีที่ คุณนิติภูมิ นวรัตน์ เรียกว่า ‘ส่งอารยธรรม วัฒนธรรมที่เข้าไปทำลายวัฒนธรรมโครงสร้างดั้งเดิมของจีน และใช้อบายมุขเข้าไปทำลายความเข้มแข็งของสังคมในโซเวียตก็ได้’ ตัวอย่างเช่น การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมผ่านหนังฮอลลีวูด เป็นต้น ซึ่งมักจะสร้างภาพประเทศตัวเองให้กลายเป็นผู้รักษาผลประโยชน์ คอยพิทักษ์มวลมนุษยชาติ เป็นผู้พิทักษ์โลก ในขณะที่เดียวกันก็จะทำลายภาพลักษณ์ของประเทศอื่นๆ ให้กลายเป็นผู้ร้าย เช่น จีน โซเวียต เกาหลีเหนือ เยอรมัน ‘นั่นคือการใช้สื่อในการทำลายคนอื่น และสร้างตัวเองเป็นผู้พิทักษ์โลก’

ประเด็นของสื่อกับการสร้างภาพลักษณ์นี้ หลายครั้งมักจะขัดกับหลักการทางศาสนา จารีต ประเพณี วัฒนธรรม ของบางประเทศ ทำให้ถูกมองว่า ประเทศหรือกลุ่มเหล่านี้กลายเป็นผู้ต่อต้านความเจริญของตะวันออก และทำให้ประเทศมุสลิมบางประเทศกลายเป็นกลุ่มที่ค่อนข้างรุนแรง

4. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัตถุแห่งสงคราม

*“วัตถุย่อมเป็นวัตถุ มันไม่ได้ดีหรือเลวที่ตัวของมัน แล้วแต่ว่าคนจะใช้มันไปทางที่ดีหรือเลว”
เพราะฉะนั้น คนที่จะใช้วัตถุจะต้องเป็นคนดี จะต้องสร้างความเจริญได้ ถ้าคนไม่มีคุณธรรม
เทคโนโลยีหรือวัตถุก็จะกลายเป็นสร้างความวิบัติไป’*

ธนวิทย์ เลิศเรืองปัญญา, วิศวกรรมศาสตร์ ปี 2 จุฬาฯ

ธนวิทย์ เปิดประเด็นด้วยประโยคดังกล่าวข้างต้น และกล่าวว่า หากย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์การใช้เทคโนโลยีในสังคมมนุษย์ เทคโนโลยีเป็นของที่ควบคู่อยู่กับประวัติศาสตร์มนุษย์มานานแล้ว แต่วิธีการใช้เทคโนโลยีนั้นมนุษย์ที่มีความเจริญกว่าจะใช้เพื่อเอาเปรียบคนอื่น เช่น ในยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรม ชาติที่เจริญกว่าจะใช้เทคโนโลยีนั้นเอาเปรียบ ‘แม้แต่ชาติเอเชียที่มีความเจริญนำหน้าชาติอื่นไปก่อน ก็จะใช้ความได้เปรียบนี้ไปช่วงชิงเอาผลประโยชน์ของคนอื่น’ เช่น ประเทศญี่ปุ่นเมื่อตนเองมีเทคโนโลยีสูงกว่า ก็เคยรุกรานชาติอื่น ๆ นำไปสู่คำถามที่ว่า ทำไมสหรัฐถึงไปรุกรานชาติต่าง ๆ เป็นไปได้หรือไม่ว่า เพราะสหรัฐมีเทคโนโลยีที่สูงกว่านั่นเอง นอกจากนี้หากพิจารณาในมิติต่าง ๆ ทั้งกว้างและลึก ธนวิทย์มีคำถามว่า ‘ทำไมอเมริกาถึงเกลียดชาติอาหรับ’ อาจเป็นไปได้ว่า เพราะสหรัฐอเมริกามีผลประโยชน์อยู่เบื้องหลังหรือไม่ อีกทั้งสงครามที่เกิดขึ้นอาจเป็นผลพวงมาจากการปลดปล่อยดินแดนอาณานิคม และกลายเป็นปัญหาเรื้อรังมาจนถึงทุกวันนี้

สรุปต่อประเด็นนี้ ธนวิทย์ได้แสดงให้เห็นว่า สงครามมีมานานแล้วตั้งแต่ในอดีต เพียงแต่สมัยก่อนยังไม่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่ก้าวหน้าอย่างในปัจจุบัน การสื่อสารแต่ละอย่างจะต้องใช้เวลานาน ซึ่งต่างจากในปัจจุบันที่ ‘เราสามารถรับรู้ข่าวสารที่เกิดขึ้นได้อย่างนาที่ต่อหน้า’

4.1. ผลของเทคโนโลยี: เครื่องมือเพื่อสร้างความสมานฉันท์ หรือเครื่องสร้างให้กลายเป็นมนุษย์

ถึงแม้ว่าความก้าวหน้าของการสื่อสารที่มนุษย์มี ไม่ว่าจะป็นอินเทอร์เน็ตและดาวเทียม จะช่วยให้เราได้เห็นภาพต่าง ๆ ได้ดีกว่าในอดีต ในทางกลับกัน ทัศนวิสัย เห็นว่า เทคโนโลยีที่ทันสมัยกลับกลายเป็น *‘เป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อได้ดีกว่าเดิม’* เช่น การแพร่ภาพ อาวุธ ความพิฆาต เลือด และความตาย เทคโนโลยีกลายเป็นเครื่องมือสนับสนุนกระบวนการทำให้ชาติอาหรับกลายเป็นปีศาจ ส่วนผู้รับสื่อดังกล่าว หากไม่ได้รับข้อมูลรอบด้าน หรือขาดวิจารณญาณ เทคโนโลยีการสื่อสารเรื่องข่าวสงครามนั้นจะกล่อมเกล่าทำให้ผู้คนเชื่อถือ *‘สามารถฆ่าคนได้มากขึ้นและแนบเนียนขึ้น’*

ทัศนวิสัย นอกจากจะเป็นนิสิตคณะวิศวกรรมศาสตร์แล้ว ยังเป็นนิสิตมหาวิทยาลัยรามคำแหงด้วย โดยเลือกเรียน คณะนิติศาสตร์ หลังจากเรียนวิชากฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีเมือง แล้วทำให้เขาอดสงสัยไม่ได้ว่า *‘กฎหมายทุกวันนี้มันห้ามสงครามทุกรากาน’* ไม่ใช่หรือ? ทำไมสหรัฐจึงไม่สนใจกฎหมายดังกล่าว แล้วสังคมโลก ประเทศต่าง ๆ จะอยู่กันอย่างไร ประเด็นของสหรัฐที่อ้างเหตุผลต่าง ๆ นานา โดยเฉพาะเหตุผลเพื่อการปลดปล่อยประเทศอิรักนั้น ทัศนวิสัยมองว่า *‘สงครามที่รุกรานเพียงแค่นี้เขามีอาวุธ(หรือเปล่าก็ไม่รู้)’* ก็เป็นเหตุผลอันชอบธรรมที่จะบุกตะลุยเขาและอ้างว่าจะไปปลดปล่อย ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่ไม่สามารถรับฟังได้ นอกจากประเด็นสงครามทางกายภาพดังกล่าวแล้ว ทัศนวิสัย กล่าวว่ ยังมีสงครามเศรษฐกิจ สงครามวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสงครามที่เห็นไม่ชัดเจนแต่ก็เป็นสิ่งที่พวกเรากำลังเผชิญอยู่และเกิดขึ้นทุกวัน *‘สหรัฐอเมริกาและประเทศพันธมิตรนั้นเกรงมาก เราใช้คำที่น่ารัก แต่เป็นเด็กเกรที่ตัวใหญ่’* มาก คือจะเอาให้ใครคนอื่นจะว่ายังไงก็ช่าง แล้วก็ใช้พลังอำนาจที่ตัวเองมีทำสิ่งที่ตัวเองอยากได้ให้เป็นจริง

ปกรณ์ ตั้งข้อสังเกตต่อการพูดถึงสหรัฐกับการทำสงครามว่า เอาเข้าจริง คนในประเทศเองยังมีส่วนที่ไม่อยากให้เกิดสงครามอยู่ ไม่ใช่ประชาชนทั้งหมด *‘สงครามนี้ ความรุนแรงแต่ครั้งมันไม่ได้เกิดจากประชาชนเป็นผู้ต้องการ แต่เป็นเพราะผู้มีอำนาจในรัฐ กลุ่มทุน หรือกลุ่มเทคโนโลยีต่างๆ ต้องการที่จะดึงทรัพยากรมาใช้เพื่อสร้างความมั่งคั่งแก่ตัวเองมากกว่าหรือเปล่า...ประชาชนเห็นด้วยหรือไม่ หรือการตัดสินใจทั้งหมดมันมาจากผู้นำประเทศ’*

ทัศนวิสัย ตอบประเด็นนี้ว่า เดิมทีสหรัฐมักจะทำสงครามเพื่อเศรษฐกิจของตนเอง นั่นคือ สามารถขายอาวุธ ขายของได้ยามสงคราม หรือทำสงครามเพื่อขยายเศรษฐกิจ แต่ผู้ที่ยอยากให้เกิดสงคราม คือ ผู้นำ ชนชั้นปกครองที่เป็นผู้ออกนโยบาย

อย่างไรก็ตาม ปกรณ์ ยังตั้งข้อสังเกตว่า ประเทศที่เรียกว่า สหรัฐ โลกอาหรับนั้น มีตัวตนอยู่จริงหรือไม่ หรือทั้งหมดนี้เป็นการสร้างขึ้นมา หรือจริง ๆ แล้วทุกคนเป็นพี่น้องกันที่สามารถทำความเข้าใจรวมกันได้

4.2. ตัวของผมกับการรับรู้เรื่องสงคราม

“ผมก็ต้องยอมรับว่าผมไม่ค่อยติดตามข่าวสงครามครั้งนี้เพราะผมเห็นว่า ความสูญเสียก็คือความสูญเสีย จะมากหรือน้อยก็คือความสูญเสีย”

ทัศนวิสัย เลิศเรื่องปัญญา

เทคโนโลยี ความฉลาด ความเจริญ หากมันถูกใช้เพื่อการทำสงครามแล้วมีผู้เสียชีวิต เราไม่สามารถเรียกร้องชีวิตเหล่านั้นให้หวนกลับคือมาได้ ต่อให้มีกฎหมายระหว่างประเทศก็ตาม ประเด็นนี้ ทัศนวิสัยมีมุมมองต่อประเทศสหรัฐอเมริกา ว่า ประเทศนี้ทำสงครามทางด้านเศรษฐกิจมาตลอด ไม่เคยมีความสูญเสียในประเทศ แต่หลังจากเหตุการณ์ 9/11 แล้ว ก็บังคับประเทศอื่น ๆ ให้เลือกข้าง โดยไม่ได้พิจารณาว่า ประเทศของตนทำความสูญเสียให้กับประเทศอื่นเท่าไร มากน้อยเพียงไร ทัศนวิสัย ไม่ได้ต้องการให้ทุกคนลุกขึ้นมาแก้แค้นแต่อย่างใด แต่กำลังจะเสนอว่า หากสหรัฐอเมริกายังทำอย่างนี้ต่อไป ไม่เพียงแต่ชาวอาหรับเท่านั้น แต่ประเทศอื่น ๆ ก็จะมีรู้สึกด้วย ซึ่งหากสหรัฐจะกลัวการก่อการร้าย กลัวภัยคุกคามจากต่างประเทศ กลัวอาวุธจากประเทศอื่น ๆ ทัศนวิสัยบอกว่า *‘ไม่ต้องไปตรวจใคร ถ้าตรวจบ้านตัวเองก็เจอเยอะที่สุดแหละครับ’*

5. สรุปประเด็นการสนทนา

1. เทคโนโลยีไม่ได้ดีหรือเลวในตัวเอง แต่ปัญหาคือ บริบทที่มันถูกนำเสนอในข่าวต่างๆ ถูกเสนอเสมือนเป็นทางออกของสงคราม ทำให้สังคมที่เป็นแต่เพียงผู้ชมไม่ได้ใส่ใจว่าความถูกต้องและความยุติธรรมอยู่ตรงไหน
2. เทคโนโลยีและความรู้ทั้งหมดของมนุษย์ควรเป็นไปเพื่อสังคมหรือส่วนรวม
3. เทคโนโลยีไม่ได้เกี่ยวแค่อาวุธสงคราม แต่ต้องมองภาพเทคโนโลยีให้กว้างกว่าเดิม อย่างเช่น กลุ่มอุตสาหกรรมผลิตอาวุธก็เป็นเทคโนโลยีด้วยหรือไม่
4. เทคโนโลยีการสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญที่คอยครอบงำความคิดหรือคอยเปลี่ยนแปลงทัศนคติของชาวโลก บางทีสื่อและเทคโนโลยีการสื่อสารก็เหมือนกับจะทำให้สงครามคราวนี้เป็นคล้ายการดูหมิ่นหรือการดูถูก
5. เทคโนโลยีทำให้คุณค่ามนุษย์ลดลงและเห็นแต่เพียงภาพของตึกก็กลม แต่กลับไม่เห็นคนที่เสียชีวิต ไม่เห็นผลที่เกิดขึ้นกับเด็กว่าเป็นอย่างไร
6. ในทางกลับกันเทคโนโลยีจะถูกใช้เพื่อสร้างความเข้าใจกันในหมู่มวลมนุษยชาติได้หรือไม่
7. บางประเทศมีอำนาจในการเข้าถึงสื่อได้มากกว่า สามารถสร้างภาพให้ตนเองมีความชอบธรรมและมีอำนาจในการครอบงำทางวัฒนธรรมโดยการผลิต Mass Culture
8. อำนาจของสื่อดังกล่าว จึงขัดกับวัฒนธรรม ของบางประเทศ เช่น ประเทศที่นับถือมุสลิม จึงถูกเหมารวมว่ามุสลิมกลายเป็นผู้ก่อการร้าย โดยเฉพาะเหตุการณ์หลัง 11 กันยายน ซึ่งท้ายที่สุดกลายเป็นภาพเหมารวม โดยที่อีกฝ่ายไม่สามารถสร้างความเข้าใจต่อสังคมโลกได้

2.6. การสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 6 “The Matrix Revisited: นิยาย (หรือ) วิทยาศาสตร์ ?”

พุธที่ 26 พ.ย. 2546 เวลา 16.00 – 20.00 น. ณ ห้องประชุม 12 ตึกเกษม อุทยานิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ

ในตอนหัวค่ำของวันพุธที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2546 หลังจากภาพการต่อสู้แบบกำลังภายในของ นีโอ กับ เอเจนต์ สมิท จบลงด้วยความงุนงงว่าเป็นหนังฝรั่งหรือการ์ตูนดราคอนบอลล์กันแน่ เหล่าผู้ต้องการประความคิดกันประมาณ 25 ท่านต่างก็อุบสมองมาพร้อมแล้วสำหรับการประมวลข้อมูลอันทะลึกลับไหลจากภาพยนตร์ไตรภาคชุดนี้

หัวข้อในการพูดคุยกันในหัวค่ำวันนั้น (เก๋ไก๋สักเล็กน้อย) คือ *The Matrix Revisited: นิยาย (หรือ) วิทยาศาสตร์?* โดยเจ้าบ้านคือกลุ่ม *สยามเด็กเล่น* ภายใต้โครงการ *วิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคม : การริเริ่มจากเยาวชน* ข้อขบคิดร่วมของการพูดคุยกันในวันนั้น (ตรงนี้ฟังดูงงๆนิดหน่อย) คือ ด้วยความเป็นนิยายของภาพยนตร์ ความจริงได้ถูกซ่อนแฝงไว้อย่างไรบ้าง? และ ด้วยข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ที่แฝงมากับภาพยนตร์ วิทยาศาสตร์ได้มอบภาพฝันของสังคมเอาไว้อย่างไร?

แม้ว่าจุดประสงค์หลักคือการพูดคุยเชิงสาระ การขบขคิดจากภาพยนตร์ ทว่าในความดำริของตัวตั้งตัวตีในการจัดงานอย่าง ปกรณ์ และ ชาญชัย แล้ว การจัดฉายภาพยนตร์ครั้งนี้ก็มีเพื่อเป็นกิจกรรมดึงดูดผู้คนให้เริ่มเข้ามารู้จักโครงการวิจัยด้วย ทั้งสองคนหวังว่าการใช้ความบันเทิงที่ซุกงูไปสู่ความคิดจะทำให้บรรยากาศของกิจกรรมเป็นไปอย่างสนุกสนานราบรื่นและในขณะเดียวกันก็ไม่ไปทำให้เสียสาระด้วย² สาระยังคงเป็นสิ่งสำคัญของกิจกรรมนี้ ซึ่งได้มาโดยการร่วมกันขบคิดหลังจากจบภาพยนตร์

กระนั้น สิ่งที่ต้องการจากการร่วมขบคิดกันในวันนั้น หาใช่ ความถูกต้องแน่นอนและตายตัวของคำตอบ หากแต่คือความหลากหลายของมุมมอง ทั้งนี้ ภายใต้คำเชืชวนเชิงตั้งคำถามของการเสวนาครั้งนี้ว่า “แมทริกซ์ คือ จริง ลวง กลวง แก่น” สะท้อนให้เห็นสิ่งที่วงคุยพูดถึงกันเป็นอย่างดีว่า ไม่มีคำอธิบายแนวใดต่อภาพยนตร์นี้ที่ยึดกุมความถูกต้องไปทั้งหมด และภายใต้ความสนุกสนานของภาพยนตร์ก็ให้สาระที่หลากหลายมุมมองและแง่มุมด้วยในเวลาเดียวกัน

² ที่จริงความคิดที่จะจัดฉายภาพยนตร์นี้เป็นความคิดมาตั้งแต่เริ่มต้นทำโครงการวิจัยนี้ โดยทั้งชาญชัย ปกรณ์ และ เปาโล ก็ได้คิดหาภาพยนตร์ที่เหมาะสม คราวแรกคิดว่าจะนำภาพยนตร์การ์ตูนญี่ปุ่นเช่น Princess Mononoke เป็นต้นมาฉาย แต่เมื่อกระแส The Matrix กำลังมาแรง ก็เลยเปลี่ยนใจมาฉาย The Matrix แทน

ผิดพลาดของโปรแกรมนี้ (bug) คือจุดที่แอนเดอร์สันกลายเป็นนีโอ จุดหลุดพ้นจากกฎตายตัว นำไปสู่การตัดสินใจอย่างเสรี

ในมุมมองด้านฟิสิกส์และคณิตศาสตร์ ดังที่วงคุยส่วนหนึ่งเห็นพ้องต้องกันและคุณธนเศรษฐ์กล่าวคือ โปรแกรมของจักรวาลคือ กลศาสตร์นิวตัน (Newtonian mechanics) หรือในกรอบใหญ่คือระบบกำหนดได้ (deterministic system) ส่วนที่อิสระจากการควบคุมของโปรแกรมคือ กลศาสตร์ควอนตัม (quantum mechanics) หรือในกรอบที่ใหญ่กว่าคือ ระบบกำหนดไม่ได้ (indeterministic system)

ในมุมมองด้านสังคม ด้วยมุมมองของผู้ที่ทำงานด้านสังคมอย่าง เล็ก จากกลุ่มประชาธิปไตยแรงงาน (กปร.) เธอแสดงทัศนะว่าโปรแกรมนั้นเราอาจจะเปรียบเทียบกับ โครงสร้างสังคม (structure) และสำหรับปัจจุบันแล้ว โครงสร้างนี้ครอบคลุมเราไปเสียทุกอย่าง เช่นใน มหาวิทยาลัยเราก็ต้องเรียนในหลักสูตรที่เขากำหนดเอาไว้ให้แล้ว หรือระบบศีลธรรมก็ทำให้เราเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่ไม่ใช่ความคิดของเราจริงๆ นั่นคือ การดำเนินชีวิตของเรานั้นมีเป้าหมายแต่ไม่ใช่เป้าหมายโดยตัวเราเอง และสิ่งที่เราคิดก็ไม่ใช่สิ่งที่มาจากเราอย่างแท้จริง แต่เพราะเราถูกกล่อมเกลามาจนเชื่อสนิทใจ ดังนั้นถ้าเราคิดนอกกรอบได้นั้นย่อมเป็นเจตจำนงเสรี ในภาพยนตร์นั้นนีโอและพรรคพวกที่ไม่ได้อยู่ในโลกที่คอมพิวเตอร์ครอบครองไปเสียทั้งหมดทุกอย่างจึงอาจจะเปรียบได้กับตัวกระทำในสังคม (agency)

สำหรับอีกแก่นหนึ่งคือแก่นของความงาม มี ปวยซัง นิสิตปริญญาโทนิเทศศาสตร์ศิษย์เก่าวิทยาศาสตร์ให้ความเห็นเอาไว้ว่า เนื้อหาของไตรภาคนี้ไม่มีความสม่ำเสมอ โดยในภาคแรกให้ความสำคัญกับนีโอมาก แต่ในภาคสองและสามความสำคัญของนีโอจะลดลง หรือ ในภาคแรก เนื้อหาเน้นไปในแนวทางปรัชญา ทว่าในสองภาคที่ตามมากลับเน้นพูดเรื่องความเชื่อ ทำให้แก่นของหนังแกว่ง และทำให้ผู้ชมงงว่าภาพยนตร์ต้องการจะสื่ออะไร

แต่ความเห็นอีกด้านหนึ่ง เห็นว่าภาพยนตร์เรื่องนี้ให้ความบันเทิงดี จุดเด่นของภาพยนตร์เรื่องนี้คือ ภาพฉากที่สร้างโดยคอมพิวเตอร์กราฟฟิก ซึ่งมีความละเอียดและในขณะเดียวกันสร้างอารมณ์ร่วมไปได้กับสถานการณ์ในภาพยนตร์นั้น

ในอีกแก่นหนึ่ง คือแก่นของโลกความเป็นจริง กล่าวได้ว่า ภาพยนตร์เรื่องนี้ถึงแม้จะเป็นจินตนาการแต่ก็ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ที่หลุดลอยออกมาจากบริบทของความเป็นจริง หากมองว่าโลกในปัจจุบันอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ ภาพยนตร์เรื่องนี้คือการตัดปะของความคิดทั้งจากตะวันตกและตะวันออกอย่างผสมผสานปนเป นองจอย จากรัฐศาสตร์ปีหนึ่ง เห็นว่าแนวปรัชญาจะเป็นแนวการผสมผสานกันระหว่างปรัชญาตะวันตกและตะวันออก สอดคล้องกับโลกที่เปลี่ยนขั้วจากตะวันตกมาตะวันออกเรื่อยๆ และหลายอย่างก็ตะวันตกไม่มีทางตะวันออกก็มีมานานแล้วอย่างเช่น ความรู้ที่ไม่มีอะไรที่แน่นอน และอริยสัจสี่ เป็นต้น นอกจากนี้ ตัวละครภายในเรื่องก็มีทั้งชาวตะวันตก อินเดียน จีน หรือตอนจบของภาพยนตร์คือการผสมการตั้งตนรากถอนโคนกับความเป็นความเป็นภาพยนตร์บู๊ล้างผลาญ ประเด็นที่ต้องกล่าวเพิ่มเติมโดยผู้สรุปคือ ภาพยนตร์สะท้อนให้เห็นว่า *โลกาภิวัตน์ไม่ใช่กระบวนการครอบงำทั้งโลกด้วยวิธีคิดเพียงแบบเดียวแต่เป็นกระบวนการแสดงความแตกต่างหลากหลายและการผสมปนเปตามท้องถิ่นต่างๆของโลก* ทั้งนี้มีคนในวงคุยเช่น ชงชัย คิดเห็นเพิ่มเติมว่าเพราะฝรั่งหัดผสมความคิดแบบเอเชียเข้าไปในภาพยนตร์นี้เอง จึงทำให้ฉายทำเงินได้ทั่วโลก

และโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ปกรณ์ได้เสนอสองประเด็นขึ้นมา ประการแรก ภายใต้บรรยากาศความหวาดกลัวผู้ก่อการร้ายและการเรียกร้องสันติภาพโลก ตัวบทภาพยนตร์พูดคำว่าสันติภาพอยู่บ่อยครั้ง ประการต่อมา ภายใต้ความเท่าเทียมและบทบาทที่มีเพิ่มขึ้นของสตรี ผู้หญิงในภาพยนตร์ก็มีบทบาทสำคัญในการป้องกันเมืองของมนุษย์ และอีกประเด็นหนึ่งโดย ชงชัย คือ ภายใต้ความเป็นจริงที่ว่าความร่วมมือของประชาชนยังไม่มีพื้นที่อย่างชัดเจนในโลกการเมือง การปกครองในไซออนยังเป็นแบบรัฐสภาตัวแทน และไม่ใช่ประชาธิปไตยแบบทางตรง

คุณ กสานต์ พรสีมา จากคณะสถาปัตยกรรม เห็นเพิ่มเติมอีกว่า การที่ภาพยนตร์เน้นบทบาทของนีโอให้เห็นเป็นราวกับว่าฮีโร่เดี่ยว บุกรเดี่ยว ต้องแบกรับภาระคนเดียวนั้น สะท้อนกันว่าสังคมของเรานั้นขาดผู้นำหรือไม่ โดยเฉพาะผู้นำที่ให้ความศรัทธาและความเชื่อมั่น และที่สำคัญคือสังคมโลกต้องการคนแบบนั้นจริง ๆ หรือไม่?

นอกจากนี้ ด้วยบริบทของโลกไซเบอร์ที่คนและเครื่องจักรเริ่มผสมผสานจนเป็นหนึ่งเดียวกันมากขึ้น นีโอโอดแล่นอย่างเป็นคนอิสระเมื่อมีปลั๊กมาเสียบเข้าที่หัว การต่อสู้ป้องกันไซออนมีทางสำเร็จได้ด้วยการใช้กล้ามเนื้อมนุษย์ยึดต่อกับข้อเหล็กของหุ่นจักรกลเพื่อเพิ่มกำลังความสามารถของคน เราสามารถเห็นแนวโน้มได้ว่าความเป็นไซเบอร์ซึ่งคือลูกผสมของคนและหุ่นเข้ามายุ่งเกี่ยวกับชีวิตมากขึ้นทุกที ดังนั้นหากพิจารณาความเป็นนิยายวิทยาศาสตร์ของภาพยนตร์นี้ เราอาจจะจัดวางมันอยู่ในประเภทของไซเบอร์พังก์ ซึ่งเป็นแนวนิยายวิทยาศาสตร์ที่ให้ภาพโลกของคนกับเครื่องจักรที่ไม่สามารถแยกออกจากกัน หรืออย่างในกรณีสุดโต่งคือ ความจริงทางจิตกับสัญชาตญาณอิเล็กทรอนิกส์ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ในสภาวะเช่นนี้ จึงเกิดข้อวิตกกังวลว่า ความเป็นเครื่องจักรจะเข้ามาครอบงำจิตใจความเป็นมนุษย์ ดังนั้นแนวทางของนิยายวิทยาศาสตร์ไซเบอร์พังก์จึงได้แก่ *ตั้งคำถามกับความเป็นมนุษย์ในสถานการณ์ที่เครื่องจักรมีอำนาจครอบงำสูง พยายามปลดปล่อยความเป็นมนุษย์ภายใต้โลกไซเบอร์ โดยใช้ความสามารถผสมผสานของคนและเครื่องจักรเพื่อปลดแอกจิตใจมนุษย์จากการครอบงำนั้นนั่นเอง*

ตัวอย่างของโลกไซเบอร์ที่มีผลกระทบต่อโลกจริงได้แก่ ชาววัยรุ่นกลุ่มหนึ่งมีเรื่องกันเนื่องจาก ถูกโกงเงินเสมือน ในโลกแรกนาร็อก หรือ การคิดว่าตัวตนของคนอื่นในอินเทอร์เน็ตเป็นความจริงมากกว่าตัวตนของเขาในโลกความเป็นจริง ดังนั้นเมทริกซ์จึงไม่ใช่โลกหนึ่งที่เราต้องเสียบปลั๊กเข้าไปอีกแล้ว เนื่องจากเราได้นำโลกเสมือนเข้ามาปะปนกับชีวิตจริงอย่างแยกไม่ออกนั่นเอง

ในเรื่องความเกรงกลัวต่อการถูกครอบงำโดยเครื่องจักรนั้น หาใช่เรื่องที่เพิ่งเป็นที่วิตกกังวลกันไม่ แต่เป็นเรื่องที่กังวลกันมานานแล้ว เช่นที่ในกฎสามข้อของหุ่นยนต์เพื่อป้องกันไม่ให้หุ่นยนต์มาทำร้ายมนุษย์ดังที่ไอแซค อสิมอฟ (Isaac Asimov) นักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ได้ตั้งเอาไว้ ประเด็นเรื่องนี้ทั้ง เปาโล และ ฟิสิกส์ หนุ่มนักฟิสิกส์ได้อภิปรายกันเอาไว้

ส่วนที่ดูจะคมคายมากคือประเด็นที่มนุษย์เสนอไว้สั้นๆว่า ที่โลกเป็นแบบนี้มันเป็นเพราะว่าเราใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโดยไม่ยั้งคิด ไม่มองถึงผลกระทบที่ตามมาหรือเปล่า แล้วเราจะอยู่เฉยๆจนมนุษย์สูญพันธุ์ไปหรือไม่ บางทีการที่เรามานั่งหาฮีโร่แบบนี้โออย่างนี้ก็สะท้อนความไม่ใส่ใจและความไม่รับผิดชอบต่อการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของเราเอง

เมื่อจบงานวงคุยขนาดย่อยครั้งนี้ เพียงประมาณสองวันเท่านั้นผู้จัดคือชาญชัย ก็ได้รับอีเมลล์จากผู้เข้าร่วมวงคุยคนหนึ่งคือ น้องจิต ซึ่งเป็นนิสิตเศรษฐศาสตร์ปีสาม อีเมลล์มีเนื้อความว่า อยากให้มีการจัดวงคุยเช่นนี้อีก และอยากจะทำให้จัดในประเด็นที่เจาะลึกมากขึ้น เช่นอาจจะจัดเรื่อง การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (ซึ่งต่อมาก็ได้จัดจริง ๆ) และอยากให้มีการเปิดฉายภาพยนตร์วิทยาศาสตร์เรื่องอื่นอีกเช่น Akira Animation (ภาพยนตร์การ์ตูนวิทยาศาสตร์จากญี่ปุ่น) GATTACA (ภาพยนตร์วิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพันธุกรรมซึ่งต่อมาก็ได้จัดจริง ๆ) สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่าอย่างน้อยในด้านของวัตถุประสงค์ที่ต้องการเปิดให้มีการมีส่วนร่วมจากผู้เข้าร่วมมากขึ้นก็ได้รับความสำเร็จในเมืองต้นบั้งแล้ว

สุดท้าย เมื่อย้อนกลับมายังหัวข้อของวงคุย เราจะพบว่า หนึ่งใน The Matrix หาใช่เป็นเพียงเรื่องเล่าแนวนิยายเพียงอย่างเดียว หรือหาใช่เป็นความจริงทางวิทยาศาสตร์อย่างเดียวเท่านั้น แต่ภายใต้ความเป็นนิยายวิทยาศาสตร์มันได้สะท้อนทั้งความสนุกในฐานะเรื่องเล่า และอีกด้านหนึ่งก็นำเสนอข้อมูลความจริงไปด้วยในเวลาเดียวกัน เมื่อย้อนกลับไปมองนิยายวิทยาศาสตร์ยุคบุกเบิกของ Jules Verne เรื่อง From the Earth to the Moon จะพบว่าเรื่องที่คิดว่าเพื่อแจ็กกลับตรงกับความเป็นจริงในปัจจุบันได้อย่างเหลือเชื่อ ทั้งในแง่ข้อเท็จจริงของตำแหน่งฐานยิงจรวด สภาพไร้น้ำหนัก และการกลับสู่พื้นโลก เช่นเดียวกัน The Matrix อาจจะเป็นเรื่องเล่าที่เก็งความจริงในอนาคต อนาคตที่ความคิดทางปรัชญาจะผสมผสานกัน อนาคตที่สตรีจะมีบทบาทมากขึ้นในสังคม อนาคตที่โลกจะมีสันติภาพ อนาคตที่ผลที่คาดไม่ถึงของเครื่องจักรจะมากระทบกับเรา และอนาคตที่เราจะพิชิตพิเคราะห์อย่างอิสระเพื่อล่วงรู้เท่าทันและรับมือกับมันสอง ในความหลากหลายของความคิด ความหลากหลายของแง่มุมที่มาระดมกันมอง ก็ทำให้ผู้เข้าร่วมได้เปิดมุมมองของตนเอง รับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างออกไปและอาจจะไม่เคยคาดคิดมาก่อน บรรยากาศของการแลกเปลี่ยนที่เป็นมิตรเช่นนี้ได้คงอยู่เรื่อยไปตลอดงานวิจัยนี้ ■

2.7. การสัมมนา ครั้งที่ 1 “สังคม-วิทย์คิดสะท้อน : ย้อนความรู้ หวนดูองค์ชีวิต”¹

วันพุธที่ 11 ธันวาคม 2546 16.00 – 19.30 น. ณ ห้องประชุมสมาคมนิสิตเก่าคณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ

น่าจะเป็นข้อสงสัยสำหรับผู้ที่ยังคิดปัญหาเกี่ยวกับโลกรอบตัวอยู่แล้วหลายๆท่านว่า ทำไมจึงต้องมีการมองแยกสาขาวิชา เป็นประการแรก และประการต่อมาคนเหล่านี้ที่ครุ่นคิดเรื่องเช่นเดียวกันต่างไปเร้นตัวอยู่ที่ใดเล่า ทั้งนี้เพื่อให้ความคิดเห็นข้ามสาขาวิชาได้มีที่มั่งทาง และให้ผู้มีจริตสนใจในเรื่องเดียวกันได้มาพบพวกพ้องเพื่อสนทนาคัดต่อไป เวลาเย็นวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2546 ณ ห้องประชุมสมาคมนิสิตเก่าคณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ “โครงการวิทยา-ศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคม : การริเริ่มจากเยาวชน” จึงได้จัดสัมมนา “สังคม-วิทย์คิดสะท้อน : ย้อนความรู้ หวนดูองค์ชีวิต” ขึ้นภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และเพื่อให้ความเห็นของเหล่าผองเพื่อนได้แลกเปลี่ยนกันอย่างออกรสและได้ล้มเลิกความคิดไปในเวลาเดียวกัน ทางผู้จัดจึงได้เชิญวิทยากรผู้ให้ความคิดเห็นร่วมได้แก่ รศ.ดร.โสรัจจ์ หงส์ลดารมภ์ อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้สนใจปรัชญาวิทยาศาสตร์ ความเป็นไปในโลกไซเบอร์ รวมถึงท่านยังเป็นผู้แต่งหนังสือ “วิทยาศาสตร์ในสังคมวัฒนธรรมไทย” ท่านต่อมาคือ อ.ดร.สรยุทธ รัตนพจนารถ ท่านเป็นอาจารย์หนุ่มไฟแรงผู้สนใจทั้งในระดับรากหญ้าวิทยาศาสตร์ชุมชน และในระดับภาพกว้างคือการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ปัจจุบันท่านเป็นอาจารย์อยู่ที่คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ส่วนท่านสุดท้าย คือ ผศ. สาลี ใจดี อาจารย์ผู้คลุกคลีอยู่กับเรื่องเกสรชุมชนเป็นเวลานาน แต่ที่สำคัญกว่า ท่านคือครูผู้ถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิด และกำลังใจ เพื่อเป็นพลังให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ได้ดียิ่ง

บรรยากาศการสัมมนา

1. จุดประสงค์ และ ภูมิ กติกา มารยาท

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า การสัมมนานี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะเจาะปัญหาใดปัญหาหนึ่งชัดเจนนัก แต่เป็นการให้ผู้มีจริตร่วมกันได้แสดงความคิดเห็นกว้างๆ เพื่อให้เกิดภาพรวมได้เช่นเดียวกับหัวข้อย่อยการสัมมนาที่กล่าวว่า “ย้อนความรู้ หวนดูองค์ชีวิต” – “ย้อนความรู้” หมายความว่า การสัมมนาในคราวนี้จะไม่มีที่ยึดถือความรู้ของสาขาวิชาใดไม่ว่าจะมาจาก วิทย์ หรือ สังคม เป็นความรู้แก่นของการเสวนา ผู้จัดขอให้ทุกท่านถือว่าความรู้แต่ละสาขาวิชาคือมุมมองหนึ่งในการมองโลกความเป็นจริงเท่านั้น หาใช่ทั้งหมดของชีวิตไม่ สำหรับคำว่า “หวนดูองค์ชีวิต” นั้น จุดมุ่งหมายคือหลังจากลิ้มรสสาขาวิชาไปบ้างแล้ว ก็ให้มองเริ่มจากชีวิตของเรา ดูสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้อง กระตุ้น รบกวน ประคับประคอง ชีวิตเรา แล้วสะท้อนออกไปยังโลกภายนอกให้เห็นความสัมพันธ์ของแต่ละสิ่งแต่ละอย่าง อย่างเป็นภาพรวมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสอดคล้องสมดุลงตลอดเวลา เรียกว่าราวกับเป็นองค์ชีวิตนั่นเอง

โดยสอดคล้องกัน รศ.ดร.โสรัจจ์ ได้กล่าวนำด้วยความเห็นว่า ทั้ง ปรัชญา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สังคม และมนุษยศาสตร์ ต้องรวมเข้าด้วยกันเพื่อเข้าใจโลกให้ได้ การคิดแบบเอาสาขาวิชาเป็นตัวตั้งนั้นไม่เหมาะสมกับความหลากหลายซับซ้อนของโลกอีกแล้ว ปัญหาเช่น อินเทอร์เน็ต ความจริงหรือความลวง? ทำให้เราต้องคิดถึงทั้งเรื่องเทคนิค เรื่องทางสังคม รวมถึงเรื่องจิตใจ อีกปัญหาหนึ่งที่ท้าทายเช่น เทคโนโลยีชีวภาพ ซึ่งทำให้ธรรมชาติไม่ใช่เรื่องที่ห่างไกลจากสังคมมนุษย์ สังคมมนุษย์อยู่บนทางแพร่งที่ต้องตัดสินใจว่าจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับระดับเล็กสุดของสิ่งมีชีวิต

¹ ในการสัมมนาครั้งนี้ วศิณี คันฉ่อง เยาวชนผู้เข้าร่วมกับโครงการวิจัยฯ ได้เขียนบทความประกอบการสัมมนาขึ้นมา 1 ชิ้น จึงแนบมาในรายงานความก้าวหน้าครั้งนี้ด้วย

ซึ่งคือ DNA อย่างไร แน่หนอนว่าเรื่องเช่นนี้เราไม่สามารถปล่อยให้ผู้เชี่ยวชาญเพียงไม่กี่คนไปจัดการกันเองได้ แต่เช่นไรเล่าจึงทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสังคมกับเรื่องราวเหล่านี้ นี่คือการท้าทายที่อาจารย์ท่านได้ฝากไว้

ดังนั้น อ.ดร.สรยุทธ จึงได้เสนอวิธีการดำเนินการสัมมนาโดยสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่กล่าวไปแล้วดังนี้คือ วิธี “สุนทรียสนทนา” ซึ่งแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “Dialogue” – คำว่า Dia แปลว่า ผ่านทะลุ Logue แปลว่าความคิดภาษา ความรวมคือกระบวนการคิดร่วมกัน ฟังผู้อื่นมากขึ้น ไม่ยึดติดอยู่กับหัวข้อและตัววิทยากร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดปัญหาทะลุจากกรอบความรู้ความเชื่อเดิมนั่นเอง วิธีนี้ท่านอาจารย์ยืมมาจาก นักคิด นักวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมากในโลกตะวันตกคนหนึ่งคือ David Bohm สำหรับทางปฏิบัติแล้ว อ.ดร.สรยุทธ เสนอให้จัดวงคุยเป็นวงกลมชั้นเดียว แล้วตั้งกติกาของสุนทรียสนทนาดังนี้คือ

1. ไม่มีวาระ พูดเรื่องที่เราสงใจ
2. พูดคุยกับกลุ่ม อย่าพูดกับคนใดคนหนึ่ง
3. ฟังฟังผู้อื่น รวมทั้งฟังเสียงจากข้างในตนเอง เมื่อมีความเจ็บเกิดขึ้นในวง ให้ชื่นชมความเจ็บนั้น
4. ฟังอย่างน้อย 4 คนก่อนพูด

ทั้งนี้ข้อสำคัญคือให้แขวนความเชื่อหรือการตัดสินใจของตนเอาไว้ก่อน ข้อเสียของผู้ไม่ฟังจำนวนมากคือการด่วนตัดสินผู้อื่นก่อนที่เขาพูดจบ “สุนทรียสนทนา” เน้นให้เกิดการวิพากษ์ ด้านหนึ่งไม่ด่วนตัดสิน อีกด้านหนึ่งคือไม่ให้ด่วนเชื่อ ให้ใช้สติปัญญาฟังเสียงโดยรอบเพื่อไตร่ตรองนั่นเอง

ในการสัมมนาครั้งนี้ได้ใช้ “สุนทรียสนทนา” โดยตลอด ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นพบว่าได้ความหลากหลายของเสียงมาในระดับที่น่าพอใจ ทำให้ได้ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และสังคมมาจำนวนหนึ่งดังจะกล่าวถัดไป

2. หลากสาขาคิดสะท้อน : ย้อนความรู้ หวนดูองค์ชีวิต

ก่อนการเริ่ม “สุนทรียสนทนา” ผู้เข้าร่วมสัมมนาประมาณสี่สิบท่านต่างก็นั่งสงบนิ่ง ทั้งหมดไม่ว่าจะมาจากสายวิทย์ สายสังคม รวมถึงผู้อยู่ในสาขาวิชาอื่นๆต่างเริ่มเข้าสู่การหัดฟังคนอื่น หัดฟังตนเอง หลังจากนั้นสักสามนาที “สุนทรียสนทนา” ก็เริ่มขึ้นด้วยบรรยากาศเป็นมิตรและผ่อนคลาย เนื้อหาดำเนินไปอย่างลื่นไหลและหลากหลาย

แต่ก่อนที่จะไปถึงความคิดเห็นจากสุนทรียสนทนา ผู้สรุปการสัมมนานี้ขอกล่าวด้วยความอ่อนน้อมต่อผู้อ่านยิ่งว่าจำต้องขอโทษมาล่วงหน้าด้วยเหตุสองประการ ประการแรก ผู้สรุปอาจจะเก็บความไม่หมดหรือเกิดความเข้าใจไม่ต้องแท้กับความเห็นต่าง ๆ นัก

ภาพโปสเตอร์เชิญชวนร่วมสัมมนาครั้งที่ 1

ดร.สรยุทธ รัตนพจนารถกำลังนำพวกเราทำสุนทรียสนทนา

ประการถัดมา แม้ว่า “สุนทรียสนทนา” จะไม่มีหัวข้อ แต่เพื่อความง่ายแก่การเขียนและอ่านตัวสรุปนี้ ผู้สรุปจำเป็นต้องจัดหัวข้อซึ่งอาจเป็นการเบี่ยงเบนจุดประสงค์ของ “สุนทรียสนทนา” อันทำให้เนื้อหาเกิดความแข็งทื่อซึ่งเสี่ยงมิได้เลย สำหรับเนื้อหานั้น สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

2.1. บริบทโลกปัจจุบัน: จุดเริ่มต้นของวิกฤติ จุดเริ่มต้นของการพบเจอ

ไม่มีความรู้ความเข้าใจต่อโลกใดที่หลุดลอยไป จากความเป็นจริงทั้งทางสังคมและวัตถุรอบข้าง ในวงคุย เห็นว่าบริบทปัจจุบันได้แก่

- **กำแพงสาขาวิชา** สิ่งนี้เป็นอุปสรรคสำคัญมากต่อการทำความเข้าใจข้ามสาขาวิชา อาจจะถูกกล่าวว่าเป็นประกอบด้วยสองระดับคือ หนึ่ง ในระดับชุมชนวิชาการ ยังไม่มีการรวมตัวกันของนักคิด นักวิชาการ รวมทั้งผู้สนใจจากต่างสาขามากนัก สอง ในระดับความเข้าใจ การเรียนที่แยกส่วนทำให้แม้กระทั่งในคนๆเดียว ไม่สามารถเห็นโลกอย่างเป็นองค์รวมได้ น้องๆมัธยมปลายจากกลุ่ม Ex-Sciences Skill ซึ่งประเด็นชัดลงไปว่า การเรียนการสอนในปัจจุบันเน้นเนื้อหา แต่ไม่ได้เน้นปัญหาจริงซึ่งต้องอาศัยการคิดอย่างไม่ติดกำแพงสาขาวิชาเป็นสำคัญ

น้อง ๆ จากกลุ่ม Ex-Sciences Skill ร่วมแลกเปลี่ยนความเห็น

- **สังคมความเสี่ยง (risk society)** เป็นทฤษฎีสังคมเริ่มต้นมาจาก นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน Ulrich Beck กล่าวถึงสังคมที่ ความเสี่ยง ได้กลายเป็นแก่นของความตระหนักโดยรวมถึงการรวมตัวกันทางสังคม และ ความเสี่ยงยังเป็นสิ่งสะท้อนให้ผลด้านลบของเทคโนโลยีต่อสังคม ที่สำคัญคือโลกที่เราอยู่ที่มีความเสี่ยงนี้เป็นสิ่งมนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้

ตัวอย่างเช่น มลพิษที่เราประสบกันในชีวิตประจำวันในสังคมเมืองนั้น สามารถเป็นสิ่งแทนของความเสี่ยงได้ดี ดังที่ผู้เข้าร่วมชื่อ น้องนุจรี วงศ์สมุท นิสิตชั้นปีที่ 1 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้บรรยายเอาไว้ ความเสี่ยงในอีกด้านหนึ่งคือ อาชญากรรมที่มีมากขึ้นในสังคมทันสมัยดังที่คุณ ศจินทร์ ประชาสันต์ นักวิจัยรุ่นใหม่จากสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่น่ากลัวในปัจจุบันคือ ความเสี่ยงนั้นยากที่จะประเมินมากขึ้นและยังกระจายไปแบบไร้พรมแดนอีกด้วย คุณนริศ โรจนวิศาลทรัพย์ หัวหน้ากลุ่ม Ex-Sciences Skill ได้ยกตัวอย่างถึง Chernobyl ที่มีผลกระทบสะท้อนไปทั่วยุโรป แต่โชคดีที่เมืองไทยของเราไม่ได้รับผลกระทบนั้น ความเสี่ยงนั้นหาได้หมดไปโดยการควบคุมทางเทคโนโลยีใหม่ หากแต่เทคโนโลยีใหม่ทุกสิ่งสร้างความเสี่ยงมากขึ้นเช่นอินเทอร์เน็ตกับไวรัสคอมพิวเตอร์ นอกจากนี้เราอาจจะสร้างความเสี่ยงให้กับโลกโดยไม่รู้ตัว อีกตัวอย่างหนึ่งคือ การบริโภคเชื้อเพลิงอย่างล้างผลาญของมนุษย์นั้นทำให้บรรยากาศโลกแย่และเสียสมดุลไปทุกที่ดังที่คุณโชติศักดิ์ นิสิตสาขาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้กล่าวไว้ นอกจากนี้แล้วเขายังกล่าวว่า แม้แต่เดิมโลกจะรักษาสมดุลไว้ได้ตลอด แต่การกระทำของมนุษย์นี่เองแหละที่จะทำลายสมดุลที่มีมานานนี้

ผู้สรุปขอกล่าวความเห็นส่วนตัวเอาไว้ว่า ดังนี้แล้วความเสี่ยงจึงเป็นสิ่งที่จ้องทำลายสุขภาวะอยู่หน้าเอง แต่ในอีกด้านหนึ่ง ความเสี่ยงก็ทำให้เราตระหนักว่าปัญหาจริงนั้นไม่ได้ถูกจำกัดแค่สาขาวิชา และโดยสอดคล้องกับแรงบันดาลใจที่นำมาสู่การจัดงานนี้ เราอาจจะกล่าวได้ว่าความเสี่ยงทำให้หลากหลายสาขาวิชาต้องมีบทสนทนากัน

- **ทัศนะมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentrism)** คือความคิดว่ามนุษย์เป็นใหญ่ เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งได้กลายเป็นองค์การของผู้ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกลุ่มหนึ่ง รากฐานความคิดอยู่บนความเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถควบคุมธรรมชาติซึ่งได้ขยายความสำคัญและความเข้มข้นจนกลายเป็นเทคโนโลยีชีวภาพ การโคลนนิ่ง การหาแผนที่รหัสพันธุกรรมมนุษย์ อ. สรยุทธ กล่าวไว้ว่า หากเปรียบเทียบอายุของโลกหรือจักรวาลกับมนุษย์นั้น ก็นับว่ามนุษย์นั้นยังกะจ้อยร่อยยิ่งนัก โลกมีอายุถึง 4,500 ล้านปี แต่มนุษย์มีเพียงมีเวลาบนโลกนี้เพียงแสนปีกว่าๆเท่านั้นเอง

นอกจากนี้ความเข้าใจของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ก็มีน้อยเหลือเกิน อย่างไรก็ตามในวงคุยนี้ไม่ได้กล่าวถึงเทคโนโลยีใหม่ๆในแง่ของปีศาจร้าย เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นส่วนหนึ่งก็มาจากความปรารถนาดีของมนุษย์ต่อมนุษย์คนอื่น ๆ ประเด็นสำคัญดังที่หลายๆท่านเห็นต้องกันคือเราจะทำอย่างไรให้ มนุษย์เท่าทันกับองค์ความรู้ใหม่ๆเหล่านี้ โดยอยู่อย่างนอบน้อมกับธรรมชาติ ลดอคติเรื่องมนุษย์เป็นศูนย์กลาง

เจริญ หรือหมอแก่กำลังร่วมแลกเปลี่ยนมุมมองทางการแพทย์

- **ขาดสังคมความรู้** สังคมมีมุมมองอย่างฉาบฉวยต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กล่าวคือ สังคมเห็นว่าเป็นแค่เครื่องมืออำนวยความสะดวกสบายเท่านั้น ไม่ได้เข้าใจถึงความเป็นจริงหรือแก่นแท้ของมัน หรือมองจากแง่เดียว ไม่ว่าจะเป็นแง่ดีหรือแง่ร้าย ตัวอย่างจากนิสิตแพทย์อย่างคุณเจริญ แซ่ตั้ง และ นิสิตสาขาสังคมวิทยา คุณจิระวรรณ บรรเทาทุกข์ ผู้ทำวิทยากับชาวบ้านคลิตี้ล่างที่ได้รับความทุกข์ทรมานจากการเจือปนสารตะกั่วในแหล่งน้ำจากการทำเหมืองแร่ ในแง่ดี คุณเจริญกล่าวว่า ความรู้ทางการแพทย์ทำให้ความเจ็บป่วยในรูปแบบต่างๆสามารถรักษาได้หรือป้องกันได้มากกว่าในอดีตมากนัก ตัวอย่างเช่นการตรวจหามะเร็งแม้จะเป็นแค่จุดเล็กๆและรักษาได้ทันท่วงทีก่อนที่จะเป็นเนื้อร้ายลามไปทั่ว แต่ก็จำเป็นต้องมองในแง่ข้อเสียด้วยดังที่คุณจิระวรรณ ได้เสนอเอาไว้จากประสบการณ์ของชาวบ้านคลิตี้ล่างที่เธอไปคลุกคลีมาคือ แพทย์ยังคงมีอำนาจมากกว่าผู้ป่วยมากเกินไป ไม่ว่าจะทั้งวิธีปฏิบัติความรู้ หรือ ศัพท์เทคนิค นอกจากนี้ทั้งประชาชนและแพทย์ส่วนหนึ่งยังมีมุมมองต่อร่างกายว่าไม่ต่างจากเครื่องจักรและโรงพยาบาลเป็นแค่โรงซ่อมเท่านั้น นอกจากนี้ เพื่อนที่ได้ไปลงพื้นที่คลิตี้ล่างด้วยอย่าง ศิริมา หนูแสง ก็ได้กล่าวว่า เรื่องวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่อธิบายตัวเลขทางเทคนิคของการเจ็บป่วยไม่สามารถทำให้ชาวบ้านเข้าใจการเจ็บป่วยของตนเองได้ และ คำอธิบายยังเป็นเครื่องกีดกันอย่างมาก ชาวบ้านประสบปัญหาหมาเกือบ 40 ปีแล้วแต่ยังไม่มีการรักษาจากหมออย่างจริงจัง และการพูดของชาวบ้านยังไม่เข้าถึงหมอ ชาวบ้านบอกเองว่าหมอลงแต่ทำรายงานแต่ไม่เคยมีการรักษาสักที

กล่าวโดยย่อ การไปสู่สังคมความรู้ต้องกระทำในสองด้านคือ ผู้เชี่ยวชาญต้องสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น และประชาชนต้องกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ รับผิดชอบ และลดอคติต่างๆต่อระบบความรู้ด้วยเช่นกัน

2.2. จากวิทยาศาสตร์เก่าสู่วิทยาศาสตร์ใหม่: ปรากฏสู่กระบวนทัศน์ใหม่?

ในขณะที่เราหลงติดอยู่ว่าวิทยาศาสตร์คือความจริงนั้น หารู้ไม่ว่าตัววิทยาศาสตร์เองนั้นเพิ่งถือกำเนิดมาเมื่อไม่เกิน 300 ปีเท่านั้น และในกรณีเดียวกันก็เป็นจริงสำหรับสังคมศาสตร์ด้วย ซึ่งสังคมศาสตร์นั้นก็มีความพยายามในระดับหนึ่งจากนักคิดบางกลุ่มที่จะทำให้มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น สำหรับการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้นหากมองตามวิถึประวัติศาสตร์อาจจะแบ่งได้เป็นวิทยาศาสตร์เก่าและวิทยาศาสตร์ใหม่ดังที่ อ.ดร.สรยุทธ์ ได้แบ่งไว้

วิทยาศาสตร์เก่า นั้นถือกำเนิดในยุคที่โคเปอร์นิคัส, เคปเลอร์, และ กาลิเลโอ เริ่มให้หมิ่นทัศนใหม่เกี่ยวกับระบบจักรวาลโดยขัดแย้งกับระบบจักรวาลของศาสนจักรในยุคนั้น ตัวอย่างของวิทยาศาสตร์เก่าได้แก่ การมองโลกแบบเดส์การ์ตส์ และกลศาสตร์แบบนิวตัน ส่วนวิทยาศาสตร์ใหม่นั้นเพิ่งจะถือกำเนิดมาเมื่อต้นศตวรรษที่ 20 โดยการเปลี่ยนแปลงมาจากแควตัมฟิสิกส์ เช่น การถือกำเนิดของกลศาสตร์ควอนตัม และ ทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์

บุคลิกของวิทยาศาสตร์เก่ามีดังนี้คือ

1) **ลดทอนและแยกส่วน** วิทยาศาสตร์เก่าจะมีความคิดว่าเราสามารถเข้าใจโลกได้เมื่อเราแบ่งโลกของเราให้เป็นองค์ประกอบแยกย่อยต่างๆ ทำการสำรวจตรวจสอบให้เข้าใจสมบัติขององค์ประกอบแยกย่อยเหล่านั้น แล้วจากนั้นนำสมบัติขององค์ประกอบทั้งหมดมารวมกันเราก็จะได้ความเข้าใจต่อโลกนั่นเอง

2) **คาดเดาได้** นั่นคือ หากสิ่งที่เราสังเกตมีสถานะ A แล้ว ภายใต้เหตุการณ์การทดลอง B สิ่งที่เราสังเกตจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นสถานะ C เสมอ ซึ่งจะเป็นเช่นนี้โดยสากล ไม่ว่าจะทำที่ไหนเมื่อไร โลกดำเนินไปด้วยหลักการอันแน่นอนตายตัว หากเรารู้สถานะของโลกในปัจจุบันและเราสามารถคำนวณทุกอย่างได้แล้ว เราสามารถทราบสถานะของโลกได้อย่างแน่นอน

3) **ถือว่าสสารเป็นแก่นกลางของการวิเคราะห์** มุ่งพิจารณาแบ่งแยกย่อยสสาร คิดว่าสสารเป็นสิ่งที่เป็นอย่างจริง

ซึ่งมีความแตกต่างจากวิทยาศาสตร์ใหม่ บุคลิกของวิทยาศาสตร์ใหม่มีดังนี้คือ

1) **พิจารณาความซับซ้อน และ มองโลกอย่างเป็นองค์รวม** ถือว่าส่วนรวมเป็นมากกว่าผลรวมของส่วนย่อย การลดทอนและแยกส่วนไม่สามารถทำให้เข้าใจโลกได้ แต่ละสิ่งอยู่ได้ด้วยความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสิ่งอื่นๆ หากเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่วนย่อยส่วนหนึ่งแล้ว ส่วนรวมก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย เข้าทำนองคำพูดที่กล่าวว่า เต็ดดอกไม้สะเทือนถึงดวงดาวนั่นเอง

2) **หลักของความไม่แน่นอนและความน่าจะเป็น** กลศาสตร์ควอนตัมได้เปลี่ยนทัศนคติต่อการมองโลกของเราใหม่ จากที่เราคิดว่าคาดเดาได้ แต่โดยแท้จริงแล้วสรรพสิ่งตั้งอยู่บนความไม่แน่นอน เราไม่อาจจะรู้สิ่งใดได้แน่ชัด นอกจากนี้เราไม่สามารถบอกสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้อย่างแม่นยำแต่เราบอกได้แค่ออกาสที่จะเกิดขึ้นได้เท่านั้น

3) **เน้นเรื่องของพลังงานและความสัมพันธ์ระหว่างสสารและพลังงาน** เกิดขึ้นสืบเนื่องจากสมการ $E = mc^2$ ของไอน์สไตน์ ทำให้เห็นพลวัตของการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจนขึ้น สสารดับไปเป็นพลังงานและพลังงานเกิดใหม่เป็นสสาร

งานทางความคิดของนักคิด นักฟิสิกส์เช่น Fritjof Capra แสดงให้เห็นว่าวิทยาศาสตร์ใหม่สามารถจุดประกายให้เกิดกระบวนทัศน์ใหม่ (new paradigm) ได้ ซึ่งต้องเป็นกระบวนทัศน์ที่ยอมรับ ความซับซ้อน มองโลกอย่างเป็นองค์รวม มองอนาคตด้วยความไม่แน่นอน และรับรู้พลวัตทั้งของโลกและการเปลี่ยนแปลงตนเองตลอดเวลา

กับประเด็นเรื่ององค์รวมนี้ ไนวงสนทนาได้หยิบยกมาเป็นประเด็นพิจารณาอย่างเผ็ดร้อน พรศิริ พัฒนานวงค์ จาก คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เห็นว่าในการพิจารณาและแก้ไขปัญหา นั้น เราต้องมองอย่างเป็นองค์รวม อย่างไรก็ดีเธอก็พูดอย่างตัดพ้อเล็กน้อยว่า คนตัวเล็กๆอย่างพวกเรานั้นคงไม่มีความสามารถและความรู้ที่จะมองอย่างองค์รวมเท่าไรนัก ในทางด้านปฏิบัติ วิชาที่ คันถ่อง นิสิตคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งข้อสงสัยว่า ตัวอย่างเช่น ในทางการแพทย์นั้น เราสามารถใช้แนวทางองค์รวมได้จริงหรือ เธออธิบายตามแนวทาง วิธีการผลิต (mode of production) ว่า ปัจจุบันการรักษาพยาบาลเป็นแบบเน้นมวล คือให้การรักษากับผู้คนจำนวนมากให้รวดเร็ว การรักษาแบบองค์รวมที่ดูทั้งภูมิหลังของคนไข้ด้วยไม่สามารถจะตอบสนองต่อข้อจำกัดจากวิธีการผลิตเช่นนี้ได้

ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับบริบทปัจจุบัน การมองแบบองค์รวมทำให้เราต้องฝ่าการมองในกรอบสาขาวิชา ความเสี่ยงคือความไม่แน่นอนของอนาคตที่มนุษย์ต้องแบกรับไว้ พลวัตทำให้เราต้องมีความรู้และเจริญสติปัญญามากขึ้น ทั้งนี้ด้วยวิกฤติต่างๆที่รุมเร้ามนุษยชาติ เช่นวิกฤติสิ่งแวดล้อม หรือสุขภาพ เป็นต้น กระบวนทัศน์ใหม่ที่มีวิทยาศาสตร์ใหม่เป็นเชื้อย้อมเป็นที่ต้องการโดยฉับพลัน

2.3. วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสังคมคือสองขั้วเดียวกัน: จุดตัดคือ “พื้นที่สนทนา”

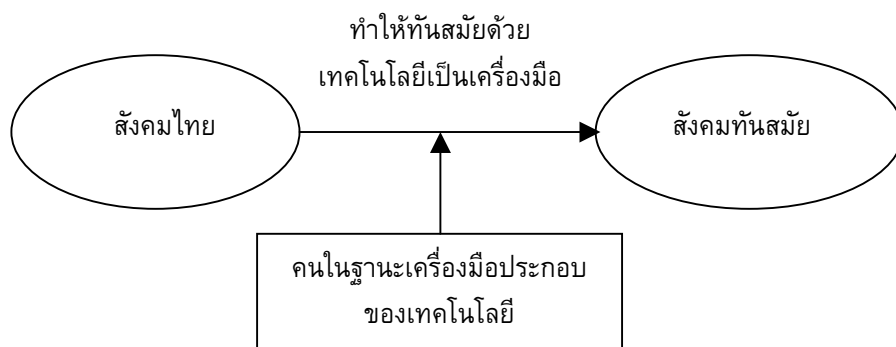
จากความเข้าใจของคนโดยทั่วไปแล้ว วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และ สังคมคือสองขั้วที่แยกขาดจากกันอย่างชัดเจน แต่ในวงคุยวันนั้นจากทัศนะของหลายๆท่านทำให้เห็นได้ว่าทั้งสองขั้วมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง จนทำให้ความคิดเรื่องเส้นแบ่งขั้วนั้นเริ่มจางลงทุกทีๆ

เหตุใดจึงเกิดความคิดว่า วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี แยกตัวออกจากสังคมแล้ว? อาจตอบได้ว่า ประการแรก ผู้ผูกขาดวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีในสังคมไทยได้แก่ผู้เชี่ยวชาญจำนวนน้อยในสังคมเท่านั้น ซึ่งแยกองค์ความรู้ของตนเองออกจากความเชื่อมโยงกับศาสตร์อื่นๆ ประการต่อมา สังคมพิจารณาเทคโนโลยีโดยเฉพาะว่าเป็นเครื่องมือพิเศษที่จะพัฒนาชาติไปได้บนเส้นทางของการพัฒนาแบบไล่กวด (catch-up development) หรือกระบวนการทำให้ทันสมัย (modernization) เทคโนโลยีในทัศนะนี้ไม่ต่างจากคาถาปาฏิหาริย์เอาเสียเลย

ทั้งสองประการนี้เกี่ยวข้องกันอย่างชัดเจนในกรณีของการผลิตคนเพื่อรับใช้เทคโนโลยี ผู้เข้าร่วมหลายท่านเห็นว่าระบบการศึกษาของเราให้ความสำคัญกับการศึกษาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเหนือกว่าศาสตร์อื่นๆ ทั้งหมด เด็กที่เรียนดีก็มักจะเลือกแถมโดนบังคับให้ต้องเรียนสายวิทย์ ในขณะที่วิชาเรียนสายวิทย์ในไทยกลับสอนให้ผู้เรียนเป็นเพียงแค่ผู้ใช้ความรู้หาใช้ผู้สงสัยหรือผู้สร้างความรู้ไม่ ดังนั้นวิทยาศาสตร์จึงไม่ค่อยมีความสำคัญเท่าใดนักเมื่อเทียบกับเทคโนโลยี นอกจากนี้วิชาเรียนยังแยกตัวออกจากความเป็นจริงและบริบทรอบข้าง ดังนั้นแล้วเราจึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า สังคมล้มวิทยาศาสตร์ไปแล้วใช้แต่เทคโนโลยีเป็นเพียงเครื่องมือสร้างความทันสมัย แล้วสร้างคนรุ่นใหม่ไปเป็นเพียงเครื่องมือประกอบอีกชั้นหนึ่ง แต่ละเลยการมองความสัมพันธ์ของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับวิพากษ์สังคมอย่างไป ดังแสดงในรูปที่ 1

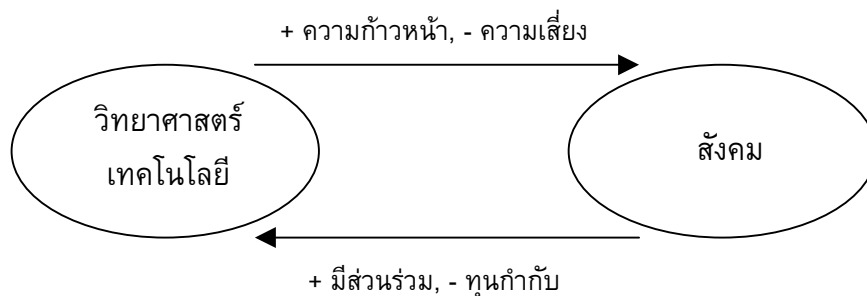
สำหรับความสัมพันธ์กันของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับสังคมนั้น สังเคราะห์จากความเห็นของหลายๆ ท่านสามารถร่างคร่าวๆ ได้เป็นดังรูปที่ 2

ในด้านที่วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีส่งผลไปยังสังคมนั้น มีผลทั้งด้านบวกและด้านลบ ในด้านบวกนั้นคือความ

รูปที่ 1 : แสดงการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยสู่สังคมทันสมัยด้วยเทคโนโลยี

ก้าวหน้าเช่น วิทยาการทางการแพทย์ที่ทำให้ตรวจรักษารวมทั้งมีหนทางป้องกันโรคร้ายไข้เจ็บได้มากขึ้น แต่สำหรับในด้านลบ ความเสี่ยงย่อมตามมาด้วย เช่นชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากการทำเหมืองแร่ตะกั่วที่ลำห้วยคลิตี้ หรือแม้กระทั่งเรื่องใกล้ตัวเช่นมลพิษในอากาศ ปัญหาทำลายเช่นองค์ชีวิตตัดต่อพันธุกรรม (GMOs) นั้นทำให้เส้นการเชื่อมโยง

รูปที่ 2 : ความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับสังคม

นี้ชัดเจนยิ่งขึ้นทุกวัน ๆ

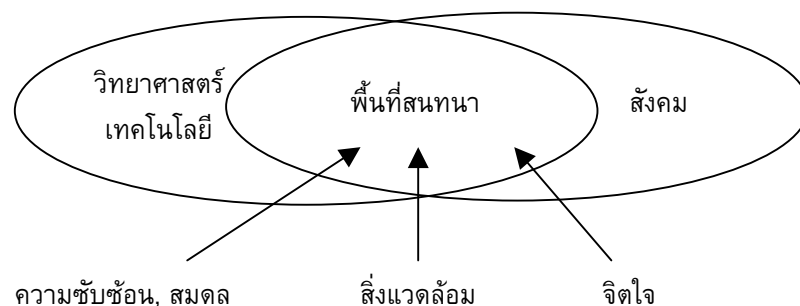
อีกประเด็นที่เป็นที่ถกเถียงคือเรื่อง การใช้ยาฆ่าแมลงในอุตสาหกรรมเกษตร คุณ วรเศรษฐ์ สุวรรณทิท กล่าวว่า ในขณะที่ประเทศไทยมีการใช้ยาฆ่าแมลงเพิ่มขึ้นสี่เท่า อัตราการเป็นมะเร็งของคนไทยก็เพิ่มขึ้นเป็นสี่เท่าไปด้วย ทางด้าน มลรวี จันโทกุล ที่ทำงานอยู่บริษัท ปุ๋ยไทย จำกัด และกลุ่ม Ex-Sciences Skill เสริมว่า ถึงแม้ว่าการใช้ปุ๋ยเคมีจะเพิ่มผลผลิตได้ คือสามารถทำนาได้สามถึงสี่ครั้งก็ตาม แต่อาจจะทำให้ดินเสียได้ นักวิทยาศาสตร์ต้องชี้แจงผลดีผลเสียของการใช้ปุ๋ยเคมีให้เกษตรกรเข้าใจจนสามารถตัดสินใจได้เอง

อีกท่านหนึ่งคือ ธชณัฐ ภัทรสถาพรกุล นิสิตจากภาควิชาวิทยาศาสตร์ทางทะเล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กล่าวว่าเพิ่มเติมในประเด็นการมีส่วนร่วมจากประชาชน ว่า แทบทุกครั้งที่มีการประเมินผลกระทบทางสภาพแวดล้อม (Environment Impact Assessment) ก่อนที่จะทำโครงการขนาดใหญ่ การต่อต้านของชาวบ้านย่อมเกิดขึ้นทุกครั้งไปด้วย เขาบอกว่านี่คือวิกฤตศรัทธาต่อวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ก็ไม่มีทางเป็นไปได้ในสถานการณ์เช่นนี้เนื่องจากไม่มีการพัฒนาให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง เมื่อ “นักวิชาการและภาครัฐปิดหูปิดตาประชาชน ข้อมูลบางส่วนไม่เปิดเผยให้ชาวบ้านรับรู้ เมื่อนักวิชาการกับภาครัฐมองว่าชาวบ้านไม่เข้าใจในความสำคัญและความจำเป็นของโครงการที่จะเกิดขึ้น ผลที่ตามมาคือเลยไม่มีที่ทางให้ทั้งสองฝ่ายเจรจากัน”

ดังนั้นในด้านที่สังคมมีผลต่อวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีนั้น ด้านบวกควรสนับสนุนคือ การให้ชุมชน ไม่ว่าจะเป็ชุมชนเมือง ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนเสมือน ชุมชนวิชาการ รวมทั้งกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วม มีบทบาทในการดึงให้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเกี่ยวข้องกับบริษัทสังคมมากขึ้น ส่วนในด้านลบที่ต้องคอยสอดส่องดูแลนั้นคือ ต้องระวังไม่ให้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีนั้นเป็นเพียงการหาประโยชน์ของกลุ่มทุนบางกลุ่มเท่านั้น วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต้องไม่ใช่คาถาเสกเงินแต่ควรจะเป็นกิจกรรมที่นักวิทยาศาสตร์ทำด้วยความใฝ่รู้ และมีประโยชน์ต่อสังคมด้วยในเวลาเดียวกัน

ในประเด็นเหล่านี้มีหลายท่านเห็นว่า การมีส่วนร่วมนั้นเป็นสิ่งสำคัญนัก การมีส่วนร่วมจะช่วยให้การกำกับจากทุนลดบทบาทลง ทำให้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมีผลทางบวกต่อสังคมคือความก้าวหน้าและลดความเสี่ยงลงไป ซึ่งสำหรับโครงการนี้แล้ว การมีส่วนร่วมจัดว่าเป็นบทสนทนาาร่วมกันของ วิทยกับสังคม ที่จะมาสองสะท้อนผลบวกผลลบซึ่งกันและกัน เป็นแรงดึงให้สองขั้วนั้นเกิดพื้นที่ตรงกลางซึ่งซ้อนเหลื่อมกัน ซึ่งทำให้เกิดความเห็นที่หลากหลายและเข้าใจกันมากที่สุดจากสองขั้ว ซึ่งเรียกได้ว่า “พื้นที่สนทนา” ของสองสาขานั้นเอง ซึ่งโดยความคาดหวังของโครงการนี้สามารถแสดงได้ดังรูปที่ 3

สำหรับความเห็นโดยส่วนตัวของผู้สรุปแล้ว “พื้นที่สนทนา” นั้นต้องไม่จำกัดอยู่แค่การสนทาระหว่างผู้มีความคิดในขั้ววิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและผู้มีความคิดในขั้วสังคมเท่านั้น ที่สำคัญคือเราต้องเปิดโอกาสให้ ความซับซ้อน ความสมดุลแบบหยินหยาง สิ่งแวดล้อมที่ไม่แยกมนุษย์ออกมา ศิลปะ และจิตใจ รวมถึงวัตถุและแนวคิดอื่นๆ ที่ไม่อยู่ในสองขั้วนี้มีส่วนร่วมในการสนทนาด้วยได้ พื้นที่สนทนาควรลดความสำคัญของมนุษย์ลงและให้สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ได้เป็นมีที่ทางในการสนทนาบ้างซึ่งนั่นคือ พุดโดยเอาโลกและสถานการณ์จริงที่มนุษย์เป็นเพียงส่วนเสี้ยวเล็กน้อยของจักรวาลนี้เป็นตัวตั้ง นอกจากนี้ ภาษาที่ใช้ใน “พื้นที่สนทนา” ไม่ควรเอนเอียงไปในทางลดทอนสู่บางขั้ว ตัวอย่างเช่น ลดพหุติ

รูปที่ 3 :พื้นที่สนทนาข้ามกำแพงสาขาวิชา

กรรมของมนุษย์ลงไปสู่ระดับ DNA ทั้งหมดโดยไม่พิจารณาปัจจัยด้านสังคม หรือ ลดคำอธิบายทางการแพทย์ลงเหลือเพียงแค่เรื่องของ “อำนาจ” เท่านั้นโดยไม่คำนึงถึงปฏิกิริยาทางที่ซับซ้อนทางชีวเคมีเลย ภาษาที่ใช้ควรเป็นภาษาที่ไม่ยุ่งยาก หรือเฉพาะกลุ่มจนเกินไป แต่ต้องทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความเข้าใจในพื้นที่สนทนาด้วยกัน

2.4. เส้นทางการบวบทศน์ใหม่: ทุกอย่างย่อมมาจากจุดเริ่มต้นเล็กๆ

จากความหมายของกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่ Thomas Kuhn เริ่มใช้เป็นคนแรกนั้นแม้จะมีผู้ที่มีความหมายที่แตกต่างกันไปมากมาย แต่ใจความสำคัญของความหมายของกระบวนทัศน์คือ ภาพความคิดพื้นฐานต่อศาสตร์นั้นๆ เป็นภาพที่ชี้ให้ศาสตร์นั้นเห็นว่ามีความชอบเขตในการศึกษาอะไรบ้าง คำถามใดที่คำถามและขบคิด และระเบียบวิธีเช่นไรที่ควรใช้ในการหาคำตอบ การทดลองและการเก็บข้อมูลควรทำเช่นไร ทฤษฎีใดควรเก็บเอาไว้ ทั้งนี้กระบวนทัศน์ย่อมเป็นสิ่งสำคัญของชุมชนศาสตร์นั้นๆ เพราะทำให้ชุมชนของศาสตร์นั้นสามารถสื่อสารเข้าใจกันได้ และมีฉันทามติร่วมกัน

หากใช้คำว่า “กระบวนทัศน์” สำหรับผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นครั้งนี้ มีความสอดคล้องกับความหมายของ Kuhn บ้างไม่มากนักน้อย แต่จุดสำคัญคือ ศาสตร์ ที่ผู้ร่วมแลกเปลี่ยนสนทนานั้นไม่ใช่แค่สาขาวิชาเดียว แต่ ศาสตร์ นั้นได้หมายถึงการทำความเข้าใจโลก อ.ดร. สรยุทธ ชีวว่าเราต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่เสียแล้ว ก่อนที่ความล่มสลายจะมาสู่มนุษย์เรา คำคมที่สอดคล้องกับความเห็นนี้มาจาก Albert Einstein ว่า “เราจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ หากมนุษยชาติยังต้องอยู่รอดต่อไป”

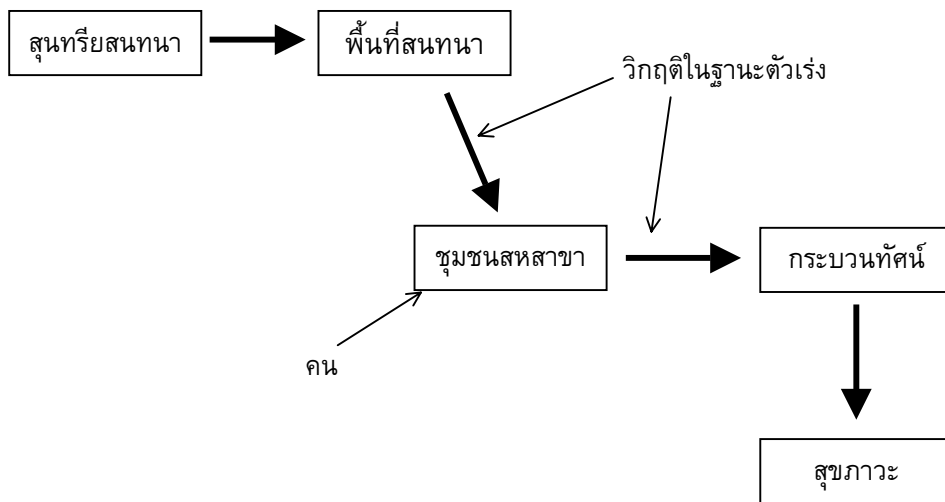
ในความเห็นของ Kuhn การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์นั้นย่อมเกิดขึ้นเมื่อมีวิกฤตกับกระบวนทัศน์เดิม ในวงคุ่มมีผู้ชี้ปัญหาวิกฤตหลายข้อ เช่น สภาพบรรยากาศโลกที่ย่ำแย่ขึ้นทุกวัน การพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อด้านลบ การประเมินผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่มีปัญหาไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชน ความเห็นที่ไม่สอดคล้องกันของนักวิชาการเกษตรกับเกษตรกร ความท้าทายของเทคโนโลยีชีวภาพ เป็นต้น วิกฤตเหล่านี้เมื่อสะสมจะเป็นตัวเร่งการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ และในอีกด้านหนึ่ง หากใช้วิกฤตเหล่านี้เป็นโจทย์ตั้งต้น ก็ย่อมสามารถเกิดพื้นที่สนทนาข้ามกำแพงสาขาวิชาได้ด้วยเช่นกัน

ส่วน “กระบวนทัศน์ใหม่” นั้น คงไม่ใช่หน้าที่ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่จะไปคิดในวิมานให้เกิดขึ้นมาได้ คงต้องใช้คนจำนวนมากที่เดียวในการร่วมสร้าง แต่เค้าลางรูปร่างของกระบวนทัศน์ใหม่ที่พอจะเห็นได้แก่ การมองแบบองค์รวม ยอมรับความซับซ้อน ความไม่แน่นอน มองการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องปกติ ลดอคติมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ยอมรับความรู้เฉพาะที่ (situated knowledge) และเรียนรู้อย่างสหสาขาวิชา

สำหรับตัวบุคคลนั้น ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงเข้ากับกระบวนทัศน์ใหม่ด้วย คนไม่พึงถกมองเป็นเครื่องมือในการพัฒนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่คนต้องประกอบด้วยมิติของการเรียนรู้ ดังที่ อ.ดร. สรยุทธกล่าวไว้ว่าให้เรียนรู้โดยรู้ตัวเองว่า ชอบอะไร เก่งอะไร และ เกิดประโยชน์อย่างไร เป็นตัวตั้ง และขยายการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและสังคม

สำหรับตัวกลุ่มแล้ว ธงชัย เห็นว่า เราน่าจะมีเครือข่ายที่ให้เยาวชนมาถกกันในประเด็นเช่นในวันนี้อีกเรื่อยไป และอยากให้เห็นแนวทางที่เราเสนอกันวันนี้สามารถนำไปสู่นโยบายได้ สำหรับ อ.ดร. สรยุทธ แล้วเขาอ้างคำกล่าวของ Margaret Mead ว่า การเปลี่ยนแปลงใหญ่ๆในโลกนั้นล้วนแล้วแต่เกิดจากกลุ่มคนเล็กๆเท่านั้น ท่านอาจารย์เสนอต่อว่า กลุ่มอย่างเราน่าจะได้เจอกันสม่ำเสมอ แล้วพิจารณาเรื่องการจัดการว่าทำอย่างไรให้มาเจอกันได้บ่อยๆ และสนุกสนาน บางครั้งอาจจะมีคนมาให้ความรู้บ้างเป็นครั้งคราว

จากภาพรวมของการสัมมนา ผู้สรุปขอเสนอภาพเส้นทางการสู่กระบวนการทัศน์ใหม่ดังนี้

รูปที่ 4 : เส้นทางการสู่กระบวนการทัศน์ใหม่

จากภาพจะเห็นได้ว่า กระบวนการทัศน์ใหม่ซึ่งนำสุขภาวะมาสู่สังคมนั้น พึ่งเกิดจากชุมชนสหสาขา ที่ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมตั้งคำถาม ร่วมหาคำตอบ ในตอนเริ่มต้นชุมชนนี้ไม่จำเป็นต้องมีขนาดใหญ่ จากประวัติศาสตร์ โลกที่ผ่านมาการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่มักเกิดจากจุดเริ่มของกลุ่มคนจำนวนน้อยๆ แม้แต่ทฤษฎีสัมพัทธภาพที่ สะเทือนระบบคิดของโลกในปัจจุบันยังมีผู้เข้าใจในระยะแรกเพียงแค่สองสามคนเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงไม่ได้เริ่มต้นจากขนาดของชุมชน แต่เกิดจากความคมของความคิดและการเปิดกว้างรับฟังและเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญ อาจารย์ ผู้ร่วมให้ความคิดเห็นทุกท่านต่างก็ให้กำลังใจกับการรวมตัวอย่างข้ามกำแพงสาขาวิชานี้ด้วยความเอ็นดูยิ่งและ คาดหวังว่าผู้เข้าร่วมทุกท่านจะร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมดี ๆ กันอีกเพื่อหล่อเลี้ยงและต่อเชื้อของความคิดให้กระจาย เป็นวงกว้างต่อไป

2.5. วิทยาศาสตร์ + สังคม = ชีวิต ?

นอกจากเรื่องของวิทยาศาสตร์และสังคมจะเป็นเรื่องของระบบวิธีคิด (กระบวนการทัศน์) หรือเรื่องของความสัมพันธ์ในระดับภาพใหญ่แล้ว เรื่องนี้ยังเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิต เป็นเรื่องที่เชื่อมโยงประสบการณ์ของแต่ละคนให้เกิดความเข้าใจและเห็นใจกันด้วย

ดังนั้น นอกจากจะพูดกันในเรื่องว่า ประชาชนคนทั่วไปเข้าถึงความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้ยากแล้ว คุณ โชติ ศักดิ์ นิสิตหนุ่มวิศวกรรมศาสตร์ ภาควิชาคอมพิวเตอร์ ที่สนใจทั้งเรื่องคอมพิวเตอร์และเรื่องสังคมได้กล่าวโดยเอา ประสบการณ์ชีวิตตนเองเป็นตัวตั้งว่า เมื่อครั้งยังเด็กเขาเคยทำไรไถนา พื้นที่เดิมเป็นคนจังหวัดนครนายก มา ปัจจุบันที่เขาเรียนคอมพิวเตอร์แล้วย้อนกลับไปดูอดีตก็ทำให้คิดได้ว่า อยากรักดีความรู้ในตอนนั้นของเขาก็ไม่สามารถช่วยให้ทำไรไถนาได้ การทำไรไถนานั้นเกิดจากประสบการณ์ที่สะสมกันมาจนกลายเป็นภูมิปัญญา ซึ่งจะเรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์ได้หรือไม่ก็ไม่แน่ใจนัก แต่ที่แน่ๆคือภูมิปัญญานั้นมีความเข้าใจในเรื่องระบบนิเวศสูงมาก เข้าใจเรื่องสมดุลของธรรมชาติ เข้าใจเรื่องการพึ่งพากัน แต่เวลาที่กล่าวเช่นนั้นก็ได้หมายความว่าวิทยาศาสตร์สมัยใหม่นั้นภูมิปัญญาไม่ได้ แต่ที่สำคัญคือ ต้องให้องค์ความรู้ทั้งสองอย่างนี้ถ่ายทอดมาสู่เด็กรุ่นหลังด้วยกัน ต้องให้ทั้งเด็ก เมืองและเด็กชนบทสามารถเรียนรู้ร่วมกันได้

ในขณะที่ โชติศักดิ์ อยากรู้จะเห็นสององค์ความรู้เชื่อมกัน คุณ ศิริมา หนูแสง ตัดพ้อถึงสิ่งเกิดขึ้นในระบบการศึกษาและความเชี่ยวชาญทางสาขาวิชาปัจจุบันโดยนิยามตัวเองในวงสนทนาว่าเป็นผู้ถูกคัดออกจากวิทยาศาสตร์ ด้วยเหตุผลสองประการคือ ประการแรก รู้สึกว่าวิทยาศาสตร์ไม่สามารถจะนำมาใช้ได้จริงแม้ในเรื่องระดับพื้นฐานๆ ประการที่สอง เกี่ยวข้องกับเรื่องวิทยาศาสตร์สาธารณสุขโดยตรง คือ “จะมีคนจนสักกี่คนกันเล่าที่สามารถจะเข้าไป

บริการสาธารณสุขและเอาชีวิตรอดกลับมาได้” แม้จะดูมืดหม่นไปหน่อยก็ตาม แต่นี่ก็คือความรู้สึกที่เธอซึบซับมาจากการมีส่วนร่วมกับการเคลื่อนไหวของชาวบ้านและกิจกรรมในมหาวิทยาลัยตลอดมา นอกจากนี้เธอยังกล่าวว่า วิทยาศาสตร์มีเพื่อการทดลอง เป็นเรื่องของผลกำไร เธอตัดพ้อต่ออีกว่ามีนักวิทยาศาสตร์สักกี่คนที่ห่วงใยทำให้โลกนี้ดีขึ้น ที่เป็นจริงคือ มีประชาชนที่เป็นคนจนจำนวนมากที่ไม่สามารถเข้าถึงวิทยาศาสตร์ได้ นอกจากนี้วิทยาศาสตร์ยังไปถูกเชื่อมโยงกับอำนาจทางการค้า เช่น องค์การการค้าโลกเอาเรื่องของมาตรฐานสิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องกีดกันทางการค้า

ในอีกด้านหนึ่ง คุณ มลรวี จันโทกุล ที่เรียกตนเองว่าเป็นตัวแทนของนักวิทยาศาสตร์ และทำงานอยู่ในบริษัทเอกชน ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว เล่าว่า นักวิทยาศาสตร์คิดในเรื่องของความรู้ด้วยความอยากรู้ ความสนุก ความช่างคิด แต่นายทุนนั่นเองที่นำเอาความช่างคิดของนักวิทยาศาสตร์มาหากำไร แปลงมาอยู่ในรูปของการค้า กระนั้นปัญหาสำคัญที่เธอเสนอมาอย่างน่าสนใจยิ่งคือ การศึกษาของเราไม่ได้สอนให้มองรอบด้าน ไม่เห็นการเชื่อมโยงของแต่ละวิชาเลย

ในประเด็นเรื่องการศึกษา คุณ ประภารัตน์ ตั้งจิตเบียงพงศ์ จากโรงเรียนสายปัญญาและกลุ่ม Ex-Science Skill เสริมว่าความรู้ที่เรียนอยู่นี้ไม่รู้ว่าเอาไปใช้กับชีวิตจริงได้อย่างไร ส่วน พิมภัสสร ศิริทิพย์สกุล จากกลุ่มเดียวกัน ก็ช่วยเสริมอีกคนว่า ความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาเหล่านี้จะเอาไปใช้เพื่อส่วนรวม มากกว่าเพื่อส่วนตัว การศึกษาความจะปลูกฝังความคิดให้เสียสละด้วยมากกว่าที่จะรับเอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว

คนที่เสริมต่อประเด็นนี้คือ วิชาญา หอมวิเศษ นิสิตปริญญาโทนิเทศศาสตร์ ที่จบปริญญาตรีมาจาก คณะวิทยาศาสตร์ ภาคเทคโนโลยีสิ่งพิมพ์ เธอนิยามตนเองว่าเป็นเด็กผสม คือ ตอนมัธยมเลือกเรียนสายวิทยาศาสตร์และตอนนั้นก็รู้สึกว่าคุณเองมีดีกว่าคนอื่น ๆ และตอนนั้นก็ไม่ได้สนใจวิชาอะไรอื่นเลยนอกจากวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ แต่เมื่อมาเรียนในคณะวิทยาศาสตร์จริงๆก็ตั้งคำถามว่า เราเรียนวิทยาศาสตร์เพื่ออะไร? เพื่อใคร? การค้นคิดเทคโนโลยีใหม่ๆนี้ทำเพื่อผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มหรือของคนโดยรวม สำหรับเรื่องวิชรคิดแบบวิทยาศาสตร์นั้น เธอกล่าวว่ามันเป็นแค่เพียงส่วนหนึ่งของการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการอธิบายที่กระชับมากที่สุดแต่ก็ทำให้เราขาดแง่มุมอื่นๆไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนที่มาเรียนในสาขานิเทศศาสตร์ก็ทำให้เห็นวิธีการอธิบายในแบบอื่นๆอีกมาก หากจะให้คะแนนการอธิบายแบบวิทยาศาสตร์แล้วเธอขอให้สามจากเต็มสิบคะแนน เพราะยังมีอีกหลายแง่มุมมากที่การเรียนวิทยาศาสตร์ไม่ได้สอนให้เราอธิบายได้

นอกจากนี้ เธอยังเล่าประสบการณ์ชีวิตตนเองว่า ตอนยังอยู่มัธยมปลายเธอไม่ได้คิดเอาเลยว่าจะเข้าไปเรียนมหาวิทยาลัยในคณะอะไร ในความเป็นจริงผู้ใหญ่จะวางแผนว่าเด็กจะต้องเรียนอย่างไร จะต้องทำอย่างไร ซึ่งสิ่งนี้สอดคล้องกับที่ พรศิริ จากสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวเอาไว้ว่า โครงสร้างสังคมเป็นสิ่งที่ทำให้แต่ละคนคิดสร้างสรรค์สิ่งต่างๆได้ยาก เราโดนกฎระเบียบและวัฒนธรรมกำหนดเส้นทางชีวิต หรือแม้กระทั่งคำว่า “คนดี” ก็เป็นข้อกำหนดด้วยเช่นกัน เมื่อสังคมบีบบังคับและกำหนดเราเช่นนี้แล้วก็ยอมยากที่เราจะคิดไปแก้ไขปัญหาสังคมได้

จากที่หลายท่านได้กล่าวมานั้น โดยสรุปทำให้เห็นได้ว่า วิทยาศาสตร์และสังคมมิใช่เป็นเรื่องนามธรรมหรือสาขาวิชาที่แยกขาดออกจากชีวิตของประสบการณ์ชีวิต แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องแนบแน่นกับชีวิตไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ผู้สรุปเห็นว่า การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิตเช่นนี้น่าจะช่วยให้เกิดความคิดใหม่ๆขึ้นได้ และเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันไม่มากนักน้อยดังที่โชติศักดิ์ได้วาดหวังไว้ในตอนต้น

3. บทส่งท้าย: จากศาสตร์ภายนอกสู่ศาสตร์ภายใน

ท้ายที่สุดต้องลงท้ายด้วยคมความคิดจากท่านอาจารย์ สำลี ใจดี ผู้มีแง่คิดดีๆมาฝากให้กับศิษย์รุ่นเยาว์ด้วยความเอ็นดูยิ่งเสมอมา

ท่านอาจารย์ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า ใจ, สังคม, วิทย์ อะไรกันแน่ที่สับสน? โดยมากเราจะมองข้ามใจของตัวเองเสมอมา มุ่งจะจัดการแต่เรื่องภายนอก แต่ทำอย่างไรเราจึงมองใจตนเองอย่างถูกต้อง ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของวิทยาการในปัจจุบันนี้ ซึ่งสิ่งสำคัญคือคนเราจะต้องรู้จักทางสายกลาง รู้จักหาความสุขอย่างง่าย ๆ จากการให้และการรับ ไม่ต้องไปดิ้นรนหาความสุขตามเทคโนโลยีใหม่ๆ ทั้งนี้หากดิจิทัลคือสอง

หลักอันประกอบไปด้วย 0 และ 1 หลักธรรมเช่นอริยสัจสี่ก็น่าจะ เป็นสี่หลักที่ทำให้เราเข้าใจจิตใจตนเอง อันเป็นต้นนำของสิ่งทั้งปวง อันเป็นสิ่งที่ประกอบกันเป็นชีวิตที่สมบูรณ์ คือสุขภาพที่ไม่แยกกายกับจิตออกจากกัน ดังนั้นวิทยาศาสตร์ที่มุ่งตอบสนองแต่สิ่งภายนอกคือกายจึงเป็นเรื่องที่ดั้นเขิน วิทยาศาสตร์ภายในใจ (inner science) นี้จึงเป็นเรื่องยากที่สุด เพราะใจเราเองมักจะไม่ว่างตัว มุ่งแต่เรื่องภายนอกเสมอมา

นอกจากนี้ท่านอาจารย์ยังเน้นย้ำการเข้าใจโลกภายนอกจากหลายมุมมอง เข้าใจวัฒนธรรมที่หลากหลาย และเข้าใจธรรมชาติที่ซับซ้อน เห็นความเขี้ยวของมนุษยชาติเมื่อเทียบกับโลก และเห็นความเขี้ยวของวิทยาศาสตร์เมื่อเทียบกับศาสนาและวัฒนธรรม

และปิดท้ายด้วยกาลามสูตร อย่าเชื่อโดยไม่มีตรรกะตรงด้วยปัญญา บทสรุปจากการสัมมนาครั้งนี้ผู้สรุปไม่ได้หวังให้ท่านนำไปใช้เป็นสูตรสำเร็จในการคิดค้นคว้าแต่ประการใด แต่ผู้สรุปหวังว่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการวิพากษ์ในใจหลายๆคน ผู้สรุปหวังเป็นอย่างยิ่งว่าสำหรับกิจกรรมหน้าคงมีโอกาสร่วมคิดร่วมทำกันอีก และยินดีรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากทุกท่านเพื่อนำไปใช้ในโอกาสต่อไป ■

อาจารย์สาลี ใจดี ผู้มีแง่คิดดีๆ มาฝากให้กับศิษย์รุ่นเยาว์ ด้วยความเอ็นดูยิ่งเสมอมา

2.8. การสนทนากลุ่มเรื่อง ครั้งที่ 7 “Paradigm Shift กับการเปลี่ยนแปลงในสังคม”

วันศุกร์ที่ 16 ม.ค. 2547 เวลา 19.30 – 21.30 น. ณ ห้องประชุม 9 ชั้น 3 อาคารเกษมอุทยานิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลังจากจบงานฉายภาพยนตร์ The Matrix ไปแล้ว น้องจิตที่ได้เข้ามาเป็นผู้เข้าร่วมหน้าใหม่ในงานนั้นได้ส่งอีเมลล์มาหาผู้จัดว่ามีความสนใจอยากจะทำให้มีการพูดคุยกันในการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์ (กระบวนทัศน์) และยังคงอยากจะทำให้มีการจัดฉายภาพยนตร์เรื่องอื่น ๆ อีกด้วย ดังนั้นหลังจากการสัมมนาสังคม-วิทย์คิดสะท้อนที่เป็นพื้นที่ให้ความคิดที่หลากหลายได้มาพบเจอกัน ทั้งชัย เมาะ ปกรณ์ น้องจิต ชง ปวย และคนอื่นๆ จึงได้มาพบเจอกันบ่อยครั้ง ด้วยหวังว่าจะจัดกิจกรรมกันต่อไป ตราบเท่าที่ไฟแห่งความสนุกสนานและความใฝ่รู้อย่างคงดำรงอยู่ นี่เองคือจุดเริ่มต้นของวงคุยการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์

ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์นั้นมิได้เป็นแนวคิดที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจ แต่ในทางตรงกันข้ามกลับมีความน่าสนใจอยู่ไม่น้อย เนื่องจากเป็นคำที่ติดตลาดสำหรับกระแสทางเลือกหรือปัญญาชนเสียเหลือเกิน ดังนั้นเมื่อน้องจิตเสนอเรื่องการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์มาเป็นประเด็นคุยจึงนำทั้งความประหลาดใจและความเหนื่อยใจมาสู่คนอื่นๆ ประหลาดใจในแง่ที่ว่าแม้การเปลี่ยนแปลงพาราไดม์จะเป็นประเด็นที่ยากเสียเหลือเกินแต่เยาวชนก็ยังสนใจประเด็นนี้ได้ ส่วนเหนื่อยใจนั้นในแง่ที่ว่าประเด็นนามธรรมเช่นนี้การทำความเข้าใจคงต้องใช้ความอดทนอย่างสูง นอกจากนี้แล้ว ประเด็นที่เข้มข้นเช่นนี้จะดึงการมีส่วนร่วมจากคนอื่นๆ ได้หรือไม่ก็เป็นสิ่งที่วิตกกังวลกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อคิดจะลงมือแล้วความยากก็หาใช้ปัจจัยหลักเสียหรือ ดังนั้นเมื่อคิดโดยนำความใฝ่รู้เป็นตัวตั้งความคิดที่จะจัดวงคุยขึ้นมาจึงเป็นตัวเป็นตน

กระนั้น ก่อนหน้าวันจริงของวงคุย บนโต๊ะอาหารที่พรรคพวกเจอกันบ่อยๆ ก็ยกเรื่องนี้มาถกเถียงอย่างออกรสออกชาติ มีครั้งหนึ่งที่โชติชวนคุยเรื่องพาราไดม์ของฟิสิกส์สมัยใหม่ (ความสนใจฟิสิกส์สมัยใหม่ของเขามีมานานแล้ว ก่อนที่เขาจะเข้ามาเรียนวิศวกรรม คอมพิวเตอร์เสียอีก) แต่เนื่องจากเป็นประเด็นยาก จึงมีแค่ปกรณ์ น้องจิต ที่เข้ามาร่วมคุยด้วยเท่านั้น ส่วนคนอื่นๆ แล้ว กับประเด็นที่ยุกยาก การเตรียมตัวย่อมเป็นเรื่องสำคัญมาก ดังนั้นชัยจึงต้องไปหาหนังสือ “โครงสร้างของการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์” *Structure of Scientific Revolution* โดย Thomas S. Kuhn มาอ่าน ปกรณ์ก็อ่านเช่นกันแต่ก็ลืมนำมาอ่านก่อนวันจริงเพียงแค่วันหนึ่งเท่านั้น

ด้วยความคึกคักของความคิดเช่นนี้ การสนทนาเรื่องการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์จึงจัดขึ้นเมื่อเย็นวันศุกร์ที่ 16 มกราคม 2547 การพูดคุยโต๊ะกลมวันนั้นเริ่มต้นด้วยบรรยากาศเป็นกันเองแม้ว่าประเด็นน่าจะชวนเครียดก็ตาม

1. ความหมายของพาราไดม์

เย็นวันนั้น ชัยนั่งทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินรายการกลายๆ ตั้งที่ถนัดและคนอื่นชอบยกให้เป็นเสมอมา ด้วยเห็นแก่ความอดทนของน้องจิตที่เตรียมเรื่องนี้มาถึงสองสัปดาห์ ชัยยกให้น้องจิตพูดเรื่องการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์เป็นคนแรก

จิตเริ่มต้นด้วยความหมายของพาราไดม์ (ในคำไทยคือ “กระบวนทัศน์”) จิตบอกว่า มันคือ “กรอบความคิด” – หลักการวิเคราะห์ที่ฝังอยู่ในหัวของมนุษย์ทุกคน กรอบนี้เป็นเพียงความคิดหลัก (concept) ในหัว ซึ่งขึ้นกับว่าจะนำไปประยุกต์ใช้อย่างไร กรอบนี้เองที่จะจัดการกับข้อมูลที่เรารับเข้ามา ข้อมูลที่สอดคล้องกับความคิดหลักก็จะได้รับการประมวล ส่วนที่ขัดแย้งกับความคิดหลักก็จะได้รับการละเลยไป

ส่วนการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์นั้น จิตยกตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์มาหลายตัวอย่าง ตัวอย่างหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงจากแนวคิดของการวิวัฒนาการแบบการคัดเลือกจากธรรมชาติมาสู่แนวความคิดที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์มากขึ้น กล่าวคือ จากเดิมที่มองว่า DNA เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่กำหนดพฤติกรรมมนุษย์และเป็นธาตุมูลของวิวัฒนาการ ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงมาสู่การมอง (โดยนักชีววิทยาส่วนหนึ่ง) ว่า พฤติกรรมมนุษย์หลายๆอย่างไม่สามารถระบุลงไปที่ DNA ได้ และเจตจำนงของมนุษย์ก็มีส่วนในการกำหนดวิวัฒนาการด้วย

นอกจากนี้ จิตเล่าต่อว่า Kuhn ทำให้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ลดความน่าเชื่อถือลง เพราะวิทยาศาสตร์ไม่ได้พูดเรื่องความเป็นจริงทางสังคม ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ไม่เพียงพอที่จะใช้ตัดสินนโยบายทางสังคมได้ เช่น ป่าชุมชน ข้อมูลจากดาวเทียมที่เป็นวิทยาศาสตร์ไม่ได้บอกว่าป่าอยู่กับชุมชนได้อย่างไร และมีวิถีชีวิตอย่างไร (เพราะไม่เข้ากับพารา

ไทม์วิทยาศาสตร์ที่คัดเอาความจริงทางสังคมออกไป) ดังนั้นจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่การตัดสินใจต่างๆทางนโยบายต้องนำข้อมูลทางวัฒนธรรมมาพิจารณาด้วย

ต่อเนื่องจากตัวอย่างเรื่องป่าชุมชน เมฆผู้ลี้ภัยทางสังคมมานานเล่าถึงประสบการณ์ของตนเองที่เข้าไปมีส่วนร่วมกับการเรื่องเขื่อนปากมูล โดยมองความแตกต่างกันของวาทกรรมทางวิศวกรรมและวาทกรรมทางสังคมวิทยา เธอกล่าวจากความคิดเห็นว่าวิศวกรเขาสรุปความได้ว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ไม่ได้มีอาชีพหาปลา เพราะฉะนั้นการสร้างเขื่อนที่กีดขวางทางน้ำนั้นสร้างให้ประชาชนส่วนใหญ่ และเขาก็ได้จ่ายค่าชดเชยให้เรียบร้อย นอกจากนี้ ทางฝ่ายวิศวกรก็ได้สร้างบันไดปลาโจนขึ้นมา ไม่ได้ปิดกั้นเขื่อนทั้งหมดแต่ทำให้ปลาสามารถจะผ่านเล็ดรอดออกไปได้ ส่วนที่ปลาเหลือน้อยก็เพราะว่าชาวบ้านไปจับปลาใต้เขื่อนเอง แต่ในขณะที่เดียวกัน คำบอกเล่าของชาวบ้าน คือ เขาไม่ได้ทำนาอย่างเดียว เขาทั้งทำนาและหาปลา ช่วงไหนที่น้ำมันขึ้นเขาก็ทำนา แต่เขาก็หาปลาไปด้วย เขาถึงได้มีคำที่ว่า “มีนาอยู่มูน” หมายถึงว่า ชาวบ้านหนึ่งคนสามารถเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานได้โดยจับปลาเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้แม้ว่า เขื่อนบันไดปลาโจนสามารถทำให้ปลากระโดดขึ้นไปได้ แต่ปลาก็ได้รับความบอบช้ำ ส่วนพวกปลาบึกหรือปลากะโห้ที่เป็นปลาขนาดใหญ่ น้ำจืดมันมีขนาดประมาณ 10 กิโลกรัมไม่สามารถขึ้นไปได้ ซึ่งความสูญเสียทางทรัพยากรเป็นอันมาก

เธอเล่าต่ออีกว่า พาราไดม์ทางวิทยาศาสตร์นี้ ทำให้วิศวกรตระหนักว่าเขาเรียนมาเพื่อสร้างเท่านั้น ทำทางด้านเทคนิคให้ดีขึ้น แต่ว่ามองข้ามปัญหาว่าสร้างไปทำไมเพื่อใครออกไป และคิดเอาเองว่าเรื่องทางเทคนิคนั้นปลอดภัยจากการเมือง แต่ในทางตรงกันข้าม แท้ที่จริงแล้ววิทยาศาสตร์มันอาศัยการคาดเดา ความเชื่อ จินตนาการ ความฝัน และมันมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเข้าไปด้วย อย่างเช่น กาลิเลโอที่ผลิตลูกตุ้ม คนเขาก็ชื่นชมมหาศาลว่าสามารถสร้างหาวิธีอันนั้นอันนี้ แต่ในขณะที่เดียวกัน หากไม่รู้ ว่า กาลิเลโอสร้างทฤษฎีอันนี้มาเพื่อที่จะใช้สำหรับเรือรบ ในการคำนวณกระสุนวิถีโค้ง ไปสู่ว่าเราจะถล่มอันไหนดี แม้แต่ในปัจจุบันเราก็ยังไม่สามารถหลีกเลี่ยงหนีพ้นจากสิ่งนี้ได้ เธอเน้นย้ำว่า ในขณะที่เดียวกัน ความคิดที่ว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไม่มีอคติ ไม่มีค่านิยมนั้นก็ไร้สาระสิ้นดี โดยเฉพาะสังคมวิทยาไปหยิบยกเอาวิทยาศาสตร์อันนี้มาใช้ที่บอกว่าจะต้องมีแบบสอบถาม จำนวนตัวเลขได้แต่ความพึงพอใจมันวัดได้หรือไม่? นี่เป็นคำถามที่เธอฝากให้ไปคิด เธอเพิ่มเติมอีกว่าไม่ได้ปฏิเสธแบบสอบถามเชิงปริมาณนะ แต่ควรเป็นตัวชี้วัดที่ทำจากคนในท้องถิ่นเอง นอกจากนี้วิธีทางวิทยาศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ทางสังคมเช่นการทำโพลกลับยิ่งสนองตอบความรุนแรงในสังคมมากยิ่งขึ้น อย่างเช่นในรายการทีวีที่ถามกรณีภาคใต้ว่า คุณคิดว่าใครผิด ตำรวจผิดหรือชาวบ้านผิด? สิ่งนี้ไม่ได้ส่งเสริมให้คนเจริญสติในสังคม มันยิ่งส่งเสริมความเลวร้ายและความรุนแรงมากขึ้นโดยที่เราไม่รู้ตัว

ปรกรณ์ที่จบมาจากสายวิทย์และมีจิตใจพิสมัยกับคณิตศาสตร์และฟิสิกส์มานานกล่าวในประเด็นที่เกี่ยวข้องกันว่า ความคิดเรื่องพาราไดม์ได้ไปลดความชอบธรรมของคำกล่าวอ้างของวิทยาศาสตร์ว่าเข้าถึงความจริงได้เรื่อยๆ ทักษะที่เข้าถึงความจริงได้เรื่อยๆนี้แสดงอย่างชัดเจนใน “ประวัติย่อของเวลา” *A Brief History of Time* โดย Stephen Hawking ที่เขาแสดงความเชื่ออย่างสูงว่าเราสามารถจะหา Grand Unified Theory (GUT) คือทฤษฎีที่รวบรวมความจริงทั้งหมดทางฟิสิกส์ไว้ในทฤษฎีเดียว สิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามคือทักษะของ Kuhn ซึ่งเขามองว่าวิทยาศาสตร์ไม่ได้เป็นการสะสมความจริง ชุมชนวิทยาศาสตร์ก็คือชุมชนความเชื่อหนึ่ง เขาเล่าเพิ่มเติมว่าคุณูปการที่สำคัญของ Kuhn คือเขากฤษฎีทางไปสู่การศึกษาชุมชนวิทยาศาสตร์ด้วยวิธีทางสังคมวิทยาหรือที่เรียกว่า Sociology of Science นอกจากนี้ นักคิด (ซึ่งระบุสาขาวิชายาก) อย่าง Bruno Latour หรือ Karin Knorr-Cetina ก็ได้นำความรู้ทางมานุษยวิทยาเข้าไปศึกษามนุษย์พันธุ์ห้องแล็บด้วย ทำให้ได้มุมมองต่อวิทยาศาสตร์ที่ต่างออกไปจากทักษะที่มีต่อวิทยาศาสตร์แบบเดิมๆ

นอกจากนี้ปรกรณ์ที่เร่ร่อนอ่าน “โครงสร้างของการปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์” แม้จะไม่จบในหนึ่งคืนก็สรุปความคิดจากการอ่านว่า ความหมายของพาราไดม์นั้นก็หลากหลายกันออกไปตามแต่คนพูด และแม้แต่หนังสือเล่มเดียวกันก็ต่างกันออกไปด้วย ปรกรณ์ยกตัวอย่างให้ฟังว่า

หนึ่ง พาราไดม์คือ ชุดของทฤษฎี เช่น ทางเศรษฐศาสตร์ ก่อนหน้านั้นมันจะมีพวกเศรษฐศาสตร์คลาสสิก เชื่อว่าถ้าเกิดระบบเศรษฐกิจมีปัญหา สักพักหนึ่งจะเข้าสู่จุดสมดุลด้วยตัวมันเอง แต่พอมองถึงช่วงหนึ่งที่ประมาณ 1930s มีวิกฤตเศรษฐกิจ (Great Depression) พอถึงตอนนั้น ทุกคนก็รอแล้วรอเล่า แล้วก็พบว่าระบบเศรษฐกิจมันไม่คืนสู่จุดสมดุล แต่ต่อมานักเศรษฐศาสตร์คนหนึ่งคือ John Maynard Keynes มาบอกว่า การรอสมดุลมันเป็นเรื่องไร้สาระ สิ่งที่ต้อง

ทำก็คือ รัฐบาลต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยว คือฉีดเงินเข้าไปกระตุ้น หากขาดการยุ่งเกี่ยวระบบเศรษฐกิจก็ยากที่จะสมดุลด้วยตนเองได้ นี่คือการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์ในฐานะที่เรียกว่า การเปลี่ยนแปลงความหมายเชิงทฤษฎี

สอง พาราไดม์คือสิ่งที่แยกชุมชนความคิดหนึ่งออกจากชุมชนความคิดหนึ่ง เช่นกรณีของการพัฒนาประเทศ พวกวิศวกร พวกนักเศรษฐศาสตร์ก็จะมีพาราไดม์อยู่ชุดหนึ่ง เช่นเรื่องเขื่อนเป็นต้น ส่วนพวก NGOs หรือนักการพัฒนา รุ่นใหม่ก็มีพาราไดม์อีกชุดหนึ่ง

สาม พาราไดม์เป็นตัวกำหนดวิธีการวิจัย วิธีการทดลอง ตัวอย่างคือ เมื่อมีการยอมรับทฤษฎีสัมพัทธภาพทั่วไปของไอน์สไตน์ แนวโน้มของการทดลองทางวิทยาศาสตร์ก็กลายเป็นว่าดูข้อมูลของจักรวาล ว่าแสงมันวิ่งโค้งได้อย่างไร แล้วก็มาดูการเปลี่ยนแปลงวงโคจรของดาว ทั้งที่ก่อนหน้านี้จะมีทฤษฎีสัมพัทธภาพ สิ่งเหล่านี้ไม่เกิดขึ้น

สี่ พาราไดม์เป็นตัวกำหนดตัวอย่างและตำราเรียนที่มีอยู่ในศาสตร์สาขานั้นๆ เช่น ถ้าเป็นศาสตร์ทางสายวิศวะ ถ้าไปดูหนังสือก็จะมีวิธีเขียนตำราวิศวกรรมต้องเริ่มต้นจากบทนำแล้วก็ปัญหา พอที่ปัญหาเสร็จก็ยกสูตรเลย ยกสูตรเสร็จก็มีตัวอย่าง พอมีตัวอย่างด้านท้ายบทก็จะเป็นแบบฝึกหัด

ห้า พาราไดม์คือ ระบบการสอนที่พยายามฝึกฝนคนในสายนั้นให้พยายามคิดเหมือนๆ กัน เช่น ฝึกฝนคนในสายทางวิศวกรให้มองวัตถุเป็นหลัก ความคิดทางวัฒนธรรมถูกกันออกไปก่อน เพราะในหนังสือวิศวกรรมศาสตร์ไม่เคยพูดถึงเรื่องทางวัฒนธรรม พูดแต่ปัญหาเครื่องจักร ปัญหาแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ (Math Model)

หก พาราไดม์คือ สัญลักษณ์ร่วมกันที่ใช้ในวงวิชาการเดียวกัน คนนอกสาขาวิชานั้นยากที่จะอ่านรู้เรื่อง ตัวอย่างเช่น ระบบควบคุมการปรับทิศทางเรือ ก็ต้องเขียนให้อยู่ในรูปสมการที่ผ่านการแปลงเป็น Laplace Transform แล้วก็เอากล่องที่สามารถเขียนแทนด้วยสมการนั้นมาต่อกัน บัณฑิตวิศวกรอย่างปรกรณ์กล่าวว่าเรื่องเหล่านี้คนต่างสาขาวิชายากที่จะดูเข้าใจ

เจ็ด พาราไดม์เป็นตัวกำหนดวิธีคิดและระเบียบการแก้ปัญหา ตัวอย่างเช่น ในการออกแบบระบบควบคุมทิศทางเรือ เรือจะถูกลดทอนลงมาเป็นแค่แบบจำลองทางคณิตศาสตร์เท่านั้น ซึ่งทำให้การทำงานของวิศวกรง่ายขึ้น ถึงแม้ว่าแบบจำลองอาจจะไม่ตรงกับความเป็นจริงไปเสียทั้งหมดก็ตาม

สำหรับวัยที่เรียนนิเทศศาสตร์อยู่นั้น และเพิ่งเรียนเรื่องราวกรรมมานั้น เธอให้ความเห็นว่า คำว่าพาราไดม์นั้นเหมือนกับวาทกรรม (discourse) เนื่องจากทั้งคู่ต่างก็เป็นระบบคิดเช่นเดียวกัน และก็ถูกผลิตซ้ำตลอดเวลาไม่ต่างกัน นอกจากนี้ยังมีเรื่องของอำนาจและพื้นที่ทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งรวมถึงคำนิยม คุณค่า เศรษฐกิจ การเมือง มาทั้งหมด

เกาะให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า ความคลุมเครือของความหมายของพาราไดม์นี้ก็เปิดพื้นที่ให้จินตนาการเหมือนกัน แต่อย่างไรก็ดีต้องใส่คุณค่าลงไปในพาราไดม์ด้วย เธอกล่าวสิ่งนี้เพื่อเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดของพาราไดม์ทางวิศวกรรมศาสตร์ที่มีแต่เรื่องทางเทคนิค เช่นการสร้างเขื่อนที่วิตกแต่ปัญหาวิธีสร้าง แต่ไม่ได้สนใจว่าสร้างเพื่ออะไร และผลกระทบทางสังคมมีอะไรบ้าง

2. อำนาจกับความรู้ทางมานุษยวิทยาและการล่าอาณานิคม

เมื่อพูดถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างอำนาจกับความรู้ (วาทกรรม) ไปบ้าง ดังที่ป่วยได้กล่าวไปเมื่อสักครู่ น้องจิตจึงได้ตั้งคำถามกับ วิชามานุษยวิทยา

เกาะในฐานะที่มีประสบการณ์ทางด้านนี้บ้างจึงเล่าว่า มานุษยวิทยานี้เกิดขึ้นในช่วงสมัยล่าอาณานิคม โดยเกี่ยวข้องกับการเมือง เป็นวิชาที่เป็นเครื่องมือผู้ปกครองอาณานิคมเมื่อไม่สามารถจัดการกับคนกลุ่มน้อยตามเกาะแก่งหรือตามที่ต่างๆ ได้ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อผู้ล่าอาณานิคมพยายามเข้าไปครอบครองดินแดนอื่น ก็จะส่งนักมานุษยวิทยากลุ่มหนึ่งเข้าไปและอาจจะค้นพบว่า ถ้าเกิดใครได้นั่งบนเก้าอี้ใหญ่ตัวหนึ่งซึ่งเป็นเก้าอี้เฉพาะของผู้ปกครองเท่านั้นที่ชาวเผ่าเอาไปซ่อนผู้นั้นจะได้เป็นหัวหน้าเผ่า เป็นต้น ซึ่งเป็นความรู้ที่ผู้ล่าอาณานิคมนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ส่วนวิธีคิดเช่นนี้เป็นปัญหาหรือไม่? หากย้อนกลับไปมองยังสมัยล่าอาณานิคมก็จะพบว่านักมานุษยวิทยา คือหมอสอนศาสนา และพวกพ่อค้า นั่นคือนักมานุษยวิทยาชุดแรกที่ไม่มีความเข้าใจความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรม เมื่อเข้าไปศึกษา ก็นำเอาอคติทางวัฒนธรรมไปบอกว่าคนอื่นว่าเป็นมวลชนด้อยคิวิไลซ์ เพราะฉะนั้นปัญหา

ของนักมานุษยวิทยาในปัจจุบันคือแก๊ซอคติทางวัฒนธรรม วิธีคิดแบบนี้สามารถถือได้ว่าเป็นพาราไดม์แบบหนึ่ง ซึ่งผูก ความรู้ไว้กับรูปแบบของการปฏิบัติรวมทั้งยังเกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อหันกลับมามองในสถานการณ์ปัจจุบัน ป่วยให้ความเห็นว่าการล่าอาณานิคม (หรือการครอบ ำ) ก็ยังไม่หมดไปเสีย เพียงแต่เปลี่ยนรูปแบบไปเท่านั้น นั่นคือเปลี่ยนจากการใช้กำลังบังคับมาเป็นการใช้อำนาจทาง เศรษฐกิจและใช้อิทธิพลของสื่อที่ครอบคลุมไปทั่วโลกยุคโลกาภิวัตน์

ป่วยเน้นให้เห็นว่า ในการไปครอบงำคนอื่นนั้น สิ่งที่ผู้ครอบงำต้องทำคือต้องแสดงให้เห็นว่าตนเองนั้นเหนือ กว่าคนอื่นที่ถูกครอบงำ กรณีนี้ก็เช่นเดียวกับที่บางกระแสในอดีตที่ยกให้คนขาวเหนือกว่าคนผิวสีอื่น ๆ การกระทำแบบ ยกตนข่มท่านเช่นนี้ถือว่าไม่เคารพความหลากหลาย ในปัจจุบันแม้ว่าจะมีการยอมรับความหลากหลายมากขึ้น แต่ก็ไม้อาจจะกล่าวได้ว่าเรารอดพ้นจากการถูกครอบงำได้ กรณีตัวอย่างที่ทำให้เห็นว่าเรายังถูกครอบงำได้แก่มาตรฐานทางการ คำต่าง ๆ ที่ชาติทางตะวันตกได้ตั้งขึ้นมาเพื่อให้ชาติอื่นปฏิบัติตามเป็นต้น

ดังนั้นเมื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่ความหลากหลายมากขึ้นเช่นนี้แล้ว คำถามคือ พาราไดม์ได้เปลี่ยนไปแล้วหรือยัง? ในด้านแรก เพราะจะยอมรับความหลากหลายมากขึ้น แต่ก็ยังคงอุดมคติของการครอบงำอยู่ ดังนั้นจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์ ในด้านที่สอง เพราะโลกมีการเปลี่ยนแปลงบริบทและมีการเปลี่ยนแปลงความคิด ดังนั้นผู้ครอบงำจึง ต้องปรับตัวทั้งความคิดและการปฏิบัติให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปโดยยังคงอุดมคติแห่งการครอบงำอยู่ ดังนั้นแล้ว ไม่ว่าจะมองด้านใดก็ตาม จะเห็นได้ว่า คำถามอาจจะไม่ใช่ว่าพาราไดม์เปลี่ยนแปลงไปแล้วหรือยัง แต่คือความ ต้องการครอบงำนั้นถูกต้องหรือไม่มากกว่า

3. พาราไดม์หรือหลายพาราไดม์ (Paradigm or Paradigms)

หากพาราไดม์หมายถึงวิธีคิด คำถามสำคัญคือคนในโลกนี้มีวิธีคิดที่หลากหลายหรือไม่ หรือจริงๆแล้วก็มีวิธีคิด แบบเดียวกัน ปกรณ์ให้ความเห็นว่า ในโลกนี้มีวิธีคิดหลายแบบซึ่งแตกต่างกันออกไป หากพิจารณาความหมายของ พาราไดม์ว่าเป็นสิ่งที่ชุมชนวิทยาศาสตร์ยึดถือร่วมกัน และชุมชนวิทยาศาสตร์ก็มีหลายชุมชน เช่นชุมชนของนักฟิสิกส์ นักเคมี นักธรณีวิทยา ดังนั้นแล้วความคิดว่า หลายพาราไดม์ดำรงอยู่จึงไม่ใช่เรื่องแปลกอะไร ปกรณ์เสนอว่าสิ่งที่น่าสนใจ คือระหว่างแต่ละพาราไดม์นั้นสนทนากันได้อย่างไรมากกว่า

จิตให้ความเห็นต่อว่า ในความคิดของเขานั้นไม่น่าจะมีหลายพาราไดม์เนื่องจากความรู้ต่างๆในโลกทันสมัยนั้น ต่างก็มีการเข้าถึงมาจากความคิดแบบนิวตันเดกาทส์เหมือนกัน ถึงแม้ว่าหลังสงครามโลกครั้งที่สองความรู้ต่างๆจะหลากหลายมากขึ้น แต่อย่างไรก็ดีความพยายามจะบูรณาการความรู้ที่มีอยู่ตลอด ดังนั้นเองจึงอาจจะกล่าวได้ว่าจริงๆแล้วนั้นมี พาราไดม์เพียงพาราไดม์เดียวเท่านั้น

แต่ปกรณ์ก็มีความเห็นว่า แม้แต่ในการบูรณาการก็ตาม เช่นในสาขาที่ฟิสิกส์กับเคมีต้องทำงานร่วมกัน ความ เข้าใจคำศัพท์พื้นฐานก็ยังต่างกัน ทว่าอย่างไรก็ดีทั้งสองศาสตร์ก็ยังทำงานกันได้ สิ่งนี้จะสะท้อนให้เห็นว่าความสนใจ ว่าพาราไดม์ต่างกันหรือไม่อาจจะไม่ใช่เรื่องสำคัญเท่ากับความคิดว่าศาสตร์ที่หลากหลายนั้นสามารถทำงานด้วยกันได้ หรือไม่ ปกรณ์พูดอีกว่านี่ทำให้การมองแบบองค์รวมเป็นที่ต้องการในทางปฏิบัติ

สิ่งเหล่านี้เอง ชัย ส้าทับขึ้นมาว่าคือ ปฏิบัติการของ “การเปลี่ยนแปลงพาราไดม์” ปกรณ์ยกตัวอย่างมาว่าแม้ การสร้างเขื่อนจะแบ่งเป็นภาคส่วนของการทำงานตามความถนัดทางอาชีพเช่น ผ่านนโยบายวางแผน ฝ่ายเศรษฐ ศาสตร์ ฝ่ายวิศวกรรม แต่การร่วมงานกันย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างเลียงไม่ได้ (แม้ว่าเราจะไม่สามารถแน่ใจได้ว่า เป็นการเรียนรู้ที่มีคุณภาพหรือไม่ก็ตาม) คำศัพท์เทคนิคทางวิศวกรรมเช่น เสถียรภาพของระบบไฟฟ้านั้น ฝ่ายอื่นก็ต้อง เข้าใจด้วย เพราะนี่เป็นเรื่องสำคัญของโครงการไฟฟ้า แม้ว่าความเข้าใจเหล่านั้นอาจจะไม่เต็มที่นักก็ตาม

ดังนั้น หากเปรียบเทียบพาราไดม์เหมือนกับหอคอยสูง บนสุดของหอคอยนั้นก็ย่อมเป็นศัพท์เฉพาะทางวิชาการของ พาราไดม์นั้นๆ ซึ่งคนจากพาราไดม์อื่นซึ่งมองจากอีกหอคอยหนึ่งคงไม่เข้าใจ สิ่งที่ชวนคิดคือ อย่างน้อยเราจะสร้างราก ฐานของความเชื่อมโยง ให้แต่ละพาราไดม์มีฐานคิดที่เกี่ยวข้องกันได้อย่างไร ชัยสนใจในประเด็นนี้ และกล่าวต่อเนื่องว่า นี่เป็นเรื่องสำคัญมาก และยิ่งน่าสนใจมากขึ้นหากพิจารณาว่ากระบวนการพูดคุยเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร โดยมีเงื่อนไข

ไข่อสำคัญว่าต้องไม่เกิดการครอบงำขึ้น แต่มีการแลกเปลี่ยนความคิดจากต่างพาราโดมอย่างคงความหลากหลายเอาไว้ เพราะความหลากหลายนี้คือทุนเดิมที่ทำให้สวยงามได้

ด้วยความท้าทายทางความคิดเช่นนี้ป่วยจึงเสนอโจทย์ให้ใครก็ได้ช่วยยกตัวอย่างความแตกต่างกันของพาราโดมมาเป็นกรณีศึกษา เมื่อได้รับการเสนอมาเช่นนี้เมาะจึงสนองไปโดยพลัน

4. การปะทะกันของพาราโดมและอำนาจ

เมาะเล่าประสบการณ์การต่อสู้ที่ตนเองมีส่วนร่วมสำคัญเป็นโจทย์แก่งสนทนาว่า

“ยกตัวอย่างเล่าเรื่องจริงๆ เลยก็คือ หมู่บ้านการเคหะแห่งชาติ ประชาชนิเวศน์ 3 ได้ซื้อที่แห่งนี้มาตั้งแต่ปี 2525 จนปัจจุบันนี้ก็ประมาณ 21 ปีแล้ว พื้นที่แห่งนี้ก็เป็นพื้นที่ส่วนกลางซึ่งตามแบบกับบอกว่าในอนาคตจะมีการสร้างโรงเรียนอนุบาล ต่อมาไม่นานนัก ปรากฏว่า มีรถแทรกเตอร์และปั้นจั่นเข้ามาไถพื้นที่แล้วก็มาตัดต้นไม้ ชาวบ้านที่เป็นแกนนำก็ไปฟ้องเจ้าหน้าที่ตำรวจให้มาหยุดยั้งการตัดต้นไม้ จากนั้นก็มีการรวมตัวกันหาว่ามีอะไรเกิดขึ้นกับพื้นที่แห่งนี้และชุมชนที่เคยสงบสุขของเรา สุดท้ายพบว่า พื้นที่แห่งนี้ เจ้าของโครงการคือการเคหะแห่งชาติที่บอกว่ารัฐบาลเป็นประกันก็ขายพื้นที่นี้ให้กับเทศบาลนนทบุรี เป็นจำนวนเงิน 39 ล้าน เป็นพื้นที่ 7 ไร่ 2 งาน แล้วเทศบาลนนทบุรีก็จะเอาพื้นที่แห่งนี้ไปสร้างเป็นอาคารทั้งหมด 5 หลัง คือสร้างศูนย์รับเลี้ยงเด็ก ศูนย์พักฟื้นคนชรา แล้วก็มีการจัดรถ 50 คัน แต่ที่สำคัญก็คือ ชาวบ้านจะไม่สามารถใช้พื้นที่แห่งนี้ได้เหมือนเดิมอีกต่อไป ไม่สามารถใช้นามหญ้าเตะบอล พักผ่อน ออกกำลังกาย เพราะว่าเราจะสร้างรั้วติดกำแพงบ้านเลย ชาวบ้านก็ไม่ยอม ก็มีการไปหาหลักฐานต่างๆ นานาเพื่อที่จะฟ้องศาล ในที่สุดศาลก็มีคำสั่งให้ระงับการก่อสร้าง ตอนนั้นก็ยังเป็นคดีความกันอยู่ว่า แล้วสรุปว่าตอนนี้เราต้องฟ้องว่าที่ตรงนี้มันเป็นของชุมชนไม่ใช่ที่ของโครงการ ซึ่งมันเป็นภาวะจำยอมว่า ในกรณีของที่ดินที่เป็นที่เอกชน ถ้าเป็นทางสัญจรใช้ 10 ปี มันก็ต้องเป็นพื้นที่ให้ประชาชนและพื้นที่แห่งนี้เราจะทำอย่างไร ประเด็นก็คือจะมองกันอย่างไร”

จิตขอตอบคนแรก จิตเสนอว่าในทางปฏิบัติแล้วควรจะมีการต่อสู้สองแบบควบคู่กันไป คือด้านแรกให้ต่อสู้ทางข้อกฎหมาย ในอีกด้านหนึ่งให้ต่อสู้ทางจิตวิญญาณ คือให้เกิดการรวมกลุ่ม ก่อร่างสร้างตัวให้เกิดเครือข่ายขึ้นมา

สอดคล้องกับที่จิตกล่าว เมาะแสดงทัศนะเห็นด้วยจากข้อเท็จจริงว่า “ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกัน มีการใช้วิธีทางจิตวิทยาต่างๆ มีการพบปะกัน แต่เดิมพื่ออยู่มา 21 ปี พี่รู้จักแค่สามบ้านห้าบ้านเท่านั้นเอง ไม่ค่อยได้คุยกันด้วย แต่พอมีเรื่อง พี่รู้จักบ้านตรงกันข้าม มีการเดินไปซื้อของมากขึ้น แล้วก็มีการประชุมกันวันเว้นวันเลย แล้วก็มีการจัดกิจกรรมกันเอง ทุกคนพื่อมีข้อมูลอะไรก็เอามาแชร์กันว่า เมื่อก่อนที่เหล่านี้มันเคยเป็นของเรา มีการเอาโฉนดที่ดินมารวมกลุ่มกันได้ทั้งหมด 14 คน รวมกลุ่มกันเป็นโจทก์ฟ้องการเคหะแห่งชาติแล้วก็รัฐถ่ายหลักฐาน มีพยานบุคคล มีอะไรอย่างอื่นอีก กับอีกที่หนึ่ง เขาบอกว่าเขาใช้แค่พาราโดมเดียวคือตัวกฎหมาย เขาปล่อยให้ผู้นำหมู่บ้านเน้นในเรื่องของกฎหมายอย่างเดียวจะฟ้องอย่างไรเมื่อไหร่ มันก็เลยยังไม่มีการพูดคุยกันเท่าที่ควร เพราะฉะนั้น พอเน้นตัวโตตัวหนึ่งมันก็ต่างจากกรณีของพี่ เพราะพี่ใช้วิธีการสองอย่างคือใช้ พาราโดมทางกฎหมายด้วยในการมอง และใช้ทางด้านจิตวิญญาณ เพราะฉะนั้นของพี่จึงค่อนข้างมีประสิทธิภาพ ก็คือมองว่าใช้ตัวโตตัวหนึ่งก็ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนวิธีคิดชุมชนว่าเราต้องเสียสละนะ เราต้องมีการรวมกลุ่มกัน จากเดิมที่เคยอยู่แยกกันเป็นปัจเจกชนไม่สนใจใคร ก็รักกันกลมเกลียวกันมากขึ้น มีอะไรก็ติดต่อได้ทัน” คำกล่าวเช่นนี้เองแสดงให้เห็นว่าแม้จะมีวิกฤต แต่หัวใจหัวใจก็เข้าไปสู่การกระทำร่วมกันได้เช่นกัน

ในแง่ของปฏิบัติการแล้ว เมาะเล่าให้ฟังต่อว่า ทางชาวบ้านได้เชื่อมโยงกับทางมูลนิธิคุ้มครองผู้บริโภค กับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน และเชื่อมโยงกรณีศึกษาอีก 5 กรณีเช่น กรณีของคุณ รัตนา สัจจเทพ ที่มีปัญหาเกี่ยวกับพนักงานเขต เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สร้างเสริมพลัง และทำให้เรื่องนี้กลายเป็นประเด็นสาธารณะ

สำหรับชัยแล้ว เขาเห็นว่ากรณีตัวอย่างนี้เป็นสิ่งที่ซ้ำๆกับเหตุการณ์ความรุนแรงอื่นๆทั่วโลก ที่เกิดจากความขัดแย้งทางความคิด จนนำไปสู่ความรุนแรงที่ปรากฏออกมาตามสื่อต่างๆในปัจจุบัน

กระนั้น การรวมตัวของชาวบ้านก็ได้ต้องการเป็นข้อตรงข้ามที่ต่อต้านรัฐบาลเพื่อความขัดแย้ง ในขณะที่เดียวกันการยอมจำนนของชาวบ้านหากได้รับคำตอบแทนที่มากพอก็ทำให้คำตอบไม่ แต่จากส่วนลึกของความต้องการแล้วชาวบ้านอยากให้เกิดการประนีประนอม มีการแก้ไขปัญหายั่งยืน และชาวบ้านก็ไม่ใช่ว่าพวกต่อต้านอำนาจรัฐไปเสีย

ทั้งหมด นั่นคือชาวบ้านยอมรับการเข้ามาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงของรัฐได้ แต่กระนั้นต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งคือ การจัดการใด ๆ นั้นต้องมีการมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ด้วยเสมอ

ในการนี้ นาย สวาน้อยจิตใจตรงมาจากธรรมชาติเห็นว่า การจะเกิดการสนทนาพาทีกองทั้งสองฝ่ายที่ขัดแย้งกันได้นั้นคงต้องทำให้ทั้งสองฝ่ายมองเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกัน กรณีนี้ผลประโยชน์ของชาวบ้านคืออยากมีที่ดินเหมือนเดิม แต่ผลประโยชน์ของรัฐคือการเอาที่ดินที่เป็นของสาธารณะมาเพื่อใช้ประโยชน์ กระบวนทัศน์ก็จะแตกต่างกันทำให้ผลประโยชน์ต่างกัน มุมมองก็ไม่เหมือนกัน แต่ตรงกันข้าม หากเกิดเหตุการณ์หนึ่งที่มีผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ ชีวิตของคน ถ้าเราไม่ช่วยกันแก้ กระบวนทัศน์มันก็เข้ากันไม่ได้ มันต้องมีสักเหตุการณ์หนึ่งที่มีผลกระทบต่อทั้งสองฝ่ายเราจึงจะปรับเข้าหากันได้ และต้องมีความพยายามชักจูงว่าเป็นเรื่องของพวกเราทุกคน ถ้าไม่มีสำนึกร่วมเช่นนี้ทั้งปัจเจกและรัฐก็อยู่รอดไม่ได้ ท้ายสุดสำหรับกรณีศึกษาที่นี้ ป่วยคิดว่า เราคงไม่อาจเอื้อมขอให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์ แต่ทำเช่นไรเล่าให้เกิดแค่การเคลื่อนหาจุดตรงกลางระหว่างความคิดของทั้งสองฝ่าย ให้ทั้งสองฝ่ายคุยกันได้อย่างสันติวิธี และเอาใจเขามาใส่ใจเรา

5. การเปลี่ยนแปลงพาราไดม์

อย่างไรก็ดี แม้ว่ากรณีศึกษาที่ยกขึ้นมาจะแลดูไม่ค่อยจะเห็นทางออกที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์สักเท่าไรนัก แต่ในด้านอื่น ๆ เช่น เรื่องของสุขภาพก็ต้องการการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์ ดังที่คนในวงสนทนาคุยตัวอย่างขึ้นมา

จากเดิมที่เรื่องของสุขภาพเป็นเรื่องของแพทย์และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกายภาพเท่านั้น เมะแล้วว่า คุณหมอโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ได้พยายามเปลี่ยนแปลงพาราไดม์เดิมนี่ให้มีมิติของจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย นอกจากเรื่องของการแพทย์แล้ว นักคิดในสังคมไทยหลาย ๆ ท่านเช่น นพ. ประเวศ วะสี หรือ อาจารย์ ดร. ชัยวัฒน์ ธิรพันธุ์ ก็นำความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์เข้ามาใช้ในการทำการอธิบายการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยด้วย

ปรกรณ์เห็นว่าการใช้แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์เช่นนี้ ไม่ต่างจากการที่คำว่า “หลังสมัยใหม่” (postmodern) เข้ามาฮิตติดตลาดในสังคมไทย แต่พอกำเอาความหมายจริงๆ กลับมีมากมายนัก คำว่าพาราไดม์ก็ดูจะไม่พ้นจากชะตากรรมนี้เช่นกัน เมะเสริมต่อขึ้นมาว่าสิ่งสำคัญที่เราต้องศึกษาคือ มีสาเหตุใดเล่าที่ทำให้แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์มีความสำคัญขึ้นมาในสังคมไทย และนอกจากนี้ แนวคิดนี้เมื่อนำเข้ามาใช้ในสังคมไทยแล้วมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแนวคิดให้สอดคล้องกับความคิดความเชื่อเดิมของสังคมไทยอย่างไรบ้าง

แต่ไม่ใช่เฉพาะในสังคมไทยเท่านั้นที่คำว่ากระบวนทัศน์ถูกนำไปใช้อย่างกว้างขวาง ในสังคมตะวันตกก็เช่นกัน ตัวอย่างได้แก่หนังสือยอดนิยมอย่าง *The Turning Point* ของ Fritjof Capra ที่มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อถอดรื้อความคิด (พาราไดม์) เชิงกลไก-แยกส่วนแบบนิวตันเดกาทัส นอกจากนี้ยังมีการนำไปใช้โดยเชื่อมโยงกับแนวความคิดทฤษฎีความซับซ้อน (complexity) และ ความโกลาหล (chaos) ที่เป็นแนวคิดในทางคณิตศาสตร์เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ในสังคม การผสมผสานเช่นนี้ให้ยุทธวิธีของการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์ว่าจะเป็นไปได้ง่ายหากเราสามารถหา “จุดคานงัด”¹ ได้

กระนั้น ประเด็นสำคัญที่ต้องขบคิดกันคือ การใช้คำว่าพาราไดม์นั้นทำให้การอธิบายสังคมต่างๆ เป็นไปได้ยากขึ้นหรือไม่ นั่นคือ เพิ่มคำอธิบายเชิงนามธรรมขึ้นมาโดยไม่จำเป็นหรือไม่ และยังคงทำให้เกิดความสับสนเพิ่มขึ้นด้วยหรือไม่ เนื่องจากการใช้คำที่มีความหมายอันหลากหลายแตกต่างกันไป

อย่างไรก็ดี ความต้องการการเปลี่ยนแปลงพาราไดม์ คงสะท้อนบางอย่างที่เราเห็นพ้องต้องกันคือ สภาพสังคมซึ่งรวมถึงความคิดความเชื่อในปัจจุบันนี้ไม่ได้เป็นไปดังที่เราต้องการ ความย่ำแย่และความเสื่อมถอยของสังคมทำให้เราต้องมาคิดเป็นตัวผู้กระทำในการเปลี่ยนแปลงสังคม แม้พาราไดม์จะเป็นแนวคิดเชิงนามธรรม แต่ก็ดูจะสอดคล้องกับความรู้สึกเชิงรูปธรรมเหล่านี้ได้ดียิ่งนัก ■

¹ จุดคานงัด คือ จุดที่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพียงเล็กน้อยที่จุดนั้นสามารถทำการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ต่อระบบโดยรวมได้

2.9. การสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 8 “GATTACA และ Genethics: ชีวิต = บุญทำ หรือกรรมกำหนด?”

วันศุกร์ที่ 23 ม.ค. 2547 เวลา 16.30 – 19.30 น. ณ ห้องประชุม 12 ชั้น 2 อาคารเกษมอุทยานิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ

ควันทรงความสนุกสนานจากการใช้ภาพยนตร์ประกอบในการเสวนาเมื่อครั้งวิจารณ์ภาพยนตร์เรื่อง “The Matrix” นั้น ทำให้เกิดการจัดวงสนทนาวิจารณ์ภาพยนตร์เรื่อง “GATTACA” อันเป็นวัตถุดีบอย่างดีในการสนทนาเรื่องเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหม่ของวงการวิทยาศาสตร์ว่าด้วยเทคโนโลยีชีวภาพ ที่รุกกล้าเข้ามาถึงการกำหนดความเป็นไปของมนุษย์ทุกผู้ทุกนามในระดับปัจเจกบุคคล ดังกลายเป็นประเด็นทางชีวจริยธรรม (bio-ethics) ในวงการวิทยาศาสตร์และสาธารณะ ดังการตั้งชื่อการสนทนานำคำว่า “Genetics” มาสนธิกับคำว่า “Ethics” กลายเป็น “Genethics” หรืออาจแปลอย่างไทยว่า “ยีนจริยธรรม” ในงานครั้งนี้ นับว่าได้อาศัยคุณูปการจากวิชาการและความสนใจหลักของธงชัย นิสิตเภสัชศาสตร์ ที่มีความรู้เรื่องเทคโนโลยีชีวภาพอย่างดี มาเป็นผู้นำประเด็นการสนทนา

หลังจากปิดไฟมืดนั่งชมภาพยนตร์พร้อมเคี้ยวป๊อปคอร์นกันอย่างเอร็ดอร่อยอยู่เกือบ 2 ชั่วโมง เวลาอีก 1 ชั่วโมงที่เหลือแห่งการสนทนาแลกเปลี่ยนกันอย่างดุเดือดเผ็ดร้อนนั้น ธงชัยก็เริ่มต้นด้วยสไลด์ power point แสดงภาพตัดขวางสามมิติเกี่ยวกับเซลล์มนุษย์ และภาพบันไดเกลียวคู่ของโครโมโซม มาเป็นตัวนำการอธิบายความเป็นมาของความรู้อันล้ำด้วยพันธุกรรมมนุษย์ แล้วจบด้วยประเด็นทางจริยธรรมของเทคโนโลยีชีวภาพ

1. Genetics กับ Ethics บนทางสองแพร่ง ว่าด้วยเรื่องกำเนิดและการซ่อมชีวิต

ประโยชน์ของเทคโนโลยีทางพันธุศาสตร์มีมากมาย ที่ได้มักจะได้ยินก็คือเรื่องการเลือกคุณลักษณะของบุตรและช่วยเหลือผู้มีบุตรยากกับการป้องกันบาบัตริกาโรค อลิสาได้เตรียมข้อมูลและคำถามมาในเรื่องของการเลือกลักษณะของบุตรที่จะเกิดกับการช่วยเหลือผู้มีบุตรยาก เธอเริ่มต้นว่าเรื่อง GATTACA เกี่ยวกับการเลือกยีนในการกำเนิดบุตรซึ่งถ้าพอจะเทียบเคียงในปัจจุบันแกะ Dolly ก็น่าจะพอเป็นตัวอย่างได้ แกะ Dolly เกิดจากการโคลนขึ้นจากเซลล์เต้านม Dolly ตายตอนอายุ 6 ปี ทั้งที่แกะทั่วไปมีอายุได้ถึง 11 ปี มันต้องมีปัจจัยอะไรสักอย่างที่มีผลทำให้อายุสั้นลง ซึ่งโซติได้อธิบายว่า เวลาเซลล์ตัวอ่อนแบ่งตัวจะมีความทรงจำเกิดขึ้นเพื่อจำกัดจำนวนครั้งในการแบ่งตัว ซึ่งต้นแบบของ Dolly นั้นเป็นแกะที่โตแล้ว ยีนได้จำกัดการแบ่งตัวไปบ้างแล้ว เช่น สมมติว่าแบ่งได้ทั้งหมด 20 ครั้ง เซลล์ต้นแบบที่นำมาโคลนอาจจะแบ่งตัวไปแล้ว 10 ครั้ง ไม่สามารถแบ่งได้ 20 ครั้งเหมือนเซลล์ใหม่ ในขณะที่นักวิจัยกำลังหาทางทำให้ข้อจำกัดในการแบ่งตัวนี้หมดไป ซึ่งนั่นหมายความว่าสามารถสร้างเซลล์ที่ไม่หยุดการแบ่งตัว ผลที่ได้อาจกลายเป็นมะเร็ง หรืออาจนำไปเป็นภูมิต้านทานการเกิดมะเร็งได้ ในกรณีนั้นคือสามารถควบคุมการแบ่งตัวได้ มนุษย์จะอยู่ใกล้ความเป็นอมตะเพราะปัจจุบันความแก่ชราเกิดจากเซลล์ของมนุษย์ถูกหยุดการแบ่งตัวนั่นเอง

อลิสากล่าวว่า นักวิจัยที่สร้าง Dolly ขึ้นต้องใช้เวลา 23 ปี และใช้ไข่ทั้งหมด 277 ฟอง ในจำนวนนี้มีเพียง 29 ฟองที่เติบโตขึ้นมาในระยะพลาสโตซิส คือเป็นตัวอ่อน แต่มีเพียง Dolly เท่านั้นที่อยู่รอดจนกลายเป็นแกะขึ้นมา เธอตั้งคำถามเชิงจริยธรรมว่า ถ้าหากเป็นการทดลองกับมนุษย์ แล้วไข่ 276 ฟองที่ไม่รอดนั้นจะไปอยู่ที่ไหน สำหรับกรณีนี้ โซติอธิบายว่าในกรณีของมนุษย์นั้นก็มีกฎหมายควบคุมอยู่ ลองเทียบกับภาพยนตร์เรื่อง “Six Days” ที่มีกฎ Seven Days หลังจากทีผสมไซโกตเสร็จแล้วได้ตัวอ่อนหลังการปฏิสนธิจะต้องทดลองตัวอ่อนนี้ภายในเวลา 6 วันเท่านั้น แต่ว่าถ้าเป็นสัตว์ไม่ได้มีการบังคับว่าต้องทดลองภายในกี่วัน

อลิสาดังคำถามต่อไปว่า ทำไมมาตรฐานสำหรับมนุษย์กับสัตว์ถึงได้แตกต่างกันเช่นนี้ ปกติจึงพูดถึงคุณค่าของเซลล์สัตว์หรือไข่ของสัตว์ (รวมทั้งมนุษย์) ว่ามีคุณค่าถึงระดับที่เรียกว่าเป็นชีวิตที่ต้องห่วงแหนไว้หรือไม่ คำถามนี้ อาจหาคำตอบได้ ในทางมานุษยวิทยาที่พบว่าบางวัฒนธรรมนั้นมิติทางจริยธรรมมีน้ำหนักน้อยกว่าปัจจัยทางกายภาพ กล่าวคือบางวัฒนธรรมถือว่าเด็กทารกเกิดมายังไม่ครบ 7 วันถือว่ายังไม่มีชีวิต เริ่มมีชีวิตเมื่อวันที่ 8 เป็นต้นไป และบางครั้งต้องยอมให้เด็กตายไปบ้าง เพราะมิฉะนั้นทรัพยากร เช่น อาหาร จะไม่เพียงพอ

สำหรับเรื่องการปลูกถ่ายอวัยวะ ปัจจุบันที่ทำการอยู่ก็มีปัญหาในการซื้อขายอวัยวะ โดยเฉพาะนักโทษ เทคโนโลยีทางพันธุศาสตร์จะทำให้ปัญหานี้รุนแรงขึ้นหรือไม่ เกี่ยวกับการซื้อขายเซลล์หรืออวัยวะ ในประเด็นนี้โซติได้อธิบายว่า ปัจจุบันสามารถโคลนอวัยวะเฉพาะส่วนได้ซึ่งเป็นการต่อยอดมาจากการปลูกเส้นเลือดเทียม ตรงนี้น่าจะ

ช่วยลดการซื้อขายอวัยวะของคนได้ แต่ค่าใช้จ่ายก็ยังคงสูงมาก ปัญหาความเท่าเทียมในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ก็ยังคงอยู่

2. อะไรที่กำหนดชีวิต? : พันธุกรรม หรือ สิ่งแวดล้อม

ธงชัยเปรียบเทียบเรื่องการคัดเลือกมนุษย์ด้วยวิธีการทางพันธุศาสตร์ในภาพยนตร์กับในความเป็นจริงว่าปัจจุบันมีมหาวิทยาลัยในอเมริกาที่จะตรวจเลือดผู้สมัครขอรับทุนในส่วนของนักกีฬา ถ้าพบยีน strong ก็จะได้รับเข้าศึกษาทันที ผู้ที่มียีนนี้ร่างกายจะมีความแข็งแรงมากกว่าปกติ อดทนต่อความเจ็บปวดได้มากกว่า แข็งแรงทนความเมื่อยล้าได้นานกว่า ซึ่งในช่วงแรกยังพิสูจน์ได้ยาก แต่มีนักวิจัยกลุ่มหนึ่งเก็บตัวอย่างเลือดของนักวอลเลย์บอลมาตรวจแล้วพบว่ายีนนี้หนาแน่นมากกว่าคนปกติ ซึ่งนี่เป็นข้อเท็จจริงหนึ่งที่แสดงว่ายีนอิทธิพลต่อคุณลักษณะของมนุษย์และเริ่มเข้ามามีส่วนในการคัดเลือกคนเข้าสู่สถานภาพต่าง ๆ

ธงชัยยังได้อธิบายเรื่องทฤษฎีสมองพลาสติกว่า สมองก็คล้ายกับพลาสติก สามารถปรับเปลี่ยนไปตามการใช้งาน ซึ่งก็เป็นการเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อม ถ้าใช้ความสามารถด้านใดมาก สมองก็จะพัฒนาส่วนที่ควบคุมความสามารถด้านนั้น ยีนก็มีอิทธิพลในส่วนนี้ด้วย นอกจากนี้อารมณ์ก็มีอิทธิพลต่อสมอง แม้ว่าในทางพุทธศาสนาจะมีคำกล่าวว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” แต่จิตในที่นี้ไม่ได้หมายถึงสมองเพียงอย่างเดียว ยังรวมถึงอารมณ์ด้วย เพราะความสำนึกของเราไม่ได้มีอยู่ตลอดเวลา คนเรานั้นลึกลงไปแล้วถูกควบคุมด้วยแรงขับทางเพศ ความหิว ความอยาก ซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐานของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ซึ่ง DNA ก็มีอิทธิพลในเรื่องนี้อีกเช่นกัน ในความคิดของธงชัยนั้น DNA สิ่งแวดล้อม อารมณ์ความรู้สึก ล้วนเป็นปัจจัยในการกำหนดชีวิตของคนเราทั้งสิ้น

เทคโนโลยีทางพันธุศาสตร์ยังมีผลกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย อลิซาให้ความเห็นจากภาพยนตร์ว่า มนุษย์ที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการเลือกยีนจะถูกกลดทอนศักดิ์ศรีลง ต้องกลายเป็นคนกวาดพื้น คนรับใช้ ต้องอยู่ในแหล่งเสื่อมโทรม ไม่มีสิทธิที่จะเป็นเลิศใดๆได้

อย่างไรก็ตาม นิสิตบางกลุ่มที่สนับสนุนเทคโนโลยีในการเลือกคุณลักษณะบุตรและช่วยเหลือผู้มีบุตรยากมีความเห็นว่า ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนรับรองสิทธิที่ชายและหญิงจะสมรสและสร้างครอบครัวโดยปราศจากข้อจำกัดใดๆทางเชื้อชาติ ศาสนา หรือบุคคลย่อมมีสิทธิในการสมรสและขาดจากการสมรส ฉะนั้น ถ้าเขาเลือกที่จะมีบุตรโดยการโคลนมันก็เป็นสิทธิเสรีภาพของเขาที่ผู้อื่นไม่อาจจะแทรกแซงได้ นี่นับว่าอยู่บนฐานคิดสิทธิเสรีภาพแบบปัจเจกนิยม อันเป็นข้อถกเถียงใหญ่ของแนวคิดสิทธิมนุษยชน (Human Right) ที่ยังไม่มีข้อสรุปในปัจจุบัน แม้ในวงการสหประชาชาติก็ตาม

สำหรับเรื่องอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมกับการแสดงออกของลักษณะทางพันธุกรรมนั้นก็มีระดับที่แตกต่างกันออกไป บางอย่างเช่น ยีนโลหิตจางธาลัสซีเมีย ที่ทารกตายตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา จะเห็นว่าไม่ได้มีอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอกเลย คือตัวยีนเองมีบทบาทสูงมาก ในขณะที่ยีนที่เกี่ยวข้องโรคมะเร็งมาเพิ่มความเสี่ยงในการเกิดโรค แต่ต้องอาศัยปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ เช่นอาหาร อากาศ การพักผ่อน มาประกอบด้วย

3. เทคโนโลยีทางพันธุศาสตร์กับการควบคุมประชาชนโดยอำนาจรัฐ

ด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางพันธุศาสตร์ ปกรณ์จึงเสนอว่า อำนาจรัฐจะเข้ามาควบคุมประชาชนถึงในระดับโมเลกุล รัฐจะวางแผนประชากรว่าต้องผลิตคนที่มีลักษณะอย่างไรก็สามารถทำได้ คนที่ไม่ผ่านการคัดเลือกคุณลักษณะด้วยการเลือกยีนก็จะมีสถานะที่ต่ำกว่าผู้ที่ถูกเลือก ดังในภาพยนตร์ที่คนกลุ่มนี้จะต้องทำงานเป็นภารโรง อย่างไรก็ตาม มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า กรณีเช่นนี้ การตัดสินใจเลือกยีนไม่ได้อยู่บนเรื่องชาติพันธุ์ เพราะในภาพยนตร์ ผู้ที่เตรียมจะเป็นนักบินอวกาศก็มีทั้งคนจีน คนญี่ปุ่น แสดงว่าถ้ายีนดีพร้อมก็ไม่เป็นปัญหา แต่ข้อสังเกตนี้ เป็นเพียงการเปลี่ยนเกณฑ์สำหรับการเลือกปฏิบัติ (discrimination) หรือการเหยียดมนุษย์อยู่ดี ยังคงไม่สามารถทำให้ปัญหานี้หมดไปได้

นอกจากนี้ในภาพยนตร์ยังแสดงถึงความสามารถเทคโนโลยีทางพันธุศาสตร์ในการบันทึกข้อมูลประวัติบุคคล คือไม่ต้องใช้บัตรอัจฉริยะอะไรต่าง ๆ แล้ว แค่ลายนิ้วมือเท่านั้นก็สามารถทราบข้อมูลทุกอย่างในทุกที่ ประเด็นนี้ ดูจะเป็นประเด็นเดียวกับ (แต่ร้ายแรงกว่าหลายเท่าตัว) ข้อถกเถียงเรื่องสิทธิในข้อมูลส่วนบุคคล (information privacy rights) ดังกรณีนโยบายการใช้บัตร Smart Card แทนบัตรประชาชนของรัฐบาลไทยเช่นกัน

4. คุณประโยชน์ของพันธุศาสตร์ : มุมมองทางการแพทย์

วงสนทนาที่ดูเหมือนจะตั้งคำถามถึงด้านลบของเทคโนโลยีทางพันธุศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามเพื่อให้เห็นถึงด้านบวกของความก้าวหน้านี้ เจริญ ธรรมชาติ นิสิตคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ ปี 5 ได้บรรยายถึงคุณประโยชน์ของพันธุศาสตร์ในด้านการแพทย์ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดและมีการปฏิบัติมานานแล้วคือเรื่องของโรคโลหิตจางธาลัสซีเมีย ซึ่งเกิดจากความผิดปกติทางพันธุกรรม ธาลัสซีเมียเป็นปัญหาสาธารณสุขของไทยที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะคนไทยเป็นพาหะของโรคนี้นั้นมาก การเป็นพาหะนี้ไม่จำเป็นต้องแสดงอาการ แต่ถ้าหากคนที่ เป็นพาหะ (คือมียีนของโรคนี้ แต่ไม่แสดงผลกับเจ้าตัว) มาแต่งงานกัน หากลูกที่เกิดขึ้นได้รับยีนด้อยของทั้งพ่อและแม่มารวมกันก็จะแสดงอาการของโรคนี้ ในรายที่มีอาการรุนแรงก็ถึงขั้นเสียชีวิตในครรภ์มารดา วิธีการง่าย ๆ ในการป้องกันก็คือชายหญิงที่จะแต่งงานกันควรปรึกษาแพทย์ก่อน แพทย์ก็จะตรวจเลือดทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงว่ามียีนของธาลัสซีเมียหรือไม่ ถ้าหากทั้งชายและหญิงมียีนของธาลัสซีเมียก็ควรหลีกเลี่ยงไม่แต่งงานกัน หรือมีคณนั้นก็ไม่ควรจะมีบุตรด้วยกัน สิ่งนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของการให้คำปรึกษาทางด้านพันธุกรรม (Genetic consulting) ซึ่งจะเห็นได้ว่าไม่ต้องใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยล่าสุด แต่เป็นการปฏิบัติที่มีมานานแล้ว

ผู้ป่วยธาลัสซีเมียนั้นต้องได้รับการถ่ายเลือดเป็นประจำ ถ้าเป็นเด็กก็จะเจริญเติบโตช้า เสียค่าใช้จ่ายในการรักษา มาก อย่างไรก็ตาม ในอนาคต การป้องกันไม่ให้ผู้ป่วยธาลัสซีเมียเกิดขึ้นคงไม่ต้องใช้วิธีการให้ผู้ที่ เป็นพาหะงดมีบุตรด้วยกัน แต่จะใช้เทคโนโลยีทางพันธุศาสตร์ในการป้องกันด้วยการผสมเทียมและตัดเอายีนที่เป็นพาหะของพ่อและแม่ ออกไป เป็นการรักษาทางยีน (Gene therapy)

นอกจากนี้ การรักษาทางยีนอีกแบบหนึ่ง ไม่ได้ทำด้วยการตัดยีนออกไปเลย แต่ใช้ยาที่ออกฤทธิ์กับยีนที่มีปัญหา เช่น กรณีของการรักษาโรคมะเร็งเม็ดโลหิตขาวชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่า CML ซึ่งเป็นความผิดปกติของโครโมโซมที่เรียกว่า “ฟิลาเดเฟียโครโมโซม”

อย่างไรก็ตาม มิค นิสิตวิศวกรรมอุตสาหการ เห็นว่าเรื่องเกี่ยวกับเทคโนโลยีทางพันธุศาสตร์นี้ ก็ควรจะส่งเสริมให้มีการศึกษามากยิ่งขึ้น เพื่อจะได้มีความรู้สำหรับนำมาเลือกใช้ให้เหมาะสมได้ สิ่งที่ต้องตระหนักคือเรามีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีนี้มากน้อยเพียงใดและก็ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมด้วย

5. คุณค่าของชีวิตอยู่ที่การกำหนดตัวเอง หากกัมหนายอมรับก็ไม่ต่างกับให้โชคชะตาพาไป

“ชีวิตคือการอยู่โดยที่คุณไม่ต้องรู้อะไรเกี่ยวกับอนาคตมากนักหรอก แต่ว่าคุณใช้ชีวิตของเรา ไปตามสิ่งที่เราอยากจะทำ คิดอยากจะเป็น และสิ่งที่เราทำได้ ผมว่าแค่นั้นก็พอ ผมไม่ได้ สนใจยีน ผมไม่สนใจว่าผมจะเกิดวันไหน ผมสนแค่ว่าผมอยากทำอะไร แค่นั้นมากกว่า”

ภาณุวัฒน์ อภิวัฒน์ชัย, นิสิตศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ ปี 4 (เน้นโดยผู้เขียน)

ในขณะที่การสนทนาเกี่ยวกับบทบาทของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมกำลังดำเนินไปนั้น ภาณุวัฒน์ (หนู่ย) ได้ให้ มุมมองเกี่ยวกับชีวิตไว้อย่างน่าสนใจว่าการพิจารณาว่าคนๆหนึ่งจาก DNA ก็ไม่ต่างกับการพิจารณาจากวันเกิด เพียงแต่จะใช้ศาสตร์คนละแบบ เป็นการพิพากษาลงไปโดยที่คนๆนั้นไม่อาจกำหนดตัวเองได้ เป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็ยังไม่แน่นอนว่าจะจะเป็นจริงหรือไม่ แต่ถ้าหากว่าคนๆนั้นยอมรับสิ่งที่ผู้อื่นพิพากษาแล้วดำเนินชีวิตไปตามนั้น ชีวิตก็คงไม่สนุก เจ้าของชีวิตต่างหากที่ควรเป็นคนกำหนดว่าต้องการมีชีวิตแบบไหน แล้วดำเนินชีวิตไปตามทางนั้น ไม่ ต้องวิตกกังวลไปกับสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดนั้น

ในประเด็นของหนู่ยนี้ ธงชัย ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ถ้าจะเปรียบเทียบกันแล้ว พันธุกรรมกับดวงชะตาก็ไม่ได้ เหมือนกัน การทำนายดวงชะตาของคนจีนโบราณตามวันเกิดนั้น จริง ๆ แล้วเป็นการพิจารณาจากอาหารที่มีในฤดูกาลที่ เด็กเกิดในพื้นที่นั้น ๆ หากเกิดในฤดูร้อนซึ่งเป็นช่วงที่มีอาหารสมบูรณ์ เด็กก็จะเจริญเติบโตได้ดีและมีระดับสติปัญญาดีด้วย

ส่วนปรกรณ์ ได้ชี้ประเด็นเสริมโดยอ้างจากในภาพยนตร์นั้น ว่ามีการสื่อถึงมุมมองของตัวละครต่อชีวิตที่แตกต่าง กัน ในแง่ที่ว่าตนจะเป็นผู้กำหนด (active) หรือเป็นผู้ถูกกำหนด (passive) คือ ในขณะที่ทั้งไอรินและวินเซนต์มีความไม่ สมบูรณ์อยู่ในตัวเหมือนกัน สำหรับวินเซนต์ เขาเลือกที่จะทำในสิ่งที่ตนปรารถนาด้วยการฟันฝ่าสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด

ในทางกลับกัน ไอรินยอมรับความบกพร่องในตัว เธอไม่มีความกล้าเหมือนวินเซนต์ทั้งที่เมื่อเทียบแล้วเธออยู่ในสถานะที่ดีกว่าวินเซนต์ด้วยซ้ำ

นอกจากนี้ การที่เราถกเถียงกันว่าคนเราถูกกำหนดโดย DNA หรือว่าโดยสิ่งแวดล้อมเท่ากับว่าเราตั้งคำถามไว้แล้วว่าคนเราถูกกำหนดโดยอะไร เท่ากับว่าอยู่บนฐานคิดเรื่องนัยัตินิยม (determinism) และลดทอนนิยม (reductionism) ซึ่งมีจุดอ่อนอยู่ที่ไม่สนใจปัจจัยความเป็นพลวัตและความสลับซับซ้อนของความเป็นจริงในโลกและชีวิตมนุษย์ ดังนั้น เราควรตั้งคำถามก่อนว่า “แท้จริงแล้ว คนเราถูกกำหนดหรือไม่?” ถ้าเราบอกว่าคนเราถูกกำหนดโดย DNA เท่ากับว่าเป็นการใช้ความคิดแบบลดทอน ทอนตัวเองลงให้เหลือเพียง DNA (genetic determinism) และหากคิดว่าคนเราถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อม ก็ลดทอนตัวเองขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม (environmental determinism) ในขณะที่นักปรัชญาใหญ่ๆหลายคนกลับเชื่อในเรื่องว่าคนเรานั้นลึก ๆ แล้วมีเจตจำนงเสรีหรือความตั้งใจที่จะเป็นอิสระ (free willing) ส่วนจะเป็นอิสระได้จริงหรือไม่ก็เป็นอีกเรื่อง ประเด็นนี้นับเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้แม้ในทางปรัชญาที่แบ่งเป็นสำนักใหญ่ 2 สำนักเลยทีเดียว และยังคงจำเป็นต้องถกเถียงกันต่อไป

6. สรุป

เหมือนดังทุกครั้งที่ได้ปลดปล่อยพลังแห่งปัญญาของมนุษย์ที่กำลังอยู่ในช่วงเยาวชน การสนทนากลุ่มครั้งนี้ วัตถุประสงค์ทางความคิดของแต่ละคน ผสมกับการจุดประเด็นจากเนื้อหาและอารมณ์ในภาพยนตร์เรื่อง GATTACA ยังคงทำให้ห้องสนทนาเต็มไปด้วยสีสันและความพลุ่งพล่านแห่งการถกเถียงแลกเปลี่ยนกัน ประเด็นร้อนแรงทางพันธุกรรมกับคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ สารสำคัญหลักๆของข้อถกเถียง จะสรุปได้เป็น 4 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. ลักษณะทางพันธุกรรม สิ่งแวดล้อม และปัจจัยอื่น ๆ ล้วนมีอิทธิพลต่อชีวิตของมนุษย์ทั้งสิ้น เราไม่สามารถลดทอนชีวิตมนุษย์ลงไปเหลือเพียงปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งได้โดดๆเท่านั้น

2. ความก้าวหน้าทางพันธุศาสตร์มีคุณประโยชน์ แต่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของมนุษย์ ให้อยู่ในขอบเขตที่สร้างความวิวัฒนาการ หากไม่แล้วก็จะสร้างความวิบัติ แต่ประเด็นสำคัญ คือ มนุษย์จะวางรากฐานการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างไรให้สามารถควบคุมเทคโนโลยีชนิดนี้ได้จริง?

3. รัฐสามารถเพิ่มระดับในการควบคุมประชาชนได้ด้วยความก้าวหน้าทางพันธุศาสตร์ นี่นับว่าจะเป็นการตั้งคำถามต่อจากข้อ 2 ว่ามนุษย์ผู้ควบคุมเทคโนโลยีนั้น จะนำไปเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เพียงบางกลุ่ม หรือ “มนุษยชาติทั้งมวล” ดังที่มักเป็นคำอ้าง (rhetoric) กันทั่วไป? โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อแนวโน้มที่รัฐและการพาณิชย์จะมีความสนิทแนบแน่นเช่นหลายประเทศในโลกปัจจุบัน นอกจากนี้ หากจะตั้งคำถามก้าวไปอีกขั้นหนึ่งคือ จะทำอย่างไร ให้สาธารณชน โดยเฉพาะผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stake-holder) และผู้ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจวางแผนและรากฐานในการควบคุมเทคโนโลยีได้?

4. มนุษย์ไม่ควรยอมให้ทุกอย่างในชีวิตถูกกำหนดโดยสิ่งที่มีมาแต่กำเนิด การเลือกที่จะดำเนินชีวิตตามความปรารถนาของตนเองจึงจะเติมชีวิตให้เต็มได้ และนี่คือพื้นฐานเรื่องศักยภาพในการกำหนดชีวิตตนเอง (self-determination)

ข้อถกเถียงในการสนทนากลุ่มย่อยครั้งนี้ หลายประเด็นยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้ แต่นิสิตผู้เข้าร่วม เช่น โชติ เป็นต้น ยังคงนำติดตัวไปถกเถียงกันต่อ (รวมทั้งถกเถียงกับผู้วิจัย) ว่าสรุปแล้ว “พี่เชื่อเรื่อง free will ไหมครับ?” แม้จะไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนร่วมกันในหลายประเด็น แต่ดูเหมือนจะมีข้อสรุปหนึ่งที่ทุกคนเห็นตรงกันกับประเด็นของอิฐ นักฟิสิกส์แห่งคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาฯ กล่าวคือ ความอหังการมาพร้อมกับการที่มนุษย์ไม่รู้จักความโง่เขลาของตน โง่ที่ไม่ตระหนักต่อข้อจำกัดของความรู้ ข้อจำกัดของเทคโนโลยี คิดว่าตนสามารถควบคุมทุกอย่างได้ ความอหังการและความไม่รู้จักพอนี้เองที่ทำให้เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดค้นขึ้นกลายเป็นสิ่งที่อันตราย หมิ่นเหม่ต่อการผิดศีลธรรม ■

2.10. การสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 9 “นิยายวิทยาศาสตร์กับวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ในสังคมไทย”

ศุกร์ที่ 30 มกราคม 2547 เวลา 18.30 - 21.30 น. ณ ห้องประชุม 9 ชั้น 3 อาคารเกษมอุทยานิน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การสนทนากลุ่มย่อยครั้งนี้ เริ่มต้นจากในหมู่พวกเราชอบอ่านนิยายวิทยาศาสตร์มาตั้งแต่เด็กจนโตแล้ว เวลาพบกันก็จะคุยกันเรื่องนี้นักบ้างประปราย นอกจากนี้ การคุยกันครั้งนี้เป็นประเด็นสืบเนื่องจากวงสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 7 เรื่อง “**Matrix Revisited : นิยาย (หรือ) วิทยาศาสตร์? จริง, ลวง, กลวง, แก่น?**” ที่ได้คุยวิจารณ์ภาพยนตร์เรื่อง **The Matrix** กันไปเมื่อวันที่ 26 พ.ย. 2546 และวงสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 9 “**GATTACA และ Genethics : ชีวิต = บุญทำ หรือกรรมกำหนด?**” ซึ่งเป็นวงวิจารณ์ภาพยนตร์เรื่อง **GATTACA** กันในวันศุกร์ที่ 23 มกราคม 2547 อีกด้วย นอกจากนี้ พวกเราเห็นว่าวิชา **ทอโมวิเศษ** ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโทในหัวข้อเรื่องเกี่ยวกับนิยายวิทยาศาสตร์ในสังคมไทย จึงได้ชักชวนให้วิชามาเล่าเรื่องราวการทำวิทยานิพนธ์ให้ฟัง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการแลกเปลี่ยนความเห็นกันจากออกรส แม้เป็นการสนทนากลุ่มย่อยครั้งที่ 10 แล้ว ทุกคนก็ยังแทบจะแย่งกันพูดอยู่ ทำให้สัดส่วนการพูดนำประเด็นของวิชาลดลงไป กลายเป็นทุกคนแสดงบทบาทร่วมพูดคุยกันอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่ ไม่มีใครนำใคร

วิชาเข้ามาร่วมกิจกรรมกับพวกเราตั้งแต่ครั้งทำงานวิจัยเรื่อง “ยุวชนจุฬากับโลกาภิวัตน์” เมื่อกลางปี 2546 แล้ว โดยการชักชวนของ **สาธุ ต้นกุล** (จะกล่าวถึงรายละเอียดของสาธุต่อไป) วิชาคล้ายกับพวกเราตรงที่มีความคิดอ่านต่างไปจากคนทั่วไป เมื่อได้คุยความคิดกัน จึงเกิดความถูกคอกันขึ้น เธอจบปริญญาตรี ภาควิชาภาพยนตร์และการพิมพ์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่กลับข้ามสาขาไปเรียนต่อปริญญาโท คณะนิเทศศาสตร์ ด้วยความที่เรียนสาขาการถ่ายภาพ ทำให้ตัวเองเป็นคน “เล่นกล้อง” และมีทักษะเรื่องภาพและแสง นอกจากนี้ เธอยังสนใจติดตามเรื่องราวทั่วไปในสังคมจากสื่อชนิดต่าง ๆ อย่างเป็นประจำ ทั้งหนังสือพิมพ์ นิตยสาร โทรทัศน์ และโดยเฉพาะภาพยนตร์อีกด้วย ทำให้เธอมีความคิดเกี่ยวกับเรื่องสื่อและการสื่อสารค่อนข้างมาก

หัวข้อการสนทนาในครั้งนี้ เริ่มต้นที่เรื่องขอบเขตนิยามของนิยายวิทยาศาสตร์ และตามมาด้วยปัญหาเดิม ๆ ตั้งแต่การสนทนาครั้งที่หนึ่ง เมื่อ 1 ปีก่อน คือ “วิทยาศาสตร์คืออะไร?” ประเด็นการสนทนาจะวนเวียนดำเนินอยู่รอบเรื่องนิยายวิทยาศาสตร์กับสังคม, แรงบันดาลใจจากการเสพงาน, ความรู้วิทยาศาสตร์แบบแข็งๆ, ศิลปะการสื่อสาร, ศิลปะวิจารณ์ ไปกระทั่งจบที่เรื่องความเข้าใจวิทยาศาสตร์ของสาธารณะ ประเด็นที่พูดกันมากที่สุดคือนิยายวิทยาศาสตร์สัญชาติไทยว่าเหตุใดจึงไม่ค่อยน่าสนใจมากนัก

1. อะไรคือนิยายวิทยาศาสตร์? อะไรคือวิทยาศาสตร์?

นับจากวงสนทนาครั้งที่ 1 แล้ว คำถามที่ว่า “วิทยาศาสตร์คืออะไร?” ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันเสมอมา แต่สำหรับวงสนทนาครั้งนี้ คำถามนี้ถูกมองในมุมอีกแบบหนึ่ง เป็นว่าจะดูว่าอะไรเป็นวิทยาศาสตร์นั้น ดูอย่างไร? ชาญชัยตั้งประเด็นว่า “นิยาย” คือเรื่องเล่า แล้วจะดูว่านิยายเรื่องใดเป็นนิยายวิทยาศาสตร์นั้น ก็ดูที่วาทะของเรื่องว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องวิทยาศาสตร์มากน้อยเพียงใด มีศัพท์เวีร์ด ศัพท์เทคนิคทางวิทยาศาสตร์หรือไม่ พร้อมทั้งยกตัวอย่างนิยายประเภทอื่น เช่น นิยายการเมืองเช่น **ประชาธิปไตยบนเส้นขนาน** ของวินทร์ เลียววารินทร์ จะมีศัพท์ประเภท “2475”, “ประชาธิปไตย”, “ตุลา” เป็นต้น หรือถ้าเป็นนิยายเศรษฐกิจศาสตร์ เรื่อง **วันสุดท้าย** ของนภาพร เรื่องสกุล ก็จะมีศัพท์เรื่อง “วิกฤตเศรษฐกิจการเงิน”, “ฟองสบู่แตก” นอกจากนี้ นิยายวิทยาศาสตร์ก็มีหลายแขนงเหมือนวิทยาศาสตร์ มีทั้งนิยายวิทยาศาสตร์แบบ Bioscience หรือนิยายวิทยาศาสตร์แบบไซเบอร์ก (ซึ่งเป็นการรวมกันของวิทยาการ Bioscience กับ Computer)

ในแง่นิยามว่าหนังสืออะไรคืองานประเภทไหนนั้น ปกรณ์เสริมในแง่หนังสือวิชาการว่าบางเล่มอ่านแล้วเราจะรู้ว่าเป็น Marxist ด้วยศัพท์เวีร์ดทำนองว่า “การผลิต”, “ชนชั้น”, “พลังขับเคลื่อน” ส่วนถ้าเป็นหนังสือแนวจิตวิเคราะห์จะมีคำว่า “แรงขับเคลื่อนทางเพศ”, “eros”, “thanatos”, “ego” และถ้าเป็น Postmodern ก็จะมี “ความไม่แน่นอน”, “ความพรั่มัว”, “ความสิ้นไหล”, “ตัวตนที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา”, “ความไม่สามารถระบุได้ว่ามันคืออะไร” ดังนั้นนิยายวิทยาศาสตร์ ก็จะมีศัพท์เวีร์ด เช่น “การประดิษฐ์”, “ห้องแล็บ”, “กลไก” เป็นต้น นอกจากการดูศัพท์เวีร์ดแล้ว ปกรณ์ยังนำเสนอ

การอ่านหนังสือมาเสริมว่าจะดูว่าหนังสืออะไรเป็นประเภทใด อาจดูได้จากอย่างอื่นด้วย เช่น ดูรูปแบบการจัด artwork กล่าวคือ ถ้าจัดเป็นหัวข้อ 1, 2, 3, 4 ก็รู้ว่านี่คือตำรา หรืออาจดูรูปประโยค เช่น ถ้าเป็นประโยคความเดียว จะเป็นวรรณกรรมของเออร์เนส เฮมมิงเวย์ เป็นต้น จากนั้นก็เปิดประเด็นต่อว่าไม่เห็นด้วยกับการจัดประเภทหนังสือเรื่อง *สวนสัตว์* ของสุวรรณี สุคนธาว่าเป็นนิยายวิทยาศาสตร์

เนื่องจากทำวิทยานิพนธ์เรื่องนิยายวิทยาศาสตร์ไทย และต้องติดตามอ่านเรื่องทำงานนี้อยู่ วิชาจึงให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าการจัดประเภทหนังสือที่ปรกรณ์พูดถึงเป็นงานวิจัยของสกว.ที่ทำสืบเนื่องจาก “หนังสือดี 100 เล่มที่คนไทยควรอ่าน” ของ อ.วิฑูรย์ เวียงกุล ซึ่งอ.ชัยวัฒน์ คุประตกุลเห็นว่าน่าจะจัดแนะนำหนังสือวิทยาศาสตร์ที่คนไทยควรอ่านบ้าง เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยแบ่งหนังสือวิทยาศาสตร์ออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) บันเทิงคดีประเภทวิทยาศาสตร์ คือนวนิยายและเรื่องสั้น 2) ความรู้ทั่วไป เป็นหนังสือวิทยาศาสตร์ที่ให้ความรู้ทั่วไป 3) หนังสือวิทยาศาสตร์ ประเภทสารคดี วิชาตั้งคำถามกับเกณฑ์การคัดเลือกและจัดประเภทของโครงการนี้ เนื่องจากโครงการนี้ต้องการให้คนทั่วไปมองวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องง่าย เป็นเรื่องที่อยู่รอบตัวเรา จึงนิยามวิทยาศาสตร์ไว้กว้างมากว่า วิทยาศาสตร์คือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมรอบตัว อะไรที่เป็นเหตุเป็นผลก็เป็นวิทยาศาสตร์ได้หมด ดังนั้นจึงทำให้นิยายหลายเรื่องที่เป็นนิยายประเภทอื่น (เช่น “เมืองนิรมิต” ซึ่งเป็นนิยายเชิงสังคม) ก็ถูกนับรวมด้วย ประเด็นนี้คล้ายกับอุปมาสาขาวิชาด้วยโมเดล “ภูเขา” ที่ชาญชัยเสนอในวง ว่า “ช่วงที่เป็นยอดเขานั้น degree ความเป็นสาขาของวิชา นั้นจะสูงสุด ส่วนช่วงตีนเขาที่ต่อดินเขากันอยู่นั้น จะเป็นช่วง interdisciplinary” ดูเหมือน อ.ชัยวัฒน์จะพูดถึงนิยายวิทยาศาสตร์แบบที่เป็นตรงยอดเขา ซึ่งมีวิทยาศาสตร์อยู่ในระดับเข้มข้น แต่ไม่ได้พูดถึงภูเขาอื่นๆ (ที่เป็นสาขาวิชาอื่น) คล้ายกับพยายามทำให้ภูเขาชื่อ “วิทยาศาสตร์” ใหญ่ขึ้นและควรรวมทุกอย่างให้เป็นวิทยาศาสตร์ให้หมด และจึงทำให้ “สวนสัตว์” ซึ่งเป็นแค่นิยาย “เฉย ๆ” ว่าด้วยเรื่องหมาแมวคุยกัน กลายเป็นนิยายวิทยาศาสตร์ไปด้วย

เมื่อมาถึงจุดนี้ ประเด็นนำมาสู่เรื่อง “วิทยาศาสตร์คืออะไร” ชาญชัยเห็นว่านิยามเกี่ยวกับนิยายวิทยาศาสตร์ของคนหนึ่งจะสะท้อนถึงนิยามเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ของคนนั้น ถ้ามีคีย์เวิร์ดเรื่องไฮเทคมาก แสดงว่าคนนั้นมองวิทยาศาสตร์ในฐานะเทคโนโลยี ถ้ามีเรื่องเช่นดาวและความเร้นลับของฟากฟ้า แสดงว่าคนนั้นมองวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องจินตนาการและแรงบันดาลใจ อย่างไรก็ตาม โครงการของอ.ชัยวัฒน์นั้นมองวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องดิน ฟ้า อากาศ สัตว์ น้ำ ทะเล แม่น้ำ ซึ่งวิชาเห็นว่าเป็นการมองวิทยาศาสตร์แบบประจักษ์นิยม ที่ต้องอธิบายได้ด้วยเหตุผลและสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า ประเด็นนี้ ธงชัย กุบโคกกรวด ยกหนังสือของอ.โสรัจจ์เรื่อง *วิทยาศาสตร์ในสังคมวัฒนธรรมไทย* (หนังสือเล่มนี้แทบจะเป็นหนังสือบังคับอ่านสำหรับใครก็ตามที่เข้ามาร่วมกิจกรรมกับพวกเราไปแล้ว) มาใช้ว่า “สมมุติฐานมันเกิดจากความคิด จินตนาการ ความรู้สึก มันไม่ได้เกิดขึ้นแบบเป็นเหตุเป็นผลเชิงเส้น ชนิดต้องจาก a แล้วเป็น b อะไรอย่างอย่างนี้แบบเดียว” และจากประสบการณ์ในสาขาเภสัชศาสตร์ของธงชัย เขาเห็นว่า “เวลามานั่งคิดถึงสมมุติฐาน มันจะต้องเกิดจากจินตนาการ แล้วเราก็คิดว่ามันน่าจะเป็นอย่างนี้ ถ้ามามีเหตุผลใหม่ มันไม่มี แต่เราคิดว่ามันน่าจะเป็นอย่างนั้น เราจึงต้องทดสอบมัน” ดังนั้น “...ที่จะนิยามว่าวิทยาศาสตร์ต้องเป็นเหตุเป็นผลนะ มันรู้สึกจะติดกรอบมากไป”

2. นิยายกับสังคมและแรงบันดาลใจ

นิยายวิทยาศาสตร์มี impact ต่อสังคมอย่างไร? นี่คือคำถามของวศินี คันฉ่อง นิสิตคณะเศรษฐศาสตร์ผู้ชอบมองสิ่งต่าง ๆ ในเชิง macro และมองหาความเป็นสภาวะวิสัยได้ตั้งขึ้นในวง ประเด็นนี้ชาญชัยกับปรกรณ์สลบกันพูดเป็นลูกคู่ทีเดียว ชาญชัยเห็นว่านิยายคือเรื่องเล่า เอาไว้ถ่ายทอดคุณค่าบางอย่าง นิยายวิทยาศาสตร์คือการถ่ายทอดคุณค่าเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ออกไป ซึ่งต้องมาดูกันว่าคุณค่าวิทยาศาสตร์ที่ถ่ายทอดไปนั้น เป็นวิทยาศาสตร์ในมุมมองไหนอีก ชาญชัยอ้างบทความของอ. ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช เรื่อง *ไซเบอร์พังค์*¹ (ซึ่งเป็นเอกสารประกอบการสนทนากลุ่มครั้ง

¹ นับจากวงสนทนากลุ่มครั้งแรกที่ยังเรียนอยู่ปริญญาโท ตอนนั้นธงชัยเรียนต่อระดับปริญญาเอก ที่ภาควิชาชีวเคมี คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, “ไซเบอร์พังค์: นวนิยายวิทยาศาสตร์แนวโพสต์โมเดิร์น”, ใน *อ่าน (ไม่) เอาเรื่อง*, โครงการจัดพิมพ์คบไฟ. 2545 : 361- 386. บทความนี้แบ่งช่วงนิยายวิทยาศาสตร์ 3 ช่วง ได้แก่ Classic, New Wave, และ Cyberpunk

ที่ 7 ตอนวิจารณ์ภาพยนตร์เรื่อง **The Matrix** กัน) บทความนี้จัดประเภทนิยายของ Isaac Asimov ว่าเป็นนิยายวิทยาศาสตร์แนวคลาสิกที่ถ่ายทอดคุณค่าวิทยาศาสตร์แบบการนำพาไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ในขณะที่ภาพยนตร์เรื่อง **The Matrix** ถ่ายทอดคุณค่าอีกแบบที่อยู่ในแนวไซเบอร์พังก์ ส่วนกวีสมัครเล่นอย่างปรกรณ์เห็นวาระกรรมจะสะท้อนอุดมการณ์อะไรบางอย่าง เช่น ยุคก่อน “ตุลา” กลอนสดของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์จะหวานๆ เป็นอุดมการณ์แบบเพื่อฝันเห็นแต่ความรักและโลกที่สวยงาม (ปรกรณ์เคยบอกว่าเป็นเนาวรัตน์เคยยอมรับเองเลยว่าตอนนั้นแต่งกลอนแบบหาผิวหาเมีย) แต่เมื่อต้องพบกับรัฐบาลเผด็จการและความทุกข์ของสังคมในยุคนั้นเข้า วรรณกรรมต่าง ๆ จึงกลายเป็น (แบบที่พวกเราเรียกกันว่า) วรรณกรรมสมัย “ตุลา” ซึ่งสะท้อนอุดมการณ์ต่อต้านเผด็จการ เป็นต้น นอกจากนี้ นิยายก็เป็นหนังสือทฤษฎี ชาญชัยเห็นว่าเพราะนำเสนอให้เห็นว่าทำแบบนั้นแล้วจะเป็นแบบนี้ “แล้วมันก็ไม่ใช้แค่บอกว่าเป็นอย่างไรเฉยๆ มันใส่ entertain ใส่ emotion ที่คุณได้เห็นชัดเลยว่า คุณจะผ่านประสบการณ์ ความรู้สึก เอิบอาบ ซาบซ่าน ปลอบปลื้ม กับสิ่งที่ได้เป็นอย่างดี” กล่าวได้ว่านิยายเป็นทฤษฎีที่อิงสถานการณ์และไม่ให้คำตอบตายตัว

วรรณกรรมช่วยถ่ายทอดวิทยาศาสตร์ให้ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ชาญชัยเห็นว่า “...ไม่เหมือนวิทยาศาสตร์ที่อยู่ใน text ซึ่งใครไม่รู้ไปเปิดอ่าน...แต่พอมันถ่ายทอดเป็นวรรณกรรมหรือภาพยนตร์...ต้องย่อยข้อมูล...ต่างๆ ให้คนทั่วไปสามารถเข้าใจได้ในระดับหนึ่ง” ชาญชัยเล่าต่อถึง impact ของภาพยนตร์แนวนิยายวิทยาศาสตร์โดยย้อนกลับไปสมัยที่เทคโนโลยีชีวภาพยังไม่เป็นที่สนใจในเมืองไทยมากนักว่าหนังเรื่อง **Jurassic Park** และ **The Lost World** ทำให้คนเริ่มรู้จักเรื่องการตัดต่อยีนส์ โครโมโซม พันธุวิศวกรรม นอกจากนี้ อีกเหตุการณ์หนึ่ง เมื่อตอนใกล้ปี 2000 ซึ่งนอสตราดามุสทำนายไว้ว่าวันสิ้นโลก ประจวบเหมาะกับเหตุการณ์ Y2K แคมด้วยข่าวเรื่องดาวหาง, ดาวพุกหัส จะใกล้เข้ามา ภาควิชาธรณีวิทยา คณะวิทยาศาสตร์ ซึ่งเรียนเรื่องการสำรวจแร่ หินแร่ หินแร่ น้ำมัน ได้รับ impact จากหนังเรื่อง **Armageddon** อย่างชัดเจน เพราะที่ผ่านมานิสิตมักเลือกภาควิชานี้เป็นอันดับสุดท้าย “แต่ก็ปรากฏว่าพอหนังเรื่องนี้ออกบู๊ป เปรี้ยว! เปรี้ยวเดียว คนที่คะแนนท็อปๆ ของคณะวิทยาศาสตร์มาเลือกภาควิชาธรณีวิทยา ซึ่งมันเหลือเชื่อ!! มันเหมือนการประชาสัมพันธ์สาขาวิชาไปอีกแบบหนึ่งเลยแหละ” นอกจากนี้ หนังอีกเรื่องหนึ่งคือ **A Beautiful Mind** ก็ทำให้เศรษฐศาสตร์เป็นที่นิยมในช่วงที่ออกฉายเช่นกัน อีกหนึ่งตัวอย่างเกี่ยวกับ impact ของวรรณกรรมต่อวงการพยาบาล คือเรื่อง **เวโรนิกาของตาย** ของเปาโล โคลเอลโย ชาญชัยเล่าว่าเป็นเรื่องของเด็กคนหนึ่งป่วยเกี่ยวกับระบบประสาทไปรักษาที่โรงพยาบาล ทำงาน “เส้าถึงความห่วยแตกของโรงพยาบาลว่าอย่างนี้ๆ พอเรื่องนี้ตีพิมพ์ในบราซิลเท่านั้นแหละ! โรงพยาบาลรักษาโรคประสาทปฏิรูปกันหมดเลย เพราะทุกคนได้เห็นความผิดพลาดที่วรรณกรรมบรรยายให้ฟัง”

นอกจากนี้ วรรณกรรมยังทำให้เกิดแรงบันดาลใจได้ด้วย ปรกรณ์ เล่าถึงประสบการณ์ที่วรรณกรรมเป็นแรงบันดาลใจให้ตนเองมาทำงานเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์กับสังคมว่าเพราะ “ผลไปอ่าน ‘เต้าแห่งฟิสิกส์’ ของฟริตซ์ ฮอป คราบา เสร็จแล้วก็ ‘มันมีอย่างนี้ด้วยหรือ! ทำไมกูเรียนแต่วิทยาศาสตร์ฟิสิกส์’ ” ปรกรณ์เห็นว่าหนังสืออะไรก็ตามล้วนมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดของคนเรา ทำให้เราเห็นกระจ่างขึ้น นิยายวิทยาศาสตร์ให้แรงบันดาลใจและไม่ให้คำตอบ ให้เราไปคิดต่อเอาเอง

เมื่อประเด็นมาถึงเรื่องแรงบันดาลใจแล้ว ชาญชัย ผู้ซึ่งพวกเราเรียกกันเล่นว่า “เจ้าพ่อแรงบันดาลใจ” (เพราะเป็นคนให้ความสำคัญกับเรื่องแรงบันดาลใจมาก และมักชวนพวกเราคุยเรื่องนี้บ่อย ๆ) ก็ยกหนังสือประวัติทอมัส อัลวา เอดิสัน ของสำนักพิมพ์สยาม พิมพ์ปี 2528 ซึ่งเล่าว่าเอดิสันเป็นคนช่างสงสัยตลอดเวลา ทำให้ครูว่าเป็นเด็กหัวขี้ จึงต้องออกจากโรงเรียนให้แม่สอนเอง ต้องขายน้ำ ขายนมบนรถไฟ ทำให้เราได้เห็นชีวิตของนักวิทยาศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่นั้นครั้งหนึ่งเคยลำบากมาก่อน ซึ่ง “มันให้แรงบันดาลใจด้านวิทยาศาสตร์ได้ แล้วมันก็ impact ด้วยสำหรับคนที่อ่านแล้วอินกับมันมาก” ชาญชัยกำลังสนุกกับเรื่องแรงบันดาลใจ จึงเล่าประสบการณ์อันน่าประหลาดใจให้พวกเราฟังต่ออีกว่าตอนงานจุฬาริชาการ ปี 2545 ชาญชัยทำนิทรรศการ theme ว่า “ชีวเคมีสู่ปี 2000” และจะหาหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้มาฉาย จึงได้ถามนิสิตสาขาชีวเคมีที่เรียนรุ่นเดียวกันด้วยความบังเอิญ ปรากฏว่าเป็นแฟนพันธุ์แท้เรื่อง **นิทานชีวิต**³ กันหมด ทุก

³ ชาญชัย ทบทวนความทรงจำวัยเด็กของพวกเราให้ฟังว่า เรื่อง “**นิทานชีวิต**” จะมี professor คนหนึ่งที่เป็น millionaire ผมยวๆ มีออกซิเจนบนหลัง แล้วจะเห็นอะตอมออกซิเจนกลมๆ เดินเหมือนตุ๊กเตียนแบกของ แล้วก็เดินท่องเที่ยวไปในร่างกาย เจอไวรัส แบคทีเรีย มีเม็ดเลือดขาวเป็น immune system

คนดูเรื่องนี้แล้วอยากเป็นนักชีวเคมี “ปรากฏว่าก็...เฮ้ย! คุณไปคุยมา ดูทั้งชั้นปีเลย เป็นอะไรที่เซอร์ไพรส์ว่า เฮ้ย! การ์ตูนเรื่องนี้มีอิทธิพลทำให้คนอยากเรียนด้านนี้มาก แล้วตอนที่บ้านเราก็ตัดด้วย” จากทั้งหมดนี้ จะเห็นว่า นิทานชีวิต, Armageddon, Jurassic park และ The Lost World ก็อีกหลายเรื่องที่ทำให้แรงบันดาลใจจนเด็กอยากเรียนสาขาที่พูดถึงในเรื่องนั้น

3. การทำอ้างอิงความคิดต้นฉบับ : โลกความเป็นจริงกับโลกภาษา

ประเด็นนิยายวิทยาศาสตร์กับผลกระทบทางสังคมนั้น มักต้องพูดควบคู่ไปกับหนังสือวิทยาศาสตร์ที่ไม่ใช่ นิยาย อีกทั้งเนื่องจากวิทยาศาสตร์พัฒนาในโลกตะวันตก ดังนั้นจึงต้องมีการพูดถึงเรื่องการอ้างอิงความคิดต้นฉบับจากต่างประเทศ (ซึ่งมักอ้างอิงกันแบบผิด ๆ) ประเด็นนี้วนคิดนี้ตั้งใจจะชวนคุยตั้งแต่ตอนแรก แต่เนื่องจากคำถามไม่ชัดเจน ทำให้วงสนทนาสนุกสนานไปกับเรื่อง impact ทางสังคมและแรงบันดาลใจกันยกใหญ่ เธอจึงตั้งประเด็นใหม่ให้ชัดเจนขึ้นว่ามีหนังสือของหมอกคนหนึ่งพูดถึงเรื่องจักรวาลวิทยา แต่พูดถึง Quantum ผิดจากที่ไฮเซนเบิร์กพูด หมอกคนนี้เขียนหนังสือขยายความออกมาหลายเล่ม ทำให้คิดนี้หวังว่า “แล้วถ้าคนไปอ่านเขาเชื่อมั่นเชื่อมโยงกับวิถึวิทยาศาสตร์จริง ๆ จะเป็นยังไง?” ปรากฏการณ์การเข้าใจความคิดต้นฉบับผิดพลาดแบบนี้ “...เป็นอันตรายกับความรู้อันแท้จริงทางวิทยาศาสตร์หรือเปล่า?” ประเด็นนี้ นักคณิตศาสตร์อย่างปรกรณ์ช่วยเสริมให้ชัดเจนขึ้นว่าคุณหมอกคนนี้เอาหลักไฮเซนเบิร์กไปโยงกับบ่อนิตตา แต่อธิบายหลักความไม่แน่นอนของไฮเซนเบิร์กผิด “ไฮเซนเบิร์กพูดถึงความไม่แน่นอนที่เราไม่สามารถจะรู้ความแน่นอนของโมเมนตัมหรือตำแหน่งของอะตอม เราไม่สามารถรู้สมบัติแบบ exactly ได้ แต่หมอกเขาเขียนว่า ‘ไม่รู้อะไรเลย’ กลายเป็นไม่มีอะไรแน่นอนซักอย่าง กลายเป็นไฮเซนเบิร์กในบริบทแบบไทย ๆ กลายเป็นไม่มีอะไรแน่นอนเลยโยม!” ปรกรณ์ตั้งประเด็นว่าแบบนี้ ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ก็กลายเป็นนิยาย ถูกทำเป็นสินค้าเพื่อขายหรือไม่? เราควรยอมให้ทฤษฎีของต่างประเทศกลายเป็นแบบไทย ๆ ได้ระดับไหน และควรคงความเป็นต้นฉบับไว้ระดับใด? กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “เราควรปกป้องเขาแค่ไหน ถ้าปกป้องมากแล้วเราจะกลายเป็น westernist หรือเปล่า ถ้าเราไม่ปกป้อง เราจะไปบิดเบือนของเขาหรือเปล่า เขาอุตส่าห์คิดมาทบทวนในที่สุดก็ขมขื่นใจตาย เหมือน Thomas Kuhn ที่ถูกคนอ้างอิงคำว่า ‘Paradigm’ จนเสียความหมายไปหมด” ชามูช่วยเสริมขึ้นโดยนำความรู้ที่ได้จากวงสนทนาครั้งที่ 8 เรื่อง “Paradigm Shift” มาใช้

ด้วยความรู้สึกหงุดหงิดกับวงการสังคมศาสตร์ช่วงหลังที่กระแส Postmodern เป็นที่นิยม และนักคิดคนสำคัญ ๆ เช่น Michel Foucault ถูกอ้างอิงอย่างผิด ๆ ถูก ๆ จนเกร่อ (ปรกรณ์มักบอกเสมอว่าเพราะอ่านกันแต่ “งานมือสอง” ไม่เคยอ่านงานต้นฉบับจริง) ทำให้ปรกรณ์คิดกับเรื่องนี้มาก เขาให้ความเห็นว่าเราต้องรับผิดชอบระดับหนึ่ง ต้องบอกได้ว่าอ้างอิงความคิดต้นฉบับมาจากเล่มไหนหน้าใด เพื่อให้คนอ่านตรวจสอบได้ ไม่ใช่ไม่ใช่ “แล้วตีความยังไงก็ได้” ปรกรณ์เห็นว่าตีความความคิดต้นฉบับได้ แต่เราต้องมีมารยาท ทั้งยังขยายต่อว่าหนังสือวิชาการเป็น “วิชาการ” ได้ เพราะมีการอ้างอิงกับเหตุการณ์จริงหรือการทดลอง ส่วนหนังสือนิยาย (เช่น *Harry Potter*) จะอ้างอิงกับโลกทางภาษา ไม่ได้อ้างอิงโลกความจริง หนังสือวิชาการที่อ้างอิงมาแล้วยอมให้ความหมายบิดเบือนเลื่อนไหลจะเป็นแค่การเล่นกับภาษาเท่านั้น และจะกลายเป็น “นิยายที่มีบรรณานุกรมเพียบ ก็คือตำราที่เขียนห่วย ๆ” เท่านั้น

ประโยคหลังสุดของปรกรณ์ทำให้เกิดการปะทะทางความคิดเล็กน้อย ชามูช่วยเห็นว่าประโยคดังกล่าวเท่ากับเป็นการจัดชั้นให้นิยายอยู่เป็นรองจากหนังสือวิชาการหรือไม่ ปรกรณ์และชามูจึงช่วยกันขยายความ ชมูช่วยเห็นว่าประเด็นไม่ใช่ใครเป็นรองใคร เพราะแต่ละอย่างมีรูปแบบของตัวเอง เช่น *นิทานชีวิต* อ้างอิงผลงานวิจัยและอัตชีวประวัติจริง ในขณะที่ *โดราเอมอน* ซึ่งมีเครื่องมือเครื่องมือมหัศจรรย์มากมาย ก็เป็นเรื่องของจินตนาการ ส่วนปรกรณ์ขยายความประโยคที่ตัวเองพูดว่าบุคลิกของนิยายคือการอ้างอิงกับภาษา ส่วนบุคลิกของวิชาการคือการอ้างอิงโลกความเป็นจริง ซึ่ง “...ต้องนิยามเป๊ะ แต่นิยายไม่ต้องนิยามเป๊ะ อ้างอิงกับความรู้อันแท้จริง คือเหมือนภาพยนตร์ ภาพยนตร์อิงโลกความจริง อิงสถานการณ์ อิงกับแสงสี การจัดฉาก แต่ก็มีอารมณ์เข้าไป”

4. ศิลปวิจารณ์

มุมหนึ่งของนิยายวิทยาศาสตร์คือการเป็นงานศิลปะและต้องใช้วรรณศิลป์ การวิจารณ์นิยายวิทยาศาสตร์ในฐานะตัวชิ้นงานศิลปะจึงเป็นเรื่องหนึ่งที่หยิบยกกันขึ้นมาสนทนาในวง วิชาญาณในวงสนทนาว่าปกติอ่านนิยายวิทยาศาสตร์

ศาสตร์กันแบบใด ส่วนใหญ่จะตอบว่าอ่านแล้ว “อิน” ไปกับเนื้อหา บางคนเกิดการเอิบอาบ ซาบซ่าน อ่านแล้วขลุ่ย บ้างก็น้ำตาเล็ด เป็นต้น วิชาญบอกว่านั่นก็เป็นกรอ่านชั้นงานวรรณกรรมแบบหนึ่ง (อาจเรียกได้ว่า “อ่านเอาเรื่อง”) แต่มีวิธีการอ่านวรรณกรรมอีกแบบ คือการอ่านแบบสัมพันธ์ (intertext) ซึ่งเป็นวิธีการอย่างหนึ่งของวงการหลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) ซึ่งเป็นกรวิเคราะห์วิธีการสื่อสารให้กับคนอ่านและดูว่าแต่ละอย่างในวรรณกรรมนั้นผูกโยงสัมพันธ์กันอย่างไร มีวิธีการโน้มน้าวความรู้สึกชนิดต่าง ๆ ของผู้อ่านอย่างไร

วิธีการอ่านงานแบบหลังโครงสร้างนิยมนี้ นักวิทยาศาสตร์ผู้ซึ่งไม่เคยสัมผัสกับทฤษฎีทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์อย่างจริงจังได้พยายามเรียนรู้จากในวงสนทนา และแลกเปลี่ยนจากประสบการณ์การอ่าน **Harry Potter** ว่าอ่านครั้งแรกแล้วเกิดอาการ “อิน” เข้าไปอยู่ในเรื่อง “...เข้าไปอยู่ในชอยปริเว็ต เราเข้าไปในฮอกวอร์ต เราก้เข้าไปเล่นควิดดิชกับแฮร์รี่ มันก็เกิดจินตนาการของเรา” กระทั่งได้อ่านรอบสอง จึงได้ประหลาดใจที่รอบแรกนั้น ตัวเอง “อิน” ได้ขนาดนั้น การอ่านแบบหลังโครงสร้างนิยมนี้ทำให้ได้วิเคราะห์ว่าเขียนอย่างไรให้คน “อิน” และคนเขียนงานจะสื่อสารกับคนอ่านอย่างไร ทำให้ได้เห็นมุมมองที่ต่างไปจากวิธีการอ่านแบบในรอบแรก ชงชัยเริ่มคิดอยากลองเป็นนักเขียนบ้าง ณ เวลานั้น คงไม่มีใครเห็นไปจริงเป็นจังกับคำพูดนี้ของชงชัยว่าเขาอยากเขียนงานวรรณกรรมขึ้นมาจริง ๆ และคิดมาก่อนหน้าวงสนทนาแล้วด้วย อย่างไรก็ตาม ชงชัยพิสูจน์ความคิดนี้ของตัวเอง ด้วยผลงานเรื่องสั้นของเขาเรื่อง **Nanophone** ที่เขียนให้กับวารสาร Warn Teen ฉบับที่ 2 ของพวกเรา (ดูหัวข้อกิจกรรม “วารสาร ฉบับที่ 2”)

การอ่านงานแบบหลังโครงสร้างนิยมนี้ ยังนำมาใช้วิจารณ์งานศิลปะชนิดอื่นได้อีกด้วย ชาญชัยยกตัวอย่างการวิจารณ์เพลงของภาณุวัฒน์ อภิวัฒน์ชัย⁴ ที่วิจารณ์เพลง “คิดถึงฉันใหม่เวลาที่เธอ...” ของวงแท็กซี่ ลงในวารสาร Noize ฉบับที่ 1 เขาวิจารณ์ว่าเพลงนี้เป็นสูตรสำเร็จของ Pop Rock เมืองไทย “ซึ่งได้แก่ 1) ความยาวไม่เกินห้านาที 2) เครื่องดนตรีหลักๆมี กีตาร์ กีตาร์ไฟฟ้า เบส กลอง หรือมีดีย์บอร์ดแค่นั้นก็พอ 3) เพลงไม่ต้องวิจิตรพิสดารมาก เอาแบบ กีตาร์โปร่งตัวเดียวเล่นได้ก็พอแล้ว คนจะได้เอาไปหัดเล่นหัดร้องกันต่อได้ 4) มีโซโล่บาดๆ ตอนท้ายเพลงแบบอัสวี วสันต์ 5) เนื้อเพลงที่โดน ๆ” ส่วนเนื้อเพลงที่โดน ๆ นั้น คือ “ก็คือใช้ภาษาไม่สวิงสวยเกินไป ใช้คำง่าย ๆ ตรงใจผู้ชาย ส่วนใหญ่ที่ไม่รู้จะแสดงความรู้สึกอย่างไร หรือถึงจะแสดงได้ก็จะแสดงแบบที่อเมลโล่ ไม่ได้หวานโรแมนติกแบบผู้หญิง อยากให้เป็น เพลงนี้ก็ตรงใจกับผู้ชายหลายคน รวมทั้งก็ตรงกับ look ของวงดนตรีที่มันไม่เห็นหล่อก่อนนัก ถ้าเอาเพลงนี้ไปให้ ABNORMAL ร้อง รับรองเจ๋ง”

จากตัวอย่างการวิจารณ์เพลง ก็มาสู่การวิจารณ์โฆษณาโทรทัศน์ วิชาญยกตัวอย่างที่อ.นพพร ประชากุลนำทฤษฎี Poststructuralism มาใช้วิจารณ์โฆษณาเหล้ายี่ห้อ Johnny Walker เวอร์ชันที่เป็นแพทกับจอห์น กำลังอยู่ที่ชายหาดและตกเตียงกันเรื่องจะซื้อเกาะ แพทเป็นนักอนุรักษ์ พยายามคัดค้านการซื้อเกาะ และอยากให้ปล่อยให้อยู่ตามธรรมชาติ ส่วนเพื่อนของจอห์นยู่ให้ซื้อเพื่อไปทำธุรกิจท่องเที่ยว ในที่สุด จอห์นตัวเองก็เลือกที่จะ “ซื้อ...แต่เก็บไว้อย่างนี้แหละ” บทบาทของตัวละครจากข้างในนี้ออกมา ตัวละครหลายมุม เริ่มต้นที่แพทเป็นนักอนุรักษ์หัวชนฝาแต่ไม่มีเงินกับฝ่ายตรงข้ามกับแพทคือเพื่อนของจอห์นซึ่งเป็นคนมีเงิน จะให้ซื้อ ไม่นอนุรักษ์ และมีภาพตรงข้ามกัน บทบาทตัวละครสุดท้ายก็คือจอห์น มีเงินและเป็นทั้งคนอนุรักษ์ วิชาญเล่าว่าอ.นพพรมองในตัวเองว่า “สร้างอะไรขึ้นมา มันสร้างสถานภาพของสินค้าขึ้นมา ในบทบาทของผู้ที่สร้างสิ่งดีในสังคม ภาพของคนหัวก้าวหน้าเหมือนสัญลักษณ์ที่จะเดินก้าวต่อไปของ Johnny Walker เพราะว่ามันจะมีเหล้าวางอยู่อันระหว่างการสนทนา อันนี้คือวิธีการโน้มน้าวโดยไม่รู้ตัวของตัวงานวรรณกรรมที่เกิดขึ้นในงานเรื่องเล่าที่เกิดขึ้น โดยวิธีการเรื่องเล่าที่อยู่ในงานนั้น”

5. นิยายวิทยาศาสตร์ของไทย

ในวงสนทนาตั้งคำถามต่อความไม่น่าสนใจและไม่พัฒนาของนิยายวิทยาศาสตร์ไทยค่อนข้างมาก สาเหตุแรกนั้นปรกฏเห็นว่าเป็นเพราะนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ไทยนั้น ส่วนหนึ่งไม่ใช่ นักวิทยาศาสตร์ ทำให้ผู้เขียนหลุดจากบริบทจริงหรือโครงสร้างจริงของเรื่องนั้น ๆ สังเกตจากบุคลิกของตัวละครในนิยายวิทยาศาสตร์ไทยมักใส่แว่นหนา ใส่เสื้อกราวิน หรือหัวฟูแบบไอน์สไตน์ ซึ่งอาจเป็นการนำภาพลักษณ์ของนักวิทยาศาสตร์จากภาพยนตร์ต่างประเทศมา

⁴ นิสิตนิเทศศาสตร์ผู้ร่วมโครงการกับเรามาตั้งแต่โครงการ “ยุวชนจุฬาฯกับโลกาภิวัตน์” เช่นกัน สนใจติดตามงานเพลงแนวอินดี้เสมอมา ตัวเขาเองเคยเป็นดีเจเปิดเพลงที่สภรณจุฬาฯด้วย ส่วนวันที่สนทนาเรื่องนี้กันนั้น เจ้าตัวไม่ได้มาร่วมด้วย

แต่ ประเด็นนี้ วิชญาเห็นด้วย และเห็นว่านี่อาจเป็นเหตุผลที่ทำให้นิยายวิทยาศาสตร์ของไทยไม่น่าสนใจและไม่มีการเขียนงานขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เพราะพัฒนาการของนิยายวิทยาศาสตร์จะควบคู่ไปกับพัฒนาการด้านอื่น ๆ ของสังคม เช่น ช่วงหนึ่งนิยายแนวสัจนิยม (realism) เป็นที่นิยม เพราะช่วงนั้นสภาพสังคมกำลังมีความเปลี่ยนแปลง เรื่องระบบชนชั้น เศรษฐกิจและปากท้องของคนกำลังเป็นที่สนใจ สำคัญและใกล้ตัวคนมากกว่า นิยายแนวนี้จึงเป็นคำตอบของบริบทคนในยุคหนึ่ง ส่วนช่วงหลังนี้ บริบทในสังคมของคนสำคัญทางวิทยาศาสตร์นั้นอยู่ในโลกตะวันตก จึงเป็นธรรมดาที่นิยายวิทยาศาสตร์ในตะวันตกมีการพัฒนาก้าวไกล ในขณะที่งานของไทยยังไม่ถึงไหนเพราะมุมมองในการตั้งคำถามกับวิทยาศาสตร์ก็ยังไม่คมเพียงพอ

การขาดสามารถเชิงวรรณศิลป์ของคนเขียนก็เป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้นิยายวิทยาศาสตร์ของไทยไม่น่าสนใจ ตรงชัยเห็นว่าคนเขียนมีความสามารถด้านวิทยาศาสตร์ แต่ถึงอย่างไรก็เป็นนักวิทยาศาสตร์ เพียงแต่ไม่ใช่ นักเขียน เขา ยังไม่มีความสามารถเพียงพอในเรื่องการสื่อสารวิทยาศาสตร์ให้คนทั่วไป “เข้าถึงได้” การจะให้เขียนภาษาสละสลวย สร้างอรรถรสในเชิงวรรณกรรมคงเป็นไปได้ยาก (ตรงชัยใช้คำว่า “เข้าถึงได้” มา 2 ครั้งแล้ว ตั้งแต่ตอนคุยกันเรื่องนิยายวิทยาศาสตร์กับผลต่อสังคมไทย และอีกครั้งหนึ่งก็คือครั้งนี้ คำ ๆ นี้เป็นคำที่น่าน่าขบคิดต่อมาก เพราะมีนัยบ่งบอกถึงความสำคัญและสูงส่งของวิทยาศาสตร์ที่คนทั่วไปสมควรที่จะ “เข้าถึง”)

ชาญชัยไม่เห็นด้วยกับตรงชัยในเรื่องวรรณศิลป์ของคนเขียน เขาเห็นว่านักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ที่ไม่ใช่ นักวิทยาศาสตร์ก็มี แต่ลักษณะงานที่ออกมาก็ไม่ต่างไปจากนิยายของนักฟิสิกส์อย่างอ.ชัยวัฒน์ คุปะตระกูลมากนัก ชาญชัยเห็นว่าเป็นเพราะคุณค่าที่ให้ต่อวิทยาศาสตร์เป็นแบบเดียวกัน นอกจากนี้ นิยายวิทยาศาสตร์ที่เขียนโดยนักเขียนที่เป็นนักเขียนจริง ๆ ภาษาสวย และมีแง่มุมทางวิทยาศาสตร์ก็มีเช่นกัน วิชญายกตัวอย่าง ว.วิจิตรชัยกุล เขียนเรื่อง **แดนดาว** ซึ่งเป็นเรื่องจักรวาลคู่ขนาน (เหมือนหนังเรื่อง **Sliding Door**) โดยตั้งสมมุติฐานบนพื้นฐานของประวัติศาสตร์ว่าถ้าปี 2310 ไทยไม่เสียเอกราชครั้งที่สองให้พม่า เมืองไทยจะยังเป็นสยามประเทศ และมีเมืองหลวงที่กรุงศรีอยุธยา แล้วจากทฤษฎีของไอน์สไตน์เรื่องจักรวาลคู่ขนาน คือ มองว่าถ้า ณ จังหวะนั้นคนในพ.ศ.หนึ่งไปอยู่อีกช่วงพ.ศ.หนึ่ง แต่อยู่ในอีกโลกหนึ่งจะเป็นอย่างไร งานนี้เป็นงานที่วิชญาเห็นว่ามีความวิทยาศาสตร์และวรรณศิลป์ แต่ในเมืองไทยกลับมีเป็นจำนวนน้อย ชาญชัยเห็นว่าเป็นเพราะคุณค่าที่คนอ่านให้ต่อวิทยาศาสตร์ “ไม่ไปไกลเกินกว่าของคนเขียน จึงกลายเป็น “ผลัดกันเขียน เวียนกันอ่าน วานกันชม”

นิยายวิทยาศาสตร์ไทยจมอยู่กับเรื่องไสยศาสตร์และผีค่อนข้างมาก ทำให้ขาดวัตถุดิบทางความคิดที่จะเอามาเขียนได้ วิชญาเห็นว่านี่อาจเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นิยายวิทยาศาสตร์ของไทยไม่ไปไหนเสียที แม้ชาญชัยท้วงว่านี่เป็นการพูดทำนองเดียวกับที่ได้ยินกันอยู่ทั่วไปในสังคมไทยว่า “วิทยาศาสตร์ไทยไม่เจริญเพราะไสยศาสตร์” วิชญาเห็นว่า เป็นทำนองนั้น เนื่องจากสังเกตชั้นหนังสือตามห้องสมุด (แม้แต่ขนาดหอสมุดแห่งชาติ) ก็ไม่มีชั้นหนังสือวิทยาศาสตร์ ในขณะที่กลับมีหนังสือผีเยอะมาก วิชญาให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าเป็นเพราะเราพยายามเอาวิทยาศาสตร์มาอิงกับสังคมไทย แล้วไปจับกับพุทธศาสนา พยายามอธิบายความเชื่อ อธิบายผีว่าไม่มีจริงเพราะวิทยาศาสตร์อธิบายไม่ได้ แต่ก็นำไปสู่ข้อสงสัยตรงกันข้ามที่ว่าสสารไม่หายไปไหน ทำให้มองว่าวิญญูณเป็นสสาร ซึ่งก็คือเป็นรูปแบบของผี และมีการขยายอธิบายต่อกันไปเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ ในแง่การพัฒนาเทคโนโลยีของไทยก็ได้ไม่ได้ทำให้คนรู้สึกอยากคิดอยากทำอะไรขึ้นมาใหม่ วิชญาเห็นว่าทั้งสองสาเหตุนี้ทำให้สังคมไทยขาดวัตถุดิบที่จะเอามาเขียนให้แตกต่างไปจากที่มีอยู่เดิม จึงทำให้นิยายวิทยาศาสตร์ของไทยมีแต่เรื่องซ้ำ ๆ เดิม ๆ หากมองผ่านข้อคิดที่ว่าวรรณกรรมสะท้อนสังคม แล้ว ชาญชัยเห็นว่าปรากฏการณ์ที่วิชญาพูดถึงนั้น ทำให้เห็นว่าวิทยาศาสตร์เมืองไทยเป็นวิทยาศาสตร์แบบใด ทั้งคนอ่านและคนสร้างงานคิดอย่างไรกับวิทยาศาสตร์

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่น่าสนใจที่อาจทำให้วรรณกรรมวิทยาศาสตร์ของไทยฉีกไปจากเดิมได้ ชาญชัยพูดถึงกระแส (ที่เจ้าตัวเรียกเองว่า) Hollywoodization มีนิยายวิทยาศาสตร์แนวไซเบอร์พังก์ (ซึ่งไม่ใช่แนวทางของนิยายวิทยาศาสตร์ไทยในปัจจุบัน) อย่าง **The Matrix** เข้ามาในเมืองไทย เขาตั้งประเด็นว่าเราจะมอง “วิทยาศาสตร์” ผ่านกระบวนการให้การศึกษาจากสิ่งเหล่านี้ได้อย่างไร? คนจะมองวิทยาศาสตร์ต่างจากเดิมหรือไม่?

“นิยายวิทยาศาสตร์ไทยไม่เคยมีคนเขียน” ปกรณ์ผู้ซึ่งมักมองอะไรสวนทางและฉีกออกจากคนอื่นอยู่เสมอขอตั้งประเด็นแบบกวน ๆ ขึ้น เขาเห็นว่านิยายวิทยาศาสตร์ไทยนั้นมีอยู่จริง แต่มันไม่เคยถูกเขียน เพราะขาดการสร้าง

สรรค์และจินตนาการใหม่ ๆ คล้ายตั้งเวลาเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ จะมี pattern ลอยอยู่ในอากาศ คอยควบคุมรูปแบบ การเขียนว่าให้มีไดอะล็อกมาก ประโยคเป็นแบบความเดียว ย่อหน้าไม่ยาว มุมมองการเล่าเรื่องมาจากบุรุษที่หนึ่ง หรือ มุมมองจากข้างนอกแบบพระเจ้า ก็ต้องให้เหมือนกันตลอดทั้งเรื่อง ไม่มีการใช้เทคนิคพิสดารทางวรรณกรรม ไม่มีการ เล่นคำ ไม่มีรูปแบบการเขียนแบบคำสัมผัสหรือคำที่เขียนแล้วคล้ายเสียงดนตรี โดยสรุปนิยายวิทยาศาสตร์ไทยจึงไม่เคยถูกคนเขียน แต่มี “ร่างทรง” คล้ายผีที่เป็นคนเขียน ประเด็นนี้หากนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ไทยมาพบเข้า นับว่าค่อนข้างแรงอยู่ แต่หากมองอีกด้าน คือเป็นการท้าทายที่ต้องการให้งานเขียนของไทยไปสู่ความสร้างสรรค์มากขึ้น

วิธีการวางปริศนาไว้ให้คนสงสัยอ่านตามต่อไปในแต่ละบทโดยไม่อยากหยุดพักนั้น ไม่ค่อยพบในงานของไทย รัชชียกตัวอย่างเรื่อง *Walk to the Moon* และ *Harry Potter* ว่าบทแรกๆจะอธิบายว่าอะไรคืออะไร มีการนำเรื่องแล้วทิ้งให้เกิดความสงสัย โดยที่บทต่อมาก็ยังไม่ได้ตอบ ทำให้เราต้องเริ่มจินตนาการเอง รัชชียเห็นว่าความสงสัยจำเป็นมาก ในการทำให้คนอ่านเรื่องแล้วสนุก และจะต้องสะกิด “ต่อมเอ๊ะ!” ของคนอ่านให้ได้ เรื่อง *Harry Potter* ให้ความรู้สึกได้ว่าแต่ละฉากมีความสำคัญมาก “...ทำให้เราเกิดความสงสัยว่าทำไมอยู่ๆ บทแรกจึงมีชอยฟรีเว็ต มันมีไอ้พวกใส่ชุดประหลาดๆ...มีแมวมอง ซึ่งในปกติมันไม่มี เหตุการณ์แบบนี้ทำให้เกิดความประหลาดใจในบทแรก ทำให้เราอยากรู้ว่าบทต่อไปเป็นอะไร” ส่วนงานของ Jules Verne นั้น ก็นำเรื่องขึ้นมาว่ายุคสงครามเสร็จสิ้นลงแล้ว คนทำป็นตงงานแล้วจะทำอะไรดีให้สถานการณ์ดีขึ้น “แล้วก็มีคนตั้งสมาคมป็นเพื่อทำสิ่งยิ่งใหญ่ มันก็ทำให้รู้สึกได้ว่า ‘เฮ้ย.. มันทำสิ่งที่ยิ่งใหญ่อะไรวะ?’ ก็อยากอ่านต่อ”

วิธีการดำเนินเรื่องแบบ flash back เป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะทำให้งานเขียนน่าสนใจได้ วิชาญยกเรื่อง *Telestar Project* ขึ้นมาเป็นตัวอย่าง เรื่องนี้เป็นเรื่องของนักวิทยาศาสตร์ที่คิดวิธีการ warp ได้สำเร็จ ทำให้คนเคลื่อนที่ได้ในปริบทตา แล้วเกิดข้อถกเถียงกัน แต่ก็ไม่มีมีการนำเสนอ เนื้อเรื่องเปิดด้วยตอนจบว่า นักวิทยาศาสตร์คนหนึ่งนั่งมองคนกำลังเดินทางไปมาแล้วก็ย้อนนึกถึงอดีต มีบทสนทนาที่พยายามจะบอกถึงสิ่งที่คิดว่าจะเป็นอย่างไรหากวิธีการ warp ได้เอามาใช้ พร้อมกับดำเนินเรื่องตามเหตุการณ์ต่าง ๆ วิธีการนี้เป็นการนำวิทยาศาสตร์บางอย่างมาสร้างจินตนาการผูกกับสังคม เพราะสุดท้ายแล้วโปรเจกต์นี้ไม่มีการนำมาใช้ เนื่องจากจะกระทบต่อระบบขนส่ง ทำให้คนตงงานจำนวนมาก และเกิดวิกฤตต่างๆ ตามมา

“ตำราฝรั่งบอกว่าหน้าที่ของศิลปะมี 4 อย่าง” ได้แก่ 1) ให้ข้อมูลความรู้ 2) ต้องมีความตื่นตาให้กับผู้เสพ ไม่ว่าด้วยสื่อไหนหรือทางใด 3) สื่อถึงอารมณ์คือทำให้เราอินไปได้กับความเศร้า ความโศก 4) จะต้องสร้างความวิบว้างแบบ intellectual กล่าวคือ ต้องให้อะไรบางอย่างกับคนที่เสพศิลปะชิ้นนั้น วิชาญจบประเด็นนี้ด้วยเรื่องนี้ และวิจารณ์ว่างานเขียนของไทยมีไม่ครบ 4 ข้อนี้ทำให้ไม่น่าสนใจมากนัก

6. ความเข้าใจวิทยาศาสตร์ของสาธารณะ

“ฐานะทางสังคมของวิทยาศาสตร์มันอยู่สูงเกินกว่าคนธรรมดาจะแตะต้อง กระทั่งคนเขียนก็ยังไม่กล้าจะอาจเอื้อมไปเขียน” วิชาญเล่าให้ฟังถึงงานเสวนาหนึ่งที่จัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒว่า คุณว.วินิจฉัยกุล ผู้เขียนเรื่อง *แดนดาว* เองก็ยังไม่อ้างว่าเรื่องนี้เป็นนิยายวิทยาศาสตร์ เพราะเขาบอกว่าไม่มีความรู้เรื่องจักรวาลคู่ขนานอย่างจริงจัง เขาเพียงหยิบจับทฤษฎีบางอย่างมาใช้เท่านั้น ส่วนคุณสุชาติ สวัสดิ์ศรี ซึ่งร่วมวงเสวนานั้นด้วย ก็เสริมว่าไม่ขอเรียกเรื่องนี้เป็นนิยายวิทยาศาสตร์ เพราะเป็นเรื่องสั้นหรืองานเขียนแนวทดลองมากกว่า รัชชียเสริมประเด็นของวิชาญว่าเคยทำค่ายวิทยาศาสตร์ แล้วให้เด็กเขียนความรู้สึกต่อวิทยาศาสตร์ เด็กเขียนกันว่ารู้สึกว่ายากวิทยาศาสตร์อยู่สูงเกินที่เขาจะไปถึง “...คือมันดูเลิศหรู อยู่บนหิ้ง” รัชชียเห็นว่าเป็นการสะท้อนให้รู้ว่าเด็กไทยคิดอย่างไรกับวิทยาศาสตร์ ในขณะที่ตัวรัชชียเองไม่เห็นด้วยกับเด็ก เพราะเขาเห็นว่า “...ในความเป็นจริงวิทยาศาสตร์มันอยู่รอบตัวอยู่แล้ว” วิชาญเห็นด้วยกับรัชชีย และว่าการที่คนรุ่นของเขารู้สึกว่ายากวิทยาศาสตร์อยู่รอบตัว เพราะสื่อหนังสือและการ์ตูนทำนองเรื่องจำพวก *นิทานชีวิต*, *เมียม* หรือหนังสือชุดวิทยาศาสตร์ 9 เล่มของสำนักพิมพ์ซีเอ็ด แต่ยุคนี้ไม่มีสื่อประเภทนี้ให้เสพแล้ว

วิทยาศาสตร์ไทยมักเน้นเรื่องความตื่นตาตื่นใจ และเป็นความตื่นตาตื่นใจแบบ “เรียบๆเพลนๆ” ที่ดูวิทยาศาสตร์อยู่สูง แต่ไม่มีการดึงลงมาอยู่ในโลกมนุษย์ที่มีความสลับซับซ้อนสูง แม้รัชชียและวิชาญจะเห็นว่าสื่อสมัยก่อน

ทำให้ทั้งสองคนรู้สึกวิทยาศาสตร์ว่าวิทยาศาสตร์อยู่รอบตัวนั้น ชาอูซัยก็เห็นว่าเป็นการดึงวิทยาศาสตร์ลงมาสู่โลกมนุษย์แล้ว แต่ไม่ใช่โลกมนุษย์แบบที่สลบหลับซอน เพราะยังอธิบายโลกแบบ “เรียบๆ เพลินๆ” อยู่ดี พุดถึงโลกวิทยาศาสตร์ทำนองแก่ “มันอยู่รอบๆ ตัวเรา มันคือต้นไม้... รถมันเคลื่อนไป สะพานมีโครงสร้างแบบนั้น รั้วน้ำหนักได้เท่านี้...” แต่ไม่มีการพุดถึงความเกี่ยวโยงระหว่างวิทยาศาสตร์กับปรากฏการณ์โรคไข้หวัดนก หรือโยงกับเรื่องการจับชุดดัมได้แล้วต้องพิสูจน์ DNA เพื่อให้แน่ใจว่าเป็นตัวจริง

ประเด็นนี้ ความเห็นแตกต่างกันไปหลายอย่าง วิชาเห็นว่าคนที่ทำหน้าที่ให้ความรู้ที่ถูกต้องถูกผู้รับความรู้ แต่ชาอูซัยเห็นว่าคนนั้นแสดงออกมาตามคุณค่าที่ตนเองให้กับวิทยาศาสตร์มากกว่า ในขณะที่ชงชัยมองเป็นเรื่องการปกป้องวิชาชีพของตนเอง “ถามว่าไข้หวัดนกเป็นยังไง การระบาดเป็นยังไง ทำไมชุดดัมเลือกอาวุธเคมี อาวุธชีวภาพ อาวุธนิวเคลียร์ ต่างๆ หรือว่าการโคลนนิ่งคน การทำ stem cell เอย เรื่องแบบนี้เป็นปรากฏการณ์ของวิทยาศาสตร์ การที่มนุษย์จะมาพุดเรื่องพวกนี้ มันอาจจะไม่เหมาะกับวิชาชีพตัวเอง เพราะทำลายฐานที่มั่นแผ่นดินที่จะทำมาหากิน” ชงชัยเห็นว่าถ้าพุดไปแล้ว อาจเหมือนหมอมพรทิพย์ โรจนสุนันท์ที่กำลังออกมาต่อว่ากลไกการเมืองที่ทำให้บทบาทของวิทยาศาสตร์ด้อยไป ด้วยการใช้วิทยาศาสตร์มาสร้างหลักฐานและพยานวัตถุขึ้น พอหมอมพรทิพย์พุดเช่นนี้จึงทำให้คนเดือดร้อนจำนวนมาก เพราะทำลายฐานที่มั่นอาชีพของคน ชงชัยลองนึกเล่น ๆ ว่านี่อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้... ชัยวัฒน์ไม่พุดเรื่อง GMOs เรื่องจริยธรรมต่าง ๆ

แม้ว่าอ.ชัยวัฒน์ คุปะตระกูล ผู้ซึ่งเป็นบุคคลสาธารณะในเรื่องวิทยาศาสตร์ จะถูกพวกเรารีวิววิจารณ์และแขวะด้วยความเคารพมากที่สุดมาตั้งแต่ตอนต้นของวงสนทนาแล้ว แต่เมื่อมีประเด็นว่าตัวอาจารย์เขาน่าจะ “หมดไฟแล้ว ชี้แจงทำงานให้มากกว่านี้แล้ว แค่นี้ก็ขายได้แล้ว ไม่มีการพัฒนา ไม่มี master piece” ไหลเข้ามาในวงสนทนานั้น (ด้วยเหตุผลนานาประการ จึงขอสงวนนามของผู้แสดงความคิดเห็นไว้) พวกเราก็ช่วยกันปกป้องอาจารย์ชัยวัฒน์กันยกใหญ่ วิชาเล่าให้ฟังถึงคำให้สัมภาษณ์ของอ.ชัยวัฒน์ว่า ตลอดชีวิตอาจารย์เขาอยากเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ให้ครบทุกประเภทเพื่อเป็นแนวทางให้กับคนสร้างงานรุ่นใหม่ ๆ ต่อไป วิชาเห็นว่า “อาจารย์เป็นเพียงคนเดียวที่สร้างงานนิยายวิทยาศาสตร์มาอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอที่สุดในวงการวรรณกรรมไทย” ตัวอาจารย์ยังมีไฟในการทำงานอยู่มาก เพียงแต่คุณค่าและวิธีการที่ให้กับงานเขียนนั้น ต้องการแสดงความหลากหลายของเนื้อหาทางวิทยาศาสตร์มากกว่า ส่วนเรื่องความสามารถในเชิงวรรณศิลป์เป็นเรื่องที่ต้องพัฒนาตนเอง แม้จะไม่ไปถึงไหนมากนักก็ว่ากันไม่ได้ และหากมองแง่ความหลากหลายในการนำเสนอวิทยาศาสตร์ของอาจารย์ วิชาเห็นว่าต้องยอมรับว่ามีความพยายามจริง ๆ แม้กระทั่งงานคัดเลือกหนังสือวิทยาศาสตร์ที่คนไทยควรอ่าน ก็เป็นเพราะต้องการทำให้น้ำหนักมีค่ามากขึ้นในสังคมไทย (แม้ตัววิชาเองจะยังกังขาเกี่ยวกับเกณฑ์การคัดเลือกก็ตาม)

ส่วนชาอูซัยเห็นว่าตัวอาจารย์ยังมีไฟอยู่ก็มาก ทำงานออกมาจำนวนมาก แต่เป็นเพราะคุณค่าที่อาจารย์ให้ต่อวิทยาศาสตร์นั้นไม่เคยเปลี่ยนเป็นแบบอื่นเลย ทำให้ทำงานออกมาเป็นสไตล์เดิม ๆ ตลอด ซึ่งแม้ว่าคุณภาพงานออกมาจะไม่ตรงใจพวกเรามากนัก แต่ “วงการนิยายวิทยาศาสตร์เมืองไทย อาจารย์ชัยคุปต์มาแรง ไม่เคยเห็นใครทำเยอะเท่าเขา ปีที่แล้วเห็นนิยายวิทยาศาสตร์ที่เขาแปล 2 เล่ม เรื่อง มนุษย์สองร้อยปี (Bicentennial Man) กับอะไรอีกเรื่องจำไม่ได้แล้ว ปีนี้ไม่ใช่นิยายวิทยาศาสตร์ แต่เป็น **A Brief History of Time** และ **Universe in the Nutshell** เขาทำงานตลอดเลย คนเรามีความพยายามเป็นสิ่งที่ดี แม้ว่าจะสับเขาวังไ้ยังไงก็ตาม แต่ต้องยกย่องเขาในแง่ความพยายาม” พร้อมกับจบการแขวะตัวเองกลับว่า “ไม่เหมือนอย่างพวกเรา วัน ๆ เอาแต่วิจารณ์ ไม่เคยทำอะไรเลย!”

7. สรุป

การสนทนากลุ่มในครั้งนี้ นับได้ว่าเป็นกิจกรรมทางปัญญาชนิดโล่งกำแพงสาขาวิชาทั้งไปได้เลย มุมมองจากสาขาวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ นิเทศศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ถูกหลอมรวมเข้าในประเด็นสนทนาอย่างสืบเนื่อง กลมกลืน ทุกคนปลดปล่อยจินตนาการของตัวเอง ย้อนกลับไปสู่วัยที่ได้รับความบันดาลใจจากนิยายวิทยาศาสตร์ เรื่องต่างๆ ประสบการณ์การอ่านหนังสือ นิยาย และวรรณกรรม รวมทั้งฟังเพลง ดูโฆษณา โทรทัศน์ และภาพยนตร์จำนวนมากของแต่ละคนจึงกลายเป็นวัตถุดิบอย่างดียิ่งในการนำมาแลกเปลี่ยนวิจารณ์เพื่อความมั่งคั่งทางปัญญาในวงสนทนาครั้งนี้

กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ทำให้เยาวชนในฐานะผู้เสพงานศิลปะ ได้มาวิพากษ์วิจารณ์ถกเถียงกันถึงวิทยาศาสตร์ในอีกชนิดหนึ่งที่เราเรียกกันว่า “นิยายวิทยาศาสตร์” ประเด็นที่พูดคุยกันนั้นมีการเชื่อมโยงกับชิ้นงานความคิด ภาพยนตร์ วรรณกรรมของต่างประเทศตลอด มีการใช้คำว่า “Hollywoodization” อาจเรียกได้ว่าเรื่องเหล่านี้เป็นโลกาภิวัตน์ทางศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กล่าวได้ว่ากิจกรรมครั้งนี้มีครบรสทั้งเรื่องการปฏิบัติ การคิด และความบันเทิง อยู่ในช่วงต่าง ๆ ของกระบวนการทำกิจกรรมทีเดียว กิจกรรมนี้ถูกอุ้มเครื่องในเชิงปฏิบัติไว้ตั้งแต่ตอนวงสนทนาวิจารณ์ **The Matrix** และ **GATTCA** แล้ว แต่ละคนอ่านนิยายวิทยาศาสตร์กันมาตั้งแต่เด็ก มีการสังเกตและทำงานทางความคิดกับเรื่องนี้กันมาอย่างมากทีเดียว ทุกคนนั่งถกเถียงทางความคิดกันตลอดช่วงการสนทนาประมาณ 2 ชั่วโมง หลังจบกิจกรรมแล้ว ทุกคนก็ยังคิดถึงเรื่องนี้ต่อไป รวมทั้งอ่านและวิจารณ์นิยายวิทยาศาสตร์ต่อไปตามนิสัยชอบอ่านวรรณกรรมของแต่ละคน ส่วนวิชญาก็เก็บเกี่ยวประเด็นและความสนุกที่ได้จากในวงสนทนากลับไปทำวิทยานิพนธ์และเตรียม defend proposal ของตัวเองต่อไป คนที่มีงานรูปธรรมที่สุดหลังกิจกรรมนี้คือธงชัยซึ่งเขียนเรื่องสั้นเรื่อง **Nanophone** ลงในวารสาร Warn Teen ฉบับที่สอง ของพวกเรากัน ■

2.11. การสัมมนา ครั้งที่ 2 “สังคม-วิทย์ คิดสะท้อน#2 : ย้อนมองไทย ICT ท้าที่ที่ไม่อาจเลี่ยง หรือ ความเสี่ยงที่ไม่อาจรู้” พุธที่ 4 กุมภาพันธ์ 2547, 16.30 – 19.30 ณ ห้องประชุมสมาคมนิสิตเก่าคณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ

หลังจากที่ได้เคยถกเถียงกันเรื่อง “วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับเยาวชน” ในการสนทนากลุ่มย่อย ครั้งที่ 2 ตั้งแต่ต้นปี 2546 นั้น นับจนกระทั่งบัดนี้ก็ประมาณ 1 ปีแล้ว ในต้นเดือนกุมภาพันธ์ 2547 นี้ พวกเราได้หวนกลับมาพิจารณาเรื่องเทคโนโลยีกับเยาวชนกันอีกครั้งหนึ่ง ท่ามกลางกระแสการวิพากษ์วิจารณ์กันในสังคมไทยถึงเรื่องผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเยาวชนจากการเล่นเกมออนไลน์ที่มามากดกว่าครึ่งปีที่ผ่านมา และมีกระแสวิจารณ์โต้กลับถึงมาตรการการจัดระเบียบเกมออนไลน์โดยรัฐเช่นกัน ในครั้งนี้ พวกเราจึงจัดสัมมนากันขึ้น โดยพยายามมองประเด็นเรื่องเกมออนไลน์ให้ขยายกว้างไปสู่อีก 2 ประเด็น ได้แก่เรื่อง ช่องว่างทางดิจิทัล (digital divide) กับเรื่องวัฒนธรรมป๊อป (popular culture) รอบ ๆ ข้าง โดยเชิญวิทยากรมาร่วมแลกเปลี่ยน 3 คน ได้แก่ 1) อ. พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ อาจารย์ประจำภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ ผู้ให้ความสนใจกับกิจกรรมและความคิดของเยาวชนและนิสิตนักศึกษารุ่นปัจจุบันมาโดยตลอด 2) คุณวิริยะ สว่างโชติ นักวิชาการอิสระที่จับประเด็นเรื่องวัยรุ่นและเรื่องวัฒนธรรมศึกษามาจากต่อเนื่องเช่นกัน และเป็นบรรณาธิการเว็บไซต์วัฒนธรรม ซึ่งเว็บไซต์เกี่ยวกับการศึกษาทางด้านวัฒนธรรมร่วมสมัย 3) คุณนที อนุภาณนท์ ซึ่งทำงานในโครงการเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่องานสาธารณสุขและสังคม และได้ทิววิจัยชิ้นเล็ก ๆ เกี่ยวกับเกมออนไลน์มาบ้างเช่นกัน นอกจากนี้ เรายังได้มีโอกาสดีที่มีเยาวชนผู้เล่นเกมออนไลน์เองเลยมาร่วมถกเถียงแลกเปลี่ยนในประเด็นดังกล่าวจากประสบการณ์ของตนเองเลยก็ดียิ่ง อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายที่เกิดความผิดพลาดทางเทคนิคเล็กน้อย ทำให้การบันทึกเทปเสียงในช่วงแรกขาดหายไปบ้าง แต่ก็ยังพอจะเก็บประเด็นความคิด โดยเฉพาะที่มาจากเยาวชนให้มาร่วมรับรู้กันดังต่อไปนี้

1. เยาวชนกับ Digital Divide

เนื่องจากเทปช่วงแรกหายไป จึงทำให้เราต้องเริ่มเรื่องกันในช่วงการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นว่าด้วยเรื่อง digital divide กันเลย โชติศักดิ์ นิสิตวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ ผู้ซึ่งสนใจเรื่อง digital divide และได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการนำเครื่องคอมพิวเตอร์ไปใช้ในชนบทด้วย ได้อธิบายให้พวกเราฟังว่า globalization อาจมองได้เป็นอารุชนิตหนึ่งเหมือนกัน เพราะมันทำให้คนเราเชื่อมถึงกัน ทำให้สามารถรู้ข่าวสารว่าผู้คนในส่วหนึ่งของโลกขาดแคลนอาหารในขณะเดียวกัน มันก็แบ่งแยกคนบางส่วนออกจากระบบด้วย โชติศักดิ์ยกตัวอย่างให้ฟังว่า “มีประเทศอยู่ 3 ประเทศ ประเทศหนึ่งสั่งซื้ออาหารจากอีกประเทศหนึ่ง แต่วันหนึ่ง ประเทศหนึ่งเสนอว่าคุณสามารถซื้อ แต่ก่อนคุณเขียนจดหมายส่งไป 3 วันนะแล้วของจะส่งมาได้ แต่อีกประเทศหนึ่งบอกว่า คุณ e-mail ไปเข้านี้ เย็นได้ แนนอนว่าคุณก็ต้อง e-mail ดีกว่า มันก็เหมือนกับว่า มันเป็นประโยชน์อย่างหนึ่ง ซึ่งในอนาคต ประเทศไหนก็ตามหรือบริษัทไหนก็ตามที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งดิจิทัลได้ ก็เลยถูกตัดขาดจากโลกภายนอกออกไป หรือจะเข้าถึงได้ลำบาก ก็เลยถูกเรียกว่า digital divide”

โชติศักดิ์เสริมถึงกรณีเว็บ thairural.net ซึ่งเป็นเว็บที่พยายามทำให้ชาวชนบทได้เข้าถึงข้อมูลการตลาด จัดทำโดยคุณสินิตย์ โดยคอยช่วยให้ชาวบ้านรู้ราคาผักในแต่ละช่วงว่าเป็นอย่างไร ทำให้คนบนเขาสามารถตัดผักได้ถูก หรือให้ข้อมูลเช่นว่าเมื่อใดมีโรคแมลงชนิดไหนระบาดอยู่ เพื่อให้ชาวบ้านจะได้รู้ตัวล่วงหน้าได้ เป็นต้น ซึ่งนี่ก็นับได้ว่าเป็นการลดช่องว่างทางดิจิทัลอย่างหนึ่งได้

โชติศักดิ์ได้เน้นย้ำความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีซึ่งเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งของการเกิดช่องว่างทางดิจิทัลว่า “ปัจจุบันนี้เราซื้อมือถือ เมื่อก่อนยุค generation หนึ่ง เราซื้อมือถือ 2-3 ปีเปลี่ยนที ปัจจุบันนี้ เราเปลี่ยนแทบจะทุก 6 เดือน บางคนเปลี่ยนเป็นรายเดือนก็มี” หรือเช่น “การคอมพิวเตอร์ สมัยก่อนคอมพิวเตอร์เครื่องหนึ่งซื้อใช้ได้เป็น 5 ปี 10 ปี ปัจจุบันนี้ ซื้อได้ 1 ปีคุณก็ต้องเปลี่ยนรุ่นแล้ว มันตกรุ่นเร็ว” หรือแม้จะเป็น “อย่างรถยนต์เนี่ย เมื่อก่อนเราซื้อใช้เป็น 10 ปี ปัจจุบันก็เร็วขึ้น” ปรากฏการณ์เหล่านี้ โชติศักดิ์เห็นว่าเพราะปัจจุบันนี้เหล่านักเศรษฐศาสตร์และบริษัทต่างๆพยายามเร่งการบริโภคของคนเราให้สูงขึ้น ซึ่งจะสังเกตได้ว่าวิธีการเร่งการบริโภคที่ทากันคือการสร้างความต้องการเสมือนขึ้น โดยเขาจะไม่บอกว่า “นี่มือถือคุณจริง ๆ นะ ถ้าคุณโทรใช้ตอนนี้ ซื้อมา 1 เครื่อง ใช้ไป 5 ปีมันก็โทรได้

เหมือนเดิม แต่เขาจะอ้างว่า ตกรุ่นแล้ว รุ่นไม่ดีนี่ เขาพยายามสร้างความต้องการเสมือนขึ้นมาซึ่งมันไม่ใช่ความจำเป็นต่อชีวิตคุณ แต่คุณก็อยาก อย่างเช่นบอกว่ารถคุณตกรุ่นแล้ว มันมีของใหม่มา คุณก็ซื้อ” และ digital divide ที่สื่อต่าง ๆ เอาเข้ามากระจายข่าวให้มากขึ้นนั้น ก็ทำให้คนเรารวดทันไปว่าเราควรต้องเปลี่ยนรุ่นแล้ว เราตกรุ่นแล้ว โซเชียลมีเดียสร้างความเห็นไว้ว่าสิ่งที่น่ากลัวคือ “ทรัพยากรของโลกเรานั้นก็ไม่ใช่เป็นทรัพยากรที่ไม่มีวันหมดด้วย” ดังนั้นเขาจึงอยากให้ผู้คนที่ได้คิดได้เห็นกันในเรื่องการสร้างความต้องการเสมือนของคนเราและระมัดระวังในเรื่องเหล่านี้เอาไว้ให้

ประเด็นนี้ หากมองในเชิงสังคมแล้ว เราอาจตั้งประเด็นโยงเรื่อง digital divide เข้ากับเรื่อง game online ได้ว่า ในขณะที่คนกลุ่มหนึ่งพยายามบอกว่าช่องว่างทางดิจิทัลจะแคบลงได้ด้วยการทำให้ทุกคนในชนบทได้ใช้อินเทอร์เน็ตอย่างทั่วถึง แต่คนอีกกลุ่มหนึ่งกลับนำเทคโนโลยีดิจิทัลที่ตนได้เข้าถึงอย่างเหลือเฟือมาใช้เพื่อการเล่นเกมส์ ประเด็นที่น่าสนใจต่อปรากฏการณ์ย้อนแย้งกันนี้ มีใช้อยู่ที่เด็กที่เล่นเกมสั่นต้องได้รับการจัดระเบียบ (เพราะเราไม่เคยมองปรากฏการณ์การเล่นเกมส์ของเด็กยุคนี้ว่าสะท้อนความผิดทิศผิดทางของแนวทางการพัฒนาสังคมอย่างไร จนสะท้อนอาการของปัญหาออกมาเป็นปรากฏการณ์นี้) แต่มันสะท้อนไปสู่ว่าคนในสังคมนี้มีวิถีคิดและวิธีการการจัดการกับเทคโนโลยีใหม่นี้ให้เหมาะสมกับแนวทางการพัฒนาสังคมและเรื่องความจำเป็นในชีวิตของคนแต่ละกลุ่มได้อย่างไรมากกว่า

สัมมนาครั้งนี้ อาจารย์สุริชัย หวันแก้ว ให้เกียรติมาร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วย อาจารย์ให้ความเห็นเสริมในเรื่องช่องว่างทางดิจิทัลนี้ผ่านเรื่องที่เหล่านักยุทธศาสตร์ของประเทศมักจะพูดคือเรื่อง local link global reach ในเชิงยุทธศาสตร์ อาจารย์สุริชัยเล่าให้ฟังว่าก่อนที่จะมียุทธศาสตร์นี้ ก็มีชาวบ้านแถวบ้านแม่กระจาน ชาวบ้านแถวบางตะกวน เช่น พระยาเม็ญราย คุณเจริญ ปานกุลซึ่งได้ไปเดินร่ำที่สวิสเซอร์แลนด์และหรือคนอื่น ๆ ที่ไปประกอบอาชีพที่ถนัดหลาย ๆ ที่มาแล้ว รวมทั้งกรณีที่ชาวบ้านตามต่างจังหวัดอพยพแรงงานไปทำงานที่ต่างประเทศก็มีมากแล้ว เรื่องนี้จึงไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่ภาษาที่ใช้คือภาษาโฆษณาที่ทำให้คนฟังฟังแล้วรู้สึกฟูฟ่ายหรรษา แท้จริงแล้วมันเป็นภาพที่กลมกลืนกับชีวิตจริงมาก แต่พอเราไปใช้คำพูดแบบนี้มันทำให้เราหลุดลอยออกไปจากชีวิตจริงหรือกายภาพที่เป็นจริง ซึ่งทำให้เราหลงอยู่ในวัฏจักรของการคุยกันตามภาษาที่หลุดลอยออกจากความเป็นจริง อยู่ในวัฏจักรของการคุยกันแบบไม่มีพลัง แบบคุยกันตามประสาของเขา ทำให้เรามีพลังที่คับแคบ ไม่มีพลังที่จะแก้ปัญหาของเรามากขึ้น digital divide ทำให้เกิดช่องว่างมากขึ้น แรงเหวี่ยงก็แรงมาก อาจารย์จึงตั้งคำถามท้าทายให้คิดกันไว้ว่า “จะมีช่องทางอย่างไรที่จะทำให้ผู้คนใช้ประโยชน์จากมันได้บ้าง?” เพราะถ้าทำให้คนได้ใช้ประโยชน์จากมันได้มากก็จะดีมาก นอกจากนี้ อาจารย์ยังยกประเด็นเรื่องการถูกควบคุมสื่อข้อมูลข่าวสารอีกด้วย ในกรณีข่าวเรื่องใช้หัวदनกซึ่งมีเผยแพร่ในเว็บไซต์หนึ่งจำนวนมาก แต่พอขึ้นเดือนกุมภาพันธ์ข่าวคราวเรื่องใช้หัวदनกเหล่านั้นก็กลับหายไป อาจารย์จึงให้ความสนใจว่าคนชายขอบกับสื่อชนิดนี้ จะมีทางทำให้เกิดความเคลื่อนไหวร่วมกันได้อย่างไร?

อาจารย์พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ เสริมประเด็นเรื่อง digital divide โดยอิงจากงานวิจัยที่เคยทำดูหลาย ๆ เดือน โดยดูวิธีการพูดของเด็ก แล้วพบว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงทำให้เห็นว่าไม่ใช่เรื่องง่ายอย่างที่นักวิชาการบางคนบอกว่าสังคมไทยไปแล้ว เกิดชุมชนทางการเมืองในอินเทอร์เน็ตที่มีเสรีภาพ เพราะประเด็นสำคัญที่พบ 2 ประเด็นก็คือ 1) เทคโนโลยีมันทำให้คนสามารถติดต่อและแยกออกจากความเป็นจริงได้เร็วขึ้น “หมายความว่าถ้าคุณต้องการจะเกี่ยวพันกับคนอื่นคุณก็ใช้เทคโนโลยี แต่ถ้าคุณไม่อยากจะเกี่ยวพันกับใครคุณก็สามารถดึงตัวเองออกจากสิ่งนั้นได้ง่ายขึ้นเหมือนรีโมทคอนโทรล ถ้าคุณจะเปลี่ยนภาพความทุกข์ยากเรื่องใช้หัวदनกไปเป็น MTV เพียงคุณกดแค่ปลายนิ้ว คุณก็เปลี่ยน เหมือนเทคโนโลยีมันทำให้คุณสามารถเลือกที่จะเชื่อมต่อได้ง่ายขึ้น” อาจารย์พิชญ์ขยายความต่อให้ฟังว่าถ้ามองจากคนที่มีความอายอยู่แล้ว (ไม่ได้มองจากคนชายขอบ) ความสามารถของคนเหล่านี้ในการหนีออกจากปัญหาที่เร็วขึ้นกล่าวคือถ้าหากไม่ต้องการรู้ก็เลือกที่จะไม่รู้ได้เร็วขึ้น “เมื่อคุณปิดมือถือ คุณก็หายไป ไซ้ใหม่ครับ ในขณะที่ถ้าคุณอยู่ในชุมชน คุณจะหายไปไม่ได้หรอก เขาก็รู้ว่าบ้านคุณอยู่ไหน ไซ้ใหม่ เขาก็มาเคาะบ้านคุณได้”

2) ประชาธิปไตยไทยในอินเทอร์เน็ตไม่ได้ทำให้เกิดสังคมที่มีการเรียนรู้ร่วมกัน เพราะว่า เทคโนโลยีก็แค่ทำให้คนตั้งกระทู้ใหม่ ทำให้คนสนใจว่าจะ chat กับใคร และที่สำคัญก็คือมันแก้ปัญหา self – centreship และปัญหาเรื่องเผด็จการไม่ได้ “เพราะ self centralship ที่อยู่ในตัวเราเองนี่แหละแล้วมันก็ไม่หาย ขนาดมันมีเทคโนโลยีแล้ว คุณก็ไม่กล้าพูด”

นอกจากนี้ อาจารย์ได้เน้นย้ำอีกประเด็นหนึ่งว่า “ไม่มีอะไรฟรีในอินเทอร์เน็ต” เพราะ “ถ้าคุณได้ประโยชน์ใด จากอินเทอร์เน็ต นั้นแปลว่ามีบางคนจ่ายให้คุณอยู่ นั่นหมายความว่าถ้าคุณไม่ได้จ่ายเงินเองในการสมัครสมาชิก คุณก็ แสดงตัวเองว่าเป็นสมาชิกของสถาบันซึ่งสถาบันก็จ่ายเงิน ฉะนั้นของฟรีจึงไม่มีถ้ามันฟรีแปลว่ามันขายของ อย่าง หนังสือพิมพ์ที่มันฟรีแปลว่ามันมีโฆษณา ไม่มีหรอกที่เขาจะมาช่วยเหลือคุณ มันขายของทั้งนั้น”

คุณนที อุกานนท์ พูดถึงประเด็น digital divide ผสมกับเกมส์ออนไลน์ โดยเล่ารายละเอียดจากพื้นที่ให้ฟัง ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าช่องว่างทางดิจิทัลลดลง เพราะเด็กเร่ร่อนก็สามารถเข้าร้านเกมส์ได้แล้ว จากที่คุณนทีทราบมา นั้น ในตามต่างจังหวัดราคาค่าเล่นเกมส้นั้นถูกมาก จังหวัดอุบลราชธานี ที่ถนนสาละ มีร้านเกมส์ให้เล่นภายใต้อัตราชั่วโมงละ 10 บาท ส่วนที่บริเวณรอบหอนาพิภานั้น ชั่วโมงละ 5 บาท อาจกล่าวถึงปรากฏการณ์นี้ได้ว่าช่องว่างทางดิจิทัล เริ่มลดลงแล้ว และสามารถทำให้แม้กระทั่งเด็กเร่ร่อน (อันเป็นผลผลิตหนึ่งของแนวทางการพัฒนาสังคมยุคนี้) สามารถ เข้ามาเล่นเกมสได้โดยไม่ยากเลย

2. เขวากับเกมส์ออนไลน์

คุณนที เล่าถึงการเล่นเกมออนไลน์ว่าเด็กนักเรียนก็สามารถเล่นได้อย่างต่อเนื่องข้ามวัน เพราะบางร้านยังมี เป็น package ที่ดีว กล่าวคือ “คุณอยู่ศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ บางที่ 50 บาทหรือ 100 บาท คุณอยู่ไปเลย 3 วัน 3 คืน มีกาแฟ มีน้ำปั่น มีเสื้อผ้าให้ มีตู้ซักผ้าอยู่หลังร้านให้ เอาเสื้อผ้าใส่ เข้าเย็นวันศุกร์เปลี่ยนเสื้อผ้า เข้าวันอาทิตย์เสร็จแล้วไปเรียน ต่อ เขาก็สนุกของเขาไปคนเดียว” คุณนทีตั้งคำถามว่าถ้ามองในอีกแง่หนึ่งของคนเมืองปรากฏการณ์นี้อาจดูว่ายังดีกว่า การไปขับรถมอเตอร์ไซด์กวนเมืองแล้วไปชนคนตาย คุณนทีเห็นว่าน่าสนใจที่จะมาพิจารณาคำพูดที่ว่า “ติดเกมส์ดีกว่าติดยา” ซึ่งดูเหมือนคุณนทีจะไม่ค่อยเห็นด้วย เพราะจากประสบการณ์ที่คุณนทีลองเล่นเกมออนไลน์ 2 เดือนแล้ว ต้องรีบถอนตัวและไม่กลับไปแตะอีกเลย เพราะคิดว่าชีวิตเรากำลังจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของเกมส์ คล้ายกับว่าถูกดูดเข้าไป เพราะเมื่อเล่นไป level หรือระดับความสามารถที่สูงขึ้น “มันก็สนุกนะ มันสุดยอดนะ อะไรที่เราไม่เคยทำได้ในชีวิต พอ เข้าไปแล้วเราทำได้ ลองนึกภาพจินตนาการ สามารถพุ่งแสงได้ มีอานุภาพได้” นอกจากนี้ ยังมีปรากฏการณ์ที่ผู้เล่น สามารถคุยเรื่องมือถือ (ผ่านระบบ chat ในเกมส์ออนไลน์) ได้เป็นชั่วโมงๆ อีกทั้งมีคนเขียนหนังสือแนะนำยี่ห้อ โทรศัพท์ NOKIA และมันสามารถพิมพ์ขายได้เป็นพันๆเล่ม แนะนำการใช้โทรศัพท์ยี่ห้อต่างๆ กระทั่งปัจจุบัน คุณนที เล่าให้ฟังว่ามีเพื่อนคนหนึ่งในเน็ตเขียนแนะนำกิลด์ของ RAGNAROK แนะนำว่า แต่ละ Level สามารถทำอะไรได้บ้าง มี อารุขขนาดไหน อธิบายได้เป็นเหมือนตำราเลยทีเดียว

ดูเหมือนในเรื่องเกมส์ออนไลน์นั้น อาจารย์พิชญ์จะไม่ค่อยเห็นด้วย เพราะที่คนส่วนใหญ่มองว่าเป็นปัญหานั้น เป็นมุมมองของผู้ใหญ่ แต่เด็กไม่คิดว่าเป็นปัญหา อาจารย์พิชญ์ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับปรากฏการณ์ที่ “ใช้ชีวิตง่าย ๆ เลย ห้ามเล่นตั้งแต่กี่โมงถึงกี่โมง” เพราะเป็นวิธีการแบบ “ใช้หมดแบบเผด็จการ ห้ามออกจากบ้านเวลาเท่าไร หรือว่าทุกคน ต้องมี I.D. จะได้จับได้ว่าคือใคร จะต้องมีการประชาชน ต้องลงทะเบียนเป็นพลเมือง แล้วฉันในฐานะเป็นรัฐบาลจะปกป้องเธอ” อาจารย์แสดงความแปลกใจว่าในสังคมที่ก้าวหน้าขนาดนี้ แต่ดูเหมือนวิธีการดูแลคนอื่นจะยังไม่ก้าวหน้าตาม

เมื่ออาจารย์พิชญ์เปิดประเด็นเรื่องมาตรการจัดระเบียบเกมส์ออนไลน์ของรัฐขึ้นมา ทำทางเวที่จะเริ่มร้อนขึ้น ทันที คุณนทีเล่าสถานการณ์ให้ฟังว่าตอนนี้ นักวิชาการที่ทำงานวิจัยให้กับบริษัทเกมส์ออนไลน์มากกว่านักวิจัยที่ ทำงานฝ่ายรัฐมากนัก คุณนทีเล่าให้ฟังถึงวิธีการทำวิจัยของภาครัฐซึ่งออกมาเป็นมาตรการสุดท้ายที่ว่าต้องมีรหัสผู้เล่น นั้น นักวิจัยเข้าไปหาเด็กอายุ 15 ปี แล้วถามว่า “คุณรู้จักเกมส์ออนไลน์หรือไม่?”, “เกมส์ออนไลน์ที่คุณเล่นเป็นประจำได้ แก่ 1 2 3 4 5” แต่ว่าเป้าประสงค์หลักคือการมุ่งโจมตีเกมส์ RAGNAROK คำถามที่ถามก็เป็นคำถามแบบแข็งๆ คุณนที เห็นว่ารัฐนำการวิจัยมาสร้างความชอบธรรมในการออกมาตรการดังกล่าวเท่านั้น แต่ไม่เคยรู้มาก่อนว่า ก่อนที่เกมส์ ออนไลน์จะออกมานั้น ภาคธุรกิจก็มีการทำวิจัยกันมาก่อน แต่เป็นการวิจัยเชิงสังคมว่าอารมณ์ ความต้องการของเด็ก รู้ สึกว่าอะไรหายไป ในสังคม ซึ่งได้ความว่าความเข้าใจหรือว่าจินตนาการ ความรู้สึกต่างๆ ความเชื่อมั่นหายไป เสรีภาพ ของการแสดงออกหายไป

ดูเหมือนคุณนทีก็ไม่ค่อยเห็นด้วยกับมาตรการในการจัดการกับเกมส์ออนไลน์ เพราะส่วนใหญ่ผู้ปกครองมัก ต้องการสูตรสำเร็จที่จัดการเรื่องสถานการณ์เหล่านั้นให้เสร็จไปก่อน แล้วหลังจากนี้จึงค่อยไปว่ากัน อุปมาคล้ายตั้งน้ำรั่ว

ตรงนี้ ก็จะขอลดรูว์ตรงนี้ก่อน แต่ไม่เคยดูว่าน้ำร้อนนั้น เกิดจากการรั่วหรือมีรอยแตกของเขื่อนตรงไหนหรือไม่ ทั้งยังอุปมาต่อไปว่า “อะไรต่างๆที่มีมันอันนั้นมากมายเข้า มันก็จะทำให้เกิดแรงกระแทกได้” คุณนั้นก็เล่าให้ฟังว่าเคยมีประกาศในอินเทอร์เน็ต โดยผู้เล่นเกมส์ RAGNAROK นัดรวมตัวกันอย่างที่ว่า จะรวมตัวกันที่ center point เพื่อจะเดินไปกระทรวงเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศเพื่อจะไปประท้วงเช่นกัน แต่ไม่รู้ว่าเกิดอะไรในเบื้องลึกเบื้องหลังซุลมุนวุ่นวายกันขึ้นจนรวมตัวกันไม่ได้ จึงได้เลิกกรากันไป แต่ผู้เล่นเหล่านี้ก็ยังใช้เทคโนโลยีโจมตี web แทน “กระทุ้งคนหนึ่งดำ ไม่สะใจตั้งใหม่ เอาให้มันสะใจว่าอะไรอย่างนี้ ก็จะเป็นกระทุ้งที่ต่ำกว่ากระทรวง ICT เท่านั้นใช่ไหม”

พีวีริยะ สว่างโชติ แลกเปลี่ยนความเห็นจากการสังเกตงานวิพากษ์วิจารณ์หรืองานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ว่า “เวลาเราพูดถึงผลของเกมส์ต่างๆว่าอะไรดีต่อเรา มันมีทฤษฎีว่ามันให้ผลร้ายต่อเรา” ซึ่งทฤษฎีนี้มาจากทฤษฎีสัมัยเก่ามากแล้วที่พูดถึงความรุนแรงของการ์ตูนหรือวิดีโอทั้งหลายแหล่ พูดถึงตั้งแต่ช่อง 9 การ์ตูนมาฉายใหม่ๆ ซึ่งพีวีริยะก็ไม่เห็นว่าจะมีความรุนแรงอะไรมากมาย แต่ปัจจุบันนี้ทฤษฎีนี้ก็กลับยังมีการใช้อยู่ พีวีริยะเห็นว่ายุคสมัยของการบริโภคมันเปลี่ยนไป เราต้องเข้าใจเกมส์ออนไลน์ให้มากขึ้น การเล่นเกมออนไลน์ มันเป็น public life ที่เกิดขึ้นอย่างหนึ่ง

หลังจากถกเถียงกันอย่างคึกคักไประดับหนึ่ง อลิสา หะสาเมาะ จึงพยายามกลับมาตั้งประเด็นใหม่อีกที่หนึ่ง โดยพยายามให้เป็นความเห็นมาจากผู้ที่เล่นเกมออนไลน์เอง อลิสาตั้งคำถามว่า คนเล่นเกมรู้สึกได้อย่างไรว่าเวลาไหนเราจึงรู้ว่าเราติดเกมส์แล้ว? และเมื่อรู้ตัวว่าติดแล้ว มีกระบวนการทางความคิดอย่างไรที่จะทำให้รู้ว่าเมื่อไหร่ควรจะถอนตัวออกมา?

คำถามของอลิสาเป็นการเปิดพื้นที่จากการถกเถียงกันเองของวิทยากรทั้งสามท่านมาสู่เสียงของเยาวชนมากขึ้น จึงมีผู้ที่เราไม่รู้จักมาก่อน แต่มาร่วมในงานครั้งนี้ด้วย ได้เล่าประสบการณ์ตรงให้ฟังว่า ประสบการณ์ของเขานั้นเป็นเกมส์ออนไลน์ยุคแรกที่ยังเล่นได้ฟรีอยู่ เขาใช้เวลาไปกับเกมส์ออนไลน์มาก อาจจะเล่นตั้งแต่ตอนเย็นถึงมืด บางทีก็เหมือนกับการเล่นฆ่าเวลาเพราะกลับบ้านไปก็รถติด บางทีก็เล่นตามเพื่อน แต่ว่าเมื่อมาถึงจุดหนึ่งของแต่ละคน พอปรากฏว่ามีเกมส์ใหม่ตามเข้ามา มันก็จะทิ้ง ก็คือเข้าชุมชนแล้วออกอย่างรวดเร็วเหมือนดังที่อาจารย์พิชญ์พูดเอาไว้ เพราะว่าจะมีเกมส์ออนไลน์เท่ออกมาสู่ตลาดเรื่อยๆไม่ขาดสาย แต่เพื่อนคนหนึ่งของเรบอกว่าเขาไม่ถือว่าการนี้เป็นปัญหา เพราะอยู่ที่แล้วแต่ว่าแต่ละคนจะแบ่งเวลาของตัวเองอย่างไร “เพราะว่ามันช่วงสอบนี้ มันก็ไม่มีใครมานั่งบ้ำเล่นอย่างนี้หรอกครับ” นอกจากนี้ ในช่วงหลังๆ เกมส์ออนไลน์ออกมาแบบใหม่ ๆ จำนวนมาก ทำให้เขารู้สึกว่าต้องตามมัน แบบเดียวกับที่คนอื่นเขาตาม แต่เมื่อถึงจุดหนึ่ง “มันก็เหมือนเราออกจากชุมชนนั้นไปเอง...มันอธิบายยากเหมือนกันครับ”

ภาณุวัฒน์ อภิวัฒน์ชัย ผู้ซึ่งมีมุขตลกที่เพื่อนๆมักไม่ขำอยู่เสมอ ตอบประเด็นว่า “เมื่อไหร่ถึงรู้ว่าติด แล้วเมื่อไหร่จะถอนตัว” นั้นภาณุวัฒน์ตอบแบบยวนๆว่า “เมื่อตั้งค์ชั่วโมง (อินเทอร์เน็ต) หมดนั้นแหละครับจะรู้ตัวว่าติดพอดี แล้วเราจะหยุดทันทีเพราะเราไม่มีตั้งค์ต่อชั่วโมง จนกว่าจะมีตั้งค์ต่อชั่วโมงใหม่แล้วก็จะกลับไปติดอีกเรื่อยๆ” จากนั้นภาณุวัฒน์ค่อยพูดเป็นงานเป็นการขึ้น เขาพูดถึงลักษณะอย่างหนึ่งที่เกมส์ออนไลน์ คือทำให้เราได้มีปฏิสัมพันธ์กับคนมากกว่า 2 คนที่อยู่หน้าเครื่องคอนโซลเหมือนอย่างเกมส์แพมิลี่ อีกลักษณะหนึ่งคือเกมส์ออนไลน์นั้น สนองความต้องการเป็น somebody ของคนในสังคมหรือคนปกติทั่วไป “ไม่ว่าคุณในโลก offline จะเป็นไอ้บ้าที่ไหนก็ตาม คุณจะเป็นคนที่เป็นพวกไม่ได้มีความเด่น ไม่ได้มีอะไรที่เจ๋งในสังคมปกติ แต่เมื่อคุณเข้าไปอยู่ใน RAGNAROK แล้วบางทีคุณอาจจะกลายเป็นนักดาบ คุณอาจจะกลายเป็นจอมเวทย์ คุณอาจจะกลายเป็นพ่อค้าที่มีชื่อเสียง หรือแม้กระทั่ง ปัจจุบัน (เกมส์ออนไลน์อีกอันหนึ่งคือ) เกมส์มังกรหยก หนักกว่าอีก คือสามารถเป็นจอมยุทธอย่างที่หลายๆคนจินตนาการว่าอยากจะเป็นเวลาที่เราดูหนังกำลังภายใน” ภาณุวัฒน์เล่าให้ฟังว่าคนไปเล่นเกมออนไลน์หรือเล่นอินเทอร์เน็ต บางคนก็ตั้งใจจะใช้ชีวิตอยู่กับโลกไซเบอร์เลยก็มี เขาตั้งคำถามที่น่าสนใจว่า “เป็นไปได้ไหมว่าเพราะว่าโลก offline หรือโลกจริงๆของคนๆนั้นเนี่ย เขาไม่มีใคร เขาไม่รู้ว่าเขาปฏิบัติสัมพันธ์กับใคร เขาไม่รู้ว่าเขาติดต่อกับใคร จริงๆแล้ว เพราะว่าในโลกจริงๆเราไม่รู้จักไปติดต่อกับใครหรือเปล่า ข้างบ้านเราก็ไม่รู้จัก มาเรียนเราก็มาอยู่ class เดียวกับใครก็ไม่รู้ซึ่งบางทีเปลืองๆเรียนจนจบ class แล้วเรายังไม่รู้เลยว่าเขาเรียนที่เดียวกับเรา...แต่ในโลกออนไลน์เรามีตัวละคร มีเพื่อนที่เราอาจจะรู้จักกัน อาจจะพบปะพูดคุย เยลลอปๆเราอาจจะพบกับเพื่อนในอินเทอร์เน็ตมากกว่าเพื่อนกว่าพ่อแม่ตัวเองอีก”

อาจารย์พิชญ์แปลกเปลี่ยนประเด็นของภาควิชาโดยใช้มุมมองเชิงเศรษฐศาสตร์ว่า ต้นทุนในการสร้างความเป็นชุมชนในสังคมธรรมดานั้น อาจจะสูงกว่าต้นทุนที่ใช้ใน RAGNAROK กล่าวคือ “ไม่ใช่ว่าคนเราไม่ยอมมีปฏิสัมพันธ์กับคนนะ แต่ต้นทุนมันสูง” ซึ่งเรื่องเงินอาจจะไม่ใช่ประเด็นหลัก แต่อาจจะเป็น non-economic cost ต่างๆ เช่น “ถ้าคุณจะต้องพูดกับพ่อแม่คุณ คุณจะต้องมี rule ต่างๆ คุณจะต้องทำใจใหม่ คุณจะต้องเปิดเผยตัวเองอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ว่าไอ้การที่อยู่ในเน็ตเนี่ย ต้นทุนมันน่าจะต่ำกว่านะ” ทั้งนี้แม้เราอาจจะรู้สึกว่าต้นทุนในอินเทอร์เน็ตจะสูง แต่อาจารย์พิชญ์เห็นว่าหากต้นทุนทั้งหมดเมื่อมารวมกันแล้ว ต้นทุนของการสร้างชุมชนแบบในอินเทอร์เน็ตอาจจะต่ำกว่านะ อาจารย์พิชญ์ยกตัวอย่างอีกหนึ่งตัวอย่างในเชิงภาพรวมเช่นว่า “กูไม่อยากไปเดินบนสนามหลวงประท้วงอะไร กูแค่อยากเข้าไปอ่านในกระทู้ที่ กูเห็นด้วย กูก็เงียบไว้ กูไม่เห็นด้วย กูก็เงียบไว้ ก็แค่นี้ ต้นทุนของการออกไปสนามหลวงออกไปประท้วงนั้นอาจจะสูงกว่า” หรืออีกตัวอย่างว่า “สมมติ ผมทำงานนั่งเขียน paper อยู่ ผมเบื่อ ผมก็เข้ามาอยู่ในอีกโลกหนึ่ง ผมก็เข้ามาเล่นสัก 5 นาที เสร็จแล้ว ผมก็ออกมา ผมก็มาทำงานของผมต่อได้ ผมไม่ต้องโทรศัพท์โทร.หาแม่ โทร.หาเพื่อน ติดไม้ติดมือรู้เลย ผมอยู่บนเน็ต ผมก็ทำงานไป ผมก็เล่นหลุดโลก ผมก็กลับมาทำงานได้”

หลังอาจารย์พิชญ์พูดจบ เพื่อนของอาจารย์พิชญ์ซึ่งอยู่ในวงการคอมพิวเตอร์และมาร่วมสนทนากับเราด้วย ก็แปลกเปลี่ยนความเห็นบ้างในเรื่องการที่อยู่ในเกมออนไลน์แล้วทำให้เรารู้สึกเป็น somebody ขึ้นมา จริง ๆ แล้วคล้ายกับดารารหรือนักกีฬาซึ่งโด่งดังระดับโลก เช่น ไทเกอร์ วูด กอล์ฟได้เป็นเรื่องเป็นราว ก็ได้รับการยอมรับในเรื่องการตีกอล์ฟ หรือไมเคิล จอร์แดน เล่นบาสเก็ตบอลเก่งมาก เขาก็มีตัวตนจริงๆ ได้เพราะมันเล่นบาส ซึ่งได้มาด้วยการไปหัดไปซ้อมใช้เวลา ไม่เข้าโรงเรียน อาจจะโดดเรียนไปเล่นบาสก็ได้ แต่สุดท้ายผลลัพธ์ก็คือเขากลายเป็นซูเปอร์ฮีโร่ไปได้ ดังนั้นถ้าเด็กๆ มัวแต่เล่นเกมออนไลน์อยู่ แล้วเขารู้สึกว่าเป็นทางของเขาจริงๆ ก็ไม่ต่างอะไรกับไมเคิล จอร์แดนรู้สึกว่าเขาเป็นไมเคิล จอร์แดน เราจึงไม่น่าจะมองว่าเป็นปัญหา

सानุ ต้นกุล นิสิตคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อนในกลุ่มสยามเด็กเล่น ผู้ซึ่งมีประสบการณ์การเล่นเกมออนไลน์ชนิดที่เจ้าตัวบอกว่า “เกมออนไลน์ประเทศนี้ผมเล่นทุกเกม...ตอนนี้ก็คือ มี ID ทุกเกม จะเล่นหรือไม่เล่นคืออีกเรื่องหนึ่ง” เห็นว่าสาเหตุที่ทำให้ตนเองติดเกมออนไลน์อย่างแรกคือความเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ให้เราได้มีเพื่อน “มันมีอย่างหนึ่งใช้ชีวิตตรงนี้ดำเนินต่อไปได้...วันนี้เราเล่นเรามีปาร์ตี้ มีพรรคพวก มีกลุ่มมีเหล่าในโลกเสมือนนั้นๆ แล้วก็มาบอกว่าวันนี้เราไปเล่นกัน อาจจะไมเจอตัวด้วย (คือเจอตัวหมายความว่าเล่นกันในร้านเดียวกัน) หรือไม่เจอตัวก็หมายถึงเล่นกันคนละที่เลย แต่ว่ามีปฏิสัมพันธ์กัน มีเป็นกลุ่มเป็นก้อนกันในโลกเสมือนนั้นๆ...พอมันเกิดตรงนั้นขึ้นมา เราก็จะเริ่มผูกพันแล้ว...เดี๋ยวพุงนี้มาเล่นใหม่” อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนติดคือความรู้สึกเป็น somebody ที่รู้เรื่องนั้นเก่งเรื่องนี้คล้ายดังว่า คนอื่นเริ่มเก่งแล้ว มีตัวมีตนขึ้นมาแล้ว แล้วเราละ “ที่นี้ทำไงละ เราต้องเริ่มมีการพัฒนาตัวเอง คนอื่นเขาเล่น 3 ชั่วโมง เราเล่นน้อยกว่า 3 ชั่วโมงนี้ แล้วจะทันเขาใหม่ ลมปราณฝึก 30 ปี...เขาฝึกมาแล้ว 20 ปี อ้าว ฉิบหาย กูเพิ่งฝึกทำไงดี ต้องเร่งฝึกกันหน่อยหรือเปล่า”

सानุเห็นว่าลักษณะดังกล่าวไม่ใช่เกิดแค่กับเกมออนไลน์ ความเป็น somebody ในเว็บบอร์ดก็มีเช่นกัน ตัวอย่างเช่น “เข้าไปดูเว็บบอร์ดบางเว็บ เฮ้ยทำไมมันรู้เยอะอย่างนี้วะ ไม่ได้แล้ว กูต้อง search บ้างแล้ว ต้องได้มากกว่าเขา ต้องรู้อะไรที่เขาไม่รู้ แล้วเพื่ออวดเขาว่าเรามีความสำคัญแล้ว คนอื่นเริ่มรู้จักฉันแล้วในฐานะหนึ่ง ฉันอาจจะ expert ในด้านหนึ่งก็ได้...คนอื่นเขาอาจจะรู้ว่ากาแฟมีพันธุ์อะไร คั่วยังไง บดยังไง ฉันรู้ว่ากาแฟมีเครื่องทำกาแฟที่ยี่ห้อไหนก็ได้ ก็ยี่ห้อนี้ ยี่ห้อแต่ละยี่ห้อมันออกฤทธิ์อะไรมาบ้าง แต่ละรุ่นมีความสำคัญยังไง แปรลกจากรุ่นอื่นยังไง คือขอให้ expert ไปด้านใดด้านหนึ่งก็ได้ แล้วคุณก็จะมีคนรู้จัก”

ที่นี้ สำหรับเกมออนไลน์นั้น สานุเล่าว่ายิ่งไปกันใหญ่ เพราะว่ามันกว้างมาก นอกจากจะมีการแยกอาชีพเป็นนักดาบ พ่อค้า นักเวทย์ ให้ได้เลือกกันได้แล้วนั้น ในแต่ละอาชีพหรือในแต่ละทางที่เขาเป็นได้ เขายังเลือกได้อีกว่าเขาจะเป็นแบบไหน “เขาจะเป็นนักดาบที่เขาถือเขี้ยว วิ่งเข้าไปซัดกันกลางฝูง monster แล้วก็ให้มันรุมทิ้งแล้วฉันก็ไม่ตาย ยืนเฉยๆ ให้เพื่อน ๑ รุมตี” สานุเห็นว่า “มันเป็นมายาที่กว้างมาก ถ้าเกิดใครไม่เคยเข้าไปก็คงจินตนาการไม่ได้ มันหลุดโลก”

ส่วนคำถามที่ว่าเราจะที่หยุดการเล่นที่ตรงไหนนั้น สานุตอบจากประสบการณ์ตนเองว่าเขาเป็นพวกเบื่อง่ายหน่ายเร็ว จึงไม่ค่อยติดกับเกมสักมากนัก แต่ว่าसानุเป็นคนประเภทสนใจเกมออนไลน์เรื่อย ๆ “มันอยู่ที่ว่าเราจะติดกับสังคมตรงนี้มากแค่ไหน ความเหนียวแน่นของตัวเองกับกลุ่มก่อนตรงนี้นั้นมันมีมากแค่ไหน อย่างผมก็มีเพื่อนอยู่ไม่กี่คน

แล้วก็จะอาศัยที่ว่า เพราะว่าผมไม่สามารถเล่นได้ยาวๆ มันอาจจะยาวได้แบบ อาทิตย์นี้เล่นยาวได้หน่อย แต่อีก 3 อาทิตย์ต่อไปผมก็เล่นยาวไม่ได้แล้ว ฉะนั้นแล้ว มันก็เกิดการขาดหาย พอขาดหายปั๊บเนี่ย ก็หลุดเลย” นอกจากนี้ อาจเกิดเหตุการณ์ที่ “เราเล่นไม่ทันเพื่อน” หรือ “เพื่อนเล่นไม่ทันเรา” ซึ่งหากเกิดเหตุการณ์อย่างนี้ ก็จะทำให้หยุดเล่นได้เช่นกัน อีกสาเหตุหนึ่งคือเมื่อหมดช่วง promotion บริษัทเกมส์เริ่มเก็บเงินผู้เล่น ไม่ปล่อยให้เล่นได้ฟรีแล้ว ก็จะมีส่วนหนึ่งที่เลิก แม้ว่าเกมส์นั้นจะสนุกดี แต่ก็ไม่สนุกถึงขั้นที่ต้องจ่ายเงิน ซึ่งसानุเห็นว่า เป็นเรื่องตัวอย่างหนึ่งที่เยาวชนที่เล่นเกมส์เหล่านี้ไม่มีเงินมากนัก แต่ปัญหา ก็คือจะมีเกมส์ใหม่ที่ฟรีเพิ่มขึ้นมาเรื่อยๆ และไม่รู้ว่ามีอะไรจะหมดเช่นกัน

3. วัฒนธรรมป๊อปกับเยาวชนยุค ICT

น่าเสียดายที่เทปส่วนที่เป็นประเด็นที่ **คุณวิริยะ สว่างโชติ** พุดนำประเด็นนั้นเสียหายไป แต่จากเอกสารที่ **พีวริยะ** เขียนมาเพื่อเตรียมใช้พุดนั้น พอจะได้ความสิ่งที่ **พีวริยะ** อยากเสนออยู่ **พีวริยะ** โยงประเด็นเรื่องเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศเข้ากับเรื่องวัฒนธรรมป๊อป โดยเริ่มที่บอกว่าคำว่า “Pop” (ใน popular culture) และคำว่า “IT” (ใน ICT) นั้น “ให้ภาพของความนิยมและ/หรือสิ่งที่ทันสมัยก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา” **พีวริยะ** เห็นว่าวัยรุ่นยุคนี้พยายาม “เล่น” กับความพลิกผันผ่านรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่เสื้อสายเดี่ยว, กางเกงขาม้า, สามส่วนหรือทรงหลวม รองเท้าผ้าใบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ “ดัด” ที่ไร้ซึ่งรูปแบบ หัวใจของวัฒนธรรมวัยรุ่นอาจดูได้จากดนตรีแบบ Hardcore, แร็ป, hip-hop, และเทคโนโลยีแดนซ์ ซึ่งเป็นดนตรีที่เกี่ยวข้องกับสิ่งใหม่และการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดนตรีเหล่านี้ใช้เครื่องเล่นแบบ digital มีทั้งการ Scratch แผ่นของดีเจสไตส์ hip-hop และการใช้เทคนิคการ sampling ซึ่งทำให้เพลงที่ออกมาเป็นการผสมผสานเพลงหรือเสียงอันหลากหลายที่ผูกต่อกันอย่างทันทีทันใด โดยไม่ต้องมีนักดนตรีอาชีพหรือนักแต่งเพลง (เหมือนยุคก่อน) ทั้งยังสามารถเล่นกันได้สด ๆ ขณะแสดง และผู้ฟังสามารถมีปฏิกริยาโต้ตอบกับผู้เล่นได้อีกด้วย ลักษณะการใช้ชีวิตเหล่านี้ ยังสะท้อนความต้องการสร้าง “พื้นที่ทางสังคม” (social space) ของวัยรุ่นที่แตกต่างไปจากกฎระเบียบจากที่บ้านอีกด้วย เป็นความ “ไม่ต่อเนื่อง” และ “ไม่ธรรมดา” ที่ดูไปแล้วอาจเข้ากันได้ดีกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ไม่ต่อเนื่อง และไม่ธรรมดาของโลกยุคแห่งความพลิกผันยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม **พีวริยะ** เห็นว่า วัฒนธรรมป๊อปจะไม่มีบทบาทสำคัญอะไรหากขาด “การรอบรู้เชิงวิพากษ์” (critical pedagogy) โดยเฉพาะยุคข้อมูลข่าวสารที่การสื่อสารมีอัตราเร่งสูง และมีข้อมูลให้ “เล่น” กันได้อย่างเหลือเฟือ **พีวริยะ** เสนอว่าเด็ก ๆ จะต้องเป็น “ผู้บริโภค (สื่อและข้อมูล) เชิงรุก” (active consumer)

วิชา หอมวิเศษ นิสิตปริญญาโท คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เชื่อมเรื่องวัฒนธรรมป๊อปกับเรื่องเกมส์ออนไลน์ว่า hip-hop เป็นสื่ออีกรูปแบบหนึ่งที่ทำให้คนเกิดอัตลักษณ์ขึ้นมา เกมส์ออนไลน์ก็สร้างอัตลักษณ์บางอย่างของคนขึ้นมาในโลกเสมือน วิชาตั้งคำถามว่าอะไรที่ทำให้สองอย่างนี้ได้รับการปฏิบัติจากสังคมต่างกัน? hip-hop ไม่ได้มีกระแสต่อต้านอย่างมากมาย ไม่ได้ถูกสังคมมองว่ามันเป็นสิ่งเลวร้ายจนต้องเข้ามาจัดการกับมันอย่างมากมายเท่ากับ Ragnarok Online ทั้งๆที่ถ้ามองในลักษณะดังกล่าวแล้ว มันก็ทำให้คนเกิดอัตลักษณ์บางอย่างขึ้นมาเหมือนกัน มันทำให้คนที่อยากแสดงออกหรือเป็นคนส่วนน้อยมีพื้นที่ในสังคมนั้นๆ เหมือนๆกัน ทำไมเกมส์ออนไลน์จึงกลายเป็นผู้ร้าย ทำไมเกมส์ออนไลน์จึงต้องถูกกำจัดหรือจัดการ แต่ทำไม hip-hop จึงสามารถขายได้โดยที่ไม่มีใครเข้าไปทำอะไรกับ hip-hop แล้วยังถูกนำมาใช้ในการรณรงค์หรือว่าสร้างการยอมรับในด้านอื่นๆ

ต่อคำถามของวิชา **ภาณุวัฒน์** เห็นว่า hip-hop แม้อาจไม่ได้ถูกต่อต้านอย่างโจ่งแจ้ง (ยกเว้นกรณีดาจิม) แต่ในสายตาของคนในสังคมปกติแล้วก็ไม่ได้รับการยอมรับอะไรมากนัก **ภาณุวัฒน์** ยกกรณีตัวอย่างวัฒนธรรมป๊อปอีกอย่าง ได้แก่ กระแสที่พุดถึง “เด็กแนว” ซึ่งต้องประกอบไปด้วยสิ่งที่ **ภาณุวัฒน์** ตั้งชื่อไว้ว่า “หลักไตรอินดี้” ได้แก่ 1) อ่านนิตยสาร A Day 2) เทียวถนนข้าวสาร 3) ฟังเพลงรายการ Fat Radio ซึ่ง **ภาณุวัฒน์** เห็นว่าทั้งคนที่มีความรักและไม่มีความรักหลักไตรอินดี้ ในแง่หนึ่ง เขาไม่ได้ต่อต้านเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงโลก แต่เขาทำเพื่อหาพื้นที่ของเขา ซึ่งแม้วัฒนธรรมป๊อปเรื่องนี้จะไม่มีต่อต้านอย่างเด่นชัด แต่ในสายตาคนหลายกลุ่มก็หมั่นไส้มัน **ภาณุวัฒน์** เล่าว่าล่าสุด ผู้บริหาร Fat Radio ชุดใหม่ได้ออกมาประกาศว่าเขาจะลด “ความเป็นอินดี้” ของคลื่นลงจาก 100% เหลือ 60% **ภาณุวัฒน์** สรุปว่าเรื่องแบบนี้ แม้ว่าจะไม่ถูกต่อต้านอย่างเด่นชัด แต่ก็มีต่อต้านแบบเงิบๆ ด้วยกระบวนการทางสังคม

แต่วิชาเห็นต่างจากภาณูวัฒน์ เธอเห็นเหมือนอาจารย์พิชญ์ที่ว่า สาเหตุที่วัฒนธรรมป๊อปหรือ hip-hop ไม่ได้ถูกต่อต้านอย่างมากจากรัฐ อาจเป็นเพราะรัฐสามารถหามูลค่าจากรื่องนี้ได้ แต่ว่า Ragnarok ถูกต่อต้าน เพราะรัฐไม่สามารถแปลงมันให้เป็นผลประโยชน์ต่อรัฐได้ “ไม่สามารถเอากลุ่มเด็กเล่นเกมส์ Ragnarok มารณรงค์กินไก่ໄໝໄດ້” ไม่เหมือนกับที่ “เราสามารถเอานักร้อง hip-hop หรือนักร้องเพลงป๊อปมารณรงค์กินไก่ໄໝໄດ້” ภาณูวัฒน์จึงเสริมในประเด็นนี้ว่าที่รัฐไม่ได้จัดการกับเรื่องดนตรีมากนัก เพราะว่าดนตรีเสนอผ่านสื่อที่รัฐควบคุมได้อยู่แล้ว “อย่างสมมติคุณทำอัลบั้มเพลงออกมาซักรุ่นหนึ่ง ยังไง ถ้าคุณต้องการให้งานของคุณผ่านสายตาคณะยะๆ คุณก็ต้องให้สถานีวิทยุเปิด แล้วสถานีวิทยุตอนนี้รัฐก็ควบคุม” ในขณะที่เกมส์ออนไลน์อยู่ในสื่อคอมพิวเตอร์ซึ่งคุมได้ยากกว่า

ภาณูวัฒน์พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างโลกจริงกับโลกเสมือนว่าโลกออนไลน์ทำให้มีพื้นที่ มันอาจจะเชื่อมโยงกับโลกจริงก็ได้หรือว่าโลกออนไลน์ไปสร้างโลกจริงอีกทีก็ได้ เขายกตัวอย่างว่าตนเองบังเอิญไป meeting ของเว็บไซต์แฟนคลับของวงแกรนด์เอ็กซ์ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งในเว็บไซต์ของวง เขาเห็นว่าแม้ในยุคที่วงแกรนด์เอ็กซ์ดัง ซึ่งประมาณ พ.ศ.2524 เป็นยุคที่ยังไม่มีอินเทอร์เน็ตอยู่ แต่ตัวเว็บไซต์ก็เป็นช่องทางในการรวมคนที่ชื่นชอบวงนี้อยู่แล้ว แต่ไม่มีที่เลยหรือมีที่แต่ไม่ชัดเจนที่จะแสดงความรักความชอบออกมา เมื่อมีเว็บไซต์ลักษณะนี้ขึ้นมา คนจึงเข้าไปกันมากจนถึงขนาดจัด meeting ได้

ภาณูวัฒน์ กล่าวถึงประเด็นเรื่องการที่โลกเสมือนทำให้คนได้ปลดปล่อยจินตนาการของตนเอง และยังผลให้โลกจริงมีระเบียบและสงบสุขได้ เขายกตัวอย่างเว็บไซต์ที่ค่อนข้างไปทางป๊อปอยู่หนึ่งเว็บ คือ hawaiiipicpost.com เว็บนี้จะมีกิจกรรมของเว็บด้วย ภาณูวัฒน์เล่าให้เราฟังอย่างสนุกสนาน ชื่อกิจกรรมของเว็บนี้คือ “ปปช” ชื่อเต็มคือ “การประกวดรูปไปแห่งชาติ” ลักษณะกิจกรรมคือให้สมาชิกในเว็บไซต์ post รูปที่ตัวเองคิดว่า “แจ่มสุด” ได้คนละ 3 รูป แล้วประชันกัน ใครชนะได้รางวัลเป็นบัตรเที่ยวสถานบันเทิงโพเซดอน ได้บัตรตี๋มเหล่าฟรี่ ภาณูวัฒน์เห็นว่าเรื่องแบบนี้ในสายตางานบางคนอาจมองว่ามันเป็นปัญหา แต่หากมองอีกด้านหนึ่ง “เขาก็แค่เป็นในเว็บไซต์ เขาไม่ได้ออกมาตั้งสมาคม Hawaii Pic Post แห่งประเทศไทยขึ้นมาในโลกจริง อย่างน้อยๆ เขาก็สนุกในโลกไซเบอร์ของเขา แล้วเขาก็ไม่ได้ไปกะกะระรานใคร” ซึ่งภาณูวัฒน์เห็นว่าหากมองมุมนี้ ก็อาจกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์นี้ทำให้โลกจริงมีระเบียบและความสงบสุขได้

4. บทสรุป : ผู้การศึกษาวัฒนธรรมทางสังคมของเทคโนโลยี

ชาญชัย ซึ่งนั่งฟังมาโดยตลอด เมื่อมาถึงช่วงสุดท้าย จึงได้สรุปและพูดภาพรวมของทั้งเรื่องช่องว่างทางดิจิทัล, เกมส์ออนไลน์, และวัฒนธรรมป๊อป ที่เป็นประเด็นภาคขยายของเรื่อง ICT ในสังคมไทย ว่าในเมืองไทยนั้นศึกษาเรื่องการใช้เทคโนโลยีอย่างเดียว เห็นได้จากมีแต่หนังสือสอนการใช้ ICT สอนการใช้โปรแกรมอยู่มหาศาล แต่ไม่ค่อยศึกษาเรื่องวัฒนธรรมในบริบทที่สังคมมีเทคโนโลยีใหม่เกิดขึ้น เห็นได้จากไม่ค่อยมีหนังสือที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของสื่อและสิ่งอื่นๆในโลก ICT ชาญชัยเล่าว่าเท่าที่พอจะเห็นบ้างก็มีหนังสือเรื่อง “ผมคือไซเบอร์” ชื่อภาษาอังกฤษว่า “Cyber Being” ตั้งชื่อล้อคำว่า “Human Being” ที่แปลว่า “มนุษย์” ซึ่งเล่าถึงสภาพความรู้สึกนึกคิดและมิติทางสังคมการเมืองของคนที่เล่นอินเทอร์เน็ต อีกเล่มหนึ่งที่ชาญชัยไปพบคือหนังสือชื่อ Life on the Screen : An Identity on the Age of Internet ซึ่งคนเขียนใช้มุมมองแบบสังคมจิตวิทยา (psychosociology) ใช้เวลาทำ 20 ปี สัมภาษณ์เด็กอเมริกันเกี่ยวกับวิธีคิดถึงเรื่องต่าง ๆ ในทางสังคมที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ชาญชัยลงท้ายว่าอยากเห็นการศึกษามิตินองนี้ต่อเรื่อง ICT นี้อีกให้มาก ๆ ขึ้น ■

3. กิจกรรมต่อเนื่องว่าด้วย “คดีดี”

แนวทางการวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายกับเยาวชนกรณีกิจกรรมคดีดี จะใช้วิธีแบบ Social network analysis เพื่อแสดงให้เห็นภาพการเคลื่อนไหวของเยาวชนภายในกลุ่มเครือข่ายว่า มีวิธีการติดต่อสื่อสารอย่างไร รวมทั้งนำเสนอความคิดเห็นของแต่ละบุคคลต่อกิจกรรมคดีดีโดยอาศัยฐานจากกลุ่มสยามเด็กเล่นเดิมและขยายต่อไป

กิจกรรมคดีดีมีคุณลักษณะ 2 ประการ คือ *ประการแรก* เพื่อสร้างเครือข่ายกับเยาวชนในระยะเริ่มแรก *ประการที่สอง* เพื่อเรียนรู้จากประสบการณ์จริง

1. การสร้างเครือข่ายกับเยาวชนในระยะเริ่มแรก

เราจะพบเยาวชนเหล่านี้ได้ที่ไหนบ้าง? จะรู้ได้อย่างไรว่าพวกเขาสนใจอยากค้นหาคำตอบร่วมกับกับเรา? คนรุ่นนี้เขาคิดอ่านเป็นอย่างไร? เราจะสื่อสารกับเขาได้ไหม? ล้วนเป็นคำถามที่สร้างความลำบากใจเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการอธิบายให้เยาวชนเครือข่ายเห็นภาพว่า โครงการวิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคมฯ นั้นหมายความว่าอย่างไร และจะมีกิจกรรมอะไร? แต่อย่างไรก็ตามคณะผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่า เยาวชนมีความหลากหลาย ไม่ได้เป็นก้อนเนื้อเดียวกัน อย่างที่สังคมไทยได้พยายามประทับตราพวกเขาไว้ว่า สายเดี่ยว เที้ยวกลางคืน บริโภคนิยม ฯลฯ เท่านั้น พวกเราเชื่อว่า ยังมีอีกหลายคนที่ต้องการแสวงหาคำตอบเช่นเดียวกับคณะผู้วิจัยอยู่ที่ไหนสักแห่ง เพียงแต่ไม่มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น หากเยาวชนเหล่านี้เจอประเด็นที่กระแทกโดนใจ ก็จะเปิดมิติใหม่ ๆ สร้างสรรค์ ไม่เหมือนใครอย่างน่าสนใจเลยทีเดียว

1.1. ที่มาของการสร้างเครือข่ายเริ่มแรก

พื้นฐานของการสร้างเครือข่ายโครงการวิจัยวิทยาศาสตร์ฯ สนับสนุนโดย สสส.นี้ อาศัยคุณสมบัติของนักวิจัยสาม 3 ประการคือ 1) เนื่องจากเคยเป็นศิษย์เก่าในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹ 2) มีฐานการวิจัยเกี่ยวข้องกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนิสิตเป็นหลัก 3) อีกทั้งยังเป็นนักวิจัยของศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ ซึ่งมีภาระทางสังคมที่ต้องจัดเวทีสัมมนาทางวิชาการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคมหลายกรณี ซึ่งนักวิจัยทั้งสามใช้คุณสมบัติดังกล่าวนี้เป็นสะพานเชื่อมกับนิสิตนักศึกษาและเยาวชนคนรุ่นใหม่ในระดับต่าง ๆ ได้อย่างน่าสนใจ

โครงการวิจัยวิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะฯ จึงเป็นงานวิจัยที่สืบเนื่องจากงานวิจัยก่อนหน้านั้น 2 โครงการ ในช่วง 2 ปี ที่ผ่านมานี้ งานวิจัยชิ้นแรก คือ *จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับสังคม: พลวัตในการปรับตัวเชิงสถาบันและทางเลือกในอนาคต*² (2545) โดย รศ.สุริชัย หวันแก้ว และคณะ ซึ่ง ชาญชัย ชัยสุขโกศล และอลิสา หะสาเมาะ³ เป็นผู้ช่วยนักวิจัยของโครงการดังกล่าว ได้ร่วมกันสร้างเวทีเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับนิสิตหนุ่มสาวเข้าร่วมการอภิปราย แสดงความรู้สึก

¹ ชาญชัย ชัยสุขโกศล มหบัณฑิตศึกษาศาสตร์ เอกวิศวกรรมเครื่องกล วิทยานิพนธ์ประดิษฐ์หุ่นยนต์สองขา และมีความชำนาญเรื่องคอมพิวเตอร์เป็นอย่างดี สนใจประเด็นปัญหาสังคม ในมิติใหม่ ๆ ส่วนปรกรณ์ เลิศเสถียรชัย บัณฑิตศึกษาศาสตร์ เอกวิศวกรรมไฟฟ้า ภาคนิพนธ์คำนวณสูตรไฟฟ้า มีพื้นฐานด้านดนตรี อยากรับงานนิพนธ์สนใจงานวรรณกรรมหลายประเภท โดยเฉพาะด้านปรัชญา และอลิสา หะสาเมาะ มหบัณฑิตศึกษาศาสตร์ ภาควิศวกรรมศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยในภาคใต้ มีพื้นฐานด้านศิลปะ

² สุริชัย หวันแก้ว, (ร่าง) *จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: พลวัตในการปรับตัวเชิงสถาบันและทางเลือกในอนาคต*, สนับสนุนโดยกองทุนเพื่อการบริหารวิชาการ โครงการวิจัยสถาบันเพื่อพัฒนาโยบายด้านวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545 (เอกสารอัดสำเนา) และ สุริชัยหวันแก้ว (เขียน) และคณะ, *จุฬากับสังคม: สรุปลังเคราะห์และข้อเสนอแนะ*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

³ ในขณะนั้นมีผู้ช่วยนักวิจัยหลายคนร่วมกันก่อร่างสร้างฐานคือ ชาญชัย ชัยสุขโกศล, กนกรัตน์ เลิศชูสกุล, ปราโมทย์ ตั้งเกียรติกำจาย และ อลิสา หะสาเมาะ.

ต่อมหาวิทยาลัย โดยจัดเป็น “อาศรมความคิดนิสิต: เสวนาคาเฟ่”⁴ หลายครั้งถือเป็นก้าวแรกของการทำความรู้จักกับ นิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยและเปิดมิติใหม่ของเยาวชนคนหนุ่มสาวในสังคมร่วมสมัยได้ร่วมกันครุ่นคิดถึงตำแหน่ง แห่งที่ของตัวเอง เชื่อมโยงประสบการณ์ของตัวเองกับสังคมปัจจุบันท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในโลก มหาวิทยาลัย และผลิตหนังสือชื่อ “นิสิตผู้ถูกจับจ้องแต่มองไม่เห็น”⁵ จากนั้นจึงพัฒนาประเด็นทางความคิด และดำเนินการ ต่อเนื่องเพื่อสร้างองค์ความรู้จากเบื้องล่างสู่บน (bottom-up) เป็นการมองโลกผ่านรูเข็ม เพื่อเปิดรับฟังมุมมองของ เยาวชนในการพิชิตพิเคราะห์สังคม แต่ยังคงเป็นพื้นที่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำไปสู่งานวิจัยชิ้นที่สอง เรื่อง “ยุว ชนจุฬากับโลกาภิวัตน์” (2546)⁶ ซึ่งมีนักวิจัยเพิ่มขึ้นหลายคนจากหลากหลายสาขา หลายภาควิชา คณะ และชั้นปี ไม่ ว่าจะเป็น นิเทศศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา วิศวกรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์⁷ นับว่าเป็นจุดเริ่มจากมิติการมอง แบบสหสาขาวิชา แบบบูรณาการได้อย่างน่าสนใจ จากงานวิจัยครั้งนี้ ได้กำเนิดเป็น “กลุ่มเครือข่ายสยามเด็กเล่น” ขณะนั้นปรกรณ์ เลิศเสถียรชัย เข้าร่วมเครือข่ายตั้งแต่เป็นนิสิตวิศวกรรมศาสตร์ปี 4 และยังคงมีความสนใจต่อเนื่อง จึง ร่วมเป็นนักวิจัยภายใต้โครงการ “วิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคม: การริเริ่มจากเยาวชน” นี้

กล่าวได้ว่า โครงการวิจัยวิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคมฯ สืบเนื่องจากโครงการวิจัยก่อนหน้านั้น 2 โครงการ ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา ได้สร้างเครือข่ายนิสิตนักศึกษา เยาวชนคนรุ่นใหม่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มากมาย ขึ้นอยู่กับความสนใจ ของแต่ละบุคคลคนเป็นหลัก หลากหลาย และเครือข่ายมีความยืดหยุ่นสูง สอดคล้องกับสภาพของเยาวชนร่วมสมัยใน กระแสโลกาภิวัตน์ โดยมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้สนับสนุนกิจกรรม โครงการวิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคมฯ นี้ จึงขยายพื้นที่ให้กว้างเต็ม ด้วยโจทย์วิจัยที่ต่างจากเดิม จากกลุ่มเป้าหมายนิสิตใน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นนิสิตจากต่างมหาวิทยาลัยและเยาวชนที่สนใจประเด็นปัญหาเช่นเดียวกับคณะผู้วิจัยเป็น แกน

1.2. การสร้างเครือข่ายเยาวชนที่สนใจประเด็นคลิตี้

กิจกรรม ‘คลิตี้’ เริ่มตั้งประเด็นจาก อลิสา หะสาเมาะ และจิระวรรณ์ บรรเทาทุกข์ นิสิตปริญญาโทมานุษย- วิทยา ซึ่งในขณะนั้นกำลังอยู่ในระหว่างการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มี ผลต่อสุขภาพในมิติหญิง-ชาย : ศึกษากรณีหมู่บ้านกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี” ทั้งสองสนใจผลกระทบที่เกิด จากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อันเป็นมิติที่ขาดหายไปและยากที่จะเข้าใจหากใช้กรอบแนวคิดทางด้านสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยาเพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะข้อจำกัดของวิชาในการทำความเข้าใจเรื่องวิทยาศาสตร์ซึ่งมีผลกระทบต่อสิ่ง แวดล้อมและผู้ที่เกี่ยวข้อง และวาทกรรมของผู้เชี่ยวชาญพิเศษ ซึ่งมักจะหยิบยกเอาศัพท์แสงยาก ๆ และมีความเฉพาะ เจาะจง กรณีคลิตี้จึงเป็นกรณีที่น่าสนใจ 5 ประการ คือ 1) เป็นกิจกรรมสร้างความคุ้นเคยกับเยาวชนกลุ่มใหม่ 2) การได้ สัมผัสกับประสบการณ์จริงนอกเหนือจากห้องเรียน ซึ่งมักจะสอนแต่ทฤษฎี 3) ความรู้สึกสะเทือนใจจะนำไปสู่การตั้งคำถาม

⁴ ผู้สนใจโปรดดู ชาญชัย ชัยสุขโกศล (บก.), *บันทึกการเสวนานิสิต*, กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545. (เอกสารอัดสำเนา) มีบันทึกการเสวนาทั้งหมด 5 ครั้ง ชื่อ จุฬาลงกรณ์-ความคิด-นิสิต สังคม: โต๊ะกลมว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างจุฬาลงกรณ์ กับสังคมในมุมมองของนิสิต, สหนามความคิดกับชีวิตในห้องเรียน: สภาวะที่เอื้อให้การเรียนในมหาวิทยาลัยอย่างไม่วิพากษ์ยังดำรงอยู่และ กระบวนการเรียนรู้ที่จะเลือกรู้หรือไม่วิพากษ์, มหาวิทยาลัยจะออกนอกระบบราชการ: แล้วกิจกรรมนิสิตจะออกกับเค้าด้วยมั๊ย??, แผนร่าง- พรางกาย: เมื่อตัวตนที่แตกต่างหลากหลายของนิสิตให้ความหมายเรื่องการปฏิรูปมหาวิทยาลัย และก้าวกระโดด: จากกิจกรรมที่จำเจ สู่อารมณ์ ภาพที่สร้างสรรค์.

⁵ ปราโมทย์ ตั้งเกียรติกำจาย (บก.), *นิสิตผู้ถูกจับจ้องแต่มองไม่เห็น*, 2545 (เอกสารอัดสำเนา) ขณะนี้อยู่ในระหว่างการตีพิมพ์ โดยสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶ อลิสา หะสาเมาะ และคณะ. “ยุวชนจุฬากับโลกาภิวัตน์” สนับสนุนโดยสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2546. และยังมีบทความ ของ ชาญชัย ชัยสุขโกศล,....., เอกสารอัดสำเนา, 254(??) ซึ่งนำเสนอผ่านการประชุมวิชาการ เรื่อง “พลังทางสังคมไทยในทศวรรษหน้า: ทางเลือกกับความเป็นจริง” เมื่อวันพุธที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2546 ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปไตย-ราไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷ ทีมวิจัยคือ ปราโมทย์ ตั้งเกียรติกำจาย, จิระวรรณ์ บรรเทาทุกข์, วิภารัตน์ พันธุ์ฤทธิคำ และชาญชัย ชัยสุขโกศล

ถามและทบทวนความรู้เดิม 4) เป็นกรณีที่น่าทึ่ง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ยากที่จะเข้าถึง มีทั้งความทุรกันดาร ความซับซ้อนของกรณีปัญหา 5) เชื่อมโยงกับพื้นฐานเดิมของพวกเขาที่สนใจประเด็นปัญหาสังคมอยู่แล้วเป็นตัวตั้ง

กล่าวได้ว่าจุดเริ่มต้นของการทำวิจัยร่วมกับเยาวชน จำเป็นต้องสร้างความคุ้นเคยและมีประสบการณ์ร่วมกับหนุ่มสาว เรียนรู้และมีประสบการณ์ไปพร้อม ๆ กันโดยใช้วิธีเรียนรู้ไปด้วย เทียบไปด้วย (edutainment) โดยให้ข้อมูลเป็นเอกสารขั้นต้นเกี่ยวกับคดี และการดูสื่อบทของไอทีวีก่อนลงพื้นที่ พร้อมทั้งวิพากษ์วิจารณ์กันถึงความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยผลที่จะได้รับ คือ

1) การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง โดยไม่ผ่านใคร โดยการลงพื้นที่ภาคสนาม ชำแหละความรู้ที่เรียกว่ามหาวิทยาลัย จากอาจารย์ผู้สอน ตำรา สื่อการเรียนการสอน ตั้งคำถามกับ วิธีการเรียนการสอนในห้องเรียน หลักสูตรตำราเรียนที่ล้าสมัย ซึ่งไม่เชื่อมโยงกับโลกแห่งความเป็นจริงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้

2) ลดช่องว่างกระบวนกรเรียนรู้ ขยายฐานการเรียนรู้จากเมืองสู่ชนบท เมื่อได้พบภาพสะท้อนใจที่เยาวชนพบเห็นด้วยตนเองนับเป็นประสบการณ์ที่ทำให้ยากยิ่งสำหรับเยาวชนที่คุ้นเคยอยู่แต่ในเมือง ห่างไกลจากชนบท หรือการรับรู้ความเป็นชนบทแต่เพียงภาพอุดมคติ หากแต่ในความจริงพวกเขาจะพิจารณาจาก เช่น ความเจ็บป่วยของชาวบ้าน ความพิการทั้งตาบอด ตาบวมผิดปกติ อันขัดกับภาพความขัดแย้งของธรรมชาติที่สวยงาม และความมั่งคั่งของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

3) สร้างเครือข่ายสหสาขาวิชา โดยมีผู้เข้าร่วมการสนทนาจากหลากหลายสาขาวิชา เช่น สังคมวิทยา, มานุษยวิทยา, วิศวกรรมศาสตร์, วิทยาศาสตร์, นิเทศศาสตร์ เป็นต้น อีกทั้งยังนำไปสู่ประเด็นคำถามการพัฒนาของรัฐ และการมีส่วนร่วมจากเยาวชน

ในที่นี้ เยาวชนกลุ่มเป้าหมายแต่ละคนจึงเริ่มจาก 1) การสนทนาถึงประเด็นที่สนใจร่วมกัน 2) ทดลองซักชวน 3) ลงพื้นที่ 4) แลกเปลี่ยนความคิดเห็น 5) นำเสนอคำถาม 6) สะท้อนความรู้สึกของตนเองผ่านบทความ โดยการค้นหาเยาวชนแต่ละคนที่สนใจประเด็นปัญหาสังคม อาศัยการฐานการทำโครงการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคมเป็นหลัก ซึ่งเกิดขึ้นตามลำดับเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

1.2.1. การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “เหตุการณ์ 14 ตุลาคม: นัยยะความสำคัญทางสากลเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในปัจจุบัน” วันที่ 6 สิงหาคม 2546 เวลา 08.30-16.30 น. ณ ห้องประชุมคณะกรรมาธิการ 213-216 ชั้น 2 อาคารรัฐสภา 2

ในกิจกรรมนี้ได้สานต่อความสัมพันธ์กับนุชรี วงศ์สมุท และธิตติมา สิงนวน นิสิตปริญญาตรีสังคมวิทยา ปี 1 จากกิจกรรมดังกล่าวได้ลองซักชวนและตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับความน่าสนใจของวิชาสังคมวิทยาในปัจจุบันทั้งนี้ กิจกรรมนี้ในช่วงแรกมีน้องปี 1 เข้าร่วมสนใจเป็นอย่างมาก ประมาณ 20 คน แต่ทว่า กิจกรรมภายในมหาวิทยาลัย ตั้งแต่เริ่มรับน้อง การเข้าห้องเชียร์ การเลี้ยงน้องหอ ใช้เวลาจนเกือบสิ้นเทอม 1 และต่อเนื่องไปถึงการสอบในช่วงมิดเทอมและปลายภาค ทำให้น้อง ๆ ที่เหลือต้องง่วนอยู่กับการสอบและกิจกรรมทั้งหลาย การที่ทั้งนุชรีและธิตติมา ยังมีความสนใจต่อเนื่องนับว่า เป็นสิ่งที่น่าสนใจยิ่งเนื่องจากพบว่า เยาวชนที่สนใจประเด็นทางสังคมมักจะเป็นผู้ที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในและนอกมหาวิทยาลัยมากมายในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสังคม และมีความสนใจหลากหลายประเด็นเช่น ประเด็นสิทธิมนุษยชน, ชาวออร์แกน ฯลฯ จากการพูดคุยกันครั้งแรกข้าพเจ้าจำได้ว่า นุชรี มีความฝันอยากเป็นนักวิจัย และอยากใช้วิชาของตัวเองเพื่อประโยชน์ต่อสังคม และนุชรี ก็ได้ทำสิ่งที่ตนเองได้พูดไว้ เพราะหลังจากที่กลับมาจากคดีแล้ว ยังเขียนบทความเรื่องความเจ็บป่วยของ ‘มะนุเมียม’ ลงในวารสารของกลุ่มที่จัดตั้งร่วมกับเพื่อน ๆ ในนาม DEMO SOCIETY ด้วยตัวเองอีกด้วย และนุชรียังคงอยู่ร่วมกับงานวิจัยตั้งแต่แรกเริ่มจนจบโครงการ เมื่อมีสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องคดีเธอจะติดตามไปด้วยอยู่เสมอ ด้วยเหตุผลที่ว่า กิจกรรมและการสัมมนาต่าง ๆ เหล่านี้ ช่วยทำให้เธอได้พบกับอะไรใหม่ ๆ ทำให้เปิดความคิดใหม่ ๆ และยังทำให้เธอเข้าใจทฤษฎีทางสังคมวิทยาได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งถ้าหากเทียบกับเพื่อน ๆ ที่ไม่ได้มีประสบการณ์ตรงนี้ เธอก็คิดว่า ยากที่จะทำความเข้าใจทฤษฎีที่มีความซับซ้อนและเป็นนามธรรมสูง

ส่วนหนึ่ง นั้น ถูกชักชวนมาโดย นุชรี แต่หลังจากการไปที่คลิตี้แล้วกลับขึ้นมาแทบไม่ได้เจอกับเธอเลย ปัจจุบันนี้เป็นเลขาค่ายอาสา มีหน้าที่รับผิดชอบต่างๆ มากมาย และออกต่างจังหวัดบ่อยๆ

1.2.2. การประชุมวิชาการ เวทีภาคกลาง เรื่อง “พลังทางสังคมไทยในทศวรรษหน้า: ทางเลือกกับความ เป็นจริง” วันพุธที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2546 ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปก-รำไพพรรณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากการเตรียมงานในครั้งนี้ ได้สานต่อความสัมพันธ์กับ รุ่งนภา เทพภาพ นิสิตจากคณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ป.โท ปี 1 หลังจากพูดคุยถึงประเด็นเรื่องคลิตี้ และข้อจำกัดของวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รวมถึงการไปลงพื้นที่ด้วยกัน รุ่งนภา จึงชวนเพื่อน ๆ อีก 2 คน คือ สภาเทพ อวยสวัสดิ์ ขณะนั้นเป็นนิสิตภาค วิชา คณะและชั้นปีเดียวกัน และปริยานุช โชคธนาวิชัย นิสิตคณะมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ป.โท ปี 1 สภาเทพ เล่าให้ฟังว่า “รุ่งชวนไปออกค่าย บอกว่าเป็นชาวเขาที่มีปัญหาเรื่องพิษตะกั่ว พอรุ่งมาชวนก็ไปเพราะ สนใจ ประเด็นขอบขบวนการต่อสู้แล้ว ขอบการต่อสู้ของคนต่อสู้ด้วยตนเอง ไม่ใช่อะไรก็ยอม อันนี้ก็有一部分หนึ่งชอบ ประเด็นการลุกขึ้นสู้ ชอบอ่านหนังสือขบวนการต่อสู้ New Social Movement ของชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร หรือ ยาเสพติด ส่วนใหญ่รายงานก็จะทำเกี่ยวกับเรื่องพวกนี้ และชอบมาร์กซิส เพราะทฤษฎีมันแก้ปัญหาได้หากทำได้จริง หากมี สังคมยูโทเปียจริง เพราะเป็นแนวคิดที่ดี ไม่เกิดช่องว่างในสังคมอยู่แล้ว”

1.2.3. สานต่อกับเครือข่าย “สยามเด็กเล่น” และกลุ่มเพื่อน

เริ่มจากธงชัย ภูวนโคกกรวด เกษัชศาสตร์ เพื่อนร่วมอุดมการณ์ที่ทำงานกิจกรรมร่วมกันมาตั้งแต่ยังเป็นสยามเด็กเล่น ธงชัย เป็นผู้ที่สนใจกิจกรรมของเยาวชนเสมอมา ถึงไม่ชักชวนมา จัดกิจกรรม ธงชัยก็จะจัดกิจกรรมด้วยตนเองเกี่ยวกับประเด็นทางด้าน วิทยาศาสตร์ ธงชัยรู้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องคลิตี้จากเพื่อน ๆ โดยเฉพาะ จากจีระวรรณ บรรเทาทุกข์ ที่เขียนบทความและนำบทความนั้นมา ร่วมแลกเปลี่ยนกัน เมื่อได้อ่านจึงเกิดความสนใจ ธงชัย เล่าให้ฟังว่า “ที่น่าสนใจ เพราะกรณีคลิตี้ เป็นปัญหาที่เกิดจากวิทยาศาสตร์ เป็น ปัญหาของการจัดการวิทยาศาสตร์ไม่ดี โดยปกติ ทุกอย่างจะต้องมี การจัดการ การจัดการที่ดีจะต้องให้ได้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีผล กระทบน้อยที่สุดอย่างเต็มประสิทธิภาพ ชีวิตอยู่ในวิทยาศาสตร์จะ เผชิญกับขอบเขตของการจัดการ คลิตี้จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าผล กระทบที่เกิดจากกระบวนการทางสังคมอย่างไร คนที่รับผลกระทบ เป็นใคร วิทยาศาสตร์มี impact กับสังคมเยอะหากมีอะไรผิดพลาด ปฏิกริยานั้นไม่ไหลย้อนกลับ เพราะมันมีผลกระทบที่รุนแรงในระบบ นิเวศน์ มนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบนี้ ไม่ได้อยู่ในอวกาศ ไม่ สามารถ Isolate ตัวเองออกมาได้ เช่น การทำงานในบริษัท หากจัด การไม่ดีมีปัญหาเราก็สามารถลาออกได้ แต่วิทยาศาสตร์หากมีการจัด การไม่ดี มีการปล่อยมลพิษลงไป มีผลกระทบต่อระบบนิเวศก็จะ กระทบต่อคนเต็มไปหมด มันไม่มีการป้องกัน เหมือนเขาจะรู้แต่ไม่มี คุณธรรม ศีลธรรม จึงเกิดเรื่องแบบนี้ออกมา จึงอยากเข้าไปดู”

วางคุยปูพื้นเกี่ยวกับคลิตี้ก่อนลงพื้นที่จริง

ก่อนออกเดินทางสู่หมู่บ้านคลิตี้

ส่วน หนุ่ย มีสถานภาพเช่นเดียวกับธงชัย คือ อยู่ในกลุ่มเครือข่ายสยามเด็กเล่นมาก่อน หนุ่ยรู้เรื่องคลิตีมาบ้างจากพี่ ๆ พูดคุยกันแต่รู้เพียงข้อมูลว่า คลิตีเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยงที่มีปัญหาเรื่องตะกั่วปนเปื้อนในแหล่งน้ำที่ส่งผลให้กับพวกเขา แต่ว่าคงดีกว่าถ้าเราเข้าไปรู้ด้วยด้วยตนเอง

อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุของการให้ความสนใจประเด็นคลิตีนั้นมีหลากหลายแตกต่างกันไป อาจแบ่งได้เป็น 3 กรณีใหญ่ ๆ คือ 1) การพูดคุยเกี่ยวกับสถานการณ์ในหมู่บ้านคลิตี ผ่านคำบอกเล่า, บทความ ที่เอาเผยแพร่ให้กับกลุ่ม 2) การชักชวนเป็นเครือข่าย เพื่อนต่อเพื่อน ปากต่อปาก 3) การที่ตัวเยาวชนเองมีความสนใจในประเด็นเหล่านี้ อยู่แล้ว เพียงแต่ไม่มีโอกาสได้เข้าไปสัมผัสจริงจัง เมื่อโครงการนี้เปิดโอกาสให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นจึงเข้าร่วมโครงการดังกล่าว

2. ความเป็นมาของหมู่บ้านคลิตีล่าง

หมู่บ้านคลิตีเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากพิษสารตะกั่ว ตั้งอยู่ที่ ต.ชะเลง อ.ทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่ง ณ ปัจจุบันยังไม่มี การตรวจสอบที่แน่ชัดว่าความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นแบบผิดปกติของชาวบ้านนั้น เนื่องมาจากสาเหตุอะไร? แต่สภาพแวดล้อมในพื้นที่นั้น มีการทำเหมืองแร่ตะกั่ว และปล่อยน้ำเสียลงห้วยโดยไม่มีระบบการจัดการที่ดี จากการตรวจสอบของกรมควบคุมมลพิษ ในเดือนเมษายนปี 2541 พบว่า ความเข้มข้นของตะกั่วมีค่าสูงถึง 0.4 – 0.6 mg/dl ซึ่งสูงกว่าค่าตะกั่วมาตรฐานแหล่งน้ำผิวดินไม่เกิน 0.05 mg/dl ชาวบ้านเริ่มสังเกตความผิดปกติเนื่องจาก ‘ควาย’ ที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ตายไปเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ปี 2537 ชาวบ้านเริ่มป่วยด้วยอาการคล้าย ๆ กัน คือ ปวดหัว ปวดตามข้อ ท้องร่วง และหลายคนตายโดยไม่รู้สาเหตุ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2542 กรมอนามัยเข้ามาตรวจสอบสารตะกั่วในเลือดของชาวคลิตีพบว่า มีปริมาณสารตะกั่วในเลือดเฉลี่ย 23-26 mg/dl อย่างไรก็ตาม กรณีชาวบ้านได้รับพิษสารตะกั่วปนเปื้อนนี้ ยังไม่เคยเกิดเหตุการณ์เช่นนี้มาก่อนในที่แห่งใดในโลก จึงถือได้ว่าประเทศไทยเป็นกรณีแรก และเป็นกรณีตัวอย่างอีกหนึ่งในหลาย ๆ กรณีที่การทำเหมืองแร่ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อยู่รอบข้างโดยขาดการดูแลเอาใจใส่อย่างเป็นระบบที่จริงจังและต่อเนื่อง

ผู้ช่วยผู้ใหญ่และชาวบ้านต้อนรับแรกถึงคลิตี

การลงพื้นที่ภาคสนาม ณ หมู่บ้านคลิตีล่าง

หลังจากเปลี่ยนจากรถตู้เป็นรถกระบะไฟร์วอลล์เพื่อเตรียมกับการป็นเขาเข้าไปให้หมู่บ้านแล้ว ระหว่างนั่งบนกระบะทำรถสูดกลิ่นอายธรรมชาติท่ามกลางบรรยากาศเย็นฉ่ำ พวกเราได้เห็นป้ายบริษัทแห่งหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าของอุตสาหกรรมกรรมการเกษียณอายุใหญ่ของเมืองไทยรายเรียงอยู่ตลอดทางเข้าหมู่บ้าน ตลอดจนสภาพของผืนป่าที่ถูกชาวบ้านถางเพื่อเปลี่ยนเป็นแปลงเพาะปลูก ทำให้พวกเราบ่นกันเรื่องความทันสมัยได้แผ่ขยายเข้าไปจนแม้กระทั่งอาณาบริเวณที่อยู่ห่างไกลจากจุดศูนย์กลางดังเช่นกาญจนบุรีนี้ ไม่ว่าจะผ่านไปกี่ที่ก็ทางก็พบแต่สภาพผืนป่าโล้นเลี่ยนเตียนเป็นแปลงปลูกเหมือนกันไปหมด หามีความแตกต่างไม่ ถึงแม้เหล่าเราจะคาดหวังว่าการมาต่างจังหวัดครั้งนี้จะทำให้ได้เห็นสภาพภูมิประเทศท้องถิ่นดั้งเดิม แต่พวกเราก็คาดคิดไม่ถึงว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงได้มากขนาดนี้

ณ สามแยกทางเข้าหมู่บ้าน อันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนทุ่งเสือโทน เป็นจุดแรกที่ได้สัมผัสถึงปัญหาจริง พวกเราลงรถทัศนศึกษาที่สะพานไม้อันเป็นจุดที่หน่วยงานรัฐมักจะมาเก็บข้อมูลตัวอย่าง (น้ำและตะกอนตะกั่วของจากห้วยคลิตี้ ฟื้นฟูส่ง จากกลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ พี่ไก่ และพี่ระ ชีให้พวกเราถึงความขุ่นของน้ำที่มีตะกอนตะกั่วปนเปื้อน พร้อมกับเล่าถึงผลกระทบต่อความจำของชาวบ้านให้ฟังคร่าว ๆ พวกเราแต่ละคนยืนฟังอย่างตั้งใจ บ้างหน้าเข้ม บ้างคิ้วขมวด พี่ระยังเล่าแบบติดตลกให้พวกเราฟังว่า “ตะกั่วทำให้ความจำไม่ดี จำเมียตัวเองไม่ได้” ทำเอาพวกเราหัวเราะกันยกใหญ่

จุดต่อมาที่แวะดู คือเหมืองแร่ แต่ต้องมองจากระยะไกลเท่านั้น เพราะไม่ได้ขออนุญาตเหมืองเข้าไปดู (และแม้ว่าจะขออนุญาต ก็ไม่แน่ใจว่าจะได้รับอนุญาตหรือไม่) พี่ ๆ คณะวิทยากรเล่าให้ฟังว่าหมู่บ้านคลิตี้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือคลิตี้บน กับคลิตี้ล่าง หมู่บ้านคลิตี้ล่างเป็นหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากสารตะกั่ว ส่วนหมู่บ้านคลิตี้บนค่อนข้างได้ประโยชน์เพราะเหมืองต่อไฟฟ้าเข้าไปให้ชาวบ้าน ดังที่พี่ ๆ กล่าวถึงสายไฟฟ้าที่วิ่งอยู่เหนือหัวตามติดพวกเราไปตลอดทางเข้าพื้นที่ที่เข้าถึงยากมากนี้ แต่ชาวบ้านคลิตี้ล่างกลับไม่สามารถใช้ได้ ทั้งนี้ทำให้พวกเราไม่แน่ใจว่าการกระทำของเหมืองนั้นเป็นเพราะเพื่อทำให้ชาวบ้านแยกเป็นสองฝ่ายหรือไม่

รถไม่สามารถส่งพวกเราเข้าไปถึงในหมู่บ้านได้ เมื่อถึงหน้าหมู่บ้าน พวกเราต้องลงและเดินข้ามสะพานไป เพราะสะพานได้รับความเสียหายจากฝนตกและน้ำท่วม ทำให้เอียงกระเท่เล่และไม่สามารถรับน้ำหนักของรถได้ตลอดทางนี้ฝนยังคงตกปร่า ๆ พวกเราแต่ละคนอยู่ในชุดเสื้อกันฝนสีสดใส่กันเดินเรียงรายตัดสนามหน้าหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาบ้านคลิตี้ล่าง เข้าไปที่ศาลาซึ่งตอนแรกพี่ ๆ เตรียมไว้สำหรับให้พวกเราพักค้างแรม ณ ที่นี้เป็นที่แรกที่พวกเราได้ฟังผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ พี่เสริฐและพี่ระ พี่ภาพ และชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งเล่าให้ฟังถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ได้รู้ว่าชื่อหมู่บ้านที่ว่า “คลิตี้” นั้น จริง ๆ แล้วมาจากภาษากะเหรี่ยงว่า “คี่ตี้” แปลว่าเสือโทน เนื่องจากเมื่อก่อนมีคนเคยเห็นรอยเท้าเสือใหญ่อยู่ตัวหนึ่ง

พื้นที่หมู่บ้านที่อยู่ในหุบเขาล้อมรอบด้วยภูเขาทั้งสี่ด้านนี้ พวกเราได้รับความรู้ใหม่ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งว่า ปัญหาของชาวบ้านไม่ได้มีแค่เรื่องตะกั่ว แต่เป็นปัญหาเรื่องที่ดินทำกินเหมือนดังที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ พี่ ๆ วิทยากรและชาวบ้านชี้ไปที่ภูเขาสูงต่าง ๆ และเล่าให้พวกเราฟังว่า ชาวบ้านเป็นกะเหรี่ยงโปรว์ ทำการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน แต่กรมป่าไม้บังคับให้ชาวบ้านทำการเกษตรแบบติดที่ เพราะเกรงการบุกรุกถางป่าใหม่ของชาวบ้าน ปัญหานี้เป็นปัญหาที่ชาวบ้านเห็นว่าสำคัญกว่ามากกว่าตะกั่วเสียอีก น่าจะเป็นเพราะผลกระทบจากสารตะกั่วต่อสุขภาพนั้น ยังเห็นผลชัดกว่าการไม่มีกินของชาวบ้านเสียอีก ทำให้พวกเราได้คิดว่าปัญหาของชาวบ้านที่นี่ ที่มองจากพวกเราคนภายนอกนั้น ต่างไปจากที่ชาวบ้านมองจริง

หลังจากฟังชาวบ้านเล่าภาพคร่าว ๆ ของหมู่บ้านนี้ให้ฟังแล้ว พวกเราก็แยกย้ายกันไปพักผ่อนระยะหนึ่ง เพื่อเตรียมเดินสำรวจในหมู่บ้านต่อไป ในตอนนี้ หนูยได้ชี้ให้พวกเราเห็นถึงป้ายที่เขียนไว้ว่า “งด! บริโภคน้ำในห้วยคลิตี้ชั่วคราว” ซึ่งพี่วิทยากรบอกว่าสาธารณสุขเข้ามาทำป้ายนี้ไว้เพื่อเตือนถึงอันตรายของการบริโภคน้ำในห้วยนี้ แต่ดูเหมือนจะใช้ไม่ได้ในความเป็นจริง พี่วิทยากรบอกว่าเพราะ “ชาวบ้านอ่านภาษาไทยไม่ออก”

เดินสำรวจหมู่บ้านคลิตี้ล่าง

แวะเยี่ยมบ้านชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่าง

ในระหว่างการเดินเยี่ยมหมู่บ้าน มีปรากฏการณ์น่าสนใจหลายอย่าง พวกเราได้เห็นจันดาวเทียมติดอยู่ข้างๆ บ้านของชาวบ้าน ทำให้เห็นว่าโลกาภิวัตน์ (อีกแล้ว) ตามมาถึงที่แห่งนี้ทีเดียว เราได้ไปเยี่ยมบ้านของมะนุเมีย ซึ่งมีอาการตัวบวมทั้งตัวจากพิษสารตะกั่ว ซึ่งพวกเราได้เห็นภาพกันมาตั้งแต่อยู่ที่กรุงเทพฯ ถัดจากนั้น เราไปที่บ้านของเด็กชายโจทีไผ่ ในสภาพถูกล่ำมโซ่ไว้ที่ข้อเท้าซ้าย โจทีไผ่มีอายุย่าง 15 ปี แต่สารตะกั่วมีผลต่อสมองจนทำให้มีระดับสติปัญญาต่ำกว่าอายุ แม่จึงต้องล่ำมโซ่ไว้เพราะโจทีไผ่จะไปปีนต้นไม้สูงแล้วกระโดดลงมาแข่งขาคัท ณ ที่บ้านนี้ พี่ไถ่เล่าให้เราฟังถึงคำทำนายของคนเฒ่าคนแก่เกี่ยวกับชะตากรรมของหมู่บ้านนี้ว่า “อนาคตจะมีงูใหญ่สีดำเลื้อยเข้ามาในหมู่บ้าน ต้นไม้ใหญ่จะล้มลง และเลื้อยเป็นงู” ซึ่งพี่ไถ่ตีความว่างูใหญ่สีดำคือถนนลาดยาง ต้นไม้ใหญ่ที่ล้มลงและเลื้อยเป็นงู เพราะถูกโค่นและถูกขนส่งใส่รถล่ำมเลี้ยวไปตามถนนลาดยางอันคดเคี้ยว ซึ่งทำให้พวกเราตั้งในกมุขมึนปัญหาของคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านนี้

ตกกลางคืน พวกเราเข้าครัวของโรงเรียนทำกับข้าว หรือถ้าพูดให้ถูกคือชาวบ้านคลิตี้ล่างทำกับข้าว แล้วพวกเราเป็นลูกมือช่วย หลังจากอาหารพร้อมสรรพ ท่ามกลางแสงเทียน พวกเรานั่งกินข้าวกันไปโดยที่ชาวบ้านนั่งล้อมดูพวกเราอย่างเอ็นดู หลังกินข้าวเสร็จ พี่บุญส่ง พี่ไถ่ พี่ระ และชาวบ้าน ได้ลำดับเหตุการณ์การต่อสู้เรื่องเหมืองแร่ตะกั่วและผลกระทบต่อชาวบ้านให้พวกเราฟังอย่างละเอียด ตลอด

จนการเข้ามาของเจ้าหน้าที่ป่าไม้และกลุ่มอิทธิพลต่าง ๆ ในแต่ละช่วง พี่ ๆ วิทยากรพยายามเรียกให้ชาวบ้านซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านเองเล่าให้พวกเราฟังประกอบไปด้วย แต่ชาวบ้านไม่กล้าพูด พี่ ๆ เล่าให้ฟังภายหลังว่าชาวบ้านพูดในวงใหญ่ไม่เก่ง แต่อยากมาร่วมพูดคุยกับพวกเรา และหอบลูกจูงหลานตัวเล็กมากอดพวกเรายู่จนตึกจันตื้นเพื่อพาพวกเราไปนอนค้างแรมที่บ้านของแต่ละคนตามที่จัดกันเอาไว้ ในระหว่างนี้เราได้พบน้องตุ๊กตา ซึ่งมีอายุ 3 ขวบ แต่ผลจากสารตะกั่วทำให้ผมยาวช้ำมาก หัวโต ตัวเล็กกว่าน้องที่เพิ่งเกิดใหม่ซึ่งมีอายุได้ 2 ขวบแล้ว รุ่งตั้งข้อคำถามต่อเรื่องนี้ว่าทำไมการวางแผนครอบครัวบ้าง เพราะเห็นว่าลูกสาวคนโต (น้องตุ๊กตา) ได้รับผลกระทบจากสารตะกั่ว แต่ทำไมพ่อแม่จึงไม่มีการวางแผนครอบครัว จนทำให้เกิดมีลูกคนที่สอง (น้องของน้องตุ๊กตา) โชคยังดีที่น้องคนที่สองนี้ไม่มีอาการอะไร

ประมาณเที่ยงคืน หลังจากคร่ำครึเรียดกันกับชะตากรรมการต่อสู้ของชาวบ้าน ซึ่งดูจะไม่มีผลการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก พวกเราบ้างหลับบ้างตื่นก็แยกย้ายกันเดินตามชาวบ้าน ไปนอนพักตามบ้านชาวบ้านท่ามกลางอากาศที่เย็นฉ่ำยามกลางคืนท่ามกลางขุนเขาแต่ละคนเล่าให้ฟังภายหลังว่า คืนนั้นไปถึงบ้าน บางบ้านก็เข้านอนเลย บางบ้านชาวบ้านเอาอาหารมาให้กินต่อ บางบ้านก็คุยกันต่อถึงเรื่องราวต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ชาวบ้านซึ่งเงียบมากในวงใหญ่แต่ขณะนั้นคุยเก่งมาก ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าเคยเข้ามาในกรุงเทพฯ และเคยแวะเข้ามาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ยิ่งใหญ่ที่สามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้านของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย ทั้งยังรู้สึกถึงความเป็นมหาวิทยาลัยที่ยิ่งใหญ่ที่ด้วยนั้น เขาเกิดความสะทกสะทอนใจเมื่อได้พบกับลูกชายคนแรกที่บ้านนั้น เด็กชายคนนี้อายุประมาณ 6 ขวบ มีอาการทางประสาทอย่างเห็นได้ชัด แววดาเลื่อนลอย น้ำลายไหลตลอดเวลา ทำทางการเดินจะต้องโก้งหลังเล็กน้อย คล้าย ๆ การเดินของลิง ในขณะที่ลูกชายคนที่สองของบ้านนี้ อายุประมาณ 5 ขวบ กลับมีอาการเป็นปกติดี จากจุดนี้ ชามูชัยมีข้อสังเกตว่าคล้ายกับกรณีน้องตุ๊กตา ที่พี่คนโตมีอาการผิดปกติอย่างเห็นได้ชัด แต่น้องคนที่สองกลับดูปกติดี

ประชุมพูดคุยกับชาวบ้านจันตื้น

นีน นิสิตที่ทิวทยานิพนธ์เรื่องคลิตี้ และเป็นคนพาพวกเราในการลงพื้นที่ครั้งนี้

เช้าวันรุ่งขึ้น แต่ละบ้านได้ชิมฝีมือน้ำพริกกระเทียมกันอย่างเผ็ดร้อนและเอร็ดอร่อย จากนั้นพวกเรา ก็ไปทัศนศึกษาตามไร่ของบ้านที่นอนค้างด้วยเมื่อคืน ปกรณ์ได้รับความรู้ว่าการทำไร่เลื่อนลอยที่ตนเรียนมาแต่เด็กนั้นเป็นการเข้าใจชาวบ้านผิดไป เพราะจริง ๆ แล้วเป็นการทำไร่หมุนเวียน ที่ดูเหมือนว่าชาวบ้านจะใช้พื้นที่กว้างขวาง แต่ในแต่ละปีนั้น ชาวบ้านไม่ได้ใช้พื้นที่ทีเดียวทั้งหมด แต่ใช้ไปเพียงราว 1 ใน 7 เท่านั้น ส่วนที่ไม่ได้ใช้นั้น จะถูกปล่อยให้ฟื้นตัวเป็นเวลา 7 ปีจึงจะกลับมาใช้ใหม่ วนกันไปลักษณะนี้ในทั้ง 7 แปลงของชาวบ้าน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีวิธีการเลือกพื้นที่ในการหมุนเวียน...

ส่วนไร่ของบ้านที่ชาญชัยไปพักนั้น ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าถูกเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้จำกัดให้ไม่สามารถหมุนเวียนไปที่อื่นได้ จึงต้องใช้วิธีแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน แล้วทำการเกษตรแบบหมุนเวียนย้ายไปแปลงละ 1 ปีภายในพื้นที่ 3 พื้นที่นี้ กรณีนี้ ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าดินจะได้ “พักฟื้น” เพียง 2 ปีเท่านั้น จากแต่เดิมดินจะได้พักถึง 6 ปี แนวโน้มของการถูกจำกัดในการทำการเกษตรแบบติดที่นั้น ดูเหมือนจะมีมากขึ้นเรื่อย ๆ และถูกจำกัดจนกระทั่งชาวบ้านไม่สามารถหมุนเวียนได้อีก ก็จะกลายเป็นการทำเกษตรเชิงเดี่ยวทันที ซึ่งวิธีนี้ทำให้ดินถูกใช้ตลอดเวลาทุกปี ๆ และทำให้ดินเสื่อมสภาพเร็วมากอีกด้วย หลังจากกลับจากพื้นที่หมู่บ้านคลิตี้แล้ว ภาณุวัฒน์ของเราก็ได้แรงบันดาลใจเรื่องเกษตรหมุนเวียนจนไปทำเป็นรายงานเรื่องไร่หมุนเวียนในวิชาภูมิปัญญาไทย

ราว 10 โมงเช้า พวกเรากลับมารวมตัวกันที่หน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ ชาวเขาอีกครั้งหนึ่ง พี่วิทยากรบรรยายประกอบแผนที่ให้พวกเราเห็นถึงความเป็นมาของเขตอุทยานแห่งชาติที่ทับพื้นที่อยู่อาศัยและทำกินของชาวบ้าน ตลอดจนทำให้พวกเราเห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าที่ล้อมรอบหมู่บ้านนี้ จากนั้นพวกเราต่างฝ่ายต่างขอบคุณซึ่งกันและกันด้วยบรรยากาศค่อนอบอุ่น พวกเราแต่ละคนก็พูดถึงความรู้สึกของตัวเองกับการที่ได้มาลงพื้นที่ในครั้งนี้ ส่วนชาวบ้านก็บอกว่ารู้สึกยินดีมากที่พวกเรานักศึกษาจากในเมืองยังให้ความสนใจกับปัญหาของชาวบ้านในป่าในเขาแห่งนี้ และถ้ามีโอกาสอยากให้กลับมาเยี่ยมกันอีก ซึ่งรุ่งนภาและชาญชัยก็รับปากเป็นมั่นเป็นเหมาะว่าจะกลับไปแน่นอน แต่จนกระทั่งบัดนี้ เวลาผ่านไปครึ่งแล้ว พวกเรายังไม่เคยกลับไปอีกเลย นี่ผู้ซึ่งลงพื้นที่เก็บข้อมูลทำวิทยานิพนธ์ต่อ และต้องเข้า ๆ ออก ๆ พื้นที่ ได้เล่าให้พวกเราฟังกันครั้งหนึ่งว่าเด็ก ๆ และชาวบ้านยังจำพวกเราได้อยู่ และถามว่าเมื่อไหร่พวกเราจะมากันอีก ทำให้พวกเรารู้สึกละอายใจกันเล็กน้อยทีเดียว ก่อนจากกัน ชาวบ้านก็เดินมาส่งพวกเราถึงจุดสะพานเอียง และรำลือพวกเราอีกครั้งหนึ่งด้วยความเอื้ออาทรอย่างยิ่ง

ระหว่างทางก่อนออกไปถึงตัวอำเภอ พี่วิทยากรพาพวกเรา นั่งรถโฟล์ควอล์กเกอร์เข้าไปดูที่เหมืองเล็กน้อย สภาพของเหมืองที่ถูกปิดไปแล้วนั้น ปรากฏจากผู้คนและถูกทิ้งร้างว่างเปล่า พี่ ๆ ยังได้พาพวกเราไปดูบ่อน้ำบาดน้ำหางแร่ ตลอดจนบ่อน้ำทิ้งซึ่งสงสัยกันว่ามีการแอบปล่อยสารตะกั่วลงที่นี้ ธงชัยได้เก็บตัวอย่างน้ำที่บ่อนี้ไปทดสอบที่ห้องแล็บคณะของเขาในจุฬายาอีกด้วย

จากนั้น พวกเรามุ่งตรงออกจากหมู่บ้านสู่ตัวอำเภอผ่านเส้นทางอันวิบากยิ่งกว่าขาเข้ามา เนื่องฝนตกตลอดทาง ทำให้เส้นทางเฉอะแฉะและลื่นไถล ส่วนพวกเราเองนั้น ทุกคนหนาวสั่นพยายามซุกตัวกันเข้าไปในพื้นที่ที่ผ้าใบกางมาถึง แม้แต่ละคนจะสวมเสื้อกันฝนที่ไว้อย่างดีแต่ก็ต้องเปียกปอนกันไปตั้งแต่หัวจรดเท้า ทั้งเสื้อและกางเกงล้วนเปียกชุ่ม

นิโคลกำลังตีสนิทลูกชาวบ้าน

ขณะเดินทางออกจากหมู่บ้าน พร้อมซุกกันฝนเตรียมรับฝนกระหน่ำบนท้ายกระบะ

กระทั่งเข้าสู่ตัวอำเภอแล้ว พวกเราถึงได้ลงจากกระบะรถไฟวีลล์เพื่อเปลี่ยนเป็นรถตุ้ และหลีกเลี่ยงไปจากฝนได้ แต่ต้องใช้เวลาผ่านไปอีกราว 15 นาที รถตุ้จึงไปถึงบ่อน้ำร้อนแห่งหนึ่ง จึงมีห้องน้ำให้พวกเราเปลี่ยนเสื้อผ้าอันเปียกโชก และกินอาหารกลางวันกันที่นั่น ในระหว่างนี้ พี่บุญส่งได้เล่าให้พวกเราฟังถึงกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์กาญจน์ ว่าเคยเข้าไปช่วยผลักดันกรณีการเคลื่อนไหวย้ายด้านสิ่งแวดล้อมในตัวเมืองกาญจนบุรี ซึ่งมีปัญหาเรื่องของชาวคิลีที่อยู่ในการเคลื่อนไหวย้ายครั้งนี้ด้วย

พวกเราได้แวะพักเติมน้ำมันที่แห่งหนึ่ง และที่แห่งนี้ พี่บุญส่งได้พาพวกเราไปชมการทำงานของชาวบ้านในการดำเนินรายการวิทยุชุมชน โดยไม่บอกกล่าวล่วงหน้า พี่บุญส่งชวนให้พวกเราออกรายการสดนี้ด้วย ทุกคนยกย่องกันใหญ่ ในที่สุดชาญชัยซึ่งอาวุโสสุดจึงต้องไปพูดในรายการนี้โดยมีพี่บุญส่งสัมภาษณ์ถึงที่มาที่ไปของคณะนักศึกษาที่มาจากทัศนศึกษาหมู่บ้านคิลีในครั้งนี้ ตลอดจนความคิดเห็นความอ่านในเรื่องการทำกิจกรรมทางสังคมของพวกเราอีกด้วย ส่วนคนอื่นที่มาด้วยกันนั้น นั่งฟังเสียงชาญชัยผ่านวิทยุชุมชนอยู่ในปั้มนั้น

กระทั่งฟ้ามีดลง จุดแวะพักสุดท้ายก่อนพวกเรากลับกรุงเทพฯกัน คือสำนักงานของกลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ ซึ่งเป็นบ้านของพี่บุญส่งเอง เป็นพื้นที่ที่ค่อนข้างกว้างขวางเกือบ 10 ไร่ กลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ยังอนุญาตให้ชาวบ้านที่ไม่มีบ้านของตัวเองได้มาอาศัยในบริเวณของสำนักงานนี้ และคอยดูแลพื้นที่ของสำนักงานนี้อีกด้วย จากนั้นรถตุ้ของพวกเรามุ่งตรงกลับสู่กรุงเทพฯ ด้วยความเหนื่อยอ่อนจากการเดินทางสมบุกสมบัน แต่คนจึงหลับกันแทบตลอดทางกลับทีเดียว

3. หนุ่มสาวกับการเปลี่ยนแปลงหลังจากลงหมู่บ้านคิลีล่าง

ในส่วนนี้อธิบายให้ภาพการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของเยาวชน เชื่อมโยงประสบการณ์ของตัวเองกับสิ่งที่ได้เห็นจากหมู่บ้านคิลี การทบทวนบทบาทของตัวเองและความเชื่อเดิมที่เคยเรียนรู้อัน

ด้วยวิถีชีวิตที่ซับซ้อนของหนุ่มสาวในยุคปัจจุบัน มิได้มีเพียงชีวิตในด้านที่รื่นเริงเพียงด้านเดียวเท่านั้น หากแต่มีความหมายทางอุดมการณ์แฝงอยู่ และมีเหตุผลอันสลับซับซ้อนอย่างมากภายใต้ปัจเจกบุคคลแต่ละคน การที่หนุ่มสาวยุคปัจจุบันเติบโตท่ามกลางกระแสทุนนิยมและการบริโภคนิยม ก็มีได้หมายความว่า หนุ่มสาวเหล่านี้ จะตกเป็นผู้ถูกกระทำแต่เพียงฝ่ายเดียว เขายังเป็นผู้สร้างและผู้เลือกในสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของพวกเขา ในสภาวะความไม่มั่นคงของโลกยุคปัจจุบันเช่นนี้ การแสวงหาความฝันและจินตนาการโดยการเรียนรู้อันวิถีชีวิตที่แตกต่างจากตนเอง โดยใช้ความเป็นมนุษย์สัมพันธ์กันนั้น นำไปสู่การตั้งคำถามกับวิถีชีวิตของ หนุ่มสาวในยุคปัจจุบันจากพื้นฐานทางโครงสร้างทางสังคมที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ ที่มีทั้งความสับสนวุ่นวายในยุคโลกาภิวัตน์ว่า 'ในสังคมที่ทันสมัยขึ้นทุกวันนี้ เราสุขสบายขึ้นจริงหรือ? โลกของเราอายุยืนขึ้นจริงหรือ?' หากลองสังเกตความสะทอนสบายและความทันสมัยที่ว่ามันขึ้นขึ้นส่วนภายในมีส่วนประกอบของตะกั่วอยู่เต็มไปหมด'

การศึกษาเรื่องหมู่บ้านคิลีโดยการสัมผัสกับสถานที่จริงและการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตัวเอง เป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนหนุ่มสาวที่เคยเป็นผู้รับผลกระทบจากการพัฒนาและกระบวนการโลกาภิวัตน์ ได้เปลี่ยนจากผู้ถูกกระทำ มาเป็นผู้กระทำ มีการตั้งคำถามต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมและทบทวนความรู้ความเชื่อเดิม เพราะสิ่งที่หนุ่มสาวเหล่านี้เห็นและสัมผัสด้วยประสบการณ์ตรงของตัวเอง แม้จะเป็นเพียงระยะเวลาอันสั้น หากแต่สามารถโดนใจเขา/เธอเหล่านั้นอย่างมาก เมื่อมีโอกาสจึงกลับมาทำการศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเอง รวมทั้งมีการเผยแพร่เรื่องราวเหล่านี้ผ่านวารสารของกลุ่มที่ชื่อ 'Warn Teen' ฉบับที่ 1 ปีที่ 1 ด้วย ivo อย่างน่าสนใจ ว่า

“ในฐานะคนหนุ่มสาว เราไม่ควรจะคิดฟุ้งเฟ้อแต่ระบบแก้ปัญหาเดิม ๆ ที่ต้องส่งเรื่องรอการตัดสินใจ แล้วจึงดำเนินการ ซึ่งต้องเสียเวลาอย่างมาก อย่างที่เราได้เห็นจากกรณีที่เกิดขึ้นแล้วในประเทศไทย พลังเรียกร้องของคนรุ่นใหม่ ความช่วยเหลือที่เกิดจากคนรุ่นใหม่สามารถช่วยเหลือพวกเขาได้ จะมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับความสนใจและจิตสำนึกของแต่ละคนอย่างน้อยการที่คุณอ่านจบ และได้รับรู้ถึงปัญหาของชาวบ้านคลิตี้ล่างแล้ว ก็แสดงให้เห็นว่าคุณมีความสนใจต่อชะตากรรมเพื่อร่วมชาติและสิ่งแวดล้อม หวังว่าคุณจะให้ความสนใจกับปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นจากความไม่เป็นธรรมในสังคมต่อไป”

สภาทพ อวยสวัสดิ์ และปริยานุช โชคธรวณิชย์, หน้า 8

นอกจากนี้ การที่หนุ่มสาวได้พยายามนำประสบการณ์ที่ได้รับ บอกเล่าต่อกับเพื่อน ๆ ว่า ‘ครั้งหนึ่งฉันก็เคยไปเยือนหมู่บ้านคลิตี้ล่าง และฉันก็มีโอกาสมาเล่าเรื่องความทุกข์ของผู้คนเหล่านี้ให้เพื่อน ๆ และเผยแพร่ให้คนอื่นได้ยินบ้าง’ บางคนมีการทำรายงานเสนอเรื่องราวถึงผลกระทบจากตะกั่วที่เกิดขึ้นกับชาวคลิตี้ อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนทัศนคติ ต่อการมองคนชายขอบในสังคมเป็นการให้ความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และมองเห็นชาวบ้านคลิตี้อย่างเท่าเทียมกัน ทัศนคติของหนุ่มสาวเหล่านี้เปลี่ยนไป เมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้ในชนบท และการทบทวนด้วยตัวของพวกเขา/เธอเอง มีตั้งคำถามต่อการพัฒนาและความเจริญในยุคสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะการเชื่อมโยงกับฐานความรู้เดิม หนุ่มสาวเหล่านี้มีการถ่ายทอดบอกเล่าเรื่องราวที่ได้พบเห็นกับเพื่อน ๆ หรือบุคคลข้างเคียง หลายคนกลับมาแล้วพยายามบอกเล่าให้เพื่อน ๆ ฟัง หากทว่าเรื่องนี้ช่างห่างไกลเสียเหลือเกิน ปริยานุช นักศึกษาสาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ธรรมศาสตร์กล่าวว่า “พอกลับมาจากคลิตี้ แล้วพยายามเล่าเรื่องนี้ให้เพื่อน ๆ ในห้องฟัง เพื่อนมีประมาณ 30 คน มีเพียง 2 คนเท่านั้นที่รู้จัก นอกนั้นก็ว่าเป็นแมวเหมียวคิดดี” บางคนตั้งข้อสงสัยว่าสถานการณ์ในหมู่บ้านคลิตี้ล่างนั้น ทำไมคนในสังคมจึงไม่ช่วยกันดูแลหรือแสดงความเป็นห่วงเป็นใย แต่เมื่อลองทบทวนดูแล้วก็จะพบว่า แม้แต่หนุ่มสาวเหล่านี้เองก็ตามยังฟังรับทราบความทุกข์ของชาวบ้านคลิตี้ล่าง แล้วสังคมสาธารณะเล่าจะรับรู้เรื่องเหล่านี้ได้อย่างไร?

ภายใต้สภาวะโลกาภิวัตน์พวกเราได้เผชิญหน้ากับการเคลื่อนไปสู่ปัจเจกบุคคลแบบใหม่ (new individualism) หนุ่มสาวในปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าจะอยู่ในมหาวิทยาลัยเดียวกัน ขณะเดียวกันก็ไม่ได้หมายความว่าต้องรู้จักกัน เพราะในโลกยุคนี้สภาวะการดำรงกล่าว ไม่จำเื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน แต่ละคนมีเส้นทางที่เป็นของตัวเอง มีกิจวัตรประจำวันซึ่งมีความหมายอย่างหลวม ๆ ถึงแม้กระบวนการณ์โลกาภิวัตน์ จะผลักดันให้หนุ่มสาวแต่ละคนเปิดเผยและสะท้อนหนทางของตัวเอง เพื่อตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ความจริงเรื่องของหมู่บ้านคลิตี้หนุ่มสาวเหล่านี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องให้ความสนใจเลยก็ได้ เพราะชีวิตในแบบปัจจุบันที่ต่างคนต่างอยู่และการเกิดขึ้นของลัทธิปัจเจกบุคคลแบบใหม่ แต่ด้วยการไปเที่ยวในครั้งนี้ ทำให้หนุ่มสาวเหล่านี้ได้รู้จักกับคนใหม่ ๆ ‘ได้เริ่มมองเห็นคนอื่นเชื่อมโยงตัวเราเองกับพวกเขา แม้ว่าจะเป็นเพียงจุดเล็ก ๆ แต่ก็เห็นได้ว่าในสังคม (ที่หน้าตาเป็นอย่างไรก็ไม่รู้) เริ่มมีเส้นบาง ๆ ลากตัวเราเชื่อมโยงกับคนบางคนเพิ่มขึ้นแล้ว’

ดังนั้นเส้นทางการเดินทางของหนุ่มสาวเหล่านี้ พวกเขาไม่ได้เดินดุ่ม ๆ แต่เพียงลำพัง แต่ยังคงพาเอาความหวังของคนรุ่นใหม่ อุดมการณ์ที่แอบแฝงอยู่ในของแต่ละคน เฝ้ารอวันเวลาและโอกาสที่จะเอื้อให้เขา สามารถตามหาจินตนาการและความฝัน เชื่อมโยงประสบการณ์ในโลกที่มีความไม่มั่นคงและไม่แน่นอน รวมทั้งการเรียนรู้และประเมินความเสี่ยงใหม่ ๆ ด้วยมิติใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ หนุ่มสาวเหล่านี้ต้องเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตท่ามกลางโลกที่วุ่นวายและซับซ้อนมากขึ้น ในโลกที่ทันสมัยเช่นนี้ บางทีมีความเสี่ยงอันคาดการณไม่ได้อาจเกิดขึ้นและสาเหตุและผลของมันอาจอยู่ไกลกว่าที่เคยรับรู้เสียอีก

4. สังคมความเสี่ยงกับความรู้: ลดช่องว่างการเรียนรู้ ขยายฐานความรู้จากเมืองสู่ชนบท

ในส่วนนี้จะเขียนอธิบายให้เห็นการสะท้อนความคิด ความรู้สึกของเยาวชนที่ลงไปทัศนศึกษาที่คลิตี้ ซึ่งภายหลังได้มีการพูดคุยและเขียนความรู้สึก ซึ่งเชื่อมโยงกับประเด็นการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย โดยจะแบ่งเป็นประเด็นย่อยอีก 2 ประเด็นคือ *ประเด็นแรก* การตั้งข้อสงสัยต่อความไม่รู้และผลที่ไม่แน่นอนจากผู้ชำนาญการ และการอธิบายโลกด้วยความรู้แบบเป็นสหสาขาวิชา

โจทย์ข้อสงสัยว่า โอกาสที่จะได้สัมผัสกับประเด็นปัญหาจริงในสังคมมีมากน้อยเท่าไร? โดยเฉพาะในปัจจุบันช่องว่างของการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย เช่น การขาดการเชื่อมโยงการเรียนการสอนกับประเด็นปัญหาชีวิตจริง ไม่มีช่องทางเชื่อมการเรียนรู้ข้ามภูมิภาค หรือแม้กระทั่งระหว่างมหาวิทยาลัยในเมืองกับในชนบท นิโคล นิโคลป.ตรีปี 2 ได้ตั้งข้อสังเกตหลังจากที่ลงไปหมู่บ้านคลิตี้ล่างว่า “เกี่ยวกับการเรียนการสอน ฟังอยู่มาปีครึ่ง หนูยังไม่ได้เรียนเรื่องพวกนี้จากมหาวิทยาลัยแล้วไม่รู้ว่าจะได้เรียนหรือเปล่า ในห้องเรียนไม่ได้สอนเกี่ยวกับชีวิตคน และที่เกี่ยวของกับปัญหาเหล่านี้ เหมือนกับสอนไม่ได้หรือไม่ได้พูดเรื่องทำนองแบบนี้ มันเป็นความเจ็บป่วยความไม่ยุติธรรม ที่ชาวบ้านได้รับ ถ้าไม่ได้ไปเองกับตา มหาวิทยาลัยน่าจะมาให้สอนเรื่องเหล่านี้” หนุ่มสาวเหล่านี้อาจเรียกได้ว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์เมื่อสิ่งที่เรารู้มาแต่เดิมกับโลกที่พวกเขา/เธอได้ประสบนั้นแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เมื่อกระบวนทัศน์เก่าไม่สามารถให้คำตอบได้ว่า เกิดอะไรขึ้น ในสังคม หรือสิ่งที่พวกเขา/เธอได้เผชิญอยู่ แล้วจะมีหนทางในการแก้ไขอย่างไร

โดยเฉพาะเมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้ และการปรับเปลี่ยนทัศนคติเมื่อมองผ่านชนบทอย่างหมู่บ้านคลิตี้ล่าง และการทบทวนด้วยตัวของเขา/เธอเอง มีการตั้งคำถามต่อความรู้เดิมและการทบทวนการพัฒนาและความเจริญในยุคสมัยใหม่ เช่น เดิมทีมีอคติเกี่ยวกับการทำไร่เลื่อนลอยของชาวบ้าน โดยมองว่าเป็นการตัดไม้ทำลายป่า และชาวบ้านเหล่านี้ไม่มีความรู้เพราะไม่ได้ผ่านมหาวิทยาลัยหรือได้รับการศึกษาในระดับที่เรียกว่าเป็นมาตรฐาน ดังนั้นจะเป็นไปได้หรือ ที่ชาวบ้านเหล่านี้จะมีความรู้ในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ หากแต่สิ่งที่หนุ่มสาวเหล่านี้ประสบได้สะท้อนมาว่า ‘พอลงไปแล้วก็รู้อะไรมากขึ้น รู้ว่าชาวบ้านมีปัญหาที่ดิน ต้องโดนป่าไม้มาจับ ไปดูไร่หมุนเวียนของชาวบ้านทำให้เข้าใจถูกต้องว่า ชาวบ้านไม่ได้ทำลายป่าอยู่แบบฟังแบบไม่ทำลาย ได้รู้จักที่จะเคารพในภูมิปัญญาของชาวกะเหรี่ยง ที่เห็นเขาเชื่อเรื่องผีตอนแรกก็แอบคิดในใจว่า ทำไม่ถึงเชื่อเรื่องพวกนี้ แต่หนูคิดว่าเป็นกุศโลบายที่มีว่าห้ามที่ตรงนี้ทำไร่หมุนเวียนไม่ได้ ห้ามทำ แสดงว่าตรงนี้เป็นป่าสมบูรณ์ หนูรู้สึกผิด อีกอย่างเมื่อได้ยินชาวบ้านพูดว่า ตอนที่พี่ระผ่านไร่ข้าวโพดชาวบ้านที่มากุ๊ก พี่ระบอกว่า ชาวบ้านพวกนี้มีที่เป็นร้อย ๆ ไร่กลับเป็นหนี้สินเยอะเยอะ แต่พี่มีที่ดินน้อย แต่ก็ไม่มีหนี้สิน’ นิโคลกล่าว

หนุ่มสาวเกิดการทบทวนความเชื่อและกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบเดิม ที่เน้นเอาทรัพยากรจากชนบทมารับใช้เมือง โดยตั้งคำถามต่อความรู้ในมหาวิทยาลัยที่ผลิตแต่ความรู้ แต่กลับไม่เชื่อมโยงกับโลกแห่งความเป็นจริง จันลองกล่าวว่า “สิ่งที่ข้าพเจ้าได้เรียนรู้จากตำราเรียนมาตั้งแต่เด็ก กับคำว่าชาวเขาทำไร่เลื่อนลอย ชาวเขาทำลายป่าไม้ มันจึงดูจะขัดแย้งกับสิ่งที่ข้าพเจ้าได้ไปสัมผัส” ซึ่งสอดคล้องกับนิโคลโดยรู้สึกตกตะลึงทางวัฒนธรรม (Culture shock) เช่น การตั้งคำถามกับการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน นิโคลกล่าวว่า ‘ความคิด จากเดิมที่มองชาวบ้านว่า ไม่ค่อยมีความรู้ไม่เห็นคุณค่า วิตคนจากระดับการศึกษามาตรฐาน แต่จริง ๆ หนูคิดว่า เขาเรียนรู้นอกห้องเรียน เรียนรู้จากที่บ้านมากกว่า บางทีมากกว่ามหาวิทยาลัยอย่างหนูก็ได้’

สำหรับกระบวนการเรียนรู้เรื่องหมู่บ้านคลิตี้ล่างนั้น สิ่งหนึ่งที่ได้จากการลงพื้นที่จริง ทำให้หลายคนมองเห็นภาพมากขึ้นและสามารถเชื่อมโยงกับตัวเองได้มากขึ้น ‘การลงพื้นที่จริงอย่างน้อยก็ทำให้ได้เห็น ถ้าไม่ลง ไม่ได้คุยกับชาวบ้าน ถึงแม้เรียนในห้องก็ไม่ซาบซึ้งเท่ากับเห็นกับตาของตนเอง’ โดยเฉพาะความสงสัยของหนุ่มสาวที่สนใจต่อ วิถีชีวิตและอยากร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยน โดยเฉพาะความสนใจกับผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของชาวคลิตี้ล่าง เพราะหากชาวบ้านไม่สามารถอุปโภคบริโภคได้ในลำห้วยธรรมชาติได้ แล้วชาวบ้านจะอย่างไร? เชื่อมโยงกับตนเองและเริ่มตระหนักในความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นว่า ‘เพราะทุกวันนี้ชีวิตเราเองก็ไม่ได้อยู่กับสิ่งที่สะอาดบริสุทธิ์อะไรเลย’

4.1. ตั้งข้อสงสัยต่อความไม่รู้และผลที่ไม่แน่นอนจากผู้ชำนาญการ

ท่ามกลางความสับสนและความมึนงงในแต่ละวัน และบางครั้งก็ถึงขั้นสับสนไม่รู้ว่าจะดำเนินชีวิตต่อไปอย่างไร มีหน้าซ้ำเรื่องราวความทุกข์ของชาวบ้านคลิตี้ยังเศร้าสะเทือนใจขนาดรู้สึกว่าคุณเอง ‘หดเล็กลงเท่าธุลีดิน’ หลังจากที่ถูกปล่อยออกมาจากหมู่บ้านแล้ว บทเรียนที่มีค่ายิ่งต่อหนุ่มสาว คือการเชื่อมโยงประสบการณ์ตรงกับความรู้นี้เดิม จากการสนทนากันมีการตั้งประเด็นคำถามมากมาย ไม่ว่าจะเป็น การกำหนดมาตรฐานปริมาณตะกั่วในกระแสเลือดนั้นสามารถกำหนดได้เช่นนั้นจริงหรือไม่? เพราะคุณสมบัติของร่างกายมนุษย์มีคุณลักษณะไม่เหมือนกัน แล้วทางการแพทย์จะเอาเกณฑ์จากที่ใดมาวัดว่า ปริมาณเท่าไรจึงจะเป็นอันตรายหรือไม่เป็นอันตราย ข้อสงสัยในการใช้เกณฑ์มาตรฐานที่ทำให้ร่างกายมนุษย์เป็นเหมือนกันหมด เช่น ตะกั่วในผู้ใหญ่ไม่เกิน 40 mg/dl และตะกั่วในเด็กไม่เกิน 25 mg/dl ในประเด็นนี้ร่างกายของมนุษย์สามารถใช้มาตรฐานเดียวกันได้หรือไม่ และเหตุใดชาวบ้านยังคงมีความเจ็บป่วย เช่น ปวดหัว ปวดตามข้อ ดังนั้นจึงเป็นไปได้หรือไม่ว่าสิ่งที่ชาวบ้านคลิตี้ส่งผ่านไปหาความเชื่อเรื่องผี เมื่อคำอธิบายทางการแพทย์ไม่สามารถให้คำตอบที่พวกเขาต้องการ

ชาวบ้านหลายคนก็ตะกั่วไม่เกินเกณฑ์มาตรฐาน แต่พอไปทำไร่ กำพรั้ากำมีตอยู่แล้วมีตตกจากมือ จนทำไร่ไม่ได้ ส่วนหมอได้ให้คำอธิบายว่า เพราะทำงานหนัก เลยปวดข้อมากไป ทำให้ตั้งข้อสงสัยถึงการให้คุณค่าของความเจ็บป่วยของมนุษย์ในสังคมว่าเป็นอย่างไร? ในหนังสือเรื่อง ชาติพันธุ์กับการแพทย์ ของ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ พบในกรณีที่คล้ายกันคือ ‘เรื่องโรคแขกเปอร์เซีย’ เป็นเรื่องทางการแพทย์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยยกตัวอย่างว่า ชาวอาหรับไปให้หมอชาวอิรัก หมออิรักก็บอกว่าชาวอาหรับพวกนี้อธิบายอาการโรคของตัวเองเกินจริง หมออิรักจึงตั้งคำอธิบายว่า พวกอาหรับเหล่านี้เป็นโรคแขกเปอร์เซียอักเสบ หากสืบสาวดูตามประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์สองกลุ่มนี้มีความขัดแย้งกันมาอย่างยาวนาน หมออิรักจึงสันนิษฐานว่า ไม่เป็นอะไร แต่คนป่วยที่เป็นชาวอาหรับมักพูดถึงความเจ็บป่วยของตัวเองเกินจริง ในตอนหนึ่งที่ โกมาตรบอกว่า แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยไม่เท่ากัน แต่ในกรณีคลิตี้จะมีหรือไม่ที่อาจจะเป็น “โรคแขกเปอร์เซียอักเสบ” เพราะอำนาจในการให้คำอธิบายความเจ็บป่วยของชาวบ้านคลิตี้อย่างเป็นทางการมาตรฐานนั้นล้วนมาจาก ‘คนนอก’ ทั้งสิ้น

4.2. อธิบายโลกด้วยความรู้แบบเป็นสหสาขาวิชา

การถกเถียงอภิปรายของเขาวชนเรื่อง ความเจ็บป่วยของชาวบ้าน มีหลายประเด็นโดยเฉพาะอาการป่วยที่ไม่สามารถอธิบายได้ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้จึงมีอาศัยความรู้แบบสหสาขาวิชาวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น การรับรู้เรื่องพิษตะกั่วของชาวบ้าน วิถีชีวิตของชาวคลิตี้ล่างกับการอธิบายความเจ็บป่วยของชาวบ้านโดยใช้ความเชื่อเรื่องผี การรักษาโดยใช้สมุนไพร

การรับรู้เรื่องพิษตะกั่วของชาวบ้านนั้น มีการถกเถียงกันว่า ชาวบ้านรู้ได้อย่างไรว่าตนเองป่วยเป็นโรคพิษตะกั่ว ในความเป็นจริงแล้วชาวคลิตี้ล่างไม่รู้ว่าสาเหตุของอาการเจ็บป่วยนั้นเกิดขึ้นจากอะไร ในส่วนของชาวบ้านมองว่า น้ำแตงแร้งกับตะกั่วต่างกัน น้ำแตงแร้งคือสารเคมีที่ใช้สกัดตะกั่ว ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าน้ำแตงแร้งทำให้ปวดหัว ในมุมมองของชาวบ้านนั้นไม่ทราบมาก่อนว่าตะกั่วมีอันตราย แต่ก็มีการสอนของผู้นำผู้แก่ที่เคยเตือนไว้ สมัยก่อนเขาก็เข้าไปหาตะกั่วในป่า ซึ่งเป็นเหมืองเก่าของคนละว้าที่ทำไว้ แล้วเอาไปซังกิโยชาย ชาวบ้านคลิตี้ล่างไม่เคยมีความรู้เลยว่าจะเป็นอันตรายหรือเปล่า แต่รู้จาก NGOs และนักข่าวที่เข้าไปในพื้นที่ ในประเด็นการรับรู้เรื่องพิษตะกั่วของชาวบ้านนั้น มีการตั้งคำถามถึงการตรวจหาสารน้ำแตงแร้งในร่างกายของชาวบ้านด้วย เนื่องจากการเจาะเลือดเพื่อไปตรวจในแต่ละครั้ง แน่ใจได้อย่างไรว่าจะตรวจหาสารอย่างอื่นในเลือดด้วย เพราะแต่ละครั้งตรวจแต่สารตะกั่ว ดังนั้นรู้ได้อย่างไรว่าป่วยเพราะตะกั่วอย่างเดียว ถึงแม้ว่าปริมาณตะกั่วอาจจะไม่ถึงเกณฑ์ แต่เมื่อมีสารอื่นอยู่ด้วยจำนวนหนึ่ง ก็สามารถทำให้ป่วยได้นั้นหมายถึง สารทุกชนิดเมื่อตรวจแล้วอาจจะไม่เกินเกณฑ์มาตรฐาน แต่หากมีหลายชนิดรวมๆกันก็ทำให้ตายได้หรือไม่ ดังนั้น การตรวจตะกั่วไม่พอ ต้องตรวจสารอื่นด้วย

อย่างไรก็ตามเมื่อถกเถียงกันมาในระยะหนึ่ง จึงมีคำถามเกิดขึ้นว่าแล้ววิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวบ้านเป็นอย่างไร? ชาวบ้านคลิตี้ล่างเมื่ออำนาจความรู้ทางแพทย์กระแสหลักมีคำอธิบายเหนือความเจ็บป่วยของชาวบ้าน จึงหัน

⁸ อ่านเพิ่มเติมได้ใน จีระวรรณ บรรเทาทุกข์, ... , วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย, 2547

ไปหาหมอผี และความเชื่อเดิม เช่น หมอทรงเจ้า ตัวอย่างในหมู่บ้านที่เกิดขึ้นคือ 'โจทีไผ่' ซึ่งมีอาการคล้าย ๆ เด็ก ดาวซินโดรม โอเคดีกว่าเด็กปกติ หมอผีอธิบายว่า เชื่อว่าชาติที่แล้วเป็นช่าง โดนทุบตีจนตายไป แต่ชาตินี้ต้องรับกรรมที่ยังค้างอยู่ ส่วนคนอื่นที่ทำร้ายทุบตีช่างในชาติก่อนต้องชดใช้กรรมกับโจทีไผ่ ซึ่งหมายความว่า คนในหมู่บ้านต้องให้ชดเชย เมื่อมีการจัดงานก็ต้องเรียกให้กิน แล้วต่อมารกรรมของเขาจะหมดเรื่องของเขาจะหายไป ชาติหน้าจึงจะมาเป็นคนปกติ ส่วนในหมู่บ้านเองจะมีพิธีสืบทอดแม่บ้าน โดยกล่าวว่า ถึงแม้ว่าชาวบ้านคลิตี้ล่างจะไม่ได้เป็นผู้ที่ทำน้ำเสีย แต่ก็ต้องขอโทษ พิธีสืบทอดแม่บ้านเป็นการขอขมาต่อแม่บ้านซึ่งมีการทำทุกปี

ส่วนความเชื่อเรื่องผีนั้น ได้มีการอธิบายว่า บางทีคนที่เลี้ยงผีอาจทำให้ควายตาย หรือทำให้คนรักคนเกลียดได้ในหมู่บ้านก็มีคนที่เลี้ยงผีแต่เลี้ยงเอาไว้เพื่อคุ้มครองตัวเองเท่านั้น การที่ชาวบ้านพูดอย่างนี้เป็นการรักษา อาจเป็นไปได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีนั้น นอกเหนือจากเป็นการอธิบายเรื่องความเจ็บป่วยของชาวบ้านแล้ว ยังเป็นเหมือน Social control ของหมู่บ้านในการใช้จัดคนที่หมู่บ้านไม่ชอบก็เป็นได้ ซึ่งผีที่ชาวบ้านเชื่อจะมีลักษณะเป็นแสง หรือเป็นเสียงของสัตว์ ชนิดของผีเองก็มีหลายประเภท มีทั้งผีบรรพบุรุษ ผีพ่อแม่ และยังเป็นความเชื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ถ้าใครทำผิดลูกผิดเมียชาวบ้านเสียจะมากัด สำหรับการรักษาด้วยสมุนไพรนั้นชาวบ้านรักษาตามอาการที่เกิดขึ้น ถ้าปวดข้อก็กินยาสมุนไพร ถ้าผีเข้าชาวบ้านจะใช้วิธีจับเส้น และจะรู้ว่าผีเข้าหรือป่วยจากสารตะกั่ว ตอนหลังชาวบ้านพูดเองว่าสารตะกั่วรักษาด้วยอะไรไม่ได้ แต่หากมีอาการ เช่น ปวดหัว ปวดข้อจะรักษาด้วยสมุนไพร

นอกจากนี้ในแง่ประเด็นของการรักษาพยาบาลชาวบ้านคลิตี้ล่างนั้น มีมิติที่น่าสนใจในวงสนทนาคือ มีการตั้งคำถามว่า จริยธรรมของวิทยาศาสตร์อยู่ที่ไหน? กล่าวคือ วิธีคิดของนักวิทยาศาสตร์ที่ลงไปทำงานในกรณีนี้บางคนไม่ได้มองชาวคลิตี้เป็นมนุษย์ แต่มองเป็น 'Sample' หรือตัวอย่างข้อมูลทางการแพทย์ หรือเป็นเพียงกรณีศึกษาเท่านั้น เช่น การที่เด็กในหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า 'ถูกจัม' เลือดไปตรวจสอบ โดยไม่ทำเรื่องขอแพทย์สักก่อน นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่ต้องพิจารณาอีกเช่น เรื่อง อบต.ในพื้นที่ไม่ใช่ชาวบ้านคลิตี้ น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ไม่ใส่ใจช่วยเหลือมากนัก อีกทั้งคนที่มีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหานี้เป็นคนที่ได้รับผลประโยชน์บางอย่างจากกรณีนี้หรือไม่

ในวงสนทนาได้แลกเปลี่ยนกันว่า ชาวบ้านที่นี่เป็นคนกะเหรี่ยงซึ่งมักจะตกเป็นคนขายของสังคมที่มองไม่เห็นเสมอ จำเป็นที่ต้องบอกกล่าวสื่อสารให้คนในสังคมได้รับรู้รับทราบ ทำให้ประเด็นนี้เป็นประเด็นสาธารณะให้ทุกคนรู้ว่าปัญหาการถูกละเมิดสิทธิลักษณะนี้ไม่ได้เป็นปัญหาไกลตัว แต่สามารถเกิดกับทุกคนเมื่อไหร่ก็ได้ รวมทั้งต้องสื่อสารว่า แม้เหมืองจะถูกสั่งให้ปิดดำเนินการไปแล้ว แต่มลพิษจากสารตะกั่วยังคงอยู่บริเวณนั้น และส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้คนอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งสื่อสารในประเด็นเรื่องที่คุณเมืองมักคิดว่าตนไม่ได้รับผลกระทบจากสารพิษตะกั่วคลิตี้ เมื่อมองว่าห่างไกล จึงไม่สนใจว่าความเสี่ยงจากสารพิษอื่น ๆ หรือแม้กระทั่งตะกั่วก็สามารถเกิดกับคนเมืองได้เช่นกัน เห็นได้จากการรณรงค์เรื่องน้ำมันไร่สารตะกั่วเมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้ว หรือตัวอย่างที่ผู้ร่วมสนทนาพบคนขับแท็กซี่ที่รื้อออกมาตลอดเวลา ทำให้คนขับรถมีอาการเอ่อเล็กน้อยเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผู้เสนอว่าควรจะศึกษาเปรียบเทียบกับกรณีปัญหาอื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เพื่อทำการเชื่อมโยงเครือข่ายกัน แล้วจากนั้นจึงทำการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาไปพร้อม ๆ กันทีเดียว

ในเชิงสังคมแล้ว มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ข้อมูลเกี่ยวกับกรณีปัญหานี้ มีเฉพาะหลังปี 2541-2545 อาจเป็นเพราะว่าช่วงปี 2541 นั้นข่าว ITV ได้นำเสนอเกี่ยวกับเรื่องนี้ออกสู่สาธารณะ ทำให้ทุกฝ่ายต้องเคลื่อนไหวกัน แต่ก่อนหน้าปี 2541 ไม่มีการเคลื่อนไหวจากหน่วยงานใด ๆ ผู้ร่วมวงสนทนาจึงตั้งคำถามถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ของชาวกระเหรี่ยงคลิตี้ล่าง ซึ่งเมื่อกลายเป็นประเด็นสังคมขึ้นมาก็มีการเคลื่อนไหว แต่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง ชาวคราวก็เจ็บป่วยไป แสดงให้เห็นถึงบางอย่างที่แอบแฝงอยู่ในสังคมว่า 'ลึมง่าย' หรือไม่ ซึ่งกรณีนี้ในสายตาของสาธารณะเมื่อเหมืองปิดจึงคิดว่ากรณีนี้จบสิ้นแล้ว แก้ไขเรียบร้อยแล้ว รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องบางคนก็ได้สร้างความชอบธรรมให้กับตัวเองว่าได้เคลื่อนไหวและมีการดำเนินการบางอย่างแล้ว เพราะฉะนั้น หากเยาวชนจะทำอะไรที่น่าจะเป็นการสื่อสารกับสังคมเพื่อบอกให้รู้ว่าปัญหานี้ยังไม่จบ

สำหรับผู้ที่มิได้มีความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ทั้งเรื่องสุขภาพและสิ่งแวดล้อมนั้น ก็จะช่วยกันมองในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมควบคู่กันไป ว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ได้อยู่แค่เรื่องกายภาพ หรือเรื่องภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่อยู่ปัญหาอีกด้วย เช่น คนในชุมชนต้องออกมา

ทำงานในเมือง ในกรุงเทพฯ รวมทั้งมีการมองในเชิงมานุษยวิทยาด้วยว่า ปัญหาคลิตี้นี้ส่วนใหญ่มักถูกมองโดย “คนนอก” แต่ไม่ได้ถูกมองโดย “คนใน” ทำให้เวลาพิจารณาปัญหาของชาวกระเหรี่ยงคลิตี้นั้น มองแต่ “ปัญหา” แต่มองไม่เห็นมิติอื่น ๆ ของความเป็น “คน” กระเหรี่ยงคลิตี้นี้ ซึ่งการมองเช่นนี้ อาจเป็นปัญหาสำหรับเยาวชนของเรา รวมทั้งหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งเป็นคนนอกเช่นเดียวกัน อาจสร้างปัญหาให้ชาวบ้านคลิตี้อย่างไม่เจตนา ซึ่งมีความจำเป็นต้องระมัดระวังเรื่องนี้ด้วย

อย่างไรก็ตาม หลังจากการสนทนาและการลงไปสัมผัสพื้นที่จริง ถึงแม้จะด้วยระยะเวลาอันสั้นแต่ก็มีคำถามตามมามากมาย เช่น ชาวบ้านอยู่ร่วมกับปัญหาได้อย่างไร? บางทีเรามองปัญหาแยกจากคนหรือไม่? เมื่อมองมักมองปัญหาสังคมอย่าง “แยกส่วนกับตัวเอง” หรือเปล่า และด้วยคุณธรรมในจิตใจตัวเองทำให้มองปัญหาสังคมว่าเป็น “ปัญหา” ที่เราต้อง “เข้าไป” แก้ไขให้มันหายไป หรือเป็นการมองอย่างฉาบฉวย เหมือนเราเป็นคนดูหนัง วิจารณ์ แต่กลับไม่สามารถพูดเรื่องเกี่ยวกับตัวเองอย่างเชื่อมโยงกับปัญหาได้ เพราะไม่ค่อยรู้จักตัวเอง เราไม่ค่อยได้นึกถึงว่าเราไปสัมพันธ์กับประเด็นปัญหาในสังคมอย่างไร และเมื่อสัมพันธ์แล้ว เกิดอะไรขึ้นกับเรา เราเรียนรู้อะไรกับมัน?

อย่างไรก็ตาม ชงกล่าวว่า เมื่อมองในมุมวิทยาศาสตร์ก็จะเห็นว่า ข้อจำกัดในเรื่องการพัฒนาความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์นั้นมีอยู่แต่มีการนำไปเชื่อมต่อการปฏิบัติน้อยมาก หรือท้ายที่สุดแล้วเป็นปัญหาของจริยธรรมหรือเปล่า เช่น การเก็บตัวอย่างน้ำในลำห้วยเพื่อวัดปริมาณตะกั่ว อาจเก็บได้หลายช่วง เช่น หน้าฝน หรือ หน้าแล้ง ซึ่งจะได้ปริมาณตะกั่วที่แตกต่างกัน ถึงแม้จะมีมาตรฐานในการวัดเหมือนกัน หรือการดูแลเรื่องการบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิดเป็นระบบและต่อเนื่อง? ณ ปัจจุบันเมื่อมองดูปัญหาอื่นนอกเหนือจากกรณีคลิตี้นี้แล้ว ความชัดเจนในเรื่องวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของสังคมและความเสี่ยงอื่น ๆ ก็ยังเป็นสิ่งที่ต้องค้นคว้าต่อไป เช่น กรณี GMO ‘ปัจจุบันประเด็นนี้ก็ยังไม่เคลียร์ ก่อนจะออกสู่ตลาด แทนที่จะให้ความรู้ก่อนว่ามันคืออะไร ก็ไม่ได้ให้ คิวมันเป็นการจัดการการค้าระหว่างประเทศหรือเปล่า cost จะลดลงขนาดไหน หรือเป็นเรื่อง Marketing ตลอดเวลา แต่ว่าคนเรียนวิทยาศาสตร์ไม่เรียน Marketing’

5. ฉันเป็นคนแบบไหนในโลกใบนี้

ในส่วนนี้สรุปประเด็นทั้งหมดที่ได้จากการสะท้อนของเยาวชน โดยหลังจากที่ทุกคนกลับมาจากการไปเยือนหมู่บ้านคลิตี้นี้แล้วนั้น ทุกคนต่างช่วยกันเขียนความรู้สึกของตัวเองสะท้อนออกมาเป็นบทความ และจัดทำเป็นวารสาร Warn Teen ฉบับที่ 1 ปี ที่ 1 และยังมีสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการหลายครั้ง หนุ่มสาวเหล่านี้ได้สะท้อนถึงความรู้สึกของตัวเองกับตำแหน่งแห่งที่ ซึ่งจะเห็นภาพความเป็นตัวตนและความทรงจำที่สอดคล้องกับอดีตของตัวเองรวมทั้งความสนใจลึก ๆ อยู่ที่มีอยู่แล้วในตัวเป็นทุนเดิม

บางคนไม่เคยสนใจเรื่องราวของคนอื่นรอบ ๆ ตัว มาก่อน อาจจะเป็นไปได้ว่า สังคมในยุคโลกาภิวัตน์นี้ หลายสิ่งหลายอย่าง เช่น การแบ่งแยกสาขาวิชา หรือ คณะแบบตายตัว รวมทั้งกระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้กลายเป็นลัทธิปัจเจกชนนิยม โลกที่ถูกกล่าวอ้างว่าถูกทำให้เป็นหนึ่งเดียวกันนั้น ดูเหมือนจะไม่ค่อยเอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างเท่าไรนัก ในความรู้สึกของหนุ่มสาวในยุคนี้ ยุคที่พวกเขาเกิดมาท่ามกลางกระแสการบริโภคนิยม และลัทธิปัจเจกชนนิยม ก็ยังมีกลุ่มหนึ่งที่พยายามค้นหาความเป็นจริงในสังคมบางอย่าง รวมทั้งวิเคราะห์วิพากษ์ตัวเองและสังคม หนุ่มสาวเหล่านี้อาจจะไม่ต้องสนใจชาวบ้านคลิตี้นี้เลยก็ได้ ต่างคนต่างอยู่กันไป แต่การมาในที่แห่งนี้ทำให้ได้รู้จักความแตกต่างและความหลากหลาย และผลกระทบจากการกระทำของตนเองที่มีต่อท้องถิ่นอันห่างไกล

ดังนั้นการได้ศึกษาของจริงและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ต่างกันไปนั้นคือ ข้ามคณะ สาขาวิชา และมหาวิทยาลัย โดยใช้วิธีการเรียนรู้แนวใหม่คือ เน้นการเรียนรู้เป็นหลัก (learning-base model) ซึ่งเน้นที่ ประสบการณ์ การเรียนรู้ของคน ให้คุณค่ากับการเรียนรู้ของมนุษย์ เชื่อมการให้คุณค่ามนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ ■

4. กิจกรรมต่อเนื่องว่าด้วย “การจัดทำสื่อ”

กิจกรรมการจัดทำวารสารและเว็บไซต์นี้ เป็นกิจกรรมที่ไม่ได้จบเป็นครั้ง ๆ ไปเหมือนการสนทนากลุ่มหรือการสัมมนา แต่ต้องอาศัยการ “คุยงาน” ซึ่งทำให้กินเวลานานหลายเดือน (กระทั่งข้ามปี) รวมทั้งเป็นกิจกรรมปลายทางที่รวมผลลัพธ์จากกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อส่งต่อสารทางความคิดให้กับเยาวชนภายนอกกลุ่มพวกเรา การเล่าภาพกระบวนการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้จึงเป็นการให้ภาพใหญ่ของการวิจัยครั้งนี้โดยรวมไปด้วยในระดับหนึ่ง ซึ่งมีทั้งผลลัพธ์ที่เชื่อมโยงมาจากกิจกรรมอื่น ๆ และเป็นการเผยให้เห็นถึงวิถีการใช้ชีวิตของเยาวชน (Youth Lifestyles) แต่ละคน เจือปนในชีวิต สถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคม และความสนใจที่ไม่หยุดนิ่งของพวกเขา ตลอดจนกระบวนการ “คุยงาน” ที่ไปสัมผัสต่อกันที่ร้านอาหาร ร้านกาแฟ คุยกันตั้งแต่ตอนย่ำค่ำกระทั่งตึกตึก ตลอดช่วงการผลิตชิ้นงานทั้งวารสารและเว็บไซต์นี้ มีเยาวชนจำนวนไม่น้อยผ่านเข้ามา ผ่านออกไป มีทั้งอาจารย์และขาประจำที่ยังคงอยู่ร่วมทำกิจกรรมกันตลอดเวลา รวมทั้งที่เจือปนในชีวิตไม่เอื้อให้ร่วมกิจกรรมได้สะดวกนัก แต่ก็พร้อมที่จะเข้าร่วมเมื่อมีโอกาสเสมอ

ความสนใจในการจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่ความคิดความเห็นของกลุ่มเยาวชนเหล่านี้มีมานานแล้ว ตั้งแต่ก่อนที่พวกเราจะรู้จักกันด้วยซ้ำ ด้วยความสนใจนี้ ทำให้ชาญชัย อลิสา และปรกรณ์ เห็นร่วมกันว่าภายใต้โครงการวิจัยครั้งนี้ควรมีการจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนสื่อสารกับคนอื่นด้วย สื่อที่พวกเราสามารถจะเป็นผู้ผลิตได้นั้น ดูแล้วมี 2 ประเภท คือสื่อสิ่งพิมพ์ชนิดวารสาร และอีกประเภทหนึ่งคือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือ “เว็บไซต์” นั่นเอง ความริเริ่มอยากทำสื่อดังกล่าว ได้ถูกนำมาชักชวนกับกลุ่มเยาวชนที่ร่วมกิจกรรมกับพวกเรา ซึ่งก็เห็นด้วยเช่นกันว่าตนเองอยากเผยแพร่ความรู้สึกรูสึกนึกคิดออกไปให้คนอื่นได้รับรู้และแลกเปลี่ยนสื่อสารกัน จึงเกิดเป็นกิจกรรมการจัดทำวารสารและสื่อเว็บไซต์ ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

คนแรกที่ถูกชักชวนให้เข้าร่วมกันจัดทำสื่อกับพวกเรา คือภาณุวัฒน์ อภิวัฒน์ชัย นิสิตคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาฯ¹ ภาณุวัฒน์เป็นสมาชิกชมรมค่ายอาสาสมัครนิสิตจุฬาฯ (สจม.) ร่วมกับชาญชัย และร่วมกิจกรรมกันมาตั้งแต่ครั้งเสวนาคาเฟ่ เมื่อปี 2545 แล้ว ภาณุวัฒน์มีเรื่องราวเกี่ยวกับการทำสื่อสิ่งพิมพ์ที่น่าสนใจเล่าสู่กันฟังเล็กน้อย ตัวเขาเองฝันอยากทำงานด้านการเขียนและการทำหนังสือมาตลอดตั้งแต่ก่อนแอนทรานซ์เข้ามาหาวิทยาลัยแล้ว กล่าวได้ว่าเขาเป็นคนในแวดวงสื่อจริง ๆ มีความสนใจและประสบการณ์ในการทำสื่อวารสารมาแล้วจำนวนหนึ่ง เขาเป็นผู้ริเริ่มทำวารสารชื่อ “จูล-สาร”² ซึ่งเป็นวารสารเกี่ยวกับเรื่องราวกิจกรรมต่าง ๆ ของนิสิตจุฬาฯ โดยการออกทุนตัวเองและขอยืมทางบ้านบ้างเล็กน้อย แล้วหาเงินมาคืนทุนด้วยการให้เพื่อนพี่น้องช่วยกันอุดหนุนอีกทีหนึ่ง อาจเพราะเห็นความสามารถในการทำ “จูล-สาร” ของภาณุวัฒน์ ทำให้ระหว่างทำวารสารนี้ เขาถูกชักชวนจากองค์การบริหารกิจกรรมนิสิตจุฬาฯ (อบจ.) ให้ช่วยเป็นบรรณาธิการของวารสาร Voice ซึ่งตั้งใจให้เป็นวารสารสะท้อนเสียงนิสิตจุฬาฯ ในหมู่ชาวจุฬาฯ ด้วยกัน ภาณุวัฒน์มักให้ความเห็นว่าเสียงของนิสิตที่ออกมาจาก Voice นี้ มักเป็นเสียงนิสิตกระแสหลัก จึงเป็นบรรณาธิการให้ Voice ได้เพียงวาระเดียว แล้วก็หันกลับมาทำ “จูล-สาร” ต่อไป หลังจากไม่มีทุนทำ “จูล-สาร” ได้ต่อไปแล้ว ภาณุวัฒน์จึงได้ริเริ่มจัดทำวารสาร Noize³ ซึ่งเป็นวารสารประเภทเสียงเล็ก ๆ “น้อย ๆ” ของคนในจุฬาฯ ที่มักไม่ถูกพูดถึง จนบางครั้งกลายเป็นเสียงรบกวน (noise) ไป

¹ ขณะเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ภาณุวัฒน์อยู่ในชั้นปีที่ 5 แล้ว โดยเขาเหลือเพียง 1-2 รายวิชาเท่านั้นที่จำเป็นต่อการสำเร็จการศึกษา ปัจจุบัน ภาณุวัฒน์เป็นนักข่าวอยู่สำนักข่าวประชาไท ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ออนไลน์ที่เพิ่งตั้งขึ้นในปลายปี 2547 โดยอ.จอน อึ้งภากรณ์

² ชื่อของวารสารนี้สื่อความหมาย 2 อย่าง คือ 1) เป็นวารสารขนาดเล็กที่เรียกว่า “จูลสาร” และ 2) “จูล” ยังเป็นชื่อของตึกกิจกรรมนิสิตจุฬาฯ ที่มีชื่อเต็มว่า “ตึกจุลจักรพงษ์” อีกด้วย ดังนั้น “จูล-สาร” จึงหมายถึงสารที่สื่อจากตึกจุลฯ

³ วารสารนี้ได้รับการสนับสนุนของรศ.สุริชัย หวันแก้ว และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เช่นเดียวกับโครงการวิจัยนี้

5.1. การจัดทำสื่อวารสาร Warn Teen ฉบับที่ 1

1. โหมโรง

ครั้งแรกของความคิดที่จะทำวารสารร่วมกันเกิดขึ้นอย่างที่ไม่พอเรียกได้ว่า “เป็นทางการ” คือหลังกลับจากการลงพื้นที่ภาคสนามที่หมู่บ้านคลิตี้ล่างในปลายเดือนสิงหาคม เยาวชนที่ลงพื้นที่ครั้งนี้ได้รับการ “ขอให้เขียน” ความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ จากการลงพื้นที่ครั้งนี้ แล้วนำมาแลกเปลี่ยนกันอ่านอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ฟังชี้แจงในที่นี้ว่าเยาวชนเหล่านี้ไม่ได้ถูกบังคับให้เขียนความรู้สึกเหล่านี้ออกมาโดยไม่เต็มใจ โดยนิสสัยส่วนตัว (เท่าที่รู้จักและสัมผัส) ของพวกเขาเป็นคนที่ช่างคิดช่างสงสัย (และบางคนถึงกับเขียนเรื่องต่าง ๆ เก็บเอาไว้ด้วยแล้ว) และมักแลกเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดในเรื่องต่าง ๆ อยู่เป็นธรรมดาแล้ว แต่หากไม่มีการบันทึกเอาไว้แล้ว สิ่งที่ยาวชนเหล่านี้นำมาแลกเปลี่ยนกันก็จะสูญสลายไปกับกาลเวลา ดังนั้น การ “ขอให้เขียน” ครั้งนี้จึงควรนับว่าเป็นการ “สร้างเงื่อนไข” ให้เยาวชนเหล่านี้สร้างงานเขียนของตนเองออกมาและนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันมากกว่า

เย็นย่ำค่ำวันจันทร์ที่ 8 กันยายน 2547 ณ ร้านสิงห์ดำคาเฟ่ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในวงสนทนากลุ่มย่อยครั้งที่ 6 เรื่อง “*ความรู้สึกนึกคิดหลังทัศนศึกษาหมู่บ้านคลิตี้ล่าง*” พวกเราได้ทำงานเขียนของแต่ละคนมาแลกเปลี่ยนกันดูและสนทนากันถึงความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคนต่อการไปลงพื้นที่ครั้งนี้ หลายคนเล่าให้ฟังว่าได้พยายามนำเรื่องเกี่ยวกับชะตากรรมของชาวบ้านหมู่บ้านนี้ไปเล่าต่อทั้งในและนอกชั้นเรียนให้เพื่อน ๆ ฟัง แต่ไม่ค่อยมีใครรู้จักมากนัก ตั้งแต่ลงพื้นที่แล้วที่หลายคนคิดอยากทำอะไรสักอย่างเพื่อช่วยเหลือชาวบ้าน เรื่อยไปจนหลังกลับจากพื้นที่และเล่าให้คนอื่นฟังต่อ (ดูส่วนกิจกรรม “คลิตี้”) กระทั่งถึงในวงสนทนาครั้งนี้ หลายคนเริ่มคิดมากขึ้นว่าอยากทำให้คนอื่น ๆ หันมาสนใจเรื่องคลิตี้มากขึ้น **รุ่งนภา เทพภาพ** นักศึกษาสังคมวิทยาจากท่าพระจันทร์ได้เล่าเอาไว้ในวารสารฉบับที่หนึ่งนี้ว่า “*เราใช้เวลาเรียนรู้เรื่องราวของคนคลิตี้ราว 24 ชั่วโมง ทุกถ้อยคำที่พรั่งพรู ทุกน้ำเสียงที่ได้ยิน กระทั่งกลิ่นในความรู้สึกกับ ‘ปัญหาความเดือดร้อนของพี่น้องคลิตี้’ ฉันทันและเพื่อน ๆ เดินทางกลับจากคลิตี้ด้วยสีหน้าหม่นเศร้า สำหรับฉัน..มีดมมหาทางออกไม่ได้กับปัญหาที่ได้รับรู้ รู้สึกว่าตัวเองหดเล็กเท่าธุลีดินที่ไม่สามารถค้ำค้ำงกับอำนาจที่เลวร้าย เห็นแก่ตัวของใครบางคนได้... แต่เมื่อหันไปเห็นใครหลายคนที่นั่งหันหลังท่ามกลางสายฝนที่ตกลงมาตลอดการเดินทางออกจากคลิตี้ ฉันใจชื้น อบอุ่น และรู้สึกราวกลับว่าตัวเองเริ่มตัวโตขึ้นและพวกเราคงจะทำอะไรได้บ้างน่า...*”

พวกเราเห็นร่วมกันว่าทางหนึ่งที่สามารถทำได้คือโดยการทำวารสารนั่นเอง ดังที่ภายหลัง รุ่งนภากล่าวถึงการทำวารสารนี้ไว้ว่า “*และนี่คือหนึ่งสิ่งที่ยังฉันและเพื่อนเริ่มต้นทำ สิ่งเล็กๆ กับตัวหนังสือไม่กี่ร้อย ก็พันตัว หน้ากระดาษไม่กี่หน้า แต่เต็มไปด้วยความหวังที่จะให้การเดินทางและประสบการณ์ที่ได้รับเมื่อครั้งที่ได้เยือนบ้านคลิตี้ล่าง สามารถรวบรวมพลังจากคนอีกหลายคนที่ยืนยันจะไม่ไปด้วยกัน แต่ก็สามารถรับรู้ร่วมกันได้ แม้จะเพียงบางเศษเสี้ยวแห่งความรู้สึกร่วมกันก็ตาม*”

อย่างไรก็ตาม ในการประชุมครั้งนั้น พวกเรายังไม่ได้คิดถึงรูปร่างหน้าตาของวารสารที่ว่านี้ว่าจะออกมาเป็นอย่างไร คิดเพียงแต่ว่า “อยากให้อ่านมีขึ้น” หลังการประชุมกันครั้งนี้ พวกเราแต่ละคนแต่ละกลุ่มก็แยกย้ายกันไปทำภารกิจตามเงื่อนไขในชีวิตและตามความสนใจของแต่ละคน เพื่อน ๆ กลุ่มหนึ่งกลับไปเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เหมือนที่เคยเป็น อีกกลุ่มหนึ่งก็ดำเนินชีวิตที่คณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า (กรพ.) และที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงต่อไป ใครที่เคยทำงานธนาคารก็กลับไปทำงานเหมือนเดิม ส่วนกลุ่มที่อยู่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ไม่มีเหตุในต้องใช้เวลาไปกับการติดตามตามไถ่และเคลื่อนไหวกันเนื่องจากไม่เห็นด้วยกับนโยบายของฝ่ายกิจกรรมนิสิตที่จะให้มีการทูปก้าแวงกันระหว่างชมรมที่ตึกกิจกรรมนิสิต⁴ ในระหว่างนี้ พวกเรายังมีนัดกันพูดคุยถึงกิจกรรมอื่น ๆ ที่อยากทำสืบเนื่องจากการลงพื้นที่หมู่บ้านคลิตี้ล่างกันอยู่เนื่อง ๆ ในหมู่พวกเรา ดูเหมือนกลุ่มทางธรรมศาสตร์จะ fight

⁴ “สยามเด็กเล่น” ถือตนเองเป็นกลุ่ม “กิจกรรมนอกสังกัด” นับได้ว่าเกิดขึ้นจากความรู้สึกอยากสร้างสรรค์กิจกรรม โดยไปพ้นจากรูปแบบและข้อกำหนดตายตัวแบบเดิม ๆ สมาชิกส่วนใหญ่ซึ่งอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้นแต่ละคนจะให้ความสนใจกับระบบกิจกรรมของมหาวิทยาลัย (“กิจกรรมในสังกัด”) ด้วยเช่นกัน

กันมากที่สุดทั้งรุ่นๆ, สภาเทพ และปรียานุช ทั้งสามคนนี่กลายเป็นผู้รับผิดชอบเขียนและเรียบเรียงเนื้อหาส่วนที่เกี่ยวกับคลิตีของวารสารฉบับแรกนี่ต่อไป (ดูส่วนกิจกรรม “คลิตี”)

2. ตั้งชื่อและวางเค้าโครงวารสาร

ช่วงปิดเทอมเป็นช่วงเวลาที่เราเรารู้กันว่าไม่สามารถทำกิจกรรมกับนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยได้ เพราะส่วนใหญ่จะกลับต่างจังหวัดหรือไม่ก็ออกค่ายต่างจังหวัดกันหมด สำหรับพวกที่ยังอยู่กรุงเทพฯ นั้น ก็มีการคุยกันนอกรอบอยู่บ้างประปราย พวกเรากลับมารวมตัวกันจริง ๆ จัง ๆ อีกครั้งหนึ่งในค่ำวันจันทร์ที่ 17 พฤศจิกายน 2547 ที่ร้านดอยตุงร้านกาแฟประจำที่สวนลุมไนท์บาซาร์ (ภายหลังเมื่อมีการมารื้อฟื้นความหลังเพื่อเขียนรายงานฉบับนี้ สานุได้ตั้งชื่อการประชุมครั้งนี้ว่า “ดอยตุงซัมมิท” ในลักษณะล้อการประชุมครั้งสำคัญ ๆ ของโลกที่มักตั้งชื่อตามสถานที่จัดงาน) เพื่อสนทนาและสรุปเรียบเรียงกันอีกครั้งว่าใครอยากเห็นอะไรในโครงการนี้กันบ้าง? กิจกรรมที่จะทำกันในเบื้องต้นมีอะไรบ้าง? ซึ่งมีทั้งการจัดสนทนากลุ่มย่อยโดยใช้การวิจารณ์ภาพยนตร์เรื่อง The Matrix เพื่อเป็นการ “ดึงคน” เข้าร่วมในเทอมใหม่และได้ผลอย่างยี่ง (ดูส่วนการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ 7), การสนทนากลุ่มครั้งถัดไปหลังจากนั้น เพื่อเตรียมระดมประเด็นสำหรับการสัมมนาครั้งที่หนึ่ง ซึ่งวางกันเอาไว้ว่าให้เป็นการเปิดตัวโครงการกับคนหมู่มากขึ้น

ในครั้งนี่เองที่คำว่า “Warn Teen” ได้กลายมาเป็นชื่อเรียกวารสารของพวกเรา ในฐานะที่เป็นผู้อำนวยการดำเนินการทำวารสาร ภาณุวัฒน์ ผู้มีภูมิปัญญาเฉลียวฉลาดและคิดชื่อวารสารไว้อย่างมีสาระและขี้เล่นไปในขณะเดียวกัน ดังเคยทำมาแล้วใน “จุล-สาร” จึงได้รับมอบหมายจากการคุยกันนอกรอบให้ไปคิดชื่อและ concept ของวารสารมา เขาจึงได้นำเสนอในครั้งนี่ สำหรับชื่อวารสารนี้ ภาณุวัฒน์ได้เขียนเอาไว้ในบทบรรณาธิการของวารสารฉบับที่สอง (เพราะลืมเขียนในฉบับที่หนึ่ง เนื่องจากใช้เนื้อที่ไปกับการอธิบายตัวโครงการวิจัยแทน) อย่างที่เล่นที่จริงตามสไตล์ “สยามเด็กเล่น” ว่า

ชื่อของเราเกิดจากการผสมกันของคำสองคำอย่างไม่ถูกหลักภาษา นั่นคือคำว่า Warn กับ Teen
Warn หมายถึง “การเตือน” ซึ่งถ้าอ่านออกเสียงคำๆ นี้เป็นภาษาไทย มันก็แสดงถึงการวิงวอนต่อคนทั่วไป
ส่วน Teen หมายถึง “วัยรุ่น” ครับ
เมื่อนำทั้งสองคำมาผสมกัน จึงแปลความหมายได้ว่า
“คำเตือน หรือคำวิงวอนจากวัยรุ่น” ต่อคนกลุ่มต่างๆ ในสังคม
แต่สำหรับใครก็ตามที่อ่านชื่อหนังสือของเราออกเสียงว่า “วอน...” (คำที่เว้นไว้คือคำที่แปลว่า “เท่า” ในภาษาที่ไม่ใคร่จะสุภาพนัก) เราก็คงต้องเรียนให้ท่านทราบว่าเป็นความตั้งใจของเรา ที่จะให้ท่านออกเสียงแบบนี้แล้วเพื่อหลอกท่านเล่นๆ เท่านั้น
สรุปง่าย ๆ ว่า...คุณหลงกลเราเสียแล้วแหละครับ :)

นอกจากชื่อและความหมายของวารสารแล้ว ภาณุวัฒน์ยังได้เสนอเค้าโครงวารสารโดยแบ่งเป็น 3 ตอนใหญ่ ๆ ตามหลักไวยากรณ์ในวิชาภาษาอังกฤษ เรื่อง Tense คือ 1) **เช็คซัน Warned** เป็นการ warn เรื่องราวในอดีต 2) **เช็คซัน Warning** ซึ่ง warn เรื่องราวในปัจจุบัน และ 3) **เช็คซัน Will Warn** คือการ warn เรื่องราวในอนาคต คอลัมน์ Warned เป็นคอลัมน์ที่พวกเราคิดและคุยกันซัดที่สุดในวันนั้น เป็นส่วนที่จะใส่เนื้อหาเรื่อง “คลิตี” เข้าไป เพราะเห็นกันว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตแล้ว และเป็นที่น่าอนว่าเรื่อง “คลิตี” ต้องเป็น theme หลักของวารสารนี้ เพราะพวกเราอุตสาหะไปลงพื้นที่ภาคสนามตากฝนหนาวสั่นกันมาและเรื่องนี้ก็ร้อนแรงที่สุดในหมู่พวกเราขณะนั้น

3. เนื้อหาในตัวเล่ม

เนื้อหาเรื่อง “คลิตี” ที่จะลงในเช็คซัน Warned นั้น แก๊งค์ธรรมศาสตร์ได้คุยกับพวกเราเอาไว้ตั้งแต่ครั้งที่คุยงานกันก่อนปิดเทอมแล้วว่ารับผิดชอบเนื้อหาส่วนนี้เอง โดยเช็คซัน Warned ครั้งนี้จะประกอบด้วย 3 ส่วนย่อย ดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง ได้แก่ บทความเรื่อง “**มารู้จักคลิตีกันเถอะ**” เป็นการให้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประเด็นปัญหาคลิตีนี้ รับผิดชอบโดยสภาเทพและปรียานุช ในตอนท้าย ทั้งสองสะท้อนความคิดเชื่อมโยงระหว่างตัวเองในฐานะคนหนุ่มสาวกับประเด็นปัญหาในสังคมผ่านงานวารสารว่า “ในฐานะคนหนุ่มสาว เราไม่ควรจะคิดฟุ้งเฟ้อแต่ระบบแก้ปัญหาแบบเดิมๆ ที่ต้องส่งเรื่องรอการตัดสินใจ แล้วจึงดำเนินการ ซึ่งต้องเสียเวลาอย่างมาก อย่างที่เรารู้และเห็นจากกรณีที่เกิดขึ้น

แล้วในประเทศไทย พลังเรียกร้องของคนรุ่นใหม่ ความช่วยเหลือที่เกิดจากคนรุ่นใหม่สามารถช่วยเหลือพวกเขาได้ จะมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับความสนใจและจิตสำนึกของแต่ละคน อย่างน้อยการที่คุณอ่านจบและได้รับรู้ถึงปัญหาของชาวบ้านคลิตี้แล้ว ก็แสดงให้เห็นว่าคุณมีความสนใจต่อชะตากรรมของเพื่อนร่วมชาติและสิ่งแวดล้อมหวังว่าคุณจะให้ความสนใจกับปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นจากความไม่เป็นธรรมในสังคมต่อไป” (เน้นโดยผู้เขียน)

ส่วนที่สอง คือ บทความ “เมื่อครั้งไปเยือนบ้านคลิตี้ล่าง” ชาญชัยได้บันทึกลักษณะของส่วนนี้เอาไว้ว่าเป็นส่วนที่ “...เกี่ยวกับความรู้สึกของเยาวชนที่ได้ไปลงพื้นที่ในช่วงที่ผ่านมา โดยดึงคำพูดจ๊อบ ๆ จากบทความที่แต่ละเขียนกันมา...” ส่วนนี้รุ่งนภาธิบดีชอบไปรวบรวมและเรียบเรียง “เสียงของคนตัวเล็ก ๆ ที่มีโอกาสไปเยือนคลิตี้...” ที่เพื่อน ๆ เขียนกันมาแล้วเอามาถ่ายทอด เธอได้สะท้อนความอ่อนโยนและแสดงความหวังความตั้งใจเกี่ยวกับงานครั้งนี้เอาไว้ในวารสารอย่างน่าชื่นชมว่า “ฉันได้รับมอบหมายให้รวบรวมความรู้สึกของเพื่อน ๆ ที่ได้ร่วมเดินทางไปหมู่บ้านคลิตี้ล่างด้วยกัน ความรู้สึกที่ผ่านมาจากตัวหนังสือ แน่หนอนมันคงไม่สามารถบอกเล่าทั้งหมดที่หัวใจรู้สึกได้ แต่ฉันว่ามันงดงามมากแล้วสำหรับมนุษย์ตัวเล็ก ๆ อย่างพวกเรา อะไรจะดีไปกว่าการหวังใยซึ่งกันและกัน แม้จะไม่คุ้นเคยกันเท่าใดนักหละ....”

ส่วนสุดท้าย คือ บทความ “วอนทิ้งท้ายคลิตี้” ส่วนนี้เกิดจากการที่พวกเรามักให้ความสนใจขยายภาพและเชื่อมโยงกรณีศึกษาและประเด็นปัญหาต่าง ๆ เข้ากับชีวิตประจำวันของพวกเราตนเองอยู่แล้ว ทั้งนี้หากพูดตามแนวคิดวิถีการใช้ชีวิตของเยาวชนแล้ว กล่าวได้ว่า สิ่งหนึ่งในสังคมที่ดูเหมือนอยู่ไกลถึงหมู่บ้านลึกในป่าเขา ไม่มีความเกี่ยวข้องกับอะไรกับตัวเยาวชนเลยดังปัญหาเรื่องคลิตี้นี้ พวกเขาพยายามคิดพิจารณาหาความเชื่อมโยงเพื่อมองให้เห็นความต่อเนื่องและทำให้ตนเองรู้สึกมีความมั่นคงขึ้นมาบ้างว่าตนเองยังมีความสัมพันธ์อยู่กับสังคมและโลกใบนี้ ปกรณรับหน้าที่ไปเขียนส่วนนี้มา ในบทความนี้ เขาตั้งคำถามอย่างตรงไปตรงมาถึงความเชื่อมโยงระหว่างคนทั่วไปกับปัญหาการปนเปื้อนสารตะกั่วที่ชาวคลิตี้ต้องประสบว่า “...ในความสะดวกสบายที่คุณและผมมีเครื่องใช้ไฟฟ้าใช้กันนะครับ ทราบหรือไม่ว่าส่วนประกอบภายในที่สำคัญหลายส่วนสร้างจากตะกั่วทั้งนั้นแหละครับ” (เน้นโดยผู้เขียน) ปกรณนำประเด็นเข้าสู่เรื่องว่าปัจจุบันเป็นยุค “สังคมความเสี่ยง” ที่ไม่ได้ไกลตัวใครเลย ผ่านเรื่องใกล้ที่คนทั่วไปกินกันว่าถูกเลี้ยงมาอย่างเครียดและจะหลังสารที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ เรื่องควินพิชในอากาศกรุงเทพฯ พืชผัก GMOs ตลอดจนเรื่องสิ่งแวดล้อม ธุโหวในชั้นโอโซน กระทั่งภาวะเรือนกระจก แล้วหันมาตั้งคำถามกับคำปลอบโยนที่มักได้ยินกันบ่อย ๆ ว่า “อาจจะตอบตามภาษาງ่ายๆที่ใช้กันบ่อยๆคือ ‘เริ่มที่ตัวเราเอง ขยายไปยังคนรอบข้าง’ และวันนี้ผมก็มาครุ่นคิดว่าผมจะทำตามภาษาງ่ายๆนั้นได้อย่างไร?”

เช็คซัน Warning และเช็คซัน Will Warn นั้น พวกเรายังไม่ได้คิดกันในรายละเอียดจริงจังว่าจะเขียนเรื่องอะไรกัน แต่กำหนดกันคร่าว ๆ เอาไว้ว่าเช็คซัน Warning ซึ่งเป็นเรื่องปัจจุบันนั้น น่าจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบันเทิงคดี, ภาพยนตร์, ดนตรี, วรรณกรรม หรือเป็นเรื่องประเด็นในระดับชีวิตประจำวัน ซึ่งอาจเป็นข่าวสารทำนองวิทยาศาสตร์ใน ชีวิตประจำวันกับผลกระทบทางสังคม ส่วนเช็คซัน Will Warn ซึ่งเป็นเรื่องในอนาคตนั้น จะเป็นเรื่องทำนอง Human Genome Project และโครงการที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์กับสังคมที่กำลังจะมีในอนาคต

ถัดจาก “ดอยตุงซั่มมิท” วันนั้นไปแล้ว พวกเราไม่ได้มีการประชุมคุยงานกันอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับเรื่องวารสารอีกเลย เพราะยุ่งกับภารกิจประจำของแต่ละคนและกิจกรรมอื่นกันต่อไป แต่มีการคุยกันนอกรอบเป็นระยะ ในระหว่างนั้น พวกเราก็ได้จัดการสนทนาวิจารณ์ภาพยนตร์เรื่อง The Matrix ขึ้น (ดูส่วนการสนทนาในกลุ่ม ครั้งที่ 7) หลังจบการสนทนาครั้งนี้ไปอย่างเป็นที่พอใจของผู้จัดอย่างมากแล้ว เนื่องด้วยเห็นว่าควรเผยแพร่กิจกรรมที่จัดกันและเนื่อง จากภาพยนตร์เรื่อง Matrix Revolution อยู่ในกระแสสังคมขณะนั้นพอดี พวกเราจึงเห็นควรร่วมกันให้สรุปประเด็นการสนทนาวิจารณ์ภาพยนตร์ครั้งนี้ลงในเช็คซัน Warning ของวารสารวาระนี้ด้วย โดยมอบหมายให้หุซรี วงศ์สมุท ทำร่วมกับปกรณ กลายมาเป็นบทความเรื่อง “The Matrix Revisited: นียาย (หรือ) วิทยาศาสตร์ ?”

อีกบทความหนึ่งที่ลงในเช็คซัน Warning นี้ คือกลอนเปล่าเรื่อง “Photoshop”⁵ ของภาณุวัฒน์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการถ่ายรูปติดบัตรที่ร้านถ่ายรูป 2 ครั้งสมัยเด็ก แล้วให้รู้สึกว่ารูปร่างตัวเองออกมาอ้วนเกินไป และครั้งสุดท้ายเมื่อรับ

⁵ หมายถึงโปรแกรม computer graphic ชื่อ Adobe Photoshop

ปริญญา ซึ่งมีการแต่งรูปโดยใช้คอมพิวเตอร์ด้วยนั้น ภาณุวัฒน์เห็นว่า “มันไม่ใช่รูปของฉัน มันแค่อะไรสักอย่าง...ที่คล้ายฉัน” ต่อข้อเขียนชิ้นนี้ ภาณุวัฒน์เขียนเพราะรู้สึกว่าการ “เทคโนโลยีบีบเบียนอะไรบางอย่าง เช่น รูปถ่าย ซึ่งใกล้เคียงตัวเราที่สุด แต่ Photoshop กลับบีบเบียนตัวเรา” ภาณุวัฒน์เป็นคนให้ความสนใจเรื่องคุณค่า ความเป็นตัวตน และความรู้สึกนึกคิดของคนมาตลอด งานเขียนเกี่ยวกับตัวตนนี้ ยังปรากฏในวารสารฉบับที่สองและในเว็บไซต์อีกเช่นกัน นอกจากนี้ลักษณะการเขียนความคิดแบบกลอนเปล่านั้น นับว่าน่าสนใจทีเดียว เนื่องจากบทความอื่น ๆ ของ Warn Teen ฉบับแรกนี้มีลักษณะเป็นความเรียงทั้งหมด (ซึ่งภายหลังทั้งภาณุวัฒน์และนิสิตคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาฯ อื่น ๆ ที่มาร่วมกิจกรรมกับพวกเราได้สอนหลักการทวารสารไว้ว่าควรให้ความสำคัญหลากหลายสไตล์กว่านี้ ประเด็นนี้จะได้พูดถึงกันต่อไปข้างหน้า) รูปแบบงานเขียนเป็นกลอนเปล่านั้นจึงช่วย “เพิ่มรส” ให้กับวารสารฉบับนี้ด้วย กล่าวถึงตัวตนเขียนนั้นนอกจากจะเรียนนิเทศศาสตร์และมีความสามารถด้านการทวารสารดังกล่าวข้างต้นแล้ว วิธีการใช้ชีวิตในส่วนนี้ก็มีที่น่าสนใจเช่นกัน โดยปกติแล้ว เขามักเขียนบันทึกข้อคิด ข้อสังเกต และตั้งคำถามกับสิ่งที่ประสบพบเจอในชีวิตประจำวัน ออกมาในรูปกลอนเปล่านั้นเป็นประจำ ที่ผ่านมา เขารวบรวมบันทึกเหล่านี้ทำออกมาเป็นหนังสือทำมือขายในงานหนังสือทำมือต่าง ๆ รวมทั้งนำมาให้เพื่อนพี่น้องช่วยกันอุดหนุนอยู่ 2-3 วาระแล้ว สำหรับสาเหตุของการเขียนกลอนเปล่านั้น ที่มาจากปากตัวผู้เขียนนั้น คือเพราะ “...ให้เขียนเป็นบทความ เขียนไม่ได้ เลยเขียนออกมาเป็นแบบนี้”

สำหรับเช็คชัน Will Warn นั้น ประกอบด้วยบทความเกี่ยวกับอนาคต เรื่อง “จากจีโนมมนุษย์ สู่อุบัติทางสังคม?” ของธงชัย กุบโกลกรวด หนุ่มนักชีวเคมี ซึ่งถึงตอนนี้ก็เรียนปริญญาเอกแล้ว ด้วยบทความพูดถึงที่มาและวัตถุประสงค์วงการวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีพันธุกรรม ที่ต้องการหาสาเหตุและแก้ไขทุกขภาวะของมนุษย์ รวมทั้งพูดถึงทางแพรงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการพัฒนาองค์ความรู้ด้านนี้ จุดเกิดของบทความนี้เกิดขึ้นที่โรงอาหารคณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ (เหมือนหลาย ๆ ครั้งที่เรามักคุยกันตามสถานที่กินและดื่มต่าง ๆ) ราวปลายเดือนธันวาคม 2546 ปรกรณ์และชาญชัยนัดพูดคุยกับธงชัย เพื่อหาประเด็นจัดวงสนทนาเรื่องเกี่ยวกับชีวเคมีซึ่งเป็นประเด็นถนัดของธงชัย หลังจากให้ธงชัยเล่าภาพความเป็นมาและข้อมูลพื้นฐานทั่วไปเกี่ยวกับเรื่อง Genome, Genetic Engineering, Nanotechnology และคุยโอเคกันไปคร่าว ๆ ปรกรณ์และชาญชัยเห็นว่าธงชัยมีความรู้เรื่องนี้ดี และน่าจะลองเขียนเรื่องนี้ลงในเช็คชัน Will Warn ดู จึงกลายมาเป็นบทความชิ้นนี้ ผลของการคุยครั้งนี้ นอกจากได้เป็นบทความชิ้นนี้แล้ว ยังกลายเป็นวงสนทนาครั้งที่ 9 เรื่อง “GATTACA Genethics” ซึ่งธงชัยเสนอให้นายภาพยนตร์เรื่อง GATTACA (ภาพยนตร์เกี่ยวกับชีวิตอนาคตที่มีการใช้เทคโนโลยี พันธุกรรมกันอย่างมากมายและเป็นภาพยนตร์ที่ธงชัยมักพูดถึงทุกครั้งที่เราคุยกันเรื่องเกี่ยวกับเทคโนโลยีชีวภาพ) แล้วนำมาวิจารณ์กันอีกด้วย (ดูส่วนการสนทนาดังกล่าว ครั้งที่ 9)

อีกบทความหนึ่งในเช็คชัน Will Warn นั้นเป็นบทความแปลและเรียบเรียงของชาญชัย เรื่อง *เพียงแค่ตัดการเชื่อมโยง* ซึ่งจินตนาการถึงชีวิตในอนาคต ซึ่งเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศพัฒนาจนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์โดยไม่จำเป็นต้องอยู่หน้าจอคอมพิวเตอร์เพียงอย่างเดียวแล้ว บทแปลสั้นๆนี้มีทั้งการ “ลึมรสชีวิต” สะดวกสบายในปี 2033 และความทุกข์และเบื่อหน่ายจากการที่ “คุณจะไม่เดินคนเดียว” เพราะเทคโนโลยีชนิดนี้ทำให้ข้อมูลส่วนบุคคลถูกเข้าถึงและตรวจสอบมากเกินไปและตลอดเวลา บทความนี้เกิดจากกลางดึกคืนหนึ่งกลางเดือนธันวาคม 2546 ชาญชัยรู้สึกนอนไม่หลับเพราะหวั้งหม่นตัวกับการนึกคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคอมพิวเตอร์กับสังคม จึงหยิบบทความนี้จากนิตยสาร The Economist ที่เคยเก็บไว้ ขึ้นมาแปลและอ่านเล่นตามความเคยชิน โดยยังไม่ได้คิดว่าจะเอาไปเผยแพร่ที่ไหน แต่ในที่สุดก็ได้นำมาลงใน Warn Teen ฉบับแรก ชาญชัยให้ความสนใจกับประเด็นความเชื่อมโยงเรื่องเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ซึ่งเป็นสาขาที่ตนเองเรียนจบมา) และมิติอื่น ๆ ของชีวิตและสังคมมาตลอด เขาตั้งเป้าหมายไว้ว่าอยากเรียนต่อปริญญาเอกด้านเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคอมพิวเตอร์กับสังคม⁶ ความสนใจนี้ยังคงปรากฏให้เห็นในบทความที่เขียนลงในวารสารฉบับที่สองและเว็บไซต์เช่นกัน

⁶ ตอนนั้นเขายังไม่รู้ว่าจะเรียกสาขานี้ว่าอะไร แต่ปัจจุบัน (ตุลาคม 2547) หลังจากสำรวจและเสาะแสวงหาว่ามีใครทำงานศึกษาด้านนี้อยู่บ้างจาก textbook และเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยต่างประเทศ เขาเริ่มได้ความชัดเจนขึ้นว่าเนื้อหาดังกล่าวอยู่ในสาขาที่เรียกกันว่า “Science and Technology Studies” ซึ่งมีมานานตั้งแต่ทศวรรษ 1980 แล้วและมีเป็นจำนวนมากในยุโรปและอเมริกา

นอกจากเค้าโครงเซ็คชั่น Warned, Warning, และ Will Warn ดังกล่าวแล้ว วารสารฉบับแรกนี้ยังมีบทความพิเศษเรื่อง **“สภาพการณ์ในประเทศไทยกับการสร้างความมั่งคั่งด้วยวิทยาการสมัยใหม่”** ของวศินี คันฉ่อง นิสิตคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในหลากหลายสาขาจากมุมมองด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองอีกด้วย บทความนี้พูดถึงความไม่สอดคล้องกันระหว่างสภาพการณ์ต่าง ๆ ทั้งด้านการศึกษา สภาพเศรษฐกิจ ทักษะแรงงาน และความเหลื่อมล้ำกันของรายได้ กับการสร้างความมั่งคั่งด้วยวิทยาการสมัยใหม่ บทความนี้เกิดจากปัจจัย 2 ประการ 1) ในการสัมมนาครั้งที่ 1 เรื่อง “สังคมวิทย์ คิดสะท่อนข” เมื่อพุธที่ 11 ธันวาคม 2546 นั้น ทีมผู้จัดอยากให้มีเอกสารประกอบการสัมมนาด้วย จึงได้ชักชวนให้นิสิตผู้เข้าร่วมกิจกรรมเขียนบทความมาประกอบการสัมมนากัน แต่ปรากฏว่ามีวศินีเพียงคนเดียวที่เขียนมา จึงงดเว้นการนำบทความมาประกอบในการสัมมนา แล้วนำมาไว้ในวารสารแทน เพราะในวารสารนี้ ก็มีการกำหนดกันเอาไว้แต่แรกว่าอยากให้มีบทความที่ส่งเข้ามาจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมคนอื่นด้วย ทำนองเป็น “บทความจากผู้อ่าน” ด้วยเช่นกัน

4. ทบทวนวารสารฉบับแรก เตรียมทำฉบับสอง

เวลาผ่านพ้นฤดูกาลสอบกลางภาคในปลายเดือนธันวาคมปี 2546 และเทศกาลปีใหม่แล้ว วารสารฉบับแรกอยู่ในขั้นตอนการจัดอาร์ตเวิร์ค โดย **सानู ตันกุล** ที่พวกเราเพิ่งชักชวนเข้ามาร่วมกิจกรรมกัน สานูเป็นนิสิตภาควิชาภาพถ่ายและการพิมพ์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเรื่องภาพและอะไรที่เกี่ยวกับจักษุทัศน์ (visual) ทั้งที่เป็นภาพถ่าย, การตกแต่งภาพถ่าย, จัดวาง composition ของวัตถุ ตลอดจนคอมพิวเตอร์กราฟฟิคอื่น ๆ

หลังจากจัดทำรายงานความก้าวหน้าในแหล่งทุนเมื่อกลางเดือนมกราคม 2547 และจัดวงสนทนาไป 2 ครั้งคือเรื่อง “Paradigm Shift” และ “GATTACA และ Genethics” แล้ว เย็นวันพุธที่ 28 มกราคม 2547 นับเป็นการประชุมสรุปงาน Warn Teen ฉบับแรก และปูทางเตรียมคิดเนื้อหาสำหรับฉบับที่สองของพวกเรา

ในการทำงานวารสาร Warn Teen ฉบับแรกของพวกเรานั้น หากมองในแง่เป็นนักหนังสือพิมพ์แล้ว กล่าวได้ว่าพวกเราเป็น “เด็กหัดใหม่” โดยแท้ เพราะไม่มีประสบการณ์การทำงานหนังสือพิมพ์หรือวารสารมาก่อน มีเพียงประสบการณ์การเขียนงานความคิดหรืองานวิชาการบ้างเล็กน้อย พวกเราประชุมคุยงานจริงจังกันเพียงครั้งเดียว (เมื่อครั้ง “ดอยตุงซัมมิท”) หลังจากนั้นก็ต่างคนต่างกลับไปเขียนบทความส่งให้บรรณาธิการ หรือโทรศัพท์ติดตามงานเขียนเท่านั้น ตัวบรรณาธิการคือภาณุวัฒน์ได้กล่าวในช่วงใกล้ทำวารสารเสร็จว่ารู้สึกอึดอัดมากพอสมควร เพราะไม่คุ้นเคยกับการทำงานในลักษณะนี้มาก่อน ภาณุวัฒน์เล่าว่าแต่เดิมที่เคยทำงานวารสารอื่น ๆ มาจนถึงวารสาร Noize นั้น ไม่เคยคุยงานกันน้อยขนาดนี้มาก่อนเลย ดังนั้นงานนี้ออกมา จึงไม่ใช่ “วารสาร” แต่เป็น “รวมบทความ” มากกว่า เพราะขาดความเป็นเอกภาพ หากกล่าวภาษาของเจ้าตัวบรรณาธิการแล้ว ซึ่งมักเปรียบงานหนังสือและงานเขียนด้วยอาหารคือ “ไม่กลมกล่อม”, “ไม่หลากหลาย”

นอกจากนี้ Warn Teen ฉบับแรกนี้ ยังถูกวิจารณ์ว่า *“...คุยกันแต่งเรื่องหนัก ๆ เป็นวิชาการ วิชาการ สนุกอยู่แต่ในกลุ่มด้วยตัวเอง”* และไม่สื่อสารกับคนอ่าน (ทั่วไป) คนเขียนบทความแต่ละคนมี “ความมันส์ส่วนตัว” แต่ไม่ได้มองถึงว่าคนอ่านจะ “มันส์” ไปด้วยหรือไม่ โดยเฉพาะบทความเรื่อง “จากจีโนมมนุษย์สู่สุขภาพทางสังคม?” และ “สภาพการณ์ในประเทศไทยกับการสร้างความมั่งคั่งด้วยวิทยาการสมัยใหม่” นั้น สานูให้ความเห็นว่าเป็นบทความที่ “โหดและหนักที่สุด ชนิดไม่ส่งสารคนอ่านเลย” อย่างไรก็ตาม ในบทความแรกนี้ ชงชัยเห็นแย้งว่าหากมองในวงการวารสารทางวิทยาศาสตร์ทั้งหลายนั้น ตนเองเขียนให้อ่านง่ายแล้ว ข้อถกเถียงในประเด็นนี้ นำไปสู่ประเด็นคำถามของพวกเราอีก 2 คำถาม คือ **1) ใครคือกลุ่มเป้าหมายหรือผู้อ่านที่พวกเราคาดหวังเอาไว้ให้อ่าน Warn Teen นี้?** คำถามนี้นับเป็นคำถามสำคัญมากสำหรับการทำงานหนังสือ ซึ่งเป็นคำถามที่พวกเราส่วนใหญ่ (นอกจากภาณุวัฒน์) หลงลืมตระหนักกันไปเช่นกัน โดยพวกเราใช้เพียงคำว่า “คนทั่วไป” ธรรมดา ๆ เป็นคำตอบเท่านั้น **2) ความสนุก ความมันส์ของแต่ละคนนั้น แตกต่างกัน นียามไม่เหมือนกัน** ดังนั้นควรหาทางทำให้ความสนุก/มันส์ของคนทำงานกับคนอ่านมาอยู่ใกล้เคียงกัน ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวของคนเขียนให้สื่อสารและสนุกกับคนอ่านมากขึ้น หรือกำหนดกลุ่มผู้อ่านให้ชัดเจนตรงกับบุคลิกของงานเขียนมากขึ้นก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ปกรณ์และสาธุ ให้ความเห็นว่าอีกสาเหตุหนึ่งคือ เนื่องจากงานนี้ต้องอาศัยความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์และนิเทศศาสตร์ประกอบกัน ซึ่งแม้ที่ชาญชัย (บรรณาธิการเนื้อหาอีกคนหนึ่ง) จะมีพื้นความรู้ที่เรียนมาทางด้านวิทยาศาสตร์ แต่ก็ไม่มีความรู้ด้านนิเทศศาสตร์และไม่ได้พูดคุยกับภาณุวัฒน์มากพอ ในขณะที่ตัวบรรณาธิการที่ไม่ถือตัวเองว่ารู้เรื่องวิทยาศาสตร์อะไรมากมายนัก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ไม่สามารถกุมเนื้อหาให้ “กลมกล่อม” ได้ สาธุเสนอว่า ระหว่างการให้ “เด็กที่รัฐนิเทศมาทำวารสารเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ กับให้เด็กที่รัฐวิทยามาเรียนรู้เรื่องนิเทศฯ” นั้น ทางเลือกอย่างหลังจะทำให้งานออกมามีความทะมัดทะแมงมากกว่า

5.2. การจัดทำสื่อวารสาร Warn Teen ฉบับที่ 2

ด้วยข้อวิจารณ์จากวารสารฉบับแรก ดังกล่าวข้างต้น ทำให้วารสารฉบับที่สองมีความเปลี่ยนแปลงหลายประการ *ประการแรก* คือ ปกรณ์และสาธุขึ้นมาทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการและรองบรรณาธิการแทน ทั้งสองคนมีฐานความรู้ด้านวิทยาศาสตร์พอตัวทีเดียว กล่าวเฉพาะสาธุ นั้น หลังจากทำหน้าที่เป็นผู้จัดอาร์ตเวิร์คของวารสารฉบับแรก ซึ่งทำให้ได้ดูภาพรวมของเนื้อหาวารสารไปด้วยในตัวแล้ว เขายังมีพื้นความรู้ด้านการทำหนังสือพอควร เนื่องจากเคยฝึกงานที่สำนักพิมพ์มติชนอีกด้วย ทำให้มีความเหมาะสมในการขึ้นมาเป็นคนกุมเนื้อหาให้วารสารออกมาเป็น “วารสาร” มิใช่ “รวมบทความ” อีกด้วย *ประการที่สอง* สืบเนื่องจากความเห็นของภาณุวัฒน์ที่ว่าการทำงานในวารสารฉบับแรกนี้ คอยกันน้อยมาก พวกเราจึงนัดกันคุยงานวารสารกันทุกสัปดาห์ *ประการที่สาม* เนื้อหาที่มีความหลากหลายขึ้น ทั้งร้อยแก้ว ร้อยกรอง กลอนแปล การ์ตูน เรื่องสั้น เป็นต้น *ประการที่สี่* พวกเราเริ่มนึกคิดถึงบุคลิกและอัตลักษณ์ของคนเขียนแต่ละคน เพื่อมองภาพรวมของสิ่งที่อาจเรียกได้ตามศัพท์ของนิสิตคณะนิเทศศาสตร์อย่างภาณุวัฒน์ว่า “บุคลิกของวารสาร” *ประการที่ห้า* กระบวนการทำวารสารครั้งนี้ ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเยาวชนผู้เข้าร่วมกิจกรรมแต่ละคน มีความสนใจในประเด็นปัญหาทางสังคมกันอย่างมาก

1. กระบวนการคุยงาน : ช่วงแรก

การคุยงานวารสารฉบับที่สองนี้ พวกเรานัดคุยงานกันทุกวันจันทร์ อันที่จริงแล้ว เนื้อหาหลักที่เกี่ยวกับวารสารนั้น พวกเราใช้เวลาคุยกันอยู่ประมาณ 4 สัปดาห์ ส่วนสัปดาห์หลังจากนั้น พวกเรายังคงนัดคุยกันอยู่เรื่อยไป แต่เป็นความคิดเห็นของแต่ละคนประเด็นสถานการณ์สังคมต่าง ๆ ย้ำคำวันจันทร์ที่ 2 กุมภาพันธ์ 2547 อาจถือได้ว่าเป็นการเริ่มงาน Warn Teen ฉบับที่สอง หลังจากการนำเสนอความก้าวหน้าของโครงการวิจัยให้กับแหล่งทุนแล้ว ร้านกาแฟซายู ที่ยูเซ็นเตอร์ซึ่งเป็นหอพักใหม่ของนิสิตจุฬาฯ เป็นที่สังคีตย์สำหรับการคุยงานของพวกเราไปหลายเดือนจนกระทั่งรู้จักกับพนักงานเสิร์ฟในร้านไปด้วย

การคุยงานวารสารเริ่มด้วยการระดมความคิดเห็นว่าอยากนำเสนอประเด็นอะไรเป็น theme หลัก มีหลายประเด็นที่หยิบยกขึ้นมาพูดคุยกันในวันนั้น ทั้งปัญหาเรื่องใช้ชีวิตคนซึ่งเป็นประเด็นที่สังคมให้ความสนใจอย่างยิ่งในขณะนั้น ประเด็นเรื่องเกมส์ออนไลน์ซึ่งยังคงมีข่าวกระเสี้ยนกระสาຍเกี่ยวกับพฤติกรรมต่าง ๆ ของวัยรุ่นที่เล่นเกม ซึ่งพวกเราไม่ค่อยเห็นด้วยกับข่าวที่นำเสนอออกมา เพราะไม่ได้ทำให้เข้าใจอะไรเกี่ยวกับคนเล่นมากขึ้นเลย ในขณะที่ในหมู่พวกเรา มีสาธุและภาณุวัฒน์เป็นขาประจำเกมส์ออนไลน์อยู่แล้ว โดยเฉพาะเกมส์เร็นนาร็อค หลังจากสนทนากันอย่างออกรสอยู่พักใหญ่ พวกเราก็ได้ข้อสรุปร่วมกันว่าฉบับที่สองที่จะทำเรื่องเกี่ยวกับไซเบอร์สเปซ

ถัดจากนั้นเป็นการคุยเรื่องประเด็นย่อย ๆ ที่จะเสนอกันใน Warn Teen ฉบับที่สองนี้ ภายใต้ร่วมไซเบอร์สเปซ เรื่องที่พูดถึงกันมากเป็นเรื่องเกมส์ออนไลน์ โดยมีภาณุวัฒน์และสาธุทำหน้าที่คล้ายวิทยากรหลัก และมีชาญชัยทำหน้าที่คล้ายเป็นผู้สัมภาษณ์ สืบเนื่องจากเกมส์ออนไลน์ที่เข้ามาในเมืองไทยนั้นมีหลายค่ายมาก ที่เด่น ๆ ได้แก่ เกมส์เร็นนาร็อคออนไลน์ และเกมส์มังกรหยกออนไลน์ ดังนั้นประเด็นหนึ่งที่คุยกันมากในวันนั้นคือทั้งสองเกมส์นี้มีลักษณะอย่างไร ต่างกันอย่างไร และด้วยความที่ทั้งสองเกมส์เป็นเกมส์ที่เรียกว่า RPG (Role Playing Games) กล่าวคือเป็นเกมส์ที่ให้ผู้เล่นสวมบทบาทเป็นตัวละครในเกมส์ อีกหนึ่งประเด็นที่คุยกันคือเกมส์เหล่านี้ก่อให้เกิดความรู้สึกกับผู้เล่นอย่างไร (โดยไม่ได้ตั้งแง่ว่าจะต้องเกิดผลเสียเสมอไป)

แต่เดิม ในช่วงนี้ พวกเราจะเกณฑ์กันเอาไว้ว่าการทำ Warn Ten ฉบับที่สองเรื่องไซเบอร์สเปซนี้ จะทำควบคู่ไปกับการลงพื้นที่ภาคสนามบนไซเบอร์กันด้วย โดยการเล่นเกมส์ออนไลน์ร่วมกันเป็นเวลาหนึ่งเดือน ทั้งนี้เพราะกระแสความสนใจของสังคมต่อเรื่องเกมส์ออนไลน์ดึงดูดให้เราอยากลองว่าเล่นแล้วจะรู้สึกอย่างไร รวมทั้งภาควิวัฒน์และสำนักเล่นเกมออนไลน์เป็นประจำอยู่แล้วด้วย จึงไม่น่าจะเป็นการยากนักหากเราจะลองหัดเล่นกันดู อีกทั้งเมื่อเอ่ยปากชวนเยาวชนคนอื่น ก็ปรากฏว่ามีหลายคนที่เล่นอยู่หรือมีห้องเล่นอยู่เช่นกัน

นอกจากนี้ พวกเรายังมีการระดมความคิดกันไว้ด้วยว่าใครสนใจประเด็นอะไรในเรื่องเกมส์ออนไลน์ สาธุสนใจประเด็นเรื่องระบบเศรษฐกิจ การแลกเปลี่ยนสินค้าและเงินตรา โดยเปรียบเทียบระหว่างในเกมส์กับในโลกจริง (โดยเฉพาะในตลาดหุ้น) สำหรับชาวยุชชี่ ซึ่งช่วงนั้นได้แรงบันดาลใจจากหนังสือเรื่อง *“Life on the Screen : Identity in the Age of the Internet”* ของ Sherry Turkle แห่งสถาบันเทคโนโลยีแห่งแมสซาชูเซต สหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นการศึกษาชีวิตและตัวตนของผู้ที่ข้องเกี่ยวกับการใช้อินเทอร์เน็ต โดยใช้มุมมองผสมผสานสังคมวิทยา, มานุษยวิทยา, และจิตวิเคราะห์ ทำให้เขาสนใจประเด็นเรื่องความรู้สึกต่อตนเองและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลบนโลกไซเบอร์

อย่างไรก็ตาม **ข้อค้นพบอย่างหนึ่งจากการทำวิจัยในครั้งนี้คือ ธรรมชาติอย่างหนึ่งของเยาวชนกลุ่มนี้คือถ้ามีคนริเริ่มดำเนินการและตนเองสนใจ ก็จะร่วมกิจกรรมด้วย แต่ถ้าไม่มีใครริเริ่มขึ้นแล้ว แต่ละคนก็จะทำกิจกรรมตามความสนใจของแต่ละคนกันไป** หลายครั้งได้มีการทบทวนเยาวชนแต่ละคนเอาไว้ว่าจะเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆกัน เยาวชนหลายคนอยากเข้าร่วม ทำนองว่า **“ถ้ามีกิจกรรมขึ้น ก็เอาด้วย ถ้าไม่มี ก็ไม่เป็นไร”** กล่าวสำหรับกิจกรรมการลงพื้นที่ไซเบอร์เล่นเกมออนไลน์กันนั้น เนื่องจากเงื่อนไขและความสนใจของแต่ละคนที่ยังมีพลังไม่มากพอที่จะทำให้พวกเราเริ่มจัดกลุ่มกันขึ้นมาเล่นเกมออนไลน์แล้วมาสนทนาแลกเปลี่ยนกันถึงประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับเกมส์ออนไลน์อย่างเป็นทางการได้ อลิสาเคยกล่าวแบบติดตลกเอาไว้ว่า **“อยากเล่นเกมสักซักรุ่น แต่กลัวว่าจะติดเกมส์ แล้วเลิกยาก”** ในขั้นแรกพวกเราตั้งใจไว้ว่าจะเล่นเกมกันในเดือนกุมภาพันธ์ แต่ติดปัญหาว่าปลายเดือนนี้จะเป็นช่วงการสอบปลายภาค พวกเราจึงเลื่อนไปเป็นเล่นเกมกันในเดือนมีนาคม ซึ่งเริ่มปิดเทอมกันแล้ว แต่ก็ติดปัญหาว่าหลายคนติดฝึกงานต่างจังหวัด ทำให้ไม่สามารถมาสนทนากันได้ พวกเราจึงเลื่อนอีกครั้งเป็นเดือนเมษายน แต่ก็ยังคงมีเงื่อนไขข้อที่ไม่เอื้อเช่นกัน จนในที่สุดความกระตือรือร้นที่จะเล่นเกมสักครั้ง ๑ มลายหายไป และไม่มีกรลงพื้นที่ไซเบอร์ไปโดยปริยาย

การประชุมเพื่อเตรียมทำวารสาร Warn Teen ฉบับที่สองนี้ นับได้ว่าจบลงที่ปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2547 พวกเราคุยกันจนได้ต้นร่างที่สานุเรียกว่า “Dummy” ของ Warn Teen ฉบับที่ 2 กันแล้ว ซึ่งยังไม่มียุชชี่ แต่มีการวางน้ำหนักความเข้มข้นของหัวเรื่องแต่ละหัวเรื่องลงในแต่ละช่วงของวารสาร เพื่อให้เกิดความ “กลมกล่อม” ขึ้นแล้ว พวกเราก็แยกย้ายกันไปนั่งคิดนั่งเขียนประเด็นที่ตนเองได้ตกลงกันได้ โดยตกลงกันว่าวารสารฉบับที่สองนี้น่าจะเผยแพร่ช่วงเปิดภาคการศึกษาถัดไป ภาควิวัฒน์อยากเขียนเรื่องปรากฏการณ์ที่ภาพยนตร์เรื่อง “โหมโรง” ซึ่งช่วงสัปดาห์แรกของการเข้าฉายนั้น แทบไม่มีใครไปดูเลย แต่ภายหลังสามารถฟื้นคืนชีพจากโพสท์กระทุ้ที่เว็บไซต์พันทิพย์ดอทคอม ซึ่งภาควิวัฒน์ถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ “เทคโนโลยีอุมติลพัฒนาธรรม” ส่วนปรกรณ์ ซึ่งได้แรงบันดาลใจจากภาพยนตร์โฆษณาในช่วงนั้นที่พูดเรื่อง “ความรู้คืออำนาจ” และจบด้วยภาพเด็ก ๆ มีจันดาวเทียมดวงเล็ก ๆ ติดอยู่ที่ข้างศีรษะ ทำให้เขาอยากเขียนเรื่องการเรียนรู้ในโลกอินเทอร์เน็ตมีจุดสิ้นสุดหรือไม่?

2. เนื้อหาในตัวเล่ม

ช่วงเดือนมีนาคมกระทั่งมิถุนายน 2547 เป็นช่วงเวลาปิดภาคการศึกษา ซึ่งพวกเราไม่สามารถทำกิจกรรมอะไรกันได้อย่างนัก พวกเรายังคงนัดคุยงานกันบ้างประปราย และประเด็นทางสังคมที่ได้รับความสนใจในกระแสสังคมช่วงนั้น ๆ ก็ถูกหยิบยกขึ้นมาสนทนากันในวงทุกครั้ง นับตั้งแต่ปรากฏการณ์โหมโรง, เหตุการณ์ข้อสอบเอชทรานซ์รั้ว, การประกวดมิสยูนิเวิร์ส โดยเฉพาะเหตุการณ์ความรุนแรงในภาคใต้ที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2547 ซึ่งสัมพันธ์กับความรู้สึกนึกคิดของพวกเราเป็นอย่างดี

วารสาร Warn Teen ฉบับที่สองได้รับการดำเนินการต่อในกลางเดือนพฤษภาคม 2547 เนื่องจากใกล้เปิดภาคการศึกษาใหม่ ซึ่งเป็นกำหนดกันไว้ว่าจะเผยแพร่ Warn Teen ฉบับที่สองนี้ อย่างไรก็ดี เนื่องจากความสนใจที่แตก

กระจายและไม่เคยอยู่หนึ่งของพวกเรา วันเวลาร่วม 3 เดือนที่ผ่านมาทำให้วารสารครั้งนี้ไม่สามารถดำเนินตามเค้าโครง ประเด็นที่เคยคุยกันเอาไว้ใน dummy วารสารเมื่อครั้งปลายเดือนกุมภาพันธ์ได้ นอกจากนี้กลุ่มบทความเกี่ยวกับไซเบอร์สเปซซึ่งเป็น theme หลักนั้น แต่เดิมวางกันไว้ว่าจะให้ทีมบรรณาธิการ “ร่วมกัน” เขียน เพื่อให้เกิดความ “กลมกล่อม” ของวารสาร ก็กลับกลายเป็นว่าแต่ละคนต่าง “แยกย้าย” กันไปเขียน แล้วเอามารวมกันเหมือนในวารสารฉบับแรกอยู่ดี

เค้าโครงของวารสารถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์สังคมและความสนใจของพวกเราในขณะนั้น โดยอาจแบ่งได้คร่าว ๆ เป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) บทสัมภาษณ์ 2) บทความพิเศษโดยกองบรรณาธิการ 3) กลุ่มบทความเกี่ยวกับสถานการณ์สังคม ในส่วนที่หนึ่งนั้น เป็นบทสัมภาษณ์เรื่อง “หงส์แดง แค่ของเล่นเศรษฐกิจ เด็ดกมหา’ลัย ยังดีใจที่ยังดี” ซึ่งหนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจสัมภาษณ์ภาณุวัฒน์, ปกรณ์, และชาญชัย สืบเนื่องจากทั้งสามได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นการซื้อหุ้นสโมสรฟุตบอลลิเวอร์พูลของรัฐบาล ในการประชุมเรื่อง “หายหงส์แดงกับทิศทางการพัฒนาของไทย” ซึ่งจัดขึ้นโดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ เมื่อวันที่ 1 มิ.ย. 2547 บรรณาธิการเห็นว่าเนื้อความที่สัมภาษณ์นั้นน่าสนใจและเป็นคำให้สัมภาษณ์ของพวกเราอีกด้วย จึงน่าจะนำมาลงในวารสารฉบับที่สองนี้ เพื่อเผยแพร่ขยายให้หนังสือพิมพ์ได้ทราบเพิ่มเติมขึ้นอีก

ส่วนที่สอง บทความพิเศษโดยกองบรรณาธิการ ประกอบด้วย 4 บทความย่อย และ 1 กลอนเปล่า ได้แก่

1) บทความเรื่อง “**เรียนรู้อะไรจริง = รู้จริง ๆ หรือ รู้เกือบจริง?**” โดยปกรณ์ สงสัยเรื่องการเรียนรู้ที่ได้จากอินเทอร์เน็ตซึ่งได้แรงบันดาลใจจากโฆษณาที่มีจานดาวเทียมติดอยู่ที่ศีรษะของเด็ก ๆ ดังกล่าวข้างต้น จึงเขียนบทความนี้ขึ้น ด้วยวิธีการเก็บความจากหนังสือเรื่อง “On Internet” ของ Hubert L. Dreyfus แล้วนำมาคิดวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามและอธิบายสิ่งที่ตนเองต้องการสื่อออกไป ปกรณ์เริ่มจากการตั้งคำถามว่า “จริงหรือกับคำสัญญาว่าหากมีอินเทอร์เน็ตแล้วการเรียนรู้อะไรของเด็กไทยจะดีขึ้น?” คำถามหลักคือ “อะไรคือการรู้จริงล่ะ?” (เน้นโดยผู้เขียน) ปกรณ์ให้นิยามการเรียนรู้จริงว่า คือ “การนำความรู้ไปปฏิบัติได้ มีความสามารถคิดวิเคราะห์ รวมถึงสังเคราะห์ความรู้ได้ สามารถดัดแปลงให้เหมาะสมกับตัวเอง” ซึ่งแน่นอน “แฟนพันธุ์แท้” ไม่ใช่ แต่ตัวอย่างของการรู้จริงสำหรับปกรณ์คือการที่หมอกับพยาบาลต้องรีบช่วยให้คนไข้ในห้องฉุกเฉินรอดชีวิต ซึ่งเป็นไปราวกับ “ไรต์ตำรา” และ “ไร่กระบวนท่า” ส่วนในการเรียนรู้เพื่อรู้จริงนั้น ปกรณ์เห็นว่า “ขั้นต้น ผู้เรียนฝึกจะเป็นเหมือนเณรฝึกหัดที่รู้ข้อมูลเบื้องต้น ส่วนผู้สอนนั้นจะให้ข้อมูลพื้นฐานเพียงอย่างเดียว ต่อมาเมื่อคล่องแคล่วมากขึ้นก็เริ่มรู้จักพลิกแพลงตำรา ผู้สอนก็จะเริ่มให้แบบฝึกหัด ในขั้นสุดท้ายตอนนั้น ผู้เรียนฝึกจะต้องหาทางของตนเองให้เจอ ผู้สอนนั้นจะกลายเป็นผู้เรียนรู้ไปด้วยกัน” ดังนั้นอินเทอร์เน็ตจึงเป็นเครื่องมือสู่การเรียนรู้จริงใน “ขั้นต้น” เท่านั้น ขั้นสูงขึ้นไปนั้น “ผู้เรียนต้องหัดใช้ความรู้ในสถานการณ์จริงปรับให้เข้ากับตนเอง และปฏิบัติโดยไม่ยึดติดตำรา”

2) บทความแปล “**ทักษะดั้งเดิม, เนื้อหาท้องถิ่น และเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ**” ของชาญชัย ซึ่งเพิ่มเติมสนใจเรื่องคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตกับประเด็นทางสังคมอยู่แล้ว ในช่วงก่อนได้เป็นบทความแปลนี้ชาญชัยมักชอบ search ดูข้อมูลในอินเทอร์เน็ตว่าในโลกนี้มีใครทำอะไรเกี่ยวกับเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศในมิติทางสังคมอยู่บ้าง กระทั่งไปพบบทความหนึ่งในเว็บไซต์ของยูเนสโกที่พูดถึงผู้หญิงมุสลิมการศึกษาไม่สูงรายได้น้อยในพื้นที่ที่ยากจนที่สุดของเมืองนิวเดลีในอินเดีย กระตือรือร้นที่จะใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตผสมกับทักษะดั้งเดิมของท้องถิ่น ทำการออกแบบเสื้อผ้าและงานฝีมือต่าง ๆ ชาญชัยตั้งประเด็นว่าวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีด้านการสื่อสารและสารสนเทศที่เจริญก้าวหน้าได้ทำให้ประเทศไทยมี “ความร่ำรวยข้อมูลข่าวสาร” (information rich) แต่ไม่สามารถจัดการข้อมูลเหล่านี้ให้กลายเป็นความรู้ได้ และไม่รู้จักตัวเองเท่าใดนัก “ความมั่งคั่งข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ในบางครั้งก็ทำให้เราหลุดลอยจาก ‘ความเป็นท้องถิ่น’ ของเราและไปเชื่อมโยงแต่กับ ‘โลก’ เพียงอย่างเดียว”

ชาญชัยเห็นว่าวิธีเบื้องต้นอย่างหนึ่งที่ใช้จัดการปัญหาดังกล่าวน่าจะได้แก่การ “...มองออกไปภายนอกประเทศ มองไปยังพื้นที่ที่ดูเหมือนจะยังไม่ร่ำรวยข้อมูลข่าวสาร...ไปดูว่ามีใครเขาทำอะไรกันในประเทศนั้นอยู่บ้าง ไปรับรู้ให้อารยธรรมในจิตใจของเราได้เปิดกว้างมากขึ้น ให้ทันกับความกว้างขวางของอารยธรรมวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีในปัจจุบัน และที่สำคัญ เมื่อได้มองดูผู้อื่นแล้ว ก็หวนย้อนกลับมาไตร่ตรอง มองตนเองว่าเรายืนอยู่ ณ ที่แห่งใดในโลกทางสังคมใบนี้” (เน้นโดยผู้เขียน) ในสังคมไทยมักมีความคิดเกี่ยวกับเทคโนโลยีแตกออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งยึดมั่นในความเชื่อที่ว่าเทคโนโลยีจะทำให้ประเทศเจริญก้าวหน้าและผู้คนสะดวกสบายขึ้น อีกฝ่ายหนึ่งก็ยืนอยู่บนความคิดที่ว่าเทคโนโลยีทำให้

เกิดค่านิยมการบริโภคและเป็นตัวการในการทำลายชุมชน ส่วนหนึ่งของข้อคิดสืบเนื่องจากข้อถกเถียงดังกล่าว ปรากฏในคำพูดของหญิงสาวคนหนึ่งในบทความนี้ เธอพูดว่า “ทำไมฉันจึงควรจำกัด ตัวเองอยู่แค่การวาดแบบบนกระดาษ ในเมื่อฉันสามารถทำมันได้บนคอมพิวเตอร์แล้ว? การสร้างงานออกแบบของฉันด้วยคอมพิวเตอร์เป็นเรื่องท้าทาย แต่ก็ทำให้ฉันมีไอเดียกว้างขึ้น” (เน้นโดยผู้เขียน) เธอเป็นหญิงสาวผู้ยากไร้ในสังคมประเพณีอย่างอินเดีย ผู้จากกล่าวได้ว่าถูกกดขี่ 2-3 ชั้น จากระบบเศรษฐกิจโลก, ระบบวรรณะ และระบบชายเป็นใหญ่ เธอพูดสิ่งนี้ขึ้นเมื่อมีโอกาสได้สัมผัสกับเทคโนโลยีของโลกสมัยใหม่อย่างคอมพิวเตอร์ คำพูดนี้ทำให้เราย้อนนึกถึงกล่าวของพระธรรมปิฎก⁷ที่ว่า “...สำหรับคนพวกหนึ่ง เทคโนโลยีมาช่วยให้ไม่ต้องทำ แต่สำหรับคนอีกพวกหนึ่ง เทคโนโลยีมาช่วยในการทำ” และ “...เทคโนโลยีที่จริงเป็นเรื่องของความรู้ มันไม่ใช่เป็นแค่เครื่องมือ และไม่ใช่แค่ความรู้เฉย ๆ แต่เป็นความรู้ที่จะทำ” (เน้นโดยผู้เขียน)

3) บทความ “**เรื่องไร้สาระ**” ของसानู เปรียบเทียบบทสนทนาในการประชุมของบริษัทหนึ่ง กับบทสนทนาในเกมออนไลน์เกมหนึ่ง (บทสนทนาในเกมออนไลน์มีได้พิมพ์ผิด แต่เป็นคำที่ใช้เช่นนี้จริง ๆ)

...คุณน่าจะคุ้นกับบทสนทนาอย่างนี้

ในห้องประชุม

ผู้บริหาร ก. : ถึงตอนนี้หุ้นของบริษัท B จะไม่น่าลงทุนนัก แต่จากข่าววงในที่เราได้มา ในสิ้นปีนี้ บริษัท A จะความร่วมมือกิจการกับ บริษัท B ทำให้แนวโน้มภาคธุรกิจจะมีการขยายตัวขึ้นอย่าง แน่หนอน อีกทั้งความต้องการผลิตภัณฑ์ในปีนี้และปีหน้ายังไม่มีการทำที่จะอ่อนตัวลง จึงคาดว่ามูลค่าของหุ้น ของทั้งสองบริษัทจะต้องถีบตัวสูงขึ้น อย่างไรก็ดี...

...แต่ถ้าเป็นแบบนี้ละ

ในห้อง chat room ในเกมส์ online

นาย ก. : เฮ้ย มรีงรู้ยัง patch หน้ามันจะปรับให้ดรอป Elu นะ Ori ง่ายขึ้นตหะ

นาย ข. : จริงดิ มรีงรู้ได้ไง

นาย ก. : ก็เพื่อนกูที่มันเล่นอยู่ server เกาหลีบอกมาว่าตอนนี้ที่เกาหลีมันปรับแล้ว แม่ง ดรอปง่ายจัดๆ ยิ่งไปตี sand man นะ ไม่ถึงชั่วโมง ได้ก้อนเล็กเป็น 10 ก้อน

นาย ข. : อิบอ้ยแล้วเนี่ย กูรูตันไว้เป็นร้อยเลยนะโว้ย ต้องรีบปล่อยแล้ว ไม่งั้นขาดทุนยับแม่มรีง เฮ้ย ร้านมรีงอย่าพึ่งลดราคานะ ขอกรุปปล่อยได้ซักครึ่งนึงก่อน แล้วค่อยผลัดกันลด

सानู ได้พิสูจน์ความเป็น “สั้นหวาน” (ฉายาที่พวกเราตั้งให้ เนื่องจากมักพูดจาประชดประชันได้อย่างเฉียบคมจนรู้สึกเหมือนมีสั้นหวานมากระแทกที่ท้ายทอยเสมอ) อีกครั้งในบทความนี้ ด้วยการเปรียบเทียบบทสนทนาในการประชุมอันเคร่งเครียดเพื่อหาแนวทางปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ต่อองค์กรของตน (सानูลงท้ายไว้ว่า “ไอ้ว...มีสาระมาก ๆ”) กับบทสนทนาในเกมออนไลน์เกมหนึ่งที่จะต้องมีการเทขาย item ที่มีการปรับตัวอย่างสูง โดยไม่ให้ผู้เล่นคนอื่นไหวตัวทัน เพื่อควบคุมราคาสินค้า (सानูลงท้ายไว้อีกเช่นกันว่า “ไร้สาระชะจริง ๆ”)

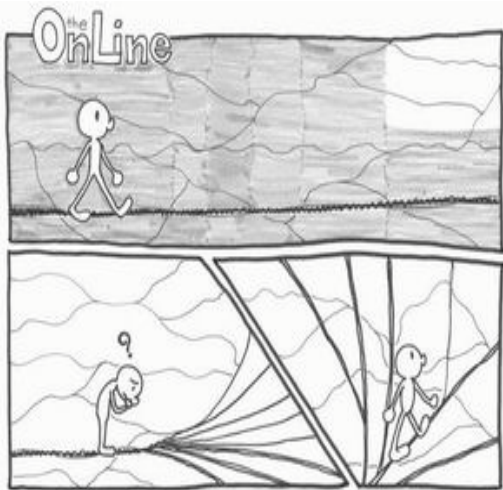
4) บทความ “**ความจริงในโลกสี่เหลี่ยม**” ของภาณุวัฒน์ หรือ “เด็กใหม่ในเมือง” นามแฝงที่มักปรากฏในโลกอินเทอร์เน็ตวันละไม่ต่ำกว่า 2-3 ชั่วโมง เขียนขึ้นเพราะอยากให้เกิดความเข้าใจสังคมในอินเทอร์เน็ตมากขึ้น โดยหวังให้บทความนี้ “...ทำหน้าที่เหมือนกับผ้าขนหนูที่ทำหน้าที่เช็ดผ้าไอน้ำที่เกาะรอบๆกระจกหน้าต่างการรับรู้ของคุณได้บ้าง” ประการแรก ภาณุวัฒน์เห็นว่าความคิดที่ว่า “คนที่อยู่ภายในโลกอินเทอร์เน็ตนั้นไม่มีตัวตน” นั้น ไม่เป็นจริงเสมอไป เพราะนามแฝง (หรือนามจ้อ) ที่แต่ละคนใช้ในโลกอินเทอร์เน็ตนั้นแสดงตัวตนและความสนใจของแต่ละคนได้เป็นอย่างดี เช่น “...คนที่สนใจ เรื่องดนตรี ชื่อก็มักจะเป็นนักร้อง นักดนตรี หรือไม่ก็เป็นชื่อเพลง คนที่สนใจกีฬา ก็ตั้งชื่อ ตามนักกีฬา หรือทีมกีฬาที่ชอบ ก๊วกันไป...” กระทั่งบางครั้งคิดว่าชื่อจริงเสียอีก เพราะ “...ก็จะมีใครสักคนได้ตั้งชื่อจริงให้ตัวเองบ้างละครับ” และประการที่สอง ปรากฏการณ์ “โหมโรง” (ดังกล่าวแล้วในหัวข้อที่แล้ว) ทำให้ความคิดที่ว่า “สิ่งที่เกิดขึ้นบนหน้าจอคอมพิวเตอร์จะเกิดผลแค่ในนั้น...” ไม่เป็นความจริงเสมอไป ภาณุวัฒน์สรุปความเห็นของตนเองว่า “...ความเชื่อต่าง ๆ

⁷ พระธรรมปิฎก, *ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก : หมอดูวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*, ธรรมสภา, 2542 : 117

ที่มองสังคม อินเทอร์เน็ตเป็นเพียงสังคมในความว่างเปล่า คงมาจากความแปลกและแตกต่างจากรูปแบบสังคมปกติที่เราคุ้นเคย และผมก็เชื่อว่าเรารู้จักกับอินเทอร์เน็ตมานานพอที่จะต้องเริ่มต้นทำ ความเข้าใจกับมันเสียที”

5) กลอนเปล่า ที่ไม่มีชื่อเรื่องของภาณุวัฒน์ และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้วารสารฉบับนี้มีจุดหย่อนใจทางสายตา ภาณุวัฒน์สนใจประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างโลกจริงกับโลกเสมือนค่อนข้างมาก คราวนี้เขาเขียนกลอนเปล่า 8 บทขึ้น โดยใช้ชีวิตประจำวันของตัวเองเป็นฉากการเล่าเรื่อง และเขียนถึงกิจกรรมเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ของเขาที่ดำเนินไป “ในบ้าน” (โลกจริง) โดยเปรียบเทียบกับกิจกรรมทางสังคม “ในเน็ต” (โลกเสมือน) ฉากตัดสลับกันไปมาระหว่างการเล่นเกมออนไลน์อยู่ในบ้าน กับการที่เพื่อนแนะนำให้เล่นเกมออนไลน์ล่าสุดในเน็ต ระหว่างการลงเล่นเกมออนไลน์ล่าสุดอยู่ในบ้าน กับการรู้สึกสนุกกับเกมส์ล่าสุดในเน็ต แต่ถามตัวเองว่า “แต่...ฉันจะเปลี่ยนเกมไปถึงเมื่อไหร่” และลงท้ายคือ ระหว่างการต่ออินเทอร์เน็ตอยู่ในบ้าน แต่ไม่ได้เล่นเกมออนไลน์ กับการ chat ตั้งคำถามกับเพื่อนว่า “หลักแหล่งของฉันอยู่ไหน?” ในเน็ต ทั้งหมดนี้ ภาณุวัฒน์ต้องการพิจารณาให้เห็นว่าในความเป็นจริงแล้ว “บ้าน” นั้นเองเป็นหลักแหล่งของฉันผู้ซึ่งเล่นเน็ตอยู่เป็นประจำ แต่ไม่เคยเห็นมัน

6) **Online Toon** การ์ตูนเกี่ยวกับโลกออนไลน์ ซึ่งวาดโดยนริศรา สายสงวนสัตย์ นิสิตคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นเกลอกับพวกเรามาปีกว่าได้แล้วเช่นกัน เมื่อเธอถูกขอให้ช่วยวาดการ์ตูนเกี่ยวกับโลกออนไลน์เพื่อให้เป็นอีกสีสันหนึ่งของวารสาร ฉบับที่สองนี้ เธอจึงอาศัยทักษะทางศิลปะที่เธอมี ทำมันขึ้นมาให้พวกเรา ดังภาพตัวอย่างข้างล่างนี้

ส่วนที่สาม เป็นกลุ่มบทความเกี่ยวกับสถานการณ์สังคมที่พวกเราผู้ซึ่งใส่ใจกับเรื่องราวในสังคมมาก (เสียเหลือเกิน) จนกระทั่งต้องเปลี่ยน theme เรื่องที่ตั้งไว้แต่เดิม กลายเป็นเรื่องต่างๆดังที่ปรากฏในวารสาร ได้แก่

1) บทความทวิภาคีเรื่อง “Miss Universe in a Nutshell” โดยนายหนอนหนังสือ และผู้เขียนอีกคนหนึ่ง ซึ่งใช้นามปากกาว่า “อมยิ้มชิมนาง” ซึ่งเป็นการวิจารณ์งานชื่อที่เกี่ยวกับ Universe คล้าย ๆ กันของคน 2 คนที่มีชื่อคล้าย ๆ กัน ได้แก่ นายหนอนหนังสือวิจารณ์หนังสือเรื่อง Universe in a Nutshell ของ Stephen Hawking คู่กับ “อมยิ้มชิมนาง” ที่ใช้วิธีวิจารณ์แบบคุณนิวัตกร กองเพียรมาวิจารณ์ Miss Universe 2004 คนล่าสุด คือ Jennifer Hawkins บทความทวิภาคีนี้ บรรณาธิการเห็นว่าเป็นอีกหนึ่งพื้นที่หย่อนใจก่อนจะไปพบกับความเข้มข้นของบทความว่าด้วยสถานการณ์ทางสังคมที่จะตามมาอีก 4 เรื่อง

2) บทความเรื่อง “จากกรุงเทพ สู่อสัง-โกลก ถึง ลิเวอร์พูล” ซึ่งอลิสสา ผู้มีความหวังโยในสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับชาวมุสลิมในภาคใต้ของประเทศไทยอย่างยิ่ง ได้เขียนขึ้นจากความคับข้องใจต่อสังคมไทยที่สามารถกระทำความรุนแรงในเหตุการณ์ 28 เมษายน 2547 ได้ยังไม่ทันไร ก็มัวเมาถกเถียงกันเรื่องหวยหงส์ลิเวอร์พูลกันอย่างไม่มีหุ้มหุ้มตา อลิสสา เห็นว่าคนไทย โดยเฉพาะคนกรุงเทพฯ นั้น มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับลิเวอร์พูล หรืออีกนัยหนึ่งคืออันฟุตบอลลูกทีมเมืองลิเวอร์พูล ในประเทศอังกฤษ มากกว่านราธิวาส หรือก็คือคนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ต้องดำรงชีวิตท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรงต่าง ๆ ทั้งจากรัฐและจากฝ่ายก่อการ เธอขึ้นต้นบทความไว้ว่า “ปึน...ปึน...เสียงรถไฟกรุงเทพฯ-สุโขทัยดังขึ้น เป็นสัญญาณเพื่อให้เตรียมทะยานมุ่งสู่ปลายทาง สุโขทัย...” และลงท้าย

บทความไว้อย่างสะทกสะทอนว่า “ปึน...ปึน...เสียงรถไฟดังไกลออกไป...เรื่อย ๆ...ไกลออกไป...ไกลออกไป...และคงถึงจุดหมายในไม่ช้า แต่ไม่รู้ว่าจะจุดหมายที่ไปถึงนั้นจะเป็นลิเวิร์ฟูล หรือนราธิวารบ้านเรา”

3) กลอนแปด เรื่อง “เจ้าหญิงน้อย ตอน **The Lord of the Univer**” ของปิ่นวดี ศรีสุพรรณ นิสิตสาขาสังคมวิทยา ปริญญาโท ผู้ซึ่งทำงานอยู่ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2-3 ปีแล้ว ตัวเธอเองเป็นคนที่ชอบเขียนโคลงเขียนกลอนอยู่เป็นประจำอยู่แล้ว และในช่วงนั้นเธอให้ความสนใจติดตามข่าวการเข้ามาหาวิทยาลัยลูกสาวคนเล็กของนายกรัฐมนตรีอย่างยิ่ง เมื่อถูกทาบถามให้ช่วยเขียนกลอนอะไรสักอย่างเพื่อทำให้ Warn Teen 2 นี้มีสีสันมากขึ้นอีกเล็กน้อย เธอจึงเลือกเขียนกลอนแปดว่าด้วยเรื่องดังกล่าว เชื่อมโยงกับสถานการณ์สังคมปัจจุบัน ทั้งเรื่องน้ำมันแพง ไข่หวัดนก ประชาชนนิยม ความตอนหนึ่งดังนี้

“ณ ประเทศสารชะนัพันชเขต	เกิดอาเภททุกขภพทั่วระแหง
ไฟเผาผลาญน้ำท่วมป่าคนฆ่าแกง	น้ำมันแพงไก่อตายวายทั่วกัน
พระราชานามข้าผู้ใหญ่อยิ่ง	ห่วงประวิงหีบเหรียญเขี่ยลงชั้น
เศษเงินข้าแก้ไขได้ไปแบ่งกัน	สร้างความผันชีวิตดีมีชั่วคืน
มีริตานามเจ้าทานทิพย์ทอง	อยากครอบครองรัฐ Univerฯ เพื่อระรื่น
รัฐใหญ่กว้างฐานมั่นไม่หวั่นครืน	คนด่าขี้ตีนผิ้นเย็บอย่างผึ่งพารา
พระมารดาสั่งการทหารเก่ง	เจ้าจงเร่งแข่งขันช่วยลูกข้า
คิดให้แนบตันให้เนียนเพียรเจรจา	make sure ว่าได้แนไม่แพ้ใคร
ทหารเอกรับค่านำปฏิบัติ	มีมีพลาดไม่ขาดแม่หน้าไหน
หมั่นฝึกสอนเจ้าหญิงน้อยให้ก้าวไกล	เป็นก้าวใหญ่ก้าวกระโดดโคตรเก่งจริง”

4) เรื่องสั้นวิทยาศาสตร์เรื่อง “**Nanophone**” เขียนโดยธงชัย ธงชัยเคยเปรยเอาไว้กับพวกเราตั้งแต่ตอนสนทนากลุ่มเรื่องนิยายวิทยาศาสตร์แล้วว่า เขาอยากเขียนเรื่องสั้นวิทยาศาสตร์ขึ้นมาสักเรื่องหนึ่ง โดยมีได้นัยหมายกับปิ่นวดี เรื่องที่ธงชัยเขียนนี้ยังคงเกี่ยวกับเรื่องข้อสอบเอ็นทรานซ์รั่ว เนื้อเรื่องดำเนินไปภายใต้ฉากการทดลองเทคโนโลยีเครื่องส่งสัญญาณเสียงขนาดจิ๋วที่ชื่อ “Nanophone” เพื่อสืบสวนกรณีข้อสอบเอ็นทรานซ์รั่ว และในที่สุดผู้กระทำผิดก็ถูกจับได้อย่างเกินความคาดหมาย เรื่องสั้นนี้ของธงชัยถูกเพื่อน ๆ ในกลุ่มพวกเราแซวว่าเป็นเหมือน “เรื่องสั้นเชิงบทความ” เพราะแนวการเขียนในเชิงวรรณศิลป์นั้นค่อนข้างมีน้อย และเขียนในส่วนที่เป็นวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและเครื่องไม้เครื่องมือเสียส่วนมาก ซึ่งก็ทำให้ธงชัยหมดความมั่นใจในแรงบันดาลใจที่อยากจะเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ไปเล็กน้อย อย่างไรก็ตาม ธงชัยผู้ซึ่งมีความหวังใฝ่ฝันในอนาคตทางการศึกษาของเด็กไทยเสมอมา ก็ได้แสดงความรู้สึกลึกซึ้งของตัวเองผ่านตัวละครในตอนท้ายของเรื่องที่แม้จะดีใจกับการที่จับผู้กระทำผิดได้ แต่ก็ยังคง “เสียดายที่เด็กหลาย ๆ คนกำลังจะมีอนาคต แต่ต้องมาเจอเรื่องแบบนี้ ถูกคนทุจริตแย่งที่นั่งในสถาบันบันยเวทจนไปทั้ง ๆ ที่พวกเขาไม่มีความผิด มันไม่ยุติธรรมเลย” และ “และเสียใจที่แม้ว่าเราจะจับ...คนทุจริตได้ก็เท่านั้น ผลสอบก็ประกาศไปแล้ว มันไม่มีผลย้อนหลังนะครับ แล้วเด็ก ๆ ที่ถูกแย่งที่นั่งไปพวกเขาจะเป็นยังไง ต่อครับ อนาคตของพวกเขาจะดำเนินไปอย่างไรครับ...”

5) บทความชิ้นสุดท้ายเรื่อง “**รู้ทันหนังสือทักษิณ : As the Future Catches You**” ของปกรณ หรือนายหนอนหนังสือคนเดิมนั่นเอง ช่วงที่ทำต้นฉบับวารสารนั้น หลายคนสนใจเรื่องนายกรัฐมนตรีของไทยเรามาก ปกรณก็เป็นอีกคนหนึ่งด้วยเช่นกัน เขาจึงใช้วิธีการหนึ่งในหลายวิธีที่เขาถนัด คือการวิจารณ์หนังสือ และครั้งนี้จึงวิจารณ์หนังสือเรื่อง As the Future Catches You ที่นายกรัฐมนตรีทักษิณแนะนำให้คนไทยอ่านกัน โดยปกรณแยกวิจารณ์เป็น 2 ประเด็นใหญ่ คือ (1) สิ่งที่ Enriquez (ผู้เขียน As the Future Catches You) พุด ซึ่งได้แก่ ความเร็วและความเร่งของการเปลี่ยนแปลงในโลกที่เพิ่มขึ้นทุกขณะ เรื่องการพลาดรถด่วนสายวิทยากร และพุดเรื่องความมั่งคั่งของชาติ ซึ่งจะนำมาได้ก็ด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลและเทคโนโลยีพันธุกรรม และ (2) สิ่งที่ Enriquez ไม่ได้พุด ได้แก่ ความรู้ที่แยกออกจากโลกความเป็นจริงมากขึ้นทุกที ความเสี่ยงใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นต่อนิเวศวิทยา และที่สำคัญที่สุดคือช่องว่างที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่างคนรวยคนจน ระหว่างผู้มีความรู้กับผู้ขาดความรู้ ปกรณลงท้ายคำถามต่อผู้อ่านว่า “คำถามที่ต้องถามคือ ความมั่งคั่งได้ไปกระจุกตัวอยู่ที่ใคร? แม้ชาติจะมีความรู้เพิ่มขึ้น แต่ประชาชนในชาติได้รับส่วนแบ่งที่ยุติธรรมหรือไม่? ที่บอกว่าคุณจะหมดไปในหกปีนี้เป็นไปได้หรือเปล่า หรือว่าทุกคนจะจนลงเท่ากัน?” ■

5.3. การจัดทำเว็บไซต์ “อนุบาลเที่ยงคืน” : www.midnightanuban.com

1. ความเป็นมาเบื้องต้น

การจัดทำเว็บไซต์และสื่อสารความคิดผ่านทางระบบอินเทอร์เน็ตนั้นมียุคอยู่ในความคิดของกลุ่มเยาวชนเหล่านี้มานานแล้ว ตั้งแต่เมื่อต้นปี 2545 ที่ทำงานวิจัยเรื่อง “จุพชาภัยกับสังคม” และได้มีการจัดเสวนาคาเฟ่ซึ่งเป็นเสวนาระดับนิสิต ก็มีการพยายามใช้เว็บบอร์ดในการสื่อสารกันอยู่ แต่ไม่เป็นมรรคเป็นผลมากนัก

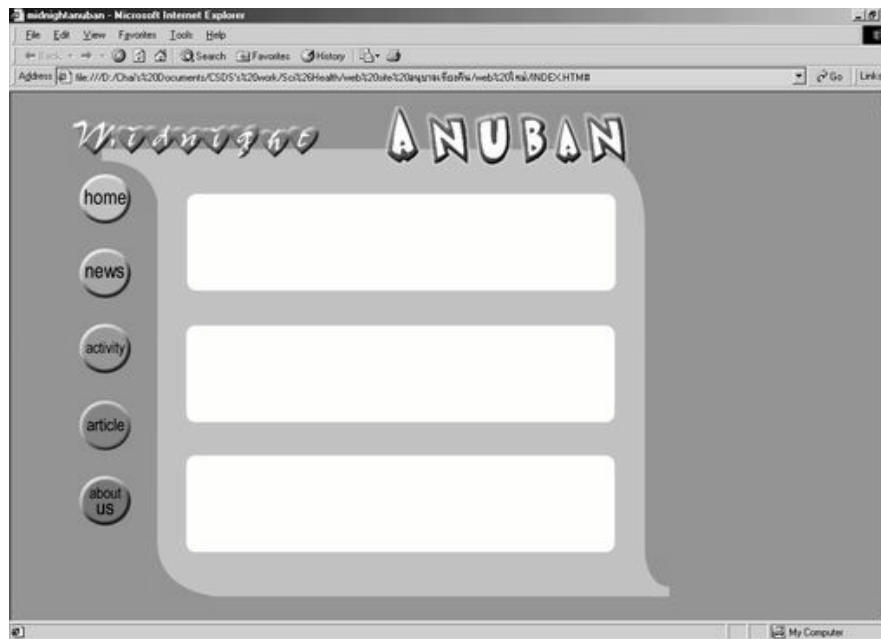
ถัดจากนั้น เดือนตุลาคม 2545 กลุ่มเยาวชนสยามเด็กเล่นได้ร่วมกับสภานิสิตจุพชาจัดการประชุมเรื่อง “รากหญ้า-โลกาภิวัตน์ : ความมั่นคงของมนุษย์ในประสบการณ์หนุ่มสาวจากประเทศไทย” ขึ้นในวันที่ 23-24 พฤศจิกายน 2545 เพื่อประมวลความคิดเห็นเสนอต่อคณะกรรมการว่าด้วยความมั่นคงของมนุษย์ ในครั้งนั้นก็มีความพยายามอีกครั้งหนึ่งในการจัดทำเว็บไซต์ขึ้น โดยถือเอาการประชุมสัมพันธภาพการประชุมที่จะจัดขึ้นเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อเกิดเว็บไซต์ เว็บไซต์นี้อยู่ที่ www.geocities.com/siamdeklen อย่างไรก็ตาม หลังการประชุมดังกล่าว เว็บไซต์นี้ก็ไม่มีผู้สานงานต่อ

ต้นเดือนกุมภาพันธ์ 2546 ณ ร้านกาแฟลอยตุง กลุ่มสยามเด็กเล่นได้นัดคุยกันถึงการจัดทำเว็บไซต์เพื่อเผยแพร่ความรู้สึกนึกคิดที่ตนเองอยากคิดอยากเขียนขึ้น มีการคุยกันอยู่บ้างว่าใครอยากเขียนอะไร เว็บไซต์นี้จะประกอบไปด้วยเรื่องเกี่ยวกับอะไรบ้าง ในครั้งนี้ กลุ่มสยามเด็กเล่นได้ตั้งชื่อเว็บไซต์นี้ว่า “อนุบาลเที่ยงคืน” เพื่อเป็นเว็บไซต์คู่ขนานไปกับเว็บ “มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน” ที่พวกเขาชื่นชมกัน แต่เปลี่ยนชื่อให้เป็น “อนุบาล” ตามดีกรีความสามารถและอายุของพวกเขา แต่ความพยายามในครั้งนี้ก็เงียบหายไปอีก เพราะไม่มีหัวเรี่ยวหัวแรงคอยผลักดันให้เรื่องนี้เกิดขึ้น

เดือนกรกฎาคม 2547 เมื่อมีการทำวิจัยเรื่อง “วิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคมฯ” ขึ้น พวกเราก็ตั้งความหวังไว้อีกเช่นกันว่าจะได้มีการจัดทำเว็บไซต์และดำเนินความตั้งใจแต่เดิมที่มีมานานให้เป็นผลเสียที่ อย่างไรก็ตาม จากการยุ่งวุ่นวายกับกิจกรรมวงสนทนากลุ่มย่อย การสัมมนา การลงพื้นที่ทัศนศึกษา และการทำวารสาร ทำให้เว็บไซต์ไม่ก้าวหน้ามากนัก เอ็นเป็นนิสิตปี 3 คณะนิเทศศาสตร์ จุพชา ซึ่งมีทักษะในทางการเขียนการ์ตูนและวาดรูป แรกสุด พวกเราจึงให้เอ๋ช่วยออกแบบโลโก้ของเว็บให้ โลโก้ที่เอ๋ออกแบบมาให้หั้นค่อนข้าง “หวาน” และ “คิกขุ” ตามสไตล์ของเอ๋ (ดังรูป) ทำให้พวกเราเชื่อว่าสงสัยต้องเปลี่ยนจาก “อนุบาลเที่ยงคืน” เป็น “อนุบาลบานฉ่ำ” เสียแล้ว อย่างไรก็ตาม เปาโลได้รับโลโก้ นั้น ไปออกแบบเป็นร่างเว็บไซต์มาให้พวกเราในกลุ่มดูกัน ดังรูป พร้อมกันนั้น เปาโลเริ่มเสนอให้พวกเราเช่าพื้นที่เว็บไซต์เพื่อให้สามารถเขียนโปรแกรมจัดการเว็บไซต์ได้อย่างคล่องตัวมากขึ้น พวกเราเห็นด้วยและตกลงให้เช่นพื้นที่ได้ พร้อมกับที่อยู่ใหม่ของเว็บไซต์ คือ www.midnightanuban.com

โลโก้เว็บไซต์ “อนุบาลเที่ยงคืน” ที่เอ๋ออกแบบให้

ภาพร่างเว็บไซต์อนุบาลเที่ยงคืน ครั้งแรก

2. เว็บไซต์เริ่มเป็นตัวเป็นตน

วุ่นวายของสมาชิกสยามเด็กเล่นแต่ละคนซึ่งล้วนเป็น “เด็กกิจกรรม” กันทั้งนั้น ทำให้ร่างเว็บไซต์ครั้งแรกนี้ไม่มี ความคืบหน้าอีก มีความพยายามจะทำให้เกิดเว็บไซต์ขึ้นบ้าง แต่ก็กลับกลายเป็นทำนองว่าทุกคนคิดแล้วให้เปาโลทำ เพราะเปาโลสามารถเขียนโปรแกรมเว็บเพจได้ ส่วนคนอื่นเขียนไม่ได้ จะมีก็แต่เพียงไอเดียเท่านั้น กระทั่งวันที่ 22 กรกฎาคม 2548 พวกเราจึงนัดคุยกันอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง และพยายามทำให้เกิดเว็บขึ้นมาให้ได้ ตัวอย่างเว็บไซต์ ของเดิมถูกเห็นร่วมกันว่าไม่ค่อยดีดูและดูยังไม่ดี “คอนเซ็ปท์” มากนัก เราจึงเริ่มต้นมาคุยกันใหม่หมดเลย โดยเริ่ม ตั้งแต่ว่า เป้าประสงค์ที่แท้จริงคืออะไร? บุคลิกของเว็บจะออกมาเป็นอย่างไร? และกระบวนการทำให้เว็บมีความเคลื่อนไหว จะทำอย่างไร? ในที่สุด พวกเราก็ได้ข้อสรุปร่วมกัน โดยชื่อนั้นคงไว้เหมือนเดิมว่าเป็น “อนุบาลเที่ยงคืน” แต่เรื่อง อื่นๆ ก็เป็นอย่างนี้

concept

1) "อนุบาล" & ยาม "เที่ยงคืน"

2) slogan : "สถาบันเทิดทูนความคิด ไม่ปิดตลอดคืน"

กลุ่มเป้าหมาย : เยาวชน, นิสิตนักศึกษา ช่วงมัธยมปลาย, เรียนมหาวิทยาลัย, จบ มหาวิทยาลัยได้ระยะหนึ่ง โดยรวมแล้ว อายุอยู่ในช่วง 15 - 35 ปี

จุดเห็น/จุดขาย : ขยายความเป็นพื้นที่แสดงความคิดเห็น ให้ได้ถกเถียงแลกเปลี่ยนกัน ของ เยาวชนคนรุ่นนี้ ที่คุยกันได้ตลอดทุก ๆ เรื่อง

บุคลิกของ web : มีลักษณะเป็น "เด็กขี้เล่นที่มีหลักการ" และเป็น "เด็กจริงจังที่ขี้เล่น" มีความคิดเห็นเป็นตัวของตัวเอง และพูด (แฉ) ได้ทุกเรื่อง

การออกแบบหน้าแรกของแบบเว็บไซต์ด้วยมือบนโต๊ะกาแฟ

พวกเราคิดภาพลักษณะคร่าวๆ ของเว็บไซต์ออกมาด้วย พร้อมวาดภาพออกมา 2 แบบให้เลือกกันดู พร้อมแสดงความคิดเห็นกันว่า “ควรแสดงให้เห็นเป็น “โรงเรียนอนุบาล” ที่เห็น “พื้นที่ campus” ต่าง ๆ, ให้มีการ “ใส่ไฟแสงสี” เข้าไปเล็กน้อย คล้าย ๆ เป็นงานปาร์ตี้ยามค่ำที่โรงเรียนอนุบาล และทำ “ท้องฟ้าให้มีสีกลางคืน” เพื่อให้เห็นความค่าคืน และทั้งหมดนี้ให้ลักษณะภาพเป็น outline เพื่อให้ web ไม่หนักเกินไป จะได้ load ไม่ช้านัก ส่วนหัวเรื่องคอลัมน์ต่าง ๆ อาจจัดวางกระจายอยู่ตามตำแหน่งต่าง ๆ ใน page ตามความเหมาะสมของสถานที่ในโรงเรียนอนุบาล กับชื่อคอลัมน์”

นอกจากนี้ พวกเรายังคิดเนื้อหาที่ต้องการสื่อในเว็บไซต์ โดยคิดออกมาเป็นคอลัมน์ต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็น lifestyle ของแต่ละคนได้อย่างดีเยี่ยม และส่งผลให้บุคลิกของเว็บไซต์ก็ค่อนข้างตรงกับบุคลิกของกลุ่มสยามเด็กเล่น เสียด้วย ดังนี้ 1) คอลัมน์ “ตะกุกข่าว” เป็นการเอาเบื่องลิก/ข้อมูลเพิ่มเติมจากข่าวในสังคมบางข่าวมาเล่าให้ฟัง คอลัมน์นี้เกิดจากช่วงนั้น ชัยติดตามข่าวสารบ้านเมืองค่อนข้างมาก จึงอยากพูดถึงเหตุการณ์บ้านเมืองดูบ้าง ชัยบอกภายหลังว่าคิดว่าได้รับอิทธิพลมาจากรายการ “คุยคุ้ยข่าว”

2) คอลัมน์ “ห้องเด็กเรียน” ซึ่งตั้งไว้ให้เป็น “ห้องสาระ” และมีห้องย่อย ๆ ได้แก่ (1) “เรื่องร้อนนอกรั้ว” คอลัมน์นี้ขาดไปไม่ได้เด็ดขาด เพราะนิสัยพวกเราแต่ละคนนั้น ชอบคิดชอบวิจารณ์กันเป็นประจำอยู่แล้ว ดังนั้นคอลัมน์นี้จึงเป็นการเขียนวิจารณ์ประเด็นปัญหาร้อน/เย็นในสังคมที่พวกเราชอบกันและเป็นการเปิดโอกาสให้แต่ละคนเขียนกันเต็มที่ (2) “สาระหมิ่น” เป็นไอเดียของปรกรณ์ “ผู้รอบรู้” ซึ่งอยากให้มีคอลัมน์เกี่ยวกับความรู้เพิ่มเติมทั่ว ๆ ไป คล้าย ๆ สารานุกรม (ที่ปรกรณ์และพวกเราหลายคนชอบอ่านตอนเด็ก ๆ) จริง ๆ แล้วชื่อคอลัมน์นี้ควรเป็น “สาระพัน” มากกว่า แต่พวกเราไม่ชอบชื่อธรรมดา ๆ จึงคิดให้แฝงกลายเป็น “สาระหมิ่น” ซึ่งตอนหลังก็ถูกวิจารณ์ว่าไม่สื่อความหมายและ “ไม่เวิร์ก” (3) แอบอ่านมาก่อน อันนี้ก็ตรงกับนิสัยของหลายๆ คนในกลุ่ม เพราะแต่ละคนมีนิสัยรักการอ่านหนังสือกันอยู่แล้ว แต่ภายใต้ “ห้องเด็กเรียน” นั้น คอลัมน์นี้จึงอุทิศให้กับการ review หนังสือวิชาการ ซึ่งจะตรงกับนิสัยของชัย ปรกรณ์ เมาะ และบาสอ่านเสียมากกว่า

3) คอลัมน์ “ห้องเด็กเล่น” ก็ตั้งไว้คู่ขนานกับห้องเด็กเรียนเช่นกัน ให้มีความเป็น “ห้องบันเทิง” ตามสไตล์สยามเด็กเล่น ที่ชอบ “เรียนเล่นเน้นรู้” และชอบหาสาระในความบันเทิง และหาความบันเทิงในสาระ (1) คอลัมน์แรกในห้องเด็กเล่นนี้ ได้แก่ “หนัง (มันส์) หนา” ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นของคู่กันของเด็กรุ่นนี้ทีเดียว เพราะเด็กรุ่นนี้ชอบ “ดูหนัง”

กันค่อนข้างมาก เรียกได้ว่าอย่างน้อยสัปดาห์ละหนึ่งเรื่อง ยิ่งปัจจุบันมีวีซีดีให้เช่าตามร้านแมงป่องด้วยแล้วยิ่งดูกันได้สะดวกขึ้นไปอีก คอลัมน์นี้เรียกง่าย ๆ ก็เป็นการวิจารณ์ภาพยนตร์นั่นเอง (2) คอลัมน์ “อ่านเอามันส์” ก็เป็นนิสัยของเยาวชนกลุ่มนี้ดังที่กล่าวไว้เมื่ออธิบายคอลัมน์ “แอบอ่านมาก่อน” คอลัมน์นี้ต่างออกไปตรงที่เป็นการวิจารณ์หนังสือวรรณกรรมเป็นหลัก ไม่เน้นวิชาการ ซึ่งคอลัมน์นี้มีผู้เขียนบทความค่อนข้างมากทีเดียว เพราะแต่ละคนก็ชอบอ่านหนังสือแตกต่างกันไปหลากหลายรส (3) คอลัมน์ “แอบฟังมาแล้ว” รับผิดชอบโดยหนู่ย หรือ “ดีเจหนู่ย” แห่ง CU-Coop (ชื่อเต็มคือ CU Cooperative) เพราะหนู่ยเคยไปเป็นดีเจเปิดเพลงอยู่ที่สหกรณ์จุฬาฯด้วย หนู่ยเป็นคนสนใจฟังเพลงอย่างยิ่ง สามารถเล่าเรื่องราวของแต่ละเพลงได้เป็นอย่างดี เขาจึงเสนอคอลัมน์การวิจารณ์เพลงนี้ขึ้น (4) คอลัมน์ “ซุ่มซุ่มเขียน” เนื่องจากแต่ละคนในกลุ่มก็ชอบซุ่มแอบมีอารมณ์ศิลปินซิด ๆ เขียน ๆ กวี, เรื่องสั้น, เรื่องยาว กันอยู่เป็นประจำ ถึงขั้นบางคนก็ทำออกเป็นหนังสือทำมือมาขายเพื่อน ๆ ด้วยกันก็มีมาก ดังนั้นจึงเป็นอีกที่หนึ่งให้พวกเราได้อ่านที่เขียน ๆ กันมาแสดงเสีย (5) คอลัมน์ “หู้ดเดิร์น” ด้วยความที่พวกเรา (ส่วนใหญ่ที่สนับสนุนคอลัมน์นี้เป็นผู้ชาย) นิยมชมชอบการวิจารณ์ภาพ “งาม ๆ” ของคุณณิวัตี กองเพียรในมติชนสุดสัปดาห์ ถึงขั้นมีคนหนึ่งในกลุ่มเสนออยากลองเขียนคอลัมน์ทำนองนี้ขึ้นบ้าง จึงได้เสนอขึ้นมา พร้อมทั้งคิดว่าน่าจะเป็นจุดที่ทำให้เว็บนี้ “ขายดี” ขึ้นด้วยเช่นกัน

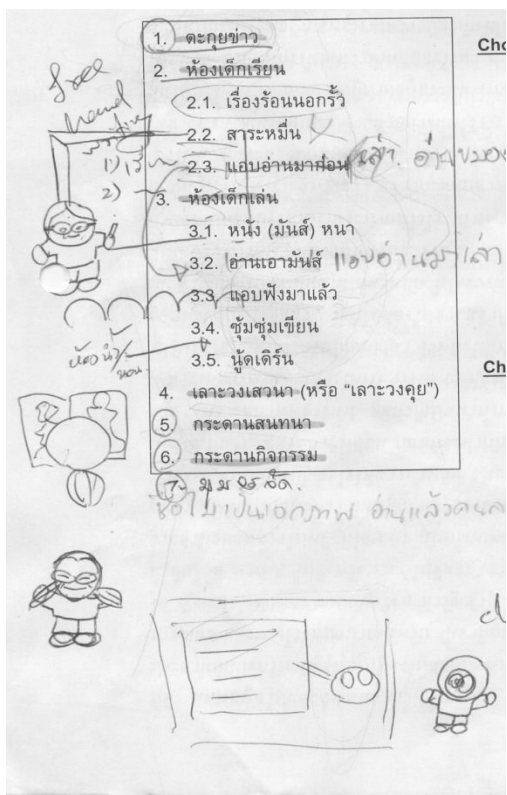
4) คอลัมน์ “เลาะวงเสวนา (หรือ “เลาะวงคุย”) เป็นไอเดียของปวยซัง สาวนิเทศศาสตร์ ร่างจ้ำม่ำที่เสนอให้พวกเราถอดเทปการคุยกันของพวกเรา แล้ว edit เอามาขึ้นแสดงในลักษณะเป็นการสนทนากัน (เหมือน msn คุยกัน) เพื่อให้ได้รสชาติการนำเสนอเนื้อหาและความรู้สึกนึกคิดของคนรุ่นนี้ในแบบที่ต่างไปจากคอลัมน์อื่น ๆ ช่างต้น

5) กระดานสนทนา หรือก็คือเว็บบอร์ดนั่นเอง มีเอาไว้สำหรับให้พวกเราและผู้ที่มาเยี่ยมชมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันทั้งในเรื่องที่เขียนกันในแต่ละคอลัมน์และเรื่องราวอื่น ๆ

6) กระดานกิจกรรม สำหรับแสดงข่าวสารความเคลื่อนไหวในกิจกรรมที่น่าสนใจ ทั้งของเราเอง และของผู้อื่นที่คิดว่าควรให้รู้กัน

7) คอลัมน์ “มุมจรรยา” ชื่อนี้ไม่มีอะไรมาก เราตั้งตามชื่อคนเสนอคือ “จรรยา” เด็กสถาปัตย์ ผู้มีหัวในการออกแบบอย่างดี จรรยาเสนอว่าอยากนำภาพที่คนมักพบเห็นบ่อย ๆ แต่ไม่สังเกตถึงนัยบางอย่างของมัน เช่น ภาพหมาสามขา เป็นต้น

ชื่อคอลัมน์ต่าง ๆ นั้น พวกเราอุตส่าห์คิดกันเสีย 2 วัน ใช้เวลาวันละ 3-4 ชั่วโมงนั่งคิดและนั่งถกเถียงกันถึงการสื่อความหมายและความเก๋ของคำ ปรากฏว่าเอ้และโบว์แห่งคณะนิเทศศาสตร์ ภาควิชาวารสารสนเทศ ผู้ซึ่งเรียนเรื่องวิชาการทำหนังสือพิมพ์และนิตยสาร วิจารณ์ว่าชื่อเหล่านี้ “เล่นคำ” มากเกินไป จนทำให้คนที่เข้ามาในเว็บไซต์จะไม่เข้าใจว่าในแต่ละคอลัมน์มีอะไร หรืออย่างคอลัมน์ “แอบอ่านมาก่อน” ก็มีน้อยถูกหนอนหนังสือคนอื่นว่าไม่ได้อ่านมา เป็นต้น พวกเราจึงต้องใช้เวลาที่ 3-4 วัน นั่งคิดนั่งเถียงกันหาชื่อคอลัมน์ดี ๆ กันใหม่ โดยคราวนี้พวกเราพยายามชวนเอ้และโบว์เข้าร่วมด้วย จนในที่สุดเราก็ได้ชื่อคอลัมน์ที่เป็นที่ยอมรับทั่วกันได้ ดังนี้

เริ่มออกแบบเว็บเพจประจำคอลัมน์

ชื่อคอลัมน์เดิม	ชื่อคอลัมน์ใหม่
1) ตะกุกข่าว	1) เตาะแตะแคะข่าว
2) ห้องเด็กเรียน	2) สนามเด็กเรียน
(1) เรื่องรื้อนออกกริ้ว	(1) ลิ่นชักความคิด
(2) สาระหมื่น	(2) ความรู้รอบโตะ
(3) แอบอ่านมาก่อน	(3) ห้องสมุดสุดมันส์
3) ห้องเด็กเล่น	3) ระเบียบเด็กเล่น
(1) หนิ่ง (มันส์) หนา	(1) เดินตามหนามเตย
(2) อ่านเอามันส์	(2) คั่นความตามอักษร
(3) แอบฟังมาแล้ว	(3) แกะกล่องดนตรี
(4) ชุ่มชุ่มเขียน	(4) ปล่อยของประลองเขียน
(5) นู้ดเดิร์น	(5) อมยิ้มชิมนาง
4) เลาะวงเสวนา	4) เลาะวงคุย
5) กระดานสนทนา	5) กระดานสนทนา
6) กระดานกิจกรรม	6) กระดานกิจกรรม
7) มุมจรจัด	7) มุมจรจัด

พร้อม ๆ กับการออกแบบหน้าแรกของเว็บไซต์ หลังจากได้ชื่อและเนื้อหา รวมทั้งผู้รับผิดชอบตามงานในแต่ละคอลัมน์แล้ว พวกเราก็ลงมือออกแบบหน้าตาเว็บเพจประจำแต่ละคอลัมน์กัน ได้ออกมาหลากหลายรูปแบบ หลายรอบ และหลายวัน เพราะคนหนึ่งได้แล้ว อีกคนหนึ่งไม่ถูกใจ วิจารณ์กันไปวิจารณ์กันมา ดังภาพ กระทั่งครั้งหลังสุด พวกเราก็เริ่มตกลงกันได้ออกมาเป็นวิธีการใช้ icon ประจำแต่ละคอลัมน์

3. ลงมือเขียนคอลัมน์

หลังจากถกเถียงกันเพื่อวางเค้าโครงเว็บไซต์ คอนเซ็ปต์ เนื้อหา และหน้าตา ฯลฯ เรียบร้อย พวกเราก็เริ่มดำเนินการโดยให้แต่ละคนแบ่งกันไปเขียนคอลัมน์มาลง **คอลัมน์ลื่นชักความคิด** ประกอบด้วย 2 บทความ บทความหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับสถานการณ์ความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ชื่อ **“ความเคยชินและน้ำตา”** ของจิน นิสิตปริญญาตรี ปี 4 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องจากจินได้ร่วมทำวารสารชื่อ South-See กับเมาะ ซึ่งเป็นวารสารเกี่ยวกับความรุนแรงในภาคใต้ จินจึงเป็นอีกหนึ่งในเพื่อนร่วมเครือข่ายกับพวกเราผ่านทางเมาะนั่นเอง จินเขียนถึงความขัดแย้งกันสองสิ่งของมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความเคยชินและน้ำตา จากประสบการณ์ที่ได้ลงพื้นที่จังหวัดยะลา 2 วัน จินเริ่มต้นบทความด้วยถ้อยคำแห่งความเคยชินของชาวบ้านว่า **“ระเบิดนะเหอ...ชินชะแล้ว มันเกิดขึ้นทุกวันจนเป็นเรื่องปกติ วันไหนไม่มีนี่สิผิดปกติ”** และ **“ถามว่ากลัวมั๊ย..มันชินมากกว่า ถ้ามันแตกแล้วก็ไม่ต้องทำอะไรพอดี”** จินตั้งคำถามเบื้องต้นว่า **“เสียงปืน ระเบิด และการข่มขู่อันนำมาซึ่งความหวาดกลัว จนถึงความสูญเสีย เป็นสิ่งที่ ‘ฟัง’ เคยชินหรือไม่?”** จากนั้นจินก็พาผู้อ่านไปสัมผัสกับความสูญเสียผู้นำในครอบครัวของ 3 ครอบครัว ซึ่งให้ความรู้สึกชนิดที่อ่านแล้วก็สะทกสะทอนไปด้วย และสุดท้ายจินสรุปสุดท้ายได้อย่างคมคายว่า **“หากน้ำตาเป็นตัวแทนแห่งความเห็นอกเห็นใจและเป็นสายใยเชื่อมโยงเรื่องราวทุกข์เศร้าของปัจเจกและผู้คนในสังคมไว้ ‘ความเคยชิน’ กับน้ำตาย่อมเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกันอย่างยิ่ง เนื่องจากหากผู้คน ‘ซาชิน’ กับความสูญเสีย ย่อมไม่มีอารมณ์โศกสลดใด ๆ จนถึงขั้นต้องหลั่งน้ำตา ร้องไห้ออกมา... ‘ความเคยชิน’ เป็นมาตรการชั้นดีที่ฆ่าความเห็นอกเห็นใจซึ่งมนุษย์พึงมีให้กันอย่างเลือดเย็น”**

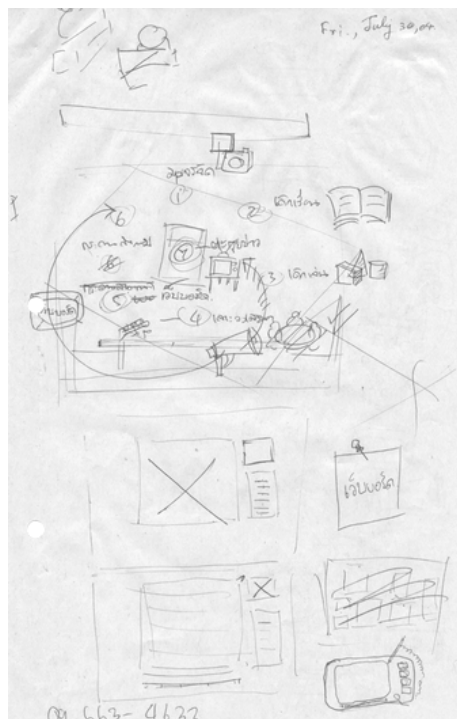
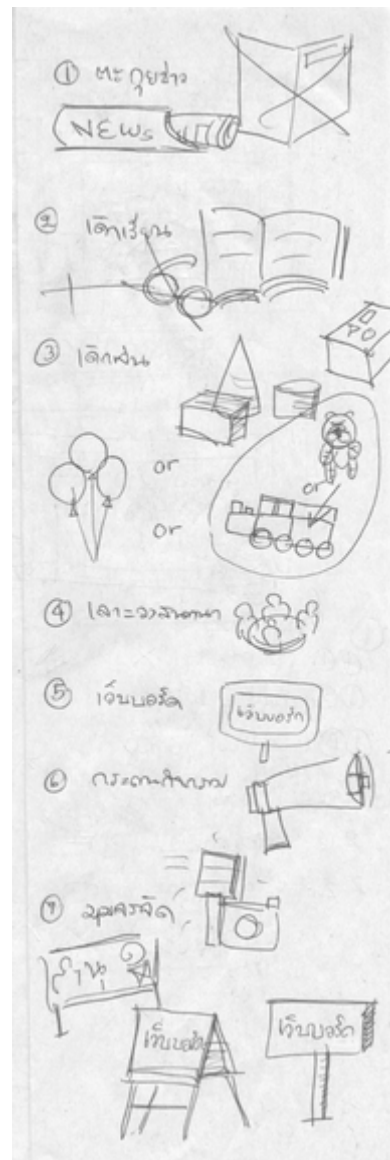
บทความเรื่องที่สอง คือ **“มองสังคมไทยผ่านเหรียญทองโอลิมปิก”** ของนิโคล น้องคณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ ที่มีไฟและหากิจกรรมทำอยู่ตลอดเวลา นิโคลรับอาสาเขียนบทความวิจารณ์นิสัยของสังคมไทยที่สะท้อนออกมาจากเหตุการณ์ในกีฬาโอลิมปิก ซึ่งขณะนั้นพีแอร์มากจากความสำนึกของนักยกน้ำหนักหญิงไทยที่คว้าเหรียญมามากมาย นิโคลเสนอ 5 ประเด็น ได้แก่ 1) นิสัยการมองเฉพาะภาพของความสำเร็จ แต่ไม่มองถึงกระบวนการซึ่งความสำเร็จนั้น ว่านักกีฬาต้องมีวินัย อดทนลำบากเหนื่อยยากขนาดไหนในตอนฝึกฝนตนเอง 2) นิสัยการนิยม “ฮีโร่” มองความสำเร็จเฉพาะปัจเจกบุคคล ไม่มองความเป็นทีมเวิร์ก เพราะแม้แต่กีฬาที่ขึ้นไปแข่งครั้งละ 1 คน แต่ก็ต้องอาศัยการฝึกซ้อมเป็นทีมเพื่อช่วยเหลือและให้กำลังใจซึ่งกันและกัน 3) นิสัย “ซีเห่อ” ของสังคมไทย ที่พอกีฬาประเภทไหนประสบความสำเร็จ ก็บอกว่าจะสนับสนุนและพัฒนากีฬาชนิดนั้นอย่างต่อเนื่อง แต่พอกระแสหมดก็ไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงใดๆ 4) นิสัยฉกฉวยโอกาสแสวงหาผลประโยชน์ทุกที่ทุกสถานการณ์ ข้อนี้เป็นข้อที่กล่าวได้ว่านิโคลวิจารณ์หนักที่สุดและเป็นข้อหนึ่งกับที่สังคมไทยวิจารณ์กันมากที่สุดในช่วงนั้น เพราะวิจารณ์ถึงพฤติกรรมที่รองนายกรัฐมนตรีสุวัจน์ ลิปตพัลลภนำเหรียญทองของน้องอรกลับมาประเทศไทยก่อน เพื่อให้คณะรัฐมนตรีได้ชื่นชม 5) นิสัยของสังคมไทย (ชาติอื่นก็เป็นอยู่) ที่มักเกิดกระแสชาตินิยมอย่างอ่อนๆ ทุกครั้งในการแข่งขันกีฬาระดับนานาชาติ

สำหรับ**คอลัมน์ความรู้รอบโต๊ะ**นั้น ชัยรับไปเรียบเรียงข่าวสารสาระเกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์ของคนตาบอดในทวีปแอฟริกาจากเว็บไซต์ของ UNESCO มาเติมอาหารสมองขึ้นเว็บให้เป็นเรื่อง **“ICT เพื่อผู้พิการทางสายตาใน เอธิโอเปีย”** เพื่อสะท้อนว่า “โลกปัจจุบัน” ที่พวกเราเห็นกันผ่านสายตากับติและ ICT นั้นมักเป็นอเมริกาเหนือ ยุโรป เอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งตะวันออกกลางอันร้อนระอุในขณะนั้น แต่ “เรามักหลงลืมอะไรไปทีเดียวยสองอย่างพร้อมกัน คือหลงลืมผู้พิการทางสายตาและทวีปแอฟริกาไปว่าทั้งสองอย่างนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของ ‘โลกปัจจุบัน’ ด้วยเช่นกัน”

ส่วน**คอลัมน์ห้องสมุดสุดมันส์** เป็นหน้าที่ของปรภณีไปรีวิวนั่งสี่เรื่อง **“ปิ่น เขื่อโรค และเหล็กกล้า กับชะตากรรมของมนุษยชาติ”** ที่เน้นไปที่แง่มุมความเป็นสหสาขาวิชาการที่พวกเราชื่นชอบของหนังสือเล่มนี้ แม้ผู้เขียนคือ Jarade Diamond จะเป็นนักโบราณคดี แต่ก็สามารถนำแง่มุมทั้งเชิงมานุษยวิทยา นิเวศวิทยา พฤติกรรม ภาษาศาสตร์ ระบาดวิทยา โบราณคดี และนักเทคโนโลยี มาสังเคราะห์เข้าไว้ด้วยกันได้เป็นอย่างดี

คอลัมน์**ค้นความตามอักษร** อยู่เขียนวิจารณ์หนังสือเรื่อง **“เทวากับชาตาน”** ของ Dan Brown ซึ่งขณะนั้นกำลังเป็นที่นิยมไม่เว้นแม้แต่ในหมู่นิสิตด้วยเช่นกัน นิยายสืบสวนที่ไม่ได้มีแค่หลักการเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์อย่างเซอร์ ลีคโธล์ม เพราะตัวเอกของเรื่องเป็นอาจารย์นักสัตววิทยา ทำให้นิยายเรื่องนี้ทั้งเป็นเรื่องของการปะทะกันระหว่างวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับคริสตศาสนา และยังแฝงด้วยความรู้เชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา สัตววิทยา และวิทยาศาสตร์ได้อย่างลงตัว รวมทั้งมีจุดเด่นของปริศนาอักษรภาพ “แอมบิแกรม” (ambigrams) ที่สามารถอ่านได้ความหมายเหมือนเดิมแม้จะกลับบนลงล่างก็ตาม อยู่สอดแทรกประเด็นการเรียนรู้ไว้เล็กน้อยว่าคุณูปการของหนังสือคือ **“มันทำให้ผู้อ่านอยากรู้เรื่องราวความเป็นจริงของเรื่องราวที่...เขียน และต้องไปสืบค้นดู ซึ่งทำให้การเรียนรู้เป็นสิ่งที่ไม่น่าเบื่อเลย”**

สำหรับ**คอลัมน์แกละล่องดนตรี** หนุ่ยผู้มีหัวใจเป็นนักฟังดนตรีอย่างยิ่ง (แม้ว่าจะเล่นดนตรีไม่ได้สักชิ้นเดียว มีเพียงเสียงร้องที่ตีมาก ถึงขนาดรุ่นพี่ที่พบและสนิทกันในอินเทอร์เน็ตเชิญไปร้องเพลงประกอบในงานแต่งงาน) สะท้อนทัศนะหนึ่งของคนรุ่นนี้ต่อความหมายของเพลงเพื่อชีวิตไว้ได้อย่างน่าสนใจ ผ่านงานเขียนเรื่อง **“เพลงเพื่อชีวิตในทัศนะใหม่ : บทเริ่มต้น”** หนุ่ยเขียนบทความนี้ขึ้นจากประสบการณ์เมื่อตอนเข้าเป็นสมาชิกชมรมอาสาสมัครใหม่ ๆ ที่ตนเองเคยถูกรุ่นพี่ห้ามปรามไม่ให้เปิดเพลงชนิดอื่น (เช่น อินดี้) ในพื้นที่ชมรมนอกจากเพลงเพื่อชีวิต เพราะรุ่นพี่คนนั้นเชื่อว่า **“...เพลงเพื่อชีวิต...ทำให้เราเกิดความเข้าใจในสภาพสังคมมากขึ้น อันจะก่อให้เกิดสำนึกต่อสังคมมากขึ้น”** แต่หนุ่ยเชื่อว่า **“ดนตรีทุกแบบ เพลงทุกเพลงมีอำนาจภาพในการบอกกล่าวเรื่องราวของสังคมในห้วงเวลาที่เพลงเหล่านั้นถือกำเนิดขึ้น”** มากกว่า นอกจากนี้ **“หากจะมองในเรื่องเนื้อหาสาระ ก็พบว่ายังมีเพลงอีกมากมายที่อยู่นอกสารบบของ เพลงชมรม”** ซึ่งก็มีเนื้อหาสะท้อนสังคม ให้กำลังใจและปลุกปลอบจิตใจ รวมทั้งบางเพลงยังทำหน้าที่เสมือนกระจกที่ส่องเข้าไปภายในจิตใจของเรา” ด้วยเช่นกัน และจริง ๆ แล้ว เพลงเพื่อชีวิตนั้น **“ไม่ได้จำกัดอยู่ว่ามันจะเป็นเพลงประเภทใดหรือ เพราะจริง ๆ แล้ว มันซุกซ่อนอยู่กับเพลงแทบทุกประเภทอยู่แล้ว หากคุณฟังมันอย่างพิถีพิถันเพราะ”**

อีกส่วนหนึ่งของการออกแบบหน้าแรกของเว็บไซต์และเว็บเพจประจำคอลัมน์

คอลัมน์ปล่อยของประลองเขียน ปรกรณ์เองงานที่เคยเขียนไว้เรื่อง “อัลบิสิสิง” มา งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงแง่มุมความคิดของนิสิตต่อการสอบผ่านวิถีชีวิตยามดึกของนิสิตมหาวิทยาลัยที่ต้องทำงานอยู่ในห้องแล็บได้อย่างน่าสนใจทีเดียว คอลัมน์อมยิ้มชิมนาง คนเขียน (ขอสงวนนาม) ออกฝีมือลายมือไปเขียนวิจารณ์นักเทนนิสสาวที่หนุ่มๆทั่วโลกติดตามเฝ้าชม ซึ่งก็คือ Maria Sharapova นั่นเอง เนื่องจากเนื้อหาค่อนข้างล่อแหลมต่อการถูกประณาม ดังนั้นก่อนนำขึ้นเว็บพวกเราได้อาบทความนี้มาวิจารณ์กันเองในกลุ่มอย่างออกรส มี 4 คนที่ค่อนข้างมีท่าทีเชิงตั้งคำถามกับนิสัยทำนองนี้ของผู้ชาย ในขณะที่อีก 4 คน (มีผู้หญิงรวมอยู่ในกลุ่มหลังนี้ด้วย) ที่เห็นว่าเขียนได้ดี ชื่อสัตย์ต่อจินตนาการของตัวเอง

คอลัมน์เสาวงคฺย ปลา, นุช และชัยรับไปบรรณาธิการการสนทนาครั้งที่ 10 เรื่อง “นิยายวิทยาศาสตร์กับสังคมไทยฯ” มาแบ่งเป็น 2 ตอน นำลงในครั้งนี้และครั้งถัดไป คอลัมน์มุมมองจัดนั้น เมาะไปถ่ายรูปรูปปั้นใหญ่หน้ากระทรวงกลาโหมที่ถูกจัดใหม่ให้ไม่อยู่ในตำแหน่งที่หันไปหาพระบรมมหาราชวังหรือหันเข้าหากระทรวงเอง กลายเป็น

หันออกซ้ายขวาแทน ซึ่งเป็นภาพที่ดูแล้วตลกแบบเสียดสีได้อย่างดี ส่วนคอลัมน์*เตาะแตะและแคะข่าวนั้น*ยุบไป เพราะชัยบอกว่าคงไม่มีเวลาเพียงพอ

พวกเราคุยกันเอาไว้ว่าโดยทั่วไปจะอัปเดตเว็บนี้สองสัปดาห์ต่อครั้ง ดังนั้นเมื่ออัปเดตครั้งแรกผ่านไป แต่ละคนจึงต้องไปเตรียมสำหรับบทความในอัปเดตครั้งที่สองกัน การเตรียมบทความสำหรับอัปเดตครั้งต่อไปนั้น มีทั้งที่แต่ละคนไปเขียนมาเอง บางคนชักชวนเพื่อนที่สนใจทำนองเดียวกันให้เขียนมาลง และเพื่อนบางคนที่เรารู้จักกัน เมื่อได้รับข่าวว่าเรามีเว็บไซต์อนุบาลเที่ยงคืน ก็เสนอตัวอยากเขียนบทความมาลงในเว็บไซต์นี้เช่นกัน ดังเช่น *ไนต์ นิสิตสาวปริญาโท คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* ร่วมกับพวกเราในคอลัมน์*มัจจุรจัด* เป็นบทความเรื่อง *“พักเรื่องน่าขง ณ เกาะสีชัง”* ที่เขียนบันทึกไว้เมื่อเธอได้ไปเที่ยวเกาะสีชัง โน้ตรับอาสาไปเขียนมาให้ใส่ในคอลัมน์นี้ เพราะไม่ชอบเขียนงานในเชิงแบบวิชาการๆ เธอออกมาในจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ตอนส่งงานมาให้เอาขึ้นเว็บว่า *“ไม่อยากจะเขียน มีตัวหนังสือมากนะคะ เพราะคงซีเกียดอ่านกัน เอาแบบสบายสบายนะ”* แม้จะไม่อยากเขียนงานให้เป็นวิชาการ แต่เธอก็ยังอุตส่าห์มีแง่มุมดีๆ จากบรรยากาศของเกาะสีชังมาฝากว่า *“เคยไหม !! อยากที่จะหลบภาระหน้าที่อันหนักอึ้ง หลบความสับสนวุ่นวาย ทั้งกับผู้คน & ความร้อนรุ่มในใจ โดยมีชายหาด พื้นดิน แผ่นน้ำ แห่งนี้ เป็นแหล่งดูดซับพลังชีวิต...”* จากนั้นเธอก็ชวนให้พิจารณาชีวิตเรียบง่ายของชาวบ้านบนเกาะในสถานที่แห่งนี้ที่รอดพ้นจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและร้านค้าอยู่กันอย่างญาติพี่น้องและจบลงด้วย *“สีหน้าและแววตาที่ใสซื่อ บวกกับลมชายหาดได้ร่วมไม้สร้างบรรยากาศอันรื่นรมย์จนกลม่อมให้พริ้มตาลงอย่างมีความสุข ‘เท่านี้รู้เปล่าละ ที่มนุษย์ต้องการในวันพักผ่อน’ ”* ในคอลัมน์เดียวกันนี้ เอ๋ได้เขียนบทความทำนองคล้ายกันเรื่อง *“หมูป่าขง”* ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่ได้ไปเที่ยวมาในป่าลึก มาจ้อควอยไว้สำหรับการอัปเดตครั้งที่สามเช่นกัน

คอลัมน์*ความรู้อบโตะนั้น* เอ๋เขียนเรื่อง *S&M* หรือ *“Sadism and Masochism”* มาให้ บทความนี้เป็นบทความที่เอ๋เขียนส่งในวิชาเรียนเรื่องเพศ แล้วเอามาให้เราเราขึ้นเว็บด้วยเช่นกัน เป็นบทความที่บรรยายอีกแง่มุมหนึ่งของคนที่มึรสนิยมทางเพศแบบที่คนทั่วไปเรียกว่าซาดีสม์และมาซูคิสม์ ว่าจริง ๆ แล้วในระหว่างที่ทั้งสองฝ่ายประกอบกามกิจกันในลักษณะดังกล่าวนั้น จุดสำคัญไม่ใช่การเน้นการใช้ความรุนแรง แต่เป็นการเอาใจใส่ในกันและกันอย่างยิ่งในการใช้ความรุนแรงในระดับที่ไม่ทำให้อีกฝ่ายเป็นอันตราย แต่ยังคงทำให้มีความสุขทางเพศจากการกระทำนั้นได้

ปรกรณ์ ผู้ซึ่งใช้วิญญาณนักคณิตศาสตร์ในตัวเอง ที่ได้ผ่านการพิสูจน์จากการแก้สมการปัญหาคณิตศาสตร์ของวิศวกรรมไฟฟ้าตอนทำ senior project มาแล้ว ได้เขียนเรื่อง *“ผมและเขา ผู้ชายที่หลงรักตัวเลข”* ซึ่งวิจารณ์หนังสือเรื่อง *“ผู้ชายที่หลงรักตัวเลข”* โดย Paul Hoffmann มาลงในคอลัมน์*ค้นหาตามอักษร* ส่วนอยู่ในช่วงนั้นกำลังสนุกกับการตามงานวิจารณ์นายกทักษิณ จึงได้วิจารณ์หนังสือเรื่อง *“รู้ทันทักษิณ 2”* มาให้ลงคอลัมน์*ห้องสมุดสุดมันส์* พร้อมกับเขียนวิจารณ์ *“พิษทักษิณ”* มาเตรียมให้ลงในกรอัปเดตเว็บไซต์ครั้งถัดไปเลยด้วย ส่วนคนเขียนคอลัมน์*อมยิ้มซิมหวานั้น* หลังจากเขียนไปได้ครั้งหนึ่งและเกิดการวิวาทะกันในกลุ่มพวกเรากันอย่างสนุกสนาน คนเขียนก็เริ่มคิดว่าแม้ว่าจะเป็นงานเขียนที่ใช้สุนทรียศิลป์ในการวิจารณ์ความงามของเรือนกายผู้หญิง แต่ก็ไม่ได้ก่อให้เกิดอะไรมาไปกว่าการเอาคำพูดไปลามไต่บนเนื้อตัวของนางแบบเท่านั้น เขาไม่อยากจะเสียพลังไปกับการเขียนคอลัมน์ ดังนั้นจึงงดการเขียนคอลัมน์นี้ไป

ปัจจุบัน (ธ.ค. 2547) เว็บไซต์อนุบาลเที่ยงคืนดำเนินการไปชั่วคราว เนื่องจากปัญหาเชิงเทคนิคทางผู้ให้บริการ พวกเราแต่ละคนยังคงคอยที่จะเขียนความคิดของตัวเองมาลงในเว็บไซต์นี้เช่นเดิม เพื่อน ๆ หลายคนก็รู้จักเว็บไซต์นี้จากวิธีการแบบปากต่อปากหรือเพื่อนบางคนที่เคยได้แวะเวียนเข้ามาดู ก็ยังคงถามไถ่อยู่เช่นกันว่า *“หายไปไหน? ทำไมเข้า (เว็บไซต์) ไม่ได้?”* แม้เว็บไซต์อนุบาลเที่ยงคืนจะดำเนินการไปเพียง 2 ครั้ง (2 อัปเดต) แต่กล่าวได้ว่าเชื้อไฟแห่งความเป็น *“คอเดียวกัน”* ของเยาวชนกลุ่มนี้ที่มีความสนใจเรื่องราวความเป็นไปในสังคมและเหตุการณ์สำคัญๆ ของบ้านเมือง รวมทั้งมีความกระตือรือร้นในการนำเสนอแง่มุมทางวัฒนธรรมในวิถีการใช้ชีวิตของตนเองผ่านมิติความบันเทิงอย่างมีสาระ (เช่น การวิจารณ์ภาพยนตร์, วิจารณ์เพลง, วิจารณ์วรรณกรรม เป็นต้น) ตลอดจนเรื่องราวชีวิตความเป็นไปในมหาวิทยาลัยได้เริ่มก่อตัวขึ้นบนพื้นที่ไซเบอร์แห่งนี้แล้ว เห็นได้จากการที่หลายคนเตรียมบทความสำหรับลงในอัปเดตครั้งที่สามไว้แล้วเป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพื้นที่ในเว็บไซต์อนุบาลเที่ยงคืนยังคงรอคอยเตรียมสำหรับให้เยาวชนกลุ่มนี้และเพื่อน ๆ คอเดียวกันได้นำความคิดขึ้นไปโลดแล่นกันอีกครั้งหนึ่งต่อไปในวันเร็ววันนี้ ■

บทที่ 4

วิเคราะห์ผลการวิจัย

1. ความหมายใหม่ของสุขภาพ (อันเป็นพลวัตทางปัญญา)

ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะกล่าวถึงนิยามของ “สุขภาพ” อย่างแม่นยำ เรื่องที่อาจจะน่าสนใจกว่าคือกระบวนการอะไรเล่าที่ทำให้เกิดการนิยามคำว่า “สุขภาพ” โดยผู้กระทำการ

สาระสำคัญคือ ความสัมพันธ์ระหว่างความหมายที่มนุษย์ให้ต่อโลกและวิธีการปฏิบัติของมนุษย์ผู้นั้นเป็นไปอย่างปฏิสัมพันธ์แบบแน่นสอดคล้องและอาจจะขัดแย้ง นอกจากนี้การให้ความหมายต่อโลกยังเป็นไปในเชิงพลวัตโดยก่อเกิดจากเครือข่ายของผู้กระทำการ ในกรณีนี้การให้ความหมายของสุขภาพก็เป็นเช่นเดียวกัน

หากเริ่มพิจารณาจากการแพทย์ในโลกตะวันตกเมื่อเริ่มต้นในช่วงคริสตศตวรรษที่ 17 จะเห็นได้ว่า การให้นิยามของสุขภาพนั้นตั้งอยู่บนฐานของการแบ่งแบบทวิลักษณ์นิยม กล่าวคือ แยกร่างกายกับจิตใจออกจากกัน ร่างกายนั้นกลายเป็นเครื่องกลแบบหนึ่งที่เป็นแหล่งที่เป็นไปได้แหล่งเดียวที่ความเป็น “อสุขภาพ” จะประทับลงไปได้ นอกจากกายภาพจะเป็นจุดของการพิจารณาแล้ว สังคมยังถูกกันออกไปจากการวิเคราะห์ หน่วยหลักในการพิจารณาคือ ตัวของปัจเจกบุคคล

ปัญหาที่กล่าวมานั้น คือ เป็นการเริ่มต้นถามว่า “สิ่งใดบ้างที่ควรจะถูกรวมไว้ในระบบสุขภาพบ้าง?” และคำถามนี้ก็กลายเป็นคำถามที่แฝงเร้นอยู่ในการเดินเรื่องของการวิจัยเสมอมา

ในบทที่สอง คณะผู้วิจัยได้กล่าวว่า การให้ความหมายใหม่ของสุขภาพผลักดันให้ ระบบสุขภาพ รวมเอาสังคมและรวมทั้งความคิดความเชื่อเข้าไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้นใน วิถีสุขภาพสาธารณะแนวใหม่ (New Public Health Approach) นั้นเสนอให้ “ความเสี่ยง” เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งในระบบสุขภาพด้วยซ้ำ สิ่งนี้ได้ถูกเน้นย้ำจากกรณีสารพิษที่แพร่กระจายในฮาร์บิน (Harbin) ประเทศจีนเมื่อปลายปีที่แล้วที่ส่งผลกระทบทางด้านสุขภาพต่อประชาชนในทั้งจีนและรัสเซียสะท้อนประเด็นนี้ได้ชัด

ในกรณีของการแพร่กระจายของสารพิษนี้ หากเรานิยามสุขภาพแค่เรื่องร่างกายหรือปัจเจกบุคคล ก็ย่อมเห็นได้ชัดว่านำไปสู่การแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ นั่นคือแค่ที่การรักษาและฟื้นฟูเท่านั้น แต่สิ่งที่ถูกละเลยออกไปจากระบบสุขภาพคือต้นเหตุของปัญหาที่แท้จริงคือ “การพัฒนาอย่างเร่งรัด” ซึ่งขาดกระบวนการมีส่วนร่วมและการตรวจสอบประเด็นนี้เป็นทั้งเรื่องของการเมืองและเรื่องของ “วิธีคิด” ในการพิจารณาของโครงการนี้เรื่องของการเมืองจัดว่าอยู่นอกเหนือความสนใจและจะไม่กล่าวถึง

การพูดถึง “วิธีคิด” นี้ย่อมนำไปสู่ การพันพันกัน (interwoven) อย่างใกล้ชิดของ สังคมและความรู้ที่วิวัฒนาการไปคู่กันอย่างเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระแสที่มีการกล่าวถึงอย่างมากในเรื่อง “สังคมฐานความรู้” โดยตั้งความหวังอย่างมากว่าความรู้จะเป็นตัวสร้างเศรษฐกิจใหม่ การพุ่งเป้าของความรู้ไปที่เศรษฐกิจนั้นทำให้เกิดความคิดแพร่หลายในเรื่องการเชื่อมโยงองค์ความรู้จากสถาบันการศึกษาและวิจัยกับอุตสาหกรรมโดยหวังว่าผลที่ตามมา คือ นวัตกรรมอันจะยกระดับความสามารถในการแข่งขันซึ่งทำให้สังคมดีขึ้นตามไปด้วย นั่นคือความรู้มีเพื่อการใช้งานทางอุตสาหกรรม¹ กระนั้นก็เป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เศรษฐกิจ กับ ความกินดีอยู่ดี (well being) มีความแตกต่างกัน เศรษฐกิจที่ดี ไม่ได้หมายความว่าความสุขที่จะมีเพิ่มขึ้น แต่อาจจะหมายถึง ชีวิตที่น่าเบื่อหน่ายหรือการทำงานที่ทักโหมเสียด้วยซ้ำไป ดังนั้น หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับสังคมแล้ว ทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงทางวิธีการผลิตจากเทคโนโลยี ก็ย่อมต้องมีการวิพากษ์วิจารณ์จากฝั่งวัฒนธรรม (cultural critique) เสมอ²

¹ Caracostas, P. & Mulder, U. (2000), 'Society, the Endless Frontier: Ten Kay Ideas', in Kuklinski, A. (ed.), *The Knowledge-Based Economy – The European Challenges of the 21st Century*, Warszawa: State Committee for Scientific Research, pp. 13-33.

² Jamison, A. (2005), *Hubris and Hybrids*, London: Routledge.

เพื่อไปสู่การกินดีอยู่ดี (ที่ไม่ได้หมายถึงแค่เรื่องกายภาพของการกินนอน) ความรู้จึงไม่อาจจะเกี่ยวข้องเพียงแค่การนำไปใช้ แต่ต้องหมายถึงการวิพากษ์วิจารณ์ เนื่องจากสภาพที่ดีขึ้นนั้น ย่อมได้มาจากการใช้ปัญญาพิจารณาสถานะปัจจุบันและพยายามผลักดันไปสู่สภาวะที่ดีขึ้น ความไม่พอใจต่อการใช้ชีวิตในโลกรอบข้างที่ไม่มีสภาวะกินดีอยู่ดีในปัจจุบันของเยาวชนนั้น ได้ถูกแสดงออกอย่างเด่นชัดในงานวิจัยนี้ ทั้งในระดับเรื่องของความเจ็บป่วยของตนเอง เรื่องของความเจ็บป่วยของเพื่อนมนุษย์ชาวบ้านคลิตี้ล่าง และตลอดไปจนถึงเหตุการณ์สงครามอิรักที่ยังให้เกิดความเดือดเนื้อร้อนใจในหมู่เยาวชนผู้รักสันติภาพ

การกินดีอยู่ดีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบสุขภาพจึงจำต้องดึงกระบวนการทางปัญญาเข้าไปในระบบสุขภาพด้วย ในงานวิจัยนี้ มีประเด็นที่ผู้ร้อยอยู่ตลอดว่า ในแต่ละกิจกรรมนั้น เยาวชนได้ให้ความหมายใหม่ของสุขภาพอย่างไร และที่สำคัญความหมายใหม่ที่ถูกสร้างด้วยกระบวนการทางปัญญา

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้ว งานวิจัยนี้เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับ “สภาวะทางปัญญา”³ ดังที่มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมเรียกกิจกรรมแบบของโครงการวิจัยนี้ว่า “กิจกรรมทางปัญญา” สภาวะทางปัญญาของนิสิตและเยาวชนมีความสำคัญมาก เพราะจากประสบการณ์ปัญหาการเรียนรู้แบบทางการในห้องเรียนของมหาวิทยาลัยท่ามกลางสภาพการณ์และความคาดหวังในบริบทโลกาภิวัตน์แล้ว งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนและสอดคล้องกับงานชิ้นก่อนหน้า (“จุฬากับสังคม” และ “ยุวชนจุฬากับโลกาภิวัตน์”) ว่าจำเป็นต้องมีกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อก่อให้เกิดการ “รับคม” ความคิด ผ่านการพูดคุยถกเถียงทั้งเรื่องแง่คิดชีวิตและประเด็นปัญหาสาธารณะ ไปจนถึงประเด็นสุนทรีย์ต่างๆ แล้ว ทั้งนี้เพื่อปาร์กหล่อเลี้ยงพลังแห่งชีวิต, ความกระตือรือร้น, ฉันทะและความใฝ่รู้ต่างๆของเยาวชน มิให้เหือดหายไปกับความแห้งแล้งและแออัดยัดเยียดของการศึกษาในระบบและกิจกรรมนอกหลักสูตร บรรยากาศการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมนี้จะป็นตัวจุดประกายให้เกิดปัญญาหรือความรู้แบบใหม่ๆขึ้นได้ อันจะเป็นการส่งเสริมบรรยากาศของสังคมแห่งการเรียนรู้ได้มากกว่าเป็นเพียงคำพูดโก้ๆลอยๆเท่านั้น

นอกจากนี้ หากกล่าวในภาษาจิตแพทย์แล้ว วิธีการจัดการทำนุบำรุง “สภาวะทางปัญญา” ของโครงการวิจัยนี้ โน้ต นิสิตปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา ผู้มีฐานความคิดทางจิตวิทยาและสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเข้าร่วมโครงการในช่วงหลัง เคยนิยามไว้ได้อย่างคมคายว่าเป็น “กระบวนการกลุ่มบำบัด” (group therapy) โดยเทียบกับประสบการณ์ที่ตนเองเคยทำงานบำบัดทางจิตให้กับคนไข้ในโรงพยาบาลศรีธัญญา “กระบวนการกลุ่มบำบัด” นี้ โน้ตกล่าวว่าเป็นกระบวนการช่วยเหลือกันเองระหว่างเพื่อนหรือคนในสภาวะเดียวกัน ที่สำคัญคือไม่ใช่เพียงเป็นการรักษาคนไข้ทางจิตให้อาการดีขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นการพัฒนาคนไข้เหล่านี้ให้มี I.Q. และ E.Q. มากขึ้นด้วยเช่นกัน ดังที่โน้ตเขียนอธิบายไว้ว่า⁴

“การใช้ group therapy ในการรักษาทางจิต...เป็นการใช้เพื่อการบำบัดให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนไข้ ซึ่งจะพัฒนาการทางจิตในการรับรู้ ยอมรับ ปรับตัว และแก้ไขปัญหา ฯลฯ ให้บรรลุจุดหมาย พื้นฐาน คือ ให้ความสามารถในการควบคุมทางอารมณ์ของคนไข้แต่ละคน

...ที่โน้ตนำมาเรียกกลุ่มนี้ เพราะโน้ตเห็นว่า “กลุ่มวงสยามเด็กเล่นที่มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนทัศนะต่าง ๆ นานา มันทำให้เกิดพัฒนาการแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน มันมีประกายความคิดหรือเรื่องอื่น ๆ เกิดขึ้น มันมีพลวัต ในตัวแต่ละคนที่คิดว่าได้รับการสั่งสมอยู่จากการได้ทำกิจกรรมทางปัญญา หากเรามองว่าเป็นแค่กลุ่มที่มาสำเร็จความใคร่ทางความคิดกันแล้วก็จากไป มันจะเหมือนเป็นแค่การรักษาอาการทางสติ แต่...กิจกรรมแบบนี้มันมีการเรียนรู้ เสมือนเป็นการป้องกัน หรือเสริมภูมิคุ้มกันด้านทานทางปัญญาไปด้วย นอกจากที่ได้เกิดพลวัตอะไรในตัวอีกด้วย”

³ หนึ่ง หากพยายามจับ “สภาวะทางปัญญา” ยัดใส่กล่อง 4 มิติสุขภาพขององค์การอนามัยโลกแล้ว น่าจะเกี่ยวกับทั้ง 4 มิติ คือ สุขภาวะทางกาย, สุขภาวะทางจิตใจ, สุขภาวะทางสังคม และสภาวะทางจิตวิญญาณ แต่หากกล่าวเฉพาะงานวิจัยนี้ กิจกรรมค่อนข้างเน้นหนักไปทางสุขภาพใน 3 มิติท้ายมากกว่า

⁴ โน้ตเขียน e-mail ด้วยหัวเรื่องว่า “ลองทำ Group Therapy Online” เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2549 หลังจากที่มีคนส่งเสริม “วัฒนธรรมอ่านเขียน” ผ่านอินเทอร์เน็ต แทน “วัฒนธรรมการคุย” กันในกลุ่มสยามเด็กเล่น ซึ่งเป็นเยาวชนกลุ่มหลักที่เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการวิจัย เพราะไม่สามารถพบหน้ากันได้บ่อยครั้งเหมือนเมื่อก่อนแล้ว

หากนำคำอธิบายดังกล่าวมาใช้กับกระบวนการของงานวิจัยนี้ อาจกล่าวได้ว่า “กระบวนการกลุ่มบำบัดทางปัญญา” (intellectual group therapy) นั้น เป็นทั้งวิธีการ**ทะนุบำรุง**ไว้ซึ่งฉันทะและพลังความใฝ่ดีอันมหาศาลของคนรุ่นใหม่ทั้งต่อเรื่องราวของตนเองและสิ่งรอบรอบ ตลอดจนเรื่องราวของสาธารณะ และทั้งเป็นการ**พัฒนา**สติปัญญาของคนเหล่านี้ให้องกวม สมบูรณ์ มีสุขภาพะ กระทั่งก่อให้เกิดปัญญาความรู้ใหม่ๆต่อข้อปัญหาต่างๆในสังคมด้วยเช่นกัน

2. จุดเริ่มของความคิดริเริ่ม

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า “กระบวนการทางปัญญา” นั้นไม่แตกต่างจากกระบวนการ “การกลุ่มบำบัด” งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นมิติต่างๆดังนี้

1) ความคิดริเริ่มเป็นเรื่องของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ (human-human interaction)

กล่าวได้อย่างชัดเจนว่า ไม่มีแม้แต่สักครั้งที่ความคิดใจจะได้รับการ “นั่งเทียบ” คิดขึ้นมาจากผู้เข้าร่วมโครงการและนักวิจัย หรือถูกเสนอมาลอยๆโดยไม่มีกรอบการอภิปรายติดตามมา ทั้งเผด็จรอนบ้างและเอื้ออาทรกันบ้าง กรณีตัวอย่างคือ การสนทนากลุ่ม#4 “วิทยาศาสตร์สุขภาพกับสังคม” ที่เริ่มจากการนำเสนอความคิดเห็นของ หมอเก๋ ว่า การแพทย์ปัจจุบันเป็นเรื่องของกายกับจิตที่แยกขาดออกจากกัน ต่อมาวงคุยจึงเสนอต่อจากประสบการณ์ของตนเองว่า ในอุดมคติเราควรให้สนใจความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตด้วย ต่อจากนั้นก็ตามมาด้วยการวิพากษ์ว่าระบบการแพทย์ปัจจุบันนั้น ทำให้แพทย์มีอำนาจเหนือผู้ป่วยมากเกินไป สิ่งที่จะควรจะเป็นคือ ช่องทางที่ผู้ป่วยสามารถป้อนกลับ (feedback) ความกังวลของตนเองต่อแพทย์ได้ในทางต่างๆ เช่น สิทธิผู้ป่วย เป็นต้น จนสุดท้าย วงคุยได้ขยายประเด็นไปจนรวมเรื่องของมิติสังคมและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการใช้ชีวิตเข้าไปในการแพทย์ด้วย กล่าวโดยรวมแล้ว ปฏิสัมพันธ์มนุษย์ต่อมนุษย์ดังกล่าวนี้ แบ่งได้เป็นด้านต่างๆ ได้แก่

1.1) ความรู้สึกผูกพันอันฉันทะ การนำเสนอความรู้ความคิดใหม่ย่อมเกิดขึ้นได้จากการไว้เนื้อเชื่อใจกัน (trust) และยินดีรับฟังอย่างเปิดใจ (openness) เช่นในกรณีที่**วิชาญ**ได้เข้ามารู้จักโครงการนี้ผ่าน**เปาโล** และได้มาพูดคุยกันอย่างออกรส จนเกิดการนำเสนอความคิดใหม่ๆในประเด็นนิยายวิทยาศาสตร์ในการสนทนากลุ่ม#10 “นิยายวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ในสังคมไทย” ซึ่งได้รับการตอบสนองอย่างดีจาก**ธงชัย**ซึ่งเริ่มรู้จักกับ**วิชาญ**และริเริ่มสร้างมิตรภาพได้ไม่นาน และในทางกลับกัน การนำเสนอสิ่งใหม่ย่อมเป็นการเปิดเผยตัวตนต่อผู้อื่นมากขึ้น นี้ก็ย่อมส่งผลในด้านที่ทำให้เกิดการไว้เนื้อเชื่อใจมากขึ้น และเป็นทุนที่ทำให้เกิดการยินดีรับฟังอย่างเปิดใจต่อไป กล่าวโดยสรุปคือกระบวนการของความรู้จักกับมิตรภาพเป็นเรื่องที่พัฒนาควบคู่กัน

กระนั้นในทางตรงกันข้าม ความผูกพันอันฉันทะนั้นก็อาจจะเป็นตัวอุปสรรคขัดขวางความคิดริเริ่มด้วย ทั้งนี้เพราะกลุ่มเพื่อนที่เกาะกลุ่มสนิทกันเกินไปย่อมกีดกันการเข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์ของผู้สนใจได้โดยไม่รู้ตัว ในงานวิจัยนี้ กลุ่มเยาวชนจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและธรรมศาสตร์ต่างก็ยังเป็นกลุ่มเพื่อนที่แยกกันยังไม่กลมเกลียวกันเป็นเนื้อเดียวกันแม้ว่าจะมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในวงสนทนาต่างๆด้วยกันเสมอ

ความผูกพันอันฉันทะจึงมีสองด้านด้วยกัน ในด้านแรกคือ ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในขอบเขตของกลุ่มเพื่อนมากขึ้น ในอีกด้านก็ลดการเปิดต่อความเห็นจากภายนอก

1.2) การยอมรับความแตกต่าง ความคิดริเริ่มสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการเปรียบเทียบสิ่งที่แตกต่างออกไปจากสิ่งที่คิดมาก่อน ทั้งในแง่สาขาวิชาที่แตกต่างออกไป ประสบการณ์ที่แตกต่างออกไป รสนิยมที่แตกต่างออกไป มิติแรก ในแง่สาขาวิชาที่แตกต่างกันออกไปตัวอย่างคือ **เมาะ** นักวิจัยซึ่งเป็นนักสังคมวิทยา เมื่อได้มาสนทนากับนักวิทยาศาสตร์ก็ทำให้เข้าใจวิธีคิดและความรู้สึกนึกคิดของพวกเขา จนสามารถวิพากษ์วิจารณ์ผลกระทบของวิทยาศาสตร์ได้อย่างเชื่องชวจากใจถึงใจ เพื่อให้การริเริ่มสร้างสรรค์ของนักวิทยาศาสตร์ได้ เช่นในกรณี**คลิตี้** เป็นต้น **มิติที่สอง** ในแง่ของประสบการณ์ที่แตกต่างกันออกไปนั้น ความเป็นนักศึกษาแพทย์ของ**หมอเก๋**และ**กาเหว่า** นิสิตซึ่งเคยเป็นผู้ป่วยสาหัสได้ก่อให้เกิดการครุ่นคิดถึงการแพทย์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการใช้ชีวิตและความตาย **มิติสุดท้าย**ในแง่ของรสนิยมที่ต่างกันออกไป **ปรกรณ์**ซึ่งมาจากวัฒนธรรมวิชาการและมักจะนำเสนอความคิดยากๆอยู่เสมอ เมื่อได้มาเจอกับ

หน่วยซึ่งมาจากวัฒนธรรมบิโอบีต้องปรับตัวและพยายามสร้างคำอธิบายแบบเปรียบเทียบง่าย ๆ ให้ชาวบ้านเข้าใจ ผลคือความมกเงยทางปัญญาอันตามมา

กระนั้น ในอีกด้านหนึ่ง ความแตกต่างที่อาจจะมากก็ทำให้ต้องใช้ความพยายามมากสำหรับเยาวชนที่จะต้องปรับตัวเข้าหากันเพื่อร่วมเรียนรู้ ความแตกต่างมากเกินไบนั้นสะท้อนให้เห็นจากการใช้ศัพท์เฉพาะของความเฉพาะทางต่างๆบ้างไม่ว่าจะทั้งสาขาสังคมวิทยา (เช่น โครงสร้าง, วาทกรรม) สาขามนุษยศาสตร์ (เช่น อภิปรัชญา) สาขาวิทยาศาสตร์ (เช่น เรื่องทางเทคนิคต่างๆ) ในวงสนทนาหลายครั้งเมื่อตอนเริ่มต้นจึงมีช่องว่างของการพูดคุย ที่อาจจะผลักบางคนที่ไม่ได้คุ้นชินกับความเฉพาะทางด้านนั้นให้เบือนหน้าไปกับการมีส่วนร่วม งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทหนึ่งในหลายๆบทบาทที่สำคัญของผู้วิจัยคือ ต้องสามารถเป็นผู้เชื่อมความหลากหลายต่างๆให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

2) ความคิดริเริ่มเป็นเรื่องของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับความรู้ (human-knowledge interaction)

ความคิดริเริ่มเป็นเรื่องของการอิงเส้นทางความรู้เก่า (path-dependence) หรืออาจจะเรียกได้ว่า “ต๋อยอด” นั่นคือไม่มีความคิดริเริ่มใดที่เกิดขึ้นลอยๆ แต่ย่อมเกิดจากสิ่งที่เคยเรียนรู้มาแล้ว ไม่ว่าจะวิพากษ์วิจารณ์ของเดิมหรือว่าต่อเติมเพิ่มเข้าไป หัวข้อการสนทนาและความคิดริเริ่มกิจกรรมแต่ละครั้ง มักเกิดขึ้นในลักษณะผู้วิจัย “โยนประเด็น” กล่าวคือ ยูแหยชักชวนบนฐานของความรู้จักนิสัยใจคอทางความคิดของเยาวชนแต่ละคนอยู่บ้าง มีบ้างบางครั้งที่หลังร่วมกิจกรรมหนึ่งแล้ว เยาวชนผู้เข้าร่วมเกิดความกระตือรือร้นและเสนอว่าหัวข้อกิจกรรมครั้งถัดไปควรเป็นอะไรบ้าง เช่น น้องจิตเสนอให้วิจารณ์ภาพยนตร์เรื่อง Akira และ GATTACA รวมทั้งควรจัดวงคุยเรื่อง Paradigm Shift ต่ออีก หลังจากได้ร่วมวิจารณ์ภาพยนตร์เรื่อง The Matrix แล้ว ถัดจากนั้น เมื่อตั้งประเด็นหัวข้อสนทนาแล้ว ทั้งทีมวิจัยและเยาวชนก็จะชักชวนช่วยกันคิดรวมว่าจะภายใต้ประเด็นนั้นๆ จะสนทนากันเรื่องอะไรบ้าง จะต้องหา material อะไรมาประกอบเสริมหรือไม่ เช่น บทความ, ภาพยนตร์ ฯลฯ หรือจะชักชวนเพื่อนคนไหนที่มีประสบการณ์โดยตรง ความรู้ หรือความสนใจในหัวข้อที่ตั้งขึ้นเข้าร่วมเพื่อเพิ่มรรถรสและความเข้มข้นของเนื้อหาที่ถกเถียงแลกเปลี่ยนได้บ้าง

ในอีกด้านหนึ่ง ความคิดริเริ่มก็เป็นเรื่องของการลืมความรู้เก่า (learning by forgetting) นั่นคือ การลืมความถูกต้อง ความคุ้นเคย และความชอบธรรมของสาขาวิชาของตนเองนั้น นำไปสู่ความคิดริเริ่มแบบ “แหกครุ” หรือวิพากษ์วิจารณ์สาขาวิชาที่ตนเองถนัด สิ่งนี้เป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับผู้ที่ถูกฝึกฝนมาในสายความสามารถเฉพาะทางต้องประสบเมื่อมาอยู่ในกลุ่มกิจกรรมนี้ เช่น ปกรณ์ผู้ฝึกฝนมาในทางคณิตศาสตร์อันมีความรัดกุมทางนิยามความคิดสูงต้องลืมวิธีคิดแบบคณิตศาสตร์เพื่อเปิดทางให้กับความเป็นไปได้ของการตีความที่หลากหลาย จะเห็นได้ว่าในแนวทางนี้ความคิดริเริ่มเป็นการสร้างเส้นทางความรู้ใหม่นั้นเอง

3) ความคิดริเริ่มเป็นเรื่องของการที่มนุษย์ฝังตัวลงในเครือข่าย (network embeddedness) ความคิดริเริ่มนั้นเกิดขึ้นได้เมื่อมีการขยายเครือข่ายกันออกไป ในกระบวนการริเริ่มหัวข้อกิจกรรมนี้ มีความน่าสนใจตรงที่โครงการวิจัยใช้วิธีการดึงทรัพยากร (resource) ในมิติต่างๆภายใต้วิถีการใช้ชีวิตของเยาวชน (youth lifestyle) แต่ละคนให้เป็นปัจจัยเสริมในการดำเนินกิจกรรมได้ อาทิเช่น (1) สนทนากลุ่ม#2 เรื่อง “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับเยาวชน” ได้อาศัยทรัพยากรความรู้ที่ได้จากวิทยานิพนธ์ของวาริตน์มาเป็นตัวจุดประเด็นการถกเถียง; (2) สนทนากลุ่ม#4 ได้ชวนหอมเก้ หรือเจริญ นิสิตแพทย์ มาเป็นคนเปิดประเด็นด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ ทั้งหนุ่ยยังชักชวนกาเหว่ามาร่วมวงคุย เพราะรู้ว่าเคยผ่านประสบการณ์เกือบถึงชีวิตและต้องเข้าออกโรงพยาบาลอยู่หลายรอบ; (3) สนทนากลุ่ม#8 วิจารณ์ภาพยนตร์ GATTACA ก็ชักชวนธงชัย นิสิตเภสัชฯผู้ชื่นชอบและมีความรู้ด้านชีวเคมีและดีเอ็นดีมาเป็นผู้นำประเด็นการวิจารณ์; (4) สนทนากลุ่ม#9 เรื่อง “นิยายวิทยาศาสตร์ฯ” ก็ได้ป่วยซัง หรือวิชญา ซึ่งกำลังทำวิทยานิพนธ์เรื่องนิยายวิทยาศาสตร์มาเป็นทั้งผู้ให้แง่มุมมองและเสริมประเด็นในหัวสนทนา ทั้งตัวเธอเองยังสามารถเก็บเกี่ยวผลได้จากวงคุยไปใช้ในการพัฒนาหัวข้อวิทยานิพนธ์อีกด้วย; (5) กิจกรรมต่อเนื่องว่าด้วย “คลิตี้” ก็ได้อาศัยนั้น หรือจิระวรรณ ซึ่งทำวิทยานิพนธ์เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชาวกะเหรี่ยง หมู่บ้านคลิตี้ล่าง ช่วยเสริมข้อเท็จจริงและแง่มุมต่างๆให้เนื้อหากิจกรรมมีความเข้มข้น ตลอดจนการลงพื้นที่ภาคสนามลุล่วงไปได้; (6) กิจกรรมต่อเนื่องว่าด้วย “การจัดทำสื่อ” ก็ได้หนุ่ย, เอ้, โบว์, นิ่ง นิสิตนิเทศศาสตร์ ที่มีหัวทางการทำหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ต่างๆมาร่วมเป็นบรรณาธิการและให้คำปรึกษาในการจัดทำ เป็นต้น

รูปนี้นอกจากจะแสดงให้เห็นความหลากหลายของคนแล้ว ยังแสดงอย่างคร่าว ๆ ถึงกลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรมด้วย คือ คนที่อยู่ในเส้นทางกิจกรรมนั้น สิ่งที่น่าสนใจให้เห็นคือ กิจกรรมต่างๆและผู้เข้าร่วมนั้นต่างเป็นภาพสะท้อนของกันและกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ปฏิสัมพันธ์ของผู้เข้าร่วมที่นำสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องมาด้วย (แต่ไม่ได้นำแบบตายตัวหรือนำมาแต่สาขาวิชาเพียงอย่างเดียว) นั้นได้ก่อโครงสร้างและสถานการณ์ของกิจกรรมแต่ละกิจกรรมขึ้นมาได้ ในด้านตรงกันข้ามกิจกรรมนั้นก็กำหนดกรอบความเป็นไปได้ของปฏิสัมพันธ์ในกระบวนการทางปัญญาด้วยการกำหนดประเด็น ประเด็นที่นาอภิปรายทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมมีความหมาย นั่นคือนำแลกเปลี่ยน นำสนใจที่จะถกเถียงด้วย หรือร่วมลงมือทำด้วย โดยสรุปคือ ความรู้ในกิจกรรมก็เป็นตัวกำหนดกรอบให้ผู้เข้าร่วม ในด้านตรงกันข้ามผู้เข้าร่วมก็สร้างความรู้ขึ้นมาจากกิจกรรมที่โยงใยกลุ่มเอาไว้

ทั้งนี้ต้องกล่าวไว้เพิ่มเติมว่า กิจกรรมทำให้เกิดการเชื่อมโยงของเครือข่ายไว้ได้ เนื่องจากการมีกิจกรรมทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มต่างๆเป็นระยะ ไม่เฉพาะแต่ในช่วงที่ทำกิจกรรมเท่านั้น แต่ยังมีรวมถึงช่วงเตรียมการด้วยซ้ำ ที่มักจะใช้เวลาานานมาก ตลอดจนในช่วงหลังจากกิจกรรมที่มักจะเกี่ยวข้องกับการสรุปและประเมินผลที่ผู้วิจัยพยายามดึงกลุ่มที่เกี่ยวข้องให้เข้ามามีส่วนร่วมเท่าที่โอกาสจะอำนวย

นอกจากนี้ รูปนี้สะท้อนความเป็นจริงอีกว่าไม่มีกิจกรรมใดที่สามารถตอบสนองคนทุกกลุ่มได้ และในอีกด้านหนึ่งก็ไม่มีผู้ใดที่สามารถที่จะอยู่ในของทุกกิจกรรมได้ (ขอยกเว้นผู้วิจัยหลัก) สิ่งที่น่าสนใจให้เห็นในแต่ละกิจกรรมที่จะเน้นไปในทางศาสตร์บางศาสตร์ แต่ก็มีใช้จะเป็นศาสตร์นั้นบริสุทธิ์เสียทีเดียว (พิจารณาตามพื้นที่ในวง)

ทั้งนี้ ยังสะท้อนให้เห็นได้ว่า กิจกรรมต่างๆนั้นมีความผสมผสานของสาขาวิชาต่างๆ (ทั้งนี้รายละเอียดจะกล่าวในหัวข้อ “ทัศนะต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของเยาวชน”) งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นทางเลือกของการสร้างสหสาขาวิชาอีกทางหนึ่งนอกจากการสังเคราะห์ความรู้แบบสหสาขาวิชา ทั้งนี้เพราะความเป็นสหสาขานั้นขึ้นอยู่กับประเด็นและการดึงคนที่เกี่ยวข้องให้เข้าร่วมประเด็น ในทางปฏิบัติสหสาขาวิชาจึงไม่ใช่การสังเคราะห์ความรู้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการก่อให้เกิดการรวมคนที่เกี่ยวข้องที่แตกต่างกันเข้าหากัน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

ปฏิสัมพันธ์ในการก่อสร้างสหสาขาวิชานั้นหาได้ราบรื่นไม่ สิ่งที่ต้องพิจารณาคือ เยาวชนนั้นมีทั้งส่วนที่ร่วมกันและส่วนที่ต่างกัน ส่วนที่ร่วมกันคือ ความรู้สึกที่เชื่อมโยงด้วยการสื่อสารจากใจกันได้ สิ่งนี้แย้งกับความเชื่อที่ว่าเยาวชนสมัยนี้อยู่ในความเป็นปัจเจกนิยมอย่างรุนแรง แต่ว่าการพูดประเด็นจากใจหรือความทุกข์ยากของมนุษย์ด้วยกันก็ยังสามารถเป็นสื่อเชื่อมโยงประสบการณ์ที่แตกต่างกันได้ ให้เกิดเป็นความรู้สึกร่วมกัน สำหรับส่วนที่แตกต่างกันนั้นคือส่วนที่เป็นการฝึกฝนตามความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง หรือความสนใจส่วนตัว ดังนั้นปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มจึงมีทั้งแรงประสานและแรงปะทะ แรงประสานคือสื่อที่ยืดเหนียวให้กิจกรรมต่างๆดำเนินไปได้ตั้งแต่วางแผนไปจนถึงฝั่ง อันได้แก่ความรู้สึกทุกขั้วอันร่วมกัน ความหวังต่อสังคมร่วมกัน แรงปะทะคือแรงที่ทำให้เกิดการอภิปราย การถกเถียง อันได้แก่การอธิบายโลกที่ต่างไป หรือสาขาวิชาที่ต่างกันออกไป เป็นต้น

การปะทะไม่ได้เป็นสิ่งที่เลวร้าย โดยเฉพาะในงานวิจัยนี้ที่มักจะเป็นการปะทะทางความคิด ผลพวงของการปะทะอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดใหม่ หรือมิตรภาพใหม่ๆ ทั้งนี้การปะทะนั้นเป็นสิ่งยากจะหลีกเลี่ยงในปฏิสัมพันธ์ที่รวมความหลากหลายเข้าไว้ด้วยกัน บางครั้งไม่เว้นแม้แต่ในกลุ่มผู้วิจัยด้วยกันเอง การบริหารแรงปะทะนั้นจึงเป็นเรื่องที่ทำหายนมากในกระบวนการกลุ่ม นั่นคือทำเช่นไรให้แรงปะทะมีแต่พองาม ให้เป็นแรงสร้างสรรค์สิ่งใหม่แต่ไม่ใช่เป็นแรงผลักให้ห่างเหินกันออกไป ในระดับง่ายนั้นผู้ก่อแรงปะทะต่างรอมชอมทางความคิดลงได้ นั่นคือลดกำแพงทางความคิดของตนเองลงในระดับที่ยากขึ้นผู้วิจัยจะต้องหาทางประสานตามแต่สถานการณ์ไป แต่ทั้งนี้วิธีที่ยั่งยืนที่สุดคือ การให้คู่ปะทะนั้นได้คิดสะท้อนตนเอง การซึ่งถูกผิดหรือการดำเนินเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงเสมอเพราะไม่ชี้เข้าไปสู่ปัญญา ทั้งนี้ นำสังเกตว่าการปะทะนั้นมักจะเกิดจากคนในกลุ่มที่มีความเฉพาะทางสูงค่อนข้างมาก

โดยสรุปแล้ว บทเรียนที่ชัดเจนคือ การจัดการให้เกิดองค์ความรู้สหสาขาวิชานั้นมีรูปแบบขึ้นกับประเด็นเป็นสำคัญ และทั้งความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นและคนที่ร่วมกิจกรรมของประเด็นนั้นต่างก็เป็นภาพสะท้อนของกันและกัน การจัดการให้เกิดความรู้ใหม่จึงเป็นเรื่องของการจัดการเครือข่ายของคนด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4. บทบาทใหม่ระหว่างเยาวชนกับผู้วิจัย: ความคิดพื้นฐาน บริบท และปัจจัย

4.1. ก้าวพ้นจากการพูดแทนเยาวชนด้วยการมีส่วนร่วม

ด้วยการพิจารณาบทบาทระหว่างผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัยในมุมมอง “หลังประจักษ์นิยม” (Post-empiricist)⁶ ทำให้ความเชื่อเรื่องวิธีวิทยาที่ดีจะสามารถนำเสนอภาพผู้ที่ถูกศึกษาได้อย่างตรงไปตรงมาได้ถูกล้มล้างลงไป และด้วยความคิดแบบรังสรรค์นิยม (constructivism) บทบาทของผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัยได้เปลี่ยนแปลงไป

การวิจัยตามขนบแบบเดิมมักเชื่อว่าเป็นการวิจัยเพื่อเข้าถึงความจริง บทบาทที่ผู้วิจัยได้รับคือเฝ้าดูกระบวนการ หากจะนำแนวขนบมาประยุกต์กับงานวิจัยนี้ ก็คือ งานวิจัยจะต้องไปเฝ้าดูกิจกรรมเยาวชนที่มีอยู่ เพื่อถ่ายทอดความเป็นจริงของเยาวชนออกมา นั่นคือมีมุมมองแบบวัตถุนิยม (Objectivity) ที่ปราศจากความเห็นของผู้วิจัยเข้าไปเจือปน

แต่ในทางความเป็นจริง นี่ไม่ได้สร้างภาพความเป็น “จริง” ของเยาวชน จากมุมมองของนักสังคมวิทยาในยุคหลังเห็นว่าไม่มีการสังเกตที่เป็นอิสระไปจากเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม⁷ นั่นคือเงื่อนไขเหล่านี้จะชี้ว่าสิ่งที่ควรเห็นจากตัวเยาวชนควรจะมีอะไรบ้าง และควรจะตรวจวัดแบบใด ดังนั้นอัตลักษณ์ของเยาวชนจึงเป็นสิ่งที่การวิจัยกดทับไว้ การวิจัยจึงไม่ได้เป็นการเสนอภาพตัวแทน แต่เป็นการสร้างภาพตัวแทน สิ่งที่น่าพิศวง คือ การวิจัยมิใช่การเข้าใจ แต่ “สร้างภาพว่าเข้าใจ”

ในทางตรงกันข้าม ความคิดแนวรังสรรค์นิยมเชื่อว่า เครือข่ายผู้กระทำการ (actor-network) คือตัวสร้างความรู้ เครือข่ายผู้กระทำการนี้คือสายใยในสังคมวัฒนธรรม ดังนั้น การวิจัยจึงไม่ใช่เรื่องของมุมมองวัตถุนิยม แต่โดยเนื้อแล้วเป็นความสัมพันธ์ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ของตัวผู้กระทำการ (พิจารณาเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในบทที่สอง ประกอบ)

ผลก็คือ การจัดการความสัมพันธ์ของผู้วิจัยและ “ผู้ที่เกี่ยวข้อง” คือการจัดการผลที่ออกมาจากงานวิจัยไปด้วย นั่นคือการสร้างภาพตัวแทนของผู้ที่เรียกแบบเดิมว่า “ผู้ถูกศึกษา” เสียใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้ภาพตัวแทนของเยาวชนเป็นไปโดยความชอบธรรมที่มาจากเยาวชน การจัดการความสัมพันธ์ให้เป็นแบบระนาบเดียวกันระหว่างผู้ศึกษากับเยาวชนจึงเป็นเรื่องสำคัญ ในกรณีงานวิจัยนี้ ด้วยทุนเดิม ที่นักวิจัยและเยาวชนมีอายุไม่ต่างกันมากนัก บวกกับผู้วิจัยได้พยายามสร้างความสัมพันธ์ใหม่ โดยไม่วางตัวเป็นผู้ “รู้ดี” ไปกว่าเยาวชน ทำให้เส้นแบ่งระหว่างความเป็นนักวิจัยกับความเป็นเยาวชนผู้ถูกวิจัยนั้นค่อนข้างเลือนลาง หากกล่าวในภาษาทางมานุษยวิทยาแล้ว ในงานวิจัยชิ้นนี้ นักวิจัยจึงเป็นทั้งคนนอก (etic) และคนใน (emic) ไปพร้อมๆกัน และผู้วิจัยได้กลายเป็น “ผู้ให้การสนับสนุนและผู้ร่วมเรียนรู้” (facilitator & learner) กล่าวคือ ไม่ได้เป็นเพียงผู้สนับสนุนให้เกิดกิจกรรมแล้วตนเองเป็นผู้ดูอยู่ภายนอกอย่างแยกขาดจากเยาวชน แต่เป็นผู้ร่วมกิจกรรม ร่วมเรียนรู้ไปพร้อมๆกันกับเยาวชนด้วยเช่นกัน ส่วนเยาวชนได้กลายเป็น “ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนเอง” (specialized youth) ที่ผู้วิจัยต้องรับฟัง การมีส่วนร่วมจากเยาวชนในงานวิจัยนี้ พยายามผลักดันให้ไปถึงขั้นเยาวชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งคือขั้นสูงสุดและไปถึงได้ยากที่สุดดังที่หัวข้อ “การมีส่วนร่วมของเยาวชน” ได้กล่าวเอาไว้ (ดูแผนภาพที่ 2.1 หน้า 29 บทที่สอง ประกอบ)

ลักษณะกระบวนการมีส่วนร่วมตัดสินใจในการสร้างกิจกรรมแต่ละครั้งในงานวิจัยนี้ แม้หลายครั้งจะเริ่มด้วยการ “โยนประเด็น” จากผู้วิจัย แต่เป็นไปในฐานะหนึ่งเสียงที่มีน้ำหนักไม่ต่างไปจากเยาวชน นอกจากนี้ ประเด็นที่โยนขึ้นมานั้นก็พยายามสร้างกระบวนการปรึกษาหารือ (deliberation) ว่าเยาวชนที่ใกล้ชิดกับประเด็นนั้นๆ เห็นดีเห็นงามหรือควรปรับเสริมจุดใดหรือไม่ ประเด็นและเนื้อหา, แนวทาง, รูปแบบ, ลักษณะผู้เข้าร่วม ฯลฯ ของการทำกิจกรรมควรเป็นอย่างไร ตัวอย่างเช่น วงสนทนาวิจารณ์ภาพยนตร์เรื่อง GATTACA เมื่อผู้วิจัยโยนประเด็นว่าน่าจะนำมาเป็นวัตถุดิบในการถกเถียงกันเรื่องเทคโนโลยีพันธุศาสตร์กับสังคมแล้ว ก็พยายามขอคำปรึกษาและความรู้จากธงชัย ซึ่งสนใจใกล้ชิดกับเรื่องนี้อยู่แล้ว ให้ช่วยอธิบายความเป็นมาเป็นไป และเรื่องราวต่างๆในวงการ ปรึกษาหารือว่าพอจะสามารถ

⁶ Fischer, F. (1999), ‘Technological deliberation in a democratic society: the case for participatory inquiry’, *Science and Public Policy*, 26, pp. 294–302.

⁷ Wynne, B. (1996), ‘May the sheep safely graze?’ in Lash, S., Szerszynski, B and Wynne, B. (eds.), *Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology*, Sage Publication

มานำประเด็นการสนทนาเรื่องนี้หรือไม่ และควรจะมีประเด็นย่อยเรื่องอะไรบ้าง รวมทั้งปรึกษาคณะอื่นๆว่าควรชวนใครมาร่วมคุยกันบ้าง

นอกจากนี้ ในกรณีการทำวารสารและเว็บไซต์ ผู้วิจัยยินดีประเดิมว่าน่าจะมี โดยวารสารน่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับสังคม ส่วนกระบวนการปรึกษาหารือและตัดสินใจร่วมกันในกิจกรรมนี้ เกิดขึ้นตั้งแต่การตั้งชื่อ, ช่วยกันกำหนดคอลัมน์ ผ่านกระบวนการจัดปรับ/เปลี่ยนชื่อ/เพิ่มเติม/ตัดออกบางคอลัมน์ตามแต่วงคุยเตรียมงานเห็นร่วมกัน, ออกแบบหน้าตา, แนวคิด, กลิ่นอาย ฯลฯ บางกิจกรรม เยาวชนและผู้วิจัยใช้เวลาติดกันประชุมคุยงานอยู่หลายครั้ง มีบางช่วงนั้นคุยกันทุกวันจันทร์เลยก็เดี๋ย เพื่อถกเถียงกันในรายละเอียดต่างๆและรับฟังกันและกัน กระทั่งเป็นที่พอใจร่วมกัน จึงได้ผลออกมาเป็นการขับเคลื่อนกิจกรรมร่วมกัน เอ๋ นิสิตคณะนิเทศศาสตร์ ให้ข้อสังเกตไว้ชัดเจนอย่างน่าสนใจว่า

“วงคุยต่างๆเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการมีส่วนร่วม แต่ไม่ใช่การมีส่วนร่วมโดยตัวมันเอง เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมจริงๆ อยู่ระหว่างกระบวนการเตรียมวงคุยมากกว่า” ดังนั้น “ช่วงเตรียมงานมีกระบวนการมีส่วนร่วม มากกว่าช่วงทำกิจกรรมหรือถกเถียงกันในวงคุยเสียอีก”

(สัมภาษณ์ เอ๋, 24 ม.ค.2549)

นอกจากนี้ แม้ในวงสนทนาดังกล่าว ผู้วิจัยและเยาวชนก็มักร่วมกันถกเถียงแลกเปลี่ยนกัน และผลัดกันเปิดประเด็นใหม่ๆให้โต้แย้งกันอย่างชนิดที่บางครั้งก็ถึงพริกถึงขิง บางครั้งก็สอดคลองสอดลิ่ม อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ยังไม่อาจข้ามพ้นได้ในงานวิจัยนี้ คือหลายครั้ง ตัวประเด็นที่ผู้วิจัยโยนเข้าไปในวงกิจกรรมเตรียมงานก็กลับกลายเป็นตัวรองให้มีเพียงเยาวชนบางคนเท่านั้น (และบางครั้งก็เหลือเพียงไม่กี่คน) ที่สนใจมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรม

ผลที่ได้จากความสัมพันธ์แบบใหม่นี้คือ แบบจำลองตามความคิดความเข้าใจของสาธารณะต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Public Understanding of Science) ที่แต่เดิมมองว่า เยาวชนนั้นไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์วิทยาศาสตร์ได้อย่างถี่ถ้วนรอบคอบนั้น กลายเป็นแบบจำลองที่ไม่ตรงกับความจริง ในทางตรงข้าม แท้จริงแล้ว การให้บทบาทของเยาวชนที่เชี่ยวชาญแตกต่างกันออกไปได้แสดงความคิดเห็นและความเชี่ยวชาญอย่างถูกจังหวะ ตลอดจนการประคับประคองกันไปแบบร่วมมือกันของผู้วิจัยทำให้เสียงของเยาวชนนั้นเป็นเสียงวิพากษ์วิจารณ์ที่หนักแน่น และนอกจากนี้แล้ว การผสมผสานความคิดเห็นจากหลากหลายสาขาวิชา แทนที่จะเป็นไปอย่างความเชื่อที่ว่าจะทำให้ไม่รู้อะไรจริงสักอย่าง กลับกลายเป็นว่า ทำให้สามารถวิพากษ์วิจารณ์วิทยาศาสตร์ได้อย่างลงไปถึงที่รากฐานมากขึ้น ตัวองค์ความรู้ที่ถอดออกมาจากความรู้สึกนึกคิดของเยาวชนจะกล่าวต่อไปในหัวข้อ “ทัศนะต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของเยาวชน”

4.2. ผู้การมีส่วนร่วมแบบกระตือรือร้น

นอกจากนี้ งานวิจัยนี้เสนอว่า สิ่งที่ถูกสมมติไว้ก่อนสำหรับกระบวนการมีส่วนร่วม ว่าประชาชนจะต้องมีความกระตือรือร้น (active to participate) นั้น ก็เป็นเรื่องที่ง่ายเกินไป เพราะความกระตือรือร้นนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างอิงบริบท มิใช่เป็นดั่งสมบัติส่วนบุคคลหรือนิสัยที่จะสร้างให้ติดตัวสำหรับทุกคนได้ หรือนี่ก็อยากให้เกิดมี ก็สามารรถเกิดลอยขึ้นมาได้ในสุญญากาศ ดังกรณีการสอนแบบ “Child-centered” ของการปฏิรูปการศึกษา กลายเป็น “ควาย-centered” นี้ย่อมหมายถึงความพยายามจะสร้าง “จิตสำนึกของพลเมือง” ด้วย ว่าเป็นแบบจำลองที่ตื่นขึ้นเกินไป เพราะเป็นแบบจำลองเชิงเส้นที่มองว่าการรณรงค์สามารถสร้างผลลัพธ์เป็นความรู้ฝึกฝนข้อดีติดตัวเยาวชนไป เรียกอีกนัยหนึ่งว่าการ “ปลูกจิตสำนึก” งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นในทางตรงกันข้ามว่า ความกระตือรือร้นนั้นจะถูกกระตุ้นออกมาเมื่อมีประเด็นการอภิปรายที่พาดพิงเกี่ยวข้องหรือตรงกับความสนใจ ความกระตือรือร้นนั้นมีความสัมพันธ์อย่างแนบชิดกับบริบทที่มันดำรงอยู่ และในทางความเป็นจริง ก็ไม่มีเยาวชนหรือประชาชนคนใดจะสามารถมีส่วนร่วมไปได้ทุกเรื่อง งานวิจัยจึงชี้ให้เห็นด้วยว่าการมีส่วนร่วมนั้น ไม่ใช่แค่การกระตุ้นที่ตัวผู้กระทำการให้อยากมีส่วนร่วมเท่านั้น แต่หมายถึงรวมถึง

พื้นที่และโอกาสที่ต้องเปิดเอื้อให้ผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องด้วย ในกรณีนี้พื้นที่ของเยาวชนที่ถูกสานขึ้นมาจากความเชื่อใจ และการเปิดกว้างกลายเป็นการจุดความกระตือรือร้นในตนเอง แทนที่จะเป็นการปลูกฝังแบบที่เชื่อถือกัน

ในขณะที่องค์ประกอบของการมีส่วนร่วมจากเยาวชนได้กล่าวไว้ว่าเป็นหลักการคร่าวๆในหัวข้อ “การมีส่วนร่วมจากเยาวชน” ในบทที่สอง ตัวงานวิจัยนี้ได้ถอดบทเรียนรูปธรรมว่าการก่อสร้างรูปแบบความกระตือรือร้นเกิดจาก 2 กลุ่มปัจจัย ได้แก่ 1) บริบทอันจำเพาะ และ 2) ปัจจัยภายในตัวเยาวชนเอง โดยปัจจัยเกี่ยวกับบริบทอันจำเพาะนั้น

4.3. บริบทอันจำเพาะ

1. *การนำเสนอโอกาส* นั่นคือการเผยแพร่กิจกรรมที่กว้างขวางพอ ไม่ว่าจะผ่านการนำเสนอแบบปากต่อปาก ผ่านวารสารของกลุ่ม ผ่านทางอินเทอร์เน็ต รวมทั้งการมีท่าทีที่เปิดกว้าง ตั้งแต่แนะนำตนเองให้เยาวชนทั่วไปรู้จัก เวลาที่เสียไปส่วนมากของการจัดทวารสารของกลุ่ม คือการอธิบายว่าทำเช่นไรจึงจะสื่อสารได้กับเยาวชนทั่วไปเพื่อว่าจะได้ดึงมาเป็นเครือข่ายได้

2. *ความสนุก* การเรียกร้องการมีส่วนร่วมจากเยาวชนนั้น ต้องเข้าใจว่าพวกเขาผ่านการเรียนที่เป็นสาระอาจจะมีมากไปแล้ว ซึ่งไม่สามารถรับรองความสนุกสนานได้ ความสนุกสนานคือเครื่องปรุงที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ด้วยใจรัก ในงานวิจัยนี้เห็นได้ชัดว่า วงสนทนากลุ่มย่อยที่นำภาพยนตร์ Matrix มาเป็นเชื้อไฟอันสนุกสนานแห่งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นนั้นสามารถดึงเยาวชนมาได้จากหลากหลายสาขาและก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่แตกแขนงออกไปได้อย่างกว้างขวาง

อย่างไรก็ตาม จากงานวิจัยนี้ ทำให้เห็นถึง “ความสนุก” ของเยาวชนแต่ละคนว่าไม่เหมือนกันเสียทีเดียว แต่อยู่บนฐานวัฒนธรรมของแต่ละคน ตัวอย่างที่ชัดเจนแตกต่างกันอย่างค่อนข้างตรงข้าม คือ “ความสนุก” แบบปรกรณ์ จะมีแนวโน้มสนุกบนแบบถกเถียงทางวิชาการ อันเป็นฐานทางวัฒนธรรมของปรกรณ์ ในขณะที่ “ความสนุก” แบบหนุ่ย ซึ่งมีฐานทางวัฒนธรรมเป็นแบบป๊อปนั้น จะค่อนข้างสนุกบนฐานของการเสพงานศิลป์ในกลุ่มป๊อปและอินดี้เป็นหลักมากกว่า จึงกล่าวได้ว่าแนวคิดหลายอย่างที่เสนอให้สอดแทรกความสนุกร่วมไปกับการเรียนรู้ เช่น Play&Learn = Plearn เป็นต้น นั้น น่าจะจำเป็นต้องพิจารณาเรื่องลักษณะความสนุกสนานของแต่ละวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในปัจจุบันที่วัฒนธรรมมีความเปลี่ยนแปลงในอัตราที่เร็วมากขึ้นเรื่อยๆ

3. *เวลา* การจัดการเวลาก็เป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะการเรียนในระบบการศึกษานั้นเรียกร้องเวลาไปมาก การจัดกิจกรรมต่างๆของการวิจัยนี้ให้เอื้อต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของนิสิต จึงกลายเป็นการวางตารางให้ลงในตอนเย็น ส่วนกิจกรรมนั้นก็ไม่สามารถเลิกติดกันเกินไปเพราะเยาวชนผู้หญิงจำเป็นต้องรีบกลับบ้านเพื่อความปลอดภัย ทั้งๆที่เวลาที่ดีคือเวลาที่ความคิดที่แลกเปลี่ยนกันเริ่มเป็นรูปเป็นร่าง การรักษาเวลาให้เหมาะสมจึงเป็นเรื่องสำคัญ เงื่อนไขเวลาเป็นปัจจัยที่ก่อสร้างการมีส่วนร่วมได้

4. *เพื่อน* ความรู้สึกเป็นมิตรภาพนั้นก่อให้เกิดความกระตือรือร้นในสองด้าน *ด้านแรก* คือทำให้ความกล้าคิด กล้าทำมีที่มิทาง แม้จะผิดพลาด หรือ “เป็น” กระทั่ง “ห่วย” ก็ตาม เพราะเพื่อนจะคอยให้ความเห็นแบบไม่ทำร้ายจิตใจ (วิจารณ์เชิงสร้างสรรค์) และ *ด้านต่อมา* คือ ทำให้อัตลักษณ์นั้นได้เสนอออกมาอย่างจริงจัง ไม่เสแสร้งเหมือนกับตั้งใจตอบข้อสอบให้ถูกใจอาจารย์เพื่อให้ได้คะแนนมากๆที่คำตอบนั้นอาจจะไม่ตรงใจตนเอง ผลคือความคิดริเริ่มจึงไม่ใช่ความคิดริเริ่มนามธรรมที่หลุดลอยออกมาอย่างขาดความรู้สึกของตนเอง แต่เป็นความคิดริเริ่มที่หล่อหลอมร่วมกัน

5. *เหตุการณ์ภายนอก* สะท้อนให้เห็นว่า “สถานการณ์สร้างวีรบุรุษ วีรสตรี” นั่นคือเป็นสนามให้ความกระตือรือร้นได้มีที่มิทางอันเชื่อมโยงกับโลกรอบข้าง ตัวอย่างเช่น การเกิดสงครามในอิรัก ความรู้สึกอดรนทนไม่ได้ในหมู่เยาวชนที่ร่วมรู้สึกทุกข์ร้อนกับผู้ประสบเคราะห์ไปด้วย นั้นประกอบกับการได้มาแลกเปลี่ยนกับเยาวชนที่รู้สึกเช่นเดียวกันได้เปลี่ยนบทบาทของเยาวชนจากผู้ดูเหตุการณ์ผ่านหน้าจอโทรทัศน์ อันเป็น “สังคมอุดมผู้ชม” มาสู่ความรู้สึกอยากเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ เพื่อร่วมกันแบ่งปันความรู้สึกไปพร้อมกับการแบ่งปันปัญญา อันน่าจะเป็นทางนำไปสู่ “สังคมอุดมปัญญา” ที่มีปัญญาไปพร้อมกับไม่แปลกแยกตนเองออกจากสังคม (alienation)

4.4. ปัจจัยภายในตัวเยาวชนเอง

นอกจากมิติเชิงบริบทดังกล่าวแล้ว ปัจจัยที่สอง คือ ปัจจัยภายในตัวเยาวชนเอง ที่มีส่วนช่วยให้เกิดการกระตือรือร้น ประกอบด้วยประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. *ความรู้สึกไม่อาจนิ่งเฉยต่อความไม่ถูกต้อง* สอดคล้องกับประเด็นเรื่องสงครามอิรัก เมื่อสถานการณ์ภายนอกมากระทบกับใจที่สะท้อนได้ง่าย ก็ทำให้เกิดความรู้สึกกดดันจนไม่ได้ตั้งที่ฟังได้กล่าวไป หากกล่าวในสำนวนของ ศ.ดร.ยศ สันตสมบัติ ก็คือ “สันดานอ่อนไหว ต่อความไม่เป็นธรรม” นั่นเอง นอกจากนี้ อีกตัวอย่างหนึ่ง เมื่อเยาวชนได้รับฟังเรื่องราวชาวบ้านคดีที่ล่างได้รับผิดสารตะกั่ว ก็ต่างมีความรู้สึกร่วมไปด้วยกับชาวบ้านและอยากจะทำกิจกรรมเพื่อเป็นการช่วยเหลือชาวบ้าน หรืออย่างน้อยคือการพาใจไปสัมผัสกับความทุกข์ของมนุษย์ด้วยกัน กล่าวในมุมมองที่อิงความเป็นมนุษย์ได้ว่า การกระตือรือร้นในการเรียนรู้เกิดจากความเห็นใจในเพื่อนมนุษย์ร่วมกัน

2. *ความรู้พื้นฐาน* ไม่ว่าจะมาจากการเรียนในห้องหรือจากการใฝ่รู้ด้วยตนเอง แน่หนอนว่าไม่มีใครรู้ไปทุกเรื่องจนสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างกระตือรือร้นไปได้เสียทั้งหมด ความกระตือรือร้นต่อความรู้พื้นฐานแสดงออกมาในสองแง่คือ *แง่แรก* เพื่อต่อยอดความรู้เดิม เช่นงานกิจกรรมสนทนา “Paradigm Shift” ที่ทำให้น้องจิตและปรกรณ์ที่สนใจในเรื่องนี้อยู่แล้วมีพื้นที่ค้นคว้าได้เพิ่มเติม *ในอีกแง่หนึ่ง* คือ เพื่อรู้หรือความรู้เดิม เช่น สนทนา “วิทยาศาสตร์สุขภาพกับสังคม” ที่หมอเก้กระตือรือร้นในการตั้งคำถามกับวิชาชีพตนเอง

3. *ความใฝ่รู้* เป็นปัจจัยที่ทั้งเสริมกับความรู้พื้นฐาน ดังความใฝ่รู้ในทางสังคมของน้องนิโคล แม้เธอจะคิดว่าความรู้พื้นฐานยังไม่แก่กล้า ก็ทำให้เธอเข้าร่วมการสนทนาบ่อยครั้งกับรุ่นพี่อย่างเหมาะที่จบปริญญาโททางสังคมวิทยา เพื่อให้ความรู้แก่กล้าขึ้น อีกตัวอย่างหนึ่ง หนูผู้พี่ที่แม้ว่าจะดูเป็นศิลปิน แต่ก็ด้วยความที่ใฝ่รู้อยากรับรู้ถึงความรู้สึกของมนุษย์ผู้ทุกข์ยากที่ต่างออกไปจากสังคมเมืองที่ตนเองดำรงอยู่ ก็ก่อให้เกิดความกระตือรือร้นสูงยิ่งที่จะไปคลีตี้และอยากถ่ายทอดความรู้สึกเป็นตัวหนังสือ ณ ที่นั้นเขาได้ศึกษาการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้านและนำมาหมุนเวียนเป็นความรู้เพื่อนำเสนอในห้องเรียนอีกด้วย

4. *ประสบการณ์* ก็เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการกระตือรือร้น ดังในกรณีของเมาะที่ไม่ค่อยเชี่ยวชาญในการถกเถียงทางปรัชญาวิทยาศาสตร์เท่าไรนัก แต่ในการสนทนา “Paradigm Shift” ที่มีการแสดงความคิดเห็นว่ากระบวนทัศน์นั้นเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจไม่ว่าจะดูเป็นการตัดสินใจแบบวิทยาศาสตร์หรือแบบส่วนตัว เมาะมีประสบการณ์จากการตัดสินใจของการเคหะแห่งชาติที่จัดการพื้นที่ส่วนกลางในละแวกบ้านของเธออย่างไม่เป็นธรรม เธอจึงคิดว่านั่นเกิดจากการตัดสินใจในกระบวนทัศน์บางอย่าง และแลกเปลี่ยนอย่างมีรสชาติ ประสบการณ์นี้เองที่ชักนำให้เกิดการสร้างสรรคและทำหายความรู้ได้อย่างออกรส

5. ทักษะต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของเยาวชน

5.1. วิธีคิดที่เฉพาะตัวของเยาวชน

แบบจำลองของ “ความเข้าใจสาธารณะในเรื่องวิทยาศาสตร์” ที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 นั้นตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าผู้เชี่ยวชาญนั้นมีวิธีคิดที่มีเหตุผล แต่อีกฝ่ายคือสาธารณะนั้นไม่มีความเป็นเหตุเป็นผล และจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงความอ่านออกเขียนได้ทางวิทยาศาสตร์ให้ดีขึ้น (scientific literacy) แต่ในงานวิจัยนี้ผลที่ได้แตกต่างออกไปคือแสดงให้เห็นว่าเยาวชนมีความสามารถอ่านออกเขียนได้ทางวิทยาศาสตร์สูงในระดับหนึ่ง แต่อยู่ใน “วิธีคิด” (mode) ที่ต่างไปจาก “วิธีคิด” ที่ผู้เชี่ยวชาญต้องการให้สาธารณะเข้าใจตามนั้น

ก่อนอื่นต้องขอกล่าวว่า เยาวชนในงานวิจัยนี้โดยมากเป็นเยาวชนในระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะประการหนึ่งคือ มีความก้ำกึ่งระหว่างความเป็นสาธารณะและเป็นผู้เชี่ยวชาญ กล่าวในอีกนัยหนึ่งคือ เป็น “เด็กฝึกหัด” ที่จะก้าวไปเป็นผู้เชี่ยวชาญ ในสาขาต่างๆ ไม่ว่าจะทั้งสาขาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ในกรณีนี้ความตึง (tension) คือการที่ต้องสวมหมวกทั้งสองใบคือการมีบทบาทเป็นพลเมือง (citizen) ในสาธารณะและเป็นผู้เชี่ยวชาญระดับต้น บทบาทพลเมืองนั้นทำให้เขาสามารถตั้งคำถามได้จากความรู้สึกหรือความวิตกของตนเองและ

มีวิธีคิดเพื่อค้นหาความรู้ในแบบหนึ่ง ในขณะที่ความเป็นผู้เชี่ยวชาญนั้นเกิดจากการถูกฝึก (disciplined) ให้ตั้งข้อสงสัยได้ในกรอบของวิชา (organized skepticism) อันนับเป็นตัววางกรอบโครง (framework) ให้ “วิธีคิด” ของศาสตร์ต่างๆ

ประเด็นของเรื่องนี้ไม่ได้อยู่ที่การรับหรือไม่รับวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เช่น ไม่ได้อยู่ที่การเลือกข้างของสาธารณะว่าจะรับหรือไม่รับ GMOs เป็นต้น สาธารณะไม่ได้มีความคิดที่จะเลือกข้างมาตั้งแต่ต้น ทั้งนี้เพราะว่าทั้งข้างที่รับและข้างที่ไม่รับนั้นต่างยืนอยู่บน “วิธีคิด” ว่าการแจกแจงผลดีและผลร้าย ตลอดจนโอกาสและความเสี่ยงของเทคโนโลยีนี้ โดยผู้เชี่ยวชาญ จะนำไปสู่การตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกอย่างมีเหตุมีผลได้ นั่นคือ ไม่ว่าจะเลือกหรือไม่เลือกก็ล้วนถูกวางกรอบไว้ก่อนอยู่แล้ว (organized) ให้คิดในเชิงเทคนิค ในขณะที่อีกด้านหนึ่งนั้น สาธารณะมีวิธีคิดที่ต่างออกไปจากเหล่าผู้เชี่ยวชาญ คือ สงสัยในตัวสถาบัน (ในความหมายกว้างซึ่งหมายรวมทั้ง องค์กร กฎระเบียบ ลำดับสูงต่ำ ข้อบังคับ) ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีนั้น ผลที่ตามมาคือ ทั้งฝ่ายที่เลือกและไม่เลือก ต่างก็คิดว่าตนเองมีความรู้ที่เหนือกว่าสาธารณะและแข่งขันกันถ่ายทอดความรู้แบบเทคนิคนั้น โดย “ฟัง” แต่ “ไม่ได้ยิน” เสี่ยงจากสาธารณะว่าจริงอยู่แล้วคิดอย่างไร⁸

ทั้งนี้ เยาวชนก็ได้รับการคาดหวังไว้เช่นเดียวกัน ว่าเยาวชนที่มีความอ่านออกเขียนได้ทางวิทยาศาสตร์จะสามารถใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ โดยทั่วไปแล้ว กระแสในสังคมมักจะมองว่าเยาวชนเป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนความสามารถทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของชาติ นั่นคือ เยาวชนตกอยู่ในกับดักของการถกเถียงทางเทคนิค ที่มองว่าเยาวชนที่มีความสามารถทางเทคนิคจะนำความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นนวัตกรรมได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การส่งเสริมการแข่งขันหุ่นยนต์ประดิษฐ์โดยเยาวชนหรือชาวเยาวชนโอลิมปิกออกรายการสนทนาในโทรทัศน์ตอนค่ำ เป็นต้น มุมมองเช่นนี้เน้นให้เยาวชนรับวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีในฐานะเป็นเทคนิคเป็นเรื่องสำคัญ ความสามารถในการเข้าถึงวิทยาศาสตร์ของเยาวชนมีค่าเท่ากับความสามารถในการรับรู้ทางเทคนิค การคิดที่ปราศจากเทคนิคแม้จะเป็นเหตุเป็นผลก็ถูกตีตกกรอบไป ทั้งนี้ด้วยกรอบแว่นที่ใช้เทคนิคเป็นตัวตัดสินผู้รู้และผู้ไม่รู้ “วิธีคิด” ที่ต่างออกไปของเยาวชนต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีถูกมองข้ามไปเสีย การกล่าวว่า “จินตนาการสำคัญกว่าความรู้” จึงเลือกแต่จินตนาการที่นำไปสู่ความรู้ทางเทคนิคว่าเป็นจินตนาการที่สำคัญ ส่วนจินตนาการที่เกิดจากความวิตกกังวลต่ออนาคตของโลกที่เต็มไปด้วยเทคนิคนั้นเป็นจินตนาการที่เพ้อเจ้อ ทั้ๆที่ “วิธีคิด” ที่ต่างออกไปนี้สะท้อนทั้งความกังวลอย่างปรารถนาดีต่อสังคมและแรงบันดาลใจอันเป็นพลังแห่งการเรียนรู้ต่อไป

นับตั้งแต่การสนทนากลุ่มครั้งแรกในหัวข้อว่า “การระดมสมองวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับสังคมวัฒนธรรม” นั้น ไม่ใช่เพียงแค่ว่า “สมอง” เท่านั้นที่ระดมกันมา แต่ “ตัวตน” ก็ถูกระดมออกมาด้วย โดยการใส่ประสบการณ์จากตนเองลงไป ในวงสนทนา เช่น ปกรณ์ ซึ่งตอนนั้น กำลังหมกมุ่นกับงานคณิตศาสตร์ของภาควิชาไฟฟ้า คณะวิศวกรรมศาสตร์ได้สะท้อนถึง “ความงาม” ของวิทยาศาสตร์โดยไม่ได้ใส่ใจถึงประโยชน์ใช้งานเท่าใดนักทั้งที่เรียนมาทางสายวิศวกรรม ในอีกด้านหนึ่ง เมื่อก่อนตั้งข้อสงสัยกับความเป็นวิทยาศาสตร์ ในประเด็นเดียวกับที่ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ทางสังคม (structural-functionalism) ถูกวิจารณ์ ว่าทำให้เกิดการกีดกันคนบางส่วนออกไปว่าเป็นความเบี่ยงเบนของสังคม ศติวฑูม ๗ ซึ่งเป็นนิสิตสายเศรษฐศาสตร์ ก็ตั้งคำถามกับความรู้ของวิทยาศาสตร์ว่าเป็นไปเพื่อผลประโยชน์หรือไม่ จากนั้นการคำนวณค่า GDP หรือการใช้สถิติเพื่ออ้างความชอบธรรมโดยวิทยาศาสตร์ก็ถูกหยิบยกมาเป็นประเด็นสนทนา ธงชัยผู้มีเชื้อไฟนักวิทยาศาสตร์ตลอดเวลา เห็นว่าวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งกลางๆ (neutral) ไม่ได้มีดี มีเสียโดยตัวมันเอง แต่ขึ้นอยู่กับคนที่นำไปใช้ และสำคัญด้วยเมื่อก่อนซึ่งมักเห็นอกเห็นใจชาวบ้านอยู่เสมอเรียกร้องให้วิทยาศาสตร์มีจริยธรรม

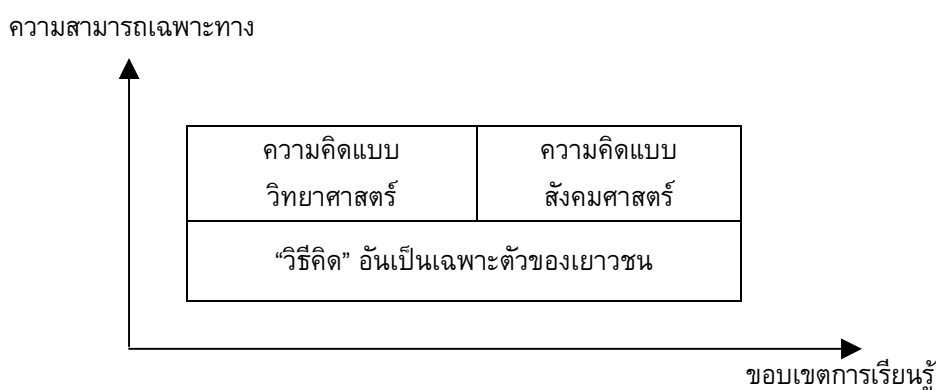
นี่สะท้อนให้เห็นว่า “วิธีคิด” ของเยาวชนที่พัวพันกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น ไม่ได้อิงกับเรื่องเนื้อหาทางเทคนิคของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเป็นหลัก แต่เกิดจากการวางตัวตนอยู่นอกขอบเขตทางเทคนิคอันยุ่งเหยิงของความรู้เหล่านั้น แล้วพินิจพิเคราะห์โดยอาศัยความรู้สึก ความงาม ความกังขา ความเห็นอกเห็นใจลงไปประกอบ ก่อนที่จะกลายมาเป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์ แทนที่จะเป็นบทบาทประยุกต์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งเยาวชนมีความใส่ใจที่จะพินิจลงลึกถึงระดับของฐานคิดและมิติเชิงสถาบัน มากกว่าจะเป็นที่การรื้อถอนประยุกต์ใช้เนื้อหาของความรู้ทางวิทยาศาสตร์

⁸ Marris, C. (2001), 'Public view on GMOs: deconstructing the myths', *EMBO Reports*, vol.2, no.7, pp, 545—8.

และเทคโนโลยี (วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีในฐานะเป็นเครื่องมือ) ข้อสังเกตที่สำคัญคือ การพินิจพิจารณาเหล่านี้มิได้เป็นผลมาจากการเรียนในห้องเรียน แต่มาจาก “ทุนความรู้” ที่สะสมไว้จากการค้นคว้าและเรียนรู้ด้วยความกระตือรือร้นของตนเอง

ทั้งนี้ จะเห็นได้ชัดดังที่กล่าวมาแล้วว่า การวิพากษ์วิจารณ์วิทยาศาสตร์ของเยาวชนนั้นมิมีรากฐานของความคิดทางสังคมศาสตร์ เช่น สังคมวิทยา นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ก็สะท้อนให้เห็นด้วยว่าความคิดทางสังคมศาสตร์นั้นก็ถูกใช้โดยเยาวชนที่เรียนสายวิทยาศาสตร์ด้วยเช่นกัน แม้ว่าจะไม่เชี่ยวชาญมากนัก แม้ว่าในด้านกลับกันนั้นเยาวชนที่รำเรียนมาทางสายสังคมจะค่อนข้างเข้าใจความคิดทางวิทยาศาสตร์ได้ยาก แต่นี่ก็แสดงให้เห็นว่ามีการเรียนรู้ในรูปแบบของตนเองของเยาวชนที่มีความไว้วางใจและผสมกลมกลืนกันของอย่างน้อยความรู้ทั้งสองศาสตร์ที่เชื่อกันว่าแยกออกจากกัน กล่าวในอีกนัยหนึ่ง การเรียนรู้ของเยาวชนค่อนข้างเป็นการติดต่อทำนองกัน (แจ๊ส, improvise) มากกว่าจะเล่นตามทำนองที่มีคนมอบให้แต่แรกอยู่แล้ว (คลาสสิก)

ในวงสนทนาครั้งที่สอง “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับเยาวชน” นั้น ชัยได้ตั้งคำถามหนึ่งที่น่าสนใจว่า การเรียนการสอนวิทยาศาสตร์เป็นไปได้อย่างไรหรือไม่ที่จะสอดคล้องกับท้องถิ่นของตนเอง? ชงตอบว่าเท่าที่เห็นมามากนั้น โรงเรียนต่างๆไม่ค่อยได้เน้นไปที่ “วิธีคิด” แต่เน้นไปที่ “ตัวเนื้อหา” อย่างเดียวเสียมากกว่า คำถามของชัยนี้สะท้อนให้เห็นความต้องการดึงความรู้ลงมาสู่บริบท มากกว่าที่จะเป็นเนื้อหาลอยๆที่คอยให้หยิบฉวยใช้ (เชื่อมโยงฐานความรู้กับสถาบัน) สิ่งนี้สนับสนุนโดยน้องๆกลุ่ม ex-science skill จากโรงเรียนสายปัญญาที่ตั้งข้อสงสัยว่า ความรู้นี้จะนำไปใช้กับชีวิตจริงได้อย่างไร ในวงสนทนา “สังคมวิทย์คิดสะท้อนฯ” นอกจากนี้ อีกคนคือ โชติศักดิ์ ที่ตั้งคำถามว่า เขาจะสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์จากตอนเด็กที่เคยไถนา และจนกระทั่งปัจจุบันที่เรียนวิศวกรรมศาสตร์คอมพิวเตอร์นั้นได้อย่างไร?

ภาพที่ 2 : แสดงการแบ่งแยก (divide) สองด้าน ของ “วิธีคิด” แกนตั้งคือ แบ่งระหว่างเยาวชนกับผู้มีความสามารถเฉพาะทาง แกนนอนคือการแบ่งขอบเขตของการเรียนรู้

แต่กระนั้นการที่เยาวชนมี “วิธีคิด” เฉพาะตัวก็ไม่ได้หมายความว่า เยาวชนจะละเลยแง่มุมจากความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง หากแต่มีการผสมผสานเพื่อการใช้ให้เหมาะสมกับประสบการณ์และตัวตนด้วย เช่น รุ่งที่ชอบอ่านหนังสือหนักๆอย่าง New Social Movement ของอาจารย์ชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร และอยากจะทำปัญหาสังคม หรือจิตที่มีความเป็นวิชาการค่อนข้างสูง

เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน “ความเข้าใจสาระณะเรื่องวิทยาศาสตร์” ของเยาวชนนั้น มีลักษณะสำคัญบางประการดังนี้

- 1) เป็น “วิธีคิด” ที่ “มีเหตุมีผล” ในอีกรูปแบบหนึ่งที่ต่างออกไปจากข้อถกเถียงหลักในวงการวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ที่มักเน้นที่ตัวเนื้อหา (content) เพื่อเป็นเครื่องมือประยุกต์ใช้หรือสืบหาความจริงของธรรมชาติ (instrumental role) ในทางตรงกันข้าม “วิธีคิด” ของเยาวชนตั้งข้อสงสัยกับความเป็นเครื่องมือเสียด้วยซ้ำ
- 2) เป็น “วิธีคิด” ที่เอาตัวเองลงไปพัวพันสูง (involvement) ซึ่งต่างจากกระบวนการแบบวิทยาศาสตร์ที่เชื่อกันว่าควรแยกตัวตนออกมา (detachment) เพื่อให้ดำรงไว้ซึ่งความเป็นกลาง ปลอดจากคุณค่าและอคติใดๆในการหา

ความรู้ ทำให้ “วิธีคิด” ของเขาเหล่านั้น อาจจะถูกกล่าวหาได้ว่าเป็นแค่ความคิดเห็น ทั้งๆที่ในความเป็นจริงแล้วมีความเป็นเหตุเป็นผลสูงมาก แต่เป็นความมีเหตุมีผลในอีกแบบหนึ่ง (another rationality) ทั้งนี้สังเกตได้จากตรรกะอันรัดกุมที่ใช้ควบคู่กับจินตนาการในการสนทนาหลายต่อหลายครั้ง เพียงแต่ “วิธีคิด” เช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในกรอบ (organized) ของสาขาวิชา (discipline) เท่านั้นเอง

3) เป็น “วิธีคิด” ที่พิจารณาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในฐานะเป็นศาสตร์หนึ่งในหลายๆศาสตร์ นั่นคือเป็น “วิธีคิด” ที่ไม่ใช่สาขาวิชาเป็นตัวตั้งต้น แต่มองจากความเชื่อมโยงของฐานคิดที่เกี่ยวข้อง (integration) และพิจารณาลงไปที่ระดับสถาบัน (institutional level) ของวิทยาศาสตร์ อันหมายถึงความถึง องค์กร กฎระเบียบ ตัวคน ทั้งนี้ “วิธีคิด” นี้คือการพยายามสร้างความรู้ขึ้นจากฐานของสิ่งที่สัมผัสได้จริง (grounded knowledge)

4) ด้วย “วิธีคิด” ที่แตกต่างออกไปจาก “วิธีคิด” ของผู้เชี่ยวชาญทั่วไปนั้น ทำให้กระบวนการสืบหาความรู้ (epistemology) ต่างออกไปด้วย คือ ใส่ตัวเองลงไปในกระบวนการลงพื้นที่ การค้นคว้าหนังสือด้วยตนเอง การรับรู้ผ่านสื่อ และที่สำคัญที่สุดคือการมองสะท้อนตนเอง (reflexive thinking) เหล่านี้ล้วนเป็นกระบวนการหาความรู้ที่ผ่านปฏิบัติการทางสังคมสูงกว่าปฏิบัติการในห้องทดลอง และเป็นความพยายามหาที่ทางให้ตนเองมากกว่าจะเลือกที่ทางที่มีอยู่แล้ว นี่ทำให้บทบาทของเขาคือเป็นแบบกระตือรือร้น (active) ในกลุ่มเพื่อนหรือกระจายผ่านเครือข่าย แต่ไม่ได้อยู่ในสนามหลักของข้อถกเถียงเช่น แนวหน้าของการประท้วง เวทีวิชาการ หรือเวทีนโยบาย ซึ่งเป็นบริเวณประจำของผู้เชี่ยวชาญต่างๆที่ความเป็นเพื่อนหรือเครือข่ายเข้าไม่ถึง

ความเฉพาะตัวแบบต่างๆ ของเขาต่อวิธีคิดเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนี้ อาจแบ่งได้คร่าวๆ เป็น 1) การวิพากษ์ระบบผู้เชี่ยวชาญ 2) การวิพากษ์วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ (ความเป็นกลาง, จริยธรรม, พาราไดม์) 3) การตั้งวิทยาศาสตร์สู้บริบท (สุขุมชน) 4) วิทยาศาสตร์กับตัวตน (อัตลักษณ์, ความสนุกและความงาม(นิยาย))

5.2. สถาบัน : การวิพากษ์ระบบผู้เชี่ยวชาญ

ความเห็นของเขาต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น ไม่ได้เน้นไปที่เนื้อหาของวิชาดังที่กล่าวไปแล้ว ในด้านหนึ่งเน้นไปที่การสถาปนาตนของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นสถาบันของผู้เชี่ยวชาญเป็นสำคัญ ทั้งนี้ การเป็นสถาบัน (institution) ในที่นี้หมายถึง ทั้งองค์กรเฉพาะ กฎมีระเบียบ หรือธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติ ที่จำกัดการกระทำบางอย่างและเอื้อให้เกิดการกระทำบางอย่าง ตัวอย่างของสถาบันได้แก่ มหาวิทยาลัยรวมทั้งกฎเกณฑ์ภายในนั้น ทั้งที่ตราขึ้นหรือู้กันใจ ในงานวิจัยนี้ เป้าของการวิพากษ์วิจารณ์ของเขาในประเด็นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีคือระบบผู้เชี่ยวชาญในฐานะที่เป็นสถาบัน

ระบบผู้เชี่ยวชาญ หมายถึงองค์กรและข้อกำหนด ระเบียบประเพณี ของกลุ่มคนที่มีความรู้เฉพาะบางอย่างเหนือกว่าคนธรรมดาทั่วไป ยกตัวอย่างเช่น ระบบวิศวกรรมการบินที่เกี่ยวข้องกับผู้มีความรู้ทางอากาศพลศาสตร์ และผู้อำนวยการจัดการจราจรทางอากาศ ไปจนถึงองค์กรและกฎระเบียบที่รองรับความสัมพันธ์ระหว่าง นักบิน หอบังคับการบิน ผู้โดยสาร ในกรณีนี้ คนธรรมดาอย่างผู้โดยสารไม่สามารถมากที่จะแทรกอบความสัมพันธ์กับตัวกระทำอื่นนอกจากความไว้วางใจ (trust) ซึ่งอาจจะเป็นความไว้วางใจที่สมัครใจ หรืออย่างคลางแคลงใจลึกๆก็ตาม

ในงานวิจัยนี้ เขาพบความพิเศษตรงที่เขาพบมีบทบาทสองด้าน คือ เป็นผู้ผู้เชี่ยวชาญและเป็นคนธรรมดาไปพร้อมๆกัน การวิพากษ์สถาบันผู้เชี่ยวชาญของเขาจึงเป็นไปในรูปแบบของทั้งคนนอกและคนในไปในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ การที่เขาเป็นส่วนเกี่ยวข้องกับทั้งวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีโดยตรง และการเรียนรู้อีกก็ทำให้ข้อวิพากษ์ของเขาเขาชนแผ่ไปในสองด้านต่อสถาบันระบบผู้เชี่ยวชาญ ด้านแรกคือ สถาบันวิทยาศาสตร์ และด้านที่สองคือ สถาบันการศึกษา

ในด้านการวิพากษ์สถาบันวิทยาศาสตร์ เขาพบได้วิพากษ์ในมิติแรกด้าน การมีอำนาจที่เหนือกว่าคนทั่วไป ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ เขาพบเห็นว่าอำนาจของแพทย์ที่เหนือผู้ป่วย ซึ่งทำได้แค่เพียงไว้วางใจแพทย์เท่านั้น เขายังได้สะท้อนเรื่องของ สิทธิผู้ป่วยที่น่าจะจัดการให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นไปอย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น และยกตัวอย่างประกอบในเรื่องที่มีหญิงท้องคนหนึ่งป่วยจากการทำงาน ไปรับการเอ็กซ์เรย์หลายครั้ง แม่หมอจะบอกว่ามันไม่มีผลต่อร่างกาย แต่สุดท้ายเธอก็พิการและเดินไม่ได้ ซ้ำร้ายลูกในท้องยังแท้งอีก แต่ก็ไม่มีหมอคนใดออกมารับว่านี่คือผล

กระทบของการรับเอ็กซ์เรย์ เยาวชนแสดงความคิดเห็นว่านี่คือตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นความไม่ไว้วางใจต่อแพทย์ที่เกิดขึ้น ก็เพราะความไม่ไว้วางใจว่าในสถาบันผู้เชี่ยวชาญอย่างแพทย์ จะมีพื้นที่ให้กับคนธรรมดาหรือไม่ ทั้งนี้หมอกะที่ที่เป็นคนในก็สะท้อนว่า แม้คนนอกจะเห็นเหมือนว่าวงการแพทย์นั้นปกป้องกันเอง แต่แพทย์นั้นก็ควบคุมกันเองด้วยเหตุผลและด้วยฝีมือ ไม่ได้ปกป้องกันเอง แต่ในอีกด้านหนึ่งใน ชาวบ้านก็ยังมองแพทย์เป็นผู้พิเศษอยู่ดี ชาวบ้านก็ยังไม่รู้จักการตั้งคำถามกับแพทย์ หรือใช้สิทธิผู้ป่วยให้เป็น

ในอีกมิติหนึ่งของการวิพากษ์สถาบันวิทยาศาสตร์คือ เรื่องบทบาทของสถาบันวิทยาศาสตร์ต่อการสร้างความชอบธรรมของความรู้ ตัวอย่างคือ กรณีการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่สร้างความคลางแคลงใจต่อ นิสิตวิทยาศาสตร์ทางทะเลคนหนึ่ง ที่สงสัยว่านี่เป็นบทบาทของสถาบันวิทยาศาสตร์ที่เป็นกลางจริงๆหรือเป็นบทบาทเพื่อสร้างความชอบธรรมแก่โครงการรัฐเท่านั้น

ในกรณีเหมือนคลิตี้นั้น เยาวชนสะท้อนต่อปัญหาในมุมมองของสถาบันวิทยาศาสตร์เหมือนกันแต่ในแง่มุมมองที่แตกต่างกัน ในแง่มุมมองของธงชัย เขามองว่าเรื่องนี้เป็นประเด็นปัญหาเรื่องของการจัดการ ในขณะที่เมาะมองไปในอีกด้านหนึ่งว่านี่สะท้อนให้เห็นว่าสถาบันวิทยาศาสตร์ไม่ได้รวมเอาจริยธรรมเข้าไปไว้ด้วย แต่คำถามที่มีในใจร่วมกันคือ ความสงสัยต่อกฎระเบียบและข้อปฏิบัติต่างๆ เช่น หลักการในการตั้งค่าเกณฑ์มาตรฐานของสารตะกั่วขั้นต่ำที่มีในน้ำได้มาจากกระบวนการอะไร และเหมาะสมกับสภาพชีวิตของคนอาศัยอยู่หรือไม่ และ วิธีปฏิบัติของแพทย์ต่อชาวคลิตีที่เจาะเลือดชาวคลิตีบ่อยครั้งแต่ก็ยังไม่มีการแก้ไขปัญหาใดๆได้

ความเหนือกว่าของสถาบันวิทยาศาสตร์นอกจากจะสร้างคำถามที่ยากจะหาคำตอบ และยังคงความเคลือบแคลงสงสัยในใจเยาวชนแล้ว เยาวชนส่วนหนึ่งยังหวั่นเกรงสถาบันวิทยาศาสตร์ที่อาจจะกลายเป็นสถาบันเพื่อการควบคุมครอบงำคนในสังคม เยาวชนส่วนหนึ่งสะท้อนเรื่องนี้ผ่านความวิตกกังวลในเรื่องเทคโนโลยีชีวภาพ ที่อาจจะทำให้เราทราบได้ตั้งแต่ก่อนทารกเกิดว่าในอนาคตนั้น เขาจะเป็นคนเช่นไร มีข้อดีข้อด้อยและความเหมาะสมอย่างไร บทบาทของมนุษย์อาจจะถูกควบคุมมาตั้งแต่เกิดสำหรับลูกหลานในอนาคต นั่นคือ สถาบันวิทยาศาสตร์ได้รุกคืบเข้ามาถึงชีวิตเราจนหมดสิ้น ทั้งนี้เยาวชนพยายามหาทางออกต่อเรื่องนี้ด้วยการยกเรื่องจริยธรรมหรือสิทธิมนุษยชนเพื่อควบคุมบทบาทของสถาบันวิทยาศาสตร์บ้างและเพื่อดำรงไว้ซึ่งทางเลือกในขณะที่การรุกคืบของสถาบันวิทยาศาสตร์เริ่มเข้ามากระทบถึงตัวบุคคล

นอกเหนือจากการวิพากษ์สถาบันวิทยาศาสตร์แล้ว สถาบันการศึกษาก็ถูกเยาวชนวิพากษ์วิจารณ์ด้วย เยาวชนรู้สึกไม่พอใจกับการแบ่งแยกกำแพงสาขาวิชาชัดที่เป็นตัวสกัดกั้นการเรียนรู้ ป่วยซังซึ่งเรียนมาทางด้านวิทยาศาสตร์และไปต่อสายนิเทศศาสตร์ เห็นว่าการที่เธอรู้ทั้งสองสายนั้นทำให้เธอเข้าใจโลกมากขึ้น และมองวิทยาศาสตร์เป็นแค่ศาสตร์ศาสตร์หนึ่งในการทำความเข้าใจโลก

ในอีกด้านหนึ่ง สายวิทยาศาสตร์คือการเรียนกระแสหลักที่ดึงดูดเยาวชนระดับหัวกะทิเข้าไปจำนวนมาก ทำให้คนในสายการเรียนอื่นรู้สึกน้อยใจว่าสังคมเราให้ความสำคัญกับวิทยาศาสตร์มากเกินไป แต่ทั้งนี้คนในสายการเรียนวิทยาศาสตร์เองก็ยังกังวลกับการเรียนสายวิทยาศาสตร์ว่า การเน้นที่เนื้อหามากเกินไปแต่ไม่ได้เน้นที่ระบบคิดลดความสำคัญของแรงบันดาลใจลงไปหรือไม่ นั่นคือ สถาบันการศึกษากลายเป็นตัวทำลายความอยากรู้เสียเอง

โดยรวมแล้ว เยาวชนวิพากษ์สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในแง่มุมมองที่เป็นสถาบันที่อำนาจเหนือคนธรรมดาด้วยความรู้ที่เขาเข้าไม่ถึง และกังวลในเรื่องว่าสถาบันเหล่านี้จะรุกคืบเข้ามาครอบงำมิติของสร้างสรรค์หรือความเป็นคนมากเกินไป

5.3. องค์ความรู้ : การวิพากษ์วิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ (ความเป็นกลาง, จริยธรรม, พาราไดม์)

ในงานวิจัยนี้การสนทนาของเยาวชนนั้นไม่ได้หยุดอยู่ที่ระดับผิวของวิทยาศาสตร์ แต่กลับตั้งคำถามลงไปถึงที่ระดับของวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ต่างๆนับตั้งแต่การสนทนาครั้งแรกๆ วิทยาศาสตร์ในมุมมองของเยาวชนนั้นไม่ใช่วิถีคิดที่สามารถอธิบายหรือครอบคลุมศาสตร์อื่นๆได้หมด แต่เป็นสิ่งที่ต้องอยู่ร่วมกับศาสตร์อื่นๆ แต่กระนั้นการอยู่ร่วมกันของวิทยาศาสตร์กับศาสตร์อื่นๆใช้ว่าจะเป็นไปได้อย่างราบรื่น ในมุมมองของเยาวชนนั้นสิ่งที่ตอกย้ำอยู่เรื่อยๆ (theme) ในแต่ละกิจกรรมคือการที่วิทยาศาสตร์แยกตัว (divide) ออกจากความคิดอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่รูปแบบของการแยกตัวจะต่างกันไป (variations on theme) และในรูปแบบที่ต่างกันออกไปนี้ ก็ได้มีความเป็นเนื้อเดียวกัน (homogeneity) ของความคิด

การแยกตัวประการหนึ่งคือการที่วิทยาศาสตร์แยกตัวออกจากจริยธรรมและความเป็นมนุษย์ นี่คือมุมมองที่
มาจากสังคมวิทยาที่สัมพันธ์ความทุกข์ยากของผู้คนได้ตั้งประเด็นขึ้นมา เรื่องนี้มีความเกี่ยวข้องกับการที่วิทยาศาสตร์
ตัดความรู้สึกของคนออกจากองค์ความรู้เพื่อทำให้เป็นวัตถุวิสัย อันเกี่ยวข้องกับทำให้โลกนี้เป็นโลกที่สังเกตได้ด้วย
การวัด ตัวอย่างที่เหมือนตัวแทนของเรื่องนี้คือ การสร้างเขื่อนและการวัดความเจริญเติบโตด้วย GDP ที่ไม่เห็นหัวของผู้
คน มุมมองนี้ทำให้เห็นว่าวิทยาศาสตร์นั้นมีความเหี้ยมโหดและขาดความเป็นมนุษย์ ความเห็นในแนวทางนี้มักเกี่ยวข้อง
กับการตั้งจริยธรรมเข้ามาสู่วิทยาศาสตร์ด้วยอย่างเลี่ยงไม่ได้ ในประเด็นนี้มีทั้งผู้ร่วมสนทนาที่เห็นด้วยและเห็นแย้ง ทั้งนี้
เสียงแย้งมักมาจากคนที่เรียนในสายวิทยาศาสตร์ซึ่งสะท้อนจากประสบการณ์อีกเช่นกันกลับไปว่าเป็นไปได้ยากที่วิชาใน
สายวิทยาศาสตร์จะดึงเอาความรู้สึกคนเข้ามาสู่ภายในวิชาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ กระนั้นการดึงเอาคนเข้ามาในวิทยา
ศาสตร์ก็ต้องศึกษาอีกว่าภาษาทางวิทยาศาสตร์นั้นเอื้ออำนวยหรือไม่อย่างไร แต่ทั้งนี้การโต้แย้งในเรื่องจริยธรรมจาก
คนที่เรียนวิทยาศาสตร์คือวิทยาศาสตร์มีความเป็นมนุษย์อยู่ภายใน จริยธรรมแฝงอยู่ในตัวมันอยู่แล้ว ขึ้นอยู่กับว่าจะ
เป็นแบบใด และครอบคลุมผู้ใดก็ตกกันผู้ใดออกไปบ้าง

กระนั้น การแยกตัวของวิทยาศาสตร์ออกจากความคิดเห็น (opinion) คือประเด็นที่ค่อนข้างได้รับเสียงประสา
กันแม้จะเล่นต่างทำนองออกไปบ้างก็ตาม ความคิดหลักคือ วิทยาศาสตร์นั้นแต่เดิมเชื่อว่ามีความเป็นกลาง (neutral) ไม่มี
อคติหรือความลำเอียงเหมือนความคิดเห็น แต่สำหรับเยาวชนแล้วเสียงประสาอันนี้คือความไม่เชื่อใจในความเป็นกลาง
ของวิทยาศาสตร์ ใน*ท่วงทำนองแรก* คือการมองแบบสุดขั้วว่า วิทยาศาสตร์นั้นมีความอำนาจอันแฝงอยู่ภายใน (implicit) เนื้อหา
(content) ที่เอื้อให้เกิดการปกครอง เกิดการควบคุม ทำนองนี้เปล่งออกมาจากปกรณณ์ที่เคยอ่านงานสายหลังโครงสร้างนิยม
(post-structuralism) ใน*ท่วงทำนองที่สอง* คือการมองว่าวิทยาศาสตร์มีแนวโน้มเป็นเครื่องมือของอำนาจ (instrumental)
เช่นการใช้ความรู้วิทยาศาสตร์ในการอ้างความชอบธรรมของการพัฒนาหรือการหาอาณาเขต หรือการใช้เทคโนโลยีอาวุธ
เพื่อเป็นเครื่องมือประหารประหาร มุมมองนี้มองวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีอย่างไม่ค่อยไว้วางใจเท่าใดนัก มุมมองนี้มักจะเป็น
มุมมองของเยาวชนที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาทางสังคม แต่สำหรับ*ท่วงทำนองที่สาม* ค่อนข้างมองวิทยาศาสตร์แบบไว้วาง
ใจ คือมองว่าวิทยาศาสตร์นั้นเป็นกลางๆ ขึ้นอยู่กับว่าคนไหนจะนำไปทำดีหรือเลว มุมมองนี้คนที่เห็นหลักคือธงชัยที่
ทำงานอยู่กับงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ที่ก่อประโยชน์ได้กับสังคม จะเห็นได้ว่า ในเสียงประสาที่ไปในทางเดียวกันนั้น ก็
มีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ภูมิหลังของแต่ละคน

ภูมิหลังนี้เอง โดยเฉพาะประสบการณ์ ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนะในเรื่องวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ได้อย่าง
ออกกรสกรากขึ้น และทำให้การคิดนั้นลงไปที่รากฐานของชีวิตที่พบเจอ (grounded) การแยกตัวทางด้านการศึกษา
กายกับจิตสะท้อนตรงนี้ได้ชัด เยาวชนค่อนข้างเห็นตรงกันว่า การแบ่งแยกกายกับจิตนั้นเป็นพื้นฐานของการนิยามสภาวะ
ที่ไม่เหมาะสม ประสบการณ์ทั้งจากเยาวชนที่เคยป่วยและของหมอเก้ที่เห็นการรักษาของอาจารย์แพทย์ที่เห็นใจผู้ป่วย
สะท้อนร่วมกันว่าการดูแลสุขภาพจิตคนไข้นั้นเป็นเรื่องสำคัญ นี่ยังนำไปสู่การวิพากษ์นิยามของความเจ็บป่วยและนิยามของ
ความตายด้วยรากฐานของวัฒนธรรม เช่นความเจ็บป่วยคือการที่ร่างกายต้องการการปรับตัวให้คืนสู่สมดุลอันรวมไปถึงใน
การใช้ชีวิต ไม่เพียงยึดทัศนคติโรงพยาบาลเหมือนศูนย์ซ่อมเฉพาะร่างกายอันเปรียบได้กับกลไก หรือความตายที่ทำให้เรา
ต้องหวนกลับมาคิดถึงการใช้ชีวิตอีกครั้ง การค้นหาความรู้จากการอ่านยังนำการผสมประเพณีท้องถิ่นเข้ากับการรักษา
เป็นข้อเสนอต่อวิธีคิดใหม่ทางการแพทย์ รวมไปถึงการให้หนักสังคมเข้าร่วมในกระบวนการสุขภาพของชุมชน ความ
พยายามที่สำคัญของเยาวชนคือ การสนทนาที่พยายามฝ่าข้ามการแบ่งแยก ในกรณีนี้คือระหว่างกายกับจิต และยิ่งขยาย
พรหมแดนของสุขภาพให้ไปถึงทางสังคมสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยประสบการณ์ของตนเป็นประกายความคิด

ประสบการณ์ไม่ได้ได้มาจากเฉพาะจากการใช้ชีวิตเท่านั้น แม้แต่การชมภาพยนตร์ก็ยังเป็นประสบการณ์สำคัญ
การวิจารณ์วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์อีกด้วย ภาพยนตร์เรื่อง Matrix ที่นำมาฉายนั้นได้กระตุ้น “ต่อมสงสัย” ของเยาวชนว่า
มนุษย์ในโลกของเทคโนโลยีนั้นเป็นอย่างไร นี่คือการแบ่งแยกกันระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยี ภาพยนตร์เรื่องนี้ค่อนข้าง
แหยให้เยาวชนคิดค่อนข้างมืดมนต่อโลกของเทคโนโลยี นั่นคือมองอย่างไม่ไว้วางใจว่าเทคโนโลยีจะมารอบงำมนุษย์
หรือไม่ มนุษย์จะมีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีอิสระน้อยลง และเทคโนโลยีจะมีส่วนกำหนดชีวิตเรามากขึ้น
มนุษย์จึงตกเป็นทั้งผู้สร้างและรับใช้เทคโนโลยี นี่รวมไปถึงความกังวลในเรื่องของโทรศัพท์มือถือและเกมออนไลน์ด้วย
หากขยายความหมายของเทคโนโลยีให้รวมไปถึงสิ่งต่างๆที่สร้างด้วยมนุษย์อันรวมไปถึงสังคมนั้น เยาวชนจากสายสังคม

ยังมองด้วยซ้ำว่าโครงสร้างสังคมเป็นตัวที่ควบคุมครอบงำเรา ความพยายามของเยาวชนที่จะก้าวข้ามความตกต่ำของมนุษย์คือการพยายามคิดให้คนกลับมาควบคุมสิ่งที่สร้างขึ้นอีกครั้ง กระนั้นการคิดอันเป็นทางออกก็ยังไม่เด่นชัดนัก

ความไม่ไว้วางใจนี้สะท้อนต่อเนื่องไปยังข้อถกเถียงอันยากจะสิ้นสุดระหว่าง วิทยาศาสตร์นำความก้าวหน้า (progress) หรือ ความเสี่ยง (risk) มาให้สังคมกันแน่ เยาวชนในสายวิทยาศาสตร์นั้นมักจะถกเถียงข้างความก้าวหน้าอยู่เล็กน้อย เช่น เห็นว่าความสามารถในการรักษาโรคใหม่ๆคือความก้าวหน้าที่ได้ชัด ในอีกด้านหนึ่ง เยาวชนที่เกี่ยวข้อกับสังคมก็มีความเห็นว่าวิทยาศาสตร์นำมาซึ่งความเสี่ยงเช่นกรณีคลิตี้ ซึ่งเยาวชนสายวิทยาศาสตร์มองว่านี่คือเรื่องที่เกี่ยวข้องตัวกับการจัดการที่ดีไม่ใช่แค่เรื่องการกล่าวร้ายวิทยาศาสตร์อย่างเดียว กระนั้นคำถามเรื่องความก้าวหน้าหรือความเสี่ยงก็ไม่ใช่คำถามที่เรียกร้องการเลือกข้างว่าต้องตอบแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง สิ่งที่เกิดขึ้นชัดเจนคือกระบวนการสนทนาเพื่อทำให้เห็นทั้งสองด้านที่ค่อยๆสานขึ้นด้วยความพยายามตลอดช่วงเวลาของการวิจัย

การแบ่งแยกอีกอย่างหนึ่งที่พอจะตกเป็นเป้าวิจารณ์บ้างคือการแบ่งแยกระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ข้อวิจารณ์มักจะมาจากเยาวชนที่เข้าใจ “วิถีชีวิตแบบธรรมชาติ” และเยาวชนที่เคยอ่านงานด้านควอนตัมฟิสิกส์ (quantum physics) หรือระบบซับซ้อน (complex system) ที่ต่างสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ต่างเป็นแค่ส่วนเล็กๆในจักรวาลที่เป็นเหมือนองค์ชีวิตที่ใหญ่ และมนุษย์ก็ทำร้ายธรรมชาติอย่างไม่รู้ตัวด้วยความล้าสมัยอันเกิดจากความสามารถในการผลิตที่เพิ่มขึ้นและยังไม่คำนึงถึงกระบวนการอันสะอาด ความเห็นนี้เน้นว่าวิทยาศาสตร์สายหลักดำรงอยู่ในด้านมืดคือหังการด้วยการถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ความพยายามในการฝ่าข้ามของเยาวชนคือการเน้นย้ำด้วยหลักกรรม(ชาติ)เพื่อให้มนุษย์อ่อนน้อมต่อจักรวาล กรณีนี้จะเห็นว่าวิถีคิดของเยาวชนนั้นอาจจะเป็นเหตุเป็นผลที่เริ่มต้นจาก ข้อวิพากษ์ทางวิทยาศาสตร์ชั้นสูงและสุดท้ายคลี่คลายด้วยบทบาทของกรรม(ชาติ)

นอกจากนี้ เยาวชนบางคนยังมองว่าวิทยาศาสตร์แยกตัวจากองค์ความรู้อื่นๆโดยอาศัยการวิเคราะห์ทางปรัชญาวิทยาศาสตร์ แต่ด้วยระดับที่ต่างกันออกไป มุมมองนี้เสนอว่าวิทยาศาสตร์เป็น “กระบวนทัศน์” (paradigm) แบบหนึ่ง การวิเคราะห์ระดับที่เป็นนามธรรมมากนั้น เยาวชนที่เคยอ่านตำราทางด้านปรัชญาวิทยาศาสตร์แม้จะไม่ได้เรียนมาโดยตรงก็สามารถวิเคราะห์กระบวนทัศน์ได้จากฐานคิดในด้านนี้โดยที่ค่อนข้างอิงกับนิยามของ “กระบวนทัศน์” ส่วนเยาวชนที่ไม่ได้ตามอ่านงานทางปรัชญาวิทยาศาสตร์นั้นก็จะตีความ “กระบวนทัศน์” โดยใช้ประสบการณ์ของตนเอง กระนั้นจุดร่วมก็อยู่ที่เดียวกันว่า การวิเคราะห์ “กระบวนทัศน์” นั้น เป็นไปด้วยความไม่พอใจบทบาทเดิมของวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้ด้วยความกว้าง (vague) ของคำว่า “กระบวนทัศน์” ลักษณะเด่นๆของวิทยาศาสตร์ในสายตาของเยาวชนอันได้แก่ ความเป็นกลางที่ไม่เคยมีจริง การเน้นค่าการวัด จึงถูกจับยึดในกรอบเดียวกับ “กระบวนทัศน์” ไปในคราวเดียว

ทั้งนี้สิ่งที่กล่าวมาแล้วยังสามารถกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า สิ่งที่เยาวชนตระหนักอยู่คือ การอ้างความชอบธรรมของวิทยาศาสตร์ ซึ่งมักขัดกับความรู้สึกและประสบการณ์เสมอๆ การไปดูไร้หมุนเวียนของชาวคลิตี้นั้นสร้างคำถามกับเยาวชนว่า ด้วยวิถีวัฒนธรรมที่ไม่อ้างตัวเป็นวิทยาศาสตร์ ชาวบ้านก็สามารถปกป้องรักษาป่าอยู่ร่วมกับคนได้ แก่นของการตั้งข้อสงสัยต่อวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ของเยาวชนจึงไม่ใช่แค่เกมทางปัญญา แต่กล่าวได้ว่าเป็นความพยายามทำความเข้าใจโลกที่ทันสมัยอย่างพินิจพิเคราะห์

กล่าวโดยย่อ เยาวชนที่สามารถวิพากษ์วิจารณ์วิทยาศาสตร์เห็นแนวโน้มไปในทางเดียวกันว่าวิทยาศาสตร์นั้นแยกตัวออกจากโลกอันแวดล้อม แต่ว่าจะต่างกันออกไปว่าจะเน้นที่การแยกตัวออกจากสิ่งใด ซึ่งอาจจะเป็น ความเป็นมนุษย์ ธรรมชาติ หรือวัฒนธรรม ทั้งนี้โดยอาศัยฐานการวิเคราะห์จาก สาขาวิชาอื่นๆ ที่แม้ว่าจะไม่ใช่วิชาที่ร่ำเรียนมา ประสบการณ์ หรือศาสนาวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้แม้ว่าจะถูกวิจารณ์ข้อวิจารณ์ได้ว่าเป็นการมองแบบทวิทัศน์ (dichotomy) ของเยาวชน แต่กระนั้นก็แสดงให้เห็นความริเริ่มที่จะฝ่าข้ามกำแพงที่เยาวชนเห็นว่าแบ่งโลกของการรับรู้ ออกเป็นส่วนๆ ทั้งนี้ด้วยวิธีการเรียนรู้ของตนเอง

5.4. การสร้างองค์ความรู้ : การตั้งวิทยาศาสตร์สู่บริบท (สู่ชุมชน)

ดังที่ได้ปรากฏในกิจกรรมการเรียนรู้ของงานวิจัยนี้ ที่ค่อนข้างเห็นร่วมกันว่า ในระยะหลายทศวรรษที่ผ่านมา มีความเปลี่ยนแปลงหลายประการในสังคมโลก ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆได้แก่การเกิดขึ้นของโลกาภิวัตน์ที่มีมากกว่าเพียงโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ การเงิน และการค้า แต่เป็นโลกาภิวัตน์ทางสังคม วัฒนธรรม และความเสี่ยงรูปแบบ

ใหม่ๆอันเป็นผลมาจากความไม่รอบด้านของความรู้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสมัยใหม่ กระทั่งเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะเกิดผลต่อกลุ่มคนที่มีอำนาจน้อยในสังคม ข้อสรุปอย่างหนึ่งที่ได้จากกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆคือ ปัญหาหลายชนิดที่ผุดขึ้นมาในระยะหลังนี้ เนื่องมาจากทั้ง ๆที่ความรู้วิทยาศาสตร์สมัยใหม่เป็นความรู้ที่มีอิทธิพลและเกี่ยวข้องกับผู้คนทั้งสังคมอย่างใหญ่หลวง แต่กลับเป็นความรู้ที่ปราศจากการพิจารณาถึงบริบททางสังคมวัฒนธรรมอย่างยิ่ง

ความรู้ที่หลุดลอยจากบริบท : ตัวอย่าง

ตัวอย่างของความรู้ที่หลุดลอยจากบริบท อาทิเช่น 1) ความรู้ที่อ้างเพียงความสะดวกสบายจากวิทยาการสมัยใหม่ (ที่มักอ้างกันทำนองว่าถ้าไม่มีวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เราคงไม่สามารถเดินทางและสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็วปานนี้ หรือเราอาจไม่สามารถทำสิ่งยากๆที่เมื่อก่อนทำไม่ได้ เป็นต้น) โดยไม่นึกถึงว่าวิทยาการเหล่านี้ตอบสนองความจำเป็นของมนุษย์หรือไม่; 2) ความรู้ที่ยึดตัวเลข GDP ที่จะได้จากการสร้างเขื่อนปากมูลและสถิติความคิดเห็นของชาวบ้านต่อกรณีเขื่อนปากมูล; 3) ความรู้ทางสุขภาพที่ยึดตัวเลขทางเทคนิคของความเจ็บป่วยจากพิษตะกั่วของชาวบ้านคลิตี้

จากกรณีปัญหาทั้ง 2 กรณีที่กล่าวถึงในวงสนทนาและเป็นประเด็นการเรียนรู้ด้วยวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่เชื่อมโยงกับสังคมนั้น จะเห็นได้ว่าความเป็นจริงทางสังคมในทั้ง 2 กรณีนี้มีความสลับซับซ้อนมีใช้น้อย ความเป็นจริงทางสังคมเหล่านี้ อาทิเช่น วิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรม ความรู้ทางนิเวศวิทยาของชาวบ้านในพื้นที่ป่าบุ่ง ป่าทาม ลักษณะความหลากหลายทางนิเวศในแม่น้ำมูล และความหลากหลายของพันธุ์ปลา ตลอดจนลักษณะนิสัยของปลา รวมทั้งความรู้ว่าด้วยการอยู่ร่วมกับป่าของชุมชนกะเหรี่ยงคลิตี้ (อาจเรียกเป็นกระแสความรู้ในระยะ 10 ปีหลังนี้ว่า “นิเวศวิทยาแนวลึก” (deep ecology)⁹) ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่ทำให้ชุมชนต้องย้ายถิ่นมาเป็นแรงงานในเมือง และทำสายสาแหรกครอบครัวขาดสะบั้น รวมทั้งความเจ็บป่วยทั้งทางกาย ทางใจ และทางสังคมของชุมชนชาวคลิตี้ เป็นต้น นี่จะเห็นได้ว่าความรู้วิทยาศาสตร์สมัยใหม่นั้น เป็นความรู้ที่หลุดลอยออกจากบริบทชุมชนท้องถิ่น (decontextualized knowledge) แล้วลดทอน (reduction) ความสลับซับซ้อนของความเป็นจริงทางสังคมเหล่านี้ให้เหลือเพียงตัวเลขทางเศรษฐกิจและตัวเลขทางเทคนิคเท่านั้น

วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีโดยตัวมันเองมีอคติหรือไม่?

ข้อถกเถียงที่สำคัญประการหนึ่งที่ได้จากวงสนทนาและเป็นวิวาทะใหญ่ในวงการผู้สนใจวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีในบริบททางสังคมนั้น คือ **วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีโดยตัวมันเองนั้น มีอคติหรือมีระบบคุณค่าแฝงอยู่หรือไม่?** ในที่นี้จะขอกว่าเฉพาะเทคโนโลยีเป็นตัวอย่าง ธงชัยซึ่งเป็นตัวอย่างของกลุ่มความคิดหนึ่งในสังคมเห็นว่า เทคโนโลยีไม่มีอคติ ไม่มีดีชั่วโดยตัวมันเอง **ขึ้นอยู่กับคนใช้**ว่าจะเอาไปใช้อย่างไร ส่วนอีกกลุ่มความคิดหนึ่งจะเห็นว่า กระบวนการสร้างวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีโดยตัวมันเองก็มีระบบคุณค่าและอคติแฝงอยู่เรียบร้อยแล้ว เพราะมิได้สร้างขึ้นมาลอยๆบนสูญญากาศ เช่น จอมและรถแทรกเตอร์ล้วนแฝงไว้ซึ่งคุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับผืนดินแตกต่างกัน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ทางออกสำหรับวิวาทะนี้ น่าจะเป็นว่าถูกทั้งคู่ เพราะทั้งสองมองในขอบเขตการวิเคราะห์ (scope of analysis) ความหมายของเทคโนโลยีที่ต่างหาก หากเรามองเทคโนโลยีโดยแยกโดดๆจากสังคมนั้น ก็ดูจะเป็นเช่นจุดยืนของธงชัย แต่หากเราพิจารณาวิวาทะนี้ในขอบเขตความหมายเรื่องเทคนิคส์ (technics) ตามความหมายของ Mumford คือกระบวนการปฏิสัมพันธ์กันของมนุษย์และสังคมด้วยเทคโนโลยี และจัดวางเทคโนโลยีต่างๆอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคมและบริบทของมัน แล้วจึงศึกษาและประเมินคุณค่าทางสังคมและผลกระทบทางสังคมของมัน¹⁰ ก็ดูน่าจะได้อาตอบต่อวิวาทะนี้ว่าแม้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีโดยตัวมันเองจะปราศจากคุณค่า แต่วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีท่ามกลางการปฏิสัมพันธ์กันของมนุษย์และสังคมนั้น มีระบบคุณค่าทางสังคมวัฒนธรรมแฝงอยู่ทั้งสิ้น และจำเป็นต้องมีการเปิดให้มีการศึกษาระบบคุณค่าลักษณะต่างๆและมีมติเชิงบริบทของสิ่งเหล่านี้

⁹ ดูเพิ่มเติม วีระ สมบูรณ์, *ความไม่รู้ไร้พรมแดน : บางบทสำรวจในดินแดนความคิดทางสังคม*, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2541

¹⁰ Lewis Mumford, *Technics and Civilization*. London : Routledge & Kegan Paul, 1955. อ้างใน Christopher May, “The Information Society as Mage-Machine : The Continuing Relevance of Lewis Mumford,” in *Information, Communication and Society*, 3 : 2. (2000) pp. 241-65

สิ่งพึงระวังในการสร้างองค์ความรู้ให้สอดคล้องกับบริบท

จากการพิจารณาประเด็นปัญหาว่าด้วยองค์ความรู้และวิธีคิดทางวิทยาศาสตร์ในหัวข้อที่แล้ว และปัญหาการขาดบริบทของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ดังที่กล่าวมาข้างต้น การสร้างองค์ความรู้ชนิดใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทจึงมีความสำคัญในการตอบสนองต่อสภาวการณ์ปัญหาของโลกนี้ จากข้อถกเถียงของเยาวชนในวงสนทนาครั้งต่าง ๆ นั้น การสร้างองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับบริบท จึงมีข้อพึงระวังเบื้องต้นดังนี้

- 1) การสร้างองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับบริบท มิใช่การทำให้ความรู้อิทธิพลเดิมของชุมชนมีความเป็นวิทยาศาสตร์ขึ้น (scientification of indigenous knowledge) มิใช่เป็นการนำวิทยาศาสตร์ไปดึงศักยภาพของชุมชนขึ้น คล้ายดังว่าความรู้อิทธิพลเดิมของชุมชนเชื่อถือไม่ได้ และต้องถูกรับรองด้วยความรู้วิทยาศาสตร์
- 2) การนำวิทยาศาสตร์สู่บริบทชุมชน ต้องระวังไม่ให้กลายเป็นการทำให้ความรู้อิทธิพลเดิมปราศจากคุณค่าไป (devalue of indigenous knowledge) เช่น การอธิบายความรู้ว่าด้วยการฝังเข็มของแพทย์แผนจีนด้วยวิทยาศาสตร์ อาจทำให้ลดทอนคุณค่าทางปรัชญาและจิตวิญญาณของการฝังเข็มลง เหลือเพียงกลไกหรือปฏิกิริยาทางฮอโมนสารเคมีเท่านั้น
- 3) การนำวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสู่บริบทชุมชนนั้น ไม่ควรอยู่บนหลักยึดถือของการสร้างนวัตกรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตและความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ดังที่ปรารถนากันอย่างในวงสนทนาเรื่องวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีกับเยาวชน ว่าโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ได้นำเทคนิคสรีรวิทยาและการจัดการต่าง ๆ มาเปลี่ยนหมู่บ้านและชาวบ้านให้กลายเป็นโรงงานและคนงาน เปลี่ยนการสานตะกร้าเพื่อสานสัมพันธ์ กลายเป็นเพื่อถักทอพันธบัตรเป็นต้น แต่ควรอยู่บนคำถามที่ว่าวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีจะตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ได้หรือไม่? หรือวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีจะช่วยแก้ไขปัญหาเร่งด่วนทางสังคม สิ่งแวดล้อม ของมนุษย์หรือไม่?

หลักการสร้างองค์ความรู้ให้สอดคล้องกับบริบท

กระบวนการสร้างองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับบริบทนั้น จำเป็นต้องมององค์ความรู้ในฐานะเป็นวัฒนธรรมที่**มีมากกว่าหนึ่งแบบ** ดังที่ได้แสดงไปแล้วว่าชุมชนวิทยาศาสตร์ ชุมชนสังคมศาสตร์ และชุมชนเยาวชนนั้น ล้วนมีวัฒนธรรมวิธีคิดต่อความรู้ที่แตกต่างกันไป นี้สามารถกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า องค์ความรู้แต่ละชนิดย่อมถูกสร้างขึ้นในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของตนเอง ความรู้วิทยาศาสตร์สมัยใหม่นั้นก็เชื่อว่าปราศจากบริบท เพราะอิงอยู่ในบริบทชุมชนวิทยาศาสตร์ด้วยเช่นกัน แต่ความรู้ดังกล่าว เมื่อนำมาใช้ในสังคมหนึ่งๆ ที่มีบริบทอีกชนิดหนึ่งนั้น ทำให้กลายเป็นความรู้ที่ไม่สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่ความรู้ชนิดนั้นทำงานอยู่นั่นเอง ดังนั้น การสร้างองค์ความรู้โดยอิงกับบริบทจึงมิได้ปฏิเสธความรู้วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ทั้งทั้งกระบวน แต่น่าจะอยู่บนหลักพิจารณา ดังนี้

- 1) **ควรเป็นการเรียนรู้ร่วมกันด้วยความถ่อมตัว (มิใช่หังการว่าใครดีกว่าใคร)** ให้ความเคารพซึ่งกันและกัน และเป็นสร้างพื้นที่การสนทนากันอย่างเปิดอก (open-dialogue) ระหว่างวัฒนธรรมความรู้ชนิดต่างๆ เพื่อร่วมกันสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ใช้การได้กับสถานการณ์และบริบทใหม่ๆ
- 2) **ควรมีขันติธรรม (tolerance)** อย่างยิ่งต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรมของความรู้ เพื่อค้นหาทั้งจุดแข็งจุดอ่อน หรือศักยภาพ (potential) และข้อจำกัด (limitation) ของความรู้แต่ละชนิด และเพื่อสามารถพิจารณาจัดวางเงื่อนไขจังหวะและลักษณะการใช้ศักยภาพ รวมทั้งการก้าวพ้นข้อจำกัดนั้นร่วมกันได้ ทั้งนี้อาจด้วยวิธีการหลอมรวมกัน หรือการเสริมแรงกัน ฯลฯ
- 3) **ควรให้นำน้ำหนักความสำคัญต่อผู้ได้รับผลกระทบจากความรู้นั้นๆ** ได้ร่วมเสนอข้อความรู้ด้วย ทั้งนี้มีความจำเป็นต้องพิจารณาให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างความรู้ของผู้ได้รับผลกระทบ กับการทำสำรวจความเห็นจากผู้ได้รับผลกระทบ เพราะความเห็น (opinion) มิใช่ข้อวินิจฉัย (judgment) ที่ผ่านการไตร่ตรอง ทบทวน กลั่นกรอง พินิจพิจารณา ประเด็นปัญหาต่าง ๆ บนฐานของความรู้หนักแน่น ในขณะเดียวกัน ผู้ได้รับผลกระทบก็จำเป็นต้องศึกษาและเรียนรู้เพื่อให้เห็นศักยภาพและข้อจำกัดของความรู้ชนิดอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน
- 4) **ควรเปิดต่อการตั้งคำถามถึงความเหมาะสม (appropriateness) และความใช้การได้ (workability) จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย (multi-stakeholder)** แม้คำถามดังกล่าวจะเป็นเรื่องอัตวิสัยและเกี่ยวข้องกับมิติเชิงคุณค่า แต่องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่จะเหมาะสมและใช้การได้ในบริบทสังคมวัฒนธรรมนั้น ไม่อาจปฏิเสธการ

ถกเถียง แลกเปลี่ยน และเรียนรู้ร่วมกันในมิติดังกล่าวได้ เพราะองค์ความรู้ชนิดนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ ดังนั้น ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่าจะมีวิธีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ได้อย่างไรมากกว่า

5) วิธีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์นี้ ต้องอาศัยการยกระดับการพิจารณาประเด็นปัญหาให้มีความกว้างไกล รอบด้าน ความเป็นสาธารณะ พิจารณาถึงมิติระยะยาวและความยั่งยืนของความเปลี่ยนแปลงที่องค์ความรู้นั้นๆทำให้เกิดขึ้น เพื่อให้การสร้างองค์ความรู้สามารถรองรับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของประเด็นปัญหาที่มีความซับซ้อนและมีลักษณะแตกต่างหลากหลายได้ มากกว่าเพียงการสถาปนาองค์ความรู้ในบริบทหนึ่งๆให้มีความเป็นสากล และนำไปใช้ในบริบทสถานการณ์อื่นๆที่แตกต่างไป ดังที่อ.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์เคยกล่าวว่า ถ้าจะอ้างสิ่งหนึ่งว่าเป็นสากล สิ่งนั้นก็ควรมีแหล่งที่มาอันเป็นสากลด้วยเช่นกัน กล่าวคือ มาจากหลากหลายแหล่งสังคมวัฒนธรรมนั่นเอง

5.5. ตัวตน : วิทยาศาสตร์ กับ ความสนุกและอัตลักษณ์

ความสนุกในมุมมองต่อวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี

งานวิจัยนี้แม้จะเป็นงานวิจัยที่กล่าวได้ว่ามีสาระมาก แต่เยาวชนก็สนุกไปกับมันได้ แต่กระนั้นความสนุกบนสาระก็ไม่ใช่สิ่งที่ได้มาโดยง่าย ฉันทะในรูปแบบความสนุกที่ปรากฏตัวอย่างค่อนข้างชัดใน “วิธีคิด” อันเป็นเฉพาะตัวของเยาวชน แต่ฉันทะแบบนี้ก็เชื่อว่าจะได้มาโดยง่าย

โดยพื้นฐาน ความสนุกกับวิทยาศาสตร์ในความรู้สึกของเยาวชนมีความสัมพันธ์กับพื้นฐานการศึกษาในช่วงมัธยมปลายบ้างแต่ไม่ทั้งหมด กล่าวคือ เยาวชนที่ศึกษามาทางสายสังคมศาสตร์ในช่วงมัธยมปลาย มักรู้สึกว่าข้อมูลทางวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องเข้าใจยากและเต็มไปด้วยศัพท์เทคนิค ในวงสนทนาที่มีการพูดถึงวิทยาศาสตร์ที่เต็มไปด้วยศัพท์เทคนิคมาก ๆ ย่อมทำให้เขาไม่อยากจะทำความเข้าใจและไม่อยากแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในขณะที่เยาวชนที่เคยศึกษาสายวิทยาศาสตร์ในช่วงมัธยมปลาย แม้จะหันเหชีวิตมาศึกษาต่อสายสังคมศาสตร์ในชั้นอุดมศึกษา แต่การที่พอมีพื้นฐานความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาบ้างก็ทำให้ไม่รู้สึกแปลกแยกกับวิทยาศาสตร์มากนักและสามารถแลกเปลี่ยนพูดคุยในเรื่องวิทยาศาสตร์ได้ระดับหนึ่ง แต่สำหรับการพูดคุยประเด็นทางสังคมศาสตร์แล้ว ดูเหมือนว่าทุกคนจะสามารถมีส่วนร่วมได้ค่อนข้างมากกว่า แต่กระนั้นในกรณีที่เป็นประเด็นสังคมศาสตร์เชิงทฤษฎีหรือปรัชญาในงานวิจัยนี้ก็สามารถจำกัดคนได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นนอกเหนือจากว่า อะไรคือกำแพงที่กั้นการสนทนาจากฟากวิทยาศาสตร์? คำถามที่ดูเหมือนจะใหญ่กว่าและครอบคลุมกว่าคือ อะไรคือกำแพงกั้นคนจากศาสตร์ต่าง ๆ? นี่เป็นประเด็นหนึ่งที่นำพิจารณา

เพื่อพิจารณาประเด็นนี้ เรามีโอกาสปฏิเสธว่าการที่เยาวชนที่มีได้ผ่านการศึกษาสายวิทยาศาสตร์จำนวนหนึ่งมีอคติต่อวิทยาศาสตร์และมักจะพูดในทำนองว่า “เราไม่จำเป็นต้องเรียนฟิสิกส์เพื่อที่จะวัดขนาดมุมในการสับหมูหรือสร้างราวตากผ้า” แต่ทั้งนี้ก็แน่นอนอีกเช่นกันว่า “เด็กในสายวิทยาศาสตร์ก็ไม่เคยใช้ความรู้ฟิสิกส์ในการสับหมูหรือสร้างราวตากผ้า” ข้อพึงพิณิจที่ได้จากสองข้อความเสริมกันนี้ คือ ความรู้แบบเชี่ยวชาญโดยเฉพาะฟิสิกส์ที่มีความนามธรรมสูง (abstraction) นั้นมีความหลุดลอยออกจากตัวตน นี่จึงทำให้การมีส่วนร่วมกับองค์ความรู้ไม่ได้เป็นไปอย่างกลมกลืนกับชีวิตจริง ทั้งนี้งานวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าการแปลกแยกจากตัวคนนั้น (alienation) ขึ้นกับระดับการทำให้เป็นทั่วไป (generalization) ของเนื้อหา (content) เสียมากกว่ารูปแบบเฉพาะว่าเป็นวิทยาศาสตร์หรือสังคมศาสตร์

เยาวชนบางคนสะท้อนว่าเป็นปัญหาของ “วิธีคิด” ที่ถูกกละเลยในการศึกษาวิทยาศาสตร์ของไทย เช่น ธงชัย กุบโดกกรวด ได้กล่าวว่า โรงเรียนทั้งหลายมักสอนเฉพาะเนื้อหา (content) แต่ไม่สอนวิธีคิด ซึ่งในกรณีนี้คือธงชัยมักจะเน้นไปที่การหาความรู้จากสิ่งรอบตัว ซึ่งมีนัยในเชิงญาณวิทยา (epistemology) เสียมากกว่า เขาบอกว่า “วิทยาศาสตร์นั้นถูกทำให้ดูหยาบหยาบ ทั้งที่มีมันอยู่รอบตัวเสียมากกว่า” ในอีกกรณีหนึ่งปรกรณ์นั้นกลับชอบคณิตศาสตร์เพราะความงาม (aesthetic) ซึ่งอธิบายไม่ได้จากเนื้อหาของตัววิชา ทั้งนี้ต้องกล่าวไว้ด้วยว่าปรกรณ์เป็นคนที่ชอบงานศิลปะโดยเฉพาะบทกวีและดนตรีคลาสสิกเป็นพิเศษ นอกจากนี้ สำหรับเยาวชนสายสังคมวิทยาศาสตร์หลายคนนั้นชัดเจนว่าสนุกกับการเรียนทางสังคมวิทยาเพราะรู้สึกได้ว่า เขาสามารถหาความรู้จากโลกรอบข้างได้ ซึ่งเด่นชัดในกรณีของเยาวชนสายสังคมที่เดินทางไปยังคลิตี้ได้สะท้อนมา เช่น รุ่ง

อย่างไรก็ตาม นี่ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์วิทยาศาสตร์จากการไม่อิงที่เนื้อหาเป็นหลัก ผลกลับเป็นว่าหลายครั้งเยาวชนกลุ่มนี้สามารถวิพากษ์วิจารณ์วิทยาศาสตร์อย่างเป็นเหตุเป็นผลโดยใช้มุมมองจากความเชี่ยวชาญของตนเองและยังสามารถวิพากษ์วิจารณ์จากประสบการณ์และบริบทแวดล้อมตนเอง ทั้งนี้งานวิจัยนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าแม้แต่เยาวชนในสายวิทยาศาสตร์เมื่อวิพากษ์วิจารณ์ความรู้สายวิทยาศาสตร์เองนั้นก็ยังไม่ใส่ประสบการณ์และตัวตนของตนเองลงไปด้วย บ่อยครั้งที่คนจากสายวิศวกรรมศาสตร์มองสะท้อนความรู้ตนเองจากอดีตของตนเอง หรือจากอุดมการณ์ บางครั้งประสบการณ์ก็ใช้เพื่อวิพากษ์วิจารณ์ข้ามสาขาวิชาเช่นกรณีที่กาเหว่าใช้ประสบการณ์ใกล้ตายของตนเองเพื่อวิพากษ์ความรู้แพทย์สมัยใหม่

กรณีตัวอย่างของการสนทนา “นิยายวิทยาศาสตร์กับวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ในสังคมไทย” นั้นก็เป็นอีกกรณีหนึ่งของ “วิธีคิด” ที่มีความสนุกที่น่าสนใจ ปวยซองนั้นเป็นเยาวชนคนหนึ่งที่มีความเฉพาะตัวมากเนื่องจากจบมาทางสายวิทยาศาสตร์และไปศึกษาต่อในสายนิเทศศาสตร์ เธอจึงสามารถมองได้ทั้งมุมมองของการสื่อสาร ความหมายและขอบเขตของวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในนิยาย ทั้งนี้ประเด็นหนึ่งของเธอที่น่าสนใจคือวรรณศิลป์ที่ทำให้วิทยาศาสตร์สนุก ประเด็นนี้สอดคล้องกับธงชัยที่เสนอทั้งเรื่องแรงบันดาลใจในการเรียนรู้และการเดินเรื่องของนิยายวิทยาศาสตร์ที่ต้องกระตุ้น “ต่อมเอ๊ะ” หรือความสงสัยไปเรื่อยๆ นอกจากนี้จินตนาการก็มีความสำคัญในฐานะจุดเริ่มต้นของความคิดดีๆ ดังนั้นการคิดแบบเป็นเหตุเป็นผลมากไปก็อาจจะไปยับยั้งสิ่งใหม่ๆ ได้ในความคิดของธงชัย

ความสนุกของการคิดเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจึงไม่ได้อยู่ที่การถกเถียงที่เนื้อหาที่ดำรงอยู่ การสนทนาดังกล่าวคือการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์แสดงจุดนี้ได้ชัด เมื่อตอนแรกเริ่มสนทนานั้น ปกรณ์และจิตนั้นเปิดการสนทนาด้วยการเจงนิยามอันเป็นนามธรรมของ “กระบวนทัศน์” แต่ว่าหลังจากนั้น เมาะและเพื่อนๆ เยาวชนสังคมศาสตร์ก็ดึงประสบการณ์ตนเองเข้ามาเผยแผ่ในวงและพูดถึงกระบวนทัศน์อย่างมั่วๆ ไม่อิงกับนิยามเดิม บทเรียนที่ถอดได้คือ ความสนุกไม่ได้เกิดจากการเข้าถึงเนื้อหา แต่จากการใส่ตัวเองและสร้างเนื้อหาจากเรื่องรอบตัวเป็นสำคัญ

ทว่าเรื่องนี้ก็ยังเป็นความกังวลในเรื่องความเที่ยงตรง ดังที่ปกรณ์ที่บางครั้งแสดงให้เห็นว่าการดึงเอาทฤษฎีควอนตัมไปประยุกต์ใช้เพื่อประกอบการอธิบายสังคมหรือปรัชญานั้นเป็นไปอย่างไม่เที่ยงตรงต่อต้นฉบับ แต่กระนั้นก็อาจจะอธิบายต่อได้ว่านั่นคือความรู้ของสาธารณะมากกว่าจะเป็นของชุมชนวิทยาศาสตร์

ดังนั้น ความเที่ยงตรงจึงไม่ใช่หลักอันยึดได้มั่นในกระบวนกรกลุ่ม ที่มีตัวตนจากหลากหลายสาขาวิชาเข้ามาปฏิสัมพันธ์กัน เมื่อมีการสนทนาเรื่องวิทยาศาสตร์ในกลุ่มของคนจากหลากหลายสาขาวิชา ความสนุกจึงต้องเริ่มจาก “ปรับความเข้าใจ” เข้าหากันโดยไม่มีฝ่ายใดเอาความรู้ที่ตนเองมีขึ้นมาพูดอย่างทำให้เป็นนามธรรม และคำนึงถึงฝ่ายที่ร่วมสนทนาด้วย ในงานวิจัยนี้หลายครั้งมีความพยายามที่คนจากสาขาวิชาหนึ่งต้องอธิบายความคิดข้ามไปให้คนจากอีกสาขาวิชาหนึ่งเข้าใจ โวหารที่ใช้บ่อยๆคือความเปรียบกับสิ่งรอบตัว เพราะเป็นประสบการณ์ที่ง่ายแก่คนต่างสาขาวิชาจะมาร่วมนี้คือกลวิธีปรับความเข้าใจเพื่อให้เกิดความสนุกในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ผลที่ได้คือมุมมองต่อวิทยาศาสตร์ที่ผสมผสานตัวตนลงไปเ็นมุมมองอย่างกลมกลืน

กล่าวได้ว่า “วิธีคิด” ที่เฉพาะตัวของเยาวชนนั้น ดึงเอาตนเองเข้าไปร่วม โดยผ่านกระบวนกรกลุ่มเป็นตัวผสมผสาน และฉันทะอันเป็นความสนุกนั้นคือตัวขับเคลื่อนเป็นสำคัญ

ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับอัตลักษณ์ของเยาวชน

คนส่วนใหญ่มักมองว่าเยาวชนเป็นกลุ่มที่ถูกเทคโนโลยีกระทำ โดยเฉพาะจากเทคโนโลยีสารสนเทศและอินเทอร์เน็ต ซึ่งอาจเป็นเพราะในขณะที่เยาวชนสามารถปรับตัวเรียนรู้กับเทคโนโลยีใหม่ได้อย่างรวดเร็ว แต่เทคโนโลยีประเภทนี้กลับเป็นเทคโนโลยีใหม่ที่ผู้ใหญ่มีโอกาสได้ใช้น้อยมาก ความเข้าใจที่ผู้ใหญ่จำนวนมากมีต่อเทคโนโลยีใหม่นี้จึงค่อนข้างน้อยไปด้วย ประกอบกับการที่เทคโนโลยีนี้ควบคุมได้ยาก และยังถูกตอกย้ำให้มองเทคโนโลยีในด้านลบอย่างสม่ำเสมอโดยสื่อซึ่งมักจะมีการเสนอข่าวด้านลบของเทคโนโลยีชนิดนี้โดยมีเยาวชนเป็นตัวละครหลักร่วมอยู่บ่อยครั้ง เช่นข่าวเยาวชนถูกล่อ

ลงจากการเซ็ด เยาวชนเปิดเว็บไป เด็กติดเกมออนไลน์ เป็นต้น จึงอาจไม่แปลกนักที่ผู้ใหญ่จะมีอคติต่อเทคโนโลยีนี้และมองไม่เห็นข้อดีของมัน แต่หากลองมองอีกด้านหนึ่งแล้ว เทคโนโลยีก็อาจมีได้กระทำต่อเยาวชนเพียงฝ่ายเดียว แต่เยาวชนยังสามารถเป็นผู้กระทำและ “ฉวยใช้” เทคโนโลยีได้ด้วย โดยมีมุมมองต่อการนำเทคโนโลยีมาใช้ในระดับต่างๆ ดังนี้

1) เทคโนโลยีในฐานะเป็นเครื่องประดับ กล่าวคือ เทคโนโลยีมีไว้สำหรับแสดงออกถึงรสนิยม ค่านิยม และสถานะต่างๆ ในสังคม เช่น การมี iPod อยู่ในครอบครอง ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้ใช้ชอบฟังเพลงเท่านั้น แต่ยังบ่งบอกว่าคนๆ นั้นมีฐานะดีพอที่จะซื้อหามาเป็นของตัวเองได้ และอาจเป็นคนชอบใช้สิ่งของที่มีดีไซน์สวยงามด้วย

2) เทคโนโลยีในฐานะเครื่องมือสื่อสารความเป็นตัวตนของเยาวชน เช่น การสร้างเว็บล็อก (Weblog) หรือเรียกสั้นๆ ว่าบล็อก (Blog) ซึ่งมีลักษณะคล้ายไดอารี่ออนไลน์ แต่เป็นที่สำหรับบันทึกสิ่งใดๆ ก็ได้ที่ผู้เขียนสนใจ ปัจจุบันมีเว็บล็อกเหล่านี้มีเนื้อหาที่หลากหลายมาก จนแม้แต่ CNN ยังมีการแนะนำบล็อกที่น่าสนใจทุกวัน ฟอรัมเวิร์ดเมลล์ต่างๆ ก็เป็นเครื่องบ่งชี้ความสนใจและแสดงความเป็นตัวตนของเยาวชนทุกวันนี้ได้เป็นอย่างดี

เยาวชนที่เข้าร่วมในงานวิจัยนี้ก็ใช้เทคโนโลยีเพื่อสื่อสารความเป็นตัวตนเช่นเดียวกัน โดยการจัดทำวารสารที่มีชื่อว่า “Warn Teen (วอนทีน)” และเว็บไซต์ออนไลน์ที่เกี่ยวกับ โดย Warn Teen นั้น เป็นวารสารที่ตั้งใจสื่อเรื่องราวความสัมพันธ์ของวิทยาศาสตร์กับสังคม พิมพ์ออกมาสองฉบับ ประเด็นหลักของฉบับแรกว่าด้วยปัญหาสารเคมีที่ล้าห่วยคิลิตี้ ซึ่งเยาวชนได้ไปสัมผัสกับความเป็นอยู่และความทุกข์ทรมานของชาวบ้านท่ามกลางความสงบของชุมชน และเป็นแรงบันดาลใจในการจัดทำวารสารฉบับดังกล่าว ฉบับที่สองมีประเด็นหลากหลายตั้งแต่เรื่องอินเทอร์เน็ต มิสยูนิเวิร์สไปจนถึงเรื่องสถานการณ์สามจังหวัดชายแดนภาคใต้กับลิเวอร์พูลซึ่งเป็นประเด็นร้อนในช่วงที่จัดทำวารสาร ส่วนตัวเว็บไซต์ออนไลน์ที่เกี่ยวกับนั้นเป็นพื้นที่ของการสื่อสารเรื่องต่างๆ ตามความสนใจของแต่ละคน ซึ่งสื่อทั้งหมดก็ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากกลุ่มเพื่อนที่รู้จัก

อย่างไรก็ตาม หนุ่ยซึ่งเป็นศิษย์เก่าคณะนิเทศศาสตร์ ผู้ผ่านทำวารสารและจุลสารมาไม่น้อย ได้ตั้งคำถามอย่างตรงไปตรงมาว่า หากมองการจัดทำวารสารและเว็บไซต์ในฐานะของการทำสื่อแล้ว กลุ่มเป้าหมายของสื่อนี้คือใคร? เพราะเนื้อหาบางอย่างในสื่อนี้ก็ดูเหมือนจะสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการในหมู่คนที่ทำกันเองมากกว่า การไม่ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจนยังเสี่ยงกับการไม่มีกลุ่มคนอ่านด้วย อีกทั้งเนื้อหายังอยู่ในลักษณะของการรวมบทความที่อ่านแล้ว “ไม่กลมกล่อม” นัก ซึ่งปัญหานี้ เอ๋ นิสิตนิเทศศาสตร์อีกคนหนึ่งมองว่าเป็นปัญหาธรรมดาของคนที่ไม่ได้ศึกษามาทางด้านสื่อ เพราะแม้แต่คนทำสื่อเองบางครั้งยังลืมตั้งคำถามเหล่านี้กับตัวเองเช่นเดียวกัน แต่หากค่อยๆ ทำ ไปแล้วก็จะสามารถพัฒนาฝีมือกันได้

3) เทคโนโลยีในฐานะเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ เช่น การสร้างเว็บคอมมิวนิตีสำหรับพูดคุยหรือเกมออนไลน์ ซึ่งปัจจุบันวัฒนธรรมการเล่นได้เปลี่ยนแปลงไปจากแต่ก่อน จากที่เยาวชนนิยมเล่นเกมออนไลน์คนเดียวซึ่งส่งผลให้ถูกมองว่าเป็นการจมอยู่ในโลกส่วนตัว ปัจจุบันก็พัฒนาหลายมาเป็นการ “ปาร์ตี้” หรือการร่วมกันเล่นที่ละหลายๆ คนเพื่อให้ได้สิ่งของในเกมที่ละมากๆ ทำให้บางทีอาการที่เรียกว่า “ติดเกม” ก็มีใช้แค่ติดเกม แต่แฝงด้วยอาการ “ติดเพื่อน” ด้วย การใช้เทคโนโลยีประเภทนี้ได้สร้างวัฒนธรรมการรวมกลุ่มขึ้นมาใหม่คือ สามารถรวมกลุ่มได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่หรือแม้กระทั่งจำนวนคน

4) เทคโนโลยีในฐานะเป็นเป้าต่อความหวังใยสังคมของเยาวชน เนื่องด้วยเทคโนโลยีส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวม เยาวชนก็แสดงความรู้สึกหวังใยสังคมผ่านประเด็นเทคโนโลยีเช่นกัน ผู้ใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์อย่างใกล้ชิดเช่น โซเชียลเน็ตเวิร์กซึ่งศึกษาทางวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ เป็นเยาวชนคนหนึ่งที่กำลังกล่าวเรื่องการแบ่งแยกด้วยดิจิทัล (digital divide) ได้อย่างพินิจพิเคราะห์ และยังเชื่อมโยงไปถึงเรื่องนวัตกรรมเกินจำเป็นกับการบริโภคนิยมที่ล้าสมัยได้อีกด้วย สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่าเยาวชนไม่ใช่ผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างโลกส่วนตัวหรือชุมชนที่แยกตัวออกมาตามแบบปัจเจกนิยม (individualism) แต่เยาวชนสามารถเป็นผู้ใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทันและมีความรู้สึกร่วม (collective) กับผู้อื่นได้ด้วย V

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย

1. ย้อนพินิจ ณ จุดเริ่มต้น

งานศึกษาชิ้นนี้ได้เริ่มต้นจากการกลับไปทบทวนความรู้ว่า วิทยาศาสตร์ที่มีมิติของสุขภาพ ในความหมายของเยาวชนซึ่งเป็น “ผู้กระทำการทางสังคม” ได้คิดริเริ่มและสร้างสรรค์ในการทำความเข้าใจโลกได้อย่างไร โดยเฉพาะความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ที่มักจะถูกกล่าวถึงเสมอว่าขาดการเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมแยก “กาย” กับ “จิตใจ” ออกจากกัน นั้นเป็นดังที่ว่าหรือไม่

งานวิจัยชิ้นนี้จึงเริ่มขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ของเยาวชนให้มีหลากหลายสาขามากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ถึงแม้ว่าจะขาดการถกเถียงจากนิสิตในบางสาขา เพื่อนำเสนอภาพและมุมมองทางความคิดของเยาวชนในแต่ละศาสตร์โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม นำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่โดยเชื่อมโยงวิทยาศาสตร์ลงสู่ชุมชน หรือ ทำให้วิทยาศาสตร์มีความเป็นมนุษย์ที่มี “หัวใจ” และ “จิตวิญญาณ” มากขึ้น และในขณะเดียวกันก็ทำให้สังคมศาสตร์มีพื้นที่แลกเปลี่ยนความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ “สังคมความเสี่ยง” มากยิ่งขึ้น

ผู้ศึกษาได้เลือกระเบียบวิธีวิจัย การปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ และการสัมภาษณ์แบบต่าง ๆ โดยมุ่งประเด็นปัญหาในระดับพื้นที่ และส่วนต่าง ๆ ของประเทศไทยที่ได้รับผลกระทบจากวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่มาพร้อมกับการพัฒนา ตลอดจนประเด็นข้อปัญหาที่ซ่อนอยู่ในระดับวิถีชีวิตของคนในสังคม โดยเน้นเนื้อหาวิทยาศาสตร์ 2 ด้าน ได้แก่ วิทยาศาสตร์สุขภาพ (Health Science) และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and Communication Technology) เพื่อค้นหาว่าเราจะสามารถมีวิทยาศาสตร์ที่มีสุขภาพ (Healthy Science) และเทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารทำความเข้าใจกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่างๆ (Human-Understanding Communication Technology) ได้หรือไม่ และด้วยมรรควิธีแบบใด

ทั้งนี้ โครงการวิจัยนี้เลือกใช้มรรควิธีสำหรับโจทย์ดังกล่าว โดยมีเยาวชนทั้งในฐานะผู้บริโภคและผู้ผลิตความรู้ใหม่ ๆ เป็นตัวตั้ง และดำเนินกิจกรรมต่างๆที่มีลักษณะเป็นการศึกษาเรียนรู้นอกห้องเรียน กล่าวคือ การนำเอาประเด็นที่เยาวชนแต่ละคนสนใจ ซึ่งเป็นนามธรรม มาแปลงเป็นโจทย์ย่อยของวิจัยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ ระดมสมองว่าด้วยวิทยาศาสตร์กับสังคมวัฒนธรรม; วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับเยาวชน; ประวัติศาสตร์ความรู้; วิทยาศาสตร์สุขภาพกับสังคม; เทคโนโลยีเพื่อสันติภาวะของสังคม: การริเริ่มจากเยาวชน; Matrix Revisited : นิยาย (หรือ) วิทยาศาสตร์? จริง, ลวง, กลวง, แก่น?; สังคม-วิทย์ คิดสะท้อน : ย้อนความรู้ หวนดูองค์ชีวิต; Paradigm shift กับการเปลี่ยนแปลงในสังคม; Gattaga และ Genethic: ชีวิต = บุญทำ หรือกรรมกำหนด?; นิยายวิทยาศาสตร์กับวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ในสังคมไทย; สังคมวิทย์คิดสะท้อน#2: ย้อนมองไทย ICT ทำที่ที่ไม่อาจเสี่ยง ความเสี่ยงที่ไม่อาจรู้; กิจกรรมต่อเนื่องว่าด้วยคลิตี; การจัดทำสื่อวารสาร Warn Teen ฉบับที่ 1, 2 และการจัดทำเว็บไซต์ออนไลน์ที่เข้าถึง

นอกจากจะได้ผลผลิตที่จับต้องได้แล้ว ยังจะนำไปสู่การทำความเข้าใจว่าเยาวชนในยุคสมัยปัจจุบันกลุ่มนี้มีประเด็นความสนใจใหม่เอียงไปทางด้านใด ได้แก่ การระดมปัญญาร่วมกันผ่านงานสัมมนา ซึ่งมีความสนใจผ่านนิยาย การจุดประเด็นความสนใจร่วมกันผ่านภาพยนตร์, การลงพื้นที่ภาคสนามในกรณีคลิตี, ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับ ICT รวมทั้งการพิจารณาเชื่อมโยงประเด็นดังกล่าวในท่ามกลางสภาวะสังคมความเสี่ยงแห่งยุคโลกาภิวัตน์อีกด้วย

การศึกษาวิทยาศาสตร์โดยเชื่อมโยงวิทยาศาสตร์กับสังคมและสุขภาพจะไม่ใช่เรื่องง่าย ทั้งในแง่กระบวนการทำงาน และกระบวนการทางปัญญา เพราะสำหรับสังคมไทยแล้ว ประเด็นนี้จัดได้ว่ายังเป็นประเด็นที่ใหม่และไม่มีพื้นที่ทางสังคมมาร่วมกันถกเถียงกันมากนัก โดยวิทยาศาสตร์กับสุขภาพจะทางสังคม มักจะถูกทำให้กลายเป็น

เป็น “คนแปลกหน้า” ต่อกัน ดังจะเห็นได้จากการเริ่มสนทนาถึงแม้ว่าจะเป็นเพื่อนกันและเคยรู้จักมักคุ้นกันมาก่อน แต่เมื่อเริ่มถกเถียงประเด็นดังกล่าวกันอย่างจริงจังเกี่ยวในบางครั้งถึงกับเบื้อ หรือหันหน้าห่างหายไปเลยก็มี

คณะผู้วิจัยได้เลือกเอาประเด็นดังกล่าวเนื่องจากเป็นผู้ที่เรียนอยู่ในศาสตร์สาขาที่เกี่ยวข้อง และเริ่มกระบวนการวิจัยจากการเป็นเพื่อนกัน ผ่านงานยูวชนจุพากับโลกาภิวัตน์ ซึ่งได้รวมเอาเยาวชนที่มีความแตกต่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น คณะ สาขาวิชา ชั้นปี เพศหญิงและชาย ภูมิภาค มาเป็นต้นทุนสำคัญในการทำวิจัยในโครงการนี้ ดังนั้นหากมองความเป็นวิทยาศาสตร์หรือสังคมศาสตร์จากแง่มุมที่เป็นรูปธรรมและจับต้องได้จึงมาจากตัวตนของแต่ละคนเป็นหลัก

2. ใคร่ครวญวิธีคิดต่อโลก : ศาสตร์ทางวิทย์และศาสตร์ทางสังคม

อย่างไรก็ตาม การแยกพรหมแดนว่า ประเด็นใดเป็นวิทยาศาสตร์และประเด็นใดเป็นสังคมศาสตร์ในทางนามธรรมหรือในทางความคิด ก็ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะนิยามความหมาย อันนำไปสู่การถอดบทเรียนจากข้อถกเถียงและตัวตนของเยาวชนได้พอสังเขปดังต่อไปนี้

แนวความคิดเรื่องวิทยาศาสตร์กับสุขภาวะทางสังคม มีความสำคัญในการทำความเข้าใจความรู้ที่ถูกแยกออกจากกัน โดยใช้มิติของ “สุขภาวะ” เป็นตัวเชื่อมประสานบูรณาการความรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน แต่ด้วยความรู้และผลจาก “ความเสี่ยง” ของวิทยาศาสตร์ เอาเข้าจริงก็เกี่ยวพันกับชีวิตของมนุษย์ในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นมิติทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ในชีวิตประจำวันของผู้คนที่อยู่อย่างหลากหลาย และวิทยาศาสตร์จำเป็นที่จะต้องเรียนรู้และรับรู้ประเด็นความแตกต่างนี้ จากการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้พอจะจำแนกแนวความคิดคร่าว ๆ ของเกี่ยวกับวิธีคิดวิธีการมองโลกของวิทยาศาสตร์ที่มีต่อสังคมออกได้เป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ

1. กลุ่มที่ให้ความสำคัญกับศาสตร์ของตนเองอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์หรือสังคมศาสตร์ทั้งสองสาขาวิชานี้ล้วนฝังรากลึกอยู่ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมผ่านระบบอุดมศึกษา และเชื่อว่าสิ่งที่ตนเองเรียนรู้มาั้นเป็นความรู้ที่เป็นจริง และต่างก็จะพัฒนาความรู้ในส่วนของตนเองให้กลายเป็นความชำนาญเฉพาะและมีความพิเศษมากยิ่งขึ้น ดังนั้นประเด็นปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม ความเป็นมนุษย์ และชุมชน จึงไม่ยากที่จะจัดการ หากสร้างสิ่งที่พิเศษโดยการอธิบายโดยใช้สูตรชนิดพิเศษและเทคนิคพิเศษในการเข้าถึงความจริงดังกล่าว แต่ความจริงในมิตินี้ก็เป็นความจริงเพียงส่วนเสี้ยวหนึ่งของความจริงอื่น ๆ อีกหลาย ๆ มิติ

2. กลุ่มที่ตั้งคำถามต่อศาสตร์สาขาวิชา กลุ่มนี้เชื่อว่าศาสตร์ที่ตนเองเรียนมาั้นยังมีความสำคัญอยู่ หากแต่จะต้องนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมอย่างเจริญสติ (reflexive) และรู้จักวิพากษ์จุดดี จุดด้อย จุดแข็งและจุดอ่อนของตนเอง รวมทั้งพยายามบูรณาการและเชื่อมโยงความรู้ของตนเข้ากับศาสตร์สาขาวิชาอื่น ๆ เพื่อให้ได้ภาพรวมอันจะนำไปสู่ความเข้าใจโลกและสังคมได้ โดยใช้โจทย์ของชุมชนและความสนใจของแต่ละคนเป็นตัวตั้ง โดยเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงเพื่อเข้าไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งเพียงด้านเดียว แต่ยังมีมิติครอบคลุมไปในปริมาตรของศาสตร์ความรู้หลาย ๆ ด้านที่ควรนำมาพิจารณาร่วมกัน กลุ่มนี้กำลังสลายพรหมแดนของการให้ความสำคัญกับศาสตร์สาขาวิชาของตนเป็นตัวตั้งเพียงอย่างเดียว

3. กลุ่มที่ไม่สนใจต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคม รวมถึงการนำความรู้จากศาสตร์ของตนไปใช้อย่างสร้างสรรค์ กลุ่มนี้แทบจะหลุดหายไปเลยจากวงสนทนา เนื่องจากการไม่สามารถหาจุดสนใจร่วมกันได้ อันเนื่องมาจากพลังส่วนหนึ่งของโลกาภิวัตน์ที่ทำให้โลกทุกวันนี้มีความสลับซับซ้อนและทำให้ผู้คนมีความหลากหลายและเป็นปัจเจกบุคคลมากยิ่งขึ้น และนับวันยิ่งห่างหายไปจากชุมชนและความรู้สึกเป็นทุกข์เป็นร้อนของชุมชนที่จะเกิดขึ้นกับความรู้จากศาสตร์สาขาวิชาของตนไม่ว่าจะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อม

3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ผู้กระทำกร กับ พลวัตความเป็นจริงทางสังคม : ฐานของการสร้างองค์ความรู้ที่ใช้การได้

ในแง่หนึ่ง ถ้าจะถามว่า อะไรคือวิทยาศาสตร์หรือสังคมศาสตร์นั้น ตั้งแต่ในตอนเริ่มแรกก็ดูเหมือนว่าจะจำกัดความสามารถของผู้เข้าร่วมงานวิจัยเสียตั้งแต่ต้น แต่หากจะเอาความสนใจในประเด็นต่าง ๆ ของเยาวชนเป็นตัวตั้งไม่ว่าจะมีพื้นฐานมาจากศาสตร์สาขาไหนก็ตาม เพราะความเป็นวิทยาศาสตร์หรือสังคมศาสตร์นั้นล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น และสามารถพิจารณาได้จากภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละคนว่ามาจากศาสตร์สาขาประเภทใด

แนวทางการศึกษาของโครงการวิจัยวิทยาศาสตร์กับสุขภาวะทางสังคมที่ริเริ่มจากจุดสนใจเล็ก ๆ ในตัวของเยาวชนแต่ละคนเป็นหลักนั้น มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อทิศทางของโครงการวิจัยนี้ และทำให้เราปรับไปถึงพลวัต ความเคลื่อนไหวทางปัญญาของเยาวชนแต่ละคน ซึ่งหากจะอธิบายโดยใช้แนวความคิดของ Bourdieu (1997) เกี่ยวกับ 'habitus' ซึ่งหมายถึง คลังความรู้ที่มนุษย์ติดตัวไปตลอดเวลาในฐานะที่เป็นผลมาจากการมีชีวิตอยู่ในวัฒนธรรมหรืออนุวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละคนนั้น¹ การทำกิจกรรมในชุดโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ เนื่องจากเยาวชนที่มีที่มาจากภูมิหลังวิทยาศาสตร์หรือสังคมศาสตร์ก็จะนำเอา 'อิทธิพล' (influence) ของสภาพแวดล้อมไปใช้ในการดำเนินพฤติกรรมของตน ผ่านรูปแบบขององค์ความรู้ รูปแบบของการพูด รูปแบบของทัศนคติที่มีต่อประเด็นต่าง ๆ เป็นประเด็นหลักในการสนทนา

อีกทั้ง 'habitus' ยังเป็นชุดของ 'ความรู้สึกรู้จักคิด' (dispositions) ที่แต่ละคนนำออกมาใช้ในการคาดหมายว่าตนเองต้องการอะไร และตนเองจะได้อะไรบ้างในการเข้าไปมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ตัวอย่างเช่น เยาวชนที่มาจากสายสังคมศาสตร์มักจะมีชีวิตจิตใจเมื่อเยาวชนในสายวิทยาศาสตร์ อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมด้วยศัพท์แสงเชิงเทคนิคยาก ๆ เป็นสูตรชนิดที่เยาวชนในสายสังคมศาสตร์เข้าไม่ถึง แต่กลับไม่เป็นปัญหาสำหรับเยาวชนที่มาจากสายวิทยาศาสตร์ด้วยกัน เนื่องจากมีค่านิยม ประสบการณ์ชีวิตและภูมิหลังทางการศึกษาร่วมกัน แต่จะกลายเป็นประเด็นปัญหาใหญ่เมื่อเยาวชนสายสังคมศาสตร์ไม่มีความคุ้นเคยกับภาษาของเยาวชนที่มาจากสายวิทยาศาสตร์ ในทางตรงข้าม การอธิบายด้วยศาสตร์สาขาทางสังคมศาสตร์ก็อาจจะเป็นเรื่องยากต่อการทำความเข้าใจของเยาวชนที่มาจากสายวิทยาศาสตร์ในบางกรณีด้วยก็ได้ เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม จากข้อเท็จจริงที่ว่า ความรู้สึกรู้จักคิด องค์ความรู้ ภาษาพูดที่ใช้ไม่ได้ถูกพูดถึงอย่างมีสำนึก แต่ถูกนำออกมาใช้กับพฤติกรรมของแต่ละคนโดยที่เขาไม่ได้ตระหนักรู้อย่างจริงจังถึงผลที่เกิดขึ้น อย่างที่ Anthony Giddens เรียกว่า 'ความรู้ที่ใช้โต้ตอบกัน' (mutual Knowledge) หรืออีกนัยหนึ่งคือ ความสามารถที่จะรู้ว่า 'จะต้องทำอย่างไรบ้าง' ในการเผชิญหน้ากัน สถานการณ์หนึ่ง ๆ ดังนั้นในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงสังคม งานวิจัยชิ้นนี้จึงเน้นหนักกับการให้ความสำคัญกับเยาวชนในฐานะผู้กระทำที่มีเสรีภาพและสร้างสรรค์มากกว่าสิ่งอื่นใด

กรณีการศึกษาถึงวิทยาศาสตร์กับสังคมศาสตร์ โดยมีสุขภาวะของสังคม ตลอดจนสุขภาวะทางปัญญาของมนุษย์ โดยเฉพาะเยาวชนคนหนุ่มสาว เป็นแกนกลางของการเชื่อมโยงระหว่างความรู้ทั้งสองศาสตร์นี้ แสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของการสนทนา โดยปรากฏออกมาเป็นกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม น่าจะเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นต่อการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมมากขึ้นโดยอาศัยความสนใจ และปรารถนาความอยากรเรียนรู้ และการบูรณาการจากศาสตร์ต่าง ๆ ว่าสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ โดยที่ไม่เพียงแต่เฉพาะสาขาใดสาขาหนึ่งจะเข้าใจ มิติความซับซ้อนของสังคมที่มีมากขึ้น และยังเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจการปรับตัวของเยาวชนที่จะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตข้างหน้า องค์ความรู้ในลักษณะดังกล่าวและแนวทางการสร้างองค์ความรู้จากมนุษย์ผู้กระทำกรดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งในการนำไปปรับประยุกต์ใช้กับหลักสูตรการเรียนการสอน กิจกรรมนอกหลักสูตรต่าง ๆ โดยเน้นประเด็นสำคัญอยู่ที่เรื่องการเรียนรู้ของเยาวชนที่มีอยู่ในทุกรูปแบบกิจกรรมของชีวิต ตลอดจนประยุกต์ใช้ในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของเยาวชนท่ามกลางสภาวะความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์และสังคมเสี่ยงภัยในปัจจุบัน

¹ เชษฐา พวงหัตถ์, *โครงสร้าง-ผู้กระทำกร*, กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, หน้า 114-115

ภาคผนวก ก.

เสียงสะท้อนจากเยาวชน

ในส่วนภาคผนวก ก. นี้ คณะผู้วิจัยได้ขอให้เยาวชนที่มีส่วนร่วมกับโครงการวิจัยอย่างใกล้ชิด ได้ร่วมสะท้อนความรู้สึกนึกคิดและความเห็นต่างๆ และ “สิ่งที่อยากจะทำ” ด้วยตัวเอง โดยไม่ต้องผ่านการเรียบเรียงโดยนักวิจัยอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นแนวทางให้เยาวชนผู้เข้าร่วมโครงการพอจะนึกออกว่าน่าจะเขียนอะไรบ้าง ผู้วิจัยเสนอหัวข้อคร่าวๆ 4 หัวข้อ ได้แก่ 1) จุดเริ่มต้นความสัมพันธ์ที่เข้ามาข้องแวะกับโครงการวิจัยนี้ 2) สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมโครงการนี้ 3) จุดเด่น-จุดด้อยของโครงการ 4) พัฒนาการของตนเองตั้งแต่เข้าร่วมจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ หัวข้อดังกล่าวเป็นเพียงแนวทางกว้างๆ มิได้บังคับว่าทุกคนต้องสะท้อนเฉพาะ 4 หัวข้อนี้ หรือเขียนมาให้ครบทุกหัวข้อ

กล่าวโดยเฉพาะสำหรับหัวข้อที่ 2 และ 4 นั้น ดั้งเดิมโดยมิได้ต้องการอ้างความดีความชอบว่าพัฒนาการของตัวเยาวชนแต่ละคนนั้น เป็นผลมาจากการเข้าร่วมโครงการวิจัยชิ้นนี้ คณะผู้วิจัยตระหนักดีว่าสำหรับการเรียนรู้และพัฒนาการของมนุษย์คนหนึ่ง ไม่ว่าจะอ่อนเยาว์หรืออาวุโสแล้ว ล้วนเป็นเรื่องยิ่งใหญ่ยาก โครงการวิจัยชิ้นนี้เป็นเพียงส่วนเสี้ยว ณ ช่วงเวลาหนึ่ง ที่พยายามสร้างโอกาสหนึ่งที่ทั้งคณะผู้วิจัยและเยาวชนหลายคนได้มาพบกัน ได้ร่วมเรียนรู้และพัฒนาเติบโตทางวุฒิภาวะด้านต่างๆไปด้วยกัน ทั้งในระหว่างช่วงดำเนินโครงการและหลังโครงการสิ้นสุดไป แต่ละคนก็ยังคงมีส่วนอื่นๆและกิจกรรมอื่นๆในชีวิตให้ได้เรียนรู้และพัฒนาตัวเอง รวมทั้งร่วมกิจกรรมและสร้างสรรค์กิจกรรมอื่นๆด้วยตัวเองต่อไปเช่นกัน

ภาณุวัฒน์ อภิวัฒน์ชัย

บัณฑิต สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เรียนพี่ชัยที่เคารพ

อันเนื่องมาจากจดหมายที่พี่ชัยส่งมาถึงผม และเพื่อนๆ ร่วมงานวิจัย ให้ร่วมกันเขียนภาคผนวกของงานวิจัยชิ้นนี้ ผมต้องขอภัยพี่ชัยเป็นอย่างยิ่งที่ส่งงานชิ้นนี้เข้าไปเสียหน่อย ด้วยเหตุผลด้านสุขภาพ ประกอบกับอาชีพของตัวเองที่ต้องผูกพันกับงานซีตๆ เขียนๆ เป็นกิจวัตร ซึ่งงานเหล่านี้ได้แย่งเอาไอดีและจินตนาการที่จะเขียนงานแบบอื่นๆ ไปเสียฉิบ...

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ผมก็พยายามเขียนจดหมายฉบับนี้ออกมาได้ (พร้อมๆ กับที่อยากจะฝากอุทาหรณ์มาว่า “ถ้าอยากมีความสุขกับการเขียน อย่าทำมันเป็นอาชีพเด็ดขาด” 😊) โดยผมจะตอบคำถามพี่ชัยทีละข้อ ดังนี้ครับ

1) เข้าร่วม (พั่วพั่น) กับโครงการ “วิทย์&สังคม” นี้ได้อย่างไร?

เรื่องนี้คงต้องทำความเข้าใจกันตั้งแต่จุดเริ่มต้นของกลุ่ม “สยามเด็กเล่น” หลังจากนั้นก็ได้ร่วมสังฆกรรมกับทางกลุ่มเรื่อยมา จนเมื่อพี่ชัยและไอ้ปรกติได้ดำริว่าจะมีงานวิจัยเรื่องวิทยาศาสตร์กับสุขภาพทางสังคม ประกอบกับการที่ผมจบพลัดจบผลเรียนไม่จบ ๔ ปี เลยทำให้ผมได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัยชิ้นนี้โดยปริยาย

2) ได้เรียนรู้อะไรบ้าง จากการเข้าร่วมกับโครงการฯนี้?

สิ่งที่ได้จากโครงการวิจัยนี้ คงจะเป็นการได้เรียนรู้ว่าจริงๆ แล้ววิทยาศาสตร์กับปัญหาสังคมนั้นสามารถเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเหตุ-ผล (อย่างเรื่องคลิตินั้นไงเล่า ที่การใช้วิทยาการอย่างไม่ควบคุมสามารถทำให้เกิดปัญหาภัยกับสังคมเล็กๆ ได้อย่างยาวนาน)

3) คิดว่าโครงการฯ มีจุดเด่น&จุดอ่อน อย่างไรบ้าง?

ในความคิดของผม...โครงการนี้มีจุดเด่นที่แตกต่างกับงานวิจัยก่อนๆ ที่ชาวคณะได้ร่วมกันทำตรงที่ว่างานวิจัยชิ้นนี้มีประเด็นชัดเจน แตกต่างกับงานวิจัยชิ้นแรก ที่หัวข้อค่อนข้างกว้าง...การที่งานวิจัยชิ้นนี้มีประเด็นชัดเจน ทำให้สามารถมองประเด็นในเชิงลึกมากกว่า

สำหรับจุดอ่อนนั้นอยู่ที่งานวิจัยชิ้นนี้พร่องสิ่งที่เคยเป็นเสน่ห์ของงานวิจัยชิ้นที่แล้วของชาว “สยามเด็กเล่น” นั่นคือ...การมีส่วนร่วมของเยาวชนในวงกว้าง

ผมมองว่าด้วยความชัดเจนของหัวข้อที่เป็นข้อดีนั้น กลายเป็นข้อเสียไป ตรงที่ทำให้เยาวชนที่ไม่ได้สนใจในประเด็นดังกล่าวไม่สามารถเข้าร่วมวงได้ บวกกับภาษาที่ใช้ในวงคุยต่างๆ ที่ชวนให้เกิดอาการงุนงงอย่างยิ่ง ยิ่งเป็นตัวที่จะนำคนที่ไม่สนใจในเรื่องแบบนี้ออกจากวงไปเรื่อยๆ

ถ้าเราหาวิธีนำเสนอที่ประนีประนอมมากกว่านี้ (เช่นการนำเสนอเนื้อหาที่เราจะนำเสนอ มานำเสนอผ่านวิธีอื่นๆ เหมือนกับที่ Action Aid ใช้ศิลปะการแสดงเป็นเครื่องมือในการสื่อเรื่อง FTA เป็นต้น)

4) พัฒนาการของตัวเอง ตั้งแต่เข้าร่วม จนถึงปัจจุบัน?

หลังจากจบงานวิจัยชิ้นนี้ (จริงๆ แล้วต้องพูดว่าผมเผ่นจากงานวิจัยเสียกลางคัน) ผมได้เข้าไปทำงานในหนังสือพิมพ์ออนไลน์ “ประชาไท” (<http://www.prachatai.com>) อยู่ช่วงหนึ่ง

แม้ว่าเนื้อหาสาระในงานที่ทำได้ไม่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์อย่างเต็มตัว แต่งานเว็บไซต์ข่าว ก็ถือเป็นการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้สังคมวิธีหนึ่ง ทำให้ได้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างวิทยาศาสตร์กับสังคมมากขึ้น

ขอจบจดหมายแค่นี้แหละครับ ถ้ามีข้อสงสัย หรือข้อเพิ่มเติมอย่างไร ก็สามารถบอกต่อกันมาได้ละ

หนุ่ม

นุชรี วงศ์สมุทร

นิสิตภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ

*The significant problems we face cannot be solved
at the same level of thinking we were at when we created them.*

Albert Einstein

We know the truth, not only by the reason, but by the heart.

Blaise Pascal, Pensées

“ขอสันติสุขจงมีแต่ท่าน”

นิโคลัสวสต์ดีเคะ

ก่อนอื่นก็ขอขอบคุณความกล้าว่าถึงอดีตเมื่อประมาณ 2 ปีที่แล้วถึงจุดเริ่มต้นของการเข้าร่วมโครงการ “วิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคม : การริเริ่มจากเยาวชน” ซึ่งนับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการมองโลกครั้งยิ่งใหญ่ของตัวองครั้งหนึ่งในชีวิต อาจเรียกได้ว่าเป็นการพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ของชีวิตก็คงไม่ผิดนัก และยังคงใช้วิธีการมองโลกแบบนี้มาจนถึงปัจจุบัน อาจเป็นโชคชะตาฟ้าลิขิตหรือตัวเองจะเป็นผู้กำหนดก็ตามที่ทำให้ได้มาเข้าร่วมกับโครงการฯ แต่มันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิต และได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น

เหตุการณ์ที่ทำให้ได้มาเข้าร่วมกิจกรรมนั้นเริ่มต้นมาจากเพื่อนคนหนึ่งมาชวนคนที่สนใจคุยในประเด็นที่เกี่ยวกับการณ์ 14 ตุลา 16 ทำให้ได้รู้จักกับสมาชิกของกลุ่มสยามเด็กเล่น ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มโครงการ จากจุดเริ่มต้นของการคุยกันเกี่ยวกับเรื่อง 14 ตุลา ก็ถูกชวนมาเข้าร่วมในวงสนทนาแลกเปลี่ยนของกลุ่ม ในประเด็นต่างๆของโครงการวิทย์-สังคม

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมโครงการนี้

จากการเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการก็ทำให้ได้เรียนรู้หลายอย่าง เรียนรู้คนอื่น เรียนรู้สิ่งภายนอกตัว และหันมาตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวมากขึ้น จากที่เคยมองเห็นแล้วผ่านไปก็เปลี่ยนมาเป็นวิเคราะห์กับสิ่งที่ได้เห็นมากขึ้น รู้จักโลกนี้มากขึ้นแต่ท้ายที่สุดแล้วมันทำให้ได้รู้จักตัวเองมากขึ้น รู้ว่าตัวเองยังมีข้อต่อตรงไหน รู้ว่ายังมีอคติในเรื่องใดก็ตามเป็นจุดอ่อนที่ต้องกำจัด

จากการเข้าร่วมกิจกรรมหลายครั้ง ครั้งที่ประทับใจมากที่สุดคือการได้ลงพื้นที่หมู่บ้านกะเหรี่ยงคลิตี้ ดังนั้นขอยกการลงพื้นที่ครั้งนี้เป็นกรณีศึกษาถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้หลังจากที่ได้เข้าร่วมโครงการฯ การลงไปหมู่บ้านคลิตี้ล่างทำให้ได้เห็นความทุกข์ยาก ความเดือดร้อนของคนกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งในสังคมที่ต้องทนทุกข์กับพิษสารตะกั่วที่ได้รับจากการใช้พื้นที่ลำห้วยคลิตี้ และยังคงต้องทนทุกข์อยู่จนถึงปัจจุบัน สิ่งที่ได้เรียนรู้คือ ทำให้ได้เห็นคุณค่าของคนทุกคนและเลิกมองว่ากลุ่มคนชาติพันธุ์กลุ่มน้อยเป็นพวกล่างหลัง ไม่พัฒนาที่สมควรต้องเข้าไปช่วยเหลือ เพราะแท้ที่จริงแล้วทุกคนต่างมีคุณค่าเท่ากัน นอกจากนั้นยังได้เรียนรู้คุณค่าของภูมิปัญญาพื้นถิ่นในการที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน ทำให้ได้มองเห็นว่าตัวเองนั้นถูกความคิดแบบวิทยาศาสตร์ครอบงำอยู่ จนมองเห็นความเชื่อเรื่องผี วิญญาณ เจ้าป่า เจ้าเขาของชาวกะเหรี่ยงเป็นเรื่องไร้สาระ งมงาย ซึ่งเป็นแนวคิดอีกกระแสความคิดที่ถูกระบบคิดแบบวิทยาศาสตร์กดทับเอาไว้ แต่แท้ที่จริงความคิดเหล่านี้ทำให้คนเคารพธรรมชาติ เห็นธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีชีวิตเช่นเดียวกับคน ทำให้มนุษย์นั้นอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติและใช้ธรรมชาติเท่าที่จำเป็น

นอกจากนั้นแล้วยังทำให้เกิดจิตสำนึกของการเคารพความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ประเพณี ของคนอื่นที่ต่างจากตัวเอง คิดว่าหลักการนี้คงเป็นหลักการที่ใช้สร้างความเข้าใจในคนอื่นที่ต่างจากเราได้ดี บ่อยครั้งที่เคยคิดว่าความคิดความเชื่อหรือวิถีชีวิตของคนที่ต่างจากตัวเองโดยเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มน้อย เช่น กะเหรี่ยง เป็นสิ่งที่ดูด้อยกว่าคนไทยภาคกลาง (ก็รู้สึกว่าเป็นความคิดที่ดูแคบมาก) แต่จากการได้สัมผัสคนเหล่านี้จากการลงพื้นที่ก็พบว่าไม่มีใครด้อยกว่าใคร เราทุกคนเท่าเทียมกัน และก็ไม่มีวัฒนธรรมของใครดีกว่ากัน มันเป็นความงามในแบบเฉพาะของใครของมัน ทำให้เปิดใจกว้างมากขึ้น

นอกจากนั้นยังทำให้เคารพคนอื่นมากขึ้น ทำให้ลดความรู้สึกหยิ่งโสที่คิดว่าตัวเองดีกว่าคนอื่น ก็รู้สึกทำให้อ่อนน้อมต่อคนอื่นมากขึ้นและไม่ได้ตัดสินคนแต่เพียงสิ่งที่ปรากฏอยู่ภายนอก เช่น เลิกคิดว่าชาวกะเหรี่ยงด้อยพัฒนา ด้อยความเจริญ งมงาย แต่สิ่งที่ได้พบเห็นคือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมชาวกะเหรี่ยง วัฒนธรรมแห่งความอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ถ้าทุกคนมีจิตใจอ่อนน้อมแบบนี้บ้างคงไม่มีใครทำลายสิ่งแวดล้อม

นอกจากนั้นยังทำให้มองสิ่งต่างๆ เป็นองค์รวมมากขึ้น โดยสังเกตจากปัญหาที่ชาวกะเหรี่ยงต้องพบมันมีมากกว่าปัญหาด้านสุขภาพ แต่มันยังมีปัญหาระบบของการแพทย์ที่มองเห็นแต่โรคแต่ไม่ได้ใช้หัวใจรักษาคนไข้ เพราะชาวกะเหรี่ยงบางคนอาการอาการป่วยจากพิษสารตะกั่วยังไม่ปรากฏเด่นชัดแต่เรารู้ว่าเขาป่วย จึงทำให้ไม่มีการรักษาเกิดขึ้นในรายที่อาการป่วยไม่รุนแรง ก็เลยคิดว่าไม่ค่อยยุติธรรมเท่าไร และคิดว่าอาจเป็นประเด็นที่แสดงให้เห็นถึงความแห้งแล้ง(น้ำใจ)ของวิทยาศาสตร์ คืออะไรที่ไม่สามารถซึ่ง ดวง วัต ได้ ก็คิดว่ามันไม่มีอยู่จริง

จุดเด่น-จุดด้อยของโครงการ

จุดเด่นของโครงการคือการทำให้คนที่เรียนมาต่างศาสตร์กัน หรือมีความสนใจแตกต่างกัน หรือมีภูมิหลังต่างกัน มาร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน คิดว่าเหมือนกับเป็นการเชื่อมสะพานของสาขาวิชา เพราะมันทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างคนที่เรียนต่างศาสตร์ คงเหมือนกับที่พี่ชัย (ชาญชัย) พูดว่า คนเราแต่ละคนก็มีแว่นของตัวเอง แต่ละคนรับรู้โลกผ่านแว่นของตัวเอง ถ้าแว่นใครสีเหลืองก็มองเห็นโลกนี้เป็นสีเหลือง ใครมีแว่นสีแดงก็มองเห็นโลกนี้เป็นสีแดง ซึ่งก็มาจากการปลูกฝังของศาสตร์ที่เรียนมา หรือการอบรมจากครอบครัว สภาพแวดล้อม หรืออะไรก็แล้วแต่ เพราะฉะนั้นจึงทำให้แต่ละคนมองโลก รวมทั้งมีวิถีคิดที่ต่างกัน ซึ่งทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันได้ง่าย นอกจากนั้นการที่คนต่างสาขาวิชาได้มาคุยกัน เช่น สายวิทยาศาสตร์ สายสังคมศาสตร์ สายมนุษยศาสตร์ อาจทำให้ได้เห็นบางมิติของธรรมชาติของศาสตร์ที่เรียนมาว่ามีจุดบกพร่องตรงไหน เช่น ในบางครั้ง วิทยาศาสตร์ก็แล้งน้ำใจ ไม่มีหัวใจ เป็นต้น

จุดด้อยของโครงการก็คิดว่าบางครั้งเนื้อหาอาจจะยากเกินไป ก่อนทำกิจกรรมจริงควรมีการ intro กันในด้าน ความรู้สักเล็กน้อยเพื่อให้คนที่ไม่มีพื้นฐานในเรื่องที่จะคุยได้ติดตามเรื่องราวได้ง่ายขึ้น

พัฒนาการของตัวเองตั้งแต่เข้าร่วมจนถึงปัจจุบัน

การได้มาร่วมโครงการได้สร้างผลึกความคิดบางอย่างให้เกิดขึ้นมา ผลึกที่สำคัญน่าจะเป็นกรอบการมองโลกใน มุมใหม่ๆและ เป็นการจุดประกายความสนใจต่อผู้คนรอบข้าง (โดยเฉพาะผู้ที่ด้อยอำนาจ) ในประเด็นที่เกี่ยวกับคนชาติ พันธุ์กลุ่มน้อยในสังคม เพราะคนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเสมอ จากความสนใจที่เกิดขึ้นก็ทำให้ได้เข้าร่วมกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเหล่านี้อีก เช่น ไปค่ายอาสาเกี่ยวกับประเด็นของชาว มอแกน ไปค่ายอาสาสอนศิลปะให้เด็กๆที่โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ก็ได้สอนเด็กกะเหรี่ยง เด็กพม่า เป็นต้น

แต่ที่สำคัญคือการได้ปลูกหน่ออ่อนของจิตใจที่คิดถึงคนอื่นมากขึ้น จากนั้นก็ทำกิจกรรมอีกหลายอย่าง ตอนนี้เป็นสมาชิกของกลุ่มเดโม(ประชาธิปไตยเพื่อสังคม) ก็มีการจัดค่ายปีละครั้ง เป็นค่ายประชาธิปไตยใกล้ตัวสู่เยาวชน และ ออกหนังสือ(ทำมือ)ชื่อ “เม็ดทราย” และเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเยาวชน South-See เป็นกลุ่มเยาวชนที่มุ่งสนใจ ประเด็นปัญหาภาคใต้ เป็นกลุ่มที่อยากเข้าไปทำความเข้าใจกับปัญหาที่กำลังเกิดขึ้น ด้วยความเชื่อมั่นว่าพลังเล็กๆ จะ สามารถทำในสิ่งที่ยิ่งใหญ่ได้

ขอให้โลกนี้เต็มเปี่ยมด้วยรักและสันติภาพ
นิโคล

All we are saying is give peace a chance...

John Lennon

सानู ตันกุล

บัณฑิต สาขาภาพถ่ายและการพิมพ์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาฯ

ตรงนี้ควรเป็นชื่อบทความ ...ซึ่งผมคิดไม่ออกว่าจะให้ชื่ออะไร

ก่อนจะเขียนเรื่องราวใดใด ผมขอล่าวถึงที่มาของบทความนี้ก่อนเป็นอันดับแรก บ่ายวันหนึ่งผมได้รับ e-mail มีเนื้อความ ชักชวน ขอร้อง (แกมบังคับ) จากชาญชัย ชัยสุขโกศล หรือพี่ชัยของพวกเรา ให้เราเล่าถึงตัวเองและโครงการที่เราได้ร่วมทำมา (แล้วไม่ใช่เรื่องยากอะไร) เพื่อย้ำให้แน่ใจว่าผมต้องเขียนอะไร และแค่ไหน ผมจึงโทรศัพท์ไปถามกับเจ้าตัวโดยตรง คำตอบที่ผมได้รับ เป็นไปตามที่ผมคาดไว้ แต่สิ่งที่ทำให้ผมลำบากใจ กลับเป็นประโยคที่ว่า “ ...ไม่ต้องเขียนมากมายก็ได้ครับ เอาแค่ 3-4 หน้าก็พอ...” ผมอยากจะสวนกลับไปตอนนั้นเหลือเกิน “พี่ครับ 2 หน้าผมเต็มกลืนแล้วครับ” แต่ผมก็ไม่ได้พูดออกไป เอาเป็นว่าผมจะลองดูก็แล้วกัน บทความนี้อาจจะมีการใช้ภาษาที่ผิด การสะกดคำที่ผิด (ซึ่งผมรับรองได้ว่าต้องมีชกที่ผิด) หรือหากบทความนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ขอยกความรับผิดชอบทั้งหมดให้พี่ชัยนะคับ

จุดเริ่มต้นที่มีชื่อจุดเริ่มต้น

หากท่านได้อ่านรายงานโครงการฯ คงจะมีหลายครั้งที่จะได้พบเนื้อความที่กล่าวถึงกลุ่ม “สยามเด็กเล่น” จากความสัมพันธ์ที่เรียกได้ว่าแทบจะเป็นเนื้อเดียวกันของทั้งกลุ่มนี้กับโครงการวิจัยฯ และด้วยความที่เป็นสมาชิกของกลุ่มสยามเด็กเล่นก็คงจะตอบคำถามที่ว่าเข้าร่วมโครงการนี้ได้อย่างไร แต่ก็คงจะเป็นการตอบที่กำปั้นทุบดินเกินไป เมื่อเป็นเช่นนี้จึงขอล่าวย้อนไปอีกซักหน่อย ถึงกลุ่มเยาวชนที่เรียกตัวเองว่า “สยามเด็กเล่น” ซึ่งได้ก่อตั้งกันขึ้นมาเมื่อครั้งโครงการ “จุฬาฯกับสังคม : พลวัตในการปรับตัวเชิงสถาบันและทางเลือกในอนาคต” ด้วยความที่รู้จักกัน พูดคุยและได้แลกเปลี่ยน

เปลี่ยนความคิดในประเด็นต่างๆที่เราสนใจร่วมกัน นานวันเข้าความเป็นกลุ่มก้อนก็ชัดเจนมากขึ้นเป็นลำดับ และเมื่อต่างคนก็มีคนรู้จัก เราจึงมีคนจากคนรู้จักมากขึ้นเรื่อยๆ แล้ววันหนึ่ง เรากับคนที่เรารู้จักและคนรู้จักของคนรู้จักจึงได้มาร่วมงานกัน

โครงการได้ถูกเขียนขึ้นและดำเนินไปอย่างไม่เร่งรีบ ผ่านประเด็นต่างๆ ทั้งในความเป็นจริงและในโลกเสมือน มีการประชุมทั้งกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ การจัดสัมมนาต่างๆ การลงพื้นที่ที่ประสบปัญหา คุยกันนอกรอบอีกนับครั้งไม่ถ้วน ยังไม่ต้องรวมการประชุมเรื่องวารสารและ website อีกไม่รู้กี่ครั้งต่อกี่ครั้ง การทำงานเป็นไปอย่างสนุกสนาน เมามั่น สับสนวนวาย ได้แนวคิดประหลาดๆจากคนประหลาดๆ ที่มารวมกันจนทำให้ทุกคนดูไม่ประหลาด บ่อยครั้งที่แม้แต่การพูดเรื่องเดียวกัน ในประเด็นเดียวกัน แต่กลับสร้างปัญหาได้อย่างประหลาด ด้วยฐานความคิดที่ต่างกัน การใช้ภาษาที่ไม่เหมือนกัน (แม้จะเป็นภาษาไทยเหมือนกันก็เถอะ) ก็ทำให้เรื่องง่ายๆดูสับสนขึ้นมาได้อย่างน่าทึ่ง บ่อยครั้งเกิดเหตุการณ์ “เถียงกันในเรื่องที่เห็นด้วยอยู่แล้ว” จนต้องมานั่งคิดว่าแล้วจะเถียงกันทำไม (วะ)

เพื่อเป้าหมายหนึ่งๆ เราอาจจะไปกันได้หลายทาง แต่ผมได้เรียนรู้ว่า แม้แต่ทางเดียวกันเราก้ยังวิ่งได้หลายเลน

นี่เป็นโครงการหนึ่งที่มีลักษณะ “ข้ามสายพันธุ์” อยู่อย่างเห็นได้ชัด ทั้งในระดับส่วนย่อย และในระดับส่วนรวม กล่าวคือ ทั้งในตัวผู้ร่วมโครงการเอง และตัวประเด็นของโครงการ บางครั้งผู้ร่วมโครงการที่มาจากสายสังคมก็ให้ข้อมูลและทัศนะเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ได้ชนิดที่ทำให้ฝั่งฝ่ายวิทยาศาสตร์ต้องทำหน้าเบ้ และหลายครั้งที่ฝ่ายวิทยาศาสตร์ก็ให้ทัศนะและข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของสังคมชนิดที่แข่งแย้งกับกำลังอธิบายถึงเครื่องจักรอะไรซักอย่าง ความผิดที่ผิดทางอย่างนี้เกิดขึ้นอย่างเมามัน และดูเหมือนไม่มีที่ท่าว่าใครจะมาหยุดได้ แต่ความผิดที่ผิดทางอย่างนี้กลับสร้างทัศนะใหม่ๆได้ ทัศนะที่ฝ่ายสังคมไม่รู้ และทัศนะที่ฝ่ายวิทยาศาสตร์ไม่เข้าใจ การได้แลกเปลี่ยนความไม่รู้ซึ่งกันและกันก่อให้เกิดความรู้ (แม้ว่าจะดูทะลุกทะลุบ้าง) ได้เกิดการผสมกลมกลืน ถึงแม้จะเรียกไม่ได้ว่าเป็นเนื้อเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็เป็นก้อนเดียวกัน

ความไม่รู้ไม่ใช่จุดจบของการศึกษา แต่เป็นการเริ่มต้น

มาถึงขณะนี้ กิจกรรมของโครงการก็ได้เสร็จสิ้นไปประยะหนึ่งแล้ว ผู้ร่วมโครงการแต่ละคนก็ได้ดำเนินชีวิตของตัวเองตามแต่วิถีทางของตน บางคนเป็นนักวิจัย บางคนไปเป็นอาจารย์ บางคนเป็นนิสิตนักศึกษา บางคนก็เข้าสู่ตลาดงาน ผมก็เป็นหนึ่งในนั้น การได้ออกมาทำงานที่ (คิดว่า) ตัวเองชอบอย่างเต็มตัวให้ความรู้สึกผิดกับที่คิดไว้อย่างสิ้นเชิง การทำงานที่ดูเหมือนจะเป็นศิลปะ กับตัวตนที่มีฐานความคิดอย่างวิทยาศาสตร์มาตลอดชีวิต ก็คิดว่ามันพอแล้ว หารู้ไม่ว่าเมื่อต้องคำนึงถึงตัวแปรสำคัญ คืองานที่ออกมาต้อง “ขายได้” ยิ่งสร้างความลำบากใจอย่างบอกไม่ถูก ไม่ใช่แค่ “สวยงาม” ไม่ใช่แค่ “สมเหตุสมผล” แต่มันต้อง “ขายได้” หรือต่อให้ “ไม่สวยงามและไร้เหตุผล” แต่ถ้ามัน “ขายได้” ก็จบ!!! นี่ไม่ใช่สิ่งที่เกินความคาดหมาย ไม่ใช่สิ่งที่ไม่เคยรับรู้มาก่อน ไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ แต่เมื่อต้องประสบกับตัวเองโดยตรง ก็นึกได้ถึงประโยคที่ว่า “ของอย่างนี้ไม่เจอกับตัวไม่รู้หรอก” หรือถ้าให้อธิบายให้ละเอียดกว่านี้ ผมก็คงต้องบอกว่า “ของอย่างนี้ไม่เจอกับตัวไม่รู้หรอก”

การสื่อสารที่คิดว่ามีปัญหาเมื่อครั้งทำโครงการวิจัย ก็กลับกลายเป็นเรื่องง่ายๆไปเลย เมื่อต้องมาทำงานกับคนที่มิได้ตำแหน่งงานที่ต่างกัน มีการศึกษาที่ต่างกัน มีวัยที่ต่างกัน บ่อยครั้งที่เราถามว่า “เข้าใจมั๊ย?” จะได้ยินคำตอบว่า “ครับ ได้ครับ” ทั้งที่จริงๆแล้วผู้ตอบอาจจะไม่ได้เข้าใจอย่างที่ตอบ และก็บ่อยครั้งเมื่อเราโดนถามว่า “เข้าใจมั๊ย” แล้วตอบไปว่า “อ่า... ตรงนี้... หรือ... แล้ว...” จะถูกสายตาจ้องแฉ่งใส่ **การเข้าใจในสิ่งที่จะต้องทำ กับการรับคำสั่งกลับถูกนำมาผสมกันอย่างน่ากลัว การตอบให้ถูกใจและการพูดให้เกิดความเข้าใจจึงเป็นเรื่องที่จะต้องนำมาผสมกันเช่นกัน**

ธงชัย กุบโคกกรวด

นิสิตปริญญาเอก คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ 1 : เริ่มก่อการ

เสียงจิ้งจอกแจ๊กจ๊อแจของสยามสแควร์มีเคาะใจมาเกือบสี่สิบปี และยังคงเป็นพื้นที่ของวัยรุ่นสร้างแต่งแสดงตัวตนอยู่เนืองนิจ หากจะก้าวล้ำเข้ามาอีกนิด ด้านหนึ่งของสยามฯ ก็จะพบรั้วปูนสูงเทียมตึกระฟ้า กั้นระหว่างสยามกับสวนป่ากระหย่อมเล็กๆ ผ่านรั้วเหล็กทาสีเทาที่มีสนิมขึ้นเป็นหย่อมๆ และตึกเก่าสีขาวอายุกว่าแปดสิบปีของคณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ช่างดูแตกต่างกันกับสยามฯ เสียจริง

ชายหนุ่มเดินผ่านรั้วประตูเหล็กออกมาเหมือนหนึ่งก้าวข้ามเส้นแบ่งแห่งกาลเวลาสู่อีกอารยธรรม ความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการทำงานในห้องทดลองมาทั้งวันนั้น ทำให้เขาต้องพาตัวเองมาผ่อนคลายและพักสายตาจากการทำงาน กับสีสันสดใสของสยามสแควร์ ความสวยงาม หนุ่มสาว (โดยเฉพาะน้อง ๆ นักศึกษา !!!) ที่มาเดินพบปะกัน เลือกซื้อสินค้า จับจ่ายใช้สอย และได้แสดงตัวตนบนพื้นที่แห่งนี้ การเดินเรื่อยเปื่อยปล่อยความคิด ไม่คิดเรื่องงาน พักสายตา มองโน่นมองนี่กับน้ำหวานร้านประจำในมือเท่านั้นก็ทำให้ชายคนหนึ่งคลายความเหนื่อยล้าลงไปได้มาก ก่อนที่จะกลับไปปิดเครื่องไม้เครื่องมือ และตรวจสอบความเรียบร้อยของห้องทดลอง

เสียงประตูถูกเปิดออก แสงสว่างจ้าจากหลอดไฟนีออนหลายหลอดจากชั้นไม้สีขาว ขวดใสขนาดเท่าๆกับแก้วน้ำปิดฝาสนิทอย่างดีภายในเป็นต้นไม้เล็กๆเติบโตอยู่บนอาหารวันที่เติมไปด้วยองค์ประกอบสำคัญต่างๆที่พืชต้องการ ต้นไม้ชูช่อเล็กๆเขียวขจี รากสีขาวซ่อนไซเข้าไปในดินดูดกินสารอาหาร แสงไฟจ้าจากหลอดนีออนแทนแสงอาทิตย์ให้พืชสังเคราะห์แสง ห้องขนาดประมาณสิบหกตารางเมตรมันดูไม่ใหญ่นักสำหรับห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็พอมีพื้นที่วางข้าวของและอุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ สำหรับการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช

ชายหนุ่มบรรจุตัดต้นไม้เป็นท่อนเล็กด้วยมีดผ่าตัดปลอดเชื้อ และเสียบลงไปในอาหารวันด้วยปากคีบเหล็ก ยาวปลอดเชื้อเช่นกัน ภายในตู้ปลอดเชื้อชนิดเป่าลมออกสำหรับงานเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช ต้นแล้วต้นเหล่าที่วันนี้เขาได้เริ่มและจบลง เขาใช้สเปรย์แอลกอฮอล์เจดิสบเปอร์เซนต์สำหรับฆ่าเชื้อฟองลงไปบนพื้นตู้ปลอดเชื้อและเช็ดด้วยผ้าที่ชุ่มไปด้วยแอลกอฮอล์เช่นกันเพื่อให้แน่ใจว่าจะไม่มีเชื้อใดๆปนเปื้อนการทำงานของเขาคือ ก่อนที่จะปิดตู้และนำขวดไปวางที่ชั้น ต้นไม้ท่อนเล็กๆเสียบบนอาหารวันที่ดูไม่น่าจะโตเป็นต้นได้นั้น วิทยาศาสตร์ก็สามารถทำให้มันกลับมาเป็นต้นใหม่อีกครั้งได้

“แกร๊ก” เสียงสวิทช์ถูกปิดลงหลังจากที่เขาจัดการทุกอย่างเสร็จเรียบร้อยแล้ว

“วันนี้พอแค่นี้ก่อนแล้วกัน” เขาพูดกับตัวเองก่อนที่จะไปตรวจดูปลั๊กไฟต่างๆว่าไม่ลืมหอดแน่แล้ว จึงปิดเพดานและล็อกประตู เหลือเพียงแสงจากชั้นเลี้ยงต้นไม้ที่ยังเปิดอยู่และจะปิดตามเวลาที่กำหนดด้วยเครื่องตั้งเวลา เพื่อให้ต้นไม้พืชสมุนไพรภายในขวดโตได้อย่างเต็มที่ เขาเดินออกไป ทิ้งห้องทดลองไว้เบื้องหลัง เดินผ่านประตูตึก ประตูรั้วของคณะสู่อสยามสแควร์

อย่างไรก็ตาม ภายในใจของเขายังรู้สึกว่ามันยังเร็วไปที่จะกลับไปพัก จากที่เคยเป็นเด็กกิจกรรมอย่างหาตัวจับยาก เขาจึงคิดว่าน่าจะมีอะไรทำดีกว่ากลับไปดูละครนำหน้าที่ห้องพัก

“วันนี้ว่างๆ แวะไปดูน้องๆที่สภาก็เป็นอย่างไรบ้างนะ?” เขานึกถามตัวเองในใจ สภานิสิตและสโมสรนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เขาได้ทำกิจกรรมมาแต่สมัยยังเรียนปริญญาตรี และเป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ กันอย่างอิสระและสร้างสรรค์ อย่างแทบจะพูดได้ว่านอกจากในห้องทดลองแล้ว เวลาที่เหลือของการอยู่ที่มหาวิทยาลัยก็คือห้องสภานิสิตเลยก็ว่าได้ เขาจึงตัดสินใจย้ายของศากการเดินทางจากสยามฯ สู่ตึกจุฬจักรพงษ์ ชั้น 3 ที่ตั้งของสภานิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ห้องสภานิสิตยังเป็นห้องเล็กๆที่กว้างขวางไปด้วยพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น และการพัฒนาตัวตนของนิสิต เพราะมีคนหลากหลาย ทุกคณะทุกชั้นปีและทุกๆศาสตร์สาขาความรู้ชั้นมารวมกันอยู่ที่นี่ เสียงน้องๆยังคงล่าวสวัสดี และทักทายเขาด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้มเหมือนเช่นเคย วันนี้แม้ว่าจะไม่มีการประชุมสภาเพื่อพิจารณาโครงการกิจกรรม

ของสโมสรนิสิตจุฬาฯ แต่ก็ยังมีน้องๆหลายคนเข้ามาตามงานและเตรียมงานต่างๆเพื่อการทำกิจกรรมต่างๆที่ใกล้เข้า แต่ก็มีเวลามากพอที่จะพูดคุยไถ่ถามความเป็นอยู่ซึ่งกันและกันด้วยไมตรีจิตและพูดคุยกันในประเด็นที่น่าสนใจและมุมมองตามศาสตร์ต่างๆอย่างสนุกสนาน เสียงโทรศัพท์ของห้องสภานิสิตก็ดังขึ้น ชายหนุ่มซึ่งนั่งอยู่ใกล้โทรศัพท์ที่สุดจึงลุกขึ้นรับโทรศัพท์ และนี่ก็คือจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้เรื่องท้าทายครั้งใหม่ของเขา

“สวัสดีครับ สภานิสิตครับ” เสียงชายหนุ่มทักทายผู้ที่โทรเข้ามาอย่างเป็นกันเอง

“สวัสดีครับ” เสียงชายปลายสายตอบรับ “นั่นใครพูดครับ” เขาถามด้วยความสงสัย

“เราเอง ชง นั้น บาส หรือเปล่า” ชายหนุ่มแนะนำตัวและทักทายเพื่อน

“อ้อ ชง เหรอ ใช่เราเอง....ตอนนี้เราจัดเสวนาของ โครงการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับสังคม : พลวัตในการปรับตัวเชิงสถาบันและทางเลือก ที่ห้องประชุมสารนิเทศ บนหอประชุมใหญ่ สนใจไหม ยังไงชวนน้องๆมาด้วยเยอะๆนะ”

ชายหนุ่มฟังแล้วรู้สึกสนใจอย่างมากคงจะมีอะไรให้อีกเยอะเลย เขาวางสายแล้วกลับมาปีดประเด็นที่กำลังพูดคุยก่อนหน้านี้ และชวนน้องๆเข้าร่วมเสวนาด้วย แต่เขาก็ต้องไปโดยลำพังเพราะน้องๆยังต้องเตรียมงานต่อ เขามุ่งหน้าสู่ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาฯ และนับตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมาไม่เพียงงานในห้องทดลองของเขาเท่านั้นที่ต้องรับผิดชอบ เขายังเข้าร่วมเสวนากับโครงการนี้เกือบทุกครั้งเท่าที่โอกาสจะอำนวย จนวงเสวนาได้ร่วมก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาเป็น “สยามเด็กเล่น” มีการทำกิจกรรมมากมายและแน่นอนว่าเวลาที่ไม่ได้อยู่ในห้องทดลองก็คือเวลาที่ *สยามเด็กเล่น* เริ่มก่อการอะไรสักอย่าง

เวลาผ่านไปนับเป็นปี เขายังคงสนุกสนานกับการทำการทดลองในห้องทดลองเล็กๆที่หลายคนอาจจะมองว่ามันคับแคบจำเจ แต่มันก็ทำให้เขาพบความตื่นเต้นได้เมื่อทดลองและได้ผลการทดลองใหม่ๆออกมาท้าทายความคิดของเขา (แม้ว่าส่วนใหญ่มันจะล้มเหลวก็ตาม) และอีกสังคมหนึ่งคือการได้เรียนรู้จากคนในหลาย ๆ วิชาชีพ หลากหลายประสบการณ์ หลากหลายความรู้ที่เขามารวมคลุกเคล้าอย่างออกรสออกชาติ และเอริตอรรอยเสียทุกครั้งที่ได้มาร่วมก่อการ จวบจนความรู้และความคิดของชาว*สยามเด็กเล่น* กลมเกลียวตกผลึกความคิดเกิดเป็นโครงการใหม่ๆเพื่อกระตุกต่อม “เอ๊ะ” ของคนในสังคม

เวลาผ่านไปชายหนุ่มมีเรื่องมากมายที่ต้องรับผิดชอบและยังมีเรื่องราวของ *สยามเด็กเล่น* ที่ยังคงมีการก่อการอย่างสร้างสรรค์อยู่เนืองนิจ และโครงการใหม่ก็ได้เริ่มขึ้นมาอีกครั้ง

เสียงกริ่งโทรศัพท์ของห้องแล็บดังมาอีกครั้ง สาวน้อยเสียงใสเป็นผู้รับและเรียกชายหนุ่มที่กำลังทำการทดลองอยู่ไม่ไกล

“สวัสดีครับ” เสียงชายหนุ่มทักทายคนปลายสาย

“สวัสดี ชง” เสียงของชัยเพื่อนซี้ในกลุ่ม*สยามเด็กเล่น* ที่ร่วมก่อการกันมานับแต่เริ่มกลุ่ม*สยามเด็กเล่น* และชัยได้เริ่มเล่าเรื่องราวต่างๆที่เกิดขึ้นและสิ่งที่อยากทำขึ้นในโครงการนี้ในนาม โครงการวิจัย “วิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคม : การริเริ่มจากเยาวชน” ชัยคิดว่าเรื่องนี้เพื่อนอย่างชง ที่ทำงานอยู่ในวงการวิทยาศาสตร์น่าจะมีประสบการณ์ด้านนี้บ้าง และน่าจะนำประสบการณ์มาบอกเล่าแตกหน่อ ต่อยอดความคิดเป็นความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆได้ แม้ว่าชงจะยุ่งกับการทดลองอย่างมาก แต่เขาก็ไม่ยอมพลาดโอกาสหาประสบการณ์ใหม่ๆครั้งนี้ เขาจึงตัดสินใจเข้าร่วมโครงการและ*สยามเด็กเล่น* ก็ได้เริ่มก่อการอีกครั้ง

ตอนที่ 2 : สิ่งที่ได้เรียนรู้

เวลาก้าวล่วงไปตามวิถีของมัน เรื่องราวต่างๆของการดำเนินโครงการไม่ได้เป็นเพียงการเดินเข้ามาแล้วจากไป หากแต่มันเป็นความทรงจำหนึ่งที่พวกเขาเหล่า*สยามเด็กเล่น* และผู้ที่มีส่วนร่วมโครงการนี้ในภาคส่วนอื่น ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

การดำเนินกิจกรรมต่างๆทำให้ผู้คนมากมายหลากหลายด้วยความรู้และประสบการณ์ นับตั้งแต่เด็กมัธยมไปจนถึงระดับปริญญาเอก ชาวบ้านผู้เรียนรู้ชีวิตจากวิถีธรรมชาติ จนถึงผู้คนที่ใช้ชีวิตในเมืองใหญ่ที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีขั้นสูง คนที่ไม่มีโอกาสเรียนหนังสือ จนถึงตำแหน่งที่สังคมเรียกว่าผู้เชี่ยวชาญระดับศาสตราจารย์ จากห้องสัมมนา

หุหรธาติดเครื่องปรับอากาศเป็นน้ำใช้เทคโนโลยีไฮเทค สู่สถานสัมมนาท่ามกลางแสงเทียนในบรรยากาศเย็นน้ำของแมกไม้ชายเขา จากเมืองใหญ่กลางสยามสแควร์ สูดินแห่งผืนป่า พวกเขาผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เรียนรู้ในสิ่งมากมาย จากเรื่องราวเล็กเหมือนดังเปลวไม้ขีดไฟไปสู่ประกายความคิดดวงตะวันฉาย จากเรื่องราวของดีเอ็นเอที่อยู่ในอนุของตัวเราสู่ทฤษฎีสุดขอบจักรวาล จากกฎเกณฑ์จารีตประเพณีของชุมชนเล็กๆ สู่กฎระเบียบของสังคมบนฐานของอำนาจและเงินตราในโลกยุคโลกภิวัตน์

มันเป็นเรื่องยากที่จะบอกว่าเราได้เรียนรู้อะไรบ้างจากโครงการนี้ หากจะลงเนื้อหาก็คงเห็นเป็นเล่มรายงานของโครงการ กลุ่มสยามเด็กเล่น เกิดกระบวนการการเรียนรู้มากมาย จากประสบการณ์ที่แตกต่างกัน และซงก็ได้เรียนรู้มากมายเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของ*ความรู้สึก* สิ่งที่เขาให้ความสำคัญมาก คือ การได้แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ถึง*ความรู้สึก* ซึ่งกันและกันผ่านโจทย์ทางด้านสังคมที่วิทยาศาสตร์สร้างผลกระทบ ซึ่งซงไม่ค่อยจะมีเวลามาคิดเรื่องเหล่านี้สักเท่าใดนัก แม้ว่าเรื่องที่เขาทำวิจัยอยู่นั้นจะมีผลกระทบเชิงสังคมเช่นกัน และมันไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่พวกเขาจะได้เรียนรู้ร่วมกันจากห้องเรียนรูปทรงสี่เหลี่ยมกลางย่านที่ทันสมัยที่สุดอย่างสยามสแควร์ เรียนรู้ถึงชีวิตวัยรุ่นที่เซนต์เตอร์พอยท์ในโลกวิทยาศาสตร์ล้ำยุค อารยธรรมโทรศัพท์มือถือถือ โลกอินเทอร์เน็ตออนไลน์ ภาพยนตร์วิทยาศาสตร์และได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึง*ความรู้สึก*ของกลุ่มวัยรุ่นซึ่งทำให้เกิดเรื่องดีๆหรือไม่ดี (ตามมุมมองของกฎหมายและมุมมองทางสังคม) ผ่านประสบการณ์และการวิจัยของนักมนุษยวิทยาและวัยรุ่น

และสิ่งซึ่งไม่เคยคาดคิดว่าจะมีโอกาสได้เจอจากโครงการนี้ก็คือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านกระเหรี่ยงที่อยู่ห่างออกไปหลายร้อยกิโลเมตรผ่านเส้นแบ่งของกาลเวลาสู่ชุมชนหนึ่งกลางผืนป่าแทบจะหาหลอดไฟตามบ้านได้ยากกว่าปลาในห้วย หากแต่ซงได้เรียนรู้ถึงความแตกต่างจากเมืองกรุงที่ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีตอบสนองความต้องการที่ไม่รู้จักจบสิ้นในยุคที่เรียกว่าโลกาภิวัตน์จนหลายๆคนมักจะเปลี่ยนเรียกว่า *โลกาภิวัตน์* ในดินแดนห่างไกลนี้มันต่างออกไปชาวบ้านที่อยู่กับวิถีแห่งธรรมชาติพึ่งพิงความเป็นไปของธรรมชาติไม่ต้องใช้เงินอะไรมากมายนัก มีลำห้วยเป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งยังเป็นแหล่งอาหาร มีผืนป่าเป็นเหมือนหนึ่งแปลงผักขนาดใหญ่ไม่มีวันหมด แต่วันหนึ่งมีนายทุนผู้มั่งคั่งมาทำเหมืองตะกั่วด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการทำเหมือง หากแต่ไม่ได้ใช้มันอย่างถูกต้อง กลับหลังเพียงแต่ผลกำไรไร้คุณธรรมปล่อยสารตะกั่วลงสู่ลำห้วยที่เป็นแหล่งน้ำและแหล่งอาหารหล่อเลี้ยงชุมชนและแล้ววันหนึ่งก็ป้ายประกาศ “ห้ามจับสัตว์น้ำไปรับประทาน”

“แล้วเราจะกินอะไรกัน?!” ชาวบ้านในวงคุย ณ ศาลาเลี้ยงเด็กหมู่บ้านคลิตี้ยังอยู่ในหูของซง เขารู้ดีว่าสารตะกั่วมันอันตรายอย่างไร เพราะได้ศึกษาทดลองมากับมือในห้องทดลองทางชีวเคมี เหมืองตะกั่วปล่อยตะกั่วลงแหล่งน้ำลำห้วยคลิตี้ เกิดมลพิษจากแร่ตะกั่ว ทำให้ชาวบ้านหลายต่อหลายคนล้มป่วย หลายคนหวาดกลัวและถึงขั้นคิดสั้น พวกเขาถูกกลุ่มคนที่มีความรู้และความโลภกระทำ แม้ว่าจะมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่จะจัดการการทำเหมืองไม่ให้เกิดมลพิษได้แต่มันไม่ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้ ซง เคยรู้เรื่องนี้มานาน แต่มันก็รู้สึกถึงความน่ากลัวได้ระดับหนึ่ง มันจะเลวได้ขนาดไหนจวบจนวันที่กลุ่ม *สยามเด็กเล่น* ตัดสินใจเดินทางไปหมู่บ้านคลิตี้ ซึ่งพิษสารตะกั่วอย่างเดียวกับหนักพออยู่แล้ว ทั้งยังทราบมาอีกว่าเพื่อนที่ไปทำวิจัยด้านมนุษยวิทยาของชุมชนคลิตี้เป็นโรคมะเร็งในช่วงที่ไปทำวิจัย มันทำให้หลายคนกลัว ซึ่งรวมถึงซง ความกลัวมันเกิดขึ้นมาจากความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ทั้งเรื่องของพิษตะกั่วที่มีต่อร่างกายและเรื่องของโรคมะเร็ง ซึ่งซง กำลังศึกษาเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาโรคนี้อยู่ มันยิ่งทำให้เขากลัวมากขึ้นไปอีก แม้เขาได้รับมอบหมายจากเพื่อนๆให้ไปถามและซื้อยาต้านเชื้อมาลาเรียมาก่อนเข้าไปในพื้นที่ แต่ก็ได้รับคำตอบจากเภสัชกรว่าไม่ควรทานก่อน เพราะถ้าติดเชื้อด้วยอาจทำให้เชื้อดื้อยาและรักษายากมากขึ้น โดยเฉพาะเชื้อมาลาเรียบริเวณตะเข็บชายแดนของไทยมีการดื้อยาของเชือนี้สูงมาก

แต่เขาก็สามารถสับัดความกลัวนั้นทิ้งไปเมื่อได้ไปสัมผัสกับชีวิตของชาวบ้านจริงๆด้วยน้ำใจไมตรีของชาวบ้าน ทุกคนที่ไปคลิตี้ได้ไปพักผ่อนกับชาวบ้านและได้ร่วมทานอาหารเข้ากับชาวบ้าน ซงก็เช่นกัน เขาได้ไปพักอยู่กับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและทานมื้อเช้าร่วมกันโดยมีปกรณ ที่พักกับชาวบ้านใกล้ๆมาสวมหมวก มันช่างเป็นมื้อเช้าอีกบรรยากาศหนึ่งที่ซงไม่อาจลืมได้ เขาคิดถึงว่าอาหารแต่ละช้อนจะมีตะกั่วก็มีลึกลับ ร่างกายเขาจะขับมันออกมาก่อนที่ตะกั่วจะไปทำร้ายเขาหรือเปล่า และเขาก็คิดว่ามันไม่น่าจะมีปัญหาเขาจึงลืมเรื่องนั้นไป และทานอาหารอย่างเอร็ดอร่อยในวงข้าวผู้

ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ภรรยา ลูกชายจอมชน ลุงเพื่อนบ้านและปภรณ์ ของบ้านไม้ยกพื้นสองชั้นท่ามกลางสายละอองฝนที่ตกลงมาสร้างความชุ่มฉ่ำแต่เช้า

ตัวอย่างชาวบ้านคลิตี้เป็นเรื่องราวนึ่งที่อยากยกตัวอย่าง และยังมีอีกหลายเรื่องที่ ชง ได้เรียนรู้ร่วมกับเพื่อนๆ ในฐานะนักวิทยาศาสตร์ (ทั้งโดยลักษณะงานและตำแหน่งปัจจุบัน) ชงคิดเสมอว่า วิทยาศาสตร์เป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งที่จะนำไปสู่คำตอบของโจทย์ต่างๆของข้อสงสัยที่รอความกระจ่าง วิทยาศาสตร์ไม่ได้ดีหรือเลวได้ด้วยตัวมันเอง หากแต่ว่าใครจะใช้มันตอบโจทย์แบบไหน หากนำไปใช้ในทางที่ดีมันก็จะเกิดแต่สิ่งดีสร้างสรรค์ หากนำมาใช้เพื่อตอบสนองความโลภ โทสะ โมหะ หรือด้วยความไม่บริสุทธิ์ คำตอบของโจทย์ที่ตั้งไว้ก็สามารถสร้างความหายนะมาสู่ทุกคนได้ แม้กระทั่งความปรารถนาดีที่จะนำวิทยาศาสตร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์โดยไม่คิดให้รอบคอบ ก็สามารถทำให้เกิดหายนะได้เช่นกัน โดยเฉพาะยุคปัจจุบันที่อาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นพลังการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ และการแข่งขันของระหว่างประเทศ

นี่คงเป็นสิ่งสำคัญที่ ชง ได้เรียนรู้จากโครงการนี้ มันทำให้เขาต้องคิดให้มากขึ้นเมื่อต้องการจะใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในเรื่องต่างๆและเขาก็หวังว่าท่านผู้ใหญ่ที่มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลบ้านเมืองได้มองเห็นและคำนึงถึงเสมอ ■

วคินี คันฉ่อง

นิสิตปริญญาโท คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ

เปิดประเด็นวงคุยปิดท้าย

ประเด็นที่ผู้เขียนต้องการแลกเปลี่ยนในวงคุยปิดท้าย คือ ผลึกความคิด-ประสบการณ์ที่ก่อตัวขึ้นของแต่ละคน นับตั้งแต่จุดเริ่มต้นของการเข้าร่วมโครงการวิจัย “วิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคม: การริเริ่มจากเยาวชน” ซึ่งอยู่ใน การดูแลของ อาจารย์สุริชัย หวันแก้ว จนกระทั่งถึงวงคุยครั้งนี้

สำหรับผู้เขียน เมื่อ 3 ปีที่แล้ว (พ.ศ.2546) การนั่งอ่านหนังสือคนเดียว แล้วพยายามจดจำว่านักคิดแต่ละคน เสนอทฤษฎีคำอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างไร ไม่เพียงพอที่จะตอบสนองความสนใจใคร่รู้ทางวิชาการของผู้เขียนอีกแล้ว ในบางครั้งผู้เขียนอดไม่ได้ที่จะมีข้อสงสัยต่อทฤษฎีเหล่านั้น หรืออดไม่ได้ที่จะเลือกสร้างคำอธิบายของตนเองก่อนที่จะติดตามค้นหาว่า มีใครเสนอทฤษฎีคำอธิบายประเด็นเหล่านี้ไว้อย่างไร นอกจากนั้น เนื้อหาการเรียนในห้องเรียนก็ถูกกำหนดภายใต้ขอบเขตของหลักสูตรอย่างเคร่งครัด ถ้าต้องการคิดหรือกระหายใคร่รู้เรื่องราวนอกเหนือจากนั้น ผู้บรรยายในห้องเรียนจะไม่สามารถตอบสนองได้อย่างอิสระ และมีข้อจำกัดด้านเวลาอย่างยิ่ง อีกทั้งการหาเพื่อนร่วมอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวางในประเด็นที่นอกเหนือขอบเขตของสาขาวิชาที่เรียนก็อยู่ในวงจำกัด

ในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้เขียนต้องการพื้นที่สำหรับอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและตรวจสอบความคิด/ความเข้าใจของตนเองอย่างละเอียด ต้องการรู้จักกับบุคคลที่สนใจอธิบายถึงพลังกลไกต่างๆที่ผลักดันสังคมให้เปลี่ยนแปลงและใจกว้างมากพอที่จะชี้แนะถกเถียงหรือโต้แย้งกับผู้เขียนจนถึงที่สุด พี่ชายของผู้เขียน ชาญกิจ คันฉ่อง ซึ่งเคยเป็นนักกิจกรรมของชมรมค่ายอาสาพัฒนาชาวไทยภูเขา สโมสรมนิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แนะนำให้ลองไปทำความรู้จักกับรุ่นน้องนักกิจกรรมของเขาที่ทำงานกับอาจารย์สุริชัย หวันแก้ว ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เช่น ชาญชัย ชัยสุขโกศล ปราโมทย์ ตั้งเกียรติกำจาย เนื่องจากทราบว่าอาจารย์สุริชัย มีกลุ่มวิจัยที่เปิดรับ สนับสนุน การทำกิจกรรมของนิสิตที่ให้อิสระการทำงานอย่างมาก

นี่จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ทั้งนี้ผู้เขียนได้รับการชักชวนอย่างเป็นทางการจากภาควิชา วัฒณ์ อภิวัฒน์ชัย ซึ่งเป็นหนึ่งใน staff โครงการ เมื่อเข้ามาสัมผัสกับผู้คนในโครงการ ผู้เขียนได้รับการตอบสนองด้านการถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างดี ในแต่ละวงคุยที่จัดอย่างเป็นทางการซึ่งถูกบันทึกไว้ในรายงานการวิจัยของโครงการและวงคุยในการเตรียมงานอีกหลายครั้งซึ่งไม่มีการบันทึกไว้ แต่แต่ละครั้งพูดคุยกันต่อเนื่องไม่ต่ำกว่า 4 ชั่วโมง

แต่ขณะเดียวกันผู้เขียนได้สังเกตเห็นถึงสิ่งอื่นๆนอกเหนือจากความตั้งใจเข้าถึงความจริงของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมเพื่อสร้างทฤษฎีอธิบายของแต่ละคน คือ การเสนอตัวและการยินยอมเข้ามาแบกรับภาระงานในหน้าที่ผู้ช่วยวิจัยในโครงการต่างๆของอาจารย์สุริชัย หรือไกลกว่านั้นอีก คือ การก้าวเข้ามารวมกลุ่มกันเสนอโครงการของตัวเองจัดกิจกรรมต่างๆแล้วผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งกับโครงการวิจัยของอาจารย์สุริชัย ซึ่งถือว่าเป็นภาระงานที่หนักเกินกว่านิสิตธรรมดาคนหนึ่งจะยินยอมแบกรับ สิ่งที่ผู้เขียนสัมผัสได้จากบุคคลเหล่านี้ คือ ระหว่างที่พวกเขากำลังทำงานอยู่เหมือนกับการเดินทางอยู่ในโลกของความฝันอะไรซักอย่าง อาจเป็นเพราะการมีความเชื่อมั่นถึงสังคมที่ดีขึ้น โลกแห่งความฝัน เราจึงมีพลังกายพลังใจอย่างมากมาย การเป็นผู้ช่วยวิจัยของอาจารย์สุริชัย สิ่งที่ทำให้ความสำคัญไม่ได้อยู่เฉพาะกับภาระงานที่อาจารย์มอบหมาย แต่เรามีโอกาสสร้างสรรค์ความฝันของเราเองให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งกับการทำงานในภาระงานเหล่านั้น บางครั้งเสมือนกับเรากำลังฝันไปพร้อมกับอาจารย์ ฝันถึงสังคมที่สามารถดีขึ้นได้จริงๆ

ผลึกความคิด ผลึกประสบการณ์ ที่ภาคภูมิใจ ที่ประทับใจในความทรงจำ กลับไม่ใช่มีเพียงความรู้ที่เราได้ความคิดที่เราสร้าง จากกระบวนการแลกเปลี่ยนของวงคุยที่จัดขึ้นซึ่งมีบันทึกไว้ในรายงานวิจัยของโครงการ ทั้งยังไม่ใช่เป็นเพียงความรู้สึกที่หายขณะอยู่ในกระบวนการตรวจสอบความรู้ความคิดท่ามกลางการถกเถียงของพี่น้องเพื่อนมิตรตลอดจนอาจารย์หลายๆท่านที่เขามาร่วมวงในงานเสวนาหรือสัมมนาที่จัดขึ้น แต่สิ่งที่สำคัญซึ่งเก็บเอาไว้ระลึกถึงเสมอ คือ ระบบการทำงานที่เสมือนอยู่ในโลกของความฝันของคนเหล่านี้

ผู้เขียนได้นำประเด็นนี้ไปพูดคุยแลกเปลี่ยนกับ ชาญกิจ คันฉ่อง และ จอม ศรีสุวิธานนท์ ซึ่งมีประสบการณ์สัมผัสการทำงานกับอาจารย์สุริชัย เพื่อลำดับและสืบสาวถึงต้นธารการก่อตัวขึ้นของระบบการทำงานระหว่างอาจารย์กับนิสิตลักษณะนี้ พอจะเล่าได้ดังต่อไปนี้

ประมาณปี พ.ศ. 2538 - 2539 กลุ่มกิจกรรมของนิสิตที่เริ่มเข้ามาทำความรู้จักอาจารย์สุริชัย คือ กลุ่มเสียงนิสิต ที่ทำหนังสือพิมพ์ “เสียงนิสิต” สังกัดสภานิสิต สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติการของสภานิสิตที่ตั้งขึ้นมาเพื่อเสริมบทบาทและหน้าที่หลักของสภานิสิตจุฬาย คือ พิทักษ์สิทธิประโยชน์ของนิสิตจุฬาย ซึ่งเป็นบทบาทของสภานิสิตตามเจตนารมณ์ดั้งเดิมของการร่างระเบียบสโมสรนิสิตจุฬาย แต่เป็นบทบาทที่ดำเนินการได้ยากที่สุด สภานิสิตมักขลุกอยู่กับงานตรวจสอบงบประมาณ และการดำเนินงานของสโมสรนิสิต แต่ไม่ได้ดำเนินงานในด้านนี้อย่างแท้จริง จึงเกิดมีวิสัยทัศน์ในการสร้างกลุ่มกิจกรรมในกำกับสภานิสิตเพื่อการดำเนินกิจกรรมนี้อย่างต่อเนื่องแทนสมาชิกสภานิสิตที่อาจลัดเปลี่ยนในแต่ละปี กลุ่มเสียงนิสิตดำเนินงานด้วยการทำหนังสือพิมพ์เสียงนิสิต และเป็นสื่อหรือเวทีที่เปิดโอกาสให้นิสิตตั้งคำถาม เรียกร้องความเป็นธรรม แสดงความคิดเห็น ตลอดจนตรวจสอบผู้บริหาร โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนิสิต และกิจกรรมในจุฬาย จึงมักเกิดความขัดแย้งกับฝ่ายบริหาร และนักกิจกรรมบางกลุ่มอยู่เนืองๆ กลุ่มเสียงนิสิตจึงมียุทธศาสตร์การพัฒนางานองค์กรอยู่ 2 ประการหลักๆ คือ 1) การทำงานลักษณะนี้ต้องมี “back up” จากคณาจารย์; 2) การพัฒนาคนทำงานให้มีความเก่งกล้าสามารถ และสามารถสั่งสมและถ่ายทอดประสบการณ์ได้อย่างต่อเนื่อง ยุทธศาสตร์ทั้งสองมีเพื่อน้ององค์กรไปสู่ภาพเป้าหมายที่ใหญ่กว่า นั่นคือ ภาพที่นิสิต-คณาจารย์-บุคลากร-แม่แต่พ่อค้าแม่ขาย ในจุฬาย ได้สามารถมีส่วนร่วมเคียงบ่าเคียงไหล่กันในการพัฒนามหาวิทยาลัย

กลุ่มเสียงนิสิตที่มี จอม ศรีสุวิธานนท์ รองประธานสภานิสิต มีบทบาทสำคัญ ก็ได้เริ่มต้นดำเนินงานตามยุทธศาสตร์นี้ โดยการประสานให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดประสบการณ์ระหว่างเครือข่ายนิสิตและคณาจารย์ในจุฬาย ที่ทำกิจกรรมด้านสังคมการเมืองก่อน โดยแสวงหาแนวร่วม 2 ด้าน คือ

1) กลุ่มกิจกรรมที่ทำงานสังคมการเมืองในจุฬาย ซึ่งก็คือ ชมรมฝ่ายพัฒนาสังคมและบำเพ็ญประโยชน์ สโมสรนิสิตจุฬาย โดยมี “กลุ่มประสานฝ่ายพัฒนา” ที่ชาญกิจ คันฉ่อง เป็นสมาชิกคนหนึ่งเป็นคนเชื่อมต่อระหว่างกลุ่มเสียงนิสิตกับกลุ่มประสานฝ่ายพัฒนา กลุ่มประสานฝ่ายพัฒนาเป็นกลุ่มที่พยายามพัฒนาศักยภาพของกิจกรรมฝ่ายพัฒนาสังคมและบำเพ็ญประโยชน์ ด้วยการจัดสัมมนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชมรมฝ่ายพัฒนาฯ, กลุ่มสิทธิมนุษยชน จุฬาย, และองค์กรกิจกรรมนักศึกษาภายนอกมหาวิทยาลัย เช่น สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.), องค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ เช่น มูลนิธิอาสาเพื่อพัฒนาสังคม (มอศ.), ฯลฯ และมีภาพเป้าหมายอยู่ที่การรวมพลังของชมรมฝ่ายพัฒนา เพื่อสร้างเวทีให้นิสิตสามารถเข้าร่วมกับกิจกรรมสังคมการเมืองภายนอกมหาวิทยาลัย (กลุ่มประสานฝ่ายพัฒนา มีการสืบทอดคนทำงานอย่างต่อเนื่อง แต่ไม่ได้เป็นกลุ่มที่ดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง มีการรวมทีมกันหลายครั้ง ซึ่ง

หลายครั้งจะจบที่การรวมทีมเพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งคณะกรรมการในองค์การบริหารสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อบจ.) เพื่อปฏิรูปกิจกรรมในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เช่น อบจ.ปี 2534, 2536, 2539 และสลายตัวไป แล้วรอจังหวะเกิดขึ้นมาใหม่) กลุ่มประสานฝ่ายพัฒนามีความหวังแนวดียวกับกลุ่มเสียงนิสิตว่า จะพัฒนาองค์การกิจกรรมนิสิตนักศึกษาให้สามารถกระทำการกับสังคมได้จริง และเปิดเวทีให้เป็นทางเลือกหนึ่งของนิสิตในการทำกิจกรรมสังคมการเมือง ส่วนกลุ่มเสียงนิสิต มีแนวคิดที่ไม่จำเป็นต้องออกชนบท หรือชุมนุมประท้วงหน้าทำเนียบรัฐบาล อันเป็นสถานที่ซึ่งห่างไกลจากวิถีชีวิตปกติของชาวจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็สามารถทำงานกับสังคมได้

2) แสวงหาแนวร่วมที่เป็นคณาจารย์ โดยเฉพาะคณาจารย์ที่ทำงานเคลื่อนไหวทางสังคม-การเมือง เช่น อาจารย์สุริชัย หวันแก้ว อาจารย์สมพงษ์ จิตระดับ อาจารย์ขวัญสุวรรณ อติโพธิ์ อาจารย์โยทกม อารียา อาจารย์ธีรนาถ กาญจนอักษร อาจารย์พิชญ์ พงศ์สวัสดิ์ ทำให้กลุ่มเสียงนิสิต และกลุ่มประสานฝ่ายพัฒนามีโอกาสชักชวนเพื่อนนักกิจกรรมสังคมเข้าร่วมสนทนากับอาจารย์สุริชัย หวันแก้ว อยู่เรื่อยๆ เพราะประทับใจกับการ encourage คน การมองโลกในแง่ดี และความหวังอย่างไม่รู้จักสิ้นของอาจารย์สุริชัย กลุ่มเสียงนิสิตจึงได้เชิญอาจารย์สุริชัย หวันแก้ว เป็นที่ปรึกษาของกลุ่ม

กลุ่มเสียงนิสิต ได้ทำงานใหญ่ชิ้นหนึ่ง คือ จัดเวทีสัมมนาใหญ่เรียกว่า “เวทีเสียงนิสิต” เพื่อให้เป็นเวทีเท่าเทียมที่ นักศึกษา คณาจารย์ บุคลากร และผู้บริหาร ได้ร่วม debate กันอย่างเต็มที่ในประเด็นต่างๆ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งอาจารย์เทียนฉาย กิระนันท์ อธิการบดีสมัยนั้นสนับสนุน ตรงกับความฝันของอาจารย์อธิการบดีที่อยากจะเห็นบุคลากรทั่วทุกส่วนของประชาคมมหาวิทยาลัย ร่วมกัน debate เพื่อพัฒนามหาวิทยาลัย ซึ่งอาจารย์เทียนฉายได้ลงมาร่วมเวทีถกเถียงแลกเปลี่ยนด้วยตนเอง เวทีนี้มีหลักการว่า ตามปกติผู้บริหาร และคณาจารย์ อยู่ในศักดิ์ฐานะที่เหนือกว่านิสิต การที่จะเริ่มต้นจุดบรรยากาศการ debate ได้ ก็โดยการตั้งคนที่มีความสูงให้ลงมาให้อยู่ในเวทีที่เท่าเทียม (คำในบทความหนึ่งของ อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์) ก็คือ การสร้างเวทีที่ดึงผู้บริหาร คณาจารย์ มาพูดคุยแลกเปลี่ยนถกเถียงกับนิสิตอย่างเท่าเทียมกัน เวทีนี้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี และกลายเป็นงานที่สภานิสิตพยายามจัดสืบทอดในหลายสมัยต่อมา

กลุ่มเสียงนิสิตได้พยายามสร้างรุ่นน้องสืบทอดภารกิจของกลุ่มขึ้น ซึ่งบางคนต่อมาได้เข้ามาทำงานเป็นนักวิจัยของกลุ่มวิจัยของอาจารย์สุริชัย

อาจารย์สุริชัยได้แสดงจุดยืนอย่างชัดเจนถึงความเชื่อมั่นและไว้วางใจในพลังของนิสิตนักศึกษา และก้าวเข้ามาช่วยเหลือเป็น back up ให้ทุกกรณี แม้แต่กรณีที่เกิดความขัดแย้งกับคณาจารย์และฝ่ายบริหารบางส่วน ได้มีการพูดคุยปรึกษากันกับนักศึกษานักกิจกรรมสังคมในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอย่างต่อเนื่อง ทำให้อาจารย์สุริชัยเป็นที่รู้จักของนักกิจกรรมในสภานิสิต และชมรมฝ่ายพัฒน์ฯ กลายเป็นที่ปรึกษาด้านกิจกรรมให้กับนักศึกษานักกิจกรรมสังคมในรุ่นต่อมาจากกลุ่มเสียงนิสิต และกลุ่มประสานฝ่ายพัฒน์ฯ ในช่วงปี 2538-2540

อาจารย์สุริชัย ได้พยายามตั้งเวทีที่เปิดการถกเถียงแลกเปลี่ยนระหว่างคณาจารย์จากต่างสาขาวิชา ผู้บริหาร และระหว่างนักศึกษาจากต่างสาขาวิชา ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อสร้างบรรยากาศทางวิชาการ และการศึกษาอย่างมองรอบด้านตามแนววิถีคิดแบบองค์รวม และพัฒนากลุ่มวิจัยเพื่อศึกษาสังคมที่เป็นการร่วมมือกันของคณาจารย์และนักศึกษา รวมทั้งจัดกิจกรรมสังคมการเมืองหรือเปิดเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างนักศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมีนักศึกษารุ่นต่อจากกลุ่มเสียงนิสิต, สภานิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และชมรมฝ่ายพัฒน์ฯ ที่ได้รู้จักและพูดคุยกับอาจารย์สุริชัยเข้ามาเป็นเครือข่ายสมาชิก ร่วมกันจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้น

จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2544 มีกลุ่มนิสิต ปราโมทย์ ตั้งเกียรติกำจาย มาจากสภานิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และชาญชัย ชัยสุขโกศล มาจากชมรมค่ายอาสาสมัครนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มาทำงานกับอาจารย์สุริชัยภายใต้โครงการวิจัย “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับสังคม : พลวัตในการปรับตัวเชิงสถาบันและทางเลือกในอนาคต” โดยมีบทบาทหลักในการเสนอโครงการจัดวงเสวนานิสิตชื่อ “เสวนาคาเฟ่” ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยชิ้นนี้ เพื่อระดมความคิดเห็นของนิสิตให้เป็นเสียงหนึ่งที่เข้าไปอยู่ในวงถกเถียงของประชาคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่าด้วยเรื่องการออกนอกระบบของมหาวิทยาลัย ผลจากเวทีเสวนาคาเฟ่ 4 ครั้งทำให้เกิดเป็นเครือข่ายนิสิตกลุ่ม “สยามเด็กเล่น” ขึ้น กลุ่มนิสิตที่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มกิจกรรมที่มีสังกัด อาทิ ชมรมต่างๆ หรือสภา

นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แกนหลักในการประสานงานขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่ม อาทิ ปราโมทย์ ตั้งเกียรติ กำจายมาจากสภานิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อลิสา หะสาเมาะ มาจากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชาญชัย ชัยสุขโกศล มาจากชมรมค่ายอาสาสมัครนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และปรกรณ์ เลิศเสถียรชัยมาจากคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในช่วงเวลาดังกล่าวกิจกรรมที่มีสังกัดเหล่านั้นมีภาพยึดติดอยู่กับแนวคิดการจัดกิจกรรมที่สืบทอดมาแต่ดั้งเดิม อย่างค่อนข้างแข็งเกร็ง จนกระทั่งระบบกิจกรรมนิสิตที่ควรมีชีวิตชีวา กลับกลายเป็นแห้งแล้งไม่ต่างจากระบบราชการ และการจัดสรรงบประมาณในการจัดกิจกรรมก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องอยู่ภายใต้กรอบของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บรรยากาศเหล่านี้มีส่วนให้นิสิตรุ่นใหม่บางกลุ่มไม่ต้องการเข้าไปสร้างพื้นที่ใหม่ภายใต้กลุ่มกิจกรรมที่มีสังกัด เพื่อพยายามจัดกิจกรรมตามกระแสด้านความต้องการของกลุ่มตนเอง แต่เลือกที่จะจัดตั้งกลุ่มอิสระของตนเองขึ้นมาใหม่แล้วจัดหาเงินทุนแหล่งอื่นๆที่เอื้อกับแนวคิดของตัวเองมากกว่าแทน การเติบโตของเครือข่าย “สยามเด็กเล่น” อยู่ภายใต้แรงผลักดันของบริบทแวดล้อมข้างต้น

กลุ่ม “สยามเด็กเล่น” ตั้งขึ้นด้วยแนวคิดในการทำกิจกรรมที่สนุกสนานผจญภัย ด้วยเห็นว่าไม่จำเป็นต้องสื่อสารเรื่องที่ดีมีสาระด้วยท่วงท่าดังคนมีหลักการยิ่งใหญ่อะไร แต่พูดกันด้วยความเป็นมนุษย์ผู้มีความรู้สึกนึกคิดและความสนุกสนาน ร่าเริง ความมั่นใจในการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในสิ่งที่อยากรู้และสนใจ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น Play & Learn เพลินสถานก็ว่าด้วย กิจกรรมของกลุ่มนี้ อาทิเช่น การเสวนา “แลตนบนบรรทัด 5 เส้น” ซึ่งเป็นการทดลองสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับตัวตนของนิสิตแต่ละคนผ่านวัฒนธรรมการฟังเพลง 4 แนว ได้แก่ อินดี้ คลาสสิก เพื่อชีวิตและลูกทุ่ง ในช่วงที่สหรัฐทำสงครามบุกอิรัก และทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยมีกิจกรรมการเดินทางต่อต้านสงคราม “สยามเด็กเล่น” ก็ได้ร่วมแสดงรณรงค์ต่อต้านสงครามด้วย โดยใช้คอนเซ็ปต์มีสาระแต่ไม่ต้องดูขึงขัง และความเป็นอินดี้ของสมาชิกบางคน จัดการแสดงร้อง “แร็ปต่อต้านสงคราม” บนเวทีที่สวนลุมพินีอีกด้วย

นอกจากนี้ “สยามเด็กเล่น” ยังได้ร่วมกับสภานิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดกิจกรรมที่น่าสนใจมากอีกชิ้นหนึ่ง คือ งานสัมมนา “รากหญ้า-โลกาภิวัตน์ : ความมั่นคงของมนุษย์จากมุมมองของเยาวชนในประเทศไทย” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อระดมความคิดเห็นของเยาวชนที่มีภูมิหลังอันหลากหลาย โดยเฉพาะกลุ่มคนชายขอบต่างๆในประเทศ เช่น เยาวชนที่พิการในบางส่วนของร่างกาย, เยาวชนไร้สัญชาติจากอำเภอสวนผึ้ง จ.ราชบุรี, เยาวชนผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนต่างๆ, หนุ่มสาวที่เจ็บป่วยจากการทำงาน, ตลอดจนบรรณารักษ์การนิเทศสาร, นักบิน เป็นต้น เพื่อร่วมกันประมวลความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์จากปัญหาความเป็นจริงที่เยาวชนในแต่ละพื้นที่ต้องประสบพบพานร่วมกัน โดยไม่แบ่งว่ามาจากภูมิหลังแบบใด ความคิดเห็นที่ประมวลได้นี้ ได้ถูกนำเสนอต่อคณะกรรมการว่าด้วยความมั่นคงของมนุษย์ (Commission on Human Security) International Public Symposium on Challenges to Human Security in a Borderless World ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2545 ใจความขึ้นต้นในคำประกาศสยามสแควร์ 2545 ซึ่งแถลงในงานสัมมนานั้น สะท้อนได้อย่างดีถึงความหลากหลายของเยาวชนที่มีอาจแบ่งแยก แต่เรียนรู้ร่วมกันได้ แต่มีความรู้สึกนึกคิดร่วมต่อสังคมได้ ดังนี้

“เรา หนุ่มสาวผู้มีภูมิหลังหลากหลาย **ตั้งแต่ขอบฟ้าถึงรากหญ้า จากชายป่าถึงสยามสแควร์** ที่ได้เข้าร่วมประชุมในหัวข้อ “รากหญ้า-โลกาภิวัตน์: ความมั่นคงของมนุษย์ในประสบการณ์หนุ่มสาวจากประเทศไทย” ตระหนักว่า สภาพสังคมในปัจจุบันมีความไม่มั่นคงและคลอนแคลนซึ่งส่งผลต่อเรา หนุ่มสาวต้องตกอยู่ในสังคมที่ตนเองไม่ได้เป็นผู้สร้างสรรค์ เรา หนุ่มสาว ในฐานะที่เป็นพลังสร้างสรรค์ ได้เล็งเห็นปัญหาและมีข้อเสนอแนะดัง ต่อไปนี้...”

นอกจากนั้น นิสิตที่ทั้งอยู่ในเครือข่าย “สยามเด็กเล่น” ยังได้ร่วมกับนิสิตในเครือข่ายอื่นๆสร้างสรรค์กิจกรรมตามประเด็นที่สนใจของตนอีกด้วย เช่น กลุ่มจุลสาร Noize (พ.ศ.2545) ซึ่งมี concept การจัดทำเพื่อนำเสนอความคิดเห็นที่เป็นการตั้งคำถามต่อแนวคิดหลักๆเกี่ยวกับเยาวชน กลุ่มจุลสาร South-See (พ.ศ.2547) เกิดขึ้นเนื่องจากตระหนักถึงปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ต้องการจัดตั้งกลุ่มเรียนรู้ อภิปรายแลกเปลี่ยนความเห็น ความเข้าใจถึงปัญหาในในกลุ่มเยาวชน แรงแบบคัลเจอร์เพียงแค่นี้ “กลุ่มเล็กๆ ที่ทำกิจกรรมเล็กๆ ด้วยความหวังใหญ่ๆ”

ท่ามกลางสายธารสืบเนื่องของกิจกรรมนิสิตดังกล่าว ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคมซึ่งอาจารย์สุริชัยเป็นหนึ่งในคณะกรรมการบริหาร เป็นหนึ่งในศูนย์กลางที่ช่วยให้กลุ่มนิสิตร่วมรุ่นหรือกลุ่มนิสิตรุ่นน้องได้รู้จักพบปะกับกลุ่มนิสิตรุ่นพี่ ที่สามารถแบ่งปันเรื่องราวและให้คำแนะนำในเรื่องต่างๆ นอกจากนี้ องค์กร ภาควิชาและบุคลากร เลขานุการศูนย์ที่ต้องรับผิดชอบความเรียบร้อยต่างๆภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม เป็นแม่แบบการทำงานด้วยจิตวิญญาณอาสาสมัครไม่หลบเลี่ยงหรือจำกัดภาระงาน ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างบรรยากาศให้ศูนย์ฯสามารถดำรงบทบาทการเป็นพื้นที่ให้นิสิตเข้ามาใช้ทำกิจกรรมเพื่อต่อเติมไฟความฝันซึ่งกันและกันได้

กระบวนการจัดทำกิจกรรมของเครือข่ายนิสิตเหล่านี้เป็นลักษณะนิสิตดำเนินการเองทั้งหมด การถ่ายทอดความรู้พื้นฐานในการจัดกิจกรรมต่างๆเป็นลักษณะ “พี่สอนน้อง” โดยบทบาทของอาจารย์สุริชัยในเวลานี้ ถึงแม้ไม่ได้ใกล้ชิดลักษณะเข้ามาก้าวเดินพร้อมๆกับนิสิตทุกจังหวะการย่างก้าวระหว่างการจัดกิจกรรมเหมือนในอดีต เนื่องจากภาระงานในความรับผิดชอบของอาจารย์สุริชัยเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล แต่ด้วยการเห็นถึงความสำคัญของ “ฉันทะ” และพลังไฟแห่งความต้องการสร้างสรรค์กิจกรรมโดยการริเริ่มของนิสิต ทำให้อาจารย์ยังคงเปิดรับโครงการกิจกรรมต่างๆของนิสิตอย่างอิสระ แล้วช่วยจัดหาแหล่งทุนในการจัดกิจกรรมพร้อมกับให้คำแนะนำด้านวิชาการเพื่อพัฒนาระบบคิดของนิสิตที่เข้ามาทำกิจกรรม

นิสิตที่เข้ามาจัดกิจกรรมต่างๆไม่ได้จำกัดงานที่ต้องรับผิดชอบอยู่เฉพาะกับภาระการเรียนหนังสือในหลักสูตรตามสาขาวิชาที่ตนเองสังกัดอยู่และโครงการกิจกรรมที่กลุ่มตนเองกำลังทำเท่านั้น แต่กลับอาสาเพิ่มภาระเข้ามาเป็นผู้ช่วยวิจัยของอาจารย์สุริชัยในโครงการวิจัยต่างๆที่ตนเองสนใจอีก เพื่อต้องการ “ระเบิดตนเอง” เปิดโลกการเรียนรู้อย่างกว้างขวางเพื่อตอบสนองไฟฝันให้สว่างเจิดจ้ายิ่งขึ้น ซึ่งอาจารย์สุริชัยส่งเสริมผลักดันนิสิตไปให้ถึงที่สุดเท่าที่พลังนิสิตเหล่านี้มีอยู่

จากต้นธารจนกระทั่งถึงสายธารที่ต่อเนื่องเข้ามาจัดตั้งเป็นระบบการทำงานดังที่ผู้เขียนได้สัมผัสโดยตรงจากการเข้าร่วมในโครงการวิจัย “วิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาวะทางสังคม : การริเริ่มจากเยาวชน” ผู้เขียนมีความเห็นว่า ระบบการศึกษาของไทย โดยเฉพาะในระดับมหาวิทยาลัย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันซึ่งมีหน้าที่ประสิทธิ์ประสาทเยาวชน แนวทางของกิจกรรมที่กล่าวมาข้างต้น น่าจะได้รับการอภิปรายต่อไปเพื่อช่วยปรับปรุงรูปแบบการเรียนรู้ในระบบให้สามารถสร้างให้นักเรียนรู้สึกมีแรงบันดาลใจในการเรียน มีความพยายามอย่างกระตือรือร้นเหมือนกับกำลังทำกิจกรรมอยู่ ไม่ใช่เรียนรู้อย่างไม่มีชีวิตชีวาเพียงเพื่อตอบสนองต่อตลาดแรงงานเท่านั้น หรือแม้ว่าเราจะต้องยึดติดกับตลาดแรงงาน แต่เราก็สามารถมีวิสัยทัศน์ได้ว่าเราสามารถเป็นผู้สร้างตลาดแรงงานขึ้นมาได้ ■

ภาคผนวก ข.

รายชื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1) คณะผู้วิจัย

1. รศ.สุริชัย หวันแก้ว	ผู้วิจัย
2. ชามูชัย ชัยสุขโกศล	ผู้ช่วยวิจัย
3. อลิสา หะสาเมาะ	ผู้ช่วยวิจัย
4. ปกรณ์ เลิศเสถียรชัย	ผู้ช่วยวิจัย
5. ภาณุวัฒน์ อภิวัฒน์ชัย	ผู้ช่วยวิจัย

2) เยาวชนผู้เข้าร่วมกิจกรรม (มีส่วนร่วมมาก)

6. สานุ ต้นกุล	นิสิต ภาควิชาถ่ายภาพและการพิมพ์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
7. นุชจรี วงศ์สมุท	นิสิตปริญญาตรี สาขาสังคมวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
8. โชติศักดิ์ กฤตยกุลเจริญ	นิสิต ภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
9. วศินี คั่นฉ่อง	นิสิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
10. วิชญา หอมวิเศษ	นิสิตปริญญาโท คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
11. เจนสุดา สมบัติ	นักศึกษา สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
12. ชงชัย กุบโคกกรวด	นิสิตปริญญาเอก คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
13. ปรียานุช ไชครนวนิชย์	นักศึกษาปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา มธ.
14. รุ่งนภา เทพภาพ	นักศึกษาปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา มธ.
15. สภาเทพ อวยสวัสดิ์	นักศึกษาปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา มธ.
16. ปิ่นแก้ว อุ่นแก้ว	คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า

3) เยาวชนผู้เข้าร่วมกิจกรรม (มีส่วนร่วมปานกลาง)

17. เจริญ ธาราทกิตติ	นิสิต คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
18. จีระวรรณ บรรเทาทุกข์	นิสิตปริญญาโท สาขามานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
19. วิจารณ์ พันธุ์ฤทธิ์ดำ	นิสิตเก่า สาขาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
20. ศจินทร์ ประชาสันต์	นักวิจัย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
21. ศศิวิมล วงมณฑา	นิสิต ปริญญาโท คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
22. ศิริมา หนูแสง	คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า
23. ศุภร ไหมมมาลา	นิสิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
24. จร โสภณศิริ	นิสิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
25. ฌัฐวรรณ วิรัชกุล	นิสิต ภาควิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
26. ธนวิทย์ เรืองปัญญา	นิสิต คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
27. อรรถกฤต เล็กศิริไฉ	นิสิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
28. ธนเศรษฐ ประสงค์สุข	นิสิตปริญญาโท สาขาวิศวกรรมเครื่องกล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
29. ธานียา โชคชนะชัยสถิตย์	โรงเรียนสายปัญญา และกลุ่ม Ex-Sciences Skill
30. นริศ โรจน์วิศาลทรัพย์	กรมวิทยาศาสตร์บริการ และกลุ่ม Ex-Sciences Skill
31. นิตาชล ลีม่วงสุวรรณ	โรงเรียนสายปัญญา และกลุ่ม Ex-Sciences Skill
32. ประภารัตน์ ตั้งจิตเบียงพงศ์	โรงเรียนสายปัญญา และกลุ่ม Ex-Sciences Skill
33. มลรวี จันโทกุล	บริษัท ปู่ไทย จำกัด และกลุ่ม Ex-Sciences Skill
34. มาลิกา เฉลิมมะพะงศ	โรงเรียนสายปัญญา และกลุ่ม Ex-Sciences Skill

35. วณาลี คุณทน	โรงเรียนสายปัญญา และกลุ่ม Ex-Sciences Skill
36. สุมณา ชาญชัยสัมฤทธิ์	โรงเรียนสายปัญญา และกลุ่ม Ex-Sciences Skill
37. จิรภัทร์ วรวิจิตรกุล	โรงเรียนสายปัญญา และกลุ่ม Ex-Sciences Skill
38. ทศน์วรรณ เลิศอภิสิทธิ์	โรงเรียนสายปัญญา และกลุ่ม Ex-Sciences Skill
39. บุญพึ้ง ศิลปรัตน์	นิสิตเก่า คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาย
40. ประพนธ์ บวรภราดร	นิสิตเก่า ปริญญาโท สาขาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ จุฬาย
41. ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ	นิสิตปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาย
42. พรศิริ ชีวาพัฒนาหุวงศ์	นักศึกษานิพนธ์ปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
43. นฤมล ชมปรีดา	นักศึกษานิพนธ์ปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
44. พัชณีย์ คำหนัก	นิสิตปริญญาโท ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาย
45. พิมภัสสร ศิริทิพย์สกุล	โรงเรียนสายปัญญา และกลุ่ม Ex-Sciences Skill
46. อาธร นวทิพย์สกุล	นิสิตปริญญาโท สาขาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ จุฬาย
47. อิชฎา ทองกุล	นิสิตปริญญาเอก ภาควิชาฟิสิกส์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาย

4) เยาวชนผู้เข้าร่วมกิจกรรม (มีส่วนร่วมน้อย)

48. กรอุษา มณีนิล	นิสิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาย
49. กสานต์ พรสีมา	นิสิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาย
50. ไกรอัมพร พงษ์จักร	นักศึกษานิพนธ์ปริญญาโท สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
51. คณัสนันท์ เอกพิทยตันติ	นิสิต จุฬาย
52. เจษฎา แม่นยำ	นิสิต คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาย
53. ทศณีย์ จันอินทร์	นิสิต คณะครุศาสตร์ จุฬาย
54. ธชณัฐ ภัทรสถาพรกุล	นิสิต ภาควิชาวิทยาศาสตร์ทางทะเล จุฬาย
55. นวรัตน์ กุลมามาก	กลุ่มศิลปินเพื่อสันติภาพ
56. รัตนาภรณ์ อนทประโยชน์	นิสิต จุฬาย
57. วรเศรษฐ์ สุวรรณินท	นิสิตปริญญาเอก ภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ จุฬาย
58. วรินทร์ ศรีทวงค์	นิสิตปริญญาเอก ภาควิชาฟิสิกส์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาย
59. สมเกียรติ ไปคำเลิศ	นิสิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาย
60. สิริทิพย์ ประวีณานุสรณ์	บัณฑิต สาขาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาย
61. สุพจน์ ชุณหโชคอินันต์	
62. สุภาวดี ศรีโยหะ	นิสิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาย
63. สุรสิทธิ์ ลี	

5) อาจารย์และผู้ใหญ่รอบ

64. อ. กนกรัตน์ เลิศชูสกุล	อาจารย์ประจำภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาย
65. รศ.ดร. โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์	อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาย
66. อ.ดร. สรยุทธ รัตนพจนารถ	อาจารย์คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
67. ผศ. สำลี ใจดี	ที่ปรึกษา รองอธิการบดีด้านวิชาการ จุฬาย
68. อ. สรวิช ชัยนาม	อาจารย์ประจำภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาย
69. นิตี ฮาซัน	เลขาธิการศูนย์อิสลามแห่งประเทศไทย
70. เพิ่มศักดิ์ โตสวัสดิ์	หนังสือพิมพ์สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์
71. วนคีตา จินดาวงษ์	กลุ่มศิลปินเพื่อสันติภาพ
72. วสันต์ สิทธิเขต	ศิลปินอิสระ